TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

5. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

SEB'E SÛRESİ

Adı: 15 nci âyette geçen "Lakad kâna lesebein fi meskenehim âyetün" cümlesinden alınmıştır. Yani, "Sebe'"den sözedilen sûre.

İniş Tarihi: Bu sûrenin inişinin kesin tarihi hiçbir güvenilir rivâyetle tesbit edilememiştir. Ancak dili ve uslûbünden, bunun Mekke döneminin ortalarında ya da başlarında indiği hissediliyor. Mekke döneminin ortaları olması halinde de, ilk yılları olduğu sanılıyor. Çünkü, o zamana kadar baskı, zulüm ve eziyet henüz yoğunlaşmamıştı ve sadee alay, istihza, asılsız iddia, dedikodu, yalan ve iftiralarla İslâmi hareket bastırılmak isteniyordu.

Bahsedilen konular ve Ana Fikri: Bu sûrede kâfirlerin, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) tevhid ve âhiret çağrısına ve bizzat peygamberliğine, genellikle alaylı, gülünç ve saçma sapan bir şekilde yaptıkları itirazlara cevap verilmiştir. Bu itirazlar bazan nakledilmiş, bazan hiç bahsedilmeden cevap verilmiştir ve cevaptan, bunun hangi itirazla ilgili olduğu anlaşılıyor. Cevaplar genellikle tefhim, tezkir (telkin) ve delillerle anlatmak şeklindedir; ancak bazan kâfirler, inatlarının kötü sonu hakkında da uyarılmıştır. Bu hususta Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman (a.s.) ile Sebe' kavminin hikâyeleri anlatılmak suretiyle kâfirlere şöyle denilmek istenmiştir: "Size tarihten iki örnek verilmektedir. Bir yanda, Yüce Allah'ın daha önce kimseye vermediği olağanüstü güçler, yan ve şöhret sahibi Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) vardır. O Dâvud ve Süleyman ki, istedikleri her şeye sahip olmalarına rağmen zerre kadar kabir taşımıyorlardı ve Rabblerine isyan etmek yerine O'nu sabah akşam zikreder ve O'ndan korkarlardı. Diğer yanda, Sebe kavmiydi ki, Allah'ın nimetlerine kavuşunca şişti ve böbürlendi ve nihayet öylesine

parçalandı ve mahlvoldu ki, bugün dünyada hiçbir izi kalmamıştır. Bu iki örneğe bakınıaz ve tevhid ile âhirete inanmak ve Allah'ın nimetleri için kendisine şükretmekle oluşan hayat mı, yoksa, küfre, şirke, âhireti inkhar'a dünyaya tapmaya dayanan bir hayat mı daha iyidir, diye siz kendiniz karar veriniz."

SEB'E SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 54 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ
الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ
وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ
الْغَفُورُ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2: Göklerde ve yerde olan her şeyin bulunan[1] Allah'a hamdolsun. Âhirette de hamd O'na mahsustur.[2] Hakîm ve Habîrdir.[3] O, yere gireni, ondan çıkanı, semadan ineni ve semaya yükselip çıkanı bilir. O, Rahîmdir, Gafûrdur.[4]

Açıklamalar

1. "Hamd" kelimesi Arapçada hem övgü, hem teşekkür için kullanılır ve burada her iki anlam kastedilmiştir. Allahu Teâlâ bütün kainât ve her şeyin sahibi olduğuna göre bu kâinatta güzellik, hikmet, san'at, kudret, süs ve mükemmellikle ilgli neler görülüyorsa, o mutlaka övgüye değerdir. Ve bu kâinatta yaşayan canlılar nelerden zevk ve haz alıyorlarsa onar için Allah'a teşekkür etmelidirler. Bütün bunların

mülkiyetinde Allah'ın hiçbir ortağı olmadığına göre Allah'tan başka kimse ne övgüye, ne teşekküre lâyıktır.

2. Yani, bu dünyadaki bütün nimetler Allah'ın ihsanı ve nimeti olduğu gibi âhirette de bütün nimetler O'nun hazinesinden dağıtılacaktır ve orada da hem övgüye, hem şükrana ancak O lâyık olacaktır.

3. Yani, Yüce Allah'ın bütün işleri akıl ve hikmetin timsâlidir; Allah ne yaparsa iyi yapar ve O, mahlûklarının hepsinin, nerede, ve nasıl olduğunu, ihtiyaçlarının ne olduğunu ve onun iyiliğinin nelerde ve nasıl olduğunu, şimdiye kadar ne yaptığını ve ilerde ne yapacağını çok iyi bilir. Yüce Allah yarattığı dünyadan habersiz değildir, aksine her zerresinin durumunu çok iyi bilir.

4. Yani, Allahu Teâlâ'nın saltanatında eğer bir kişi veya grup veya millet O'na karşı isyan etmesine rağmen yakalanamıyor ve cezalandırılamıyorsa, bunun bozuk bir düzen olduğu ve Allah'ın hâşâ hiçbir şey görmediği veya duymadığından değildir; aksine Allah'ın son derece merhametli ve kullarının hatalarını görmezlikten gelmesindendir. Ulu Allah'ın günâhkâr ve hatâlı bir kul veya milleti, günâh işler işlemez yakalaması, rızkını kesmesi, vücudunu felç yapması, derhal öldürmesi çok kolay bir iştir ve kudreti dahilindedir, ancak O bunu yapmaz. Kaadir-i Mutlak olmasına, Rahîm oluşu sebebiyle, isyankâr ve itaatsız kullara kendlerini toparlama imkânı tanır; mümkün olduğu kadar müsmahakâr davranır ve doğru yolu tekrar bulunca onları affeder.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ
بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي
السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُبِينٍ ۝٣ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٤

3-4: Kâfirler: "Kıyamet bize gelmez" derler.[5] (Habibim) de ki: "Rabbim hakkı için kıyamet gelecektir. Ve Allah gaybı bilir.[6] Göklerde ve yerde bir zerre kadar veya ondan daha küçüğü ile büyüğü hiçbir şey O'nun ilminden gizli

kalmaz. Hepsi bilinen bir defterde yazılıdır.[7] iman edip sâlih amel işleyenleri mükâfatlandırmak için kıyamet gelecektir. Onlara mağfiret ve şerefli rızık vardır.

Açıklamalar

5. Kâfirler bunları alaylı bir şekilde söylüyorlardı. Onlar şöyle demek istiyordu: "Kendini peygamber sanan ve ilân eden bu bey bize Kıyametin geleceğini söyleyip duruyor. Meğer ne hikmetse, bu kıyamet bir türlü gelemiyor. Biz bu beye o kadar hakaret ettik, onu o kadar alaya aldık, o kadar yalanladık, ama yine de bu kıyamet bize gelmedi."

6. Burada Rabb'den söz edilirken onun, gaybı bildiğinin vurgulanmasıyla şu gerçek kendiliğinden ortaya konmuş oluyor: Kıyamet elbette gelecektir, ama bunun gelişiyle ilgili bilgiye ancak Allah sahiptir. Aynı konu, Kur'ân-ı Kerîmin bazı diğer yerlerinde de yer almıştır. Ayrıntar için bkz: el-A'raf: 187, Tâhâ: 15, Lukman: 34, el-Ahzab: 63, el-Mülk: 25, 26 ve en-Naziât: 42-44.

7. Bu, âhiretin imkân dahilinde oluşuyla ilgili delillerden biridir. Daha sonra 7. âyette belirtildiği gibi, hahireti inkâr edinlerin, bu dünyadaki hayattan sonra ölüm ve ölümden sonra yeni bir hayat fikrine akıllarının eremediğini belirtmelerinin sebebi şuydu: Onlara göre bütün insanlar ölüp toprak olduktan ve vücutlarının toz olduktan sonra bütün bu dağılan parça ve tozların bir araya getirilmesi ve eski hallerine sokulması imkânsızdı. İşte bu şüphenin ortadan kaldırılması için burada deniliyor ki, en küçükten en büyüğüne kadar her şey ve her zerre Allah'ın defterine kayıtlıdır; O'nun bilgisi dahilindedir. Ve O ne zaman bu zerrecikleri toplayıp bunlardan insanı tekrar yaratmak isterse kolaylıkla yapacaktır.

وَالَّذِينَ سَعَوْ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝٥ وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ
مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ ۙ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ۝٦

5-6: Bizi, kendilerini azaplandırmaktan aciz zannederek âyetlerimizi iptal

etmek için yaraşırcasına koşuşanları elemli ve en kötü azap vardır.[8] Kendilerine ilim verilenler, sana Rabbin tarafından indirilen Kur'ân-ın hak olduğunu, Gâlib, Kaadir ve bizzatihî hamde lâyık olan Allah'ın doğru yoluna götürdüğünü bilsinler (diye kıyamet gelecektir).[9]

Açıklamalar

8. Yukarıda âhiretin mümkün olduğuna dair deliller verilmişti ve bu da, gerekliliğinin delilidir. Yani, zâlimlere zulümlerinin, sâlihlere, iyi amellerinin bedelinin ödeneceği bir ân mutlaka gelmelidir. İyi amel işleyenin ödüllendirilmesi ve kötülük yapmış olanın cezalandırılmasını hem akıl gerekli kılıyor, hem adalet istiyor. Siz kendiniz görüyorsunuz ki, dünyadaki yaşantısında ne her kötü insan tam cezasını buluyor, ne her iyi ve dürüst insan iyiliğinin bedelini tam olarak alabiliyor; hatta, kötülük ile iyiliğin tam ters sonuçları meydana çıkıyor. O halde, kabul etmelisiniz ki, akıl ve adaleting erekleri yerine getirilmelidir. İşte kıyamet, ak ile kararın tam anlamıyla ayrıldığı ânın adıdır. Kıyametin kopması değil, kopmaması akla aykırı ve adaletten uzak bir şeydir.

Bu hususta bir nokta daha yukarıdaki âyetlerle açıklık kazanıyor. Bu âyetlerde iman ve sâlih amelin sonunun mağfiret ve rızk-ı kerim olduğu, Allah'ın dinini aşağılamak ve yok etmek için düşmanca bir mücadele edenlerin ise en ibret verici azaba uğrayacağı ifade olunmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, samimiyetle iman edenin amelinde bazı boşlukların olmasına rağmen mağfiretten mahrum kalmayacaktır. Ve kâfir olmasına rağmen Hak dini hakkında düşünüp bir tavır takınmayan bir kişi ise elbette ki, azaptan kurtulamayacaktır, ama bu azab öyle korkunç olmayacaktır.

9. Yani, bu din düşmanları senin tebliğ etmeye çalıştığın Hakkı, bâtıla çevirmeye ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar amellerine erişemeyecekerdir; zira, bu gibi saçma sapan iddia ve iftiralarla ancak cahilleri aldatabilirler, bilgili ve kültürlü kimseler onların ağına düşmeyecektir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا
مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝
أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ ۗ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾

7-8: Kâfir olanlar: "Siz tamamen parça parça dağıldıktan sonra yeniden yaratılacağınızı size haber veren bir adam gösterelim mi?" dediler. "O, Allah'a yalan yere iftira mi etti, yoksa onda bir delilik mi var?" (dediler)[10]. Hayır öyle değil, âhireti iman etmeyenler azap içinde ve hidâyetten uzak bir sapıklıktadırlar.[11]

Açıklamalar

10. Kureyşli kabile reisleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)in tamamıyla yalancı olduğunu söylemek istemiyordu. Zira, onun doğru sözlü ve dürüst bir insan olduğunu bütün Mekkeliler ve diğer Araplar çok iyi biliyorlardı. Onun hiçbir zaman yalan söylediğini herkes iyi biliyordu. Bu yüzden kabile reisleri halka daha inandırıcı gelsin diye Hz. Peygamber (s.a.v.)e şüpheli ve şaibeli iftiralarda blunmayı tercih ediyorlardı. Onlar demek istiyordu ki, hayattan sonra memât (ölüm) ve memâttan sonra hayat gibi, inanılması zor olan bir şeyden bahseden bu adam (Hz. Muhammed, (s.a.v.) ya bilerek, yalan söylüyor, ya da, bunda bir delilik vardır. Ne var ki, kabile reisinin, Hz. Muhammed (s.a.v.)in yalancılığıyla ilgili iddiaları ne kadar asılsızca, onun hâşâ deliliğine dair sözleri de o kadar saçma ve gülünçtü. Çünkü, Mekke'de ve Arabistan'da herkes Hz. Peygamber (s.a.v.)in aklının yerinde olduğunu çok iyi biliyordu. Bu sebeple, Cenab-ı Allah bu iftirayı herhangi bir cevap vermeyi uygun görmedi ve sadece onların âhiretle ilgili düşüncelerini kınamak ve reddetmekle yetindi.

11. Bu, kâfirlerin itirazarına verilen ilk cevaptır. Burada kendilerine şöyle denilmektedir: "Enayiler asıl delilik sizde vardır, çünkü gerçeği size olduğu gibi anlatmaya çalışan kişi (Hz. Muhammed) (s.a.v.) sözleini dinlemiyor ve sizi doğru Cehenneme götürecek yolda inatla ve akılsızlıkla yürümeye devam ediyorsunuz. Siz, ne kadar aptalsınız ki, sizi vebâlinizden kurtarmaya çalışan kişiye deli diyorsunuz?"

أَفَلَمْ يَرَوْا

إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ إِن

نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ
مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ
﴿١٠﴾ أَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا
إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾

9-11: Onlar gökten ve yerden; önlerinde ve arkalarında olan şeyleri görmezler mi? Eğer dilersek onları yere batırır, yahut gökten üzerlerine parçalar düşürürüz.[12] Şüphesiz bunda, Allah'a teslim olan her kul için ibret vardır.[13] Davud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik.[14] Ve: "Ey dağlar ve ey kuşlar onunla beraber tesbih ediniz" dedik.[15] Ve ona demiri yumuşattık. Ve Davud'a: "Geniş zırhlar yap. Ve dokumada bir seviye olmasına dikkat et.[16] Ve iyilik işleyin. Ben, yaptığınız şeyleri görenim" dedik.

Açıklamalar

12. Bu, kâfirlerin itirazlarına verilen ikinci cevaptır. Bu cevabı anlayabilmeki çin Mekkeli kâfirlerin, ölümden sonraki hayatı inkâr etmelerinin başlıca şu üç sebebi olduğunu unutmamalıyız: Birincisi, Kâfirler, Allah'ın kendilerini sorguya çekmesi ve kendilerinden hesap sorması fikrini kabul etmek istemiyorlardı, çünkü bunu kabul edince dünyada, istediklerini yapamayacaklardı. İkincisi, kıyametin kopması, kâinat nizamının alt-üst olması ve yeni bir kâinatın oluşmasının mümkün olamayacağını sanıyorlardı. Üçüncüsü, ölümleri üzerine milyonlarca yıl geçmiş ve kemikleri bile sağlam kalmayıp tozlar şeklinde yere, havaya ve suya dağılmış olan insanların kanlı ve canlı bir biçimde tekrar hayata dönmelerinin imkânsız olduğunu düşünüyorlardı. Yukarıdaki cevap bütün bu düşünce ve inançları kapsamasının yanısıra, sert bir uyarıyı da içermektedir. Yukarıdaki cülmlelerde anlatılan gerçek şunlardır:

(1) Eğer siz bu gökleri ve yeri gözlerinizi açıp görme zahmetine katlansaydınız, bunun bir oyuncak olmadığını ve bu kâinatın tesâdüfen ortaya çıkmadığını anlardınız. Bu kâinatın her nesnesi, bunu her şeye kâdir bir Varlığın büyük bi hikmet ve mükemmellikle yarattığı-

nı ispatlamaktadır. Böylesine hikmetli bir düzende bir mahlûka akıl, ayırım yapma şuuru ve yetkiler verildikten sonra başıboş bırakıldığı ve sorumsuzca hareket etme serbestisi verildiğini düşünmek saçmalık ve abestir.

(2) Bu düzeni, gözleri açık bir şekilde inelemek isteyen bir kişi, kıyametin kopmasının hiç de zor olmadığını anlayacaktır. Yer ile göklerin bağlı bulunduğu düzen ve kurallarda en uak bir değişiklik derhal kıyametin kopmasına yol açabilir. Bu düzen aynı zamanda gösteriyor ki, bu dünyayı bir kez yaratan Allah bunu tekrar yaratabilir. Allah için bunu yapmak zor olsaydı, bu dünya nasıl kurulacaktı?

(3) Siz, yer ile gökleri yaratmış olan Allah'ın ölmüş insanları tekrar diriltecek kudrete sahip olmadığını mı sanıyorsunuz? Ölen insanların vücutları ne kadar çürürse çürüsün ve toz halinde ne kadar dağılırsa dağılsın, yine de, bu yer ve göklerde kalıyor; bunların dışına çıkmıyor. Yere ve göklere sahip olan Allah için toprak, su ve havda dağılmış olan zerrecikleri toplayıp eski haline getirmesinin zor olduğunu mu sanıyorsunuz? Bugün vücutlarınızda olan çeşitli maddeleri O toplamıştır ve aynı toprak, su ve havadan almıştır. Bu unsur ve parçaların toplanması bugün zor değilse yarın niçin zor olsun?

Bu üç delilde şu tehdit ve uyarıda saklıdır: "Siz her taraftan Allah'ın saltanatında kuşatılmış durumdasınız. Ne tarafa giderseniz gidin, bu kâinatın dışına çıkamaz, bundan kurtulamazsınız. Allah'tan hiçbir şekilde kurtulamazsınız. Allah'ın kudreti o kadar büyüktür ki, istediği zaman ayaklarınızın altından ya da, başlarınızın üstünden size azap indirebilir. Ana kucağı gibi sandığınız, içi huzur bulduğunuz ve üzerinden yuvalarınızı yaptığınız dünyanın alt tabakalarında hangi güçlerin hareket halinde olduğunu düşünüp altında rahat bir şekilde yaşadığınız gök kubbesinden ne zaman bir yıldımın düşebileceği, felhakete yol açacak bir yağışın meydana gelebileceği veya başka bilinmeyen bir âfetin gelebileceğini bilemezsiniz. Böyle bir durumda Allah'tan hiç korkmamanız, akıbetinizi hiç düşünmemeniz ve size nasihatta bulunan bir kişiye karşı böylesine düşmanca davranmanız, kendi felâketinizi kendi isteğinizden başka ne anlama gelebilir?

13. Yani hiçbir taassup taşımayan, hiçbir inat göstermeyen ve hiçbir fesat tasalamayan, aksine, samimiyetle Allah'tan hidayet talep

eden, bir kişi, yer ile göklerin bu düzenini gördükten sonra ibret alabilir; ancak kalbi Allah'tan dönmüş olan biri, kâinatın tümünü görmesine rağmen gerçeği gösteren bir işaret bulamaz.

14. Burada, Yüce Allah'ın Hazreti Davhud'a ihsan ettiği sayısız nimet ve meziyetlere işaret edilmiştir. Hz. Dâvud (a.s.) Beytelhem'de oturan Yehuda kabilesinin adı sanı bilinmeyen genç bir ferdiydi. Filisti'lere karşı bir çarpışma sırasında Calût adında dev bir düşman askeri öldürüp İsrail oğullarının gözdesi oluverdi. Bu olaydan sonra yıldızı hep parladı ve nihayet, Talût'un vefatından sonra, öne el-Halil (Hebron) de Yahudiyye hâkimi oldu ve birkaç yıl sonra da, İsrail oğullarının bütün kabileleri kendisini kral seçti. Kendisi de Jerusalem (Kudüs)i fethedip İsrail devletinin Başkendti yaptı. Böylece, tarihte ilk kez Hz. Davûd'un (a.s.) sayesinde Allah'a tapan bir devlet meydana geldi. Bu devletin sınırları bir yanda Akabe körfezine ve diğer yanda, Fırat nehrini batı yakasına kadar uzanıyordu. Bunlara ilâveten, Allahu Teâlâ tarafından Hz. Davûda, bilgi, hikmet, adalet, Allah korkusu ve insanalrın kendisine tabi olması gibi nimet ve bereketler verildi. (Tafsilât için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, el-Bakara sûresi, el-İsrâ sûresi).

15. Bu konu daha önce el-Enbiya sûresinin 79. âyetinde geçmiştir ve biz de bunu ayrıntılı olarak ele almışızdır. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, cilt: III, el-Enbiya sûresi, dipnot: 71).

16. Bu konu da el-Enbiya sûresi 80. âyetinde geçmiş ve açıkmlaması yapılmıştır. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt: V, el-Enbiya shuresi, dipnot: 72).

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ
وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ۖ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝

12: Süleyman'a, sabah gidişi bir aylık, akşam dönüşü de bir aylık yol alan, rüzgarı müsahhar kıldık.[17] Ve O'na erimiş bakır madenini sel gibi akıttık.[18] Onun önünde Rabbinin izni ile çalışan cinleri de musahhar kıldık.[19] İçlerinden emrimizden çıkanlara ateş azabını tattırırız.

Açıklamalar

17. Bu konuya da el-Enbiya sûresinin 81. âyetinde değinilmiş ve açıklaması da yapılmıştı (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt: III, el-Enbiya sûresi, dipnot: 74-75).

18. Bazı müfessirler bundan şöyle bir anlam çıkarmışlardır: Hz. Süleyman için yerden su yerine sıvı bakırın aktığı bir çeşme fışkırdı. Fakat bu âyetin şöyle bir te'vili de olabilir: Hz. Süleyman (a.s.) zamanında bakırın eritilmesi ve bununla türlü çeşit âlet ve malzemenin yapılması işi öylesine geniş çapta yapıldı ki, her tarafa sanki bakır madeni sel gibi akmaya başladı. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, cilt: III, el-Enbiya sûresi, dipnot: 74-75).

19. Hz. Süleyman'a tabi ve musahhar kılınan Bu cinlerin köylü mü, yoksa dağda yaşayan insanar mı, ya da hepimizin bildiği cinler mi olduğu konusunu biz el-Enbiya ve en-Neml sûrelerinde etraflıca ele almıştık. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, cilt: V, el-Enbiya, dipnot: 75, en-Neml, dipnot: 23, 45 ve 52).

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ
عِبَادِيَ الشَّكُورُ ۝

13: Cinler, Süleyman'a istediği mihraplardan, resimlerden[20] büyük havuzlar gibi çanaklardan, sabit (dağ gibi) kazanlardan[21] yaparlardı. Ey Dâvud hanedânı, şükür için çalışsın.[22] kullarımdan şükredenler azdır.

Açıklamalar

20. Burada aslında "timsâl"in çoğulu "Temâsil" kelimesi kullanılmıştır. Timsâl, Arapça'da, ister insan, ister hayvan veya ağaç, çiçek, nehir veya başka bir şey olsun, doğadaki ve doğal bütün şeylerin benzeri veya tasviri için kullanılır. "Lisânü'l-Arap"ta şöyle denilmiştir: "Timsâl, Allahu Teâlâ'nın yaptığı herşeyin yapayının adıdır." "Tefsir-i Keşşâf"ta ise şöyle denilmiştir: "Başka bir şeyin, ister canlı, ister cansızın benzeri olarak yapılan her resme timsâl denilir". Bu bakımdan, burada Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesinden, Hz. Süleyman (a.s.) için yapılan "temâsil"in mutlaka insanlar ve hayvanların resmi veya heykel-

leri olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Pek mümkündür ki, Hz. Süleyman (a.s.) için yapılan saraylar, köşkler ve mihraplarda insan veya hayvanların resim ve heykellerinin yerine güzel manzaraların resmi ve çeşitli desen ve süsler vardı.

Bu yanılmanın sebebi, bazı müfessirlerin, Hz. Süleyman (a.s.)in, peygamberler ile meleklerin resmini yaptırdığı yolundaki ifade ve açıklamalardır. Müfessirler bu ifadeleri İsrail oğullarının rivâyetlerine dayanarak kullanmışlardır ve ayrıca, geçmişteki şeriatlarda resim veya heykel yapmanın yasak olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ne var ki, bu zâtler bu rivâyetleri hiç inceleme yapmadan nakletmişlerdir ve Hz. Süleyman (a.s.)ın bağlı bulundugu Mûsevî Şeriat'ta tıpkı Şeriat-ı Muhammedi (s.a.v.) gibi, insan ve hayvanların resim ve heykellerinin haram olduğu gerçeğini gözardı ve zina gibi ağır suç ve iftiralar yakıştırmaya çalıştığını da unutmuşlardır. Bu sebeple, İsrail oğullarının hiçbir rivâyetine güvenilmemeli ve bu güzide peygamber hakkında İlâhi Şeriata aykırı hiçbir iddia ve kayıt kabul edilmemelidir. Herkes, Hz. Mûsa'dan (a.s.) sonra İsrailoğullarından gelen bütün peygamberlerin Hz. İsa'ya (a.s.) kadar Tevrat'a tâbi olduklarını ve hiçbirisinin Tevrât'ın şeriatını değiştirecek yeni bir şeriat getirmediini bilir. Tevrât'ta insan ve hayvan resimlerinin ve heykellerinin yapılmasının yasak olduğu kesin bir ifade ile defalarca dile getirilmiştir:

"Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın resmini yapmayacaksın".

(Huruç -İhraç-, 20: 4).

"Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz içni oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş bulundurmayacaksınız." (Ahbâr -Levilliler-, 26:1)

"Fesade sapmayasanız, kendiniz için erkek yahut kadın suretinde, yerde olan bir hayvan suretinde, göklerde uçan kanatlı bir kuş suretinde, toprakta sürünen bir şey suretinde, yer altındaki suda olan bir balık suretinde, herhangi bir şeklin suretinde oyma put yapmayacaksınız." (İstisnâ, (Tesniye, XXX 4: 16-18).

Bu apaçık emirler karşısında Hz. Süleyman'ın (a.s.) cinlerden ken-

disi için meleklerin ve peygamberlerin resmini ve heykellerini yapmasını istediği nasıl kabul edilebilir. Yahudilerin, Hz. Süleyman'ı (a.s.) putperest karılarına olan sevgisi sebebiyle putperest olmakla suçlayan rivâyetlerine dayanılarak bu nasıl kabul edilebilir? (I- Krallar, II. Bölüm).

Fakat Müslüman müfessirler bu İsrailli rivâyetlerden söz etmelerine rağmen Şeriat-ı Muhammediyye'de (s.a.v.) bunun haram kılındığını belirtmişlerdir. Bu sebeple, hiçbir kimseye Hz. Süleyman'ı (a.s.) taklit ederek resimler ve heykeller yapması helâl olamaz. Ne var ki, günümüzde Batıyı taklit ederek fotografı ve heykel yapmayı helâl ve câiz kılmak isteyen bazı kimseler, Kur'ân'ın bu âyetini delil olarak ele alır ve şöyle bir iddiada bulunurlar: "Allah'ın Peygamberi böyle yaptığına ve Allah da, kitabında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu davranışına değindinie ve bunu benimsemediğine ilişkin bir ifade kullanmadığına göre bu helâl olmalıdır".

Batıyı taklit eden bu kimselerin iddiası şu iki sebepten dolayı yanlıştır: Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan "temâsîl" kelimesi sadece insan ve hayvan resmi anlamına gelmez, cansız nesnelerin resimleri için de kullanılır. Bu sebeple, sadece bu kelimeye danılarak Kur'ân'a göre insan ve hayvan resimleri yapmanın caiz olduğu sonucuna varılamaz. İkincisi, sahih senetlerle ve birçok kanaldan rivâyet edilen hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) canlıların resimlerini yapmayı ve bunları evde bulundurmayı yasakladığını göstermektedir: Bu hususta, Hz. Peygamberden rivâyet edilen hadisleri ve mümtaz edilen sahabelerin bu konudaki görüşlerini aşağıda sunuyoruz:

1) Ümmül Mü'minin (Mü'minlerin Annesi) Hz. Âişe (r.a.), Hz. Ümmü Habibe ve Hz. Ümmü Seleme'nin (r.a.) Habeşistan'da iken içi resimlerle süslü bir kilise gördüklerini rivâyet eder. Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda bundan bahsettiklerinde, o şöyle buyurdu: "Onlar içlerinden ne zaman sâlih bir insan ölse, onun mezarını, ma'bed haline getirir ve içini resimler ile süslerler. Kıyamet gününde bunlar Allah'ın katında insanların en rezili olacaklardır." (Buhari: Kitabü's-Salat; Müslim: Kitabü'l-Mesacid; Nesâ'î: Kitabü'l-Mesacid).

2) Ebu Huceyfe (r.a.) Resûlüllah'ın (s.a.v.), ressamları (resim yapanları) lânetlediğini rivâyet etmiştir. (Buhari: Kitabü'l-Büyü, Kitabü'l-

Talak, Kitabü'l-Libâs).

3) Ebu Zür'a şöyle buyuruyor: "Bir defasında Hz. Ebu Hureyre ile birlikte bir eve girdim ve bir ressamın, tavana resimler yaptığını gördüm. Bunun üzerine Hz. Ebu Hureyre dedi ki: "Nebi'nin şöyle buyurduğunu işittim: Allah buyuruyor ki, "Benim yarattığıma benzer bir varlık yaratmaya çalışandan daha zâlim kim olabilir? Eğer yapabilirse bir tohum ya da, bir karınca yaratsınlar." (Buhari: Kitabü'l-Libâs; Müsned-i Ahmed, Müslim'deki rivâyete göre bu ev Mervan'ın eviydi).

4) Ebu Muhammed Huzelî, Hz. Ali'den rivâyet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir cenaze namazında iken şöyle buyurdu: "içinizden kim Medine'ye gidip gördüğü her putu kıracak, gördüğü her kabri yerle bir edecek, gördüğü her resmi yırtıp atacaktır?" İçlerinden bir adam bunu yapacağını söyledi. Gitti, ancak Medinelilerden korkarak bu işi yapmadan geri döndü. Daha sonra Hz. Ali (r.a.) gitmek istedi, Resûlullah (s.a.v.) de gitmesine izin verdi. Hz. Ali gitti, sonra geri döndü ve şöyle dedi: "Bütün putları kırdım, bütün kabirleri yerle bir ettim ve bütün resimleri yırtıp attım." bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Şimdi bunlardan herhangi birini yapan, Muhammed'e (s.a.v.) indirileni inkâr ediyor demektir." (Müsned-i Ahmed, Müslim; Kitabü'l-Cenaiz, Nesâ'i: Kitabü'l-Cenaiz'de aynı konuda bir hadis rivâyet edilmiştir).

5) İbn Abbas şöyle rivâyet ediyor: "...Resim yapan kişi cezalandırılacak ve ondan resme ruh venrmesi istenecektir, tabii ki, o bunu yapamayacaktır". (Buhari: Kitabü'l-Tabir, Tirmizi: Ebvâbü'l-Libâs, Nesa'î: Kitabü'l-Zînet, Müsned-i Ahmed).

6) Said İbnü'l-Hasan şöyle rivâyet ediyor: "İbn Abbas'ın yanında oturuyordum, bir adam gelip ona: "Ey ibn Abbas ben hayatımı elimin emeği ile kazanıyorum ve mesleğim resim yapmak" dedi. İbn Abbas "Ben sana Allahın Resûlünden (s.a.v.) duyduğumun aynısını söyleyecğim. O'ndan Allah'ın, resim yapanlara azap edeceğini, bu kimseleri o resimlere ruh verinceye kadar bırakmayacağını, onların da asla bunu başaramayacaklarını duydum" cevabını verdi. Bunun üzerine o adam çok etkilendi ve yüzü sapsarı oldu. İbn Abbas (r.a.) şöyle buyurdu: "Eğer resim yapacaksan, ağaç resmi veya cansız eşyanın resmini yap." (Buhari: Kitabü'l-Büyû; Müslim: Kitabü'l-Libâs; Nesa'î:

Kitabü'z-Zinet; Müsned-i Ahmed).

7) Abdullah ibn Mes'ud (r.a.), Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: "Kıyamet gününde Allah tarafından en büyük azaba uğrayacak olanlar ressamlardır." (Buhari: Kitab-ül Libâs, Müslim: Kitab-ül Libâs, Nesa'î: Kitab-üz Zinet, Müsned-i Ahmed)

8) Abdullah ibn Ömer (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: "Resim yapanlar kıyamet gününde cezalandırılacaklar ve onlardan yaptıkları şeylere hayat vermeleri istenecektir." (Buhari: Kitabü'l-Libâs, Nesa'î: Kitabü'z-Zinet, Müsned-i Ahmed).

9) Hz. Âişe (r.a.), üzerinde resimler bulunan bir minder aldığını rivâyet ediyor. Rivâyete göre, Resûlullah (s.a.v.) bundan haber alınca kapının önünde durdu ve içeriye girmedi. Hz. Âişe, "bir suç işledim ise Allah'ın affını sığınırım" dedi. Resûlullah (s.a.v.): "Bu minderin işi ne?" diye sordu. Hz. Âişe: "Üzerine oturup uzanacağım" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bu resimleri hayat vermeleri istenecektir. Melekler (yani rahmet melekleri), içinde resim bulunan eve girmez." (Buhari: Kitabü'l-Libâs; Müslim: Kitab-ül Libas; Nesa'î: Kitabü'-Zinet, İbn Mâce: Kitabü't-Ticaret, Muvatta: Kitabü'l-İstizân).

10) Hz. Âişe (r.a.) rivâyet ediyor: "Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) odama geldi; üzerinde resimler bulunan bir perde asmıştım. Resûlullah onu görünce birden bire yüzünün rengi değişti. Hemen perdeyi eline aldı, yırtıp attı ve şöyle buyurdu: "Allah'ın yarattığı gibi yaratmaya çalışanlar Kıyamet gününde çok şiddetli bir azaba uğratılacaklardır." (Müslim: Kitabü'l-Libâs; Buhari: Kitabü4l-Libâs,; Nesa'î: Kitabü'z-Zinet).

11) Hz. Âişe (r.a.) rivâyet ediyor: "Resûlullah (s.a.v.) bir defasında seferden dönmüştü; ben de kapının üzerine kanatlı atların resmi blunan bir perde asmıştım. Nebi onu indirmemi söyledi, ben de indirdim." (Müslim: Kitabü'l-Libâs, Nesa'î: Kitabü'z-Zinet).

12) Cabir bin Abdullah (r.a.) rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.) evde resim bulundurmayı ve bir kimsenin resim yapmasını yasaklamıştı. (Tirmizi: Ebvâbü'l-Libâs).

13) İbn Abbas (r.a.), Ebû Talha Ensari'den rivâyetle şöyle diyor:

"Resûlullah, (s.a.v.) "içinde köpek ve resim bulunan eve melekler (yani rahmet melekleri) girmez" diye buyurdu". (Buhari: Kitabü'l-Libâs).

14) Abdullah bin Ömer (r.a.) rivâyet ediyor: Cebrail (a.s.) Resûlullah'a gelecekti, ancak zaman geçtiği halde gelmedi. Resûlüllah (s.a.v.) merak etti ve evden çıktığında onunla karşılaştı. Ona niçin gelmediğini sorduğunda Cebrail, "biz, içinde resim veya köpek bulunan eve girmeyiz" cevabını verdi. (Buhari: Kitabü'l-Libâs; Buhari; Müslim, Ebû Davûd, tirmizi, Nesa'î, İbn Mâce, İmam Malik ve İmam Ahmed, birçok sahabelerden bu konuda çeşitli hadisleri nakletmişlerdir).

Bu rivâyetlerin karşısında, resim konusunda istisnalar yapan bazı diğer hadisler de ortaya konmak isteniyo. meselâ, Ebu Talha Ensarî'ye dayanılarak rivâyet edilen bir hadise göre üzerinde resimli dokumalar bulunan perdeler asmak caizdir. (Buhari: Kitabü'l-Libâs). Hz. Âişe (r.a.)'nin rivâyetine göre, kendisi, üzerinde resimler bulunan bir kumaşı yırtıp minder yaptığında Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu yasaklamamıştır. (Müslim: Kitab-ül Libâs). Salim bin Abdullah bin Ömer'in hadisine göre, teşhir edilmeyen, göze çarpacak biçimde asılmayan ve halı gibi yere serilerek kullanılan resimli kumaşları kullanmak haram değildir. (Müsned-i Ahmed). Fakat, bu hadislerle çelişir nitelikte değildir. bunların hiçbiri resim yapmayı ve boşamayı helâl kılmaz, sadece, bir kişinin, üzerinde resimler bulunan kumaşı varsa sonu nasıl kullanması gerektiğini açıklığa kavuşturur. Bu konuda Ebû Talha Ensarî'nin hadisi kesinlikle kabul edilemez, çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.), üzerinde resimler bulunan bir kumaşı perde olarak kullanmayı sadee yasaklamakla kalmayıp parçalandığını belirten birçok güvenilir hadise aykırıdır. Bunun dışında, bu konuda Hz. Ebû Talha Ensari'nin (r.a.) kendi uygulaması da, Tirmizi ve Muvatta'da rivâyet edildiğine göre, üzerinde resimler bulunan bir kumaşı değil perde olarak asmak, yer yaygısı olarak bile kullanmama şeklindeydi. Hz. ayşe (r.a.) ve Salim bin Abdullah'ın hadislerine gelince, onlar da, eğer bir resim, önem verilecek ve saygı gösterilecek bir yere asılmaz ve önemsemeden yere yayılıp halı olarak kullanılırsa, bunun caiz olduğunu bildirirler. Bütün bunlara rağmen bu hadisler nasıl olur da, boyama sanatını, resim ve heykel yapmayı, insan medeniyetinin en değerli başarısı olarak değerlendiren ve bunu Müslümanlar arasında da yaygınlaştırmak isteyen bir kültüre meşruiyet kazandırmak için kullanılabilir?

Hz. Peygamber (s.a.v.)in, ümmetine resim konusunda bıraktığı sünnet, bu konuda önde gelen sahabelerin ttum ve davranışlarında görülebilir. İslâm'da kabul edilen fıkıh usûlüne göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.), tüm aşamalı emirler ve ön izinlerden geçip, hayatının son döneminde emrettikleri, birer güvenilir İslâm kuralları'dır. Hz. Peygamber (s.a.v.)den sonra da belli başlı bütün sahabelerin davranışının belli bir yönde olması, O'nun, ümmetine aynı sünneti bıraktığının delilidir. Şimdi de bu sâlih ve müttaki kimselerin resim konusunda takındığı tavıra bir göz atalım:

Hz. Ömer (r.a.) Hıristiyanlara şöyle demiştir: "Biz sizin kiliselerinize, içlerinde resim olduğu için girmeyiz." (Buhari: Kitabü's-Salat).

İbn Abbas (r.a.) bazan kilisede namaz kılardı, ancak içinde resim ve heykeller bulunmayan kiliselerde" (Buhari: Kitabü's-Salat).

Eb-ül Heyyâc el-Esedî, Hz. Ali'nin (r.a.) kendisine şöyle dediğini rivâyet ediyor: "Resûlullah'ın (s.a.v.) beni gönderdiği görevle ben de seni göreyim mi? Kırılmadık hiçbir put, yerle bir edilmedik hiçbir mezar ve yırtılıp atılmadık hiçbir resim bırakmayacaksın." (Müslim: Kitabü'l-Cenâiz, Nesa'î: Kitabü'l-Cenaiz).

Heneş el-Ken'anî, Hz. Ali'nin (r.a.) emniyet görevlisine şöyle dediğini naklediyor: "Şimdi seni hangi görevle göndereceğimi biliyor musun? Resûlullah'ın (s.a.v.) beni gönderdiği göreve, yani her gördüğün resmi yırtıp atman ve her mezarı yerle bir etmen için gönderiyorum." (Müsned-i Ahmed).

İslâm'ın bu kuralı, fakihler tarafından kabul edilmiş ve İslâm hukukunun ayrılmaz bir maddesi olarak benimsenmiştir. Bu sebeple, Allâme Bedruddin Aynî, Tevhid'le ilgili olarak şöyle demiştir:

"Bizim büyüklerimiz (yani Hanefî fakihleri) ve diğer fakihler, canlı bir şeyin resmini yapmanın sadece haram olmakla kalmayıp, kesinlikle yasaklandığını, resmi yapan kişi onu hor görerek kullanacak veya başka bir amaçla kullanacak olsa bile hiç farketmeksizin büyük bir günah olduğunu söylemişlerdir. Her ne tür olursa olsun resim yapmak ve boyamak çabasıdır. Aynı şekilde, kumaş üzerine veya halıya, para üzerine, alet ya da duvar üzerine, neyin üzerine olursa olsun, resim yapmak kesinlikle haramdır. Ancak, ağaç vs. gibi şeylerin resmini yapmak haram değildir. Resmin gölgesi olsun veya olmasın, (boyama resim ol-

sun yahut heykel olsun) hiç fark etmez. Bu, İmam Mâlik, Süfyan-ı Sevri, İmam Ebu Hanife ve diğer âlimlerin görüşüdür. Kadı İlyaz, kız çocuklarının oyuncak bebeklerinin bundan istisnâ olduğunu söyler; fakat, İmam Mâlik onları satın almayı bile caiz görmemiştir." (Umdetü'l-Kadi, cilt 22, s. 70). İmam Nevevi, Müslim şerhinde ayrıntılı bir şekilde aynı görüşü ele almıştır. (Bkz. Şerh-ü Nevevi, Mısır baskısı, cilt: 14, s. 81-82).

Resim ve ressamlıkla ilgili emirler işte böyledir. Başkalarının yaptığı resimleri kullanma konusuna gelince, Allâme İbn Hacer, İslâm fakihlerinin görüşlerini şöyle nakletmiştir:

"Mâlikî fakîhi İbn Arabi, hor görülerek kullanılsa da, kullanılmasa da, gölgesi olan suretlerin haram olduğu konusunda âlimlerin İcma'ı olduğunu söyler. Sadece kız çocuklarının oyuncak bebekleri ondan müstesnâdır. İbn Arabi, gölgesi olmayan, ancak (basılı halde, aynadaki görüntünün aksine) sürekli olarak kalıcı olan suretlerin de hor görülerek kullanılsa da, kullanılmasa da, haram olduğunu söyler. Fakat, başı kesilirse, ya da organları veya parçaları birden bire ayrılsa, kullanılabilir... İmam-ül Harameyn, üzerinde resimler bulunan perde veya minderlerin kullanılabileceğini, ancak duvara veya tavana asılan resimlerin haram olduğunu, çünkü bunlarda saygı ve yüceltme bulunduğunu; oysa, perde ve minderde hareket ifadesinin bulunduğunu ifade eden bir görüşe yer vermiştir... İbn Ebi Şeybe, İkrime'den rivâyet ederek sahabelerden hemen sonra gelen tabilerin, halıda veya minderdi bulunan resimlerin, onların hor görüldüğü anlamına geldiği şeklinde bir görüşleri olduğunu ifade eder. Onlara göre yüceltilerek yüksek bir yere asılan resim haramdır; ancak yere serilip yayılan resimleri kullanmak cazidir. İbn Serin, Salim bin Abdullah, İkrime bin Halid ve Said bin Cübeyr'den de aynı görüş rivâyet edilmiştir." (Fethü'l-Bari, Cilt. 10, s. 300).

Yukarıdaki ayrıntılı açıklamalar, İslâm'da resmin haram olduğu konusunda şüphe edilecek herhangi bir yanı bırakmıyor. Hatta, yabancı kültürlerin etkisi altında olanların kılı kırk yarma çabalarıyla değiştirmeyecekleri bir şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) apaçık emirleri, sahabelerin yaşantısı ve İslâm fakihlerinin ortak görüşleriyle, bu İslâmiyetin değişmez bir kuralı haline gelmiştir.

Bu hususta hiçbir yanlış anlamaya meydana vermemek için birkaç noktaya daha temas etmemiz yerinde olacak sanırız:

Bazı kimseler fotograf ile boyama resim arasında bir ayırım yapmaya çalışırlar; oysa, Şeriat, bizzat resmi yasaklar, resim yapmanın şu veya bu şeklini değil. Resim ile fotoğraf arasındaki fark yaplış şekliyle ilgilidir; ve bu sebeple, Şeriatın emrinde herhangi bir değiklik yapılamaz.

Bazı kimseler, İslâm'da resmin, putperestliğe son vermek amacıyla yasaklandığı iddiasında bulunurlar. Onlara göre, bugün böyle bir tehlike olmadığına göre bu yasak iptal edilmelidir! Ne var ki, bu tür demagoji tamamıyla saçma ve abestir. Çünkü, hadislerin hiçbirinde resmin putperestlik ve şirk tehlikesinden sakınmak için haram kılındığına dair bir ifade yoktur. İkincisi, şirk ve putperestliğin yeryüzünde silindiği iddiası da temelsizdir. bugün Hnt-Pakistan yarımadasında bile hâlâ puta tapanlar vardır. Şirk, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı biçimlerde tatbik edilmektedir. Ehl-i Kitap'tan olan hıristiyanlar da Hz. İsa (a.s.), Hz. Meryem ve diğer azizlerin resim ve heykellerine tapılmaktadır. Hatta, Müslümanların büyük bir bölümü de, Allah'tan bakasına kulluk etmekle meşguldur.

Bazı kimseler de, sadece şirk veya putperestlik özelliğini taşıyan resimlerin, yeni tanrı addedilen kimselerin resim ve heykellerinin yasak olduğunu söylerler. Diğer resim ve heykellerin ise haram olması için herhangi bir neden bulanmadığını iddia ederler. Fakat, bu gibi kimseler, Şar'i'nin (Allah'ın) emir ve talimatından kanun çıkaracakları yerde kendi kendine kanun ve şeriat düzenlemeye çalışmaktadırlar. Bunlar, resmin, yeryüzünde şirk ve putperestliğe değil, daha birçok kötülük ve fitnelere yol açtığını ve bugün de olmaya devam ettiğini bilmiyorlar. Resim, krallar, diktatörler ve siyasi liderlerin büyüklüğünü insanların beynine yerleştirme araçlarından biri olmuştur. Resim, dünyada müstehcenliğin yayılmasında da önemli rol oynamıştır. Resim, milletler arasına ayrılık ve nefret tohumları ekmek ve yığınları çeşitli şekillerde saptırmak için de kullanılmaktadır. O halde, Şa'ri (Allah)nin, resmi, şirk ve putperestliğin kökünü kazımak için yasaklamış olduğu iddiası tamamen asılsızdır. Şer'i, canlı varlıkların resmini yapmayı kesinlikle yasaklamıştır. Eğer biz kendi kendimize kanun ve şeriat koymuyor ve Şari'ye tâbi oluyorsak, bundan kesinlikle kaçılmalıyız. Belirli bir emir için ken-

di kendimize belirli bir sebep ve temel tayin etmemiz, sonra da bu temele dayanarak bazı resimleri helâl, bazılarını haram saymamıza hakkımız yoktur.

Bazı kimseler, "zararsız" resimler diye bir grup resimden bahsederler ve bunların hiçbir tehlikesinin olmadığını ileri sürerler. Onlara göre, bu resimler, şirke, müstehcenliğe, siyasi propagandaya ve başka kötülüklere sebep olmazlar, bu yüzden bu tür resimler yasak olmamalıdır. Burada bu kimseler aynı hataya düşüyorlar: İlk önce belirli bir emir için bir sebep ve temel tayin ediyorlar, sonra da tayin edilen sebebin bulunmadığı şeyleri helâl kabul ediyorlar, sonra da tayin edilen sebebin bulunmadığı şeyleri helâk kabul ediyorlar. Bunun yanısıra, bu kimseler, İslâm şeriatının, insanın ne zaman helâl sınırları için olduuna, ne zaman onları aştığına karar veremeyeceği belirsiz ve kaypak bir helâl-haram sınırı çizdiğini, aksine, herkesin gün ışığı gibi görebileceği bir ayırma sınrıı çizdiğini bilmiyorlar. Bu ayırım çizgisi apaçık ortadadır. Canlı varlıkların resimleri haram, cansız varlıklarınki ise helâldir. Bu ayırım çizgisi hiçbir belirsizliğe yer vermemektedir. Allah'ın koyduğu emirlere uymak isteyen bir kimse, neyin helâl, neyin haram oludğunu açıkca görebilir. Ancak canlı varlıkların resimlerinden bazıları helâl, bazıları haram kabul edilirse, ne kadar geniş olursa olsun, iki tür resimi konu alan hiçbir liste, haram ile helhal arasındaki sınırı açık ve kesin kılmayacak ve birçok resim helâl sınırlarının içinde mi; yoksa değil mi, bilinmeyen muallak bir konumda kalacaktır. Bu, İslâm'ın şarap konusundaki, kesinlikle ondan sakınma emrine benzemektedir ve bu emir apaçık bir sınır belirlemektedir. Ancak, eğer sarhoş edeek kadar şaraptan sakınılması gerektiği emredilmiş olsaydı, haram ile helâlin arasını ayırmak imkânsız olacak ve hiç kimse ne kadar şarap içebileceğine ve nerede durması gerekiğine karar veremeyecekti. (Daha ayrıntılı açıklmalar için bkz. Resâyil -ü Mesâyil, cilt: I, ss. 152-55).

21. Bu gösteriyor ki, Hz. Süleyman (a.s.) ziyafetler vermek ve misafirleri ağırlamakta çok cömertti. Havuzlar gibi çanaklar misafirlere yemek sunmak için, sabit kazanlar da, aynı ânda binlerce kişiye yemek pişirmek amacıyla hazırlanırdı.

22. Yani, şükreden kullar gibi çalışsın. Bir kişi, kendisine nimet veren kimseye sadece sözleriyle teşekkür eder ve nimeti, dileği dışında

kullanırsa, onun bu sözlü teşekkürü anlamsızdır. Asıl şükreden kimse, kendisine nimet veren minnettarlığını ve şükrünü hem sözle ifade eden, hem de bu nimeti, verenin arzusu doğrultusunda kullanandır.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ
مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۝

14: Süleyman'a ölümü hükmettiğimiz zaman, onu ölümünü cinlere ancak âsasını kemiren ağaç kurdu gösterdi. Âsa kırılıp Süleyman yere düştüğünde besbelli oldu.[23] Ki, eğer cinler gayba vakıf olsalardı, horlayıcı bir azap içinde kalıp durmazlardı.[24]

Açıklamalar

23. Asıl kelimeler şunlardır: "Tabeyyeneti'l-cinnu". Bu kelimelerin bir tercümesi, yukarıda belirttiğimiz gibidir. Bunun bir başka tercümesi de şu olabilir: "Cinlerin gerçek durumu ortaya çıktı". İlk tercümeye göre bu âyetin anlamı şu olacaktır: Cinlerin gayb hakkında bilgi sahibi oldukları yolundaki iddiaları asılsızdır. İkinci tercümeye göre anlamı şu olacaktır: Cinlerin gayb bilgisine sahip olduğunu sanan insanlar, bunun asılsız olduğunu idrak ettiler.

24. Bazı çağdaş müfessirler bu âyeti şöyle açıklamaya çalışmışlardır: "Hz. Süleyman'ın (a.s.) oğlu Rahub'âm, kendisini lüks hayata verdiği, dalkavuklar tarafından çevrelediği ve yetenekli olmadığı için babasının ölümünden sonra omuzlarına yüklenen büyük sorumluluğu taşıyamadı. Onun tahta geçmesinden kısa bir süre sonra Hz. Süleyman'ın (s.a.) saltanatı çöktü ve kendine boyun eğdirdiği sınırdaki topluluklar (yani cinler) isyan ettiler." Ne var ki, bu açıklama, Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesine hiç uymamaktadır. Kur'ân'da kullanılan ifade ile canlandırılmak istene manzara aşağı yukarı şöyledir: Hz. Süleyman (a.s.) âsasına dayanmış bir halde otururken, ya da ayakta dururken son nefsini verdi. Değneğe dayandığı için vücudu, olduğu yerde kaldı ve cinler de, onun hâlâ yaşamakta olduğunu sanarak eski göreve ve hizmetlerine devam ettiler. Ağaç kurdu değneyi kemirip çürütünce Hz.

Süleyman'ın vücudu yere düştü; işte o zaman cinler onun öldüğünü anladılar. Bu apaçık ve hiç şüpheye yer sırakmayan ifadeden niçin ağaç kurdunun Hz. Sümeyman'ın oğlunun yetenekli olmayışına, değneğin Hz. Süleyman'a güç ve kudretine, vücudunun yere düşüşünün ise krallığının yıkılışına delâlet ettiğini savunan bir yorum çıkarılmaya çalışılıyor. Eğer Allah bunları anlatmak istemiş olsaydı, Arap dilinde kelime kıtlığı diye bir sorun yoktu. Kur'ân-ı Kerim hiçbir yerde böyle bilmece gibi, içinde çıkılmayacak ifadeler kullanmamıştır. Bu âyetlerin ilk muhatabı olan Araplar acaba bu bilmeceyi nasıl çözebilirdi?

Bu açıklamanın en garip ve saçma yanı ise cinlerin, Hz. Süleyman'a (a.s.) bazı hizmerlerde bulunmak üzere boyun eğen çevredeki kabile ve milletler olduğunu söylemesidir. Sorun şudur: Bu milletlerden hangisi gaybı bildiğini iddia etmiş ve müşrikleri kimleri gaybı bilen olarak kabul etmişlerdir. Bu âyetin son sözlerini önyargısız okuyan herkes, cinlerin, ya kendi kendilerine gaybı bildiklerini iddia eden, ya da, insanların gaybı bildiklerini sandığı bir grup varlık olduğunu ve bu varlık grubunun gaybdan habersiz oludğu gerçeğinin, cinler Hz. Süleyman (a.s.) öldüğü halde ona hâlâ yaşıyor zannederek hizmet ve görevlerine devam ettiklerinde ortaya çıktığını anlar. Kur'ân'daki ifade, cinlerin çevredeki kabileler devam ettiklerinde ortaya çıktığını anlar. Kur'ân'daki ifade, cinlerin çevredeki kabileler ve topluluklar olduğnu ve bu varlık grubunun gaybdan habersiz olduğu gerçeğinin, cinler Hz. Süleyman (a.s.) öldüğü halde onu hâlâ yaşıyor zannederek hizmet ve görevlerine devam etklerinde ortaya çıktığını anlar. Kur'ân'daki ifade, cinlerin çevredeki kabileler ve topluluklar olduğunu sanan bir kimsenin, bu yanlış düşüncesini hemen değiştirmesini sağlayacak kadar açıktır. Ancak maddeci dünyaya karşı, gözle görülmeyen cinler diye bir varlığın bulunduğunu kabul etek ve anlamaktan utanan kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'in bu açık ifadesine rağmen kendi yanlış yorumlarında ısrar etmektedirler!

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde Yüce Allah, Arap müşriklerin, cinleri Allah'a ortak koştukları, onları Allah'ın oğulları olarak kabul ettikleri ve onlara sığındıklarını ifade etmiştir:

"Allah'a, O'nun yarattığı cinleri ortak yaptılar."

(el-En'am: 100)

"Bir de onunla (Allah ile) cinler arasında bir akrabalık uydurdular."

(es-Saffât: 158)

"İnsanlardan bazılarının cinlere sığınmaları, onların kibirlerini artırdı."

(el-Cin: 6).

Müşrikler, cinlerin görünmeyeni ve gaybı bildiklerine inanıyor ve gayb bilgisini elde etmek için onlara yöneliyorlardı. Allah bu olayı, bu inancı meydana çıkarmak ve Arapların, bu inançlar tamamen asılsız ve yanlış olduğu halde, geçerli hiçbir sebep olmaksızın bâtıl inançlara tabi olduklarının farkına varmaları amacıyla anlatmıştır. (Daha ayrıntılı açıklamalar için bkz. aşağıda dipnot: 63).

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ ءَايَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا
مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

15: Doğrusu,[25] Sebe' kavminin meskenlerinde (Cenab-ı Hakk'ın kudretine delâlet eden) bir ibret vardı.[26] Her ev sağdan soldan iki bahçe ile çevrili idi.[27] Onlara (Peygamberleri): "Rabbinizin rızkından yeyin. Ve O'na şükredin. (Memleketiniz) çok güzel bir beldedir. Rabbiniz de Gafûrdur" demişti.

Açıklamalar

25. Burada konunun devamlılığının kavranabilmesi için 1. rükû'da ele alınan ana fikir göz önünde bulundurulmalıdır. Orada Arap müşriklerin, âhireti saçma bulduklarına ve ahireti açıklamaya çalışan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâşâ deli ya da yalancı olduğunu iddia ettiklerine işaret edilmişti. Buna cevap olarak Allahu Teâlâ yukarıdaki 7. 8. ve 12. dipnotlarda açıkladığımız bazı deliller ortaya koymuştu. Daha sonra, ikici rükûda yeryüzünde yaşayan insan topluluklarının tarihinin de ceza ve muhasebe kuralarının var olduğunu gösterdiğini vurgulamak amacıyla Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman (a.s.) ve Sebe' halkının hikâyeleri anlatılmıştır. Eğer insanoğlu kendi tarihini dikkatle incelerse, bu dünyanın körü körüne işleyen sahipsiz bir düzen olmadığını, aksine, şükreden kullarına bir türlü, nankör ve şükretmeyen kullarına ise başka bir türlü davranan, her şeyi işiten ve gören Allah tarafından

yönetildiğini anlayacaktır. Eğer insan isterse, aynı tarihten böyle bir karaktere sahip olan Allah'ın saltanatında iyilik ve kötülüğün aynı sonuca yol açmayacağını da çıkarabilir. Bu düzenin temelinde var olan adâletin kaçınılmaz gereği, iyiliğin tam anlamıyla ödüllendirilmesi ve kötülüğün de tam anlamıyla cezalandırılmasını sağlayacak bir zamanın mutlaka gelmesidir.

26. Yani sahip oldukları her şeyin, kendilerinin eseri değil, başka biri tarafından verilen bir lütuf olduğuna, ibadet, şükür ve itaatlerine bu nimetleri vermekte hiçbir katkısı olmayanların değil, sadece kendilerine bu nimetleri ihsan eden Allah'ın lâyık olduğuna ve servetlerinin ebedî olmayıp nasıl toplandıysa, bir gün aynı şekilde yok olabileceğine dair borçok ibretler vardı.

27. Bu demektir ki Sebe'lilerin yaşadığı ülke bağ ve bahçelerle dolu, yemyeşil bir belde idi. Bir insan nereye giderse, oralarda bağ ve bahçeler bulurdu.

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ
جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾
ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً
وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾

16-18: Fakat onlar (imandan) yüz çevirdiler[28] Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.[29] Ve o iki taraflı bahçelerinin yerinde ekşi yemişli, acı ılgınlı ve bir miktar da Arabistan kirazından olmak üzere iki bahçe peyda ettik.[30] Bu suretle onları nankörlüklerinden dolayı cezalandırdık. Biz ancak nankör olanları cezalandırırız. Biz, Sebe' ile kendilerine bereket verdiğimiz memleketler arasında arka arkaya şehirler meydana getirmiştik. Ve oralarda seyr ve seyahatı takdir etmiştik.[31] "Oralarda geceler ve gündüzler boyu emin olarak dolaşın" (demiştik).

Açıklamalar

28. Yani onlar şükür ve itaat yerine nankörlük ve isyan yolunu seçtiler.

29. Asıl tabir "seylü'l-arim"dir. "Arim", Güney Arabistan'ın "arimen" kelimesinden türemiştir" ki "set" veya "baraj" anlamındadır. Yemen'de yapılan kazılarda çıkarılan kitabelerde bu kelimenin sık sık kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, Yemen'in Habeşli valisi Ebrehe'nin büyük Me'arib seddenin tamirinden sonra yazdırdığı M.S. 542 ve 543 tarihli bir ikitabede bu kelime tekrar tekrar baraj anlamında kullanılmıştır. O halde, Seylü'l-Arim, bir set yıkıldığında meydana gelen sel felâketi anlamına gelir.

30. Yani, set veya barajın yıkılması sonucu meydana gelen sel yüzünden bütün ülke yerle bir oldu. Sebe'liler'in dağların arasına setler inşa ederek kazdıkları kanallar yıkıldı ve bütün sulama sistemi bozuldu. Sonuç olarak, daha önce bir bahçeyi andıran ülke yabancı otların yetiştirdiği bir orman haline geldi ve küçük bahçeyi andıran ülke yabancı otların yetiştiği bir orman haline geldi ve küçük bodur ağaçların kiraza benzer yemişi dışında yenebilecek hiçbir meve kalmadı.

31. Burada "bereket verdiğimiz memleketler"den Suriye ve Filistin kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ülkeler için genellikle bu ifade kullanılmıştır: (Meselâ, bkz. A'raf, âyet: 137; el-isra; âyet: 1, el-Enbiya, âyet: 71, 81).

"Arka arkaya şehirler meydana getirmiştik"in anlamı şudur: Bu yerleşim merkezleri ve şehirler ana yollar üzerinde bulunuyorlardı. Öyle bilinmeyen veya görülmeyen yerlerde değillerdi. Ayrıca, birbirlerinden fazla uzak ta değillerdi; birbirine yakın ve bitişiktiler.

"Ve oralarda seyr ve seyahat takdir etmiştik"in anlamı şudur: Yemen ile Suriye arasındaki bütün yol boyunca seyahat sürekli olarak nüfuslü yerlerden geçiyordu. Bu yolculuğun her bölümü ve her mesafesi belli idi. İşte yerleşim merkezleri ile çöl ve ıssız yerler arasındaki fark budur. Bir yolcu çölde istediği süree yolculuğuna devam eder ve yorulduunda konaklar. bunun aksine, yerleşik alanlarda şehirler arasındaki uzaklık iyi bilindiğinden, yolcu önceden yolculuğuna nerede ara vereceğini, günün ortasında nerede dinleneceğini ve geceyi nerede geçireceğini planlayabilir.

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ
وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

19: Buna karşı Sebe' halkı: "Ey Rabbimiz, Seferlerimizin (konaklarımızın) aralarını uzaklaştır" demişlerdi.[32] Ve nefislerine zulmetmişlerdi. Biz de, onları masallara çevirdik ve darmadağın ettik.[33] Bunda sabreden ve şükreden her kişi için ibret vardır.[34]

Açıklamalar

32. Onların mutlaka ağızlarıyla veya yüksek sesle dua ettiği sanılmamalıdır. Aslında Allah'ın nimetlerine şükretmeyip nankörlük eden herkes, Allah'a sanki kendisinin bu nimetlere layık olmadığını söylemek istemektedir. Aynı şekilde, Allah'ın verdiği nimetleri kötüye kullanan bir topluluk aslında, Yüce Allah'a şöyle dua etmektedir: "Rabbimiz, nimetlerini bizden al, biz bunlara layık değiliz."

Bunun yanısıra, metinde kullanılan ifade, Sebe'lilerin nüfuslarının fazlalığını kendileri için bir felâlet kabul ettiklerini ve başka akılsız milletler gibi nüfuslarının azalmasını istediklerini de ima edebilir.

33. Yani, Sebe'liler her bakımdan öylesine darmağın oldular ki, onların bu darmadağınlığı bir darbımesel halini aldı. Bugün dahi Araplar, bir topluluğun tamamıyla parçalanıp dağılmasından bahsetmek istedikleri zaman, "filanca topluluk, Sebe'liler gibi darmadağın oldu" derler. Allahu Teâlâ. onlardan nimetlerini geri aldığında, çeşitli kabileleri yurtlarından çıkıp Arabistan'ın başka bölgelerine göçetmeye başladılar. Benî Cassân, Sûriye ve Ürdün'e, Evs ve Hazrec, Yesrib'e, Huz'aa da Cidde yakınlarındaki Tehâme'ye yerleştiler. Ezd Kabilesi, Umman'a gitti, Benî Lehm ve Cuzham ile Kinde kabileleri de başka yerlerde göçetmek üzere yurtlarını terketmek zorunda kaldılar. Böylece Sebe'liler bir millet olmaktan çıktılar ve geriye sadece adları kaldı.

34. Burada, "sabreden ve şükreden her kişi" ile, Allahu Teâlâ'nın, kendisine nimet verdiğinde dengesini kaybetmeyen, rabbini unutmayan, ve Yüce Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük eden birey ve toplulukların başlarına gelen felâketlerden ibret alan herkes kastedilmiştir.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

20: Gerçekten İblis onlar aleyhindeki zannını tasdik eylemişti. Bunun için mü'minlerden bir fırkası hariç, gerisi ona tâbi oldu.[35]

Açıklamalar

35. Tarih kitaplarından, çok eski çağlardan beri, Sebe' kavminin, bütün sapıklığına rağmen, bir bölümünün, diğer tanrıları reddedip tek bir Tanrı'yı kabul ettiği ve taptığı anlaşılıyor. Yemen'de çıkarılan kitabelere göre de, böyle bir grubun var olduğu belli oluyor. M.Ö. 650 dolaylarında hazırlanmış olan ve yeni keşfedilen kitabelerde, Sebe'lilerin Gök tanrısına adanmış bazı tapınakların bulunduğu kayıtlıdır. Tek tanrıya inan kişiler, çok uzun süre varlıklarını ve ağırlıklarını sürdürebildiler. Nitekim, M.S. 378 yılına ait olduğu tesbit olunan bir kitabede "Yeryüzü ve Göklerin Hâkimi olan Allah"tan yardım istenmiştir. M.S. 458'e ait olan bir başka kitabede ise bu tanrının adı "Rahman" olarak geçmiştir.

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم
مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا
فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝

21: Halbuki İblis'in insanlar üzerinde bir kudreti yoktu. Lâkin, âhirete iman eden ile ondan, şüphede bulunanı ayırdedelim diye ona bu sultayı verdik.[36] Rabbin her şey üzerine bir nigehbândır.[37]

Açıklamalar

36. Yani, İblis'in insanları, Allah'a itaat etmek istedikleri halde kendilerini Rabblerine isyan yolunu seçmeye zorlama gücü yoktur. Allahu Teâlâ ona sadece kendileri Rabblerine isyan yolunu seçmeki steyenleri saptırma, kandırma ve aldatma yetkisi vermiştir. Ahirete inananlar, onunla ilgili şüphe duyanlardan ayrılsın diye İblis'e bu güçler verilmiştir.

Başka bir deyişle, bu İlâhi ifâde, bu dünyada âhirete imandan

başka hiç bir şeyin insanın doğru yola bağlılığını tamen itmediğini gözler önüne sermektir. Eğer bir insan öldükten sonra dirileceğine ve Allah'ın huzurunda amellerinin hesabını vereceğine inanmazsa, tabii ki, doğru yoldan sapacaktır. Çünkü, o hiçbir zaman kendisinde doğru yola bağlanmasını sağlayacak sorumluluk duygusunu geliştiremeyecektir. İşte bu sebeple, şeytanın, insanı saptırmak için kullandığı en önemli araç, onu âhiretten gafil yapmaktır. Bu şeytanî hileden kendisini kurtaran bir kimse, asla bu geçici dünyanın çıkarları için gerçek ve ebedî dünyanın nimetlerini feda etmez. tam aksine, şeytanın kandırmalarıyla temsilcileri olduklarını iddia ederek halkın kendilerine itaat etmelerini isterlerdi. Bu dünyada kim doğru yoldan sapmışsa, ya âhireti inkar etitği için, ya da, ondan şüphe iüçinde olduğu için sapmıştır. Kim de doğru yola girmişse, doğru ve sâlih amelleri, âhirete olan imânından kaynaklandığı için böyle davranmıştır.

37. Kur'ân-ı Kerîm'de Sebe'lilerin tarihine yapılan işaretleri iyice kavrayabilmemiz için bu kavim hakkında diğer tarihi kaynaklardan elde edilen bilgileri de gözlerimizin önünde bulundurmalıyız:

Tarihe bakılırsa, Sebâ veya Sebe', Güney Arabistan'ın gelmiş geçmiş en büyük kavminin adıdır. Bu kavim, bazı büyük aşiretlerden oluşuyordu. İmam Ahmed, İbn-i Cerir, İbn Ebî Hâtim, İbn-i Abdülberr, ve Tirmizi'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dayanarak naklettiklerine göre Sebe' mümtaz bir Arap şahsiyetiydi. Ba şahsın soyundan Arabistan'ın şu kabileleri meydana geldi: Kinde, Hünyer, Ezd, Eş'ariyyîn, Mezhic, Enmar (ki, bunun iki kolu vardı: Has'im ve Becile), Amile, Cüz'âm, Lehm ve Gassân.

Çok eski çağlardan beri Arap dünyasında bu ulusun adı herkesin dilinde idi. M.Ö. 2400 yıllarına ait olan Ur şehrinin kalıntılarından çıkarılan kitabelerde bu kavmin adı "Sebum" olarak geçmektedir. Daha sonraki devrilere ait olan Babil ve Asur yazıtlarında ve İncil'de bu kavimden sık sık bahsedilmiştir. (Meselâ, bkz. Mezmurlar (Zebur) 72:15; Yeremya 6:20; Hazekiel 27:22, 38:13, Eyub 6:19). Yunan ve Romalı tarihçiler ile coğrafyacı Theophrastus (M.Ö. 288), Milâd'den önce birkaç yüzyıldan başlayarak M.S. birkaç yüzyıla kadar Sebe' halkından sürekli olarak bahsetmiştir. sebe'lilerin yaşadığı bölge, bugün Kuzey ve Güney Yemen olarak bilinen Arabistan'ın güney-batı kesimiydi. M.Ö. 1100'de şöhreti her tarafa yayılmaya başlayan bu millet, Hz.

Davûd (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) döneminde en zengin ulus olarak şan ve şöhretinin doruğuna ulaşmıştı. Başlangıçta güneşe taparlardı. Daha sonra Saba Melikesi, Hz. Süleyman'a (a.s.) (M.Ö. 965-926) iman edince Sebe'lilerin çoğu Müslüman oldu. Fakat, daha sonra nedense, bunlar tekrar cehâlete ve dalâlete sürüklendi ve her tarafa şirk ve putperestlik yayıldı. Sebelilerin bu dönemin önde gelen putları Elmaka (ay tanrısı), Ester (Venüs), Zat Hamim, Zât Bed'an (güneş tanrıçası), Hobus, Hermetem ve Harimet v.s. idiler. Elmaka, Sebe kavminin en büyük tanrısıydı. Sebe hükümdârları işte bu tanrının naibi sıfatıyla halkın kendilerin itaat etmelerini isterlerdi. Yemen'de çıkarılan kitabelerden, bütün ülkede çeşitli tanrılar, özellikle Elmaka'nın putları ve tapınakları bulunduğu ve önemli günlerde halkın bunlara taptığı ve dinî törenler düzenlediği anlaşılıyor.

Günümüzde birçok arkeolog ve tarihçi Yemen'de üç binden fazla kitabe bulmuşlardır. Bu kitabeler Sebe' kavmi ve yaşadıı dönemle ilgili kıymetli bilgiler kapsamaktadırlar. Ayrıca, Arap geleneklerinden, Yunanca ve Latince tarih kitaplarından Sebe' halkı ve ülkesi hakkında geniş bilgiler elde etmek mümkündür. Bu kaynaklara dayanılarak Sebe' halkının tarihi şöyle özetlenebilir:

(1) M.Ö. 650'den Önceki Dönem: Bu dönemde Sebe hükümdârlarının ünvânı, "Sebe Mukarribi"yşdi. Öyle sanılıyor ki, bu kelime Arapça "Mukarrib" kelimesiyle eş anlamda idi. Yani, kral ve hükümdarlar kendilerini, Tanrı'nın yakını olarak gösterirlerdi. Bu hükümdârlar kendilerini Tanrı ve kullar arasında bir vasıta sanıyorlardı veya başka bir deyişle Rahip-Hükümdâr idiler. Bu dönemde Sebe ülkesinin merkezi Servâh idi, ki bunun kalıntıları bugün Mearib'in batısında bir günlük mesafededir ve Haribe olarak bilinmektedir. Aynı dönemde mearib liman şehrinin temeli atıldı ve çeşitli hükümdarlar bu liman ve şehri genişlettiler.

(2) M.Ö. 650 ilâ M.Ö. 115 Arasındaki Dönem: Bu dönemde Seb'e hükümdarları "Mukarrib" üncanını terkedip Melik (padişah veya kral) ünvanını kabul ettiler. Demek ki, bu dönemde din aşırı etkisini kaybetmiş ve hükümdarlar Servâh yerine Mearib'i saltanat merkezi olarak seçtiler ve burayı görülmemiş şekilde büyütüp geliştirdiler. Bu yer, denizden 1300 metre yükseklikte San'a'nın 55 mil kuzeyindedir ve buün dahi bu şehrin kalıntıları buranın uygar ve gelişmiş bir ulusun

Başkenti olduğunu göstermektedir.

(3) M.Ö. 115 ilâ M.S. 300 Arasındaki Dönem: Himyerliler bu dönemde Sebe' ülkesine hâkim oldular. Aslında Himyer, Sebe' kavminin bir kabilesiydi ve insan gücü bakımından diğer bütün kabilelerden üstündü. Bu devirde Mearib kenti yağma edilerek Redyan, Himyer saltanatının merkezi haline getirildi, ki sonradan Zafâr adıyla meşhur oldu. Bu şehrin kalıntıları bugün Güney Yemen'in Yerim kenti yakınlarında bir tepede bulunmaktadır. Buraya yakın bir yerde Himyer adında küçük bir kabile yaşamaktadır. Bu kabileyi gören bir kişi, bunların bir zamanlar büyük bir krallık kurduğuna inanamaz. Söz konusu devirde Yemenet ve Yemanat kelimeleri ilk defa kullanılmaya ve yavaş yavaş bütün Arabistan'da duyulmaya başlandı. Bu kelimenin daha sonra "Yemen"e dönüştüğünü kuvvetli bir ihtimaldir. Bu ad, daha sonra Asir'den Aden'e ve Bâbü'l-Mendeb'den Hadramevt'e kadar kullanılmaya başlanmıştır. Bu, Sebe'lilerin gerileme ve çöküş devresiydi.

(4) M.S. 300'den İslâmiyetin Doğuşuna kadar ki Dönem: Bu, Sebe halkının dağılıp yok olması dönemidir. Bu dönemde Yemen'in her tarafında kavga, çatışma ve huzursuzluklar baş gösterdi. Yabancı milletler bu bölgeye sızmaya ve saldırmaya başladılar. ticaret olumsuz yönde etkilendi. Tarım ve çiftçilik para etmez oldu. Ve nihayet, Sebe'lilerin bağımsızlığı ve egemenliği ortadan kalktı. Önce Habeşliler, Reydan'lılar, Himyerli ve Hamedanlılar, Sebe'lilerin kavga ve çekişmelerinden istifade ederek M.S. 340'tan 378'e kadar Yemen'e hâkim oldular. Bundan sonra Sebe'liler tekrar özgürlük ve bağımsızlıklarına kavuştularsa da, Mearib'in meşhur barajında gedikler açılmaya başladı ve nihayet 450-451 yıllarında baraj tamamıyla çöktü ve bunun sonucunda öyle korkunç bir sel felâketi geldi ki, Kur'ân-ı Kerîm'de bile bundan bahsedildi. Gerçi bundan sona Ebrehe dönemine kadar bu barajın tamiri devam etti. Fakat, bir kerre dağılan nüfus toparlamanamadı. Ayrıca, sulama tesisleri, şebeke ve tarım ile çiftçilik öylesine ağır darbeler yedi ki, bunlar tekrar raylarına oturamadı. M.S. 523'te Yemen'in yahudi kralı Zunvâs, Necrân bölgesinin hıristiyan tabakasına büyük zulüm yaptı. Bu olay, Kur'ân-ı Kerîm'de "Ashâbü'l-Uhdûd" adıyla geçmiştir. Hıristiyanlara yapılan bu zulmün intikâmını almak üzere Habeşistan'ın Hıristiyan Krallığı Yemen'e saldırdı ve bütün ülkeyi fethetti. Daha sonra Yemen'in Habeşli valisi Ebrehe M.S. 570-571'de (Hz.

Peygamber'in (s.a.v.) doğuşundan ancak birkaç gün önce) Mekke'ye yürüdü ve Ka'be'yi yerle bir etmek istedi. Ancak Ebrehe kötü emeline adıyla anlatılmıştır. Nihayet, M.S. 575'de Pers'liler (İranlılar) Yemen'e hâkim oldular ve M.S. 628'de İranlı vali Bazân'ın İslâmiyeti kabul etmesiyle, Sebe'liler tamamıyla tarihe karışmış oldular.

Sebe' kavminin yükselişi ve şöhretinin başlıca iki sebebi vardı: Tarım ve ticaret. Sebe'liler tarımı eski çağlarda eşi görülmemiş bir biçimde geliştirdiler. Bunu elde etmek için müthiş bir sulama sistemi yaptılar. Bu, öyle mükemmel bir sistemdi ki, eşine ancak Babil'de rastlanabilirdi. Yemen'de nehir veya su kaynaklarının sayısı çok azdı. Yağmur yağınca dağlardan akan sular kanallar haline getirilir ve üzerlerine barajlar inşa edilirdi. Bu şekilde meydana getirilen göllerden kanallar çıkarılarak kuru topraklar sulanır ve bereketli araziler haline getirilirdi. Kur'ân-ı Kerîm'in dediği gibi, bu sulama sistemi sayesinde Yemen'in her tarafı bağ ve bahçeler haline gelmişti. Bu muazzam sulama şebekesinin merkezi Mearib şehri yakınlarında Belek dağının eteğinde inşa edilen barajdı. Fakat, bu kavim, Cenab-ı Allah'a isyanda çok ileri gidince beşinci yüzyılın ortalarında bu barajda büyük delikler açıldı ve bilâhere barajın tamamıyla çökmesi sonuçunda meydana gelen korkunç su baskını yoldaki diğer bütün küçük büyük kent ve barajları yıkıp yok etti. Böylece, ülkenin o güzelim sulama sistemi mahvoldu ve aynı zamanda büyük can ve mal kaybı meydana geldi.

Ticaret için ise, Yemenliler, veya başka bir deyişle, Sebe'liler biçilmiş bir kaftandı. Yüce Allah kendilerine seyahat ve ticaret yoluunun tam ortasında bir mevki ihsan etmişti; ayrıca, ticaretle uğraşmak için gereken kabiliiyeti de. Sebeliler da bundan oldukça istifade ettiler. Nitekim, tam bin yıl bu millet Doğru ile Batı arasında ticaretin odağını teşkil etti. Yemen limanlarına bir yandan, Çin ipeği, Endonezya ve Malabar baharatı, Hindistan'dan kumaş ve kılıçlar, Kuzey Afrika'dan zenci köleler, maymun, deve kuşu tüyleri ve fildişi gelirdi, ve diğer yandan, bu değerli mallar buralardan Mısır ve Suriye pazarlarına gönderildi. Yemen çevresinde de, buhur, amber, sandal ağacı, mür ve sülfer gibi kokulu ağaç, bitki ve maddeler iyi alıcılar bulurdu.

Sebelilerin hâkim olduğu ticaret yolu hem karadan hem denizden geçerdi. Deniz ticaret yolu, yukarıda belirttiğimiz gibi, bin yıl kadar Sebe'lilerin elinde kaldı. Çünkü, Kızıldeniz'in iklimini, hava şartların-

daki âni değişiklikler, su altındaki kayalar ve gemilerin demirlenecek liman ve yerlerini yalnız kendileri bilirlerdi ve başka uluslar bunları pek iyi bilmezdi. Sebe'liler bu güç, çetin ve tehlikeli deniz yoluyla mallarını Suriye ve Mısır limanlarına ulaştırırlardı. Kara ticaret yolları ise Aden ve Hadramevt'ten geçerek Mearib'te birleşirdi ve buradan bir yol Mekke-Cidde-Medine, el-Ula-Tebûk ve Eyle'den Petra'ya kadar uzanırdı. Bir başka yol, Mısır'a, yine başka bir yol Suriye'ye kadar giderdi. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi, Yemen sınırından Suriye'ye kadar giderdi. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi, Yemen sınırından Suriye'ye kadarki yolda Sebe'lilerin çeşitli yerleşim bölgelerinin kalıntıları hala bulunuyor ve bunlardan çok sayıda Sebe' ve Himyer dilinde yazılmış kitabeler çıkarılmıştır.

M.S. Birinci Yüzyılda bu ticaret kötüye gitmeye başladı. Bu zamana kadar Ortadoğu'da pekçok ülke Romalılar ile Yunanlıların egemenliğine girmişti ve artık Batılılar, ticareti Arapların ve özellikle, Sebe'lilerin tekelinden çıkarmak istediler. Onlara göre Arap tüccarları durumu istismar ediyor ve malları için keyiflerine göre fiyat istiyorlardı. Bu amaçla, önce Mısır'ın Yunan asıllı hükümdârı II. Batlamyus (M.Ö. 285-246), 1700 yıl önce Fir'avn Sesotris, 'Nil nehrini Kızıldenize bağlamak üzere kazdığı kanalı yeniden açtı. Böylece, ilk Mısır ticaret filosu bu kanaldan Kızıldeniz'e indi. Fakat, Mısırlıların bu hareketi, Sebeliler karşında pek pek başarılı olmadı. Daha sonra Romalılar Mısır'a hâkim olunca daha güçlü bir ticaret filosu Kızıldeniz'e indirildi. Bu filonun arkasında güçlü bir donanma vardı. Sebe'liler buna karşı koyacak durumda değillerdi. Bundan sonra Romalılar Kızıldeniz sahil şeridinde ve Arap yarımadasının güney sahili boyunca çeşitli liman ve tersaneler inşa ettiler ve bu limanların etrafında Romalı yerleşim merkezleri de kuruldu. Buralarda gelen ve giden gemilerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak teknik imkânlar vardı. Ayrıca, çoğu yerlerde askeri birlikler görevlendirildi. Hatta, öyle bir zaman geldi ki, Aden tamamıyla Romalıların eline geçti. Bu arada, Romalı ve Hâbeşli yöneticiler onlara bağlı devletçikler de gelen yabancılar ile işbirliği yaparak Sebe'lilerin hâkimiyetine ve hatta hürriyetine son verdiler.

Deniz ticaret yolunun Sebe'lilerin elinden çıkmasından sonra sadece kara ticaret yolu geçim kaynakları olmuştu. Fakat, çeşitli sebeplerden dolayı bu geçim kaynakları da ellerinden çıktı. İlk önce

Nebtîler, Petra'dan el-Ula'ya kadar uzanın Yukarı Hicâz ve Ürdün'den bütün Sebe'lileri çıkardılar. Daha sonra, M.S. 106'da Romalılar Nebtîlerin eğemenliğine son vererek Hicâz'ın sınırlarına kadar olan Suriye ve Ürdün'ün tümünü ele geçirdiler. Daha sonra, Romalılar ile Habeşliler, aralarında işbirliği yaparak Sebe'lilerin ticaretteki son etkinliğini de ortadan kaldırmak amacıyla saldırılar düzenlemek suretiyle ekonomi ve dolayısıyla, ticaretin belini kırdılar ve en nihayet, bu bölgeyi kendi topraklarına kattılar.

Görüldüğü gibi, Allah'ın gazabıyla, bir zamanlarda şöhret ve ikbâlin zirvesinde bulunan bir millet birden bire karınlığa gönülüverdi. Aynı milletin zenginliği ve ihtişamını duyunca gözleri birden bire karanlığa gömülüverdi. Aynı milletin zenginliği ve ihtişamını duyunca gözleri hayretle açılan, ağızlarından salyalar akan Yunanlılar ve Romalılar, öyle bir zaman geldi ki, kötü kaderleri için gözyaşı dökme ihtiyacını da duymadılar. Astrabo'nun dediği gibi, Sebe' kavmi altın ve gümüşten tabak ve tencere kullanırdı. Bu tarihçi, Sebe'lilerin evlerinin damlarında, duvar, pencere ve kapılarında bile altın, gümüş, inci, değerli taşlar ve fildişinden süs eşyaları bulunduğunu yazar. Pelini'nin ifadesine göre Roma ve İran'dan servet sel gibi Sebe' ülkesine akıyordu. Pelini, Sebe'lilerin dünyanın en zengin milleti olduğunu, ülkelerin mamur, yemyeşil, tarlaların bereketli ve çarşılarının mallarla dolu olduğunu sözlerine ekler. Artemidorus ise Sebe'lilerin lüks içinde yaşamakta olduğunu ve zenginlikleri yüzünden sonra derece savurgan bir hayat sürmekte olduğunu ifade eder. Aynı tarihçi, Sebe' halkının tarçihn, sandan ağacı ve diğer tütsüleri yakacak olarak kullandıklarını kaydeder. Bazı diğer Yunan tarihçilerinin ifadelerine göre, Yemen sahillerinden geçen denizci ve tayfalar, bunlardan gelen güzel kokulardan mest olurlardı. Sebe'liler aynı zamanda tarihte ilk gökdelen inşa eden millet olarak da ün kazanmışlardı. Nitekim, San'a tepesinde yapılan çok katlı yüksek saray bundan, yüzyıllarca herkesin hayranlığını kazanıp durdu. Arap tarihçilerinin ifadelerine göre bu sarayın 20 katı vardı ve her katı 12 metre yükseklikte idi. Bütün bu şan ve şöhret Sebe'lilerin Allah'a bağlı kaldıkları sürece davam etti. Sonra adları tarihten sililndi.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ
مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾
وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَنْ
قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

22-23: (Habibim o müşriklere[38]) De ki: "Allah'tan başka ilâh olduklarını iddia ettiklerinize yalvarın.[39] Onlar gökte ve yerde zerre kadar bir şeye bile mâlik değillerdir. Onların gölerde ve yerde bir ortaklıkları olmadığı gibi, Allah için onlardan bir yardımcı da yoktur. O'nun (Allah'ın) katında şefaat, ancak O'nun şefaat etmek veya şefaat olunmak için izin verdiğinden başkasına fayda etmez.[40] Mahşer halkının kaplerinden korku giderildiğinde birbirlerine: "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. (Şefaat edecek olanlar da): "Hakkı söyledi" derler. O, çok yüce çok büyüktür.[41]

Açıklamalar

38. İlk iki rükû'da âhiret ile ilgli müşriklerin yanlış kavramlarına değinilmişti; şimdi ise konuşmanın yönü, şirkin ta kendisinin reddine dönüşüyor.

39. Yani, Davhud ve Süleyman Peygamberlerin ve Sebe kavminin hikâyelerinde gördüğümüz gibi, fertlerin, milletlerin ve kralların iyi veya kötü kaderlerini Allah tayin eder. Şimdi siz dilerseniz, kendi yaptığınız ilâhların, bir kimsenin iyi kaderini kötüye, kötü kaderini de iyiye çevirip çevirmeyeceğini denemek için onlara yalvarın.

40. Yani, kâinatın mülkiyetinde ve iadresinde Allah'a ortak olmak şöyle dursun, hiçbir kimse başka bir kimse için Allah'ın huzurunda ağızını açmaya cesaret edemez. Allah'ın sevgili kullarının, Kâinat'ın Efendisine söz geçirebileceklerini ve hatta, ondan istediklerini koparabileceklerini düşünenler yanlış yoldadırlar.

Allah, genellikle şefaatı sevmez ve ancak izin verdiği kişiler şefaatçı olabilir veya şefaat olunurlar. (İslâm'da şefaat akidesi ve Şirk'in şe-

faat inancı arasındaki farkı anlayabilmek için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, Hûd, en-Nahl, el-Enbiya, el-Hacc,.).

41. Burada, Kıyamet gününde bir şefaatçının, bir kişi için şefaat edeceği zamanın tablosu çizilmiştir. Bu tabloda, Allah'tan izin alınmak üzere kendisine müracaat edildikten sonra, şefaatçı ile şefaat olunanın, merakla, sabırsızlıkla ve korkudan titriyerek Allah'ın cevabını bekledikleri görülmektedir. Nihayet, Allah'ın yüce katından izin çıkınca ve şefaat olunan şefaatçının yüz ifadesinden durumun ümit katından izin çıkınca ve şefaat olunan şefaatçının yüz ifadesinden durumun ümit verici olduğunu anlayınca, rahat bir nefes alıyor ve bir adım ileriye atarak şefaatçıya soruyor: "Acaba, Allah'tan nasıl bir haber geldi?" O zaman şefaatçı da kendisini teskin edici bir şekilde, "Müsterih ol, Cenab-ı Allah'tan izin çıkmıştır" diyor. Burada vurgulanmak istenen nokta şudur: Cenab-ı Allah gibi yüce bir Hâkimin huzurunda ağızlarını bile açmaya cesaret edemeyen kimselerin zorla ve ısrarla Allah'a bir şey yaptırmalarını düşünmek bile abestir.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قُلِ
اللّٰهُ ۙ وَاِنَّآ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ
قُلْ لَّا تُسْـَٔـلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔـلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ
قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۭ وَهُوَ الْفَتَّاحُ
الْعَلِيْمُ قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَاۗءَ كَلَّا ۭ بَلْ هُوَ
اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ

24-27: (Ey Resûlüm) De ki: "Sizi göklerden ve yerden rızıklandıran kimdir?" Yine de ki: "Allah'tır".[42] Ya biz ya siz bir hidâyet üzerindeyiz. Veyahut bir dalâletteyiz.[43] (Siz söyleyin). De ki: "Siz, bizim işlediğimiz günahtan mes'ul olmazsınız. Biz de sizin yaptıklarınızdan mes'ul olamayız.[44]" De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak. Sonra aramızda hak ile hükmedecek. O, hüküm veren hâkim ve her şeyi bilendir.[45] De ki: "O'na ortak olarak ilhak ettiklerinizi bana gösterin.[46] Hayır (gösteremezsiniz). Bilâkis O, Azizdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

42. Burada soru ile cevap arasında ince ve anlamlı bir boşluk vardır. Sorunun muhatabı, sadece Allah'ın yokluğuna inanmakla kalayıp, rızkı verenin ALlah olduğunu bilen ve buna inanan müşriklerdi. Fakat buna rağmen onlar Allah'a saltanatında başkalarını ortak koşuyorlardı. Şimdi onlara: "Size gökten ve yerden kim rızık veriyor?" diye sorulduğunda müşrikler köşeye sıkıştırılmış oluyorlardı. Eğer Allah'ın yanısıra başka birini de ansalar, kendilerinin halklarının inançlarını aykırı bir ifadede bulunmuş olacaklardı. Eğer inatçılık edip böyle bir şey söyleseler kavimlerin kendilerinin reddedeceğinden korkuyorlardı. Eğer rızkı verenin sadece Allah olduğunu kabul etseler, o zaman da hemen şu soruyla karşı karşıya geleceklerdi: "O halde, neden ve ne için başkalarını tanrı ediniyorsunuz?" Rızkı veren Allah olduğuna göre başka tanrılara niçin itaat ve ibadet edilsin? Böylece müşriklerin kafası karışıyor ve şaşkınlığa düşüyorlardı. Ne sadece Allah'ın rızık veren olduğunu söyleyebiliyor, ne de başka bir tanrının rızık verdiğini iddia edebiliyorlardı. Soruyu soran, onların cevap vermediğini görünce kendi sorusunu kendi cevaplıyor ve "Allah" diyor.

43. Bu cümle, tebliğdeki hikmetin önemli bir noktasına işaret etmektedir. Yukarıda geçen soru ve cevabın mantıklı sonucu, Allah'a itaat ve ibadet edenin doğru, başkalarına tapanların ise yanlış yolda olduğudur. Bu sebeple, cevap: "O halde, biz doğru yoldayız, siz sapıklık içindesiniz" olmalıydı. Fakat, gerçek ve doğru olmasına rağmen bu açık ve net cevap, tebliğ yönünden uygun ve akıllıca olamazdı. Çünkü bir kişiye hitap edildiğinde, açıkca kendisinin sapıklık içinde olduğu söylenebilir, konuşan da doğru yolda olduğunu iddia ederse, bu kimse daha da inatçı olacak ve gerçeği kabule hiç yanaşmayacaktır. Allah'ın Resûlü (s.a.v.) sadece apaçık gerçeği söylemek için gönderilmediği, bunun yanısıra, ona yanlış yolda olanları mümkün olduğunca çeşitli planlarla ıslâh etme görevi de emanet edildiği için, soru ve cevaptan sonra Allah, Peygamberinden (s.a.v.) açıkça onların yanlış yolda ve sadece kendisinin doğru yolda olduğunun söylenmesini istememiştir. Bunun yerine şöyle buyurulmuştur: "Onlara de ki, Bizim sadece rızık veren bir tek Allah'ı mabûd kabul ettiğimiz, sizinse rızık vermeyen başkà tanrılar edindiğiniz meydana çıktı. Şimdi bu durumda her ikimizin de doğru yolda olması mümkün değildir. Sadece birimiz doğru

yolda olabiliriz, diğerimiz ise sapıklık içindedir. Mantıkî olarak hangimizin doğru yolda, hangimizin yanlış yolda olduğunun ispatlandığına siz karar verin."

44. Yukarıdaki soru dinleyicilerin zaten çok ciddi olarak düşünmelerini sağlamıştı. Bu cümle olanları daha da ciddi düşünmelerini sağlamak için eklenmiştir: "Doğru yol ve sapıklık sorununu düşünüp karar vermek bizim bireysel yararımız içindir. Çünkü, eğer biz yanlış yoldaysak, hatamızın sonuçlarını kendimiz çekeceğiz, siz bundan sorumlu tutulmayacaksınız. Bu sebeple, bir inancı benimsemeden önce yanlış yolda olmadığımızdan emin olmak için çok ciddi düşünmeliyiz. Siz de aynı şekilde bizim için değil, kendiniz için iyice düşünmelisiniz ve hayat sermayenizi yanlış bir inanca yatırmadığınızdan emin olmalısınız. Çünkü, bu hususta bir hata işlediğinizde bize değil, sadece kendinize zarar verirsiniz.

45. Bu, dinleyicinin dikkatinin çekildiği son ve en etkin etkendir. Vurgulanmak istenen şudur: "Mesele sadece bizimle sizin aranızda hak ile bâtıl farkı değil, siz ve hepimizin Hakkı bilen ve hepimizin durumundan haberdâr olan rabbimizin huzuruna çıkacağımızdır. Orada, O'nun huzurunda sadece hangimizin doğru yolda olduğuna karar verilmekle kalınmayacak, bizim size Hakkı açıklamak için ne kadar çaba harcadığımız sizin ise bize nasıl karşı çıktığınız ve Hakka olan düşmanlığınız sebebiyle bize nasıl karşı koyduğunuz da meydana çıkacaktır."

46. Yani bu mabûd ve tanrılara dayanarak büyük bir riske atılmadan önce, içlerinden hangisinin Allah'ın mahkemesinde sizin destekçiniz olarak ayağa kalkmaya ve sizi O'nun azabından kurtarmaya kâbil olduğunu bana söyleyin.'

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ
لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢٨

28: (Habibim) Biz seni, bütün insanlara müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik. Lâkin insanların çoğu bunu bilmezler.[47]

Açıklamalar

47. Bu âyette, Hz. Peygamber (s.a.v.)in sadece bir şehir, ülke veya belli bir zaman için değil, bütün insanlar ve her zaman için nebil olarak gönderildiği, ancak yaşadığı çağın insanları ve vatandaşlarının onun değerini bilemedikleri belirtiliyor. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sadece kendi memleketi veya zamanı için değil, kıyamete kadar bütün insanlığa peygamber olarak gönderildiği Kur'ân-ı Azimüşşan'da çeşitli yerlerde ve vesilelerle anlatılmıştır. Mesela:

"Ve bana kendisi ile sizi ve her işiteni inzar etmek için bu Kur'ân vahyolundu" (el-En'am: 19).

"De ki: (Ey insanlar, şüphesiz ben sizin hepiniz gönderilen göklerin ve yerin sahibi olan ve kendisinden başka ilâh olmayan, hem diriltip, hem de öldüren Allah'ın Resûlüm) "Ancak biz seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik" (el-Enbiya: 107).

"Furkân (Kur'ân)ı. Âlemlerin bir korkutucusu olsun diye kullara indiren Allah'ın şanı ne yücedir" (Furkan: 1).

Benzeri açıklamalar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) çeşitli hadis-i şeriflerinde de yapılmıştır. Meselâ:

"Ben, beyaz olsun, siyah olsun, bütün insanlara gönderildim"

(Müsned-i Ahmed: Ebu Musa Eş'arî'nin rivâyeti)

"Ben bütün insanlara gönderildim. Halbuki, benden önceki bütün peygamberler sadece kendi milletlerine gönderildi."

(Müsned-i Ahmed: Abdullah bin Amr bin Âs'ın rivâyeti).

"Benden önceki peygamberler sadece kendi ümmetlerine gönderilmişti; ben ise bütün insanlara gönderildim."

(Sahih-i Buhari, Müslim, Cabir bin Abdullah'ın rivâyeti)

"Bi'setim (peygamberliğim) ve kıyamet tıpkı şöyledir diye buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu açıklamak için iki parmağını kaldırıp bize gösterdi".

(Sahih-i Buhari ve Müslim).

Demek ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyu açıklamak için iki parmağın arasında başka bir parmağı bulunmadığını belirtti. Yani, kendi-

si ve kıyamet arasında başka bir nübüvvet olmayacaktır. Kendisinden sonra ancak kıyamet var ve dolayısıyla, kendisi kıyamete kadar peygamber olarak kalacaktır.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٢٩﴾ قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَـْٔخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا
تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

29-30: O kâfirler: "Eğer sözümüzde doğru iseniz bu va'd ne zamandır?"[48] derler. De ki: "Sizin için öyle bir gün vardır ki, ondan bir an tehir veya takdim olunmazsınız."[49]

Açıklamalar

48. Yani senin, "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak sonra da aramızda hak ile hükmedecek" dediğin olay ne zaman gerçekleşecek. Biz çoktan beri seni inkâr ediyor ve sana açıkca karşı çıkıyoruz. O halde, neden hâlâ bizim aleyhimizde karar verilmiyor?

49. Başka bir ifâde ile bu cevap şu anlama gelir: "Allah'ın kararları, sizin O'nun için belirlediğimiz zamanla bağımlı olmak gibi sizin arzularınıza tabi değildir. O yaptığı işleri ancak kendi verdiği kararlara göre yapar. Siz bu dünyada insanarın Allah'ın nizamında daha ne kadar böyle yaşamaya devam edeceğini, kaç kişi ve topluluğun farklı şekillerde imtihana tabi tutulacağını ve Karar Günü için, yani bütün çağlarda yaşayan insanların hepsinin hesap vermeye çağırılacağı gün için, en uygun zamanın ne olduğnu anlayamazsınız. Bütün bunlar Allah'ın kendi düzenine göre belirlediği zaman meydana gelecektir. Sizin istekleriniz ne bu zamanı bir saniye öne alabilir, ne de yalvarmalarınız bunu bir ân olsun geciktirebilir."

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ
وَلَا بِٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ

رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

31: O kâfirler:[50] "biz, asla bu Kur'ân'a ve ondan evvelki kitaplara iman etmeyiz" dediler. Zâlimleri Rabblerinin huzurunda dururken bir görsen. Onlardan bazısı bazısına söz söylediler. Zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara: "Eğer siz olmasaydınız bir mü'minler olurduk" derler.[51]

Açıklamalar

50. Yani, hiçbir semavî kitaba inanmayan Rab kâfirleri.

51. Yani, liderlerine, yöneticilerine, hâkimlerine ve müşritlerine körü küröne bağlı olan ve bunlara karşı hiçbir öğütü dinlemeye tahammülleri olmayan sıradan insanlar. Bu insanlar gerçeği apaçık gördüklerinde liderlerinin nasıl her şeyi ters gösterdiklerini, liderlerine uydukları için nasıl bir akıbete sürüklendiklerini farkettiklerinde bu önderlerine dönecek ve şöyle diyeceklerdir: "Ey zâlim insanlar, siz bizi saptırmasaydınız, biz Allah'ın elçilerini dinler ve onların söylediklerine inanırdık."

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ
عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾

32: Büyüklük taslayanlar zayıflara: "Siz hak geldikten sonra ondan sizi biz mi çevirdik. Hayır, siz kendiniz suçluydunuz", cevabını verirler.[52]

Açıklamalar

52. Yani onlar derler ki, "biz birkaç kişi sizin gibi yüzlerce, binlerce insanı bize tabi olmaya zorlayacak bir güce sahip değildik. Eğer siz inanmak isteseydiniz, bizi liderlik, güç yetki ve yönetiminden alıkoyardınız. Eğer sizin hediyeleriniz, vergileriniz ve hibe ettiğiniz şeyler olmasa biz fakir olurduk. Eğer siz bize bağlılık göstermeseydiniz, biz bir gün bile sevilmez ve el üstünde tutulmazdık. Siz bizi önder kabul edip yüceltmeseydiniz, bizi kimse tanımazdı bile. siz bizim ordumuz

olmasaydınız, biz bir tek kişiyi bile yönetemezdik. Şimdi neden size peygamberin gösterdiği yola kendinizin tabi olmak istemediğinizi kabul etmiyorsunuz? Siz haram ve helâlden habersizdiniz ve sadece bizim sağlayabileceğimiz hayatın konforlarının esiriydiniz. Size her türlü suç ve günahı işleme kabiliyeti verebilecek ve vereceğiniz hediyeler karşılığında, sizi Allah'a bağışlatma sorumluluğunu üzerine alacak rehberler arıyordunuz. Her tür şirki icat ederek, dinde birçok yenilikler çıkararak ve bütün arzularınızı gerçeğin kendisi diye sunarak sizi hoşnut eden dini lideri dinlemek istiyordunuz. Allah'ın dinini sizin arzularınıza uydurmak için değiştirecek sahtekarlara ihtiyacınız vardı Âhirette ne olursa olsun, sizi bu dünyada zengin kılacak önderlere uymak istiyordunuz. Hakimiyetleri altında her çeşit günah ve ahlâksızlığı işleme özgürlüğüne sahip olacağınız ahlaksız ve namussuz yöneticiler istiyordunuz. bu sebeple, bu alışverişte siz ve biz eşit ortaklarız. Şimdi tamamen masum olduğunuzu ve siz istemeden bizim sizi saptırdığımızı söylerek hiç kimseyi kandıramazsınız."

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا
أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا
رَأَوُا الْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ
يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ
مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾

33-34: Zayıf kabul edilenler de büyüklük taslayanlara: "Hayır gece ve gündüz bizi aldatıp, bizi Allah'ı inkâra ve O'na ortakları koşmağa sevk ve emrediyorsunuz" derler.[53] Azabı gördükleri zaman hepsi pişmanlıklarını izhar ederler. biz de kâfrlerin boyunlarına zincirleri takarız. Onlar yaptıklarının gayrısı ile mi cezalandırılacaklar? Biz, hçbir memlekete azapla korkutucu bir peygamber göndermedik, ki onun zenginleri: "Biz, sizin gönderildiğiniz şeyleri inkâr edicileriz" demesinler.[54]

Açıklamalar

53. Başka bir ifade ile, halk şöyle diyecektir: "Bizim bu sorumluluğu eşit şekilde paylaştığımızı nasıl söylersiniz? İnsanları aldatmak

ve saptırmak için gece gündüz ne kadar planlar, hile ve dolaplar kurduğunuzu bir hatırlayın. Sizin bize bütün dünyayı sunduğunuz, bizim de buna kandığımız doğru değil mi? Sizin bizi dolandırıcılık ve hilebâzlıkla kandırdığınız ve her birinizin, sıradan insanları kandırmak için her gün yeni bir yem ortaya attığı da bir gerçektir".

Kur'ân-ı Kerîm'de dini liderler ile kendilerine tabi olanlar arasındaki bu kavga ve tartışmaya çeşitli yerlerde yer verilmiştir. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. el-A'raf, 38-39, İbrahim: 21, el-Kasas: 63, el-Ahzab: 66, 68, el-Mü'min: 47-48, Fussilet: 29.

54. Peygamberlerin mesajına ilk karşı çıkanların servet, nüfuz ve yetki sahibi kimselerin oldukları Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde dile getirilmiştir. Meselâ, şu yerlere bkz. el-En'am:123, el-A'raf: 60, 66, 75, 88, 90 Hud: 27, el-Isra: 16, el-Mü'minun: 24, 33-38, 46-47, Ez-Zuhrûf: 23.

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

35-36: Ve "Biz mal ve evlâtça çoğuz. Ve biz azaplandırılacaklardan değiliz" dediler.[55] De ki: "Rabbin dilediğine rızkı genişletir. (Ve dilediğine de) daraltır. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.[56]"

Açıklamalar

55. Bunların düşüncesi şuydu: "Biz size oranla Yüce Allah'ın daha gözde kullarıyız. İşte bu sebeple, Allah bize, sizi mahrum bıraktığı veya az miktarda verdiği nimetlerden bol bol ihsan ediyor. Eğer Allah bizden hoşnut ve razı değilse, neden bütün bu serveti, mal ve gücü bize verdi? Şimdi, bu dünyada size bu kadar bol nimetler veren Allah'ın, ahirette bize ceza vereceğini nasıl inanırız? O, sadece bu dünyada bu nimetlerden mahrum olanları cezalandıracaktır."

Dünyaya tapan bu çeşit insanların yanlış düşüncesi Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde eleştirilmiş ve kınanmıştır. Bkz. el-Bakara, 126-212, et-Tevbe: 55-69, Hud: 3-27, er-Ra'd; 26, el-Kehf: 34-43,

Meryem: 73-77, Tâhâ: 131, el-Mü'minun: 55-61, Eş-Şuara: 11, el-Kasas: 76-83, er-Rûm: 9, el-Müdessir: 11-26 ve el-Fecr: 15-20.

56. Yani bu insanlar dünyada rızık ve nimetlerin dağıtım esasının hikmetini anlamıyorlar ve bu dünyada kendilerine bol nimet verilenlerin Allah'ın sevgili kulları, az nimet verilenlerin ise Allah'ın gazabına uğrayan kullar olduğu gibi yanlış bir düşünceye kapılıyorlar. Oysa, gerçek şu ki, çevresine açık ve gören gözlerle bakan herkes çoğunlukla kötü ve iğrenç karakterlere sahip olanların zengin, buna karşılık, ahlâken temiz ve mükemmel kimselerin fakir olduğunu farkedecektir. Bu durumda, hangi sağduyulu insan Allah'ın temiz karakterli kimseleri sevmediğini, günahkâr ve kötü insanları tasvip ettiğini söyleyebilir?"

وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم بِٱلَّتِى
تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ
جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ
يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾

37-38: (Kendileri ile gözünüzün aydın olduğu) mallarınız ve evlâtlarınız sizi huzurumuza yaklaştıracak değildir. Ancak iman edip sâlih amel işleyen bize yaklaşır.[57] Onlara işledikleri amellerden dolayı mükafât kat kattır. Ve onlar yüksek makamlarda emniyettedirler.[58] (Bizi aciz bırakacaklarını zannederek) Âyetlerimizi iptal etmek için yarışırcasına koşuşanlar ise, Cehennem azabına hazırlanmışlardır.

Açıklamalar

57. Bu cümle iki anlama gelebilir ve her ikisi de doğrudur: Birincisi, insanları Allah'a yaklaştıran şey mallar ve evlâtlar değil, iman ve sâlih amellerdir. İkincisi, Mallar ve evlâtlar, ancak mallarını Allah yolunda harcayan ve evlâtlarını iyi eğitim, ve terbiye ile ve Allah korkusu duyan kimseler olarak yetiştirmeye çalışan mü'min ve sâlih kimseler için Allah'a yaklaştırıcı birer araç olabilirler.

58. Burada insanlara verilen nimetlerin tükenmeyeceği ve mükafatlarının sonsuz ve kalıcı olacağına gizli bir ima vardır. Çünkü,

insanlar, gelip geçici ve her an bitebilecek bir mükafattan gönül rahatlığıyla yararlanamaz.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ وَمَا
أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾

39: De ki: "Rabbim kullarından dilediğinin rızkını genişletir. Dilediğininkini de kısar.[59] O, hayır için infak eylediğiniz her şeyi size iade eder. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.[60]

Açıklamalar

59. Bu konunun tekrarlanmasıyla aşağıdaki noktalar vurgulanmaktadır: Rızkın geniş verilmesi veya kısılması Yüce Allah'ın hoşnutluğu ve rızasına değil, tamamen ve sadece O'nun iradesine bağlıdır. Allahu Teâlâ'nın dilemesiyle, her iyi veya kötü insan rızkını kazanıyor. O'na inanlar da, O'nu inkâr edenler de, rızıklarını elde ediyorlar. Ne rızkın bol verilmesi, kişinin Cenab-ı Allah'ın gazabına uğramadığının, ne de azlığı uğradığının bir göstergesidir. Günahkar ve şerefsiz bir insan zengin olabilir. Tam aksine, doğruluk ve şeref, Allah katında sevilen özellikler olmasına rağmen, yine O'nun dileğiyle bu özelliklere sahip bir kimse fakirlik ve yokluk çeker. O halde, maddi kazanç ve faydaları, iyilik ve kötülüğün ölçüsü olarak alan kimse büyük bir hata içindedir. Gerçek ölçü, O'nun sevdiği ahlaki özelliklere sahip olarak kazanılabilecek Allah'ın rızası ve hoşnutluğudur. Bu özelliklerin yanısıra eğer bir kimseye dünya nimetleri de verilmişse, bu Allah'ın bir lütfudur ve o kimse Allah'a şükretmelidir. Ancak bir kimse Allah'a baş kaldırmış ve emirlerine karşı gelmişse, kendine dünyevi nimetler ihsan ediliyor olsa da, bu onun kendisini çok sıkı bir hesaba ve şiddetli bir azaba hazırlıdığı anlamına gelir.

60. Rızık veren (Râzik), yaratan, icat eden, yardım eden gibi birçok sıfatlar aslında Allah'ın sıfatlarıdır; ancak mecâzi olarak insanlar için de kullanılır. Meselâ, bir kişi için, "Falan kişiye iş buldu, filan şeyleri icat etti, filan şeyi yarattı, veya filan kişiye ihsanda bulundu" diyebiliriz. Buna karşılık, Allahu Teâlâ, Hayrür-Râzikîn (rızık verenlerin en hayırlısı) sıfatını sadece kendisi için kullanmıştır. Bununla, rızık

verenler olarak düşünülenlerin en hayırlısının Allahu Teâlâ olduğun vurgulanmıştır.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمْ ۖ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

40-41: Allah, insanların tamamını mahşerde topladığı günde meleklere: "Size tapanlar bunlar mıydı?" diyecek.[61] (Melekler de): "Ya Rabbi, seni tenzih ederiz. Bizim velimiz sensin, onlar değil.[62] Doğrusu onlar cinlere (şeytanlar) tapıyorlardı. Ve çoğu ona iman etmişlerdi" diyecekler.[63]

Açıklamalar

61. İlk çağlardan beri her dönemde müşrikler, melekleri tanrı ve tanrıça olarak kabul etmiş ve onların putlarını yapıp tapmışlardır. Birisi, yağmur tanrısı, birisi şimşek, diğeri rüzgâr tanrısı, bir diğeri zenginlik tanrısı, biri bilgi, biri hayat, bir diğeri de ölüm tanrısı olarak kabul edilegelmiştir. Bu konuda Cenab-ı Hak kıyamet gününde meleklere şöyle sorulacağını söylemektedir: "Bu insanlar ilâh olarak size mi tapıyorlardı?" Bu soru ile bu olayın doğru olup olmadığı değil, meleklerin bunu tasdik edip etmedikleri araştırılmaktadır. Yani, "siz onların ibadetlerini tasvip ediyor muydunuz? Siz insanlara ilâh olduğunuz ve size tapmaları mı söylüyorsunuz? Yoksa siz insanların size saygı ve ihtimam göstermelerini mi istiyordunuz. Bu soru sadece meleklere değil, dünyada iken ilâh olarak kendilerine tapılan herkese sorulacaktır. Furkan sûresinde şöyle buyurulmaktadır: "Allah, onları da ve Allah'tan başka ibadet ettiklerinizi de mahşerde topladığı günde onlara: "Kullarımı siz mi yollarından saptırdınız, yoksa kendileri mi yollarından saptılar" diye sorar. (el-Furkan: 17).

62. Yani, onlar şu cevabı verecekler: "Sen bir başkasının sana ortak koşulmasından münezzeh ve yücesin. Bizim bu insanlarla hiçbir bağımız yok, biz ne onlardan, ne de yaptıklarından sorumlu değiliz. Biz sadece senin kullarınız".

63. Bu cümlede cin ile, cinlerden olan şeytanlar kastedilmiştir. Ce-

vap şu anlama gelir: "Görünürde bu insanlar, bizim ismimizi anarak, kendi hayallerine göre resim ve heykellerimizi yaparak bize kulluk ettiler. Fakat aslında bize değil, şeytanlara tapıyorlardı. Çünkü sadece şeytanlar onlara, Allah'tan başkalarını ihtiyaçlarını gören varlıklar olarak kabul etmelerini ve onlara ibadet etmelerini telkin ediyorlardı."

Bu âyet, "cin" kelimesini dağlarda, çöllerde ve köylerde oturan kimseler olarak kabul edenlerin hatasını da açığa çıkarmaktadır. Sağduyulu ve akıllı bir insan, bu âyete dayanarak, insanların dağlarda ve çöllerde oturan kimselere ibadet ettiklerini ve onlara inandıklarını söyleyebilir mi?

Bu âyet ibadetin başka bir anlamına da ışık tutmaktadır. Bu ibadetin sadece hizmet ve ibadet olmadığını, hiç itiraz etmeksizin bir kimsenin emirlerine itaat etme anlamını da taşıdığını göstermektedir. bir insan, bir başkasını (şeytanı lânetlediği gibi) lânetlese bile, onun yolundan gidiyorsa, ona ibadet ediyor demektir. Başka örnekler için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, cilt II, en-Nisa, dipnot: 145, el-Maide: dipnot: 91, Et-Tevbe, dipnot: 31, Meryem, dipnot: 27, el-Kasas, dipnot: 86.

فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ
ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟
مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوا۟
مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ
هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۚ وَمَآ
أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ
وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

42-45: İşte o günde bazınız bazınıza ne bir fayda ne de bir zarar verme gücüne sahip değilsiniz. Zulmedenlere biz: "Tekzib ettiğiniz Cehennem azabını tadınız" deriz. Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman: "Bu, babala-

rınızın ibadet ettiği şeylerden saptırmak isteyen bir adamdan başkası değildir" derler. Ve: "Bu (Kur'ân) ancak Allah'a nisbet edimiş bir iftiradır" derler. Kendilerine hak geldiği zaman kâfirler: "Bu, apaçık bir sihirdir" derler. Biz, kendilerine ders alacakları kitaplar vermediğimiz gibi, onlara senden evvel bir nezir de göndermedik.[64] Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) tekzib ettiler. Halbuki bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamamışlardır. Peygamberlerimizi yalanlamışlardı. Onlara azabım nasıl oldu?[65]

Açıklamalar

64. Yani, bundan önce onlara, Allah'tan başkalarına ibadet ve itaat etmelerini öğreten ne bir Kitap ne bir elçi gelmiştir. O halde, onlar Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Tevhid'e dâvetini, bir bilgiye dayanarak değil, sadece cehaletlerinden inkâr ediyorlar. Onların, aslında bu konuda hiçbir dayanakları yoktur.

65. Yani, Mekkeliler bizim daha önce o topluluklara verdiğimiz servet, güç ve şöhretin onda birine bile ulaşmış değildirler. Peygamberlerin kendilerine getirdikleri gerçeklere inanmayıp hayat tarzlarını bâtıl üzerine kurduklarında servet ve güçlerinin onlara hiçbir şey kazandırmadığını ve nasıl kötü bir akıbete uğradıklarını görün.

قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟ لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

46: (Habibim) de ki: "Ben ancak size bir şeyle öğrüt veriyorum. Allah'a hâlis olarak buradan ikişer ikişer, teker teker kalkınız. Ve iyice düşününüz ki, arkadaşınızda divânelik yoktur.[66] O, ancak sizin için bir nezirdir. Sizi önünüzdeki şiddetli azaptan korkutur."[67]

Açıklamalar

66. Yani, garaz kin, nefret, kişisel çıkar ve tutuculuğunuzu bir yana bırakıp ciddi ve soğukkanlı bir biçimde söylediklerini düşünün. Herkes, ister tek başına, ister ikişer gruplar halinde bir araya gelip durum değerlendirmesini yapsın. Düne kadar en çok güvendiğiniz, inandığınız, emin dediğiniz ve aralarınızda en akıllı bildiğiniz kişiye bugün niçin deli diyorsunuz? Biraz geriye giderek nübüvvetten kısa bir süre

önce meydana gelen olayı hatırlayınız. Kâ'be'nin yeniden inşasından sonra Hacer-i Esved'in yerleştirilmesi konusunda Kureyşli kabileler arasında nerdeyse bir savaş patlak verecekti. O zaman siz oybirliğiyle Hz. Muhammed'i (s.a.v.) hakem seçmiştiniz ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'de hepinizi tatmin edecek bir şekilde kavgaya son vermişti. Bu kişinin akıl ve zekâsı böylesine ispatlandıktan sonra ne diye bugün kendisine "mecnûn" ve "deli" diyorsunuz? İnatçılığınız ve ısrarınız bir yana, ama ağızınızdan çıkanlara gerçekten inanıyormusunuz? O sizi büyük bir azap gelmeden önce ikaz ediyor, sizi iyiye, güzele doğru götürmek istiyor. Bu bir suç mudur? Bunun için mi ona "mecnun", "şair,'" ve "büyülenmiş" diyorsunuz?

67. Yani, ona sadece bu yüzden mi deli diyorsunuz? sizi felâkete götüren bir yolda bulan ve sizi alkışlayıp destekleyen bir kimse akıllı diyor, korkunç bir felâketin geleceği ile size fesad yerine salâh yolunu gösteren kişiye de deli mi diyorsunuz?

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ ۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾
قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

47-49: De ki: "Ben sizden bir ücret istemem. Ücretiniz sizin olsun.[68] Benim mükafâtım Allah'a aittir. O, her şeye şahiddir.[69]." De ki: "Rabbim, şüphesiz hakkı yerine koyar.[70] O gaybleri bilendir. Hak geldi, bâtıl artık zuhur edemez ve geri de gelemez."

Açıklamalar

68. Yukarıdaki âyetin ilk cümlesinin bir anlamı şudur: "Sizin ücretiniz sizin olsun, ben ücret filan istemem." İkinci anlamı şu olabilir: "Eğer sizden bir ücret istedim ise de, bu sizin iyiliğiniz içindir." Âyetin ikinci cümlesinin anlamı da şudur: "Düşmanlar ne kadar iftirada bulunuyorlarsa bulunsunlar, Allah her şeyi görüyor ve biliyor. Allah'ı kimse aldatamaz veya yanıltamaz. Allah, benim herhangi bir karşılık beklemeden ve herhangi bir çıkar gütmeden çalıştığımı çok iyi biliyor". Bu konu, Kur'ân-ı Kerîmin bir başka yerinde de şöyle işlenmiştir: "De ki: "Ben sizden tebliğime karşı bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine doğru yol tutmak isteyen kimseyi istiyorum". (el-Furkan: 57)

69. Yani, suçlayan kimseler her şeyi söyleyebilirler. Ancak Allah her şeyi bilir. Benim çıkarcı biri olmadığıma ve bu görevi kişisel çıkarlar için yapmadığıma Allah şahittir.

70. "Yakzif-u bilhakk" sözleri iki anlama gelir: Birincisi, "Rabbin, şüphesiz hakkı yerine koyar" (Yani, Allah vahy yoluyla hakkı bana bildirir). İkincisi, "Rabbin, Bâtılın başına Hakkı vuruyor, ona ağır darbe indiriyor ve Hakkı galip kılıyor."

قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ۝
وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ۝ وَقَالُوا
آمَنَّا بِهِ ۖ وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ۝

50-52: De ki: "Eğer ben haktan sapmışsam bu kendi aleyhinedir. Eğer hidâyete nail olursam bu da Rabbimin bana vahyettiği (Kur'ân) sayesindedir. Çünkü, O Semî'dir, Karîb'dir.[71]" Onları mezarlarından kalkıp, dehşet ve hayrete düştüklerinde görmelisin. Onlardan azab fevt olmaz (kaçacakları yerleri yoktur). Onlar yakın bir yerde yakalanmışlardır.[72] (Azab gelince) "Ona iman ettik" derler.[73] Bu kadar uzak yerden (âhiretten) imanı bulup almaları mümkün mü?"[74]

Açıklamalar

71. Çağımızda bazı kimseler bu âyetten yola çıkarak şu iddiada bulunmuşlardır: "Bu âyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) de sapabilir, hatta saptığı da olmuştur. işte bu sebeple, Yüce Allah, Hz. Peygamber'e şöyle demesini emretmiştir: "Eğer ben saparsam, bu benim aleyhimedir; bundan ben sorumluyum. Ve ben ancak Rabbin bana vahyederse (yani, Kur'ân'ın âyetlerini indirirse) doğru yolda olabilirim." Bu yanlış yorumla bu kimseler aslında Hz. Peygamber'in hayatının - Allah korusun - hidâyetle sapıklığın bir karışımı olduğunu ve Allah'ın ona, hiç kimsenin kendisini tamamen doğru yolda zannederek her konuda ona itaati seçmesi için kâfirler önünde bu iftirafta blunmasını emrettiğini ispatlamaya çalışmaktadırlar. Ancak gerçek şu ki, konunun akışını göz önünde bulunduran herkes burada "eğer ben Haktan sapmış olduğu anlamına gelmediğini, aksine şu anlama geldiğini görecektir: "Eğer sizin iddia ettiğiniz gibi ben Hak'tan sapmışsam ve sizin dediği-

niz gibi, benim peygamberlik iddiam ve tevhide çağrım bu sapıklığımın bir sonucu ise, bu sapıklığın vebali sadece benim üzerimedir, siz bundan sorumlu değilsiniz. Fakat, eğer ben doğru yoldaysam, -ki öyleyim - bu Rabbimden vahy aldığım içindir. Sayesinde hak ilmine kavuştuğum Rabbin en yakındır ve her şeyi işitendir. O, benim doğru yolda mı, yoksa sapıklık içinde mi olduğumu bilir".

72. Yani, kıyamet gününde her günâhkâr, sanki yakın bir yerinde gizleniyormuşcasına yakalanacaktır. Kaçmaya çalıştığında âniden yakalanacaktır.

73. Yani, dünyada iken peygamberlerin bizi davet etitği mesaja inandık.

74. Yani, dünyada yaşarken inanmalıydılar. Şimdi ondan çok uzaklaştılar. Öte dünyaya veya âhirete vardıklarına göre nasıl pişman olup iman nimetine nail olabilirler?

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ
كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِى شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

53-54: Halbuki daha öne onu inkâr etmişlerdi. Uzaktan uzağa onun aleyhine atıp tutuyorlardı.[75] Onlar ile arzu ettikleri (iman ve mükafâtı olan Cennet) arasına, daha önceki benzerlerine yapıldığı gibi bir set çekilmiştir. Çünkü onlar, endişe veren bir şüphe içinde idiler.[76]

Açıklamalar

75. Yani bu adamlar Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) ve müminlere iftiralarda bulunuyor ve onun mesajıyla alay ediyorlardı. Bazan ona sihirbaz veya deli diyorlar, bazan Tevhid ve Âhiret inancıyla dalga geçiyorlar, bazan ona her şeyi bir başkasının öğrettiği şeklinde bir masal uyduruyorlar, bazan da müminlerin sadece cahillik ve akılsızlıklarından ona tabi olduklarını söylüyorlardı.

76. Aslında hiçbir kimse şirki, dinsizliği ve ahireti inkâr inancını, inandığı için benimsemez, benimseyemez de. Çünkü, gerçek ve katıksız inanç bilgiden kaynaklanır. Hiçbir kimse de Allah'ın var olmadığı veya başkalarının O'na tanrılıkta ortak olduğu, ya da âhiret diye bir hayatın olmayacağı konusunda gerçekten bir bilgiye sahip değildir. O

halde, dünyada bu inançları benimseyen bir kişi, şüphe ve kuşkudan başka hiçbir temeli olmayan tahminler üzerine bir bina yapmıştır ve bu şüphe ve kuşku ona apaçık bir hayata sürüklemiştir. Sonuç olarak, böyle kimseler, Allah'ın varlığından şüphe etmişler, Tevhid'in hak oluşundan şüphe etmişler, Âhiretin geleceğinden şüphe etmişlerdir. Öyle ki, bu şüpheyi inançlarının temelini yapmışlardır, peygamberleri dinlemişlerdir ve bütün hayatlarını yanlış bir inanç ve hayat tarzı sürdürerek harcamışlar, ziyan etmişlerdir.

FÂTIR SÛRESİ

Adı: İlk âyette geçen "Fâtır" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur. Başka bir deyişle, içinde "Fâtır" kelimesi geçen sûre budur. Bu sûrenin başka bir adı "el-Melâike"dir ve bu kelime de ilk âyette geçmektedir.

İniş Tarihi: Sûre'nin içeriği ve uslûbünden, iniş tarihinin, muhtemelen Mekke döneminin ortaları, özellikle, muhalefetin hayli şiddetlendiği, ve Hazreti Peygamber (s.a.v.)in dâvetini engellemek için her türlü hile ve desiseler ile baskı ve zulme başvurulduğu günlerdir.

Konusu ve Ana Fikri: Sûre'de yer alan konuşma ve sözlerin amacı, Mekkeli kâfir ve kabile reislerinin, Hazreti Peygamber'in tevhid dâvetine karşı takındıkları tutumlarından dolayı nasihat ve telkin yoluyla uyarılması ve kınanmasının yanısıra bilimsel ve öğretici bir biçimde anlayışa çağırılmasıdır. Bu sûrede Yüce Allah, Mekkelilere özetle şunları söylemektedir: "Ey akılsızlar, bu Peygamber (s.a.v.) iyiliğiniz için sizlere İslâm'ı anlatmaya çalışırken siz ona kızıyor ve onu çeşitli hilelerle tekzip etmeye çalışıyorsunuz. Bu dâvetin size bir zararı mı var? Oysa, siz ona zarar veremezsiniz. Hz. Peygamber'in size ne anlatmaya çalıştığını hiç düşündünüz mü? O halde, bunda tuhaf ve garip olan nedir? O size şirkten kaçınmanızı söylemektedir. Biraz düşünün, bu kainât nizamında şirke yer varmıdır? Ne var ki, siz Allah'a şirk koşuyorsunuz. Hz. Peygamber size Allah'ın birliğini anlatmaya çalışıyor. Biraz düşünün, yeri ve göğü yaratan Allah'tan başkası bu nesnelerin yaratıcısı sayılabilir mi? O size bu dünyada başıboş bırakılmadığınızı, sonunda Allah'a döndüğünü görmüyor musunuz? Durum böyle iken, öze dönüşünüz de neden mümkün olmasın? Allah sizi bir damla su nutfeden meydana getiriyorken, sizi ölümünüzden sonra diriltmesi neden zor olsun? İyilik ve kötülüğün bir olmaması gerektiği, akla daha yatkın değil midir. Düşünün bir kerre, iyi bir kimseye mükafât, kötü bir

kimseye ceza vermek mi daha makûldur, yoksa ölümden sonra toz olmak ve hiçbir karşılık görmemek mi? işte size bu gerçekleri anlatan Peygamber'i (s.a.v.) reddetmekte ısrar eder, sahte tanrılara tapmakta ve sorumsuzca yaşamaktan vazgeçmezseniz, bunda Peygamber'in ne kabahatı vardır? Kabahat sizindir ve sonuca siz katlanacaksınız. Peygamber (s.a.v.)in görevi size iyiyi, doğruyu anlatmaktı, o da onu yaptı.

Konuşmada Hazreti Peygamber (s.a.v.)de teselli edilmiş, davet ve nasihat görevini tam olarak yerine getirdiği belirtilerek, sapıklıklarında ısrar edip doğru yolu kabul etmeyenlerin sorumluluğunun kendisine ait olmadığı vurgulanmıştır. Aynı zamanda kendisine denilmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) doğru yola gelmek istemeyenlerin durumundan üzülmemeli, onları doğru yola getirmek için kendini helâk etmemelidir. Hz. Peygamber bunun yerine sözlerini dinleyen dâvetine avdet edenlere bütün dikkatini çevirmelidir.

Bu hususta, iman edenlere de, cesaret almaları ve Allah'ın vaadlerine inanıp Hak yolunda temkinli olarak yürümeleri için bazı müjdeler verilmiştir.

FÂTIR SÛRESİ

(Mekke'de Nâzil olmuştur, 45 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِٓى اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى
وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝١
مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ
لَهُ مِنْۢ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٢

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2: Göklerin ve yerin hâliki olan ve melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı[1] elçiler[2] yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratışta dilediğini ziyade eder.[3] Muhakkak Allah, her şeye kaadirdir. Allah'ın insanlara açacağı rahmeti engelleyip tutacak; ve engelleyip tuttuğu şeyi de O'ndan (Allah'dan) başka salıverecek yoktur.[4] O, Azîzdir, Hakîmdir.[5]

Açıklamalar

1. Meleklerin elleri veya kanatlarının gerçekten nasıl olduğu ve kaç adet olduğunu bilmemizin hiçbir yolu yoktur. Fakat Yüce Allah'ın meleklerin bu durumunu belli etmek amacıyla başka sözler değil, kuşların kanadı kavramını ve anlamını veren insan dilinin söz ve deyimlerini kullandığı için, dillerimizin ancak bu kelime ve deyimlerinin gerçeğe en yakın olduğunu kabul etmeliydi. "İkişer, üçer, dörder kanat"tan sö-

zetmekten anlaşılıyor ki, Allahu Teâlâ çeşitli meleklere çeşitli yetenek ve güçler vermiştir ve hangisinden ne o kadar ve nasıl bir hizmet isteniyorsa, ona o yetenek, güç, hız ve hareket alanı sağlanmıştır.

2. Bu ifade, hem meleklerin Allah ile peygamberleri arasında ulak ve elçilik görevi yaptığı hem tüm kainâtta Allah'ın emirlerini gereken yere ulaştırma ve uygulama görevi meleklere ait olduğu anlamına geliyor. Burada asıl vurgulanmak istenen husus, müşriklerce tanrı, tanrıça, ve tapılacak varlık olarak kabul edilen meleklerin Cenab-ı Allah'ın itaatkar hizmetçilerinden başka bir şey olmadığını göstermektir. Nasıl ki, bir kral ve hükümdârın hizmetçileri O'nun emirlerini yerine getirmek için etrafından ayrılmıyor ve çevresinde pervane gibi dönüyor, bu melekler de kâniatın gerçek Hakiminin emrini yerine getirmek amacıyla uçuşup duruyorlar. Bunlar emir kullarıdır, bunlar hiçbir yetkiye sahip değildir; asıl yetkiler Büyük Hükümdarın elindedir.

3. Bu kelimeler gösteriyor ki melekler en çok dört kanattan da daha fazla kanada sahiptirler; Allahu Teâlâ bazı meleklere dörtten fazla kanat ta vermiştir. Hadiste yer alan Hz. Abdullah bin Mes'ûd'un rivâyetine göre Resûlüllah bir defasında Hz. Cibrail'i 600 kanatlı şekilde gördü. (Buhari, Müslim, Tirmizi). Hz. Ayşe (r.a.) diyor ki, Resûlüllah (s.a.v.) Cebrail'i iki kez asıl şekliyle gördü, onun 600 kanadı vardı ve bütün ufuğa hakimdi. (Tirmizi)

4. Bu ifadenin amacı, da, müşriklerin, Allah'ın kullarından bazısının kendilerine iş bulan, bazısının kendilerine evlât veren ve bazısının hastaları iyileştirenler olduğu yolundaki yanlış inancı ortadan kaldırmaktır. Şirkin bütün bu kavramları tamamen asılsızdır. İnkâr edilmez gerçek, kullara olan tüm rahmetin Yüce Allah'tan gelmeleridir. Başka kimse ne rahmeti verebilir ne durdurabilir. Bu konu Kur'ân-ı Kerimde ve hadislerde sayısız yerlerde değişik biçimlerde işlenmiştir. Bunun amacı da insanların kapı kapı dolaşıp el açmaları, yalvarmaları ve dilenmelerini önlemek ve kaderinin iyi olması ve kötü olmasında ancak Allahu Teâlâ'nın merkezi bir rol oynayabileceğini iyice anlamalarıdır.

5. "Azîz"dir demek güçlü ve egemendir, yani her şeye hakimdir, kudretlidir. Kimse O'nun kararlarına ve emirlerine karşı çıkamaz. Cenab-ı Allah aynı zamanda hakîmdir de. Hangi kararı veriyorsa hikmetle veriyor; birine bir şey veriyor veya bağışlıyorsa hikmetiyle bunu

yapıyor. kimseye bir şey vermediği zamana hikmetinin bunu gerektirdiği için böyle yapıyor.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟
نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ
ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾
وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾

3-4: Ey inananlar, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.[6] Sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah'tan başka bir yaratıcı varmıdır? O'ndan başka bir ilâh yoktur. O halde, nasıl döndürülüyorsunuz?[7] (Habibim) Eğer seni tekzib ediyorlarsa[8] (müteessir olma). Senden evvelki peygamberler de tekzib olundular. Bütün işler, Allah'a döndürülür.[9]

Açıklamalar

6. Yani, size verilen nimet ve ihsanları inkâr etmeyin, nankörlük etmeyin. Sahip olduğunuz bütün imkanlar ve nimetlerin Cenab-ı Hakkın verdiğini unutmayın. Başka bir deyişle, bu cümlede şu görüşe yer verilmiştir: Allah'ın dışında birine tapan, kulluk eden, yahut bir nimetin Allah'tan başka biri tarafından geldiğini sanan, veya bir nimet için Allah yerine başkasına dua eden bir kişi çok nankördür.

7. Birinci cümle ile ikinci cümle arasında hafif bir boşluk var ki, bu da konuşma biçimi ve uslûbüyle doluyor. Durumu iyice anlayabilmek için konuşmanın müşriklere hitaben yapıldığını gözlerinizin önünde canlandırmaya çalışın. Konuşmacı dinleyicilere soruyor, "Allah'tan başka sizi yaratan ve yer ile gökten size rızık sağlayan kim var?" Bu soruyu sorduktan sonra konuşmacı biraz duraklıyor ve bakıyor ki, dinleyicilerin hepsi suskundur. Kimse kalkıpta, Allah'tan başka yaratıcı ve rızık veren vardır diyemiyor. Bundan anlaşılıyor ki dinleyiciler topluluğu da yaratan ve rızık verenin Allah'tan başka kimse olmadığına ve sadece Allah olmasına rağmen mabûdun başkasının olabileceği gibi yanlış bir düşünceye sevkeden nedir?"

8. Yani, senin, Allah'tan başka ibadete layık kimsenin bulun-

madığı yolundaki telkinini dinlemiyor ve senin peygamberliğinin sahte olduğunu söylüyorlar.

9. Yani bu konuda karar verme veya son söz söyleme hakkı insanlarda değildir ki, kimi tekzib ediyorlarsa o yalan kılınıyor. Son söz söyleme hakkı Allah'a aittir. Allah', kimlerin yalan söylediğini kanıtlayacaktır ve yalan kişilerin sonunun da kötü olacağını herkese gösterecektir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم
بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ۝٥ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا
يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ۝٦ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
كَبِيرٌ ۝٧

5-7: **Ey insanlar, Allah'ın va'di haktır.[10] O halde sakın sizi dünya hayatı aldatmasın.[11] Aldatıcı şeytan da sakın sizi aldatmasın.[12] Hakikaten, Şeytan size düşmandır. Siz de onu düşman edinin. Çünkü o kendi taraftarlarını Cehennemlik olmaya davet eder. Kâfirlere[13] şiddetli azab vardır. İman edip sâlih amel işleyenlere de mağfiret ve büyük mükafât vardır.[14]**

Açıklamalar

10. Burada bahsedilen "va'd" veya sözden âhiret ile ilgili söz kastedilmiştir. Bu söze yukarıda işaret edilmiş ve bütün meselelerin Allah'ın huzuruna götürüleceği belirtilmişti.

11. Yani, ne varsa ne yoksa bu dünyadadır, bundan sonra âhiret diye bir şey yoktur; dolayısıyla orada amellerin hesabı kitabı da yoktur gibi bir aldatmaca, ya da, eğer bir âhiret varsa da, kim bu dünyada iyi ve rahatsa âhirette de iyi ve rahat olacaktır gibi bir aldatmaca.

12. Burada Şeytan'dan "Büyük Aldatıcı" olarak bahsedilmiştir. Şeytanın bu aldatması Allah hakkındadır ki, şöyle açıklanabilir: Şeytan bazı kimseler diyebilir ki Allah diye hiçbir şey yoktur, bazı kimselere de şöyle bir masal uydurabilir: "Allah bir kere bu dünyayı yaratıp harekete geçirdikten sonra köşesine çekilmiştir, artık yarattığı bu kainâtla

hiçbir şekilde ilgilenmemektedir." Şeytan bazı kimseleri şöyle de aldatabilir: "Allah elbette ki kainâtın yönetimini elinde bulunduruyor; ancak insanları hidayete erdirme sorumluluğunu üzerine almamıştır. Bu nedenle, vahy ve risâlet birer masaldır". Şeytan bazı kimseler şu yalanı da söyleyebilir: "Yüce Allah çok merhamet edicidir, siz ne kadar günâh olursa olsun işleyebilirsiniz, Allah ta günâhlarınızı affeder. Ayrıca, Allah'ın bazı öyle sevgilileri vardır ki onların peşine takıldınızmı kurtuldunuz demektir".

13. Yani, Allah'ın kitabı ve Resûlünü inkâr edenler.

14. Yani, Allahu Teâlâ onların hatalarını affedecektir, buna karşılık yaptıkları iyi amellerin ödülünü eşit şekilde değil, kat kat verecektir.

أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ
وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ۝

8: Kendisine[15] fena amel süslü göterilip onu güzel gören, hidayete mazhar olan kimse gibi midir?[16] Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de doğru yola sevkeder. O halde, onlara üzülüp kendini mahvetme.[17] Çünkü Allah, onların yaptıklarını daha iyi bilendir.[18]

Açıklamalar

15. Yukarıdaki iki paragrafta insanlara hitap edilmişti. Bu paragrafta ise Hazreti Peygamber'in dâvetini başarısızlığa uğratmak için bütün güçleriyle çalışan karanlık kişi ve gruplardan sözediliyor.

16. Yani, doğru yoldan çıkmış bir kişi var ki, kötü işler yaptığı zaman yaptığının kötü yanlış olduğunu kabul eder ve anlar. Böyle bir kişi nasihat ve telkinle doğru yola gelebilir; bazan da kendi vicdanı onu rahat bırakmaz ve iyi olmasına yardımcı olur. Çünkü oun sadece davranış ve alışkanlıkları bozulmuştur, düşüncesi ve zihniyeti değil, Ama, başka bir kişi vardır ki, düşüncesi ve zihniyeti bozulmuştur, iyi ile kötü arasında ayırım yapamaz, günahla dolu hayat ona çok çekici gelir, iyilikten bucak bucak kaçar ve kötülüğü kültür ve medeniyetin simgesi sayar. Böyle bir kişi salah ve takvâyı gericilik, fısk ve fucuru ilericilik

kabul eder, onun gözünde hidayet sapıklık, sapıklık ta hidayet oluverir. Böyle bir kişiye hiçbir telkin ve nasihat fayda etmez. Ne kendi saçmalıklarından ders alır ne başkalarının nasihatlarına kulak asar. Böyle bir kişiyi doğru yola getirmek için uğraşmamak abestir. Bir davetçi bu gibi tamamen umutsuz vakalar için kendini helâk etmek yerine vicdanları dipdiri olan ve yürekleri Hakkın sesine kapalı olmayanlara dikkat etmelidir.

17. İlk cümle ve ondan sonraki cümle arasında, "Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de doğru yola sevkeder" demek açıkça gösteriyor ki, kendi düşüncelerini ve davranışlarını tamir edilmez bir biçimde bozanları Yüce Allah hidayetten mahrum eder ve sürünmek istedikleri kötü yolda sürünmelerine izin verir. Bu gerçeği ifade ettikten sonra Allahu Teâlâ diyor ki, "Ey Habibim (Hz. Peygamber) bu gibi insanları doğru yola getirmek senin işin değildir. Bu sebeple, sakin ve sabırlı ol. Nasıl ki, onlar Allah'a aldırış etmezler, sen de onları kendi hallerine bırak."

Burada iki noktaya önemle işaret etmeliyiz. Burada bahsedilen kişiler halktan veya sıradan kişiler değil, Mekke'nin ileri gelen kabile reisleriydi. bunlar Resûlüllah'ın dâvetini altetmek için her türlü yalana, iftiraya ve hileye başvuruyorlardı. Aslında bunlar Resûlüllah hakkında hiç yanılmamışlardı. Kendisinin nasıl bir kişi olduğunu, onları neye davet ettiğini ve ona karşı kendilerinin ne kadar cahil, boş, kişiliksiz, ahlâksız ve her türlü kötülükle dolu olduklarını çok iyi biliyorlardı. Bütün bunları bildikten sonra soğukkanlılıkla aldıkları karar Hazreti Peygamber'in dâvetini engellemek yönünde idi. Bu amaçla en alçakca hileye başvurmak, Hazreti Peygamber'i rezil ve davasını başarısız kılmak için en âdice yollara gitmekten hiç çekinmiyorlardı. Gayet tabii ki, bilerek ve aralarına danışarak her gün yeni bir yalan uyduranlar belli bir kişiyi hedef alarak dünyayı yanıltabalirler. Ancak, kendi kendilerini aldatamazlar. Kendileri kendilerinin yalancı olduğunu çok iyi biliyorlar ve suçladıkları kişinin tertemiz olduğunu kendileri de saklayamazlar. Ayrıca, hakkında binbir yalan uydurulan ve kendisine karşı alçakca saldırılarda bulunan kişi de onlara karşı koymak amacıyla hiçbir zaman doğruluk ve dürüstlükten çekinmiyorsa, bu zalimler, rakip ve düşmanlarının doğru ve temiz bir insan olduğunu anlamakta da gecikmezler. Buna rağmen, kendi yaptıklarından zerre kadar utanmayanlar ve doğruya her zaman yalanla karşı koymaya devam eden-

lerin bu davranışı zâten Allah'ın lânetine uğradıklarını ve artık iyi ile kötüyü ayıramaz hale geldiklerini açıkça kanıtlamaktadır. Burada unutulmaması gereken ikinci nokta şudur: Eğer Yüce Allah, Resûlüllah'a yalnızca küfredenler veya hidayet bulamayanların durumu hakkında bilgi vermek isteseydi, bunu gizlice yapar ve sadece kendisine anlatırdı. Bu amaçla açık bir vahy vasıtasıyla bu konuya alenen değinmesi gerekmezdi. Kur'ân-ı Kerim'de bundan bahsedilmesi ve bütün dünyaya duyurulmasının amacı aslında sıradan ve halktan olanları liderleri ve din adamları hakkında uyarmaktı. Kendilerine denilmek isteniyordu ki, gözleriniz kapalı bir biçimde peşlerine düştüğünüz lider ve din adamlarının zihniyeti çok kötüdür ve onların âdice hareketleri Allah'ın büyük lânetine uğradıklarını bizzat dile getirmektedir.

18. Bu cümle, bir zaman gelecek, Cenab-ı Hak bu insanlara, yaptıklarının cezasını en ağır biçimde verecektir tehdidini gizlice içermektedir. Bir hâkim bir suçlu veya sanık hakkında yaptıklarını çok iyi bildiğini söylüyorsa, bu sadece onun o suçlunun davranışını çok iyi bildiği anlamına gelmez; ayrıca, ona hakettiği cezayı vereceği yolundaki tehdit ve uyarıyı savurduğu da anlaşılır.

وَاللّٰهُ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ الرِّیٰحَ فَتُثِیْرُ سَحَابًا
فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّیِّتٍ فَاَحْیَیْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ۝

9: Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip kendileri ile bulutları kaldırır. Derken o bulutu ölü toprağa sevkedip onunla ölümünden sonra yeri diriltiriz. İşte ölülerin dirilmesi de böyledir.[19]

Açıklamalar

19. Yani, bu aptal ve akılsız insanlar âhireti imkânsız ve gerçekleşemez bir olay olarak görüyorlar, bu nedenle, dünyada ne yaparlarsa yapsınlar, hesap vermek üzere hiçbir zaman Allah'ın huzuruna çıkamayacaklarını düşünürler ve kendi kendilerini avuturlar. Ne var ki, bu düşünceleri yanlış ve sakattır. Kıyamet gününde daha önce ve daha sonra ölenlerin hepsi Allahu Teâlâ'nın bir tek işaretiyle, nasıl ki yağmur damlalarıyla çorak ve ıssız arazide bitki, ot ve çiçekler birden bire yeşermeye ve uzun zamandan beri kupkuru olan kökler dal budak sarmaya başlarlar, birden bire diriliverecekler.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ
إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ
يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

10: İzzet isteyen (Allah'a itaat etsin). Çünkü izzetin tamamı Allah'tır.[20] Hoş kelimeler ancak O'na yükselir. Ve ona sâlih amel yükseltir.[21] Kötülükleri gizli ve hilekârlıkla icra edenlere[22] şiddetli azap vardır. Onların kurdukları tuzak mahvolur gider.

Açıklamalar

20. Unutulmamalıdır ki, Kureyş'in ileri gelen reisleri, Hazreti Peygamber'i altetmek amacıyla yaptıkları her şeyi kendi şeref ve namuslarını kurtarmak için yapıyorlardı. Onlar anlıyorlardı ki, Hazreti Peygamber'in misyonu başarılı olması halinde Mekke toplumundaki yüksek mevki ve nüfuzları ortadan kalkacaktır. Bu sebeple burada kendilerine deniliyor ki, Allah'a küfür ve isyan etmekle kazandığınız şeref ve mevki aslında sahtedir ve bunların mahvolması mukadderdir. Bu dünyadan Ukba'ya kadar devam edecek ve hiç sarsılmayacak gerçek şeref ve namus ancak Allah'a kulluk etmekle kazanılabilir. Eğer Allah'a yanaşır, O'nun emirlerine uyarsanız bu gerçek şerefi kazanacaksınız, yanaşmazsanız, rezil-ü rüsvây olursunuz.

21. İşte gerçek şeref, mevki, makam ve namus kazanmanın yolu budur. Allah nezdinde kötü, çirkin, ahlâksızca ve fesat dolu söz ve hareketler hiçbir zaman makbul değildir. O'nun nezdinde geçerli olan iyi ve temiz söz, dürüst, gerçek, doğru ve namuslu davranıştır. Güçlü bir inanç ve doğru biri düşünce biçimini ortaya koyan bir söz ve irade O'nun beğendiği şeydir. Ayrıca, temiz bir kelimeyi yücelten şey, söze göre harekettir. Kelime çok temiz, ama davranış tamamıyla ters ise o kelime ve söz anlamsızdır. Bir kelime sadece dile dolanmakla yükselemez, yücelemez; yükselmesi ve yücelmesi için iyi ve sâlih amel şarttır.

Burada şu noktaya da dikkat edelim ki, Kur'ân-ı Kerim sâlih kelime ile sâlih ameli birbinin ayrılmaz parçası olarak görür. Hiçbir

amel, arkasında sâlih akide ve inanç olmaksızın sadece şekil itibarıyla sâlih olamaz. Aynı şekilde bir insan da bir insanın salih ameliyle desteklenmedikçe sâlih olamaz. Eğer bir kişi diliyle sadece Allah'ı tek ve ortaksız bir mabûd olarak kabul ettiğini ilan ediyor, ama fiilen Allah'tan başka kimselere tapıyorsa, davranışı, söylediği sözü yalanlamaktadır demektir. Aynı şekilde bir kişi diliyle şarabın haram olduğunu kabul ediyor, ancak fiilen şarap içiyorsa, söyledikleri ne Allah ne halk nezdinde kabul edilir mahiyettedir demektir.

22. Yani kötü, çirkin, ahlaksızca kelimeler kullanırlar. Dolambaçlı yollarla ve demogoji yaparak, ayrıca çeşitli kelime oyunları, aldatıcı deliller ve örneklerle söylemek istediklerini söylerler. Buna karşılık, hak kelimesini alçaltabilmek için mümkün olan bütün yollara başvururlar.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

11: Allah,[23] sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı.[24] Sonra da sizi çift çift yaptı. Hiçbir dişi hamile kalamaz ve doğuramaz ki, Allah onu bilmesin. Kendisine ömür verilenin ömrünün artması yahut eksiltilmesi muhakkak bir kitabta yazılıdır.[25] Bütün bunlar Allah'a göre kolaydır.[26]

Açıklamalar

23. Buradan itibaren gene halka hitap ediliyor.

24. Yani insan ilk önce tapraktan yaratıldı, daha sonra soyuna nutfe ile devam ettirildi.

25. Yani, bu dünyada doğan her insanın ömrü bir yerde yazılmış oluyor. Eğer bir insanın ömrü uzun oluyorsa Allah'ın emriyle, kısa oluyorsa yine Allah'ın emri ve takdiriyledir. Bazı ahmaklar şu görüşü ileri sürüyorlar: Eski çağlarda yeni doğan bebekler arasında ölüm oranı yüksekti, ama tıp biliminin gelişmesiyle çocuklar arasındaki ölüm bir hayli kısıtlanmıştır; eskiden insanların ömrü kısa olurdu, şimdi ise sağlık imkanları ve türlü çeşitli tedavi yöntemleri ile ilaç ve cihazların gelişmesiyle yaşama oranı yükselmiştir. Ancak böyle bir delil, bir kişinin

ömrünün örneğin, iki yıl olmasına rağmen sağlık imkânları ve gelişmiş tıp bilimiyle bir gün daha arttığını tesbit etmenin bir yolunun bulunmasından sonra Kur'ân-ı Kerim'in ifadesini tekzip etmek için kullanılabilir. Eğer kimsede bunu tesbit edecek bir bilgi yoksa Kur'ân-ı Kerim'i tekzip etmek için makul bir sebep yoktur demektir. Sadece çocuk ölülerinin azaldığı ya da insanların ortalama yaşama oranının arttığına dayanarak artık insanların, Allah'ın kararlarını değiştirecek hale geldiğini iddia etmek doğru değildir. Yüce Allah'ın çeşitli zamanlarda insanların yaşlarını değişik olarak belirlediği ve belli bir çağda insanlara hastalıklar için daha çok ilaç ve tedavi imkanları sağladığını kabul etmekte akılcılığa bir neden mi vardır?

26. Yani, bunca yaratıklar hakkında bu kadar ayrıntılı bilgiye sahip olmak ve her biri hakkında ayrıntılı emir ve karar vermek her şeye Kâdir Allah için hiç te zor değildir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا
مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ
ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ
مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

12-13: Biri tatlı, susuzluğu keser ve içimi âfiyetli; diğeri tuzlu ve acı olan iki denizin suyu bir olmaz.[27] Bununla beraber her ikisinden de taze et yersiniz.[28] Ve o denizlerden giydiğiniz süs eşyasını[29] çıkarırsınız. Allah'ın fazlından nasibinizi taleb edersiniz, diye gemilerin, denizlerde suyu yara yara gittiklerini görürsün. Bunlara şükretmeniz lâyıktır. O, (Allah) geceyi gündüze, gündüzü de geceye koyar.[30] Güneşi ve ayı musahhar kıldı.[31] Her biri belli bir vakit için yürürler. İşte Rabbiniz olan Allah böyledir. Mülk ve tasarruf O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız da bir hurma çekirdeğinin zarına bile[a] mâlik değildir.[32]

Açıklamalar

27. Yani, biri göl, nehir ve dereler, diğeri denizler.

28. Yani balık ve diğer deniz ürünleri ve onlardan elde edilen yiyecekler

29. Mesela, inci, boncuk, değerli taşlar ve altın v.s.

30. Yani gün ışığı giderek azalıyor, gecenin karanlığı giderek her şeyi içine alıyor. Aynı şekilde gecenin bitiminde ufukta hafif bir ışık beliriyor ve bu ışığın giderek yayılmasıyla gün doğuyor.

31. Yani bunları belli bir düzene bağladı.

32. Gerçi burada örnek olarak hurma çekirdeğinin zarından sözedilmiştir; fakat asıl vurgulanmak istenen şey kimsenin Allah'ın yaptıklarının en küçüğünü bile yapamamasıdır. Burada denilmek isteniyor ki, müşriklerin tanrı ve tanrıçaları en ufak bir tasarrufa sahip değildir.

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ
وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ
بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

14: Eğer onlara (putlara) dua ederseniz duanızı işitmezler. İşitseler bile size cevap veremezler.[33] Kıyamet gününde de şirkinizi inkâr edeceklerdir.[34] Bunları sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi hiç kimse haber vermez.[35]

Açıklamalar

33. Bu demek değildir ki, dualarınızın kabul edildiği veya edilmediğini size resmen bildirimeyeceklerdir. Aksine bu sahte tanrılar sizin dualarınız üzerine hiçbir faaliyet gösteremeyecek kadar âcizdirler. Dua etmeleriniz, yalvarmanız boşa gidecektir. Bunu şu misal ile açıklayabiliriz: Eğer bir kişi, yetkili olmayan bir kişiye dilekçe verirse dilekçesi boşa gider. Zira dilekçeyi alan merci ne kabul ne reddetme yetkisine sahiptir. Fakat aynı dilekçe uygun, yetkili ve gereken merciye gönderilirse, ister olumlu ister olumsuz olsun, dilekçe sahibine mutlaka cevap verilecektir; yani bu hususta mutlaka bir işlem yapılacaktır; boş ya da havada kalmayacaktır.

34. Yani tapılan putlar, tanrılar ve tanrıçalar kıyamet gününde açıkca diyeceklerdir ki, "biz hiçbir zaman kendilerine bizi tanrılar olarak kabul edin, bizi Allah'a ortak koşun, bize ibadet edin. Hayır, bunların bizi Âlemlerin Rabbi Allah'a ortak koştukları tüm varlıklar etkisiz ve yetkisizdir. Onlar hiçbir şeyi düzeltmeye veya kötülemeye kâdir değildir. Ve Yüce Allah kendi bilgisine dayanarak diyor ki kıyamet gününde bu putlar ve tanrılar bizzat müşrikleri yalanlayacak, zor duruma düşürecektir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ
إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ
وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

15-17: Ey insanlar, Siz Allah'a muhtaç olanlarsınız.[36] Allah ise Ganî ve bizzatihî hamde lâyıktır.[37] Eğer dilerse sizi yok edip yerinize bir halk getirir. Bu, Allah'a göre güç değildir.[38]

Açıklamalar

36. Yani, sanmayın ki, Allah size muhtaçtır; siz Allah'a inanmaz ve tapmazsanız O'nun saltanatı yürümeyecektir ve O'na kulluk etmezseniz O'nun bir kaybı olacaktır. Hayır, bu yanlış bir düşüncedir. Gerçek şu ki, siz O'na muhtaçsınız. O sizi yaşatmazsa siz bir an bile hayatta kalamazsınız. Dünyada yaşamanız ve çalışmanız için gereken imkanları sağlamazsa siz mahvolacaksınız. Dolayısıyla, O'na ibadet ve itaat etmeniz için yapılan telkin ve uyarı, Allah'ın bunlara ihtiyacı olduğu için değil, sizin kendi hayatınız ve âhiretteki felâhınız buna bağlı olduğu için yapılıyor. Denileni yapmazsanız kendinize zarar verirsiniz, Allah'a değil.

37. "Ganî"yle Allahu Teâlâ'nın her şeye kâdir ve sahip olduğu, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı kastedilmiştir. Hamde lâyık olarak tercüme ettiğimiz kelime Arapça aslında "hamîd"dir. Yani, Allahu Teâlâ, Mahmûd'dur; kimse ona hamd etsin veya etmesin tüm hamd-ü senâ ve teşekkürler O'nadır Bu iki özellikten bir arada bahsedilmiştir. Zira, "ganî" (zengin), başkasına hiçbir fayda sağlamayan varlık bir kisi de

olabilir, yada başka bir deyişle başka bir kişiye zarar vermeyen bir zengin de olabilir. Bu durumda o gani olacaktır, ama hamid değil. Hamid, ancak kimseden herhangi bir şey almadan hazinesinin kapılarını başkasına açandır. Allahu Teâlâ bu her iki özelliğe sahip olduğu için denilmiştir ki o sadece gani değildir, aynı zamanda bütün insanların ve kainâttaki her varlığın ihtiyacını karşılayan biridir ve bu bakımdan tüm övgü ve teşekkürler O'na aittir.

38. Yani siz kendi gücünüzle bu dünyada göğüs gere gere gezmiyorsunuz. Allah'ın bir tek işareti, sizin bu dünyadan yok olmanıza ve yerinize başka bir milletin gelmesine yetecektir. Onun için kendinizi ve gücünüzü iyi tanıyın ve mahvolacak milletlerin tavrını takınmayın. Allah birinin felâketini hazırlayınca kainatta hiçbir güç O'nun elini tutamaz ve kararının uygulanmasını engelleyemez.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا
لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۚ وَمَن
تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ ۚ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

18: Günah işleyen bir kimse, başkasının gühahını çekmez.[39] Eğer günah yükü ağır gelen bir kişi başka birini, onu taşımaya çağırırsa, bu, akrabası da olsa kendisine ondan bir şey yükletilmez.[40] (Ey Resûlüm) ancak sen, görmemişken Rabblerinden korkanları, namazı kılanları sakındırırsın.[41] Kendini temizleyen kendi nefsi için temizlenmiş olur. Nihayet gidilecek yer Allah'tır.

Açıklamalar

39. Burada kullanılan asıl kelime "yük"tür; sorumluluk yükü veya gühah yükü. Amaç ve anlatılmak istenen şudur: Allah nezdinde herkes kendi amelinden sorumlu olacaktır ve sadece kendi yaptıklarının hesabını vermekle yükümlü olacaktır. Allahu Teâlâ'nın bir kişinin günahını başkasına yükleme ihtimali hiç yoktur. Aynı şekilde bir kişinin başka bir kişinin günah yükünü kaldırması ve onu kurtarması için kendini yakalatması da mümkün değildir. Burada bu sözlerin

söylenmesinin amacı, Mekke'de o sıralarda İslâmiyeti kabul edenlere müşriklerin türlü çeşit vaatlerde bulunmasıydı. Müşriklerden bazısı yeni Müslümanlara şu öğütte bulunuyorlardı: "Bize kalırsa, siz bu yeni dini bırakıp eski dininize dönün. Bunun günahı, da sevabı da bize ait olsun."

40. Yukarıdaki cümlede Yüce Allah'ın adalet kuralı dile getirilmiş, birinin günahını başkasına yüklemediği, bir başkasının günahı için başkasını yakalamadığı ve kim günah işlemişse sadece onu cezalandırdığı ifade edilmiştinr. Bu cümlede ise deniliyor ki, sizin günahınızı üstlerine almaya söz veren, kıyamet gününde sizin adınıza hesap vermek istediklerini söyleyenler aslında sizi kandırıyor ve aldatıyorlar. Kıyamet kopunca ve herkesin kendi yaptıklarından dolayı ağır bir biçimde cezalandırıldığını görünce herkes sadece kendini düşünmeye başlayacak, kardeş kerdeşinden ve baba oğlundan yüzünü çevirecek ve kimse başkasının zerre kadar günahını üstlenmeye cesaret edemeyecektir.

41. Başka bir deyişle, inatçı ve kaz kafalılar senin telkin ve nasihatlarından hiç etkilenmiyecekler. Çünkü, senin vaaz ve tebliğlerinden ancak Allah'tan korkan ve Gerçi Efendilerinin önüne eğilmeye hazır olanlar etkilenebilirler.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۝ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ۝
وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ۝ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۚ إِنَّ
اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ۝

19-22: Kör ile gören bir olmaz. Karanlıklar ile aydınlık da bir olmaz. Gölge ile sıcaklıkta bir olmaz. Diriler ile ölüler de bir olmazlar.[42] Doğrusu Allah dilediğine işittirir. Sen mezarlarda olanlara söz işittirecek değilsin.[43]

Açıklamalar

42. Bu örneklerle bir mü'min ile bir kâfir'in bugünü ve yarını arasındak fark dile getirilmiştir. Bir yanda, gözleri kapalı ve kainâtin düzeninin nasıl işlediğini ve bizzat kendi varlığının ne olduğunu görmeyen, bunların hangi gerçeğe işaret ettiğini anlamayan biri vardır. Bir

yanda, gözleri açık ve kendi içinde ve dışında bulunan her şeyin Allah'ın birliği ve insanların O'nun huzurunda hesap vereceğini kanıtladığını açıkça gören biri vardır. Bir tarafta cahilce evhâm, faraziyeler ve kıyasların karanlığında tepe taklak yürüyen ve Yüce Peygamberimizin yaktığı meşalenin yanına bile yaklaşamayan biri vardır. Diğer tarafta, gözleri açık ve Hz. Peygamber'in yaydığı ışığı deha gören biri vardır; öyle biri ki, müşrikler kafirler ile dinsizlerin felâkete giden yollarda yürüdüklerini ve felâh yolunun sadece Allah'ın Rasûlünün gösterdiğini kesin bir şekilde anlamıştır. Şimdi bu iki ayrı insanın dünyada aynı şekilde davranmaları ve aynı yolu takip etmeleri mümkün olmayabilir mi? Ayrıca, ikisinin sonunun aynı olması, her ikisinin ölüp kaybolması, birine kötülüklerinin cezası verilmemesi, diğerine iyi amellerinin ödülü verilmemesi mümkün olabilir mi" Gölge ile sıcaklık ta bir olmaz" demenin maksadı budur. Bununla deniliyor ki, bu iki insandan biri Allah'ın gölgesine veya rahmetine kavuşurken diğeri Cehennem'in sıcaklığı veya ateşinde yanacaktır. İkisinin sonunun aynı olacağı gibi yanlış bir düşünceye kapılmayınız. Benzetmelerin sonunda mü'minin "diri", kâfirin de "ölü"ler arasında yer aldığına işaret edilmiştir. Yani bir mümin bilinçli uyanık, duygulu ve akıllı olarak tarif edilmiştir; vicdanı kötülükle iyiliği birbirinden ayırdedecek durumdadır. Bunun aksine küfrün batağına batmış olan biri karanlıkta debelenen bir kör olarak gösterilmiştir. O her türlü duyu, ve duygu ve canlılıktan uzak, adetâ bir ölüdür.

43. Yani, Allah'ın kuvveti ve kudretinin bir sınırı yoktur. İsterse taşlara bile işitme duyusu verir. Bir Resûl, bağırları, vicdanlarının mezarı haline gelmiş kimselerin yüreğini imanla doldurmaya, kulakları sağır kimselere Hak sözü duyurmakla zamanını fazla harcamamalıdır. O ancak makbul sözleri dinlemeye hazır kimselere mesajını vermelidir.

إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِنْ
مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ
وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ
كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

23-26: Sen sadece korkutucusun.44 Muhakkak biz seni müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik. Hiçbir ümmet gelip geçmemiştir ki, ona bir korkutucu gelmiş olmasın.45 (Ey Habibim) eğer onlar seni tekzib ediyorlarsa, onlardan evvelkiler de peygamberlerini tekzib etmişlerdi. Halbuki peygamberleri kendilerine apaçık mücizeler,46 sahifeler ve parlak kitaplarla gelmişlerdi. Sonra inkâr edenleri yakalayıp helâk ettim. Azizim nasıl oldu?

Açıklamalar

44. Yani, senin için insanları uyarmaktan başka bir şey değildir. Bundan sonra eğer kimse karanlıkta yuvarlanıp gidiyorsa, sorumluluğu sana ait değildir. Sen körlere görme, sağırlara da işitme kabiliyeti verme yetkisine sahip değilsin.

45. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerde, "hiç bir ümmet gönderilmemiştir ki, hidayeti için peygamber veya eygamberler görevlendirilmiş olmasın" ifadesini taşıyan âyetler yeralmıştır. Ra'd sûresinde şöyle denilmiştir: "Her kavmin de bir hidâyet rehberi vardır." (âyet: 7). el-Hicr sûresinde şöyle buyurulmuştur: "And olsun, senden evvel geçmiş kavimlere de peygamberler gönderdik". (âyet: 10) en-Nahl sûresinde şöyle ifade edilmiştir: "And olsun, biz her ümmete: "Allah'a ibadet edin ve putlara tapmaktan sakının" diye bir peygamber göndermişizdir." (âyet: 36). Ve eş-Şuara sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Biz, hiçbir memleketi, kendisini inzar edici (peygamber) göndermedikçe helâk etmedik."(âyet: 208). Fakat bu hususta şu iki noktaya dikkat edilmelidir: Birincisi, bir peygamberin dâveti ve mesajı nereye kadar varabiliyorsa oraları için sadece bir peygamber yeterlidir. Her yerleşim merkezine ve her millete bir peygamberin gönderilmesi şart değildir. İkincisi, Bir peygamberin dâveti ve hidayetinin etkileri ve rehberliğinin izleri ne zamana kadar geçerliyse o zamana kadar yeni bir peygambere gerek yoktur. Her kuşak ve her dönem için bir peygamberin gönderilmesi de şart değildir.

46. Yani, Allah'ın resûlleri olduklarını gösteren deliller

47. Sahifeler ile kitaplar arasında herhalde, şöyle bir fark olabilir: Bir sahifede genellikle dâvet, nasihat, telkin ve ahlâk ile fazilet öğretileri yeralır, bir kitap ise bütün bir şeriatı içerir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ
وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَٰلِكَ ۗ إِنَّمَا يَخْشَى
اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ
الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾
لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

27-30: Allah'ın gökten su indirip; kendisiyle çeşit çeşit meyveler çıkardığımızı görmedin mi? Keza dağlardan, renkleri muhtelif beyaz, kırmızı ve gayet siyah yollar peydah eyledik. İnsanlardan, hayvanlardan da yine bunun gibi renkleri, çeşitli olanlar vardır.[48] Allah'tan kulları içinde ancak âlimler korkar.[49] Allah Azîzdir. Gafûrdur.[50] Allah'ın kitabını okuyanlar, namazlarını kılanlar ve kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden gizli ve aşikâr olarak infak edenler, zarar etmeyecek bir kazanç ümid edebilirler. Allah, onların ecir ve mükâfatlarını tastamam öder. Ve buna, kendi fazl ve kereminden fazlasını da verir.[51] Çünkü, O, Gafûrdur ve şükre mukabele edicidir.[52]

Açıklamalar

48. Bununla demek isteniyor ki, Allah'ın yarattığı kainâtte tekdüzelik veya monotonluk yoktur; her yerde ve her tarafta yenilik ve renklilik vardır. Aynı toprak ve sudan değişik değişik bitki ve ağaçlar çıkmaktadır. Bir ağacın iki meyvesi bile renk, boy ve tat bakımından aynı değildir. Bir dağa bakacak olursanız, onda çeşitli renk ve tonları görebilirsiniz; ayrıca çeşitli bölümleri, fiziksel ve kimyasal yapı açısından çeşitli niteliktedir. İnsanlar ve hayvanlar da öyledir. Aynı annebabanın iki çocuğu aynı olmaz. Bir kişi bu kainatta mizaç, huy, şekil, zihniyet v.s. açısından insanların eşit ve aynı olduğunu umuyor ve yukarıda belirtildiği gibi, bu özellikler bakımından aralarında büyük farklılıklara rastlayıp telaşlanırsa (bk: âyet: 19 ila 22), bu düşüncesin-

deki sakatlıktan ileri geliyor. Esasen çok çeşitlilik ve renklilik bu kainâtın müthiş bilgili bir Varlığın eseri olduğunu gösteriyor. Yüce Allah sadece her şeyin bir cinsiyle yetinmemiş, her birinin sayısız tipi, çeşidi, rengi, şekli ve boyunu yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca, bir kişi insanların tabiatı ve zihinleri ile zekâ derecelerine bakacak olursa, aralarındaki farkın tesadüfi bir şey olmadığını, bunun yaratılıştaki hikmetin bir şaheseri olduğunu anlayacaktır. Şayet tüm insanlar doğuştan tabiat, huy, zekâ, zihniyet, duygu, eğilim, düşünce ve ilgileri açısından aynı yaratılsa ve hiçbir fark gözetilmeseydi, dünyada insan denen bir yaratığı yaratmak zâten anlamını yitirirdi. Yaratıcı bu dünyada sorumlu ve yetkili bir yaratığı yaratmaya karar verince, zâten bu karar gereğince bu yaratığın birçok değişiklik ve ortaya çıkmadığı, aksine dehşetengiz bir plana göre yaratıldığının bir kanıtıdır. Gayet tabii ki, bu müthiş plan, muazzam hikmetli bir Varlık olmaksızın oluşmamıştır. Çünkü, Hakîmsiz bir hikmeti ancak bir ahmak tasavvur edebilir.

49. Yani, kim Allah'ın evsafından ne kadar habersizse o kadar korkusuz olacaktır. Bunun aksine, kim Allah'ın kudreti, bilgisi, hikmeti, kahhar ve cabbar oluşu ve diğer özelliklerini bilirse o kadar O'nun emrine karşı gelmekten korkacaktır. Onun için, bu âyette ilimden felsefe, fen ve tarih ile matematik gibi bilimler değil, Allah'ın sıfatlarının bilgisi, ve âlimden bildiğiniz çeşitli bilim dallarındaki bilim adamı değil. Allah hakkında bilgi sahibi bir kişi kastedilmiştir. Bu durumda, bir kişi okuma yazma bilmeden de Allah hakkında tüm bilgilere sahip olması bakımımdan "alim" sayılabilir. Buna karşılık Allah'tan korkmayan biri genel anlamda bir bilge ve allame bile olsa, cahili mutlak sayılacaktır. Bu hususta genellikle Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif, fıkıh ve kelâm gibi ilimleri bilen "din âlimleri" anlamını taşımıyor. Burada asıl önemli olan bu kişilerin Allah'tan korkmalarıdır ve din âlimleri bu tarife uyuyorsa, bu âyette bahsedilen âlimler safına girebilirler. Nitekim, Hz. Abdullah Mes'ud da aynı şeyi söylemiştir: "İlim, hadislerin çokluğundan değil, Allah'tan, O'nu görmeden korkar; Allah'ın sevdiklerine meyleder, hoşlanmadıklarıyla hiç ilgilenemez."

50. Yani, Yüce Allah öylesine güçlü ve duruma hâkimdir ki, itaatsızları istediği zaman yakalayabilir; kimse O'nun pençesinden kurtulamaz. Ama son derece merhametli olduğu için zâlimler ile günahkârlara bir hayli mühlet verilmiştir.

51. İman sahiplerinin bu fiilinin kazançlı bir işe veya ticarete benzetilmesinin sebebi şudur: Bir kişi veya müteşebbis bir ticarete atıldığı veya yatırım yaptığı zaman bir beklentisi oluyor. Sermayesi, yeteneği ve enerjisini kullanıyorsa, emeklerinin boşa gitmeyeceğini, hatta biraz kâr edeceğini umuyor. Aynı şekilde bir mümin de Allah'a itaat, kulluk ve ibadet, ve Hak dini için mücadelede harcadığı zaman, enerji, yetenek ve malın sadece karşılığını değil, biraz fazlasını da alma umudunda oluyor. Fakat bu iki ticaret ve iş arasında fark, hem de büyük bir fark vardır. Dünyadaki ticarette kâr umudunun yanısıra zarar tehlikesi de bulunuyor. Bunun aksine bir kul ile Allah arasında yapılan ticarette hiçbir zarar tehlikesi olmuyor.

52. Yani, Allahü Teâlha'nın iman sahipleriyle ilişkisi öyle katı yürekle, cimri ve şart bir efendi veya patron gibi değildir ki, en ufak hatası yüzünden hizmetçilerini tüm hizmet ve bağlılıklarını unutsun. Allah merhametli ve anlayışlı bir efendidir. Kendisine bağlı olan kulun hatalarına göz yumar, hizmetlerini de takdir eder.

وَالَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا
بَيۡنَ يَدَيۡهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ ۝

31: (Ey Resûlüm) sana Kitab'tan vahyeylediğimiz haktır. Ve kendinden evvel gelen kitapları tasdik eder.[53] Şüphesiz Allah, kullarının bütün hallerinden haberdardır, her şeyi görendir.[54]

Açıklamalar

53. Yani, Kur'ân-ı Kerim, geçmişteki peygamberlerin getirdiği talimat ve kitaplarına aykırı veya bunlardan tamamıyla farklı bir şey söylemiyor; aksine peygamberlerin her zaman anlatmak istediği ve sunduğu ezelî ve ebedî Hakk'ı bize sunuyor.

54. Yüce Allah'ın sıfatlarının burada anlatılmasının amacı, kulların çıkarının nerede olduğu, hayırın nerede bulunduğu ve insanların hidayeti için hangi ilke ve kuralların uygun olduğu, onlara yararlı olduğunu ortaya koymaktır. Bu hususları Allah'tan başka kimse bilemez. Zira, kulların tabiatı, huyu, ihtiyacı ve beklentilerini ancak O bilebilir; kendilerine gerçekten faydalı olabilecek şeyleri de ancak O bilendir. Hatta,

Allah'ın kulları bildiği kadar kullar kendilerini bilmez. Bu sebeple, Hak ancak Allah'ın vahy ile gönderdikleridir ve ancak bunlar olabilir.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ ۖ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۖ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

32: Sonra biz, kullarımızdan ayırıp seçtiklerimize Kitab'ı miras bıraktık.[55] Onlardan kimi, nefislerine zulmedicidir, kimisi muteldir, kimisi de Allah'ın izniyle hayırlarda öncü olandır. İşte bu, büyük bir ihsandır.[56]

Açıklamalar

55. Burada, Allah'ın kibatını miras alacak ve Hazreti Peygamber (s.a.v.)den sonra bunu rehber edinecek ve davasını yaşatacak insan topluluklarından seçilen imanlı kimseler, yani Müslümanlardan sözedilmiştir. Gerçi Kitabullah tüm insanlara sunulmuştur; fakat öne çıkıp bunu kabul edenler Müslümanlar olmuştur. Dolayısıyla, onlar Kur'ân-ı Azimuşşan'a varis olma ve Muhammed-i Arabî (s.a.v.) gibi güzide bir peygamberin öğretilerini yayma şerefine nail olmuşlardır.

56. Yani bu Müslümanların hepsi aynı sınıf veya kategoride değildir; bunlar üçe ayırabilir:

(1) Kendi nefislerine zulmedenler: Bunlar Kur'ân-ı Kerim'i Allah'ın Kitabı ve Hazreti Muhammed (s.a.v.)i içtenlikle Allah'ın Resulü olarak kabul ediyorlar, ancak fiilen Kitab'ın öğretileri ve Resûlüllah'ın sünnetlerine uymuyorlar. Kendileri mümindirler, ancak günahkârdırlar. Suçludurlar, ancak âsi değillerdir. İmanları zayıftır ancak münafık değillerdir ve kalben ve zihnen kâfir değillerdir. Bu sebeple, kendi nefislerine zulmedenler olarak tanımlanmalarına rağmen Kitabın varisleri ve Allah'ın seçtiği kullar arasına alınmıştır. Yoksa, âsiler, münafıklar ve kalpleri ile zihinleri açısından kâfir olanlar bu tarife uymaz. Müslümanların üç takegorisinden bu tür Müslümanlardan ilk önce sözetmesinin sebebi, bunların Müslüman topluluğu en çok sayıda olmalarıdır.

(2) Mutedil, ılımlı veya orta yolda olanlar: Bunlar verâsetin hakkını

tam olarak değilse de, veriyorlar. Bunlar aynı zamanda sadık, itaatkâr ve hata işleyenlerdir. Nefislerini tamamıyla serbest bırakmamıştır, hatta Allah'a tabi kılmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar; ancak bazan yularını bırakır ve günah işlerler. Bunların sayısı ilk gruptan az ama üçüncü gruptan fazladır; onun için ikinci sırada yer almışlardır.

(3) Hayırlarda öncü olanlar: Kitabın vârisleri arasında bu Müslümanlar ilk sırada yer almaktadır. Verasetin hakkını tam olarak verirler. Kitab ve sünnete uymak konusunda da herkesin önündedirler. Bunlar Allah'ın mesajını kullara iletmek, Hak dini için fedakârlık etmek ve bütün hayır işlerde en öndedirler. Bilerek günah işlemezler, bilmeyerek işledikleri günahı anlayınca utançtan yerin dibine girerler. Bunların sayısı İslâm ümmetinde ilk iki gruptan daha azdır. Bu nedenle, bunlardan en son sözdedilmiştir; halbuki, versâset hakkını yerine getirmeleri bakımından ilk sırada yeralmaktadırlar.

"İşte büyük bir ihsandır" cümlesinin, en yakın cümle ile bağlantılı olduğu düşünülürse, anlamı şu olur: Hayır işlerde öncülük etmek en büyük ihsan ve fazldır, ve bu gibi insanlar İslâm toplumunda en üstün mevkiye sahiptirler. Fakat bu cümlenin daha önceki bir cümle ile bağlantısı olduğunu kabul edersek anlamı şu olur: Kitabullah'ın varisi olmak ve bu verasete seçilmek büyük bir ihsandır ve Allah'ın tüm kulları arasında Kur'ân ve Hz. Peygamber'e iman edenler olarak seçilmek suretiyle en şerefli mevkiye yükselmişlerdir.

جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ
فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا
لَغَفُورٌ شَكُورٌ

33-34: Onlar Adn Cennetlerine girerler.[57] Orada altın bilezik ve incilerle süslenirler. Ve elbiseleri ipektir. (O Cennettekiler): "Bizden hüznü izâle eden Allah'a hamdolsun.[58] Gerçekten Rabbimiz Gafûrdur ve şükre mukabele edicidir"[59] derler.

Açıklamalar

57. Müfessirlerin bir grubu, bu cümlenin en yakın iki cümle ile

bağlantılı olduğuna inanıyor. Bu demektir ki, hayır işlerde en önde olanlar fazl ve ihsana sahiptirler ve Cennete de ilk giren onlar olacaktır. Diğer iki grup Müslüman hakkında herhangi bir yorumda bulunulmamıştır. Bunun amacı da onların kendi akıbetleri hakkında endişeli olmalarını sağlamaktır. Yani, bunlar telaşa düşüp geleceklerini garantiye almaya çalışsınlar. Allame Zamahşerî bu görüşü kuvvetle ileri sürmüş, İmam Râzi de bunu desteklemiştir.

Ancak müfessirlerin çoğu bu cümlenin yukarıdaki ibarenin tümüyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Buna göre anlamı şudur: Müslümaların üç grubu da, ister mahşerdeki hesaplaşmadan sonra veya önce olsun, ister herhangi bir hesaplaşma yapılmadan veya hesaplaşmadan sonra cezalandırılmasından sonra olsun, eninde sonunda Cennete girecektir. Kur'ân-ı Kerim'in bağlamı bu açıklamayı doğrulamaktadır, çünkü daha sonra "Kitab'ın varisleri" karşısındaki grup hakkında şöyle denilmektedir: Kâfirlere ise Cehennem ateşi vardır". Bu demektir ki, bu Kitabı kabul edenler için Cennet vardır ve bunu inkar eden veya buna iman etmeyenler için Cehennem: Bu tefsir, Hz. Ebudderda'nin rivâyet ettiği ve İmam Ahmed, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, Tabarani, Beyhaki ve diğer bazı muhaddisler tarafından nakledilen bu hadis ile de doğrulanmış oluyor:

"Resûlüllah diyor ki iyilikte başkalarını geride bırakanlar, hiçbir sorgulama olmaksızın Cennete gireceklerdir. Orta yolunu seçenler sorguya çekilecekler, ama hafif bir şekilde. Kendi nefislerine zulmedenlere gelince, onlar mahşer boyunca bekletilecektir ta ki, Allahu Teâlâ onları bağrına basacak ve affedecektir. İşte bu insanlar, "Allah'a şükürler olsun ki, üzüntümüzü yok etti," diyecektir."

Bu hadiste Resûlüllah (s.a.v.) âyetin tefsirini kendi yapmıştır ve iman sahiplerinin üç grubunun akıbetini açıkca anlatmıştır. Orta yolu izleyenlerin hafif bir şekilde sorgulanmalarının anlamı şudur: Kâfirlere küfürlerinin dışında her günahları için ayrı ayrı ceza verilecektir; ama, iyilik ve kötülüklerle gelen iman sahipleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. İyi ve kötü amelleri bir arada ele alınıp ona göre ödül veya ceza verilecektir; her iyi amel için ödül ve her kötü amel için ceza verilmeyecektir. Kendi nefislerine zulmedenlerin mahşer boyunca bekletilmesinin anlamı şudur: Onlar derhal Cehennem'e atılmayacaktır; onlara, "mahkeme dağılıncaya kadar" ceza verilecektir ki, bu çok

uzun bir süredir ve birkaç yüzyılı kapsamaktadır. Bütün bu süre içinde baskıya maruz kalacaklardır. Ve nihayet, Allah onlara merhamet edecektir ve mahkemenin sonunda onların da Cennete alınmasına karar vercektir. Bu konuda birçok muhaddis, çeşitli sahabe, örneğin Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Âişe, Hz. Ebu Said El-Hudri ve Hz. Ber'a bin Âzib'in benzeri sözlerini nakletmişlerdir. Gayet tabii ki, sahabeler bu hususta Resûlüllah'ın bu gibi sözler sarfettiğini bilmeden bu sözleri söylemezdi.

Ama bu demek değildir ki, kendi nefislerine zulmeden Müslümanların hepsi sadece "mahkeme dağılıncaya kadar" ceza yiyecekler ve hiç kimse Cehennem'e girmeyecektir. Kur'ân ve Hadis'te benzeri birçok suçtan ve günahtan bahsedilmiştir ki, bunları işleyenleri imanları bile kurtaramayacaktır. Meseleâ, bir mümini kasden ve teamüden öldüren bir müminin Cehenneme gideceği bizzat Allah tarafından ilan edilmiştir. Aynı şekilde verâset kanununun ilâhi sınırlarını aşanların Cehenneme gideceği Kur'ân-ı Kerim tarafından ifade olunmuştur. Faiz ve ribanın haram kılınmasından sonra faiz ve riba ile iş yapan ve faiz yiyenler de "Cehennem ateşinde yanacak" kişiler olarak adlandırmıştır. Ayrıca hadislerde bazı diğer günah-ı kabirler vardır ki, bunları işleyenlerin de Cehenneme gireceği belirtilmiştir.

58. Yani her türlü üzüntüyü, hüznü ve derdi yokeden Allah'a hamd olsun. Dünyadaki tüm üzüntülerimiz ve dertlerimiz bitti, âhirette akıbetimizle ilgili tüm düşünceler de ortadan kalktı. Bundan sonra artık rahat edeceğiz, gam yemeyeceğiz.

59. Yani, Yüce Allah kusurlarımızı, günahlarımızı affetti ve yanımızda getirdiğimiz iyi amelin küçük bir sermayesine değer biçip bizi Cennete gönderme gibi lütufta bulundu.

الَّذِيٓ أَحَلَّنَا دَارَ ٱلْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِۦ
لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا۟ وَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ

يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا
نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ
النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾

35-37: Bize fazl ve kereminden ebedî ikâmet edilecek âhiret yurdunu ihsan eden O Rabbimizdir.[60] Orada bize yorgunluk, külfet ve müşkilât dokunmayacaktır derler.[61] Kâfirlere ise Cehennem ateşi vardır.[62] Orada öldürülmezler ki ölsünler (de kurtulsunlar). Üzerlerinden Cehennem azabı hafifletilmez. İşte biz, nimete nankörlük edenleri böyle cezalandırırız. Onlar orada: "Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Yaptıklarımızdan bambaşka, sâlih bir amel yapalım" diye feryad ederler. (Allah onlara): "İyice düşünecek olanın düşüneceği kadar ömür vermedik mi?[63] Hem size korkutcu Resûl de gelmişti. O halde şimdi azabı tadın. Çünkü zâlimlere hiçbir yardımcı yoktur" (diye buyurur).

Açıklamalar

60. Yani, hayat yolculuğumuzun bir durağı dünya idi ki ondan geçtik ve mahşer de bu yolculuğun bir durağıdır ki, onu da geçtik. Şimdi ise başka hiçbir yere gidemeyeceğimiz yere geldik.

61. Başka bir deyişle tüm uğraşlarımız ve zorluklarımız sona ermiştir. Artık biz burada güçlükle yapabileceğimiz, çok uğraşacağımız ve bittikten sonra yorgunluk hissedeceğimiz bir işimiz olmayacaktır.

62. Yani, o insanlar ki, Allahu Teâlâ'nın Muhammed Mustafa (s.a.v.)ya indirdiği kitabı tanımayan ve buna iman etmeyenlere Cehennem ateşi vardır.

63. Burada bahsedilen kesin bir yaş veya ömür yoktur. Bir insanın, iyi ile kötü ve Hak ile Bâtıl arasında ayırım yapmak istemesi halinde ayırım yapabileceği ve kötü yolu bırakıp hidayete erebileceği bir yaş bu tarife girmektedir. İşte böyle bir olgun yaşa gelmeden ölen bir insan, bu âyette belirtildiği gibi, sorguya veya muhasebeye tabi tutulmayacaktır. Fakat bu yaşa ulaşmış olan kişi yaptıklarından sorumlu olacaktır ve bu yaşın başlamasından sonra yaşadığı sürece ve durakla yıp kendini düzeltecek ne kadar fırsatlar karşısına çıkmışsa o kadar sorumlulukları artacaktır; Öyle ki, ihtiyarlık döneminde bile kendini düzeltemeyen bir kişi hiçbir mazaret ileri süremeyecektir. Aynı şey, Hz.

Ebu Hureyre ve Hz. Sehel bin Sa'd Saedi'nin Hz. Peygamber'den naklettikleri şu hadiste belirtilmiştir: Yaşı az olan bir kişi için özüre mehil vardır, ancak 60 ve daha yukarı yaşta olanın özrü için hiçbir imkân yoktur (Buhari, Ahmed, Nesai, İbn Cerir ve ibn Ebi Hatim v.s.)

إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ
كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

38-39: Şüphesiz ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. Ve O, kalplerde olanı da bilicidir. Sizi, yeryüzünde halifeler yapan O'dur.[64] Küfredenin küfrü kendi aleyhinedir.[65] Kâfirlere küfürleri, Rabbleri katında gazaptan başka bir şey artırmaz. Ve kâfirlere küfürleri ancak hüsran ve ziyan artırır.

Açıklamalar

64. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, Yüce Allah geçmişteki kuşaklar ve milletlerin geçmesinden sonra sizi onların topraklarında yaşatıyor. İkincisi, Yüce Allah size dünyada tasarruf hakkı ve yetkiler vermiştir, ama bunları onun temsilcisi olarak kullanacaksınız. Siz yeryüzünün asıl sahibi değil, sadece Gerçek Sahibinin helifelerisiniz.

65. Eğer yukarıdaki cümlenin, "siz geçmişteki milletlerin varisi veya halefesiniz" anlamına geldiğini kabul edersek, bu cümlenin anlamı şöyle olabilir: Geçmişteki milletlerin sonundan ibret almayan ve bu milletlerin felakete uğramalarına yolaçan küfür yolunu benimseyenler kendi hatalarını ergeç anlayacaklardır. Şayet ilk cümlenin salamını, "siz Allah'ü Teâlâ'nın yeryüzündeki halifelerisiniz" olarak kabul edersek bu cümlenin anlamı şöyle olabilir: "Kim kendi halifelik kimliğini unutup her şeye sahip bir efendi rolüne girer ve Gerçek Sahibini bırakıp başkalarına itaat ve kulluk ederse, bu isyancı tutumunun sonunu kendi gözleriyle görecektir."

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ أَرُونِي
مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۖ أَمْ آتَيْنَاهُمْ

كِتَٰبًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِّنْهُ ۚ بَلْ إِن يَعِدُ ٱلظَّٰلِمُونَ بَعْضُهُم بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ۝٤٠

40: (Habibim) de ki: "Allah'tan başka taptığınız ortaklarını[66] gördünüz mü? Yeryüzünde neyi yarattıklarını bana gösterin". Yahut onların göklerde (Allah'la) ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap vermişiz de, onlar bundan bir delil üzerinde midirler?[67] Hayır ne öyle ne de böyledir. Zâlimlerin birbirlerine va'dettikleri şeyler ancak aldatıcı şeylerdir.

Açıklamalar

66. "Taptığınız ortaklarını" ifadesi, aslında bunların Allah'ın ortakları olmayıp müşriklerin öyle sanmalarından dolayı kullanılmıştır.

67. Yani, biz kendilerine, filanca kişileri hastalara tedavi etmek, yahut işsizlere iş bulmak, yahut muhtaç kimselere yardım etmek gibi yetkilerle donattığımız ya da, filanca kişileri yeryüzünün filanca bölgelerinin hakimi yaptığımız ve bu bölgelerde insanların kaderlerini iyi veya kötü bir biçimde değiştirme yetkilerinin bunların elinde olduğu, dolayısıyla kullarımızın artık bunlara dua etmeleri, dilek ve istekte bulunmaları, hediye vermeleri, niyazda bulunmaları, ve buldukları her nimet içni bu "sahte tanrılar"a teşekkür etmeleri gerektiğini belirten bir vesika mı gönderdik, ki bunlar böyle davranıyor? Bu hususta bir yazılı belge sizde var mıdır, varsa gösteriniz. Yoksa, siz kendiniz düşününüz, bu müşrikçe inanç ve amelleri neye dayanarak benimsediniz? Size, yerde ve gökte, sizin bu sahte tanrıları Allah'ın ortakları olarak kabul etmenizin herhangi bir işareti bulunup bulunmadığı soruluyor, ama, siz hiçbir işaret gösteremiyorsunuz. Size soruluyor, Yüce Allah hangi kitabında böyle demiştir veya bu hususta sahte tanrılarda herhangi bir kanıt varmıdır ki, sizin onlara yakıştırdığınız yetkilerin onlarda olduğunu kanıtlansın? Siz buna da herhangi bir cevap veremiyorsunuz. O halde, sizin böyle inanmanızın sebebi nedir? Siz yoksa tanrılığa sahip misiniz ki, tanrısal yetkileri istediğiniz kişilere ve nesnelere dağıtıyorsunuz?

68. Yani bu din adamları, rahipler, pir ve müşridler, vaiz mezarcılar ve ajanları sadece kendi kazançlarını ve kârlarını elde etmek amacıyla halkı aldatıyor; onlara türlü türlü masallar anlatıp Allah'ı bırakıp başka kimselere bağlanmaları halinde dünyada bütün sorunları-

nın çözümleneceğini ve ne kadar günâhları olursa olsun âhirette Allah'a şefaatte bulunup affetireceklerini iddia ediyorlar.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ
وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

41: Doğrusu gökleri ve yeri zeval bulmamaları için Allah tutmaktadır. Eğer onlar zeval bulurlarsa, Allah'tan başka onları tutacak kimse[69] yoktur. Allah Halîmdir, Gafûrdur.[70]

Açıklamalar

69. Yani, bu sonsuz kainat ancak Allahu Teâlâ'nın emri ve gayretiyle ayakta duruyor. Hiçbir melek, cin ve peygamber veya veli bunu tutamaz ve tutmuyor. Bu çaresiz mahlûklar kainâtı ayakta tutmak şöyle dursun kendi vücut ve varlıklarına da hakim değillerdir. Her biri kendi doğuşu ve yaşayışı için Yüce Allah'a borçludur. Bunlardan herhangi birinin tanrısal sıfatlar taşıdığı veya yetkilerde Allah'a ortak olduğunu düşünmek ahmaklık ve kendi kendini aldatmaktan başka ne olabilir?

70. Yani, Allah'ın büyük merhamet sahibi, ve alçak gönüllü olduğunda şüphe olabilir mi? O Allah ki, O'na her türlü saygısızlık yapılıyor, ama yine de nankör kullarını cezalandırmakta acele davranmıyor.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ
إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ
الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ
فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا
﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ

مِن قَبْلِهِمْ وَكَانُوٓا۟ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعْجِزَهُۥ
مِن شَىْءٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾
وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُوا۟ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَٰكِن
يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِۦ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

42-45: Müşrikler; eğer kendilerine bir peygamber gelirse dünyadaki ümmetlerin en ziyade hidâyet bulan olacaklarına,[71] Allah'a kuvvetli yemin etmişlerdi. Fakat kendilerine bir peygamber geldiğinde bu, onlarda nefret ve firarı arttırdı. Çünkü (onlar) yerde büyüklenmek, fena hileler kurmak (arzu ediyorlardı). Kötü hile ancak sahibine ulaşır. Onlar daha evvel geçen kavimlerin sünnetlerinden başkasını mı bekliyorlar?[72] Sen, Allah'ın kanununda bir değişiklik bulamazsın. Allah'ın kanununda, bir sapma da bulamazsın. Onlar yeryüzünde gezip dolaşıp kendilerinden evvelkilerin akibetinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Halbuki, onlar, bunlardan daha kuvvetli idiler. Göklerde ve yerde Allah'ı hiçbir şey aciz bırakmaz. Çünkü o, bilici ve kadirdir. Eğer Allah, insanları kazandıkları (günahlar) yüzünden muaheze etmiş olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat Allah onların azabını muayyen bir vakte kadar tehir ediyor. Nihayet ecelleri gelince, azab olunurlar. Allah, kullarının hallerini görücüdür.

Açıklamalar

71. Bu sözü, Araplar, genellikle Kureyşliler, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın bi'setinden önce, özellikle yahudiler ile hıristiyanların giderek kötülüşen ahlâkî durumu gördükten sonra söylerlerdi. Bu sözleri bundan önce En'am suresinde (156 ve 157. âyet) ve bundan sonra Saffât sûresinde (âyet: 167-169) geçmiştir.

72. Yani, kendi peygamberini tekzip eden milletin yokedildiğine ilişkin Allah'ın kanunu onlar için de uygulanmasını mı istiyorlar?

YASİN SÛRESİ

Adı: Baştaki iki harf bu sûrenin adı olarak belirlenmiştir.

İniş Tarihi: İfade tarzına dikkat edilince bu sûrenin Mekke döneminin ortalarında veya sonlarında indiği söylenebilir. Başka bir deyişle, "Yasin" Mekke döneminin son sûrelerinden biridir.

Konusu ve İçeriği: Sûrede yer alan konuşmanın amacının Kureyşli kâfirleri, Hazreti Peygamber'e iman etmemeleri ve zulüm, baskı ve alayla karşılık vermelerinin kötü konusunda korkutmak olduğu anlaşılır. Bu sûrenin belirgin özelliği "inzar" (korkutmak ve tehdit etmekdir; ancak inzar ile beraber deliller, nasihat ve telkinlere de önem verilmiştir. Delillerle anlatılmak istenenler üç noktada toplanabilir:

- Kainattaki varlıklar, tabiat ve mantığa dikkat edilip Tevhid lehinde deliller verilmiştir.

- Kainattaki varlıklar, tabiat, mantık ve bizzat insanın varlığına dikkat çekilip âhiret lehinde deliller verilmiştir.

- Hz. Muhammed'in herhangi bir maddi çıkar gözetmeksin her türlü zahmete ve eziyete katlanması, insanları davet ettiği şeylerin makul ve mantıklı olup kendi çıkarlarına olduğu belirtilerek peygamberliğin doğru olduğu ifade edilmiştir.

Bu deliller verilirken uyarı, eleştiri, tehdit ve kınama gibi yollara başvurulmuştur; bunun amacı, insanların kalplerindeki kilidi açmak ve Hakkı kabul etmek azıcık meyilli olanları etkilemektir.

İmam Ahmed, Ebu Davûd, Nesaî, İbn Mâce ve Tabarani v.s'nin Ma'kil bin Yesar'a dayanarak naklettiği rivâyete göre Resûlüllah, Yasin sûresinin Kur'ân-ı Kerim'in kalbi olduğunu söylemiştir. Bu, tıpkı, Fatiha sûresinin "Ümm-ül Kur'ân" (Kur'ân-ı Kerim'in Anası) denmesi gibi

bir benzetmedir. Fatiha'ya Ümm-ül Kur'ân demenin nedeni, bunda Kur'ân-ı Kerim'in mesajını, sessizliği ve hareketsizliği ortadan kaldıracak ve ruhu canlandıracak bir biçimde ve güçlü olarak sunmasını anlatmaktır.

İmam Ahmed, Ebu Davud ve İbn Mâce'nin yine Hz. Ma'kil bin Yasar'dan naklettiğine göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Ölülerinize Yasin okuyun." Bunun anlamı şudur: Müslümanlar ölürken zihinlerinde İslâmi inanışlar tazelensin; ayrıca, âhiretin manzarası gözlerinin önüne gelsin ve dünyadaki hayat aşamasından geçtikten sonra gelecek aşamaları öğrensin. Bu amacın elde edilmesi için bütün Müslümanların, yakınları can çekişirken veya öldükten sonra baş ucunda Yasin sûresinin okunması ve Arapça bilmediği takdirde tercümesinin de dinletilmesi tavsiye olunur.

YASÎN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 83 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Yâsîn.[1] Hikmet dolu Kur'ân hakkı için. (Habibim) sen gönderilen peygamberlerdensin.[2]

Açıklamalar

1. İbn Abbas, İkrime, Dahhak, Hasan Basrî ve Sufyan bin Uyeynenin ifadesine göre bu kelimenin anlamı, "Ey insan" veya "Ey adam"dır. Bazı müfessirler ise bunun "Ya Seyyid"in kısaltılmışı olduğunu belirtmiştir. Bu tevillere göre bu sözlerin muhatabı Hazreti Peygamber (s.a.v.)dir.

2. Hitabenin şu şekilde başlamasının anlamı, maazallah, Hazreti Peygamber'in kendi risâleti veya peygamberliği hakkında şüphesi olduğu ve Allahu Teâlâ'nın da bu şüpheyi dağıtmak için böyle ifade ettiği değildir. Aslında o sıralarda Kureyşli kâfirler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini şiddetle reddediyordu. Bu sebepten dolayıdır ki, Allahu Teâlâ, hitabesine başlar başlamaz, "sen gönderilen peygamberlerdensin" deme gereğini duymuştur. Yani, Allah, "senin peygamberliğini inkâr edenler büyük hata yapıyorlar" demiştir. Ayrıca, bunun için Kur'ân-ı Kerim'e yemin edilmiş ve özelliğinin "hikmet dolu" olduğu

belirtilmiştir. Bu demektir ki, "senin peygamber olmanın isbatı hikmet dolu Kur'ân-ı Kerim'dir". Bu da gösteriyor ki, böylesine mucizevî bir eser ortaya koyma gücüne sahip değildir. Ve Muhammed Mustafa (s.a.v.)yı tanıyanlar bu eseri kendisinin uydurduğunu veya başkasından öğrenip millete anlatmakta olduğunu iddia etmek gibi gaflete kapılmazlar. (Bu konunun daha ayrıntılı biçimde anlaşılması için bk. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt: II, Yunus sûresi, dipnotlar: 20, 21, 22, 44, 45, el-İsra, 104 ve 105. âyetleri, Cilt: III, en-Nûr, Önsöz, eş-Şu'ara, dipnot: 1, en-Neml, dipnot: 93, el-Kasas, âyet: 62, 63, 64, 102, 109, el-Ankebût: 88, 91, Er-Rûm sûresi, Tarihi olaylar, dipnotlar: 1, 2, 3.

عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾

4-5: Doğru bir yol üzerindesin. (Bu Kur'ân) Gâlib, kadir ve Rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir.[3]

Açıklamalar

3. Burada Kur'ân-ı Kerim'i indirenin iki özelliği belirtilmiştir: Birincisi, Galib ve Kadir, İkincisi Rahîm. İlk özelliğin belirtilmesinin amacı şudur: Kur'ân-ı Kerim, zayıf ve çaresiz birinin öğüt ve öğretilerinden oluşan bir kitap değildir ki, buna uymadığınız zaman hiç bir zarar gelmeyecektir; aksine bu eser, herkese ve herşeye Galip olan, Kainâtın hakiminin fermanıdır; öyle bir hakim ki, emirlerinin yerine getirilmesine hiçbir şey ve hiçbir kimse engel olamaz ve öylesine kudretlidir ki, onun pençesinden kimse kurtulamaz. Yüce Allah'ın ikinci sıfatının anlatılmasının amacı da, O'nun sizlerin hidayeti için peygamberini göndermesi ve Kur'ân gibi muazzam bir kitabı indirmesi büyük bir lütfu olduğunu belirtmektir. yani, Allahu Teâlâ, yanlış yoldan kurtulup doğru yolu bulmanız ve dünya ile âhirette mutlu ve müreffeh olmanız için size her türlü kolaylığı göstermiştir; bu onun mutlu ve müreffeh olmanız için size her türlü kolaylığı göstermiştir; bu onun son derece merhametli ve lütüfkâr olduğunun kanıtıdır.

لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

6: Babaları korkutulmamış ve gafil bulunan bir kavmi (kendisiyle) inzar etmen için (gönderildin)[4].

Açıklamalar

4. Bu âyetin iki tercümesi olabilir. Birincisini yukarıda belirttik, ikincisi şöyle olabilir: "Sen bir kavmi, babalarının inzar edildiği gibi inzar et, zira bu kavim gaflet içindedir." İlk tercümeyi esas aldığımızda "babalar"dan yakın geçmişteki atalar anlaşılmalıdır, çünkü uzak geçmişte Arap yarımadasına diğer peygamberler gelmişti. İkinci tercümeyi esas aldığımızda anlamı şu olur: Geçmişte diğer peygamberler bu kavme, yani atalarına, Allah'ın mesajını getirmişlerdi, ancak o mesaj unutulduğu için onu yenilemelisin. Bu bakımdan iki tercüme arasında herhangi bir çelişki yoktur ve anlamlar açısından da ikisi geçerli sayılabilir.

Burada şöyle bir şüphe doğabilir: madem ki bu kavmin atalarına herhangi bir uyarıcı veya peygamber Allah tarafından gelmedi ve onlar Allah'ın öğretilerinin ne olduğunu bilemedi, doğru yoldan sapmalarının sorumluluğu kendilerine nasıl yüklenebilir? Bunun cevabı şudur: Yüce Allah bir peygamberi dünyaya gönderince onun daveti, vaazi, nasihatı ve telkinin etkileri çok uzak yerlere kadar görülür ve bir kuşaktan başka bir kuşağa geçer. Bu öğretilerin etkileri varolduğu ve o peygambere tabi olanlar arasında hidayet ışığı yakanlar ortaya çıktığı sürece dünyanın hidayetten yoksun olduğu söylenemez. Ancak sözkonusu peygamberin mesajının etkileri ortadan tamamıyla kalkınca ve öğretilerinde geniş çapta tahrif yapılınca başka bir peygamberin gelişi şart olur. Nitekim, Hazreti Muhammed (s.a.v.)in bi'setinden önce Arabistan'da Hazreti İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Şuayb ve Hz. Musa (s.a.v.) ve İsa (a.s.)nın öğretilerinin etkileri her tarafa yayılmış durumda idi ve zaman zaman bu etkileri tazeleyen insanlar ve bilginler ya o millete doğuyor veya başka yerlerden Arabistan'a geliyordu. Bu etkiler kaybolmak üzere ve asıl öğreti tahrif edildikten sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) mebus etti ve öyle bir düzenlemeler yaptı ki, onun dâveti ortadan kaybolmasın ve tahrif edilmesin. (Daha çok ayrıntıları için bk: Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt: IV, Sebe sûresi, dipnot No. 5)

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا جَعَلْنَا
فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُم مُّقْمَحُونَ ۝ وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ
أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝

7-9: Onların birçokları üzerine söz (azab) hak olmuştur. Artık onlar, iman etmezler.[5] Biz, onların boyunlarına çenelerine kadar zincirler taktık. Kafaları ve burunları yukarı kaldırılmış durumdadır.[6] Biz onların önlerine ve arkalarında bir sed çektik. Böylece onları sardık. Artık görmezler.[7]

Açıklamalar

5. Burada Hazreti Peygamber'in dâvetine inat ve ısrarla direnen ve sözlerine hiç kulak asmamaya karar verenlerden sözedilmiştir. Onun için kendileri için denilmiştir ki bunlar azabı haketmiştir ve bunların iman etmeleri mümkün değildir. Bu demektir ki, vaaz ve nasihatlara kulak asmayan ve Allah'ın peygamberler vasıtasıyla hüccetini tamamlamasından sonra bile küfürlerinde ısrar edenlere, kendi yaptıkları başlarına bela yapılır ve iman etmelerine imkan verilmez. Bu konu daha sonra şu cümle ile açıklanmak istenmiştir: "Sen, ancak Kur'ân'a tabi olan ve gaibâne Rahman'dan korkan kimseyi inzar edeceksin."

6. Bu âyette "zincir"den, kâfirlerin Hakkı kabul etmekten kaçınmaları ve doğru yolu bulmalarına engel olan inatları kastedilmiştir. "Onların çenelerine kadar zincir takılması" ve "kafaları ve burunları yukarı kaldırılmış durumda" olmalarıyla da aşırı kibir ve böbürlenmelerine atıf yapılmıştır. Allahu Teâlâ buyuruyor ki, "ben onların inat ve dirençlerini onların boyunlarının zinciri haline getirdim; ancak onların kibri ve inadı kafalarını öyle kaldırmış ve burunlarını öyle yükseltmiştir ki, hakikat ne kadar açık ve parlak olursa olsun kabul etemeyeceklerdir."

7. "Önlerine ve arkalarına sed çekme"nin anlamı şudur: Kafir ve müşrikler inkâr ve inatları yüzünden ne geçmişten bir ders alırlar ne de gelecekteki sonuçları düşünürler. Taassup ve önyargı tüm benliklerini sarmış, gözlerini körletmiştir. Dolayısıyla, sağduyulu ve önyargısız bir insanın kolay görebileceği gerçekleri göremezler.

وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ ٱتَّبَعَ ٱلذِّكْرَ وَخَشِيَ ٱلرَّحْمَٰنَ بِٱلْغَيْبِ
فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا۟ وَءَاثَٰرَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَىْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ فِىٓ إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

10-12: Onları inzar etsen de etmesen de birdir. Onlar iman etmezler.[8] Sen, ancak Kur'ân tabi olan ve gaibâne Rahman'dan korkan kimseyi inzar edeceksin. Onu mağfiret ve şerefli mükafâtla müjdele. Ölüleri biz diriltiriz. Ve gönderdikleri şeyleri ve eserlerini de biz yazarız.[9] Biz her şeyi apaçık bir kitapta saymışızdır.

Açıklamalar

8. Bu demek değildir ki bu durum dâvet ve tebliğ çalışmalarına gerek yoktur, aksine denilmek isteniyor ki, senin dâvetin genel olarak tüm insanlara ulaşıyor; bunlardan bazılarında yukarıda sözedildi, bazılarından da daha sonra sözedilecektir. İlk grupta yeralanlara rastladığın zaman şiddetli muhalefet ve inatlarıyla karşılaşırsın; bu durumda peşlerine fazla düşme, ancak olumsuz tutumlarından dolayı cesaretini kırman ve davandan vazgeçmek de doğru değildir. Çünkü, bunca Hak düşmanları ve doğruluktan kaçanlar arasında nasihatı ve telkini kabul edip Allah'tan korkan ve doğru yola gelmek isteyenler de olabilir. Senin tebliğin hedefi işte bu insanlar olmalıdır. Sen onları bulup ayaklamalısın. İnatçıları ve gözleri kör olanları bir yana bırakıp hidâyete erebilecek kimseleri bağrına basmalısın.

9. Bundan anlaşılıyor ki, insanların amel defterine üç konu işlenecektir: (1) Bir insanın işlediği iyi ya da kötü bütün amelleri bu deftere işlenir; (2) İnsanın kendi çevresindeki eşya ve bizzat kendi vücuduna bıraktığı izler aynen kaydediliyor; ve bütün bu izler öylesine ortaya çıkacak ve kabaracaktır ki, onun kendi sesi duyulacak, kendi düşünce, niyet ve kararlarının tüm öyküsü zihni üzerinde yazılı görülecek ve her iyi ve kötü ameli ve tüm faaliyetlerinin resimleri açıkça görülecektir (3) Bir insan ölümünden sonra, kendi nesline, toplumuna ve tüm insanlığa iyi veya kötü amellerinin etkileri nerelere ve ne zamana kadar görülmüşse, hepsi onun hesabına yazılacaktır. Onun kendi evlâtlarına verdiği terbiye, toplumunda yaydığı iyi veya kötü alışkanlıklar ve tüm insanlık için ektiği iyi veya kötü tohumların dosyası, yaptıklarının etkileri bu dünyada görüldüğü sürece hazırlanacaktır.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾

13: Kendilerine peygamberler geldiği zaman, o şehir halkının hallerini onlara misâl getir.[11]

Açıklamalar

10. Eski müfessirlerin şehirden Antakya'nın, ve peyamberlerden, Hz.İsa'nın bu yöreye gönderdiği davetçilerin kastedildiği görüşündedirler. Bu hususta verilen ayrıntılar sırasında Antakya'nın hakiminin o sıralarda Antiochus'un olduğu yeralmaktadır. Ne var ki, bütün bu ayrıntılar İbn Abbas, Katadeh, İkrime, Ka'b el-Ahbar ve Vahib bin Münebbe v.s. tarafından hıristiyanların asılsız rivâyetlerinden nakledilmiştir ve tarihi kayıtları yoktur. Tarihi kayıtlara göre Antakya'ya hakim olan Silifke veya Seleucid Hanedanının tam 13 hükümdarının adı "Antiochus"tu ve aynı ad taşıyan son hükümdarın hükümeti ve dolayısıyla, Silifke hanedanının hakimiyeti M.Ö. 65 yılında sona ermişti. Hz. İsa (a.s.) döneminde Antakya dahil Suriye ve Filistin'in tümü Romalıların kontrolünde idi. Ayrıca güvenilir hiçbir hiristiyan kaynaktan, Hazreti İsa'nın havarilerinden herhangi birini Antakya'ya gönderdiği sabit değildir. Bunun aksine, İncil'in "Ameller bölümü"nden Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden birkaç yıl sonra hıristayan davetçilerin ilk kez Antakya'ya vardığı anlaşılıyor. Bu nedenle, ne Allah tarafından ne peygamberi Allah'ın peygamberleri olduğunu söylemek için hiçbir tevil ileri sürülemez. Ayrıca, İncil'in ifadesine göre Antakya'da İsrailoğullarının dışında çok kişi hıristiyanlığı kabul etmiş ve bu kentte Hıristiyan Kilisesi hayli gelişmiştir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in bahsettiği şehirde peygamberin daveti reddedilmiş ve nihayet Allah'ın gazabına uğramıştır. Tarihte, Antakya'ya, Allah'ın davetini ve peygamberlerini reddettiği için İlâhi azap indiğine dair herhangi bir kayıt da yoktur.

Bütün bu sebeplerden dolayı burada bahsedilen şehrin Antakya olduğunu kabul edemeyiz. Görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerim bu şehri kesin hatlarla belirlememiştir sahih hadis te aynı yolu benimsemiştir. Ayrıca hiçbir kaynak sözü edilen peygamberleri kim olduğu ve ne zaman gönderildiğini de göstermiyor. Aslında Kur'ân-ı Kerim'in burada anlatmak istediği olayda kentin adı veya peygamberlerin kimliği hiç önemli değildir. Olayın anlatılmasının amacı Kureyşli kâfir ve müşrikleri uyarmaktır. Kendilerine deniliyor ki, siz adı geçen kentin insanları gibi inat, taassup, önyargıyla Hakkı inkâr ediyorsunuz ve tutumunuzu değiştirmezseniz o kentin halkı gibi felâkete uğrayacaksınız.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا
بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا
بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

14-15: Biz onlara iki elçi göndermiştik de, onları yalanlamışlardı. Biz de onları, üçüncü bir elçi ile takviye etmiştik. O elçiler, "Biz size gönderilmiş elçileriz" dediler. şehir halkı: "Siz de bizim gibi beşersiniz.[11] Rahman hiçbir şey indirmemiştir.[12] Siz yalan söylüyorsunuz" dediler.

Açıklamalar

11. Başka bir deyişle, onlar diyordu ki, siz insan olduklarınız için Allah tarafından gönderilmiş peygamberler olamazsınız. Mekkeli kâfirler de aynı şeyi diyorlardı. Onlar da diyordu ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) insan olduğu için peygamber olamaz:

"Ve Kâfirler: "Bu nasıl peygamberdir? Yemek yiyor ve çarşılarda geziyor."

(el-Furkan: 7)

"Onların kalpleri daima başka şeylerle meşguldür. Zâlimler aralarında gizli meşveret edip: "Bu da sizin gibi bir insan değil midir? Artık göz göre göre sihre inanıyor musunuz?" derler."

(el-Enbiya: 3)

Kur'ân-ı Kerim, Mekkeli kâfirlerin bu cahilce düşünceyi redderek diyor ki, bu yeni bir cehalet değildir, eski çağlardan beri cahil insanlar hep böyle düşünmüşlerdir. Onlara göre kim insansa peygamber olamaz. Nitekim, Nuh kavminin ileri gelenleri, Hz. Nuh (a.s.)un risâletini inkâr ederken aynı şeyi söylemişlerdi:

"Bu ancak sizin gibi bir insandır. Sizin üzerinize üstünlük kurmak istiyor. Eğer Allah dileseydi melekler indirirdi. Biz, evvelki atalarımız zamanından böyle bir şey işitmedik".

(el-Mü'minûn: 24)

Hemen hemen aynı şeyi Âd kavmi de Hz. Hûd (r.a.) hakkında söylemişti:

"Eğer siz kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, o zaman hüsrana düşenlerden olursunuz."

(el-Mü'minûn: 34)

"Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. Yediğinizden yiyor. İçtiğinizden içiyor"

(el-Mü'minûn: 33)

Semud kavmi de Hz. Sâlih hakkında aynı şeyleri söylemişti:

"İçinizden her beşere (insana) tabi mi olalım?"

(el-Kamer: 24)

Aynı olay hemen hemen bütün peygamberlerin başına gelmiştir. Kâfirler kendilerine "siz de bizim gibi insansınız", "başka bir şey olamazsınız" demişlerdir ve peygamberler kendilerine, "Evet, biz de sizin gibi insanız. Lâkin, Allah kullarından dilediğine (peygamberlik nimetini) ihsan eder" demişlerdir.

(İbrahim: 10-11).

Aynı şeyi Kur'ân-ı Kerim de belirtiyor ve diyor ki bu tür cahilce tutum ve görüş her çağda insanların hidayete varmalarını engellemiş, felâkete uğramalarına yolaçmıştır:

"Size bundan evvel kâfir olanların haberi gelmedi mi? Onlar işledikleri şeylerin vebâlini tattılar. Onlara (âhirette de) acıklı bir azab vardır. Bunun sebebi: Kendilerine mucizelerle peygamberleri geldiğinde, "Bizi bir insan mı doğru yola götürecek?" dediler. İnkâr edip yüz çevirdiler?"

(et-Teğabûn: 5-6).

"İnsanlara hidâyet rehberi Peygamber geldiğinde, onları iman etmekten men'eden şey, "Allah bir insanı mı peygamber olarak gönderdi?" demeleridir.

(el-İsrâ: 94)

Daha sonra, Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın her zaman insanları peygamber olarak gönderdiğini ve insanların hidâyeti için bir melek veya insanüstü bir yaratık değil, yine bir insanın peygamber olabileceğini açıkca ve net bir biçimde ifade etmiştir:

"Bizim senden evvel ggönderdiğiniz peygamberler kendilerine vahyettiğimiz erkeklerdi. Eğer bilmiyorsanız Kitap ehline sorunuz. Biz, onları yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar hayatta da ebedi kalıcı değillerdir."

(el-Enbiya: 7-8)

"Bizim, senden evvel gönderdiğimiz peygamberler de, yemek yer ve çarşılarda gezerlerdi."

(el-Furkan: 20)

"De ki: "Eğer yeryüzünde sakin sakin yürüyen melekler olsaydı onlara gökten resûl olarak melekler gönderirdik."

(el-İsra: 95)

12. Bu öyle bir cehalettir ki, bugün sözde akılcılar olduğu gibi, Mekkeli kâfirler ve en eski çağlardan başlayarak her çağda insanlar bundan kurtulamamışlardır ve her zaman vahy ve risâleti inkâr etmişlerdir. Bütün bu cahil ve inatçı kimseler, Allahu Teâlâ'nın, insanların hidâyeti için vahy indirdiğine inanmamışlardır. Onlara göre Allah sadece kainât ve semalardaki işlerle ilgilenir, insanların işlerini yine insanlara bırakmıştır.

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ
الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ
وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾

16-18: Elçiler: "Rabbimiz biliyor ki, biz size gönderilmiş elçileriz". "Bize düşen ancak tebliğdir"[13] dediler. Şehir halkı: "Biz, sizin yüzünüzden uğursuzlaştık.[14] Eğer bu sözlere son vermezseniz sizi taşa tutarız. Ve bizden size muhakkak acıklı bir işkence dokunur" dediler.

Açıklamalar

13. Yani bizim görevimiz, Âlemlerin Rabbinin size iletmekle görevlendirdiği mesajı iletmekten başka bir şey değildir. Bundan sonra sözlerimizi dinleyip dinlememeniz size aittir. Sözlerimizi size mutlaka dinletmek görevimiz değildir. Ve eğer siz söylediklerimizi yapamazsa-

nız, küfrünüz yüzünden biz değil, siz sorumlu olacaksınız, ve kendi suçunuzu savunmak size düşecektir.

14. Yani, delâlet ve cehalet içinde olanlar pegyamberlere demek istiyorlardı ki, onlar uğursuzdu. Onlar diyorlardı ki, "siz gelip tanrılarımız aleyhinde konuşmaya başlayınca tanrılarımız bize küstü ve şimdi bize âfetler geliyorsa, sizin yüzünüzden geliyor." Aynı şeyi Arap kâfir ve müşrikleri de Hz. Muhammed'e söylüyorlardı: "Eğer onlara bir fenalık dokunsa: "Bu senin yüzündendir" derler". (en-Nisa: 78). Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinden bu tür cahilce sözlerin geçmiş kavimlerin kendi peygamberleri hakkında da söyledikleri ifade edilmiştir. Nitekim, Semûd kavmi kendi peyamberine şöyle derdi: "Biz, seninle ve seninle beraber bulunanlar yüzünden uğursuzluğa uğradık" (en-Neml: 47). Fir'avn kavminin tutumu da aynıydı: "Onlara bir iyilik gelince, " bu bizim hakkımızdır" derler. Bir fenalık isabet etse Musa ve onunla beraber olanlara uğursuzluk yüklerlerdi." (el-A'raf: 131).

قَالُوا طَٰٓئِرُكُم مَّعَكُمْ ۚ أَئِن ذُكِّرْتُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْـَٔلُكُمْ أَجْرًا وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

19-21: Elçiler: "Eğer tefekkür etseniz, uğursuzluğunuz sizinle beraberdir.[15] Şüphesiz siz, haddi aşan bir kavimsiniz"[16] dediler. Şehrin öte başından koşarak bir adam geldi. Ve, "ey kavmim, gönderilmiş bulunan bu elçilere uyun. Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Onlar hidâyete ermiş kimselerdir."[17]

Açıklamalar

15. Yani hiçbir kimse başka biri için uğursuz değildir. Herkesin alın yazısı onunla beraber ve kendinedir. Bir insan kötülüklerle karşılaşıyorsa kendi kaderi yüzünden karşılaşıyor, iyilik görüyorsa yine kendi kaderi yüzünden görüyordur. "Herkesin dünyadaki amelini boynuna takarız." (el-İsra: 13)

16. Yani, siz aslında iyilikten kaçmak istiyorsunuz; siz hidâyet ye-

rine sapıklığı seviyorsunuz; onun için, Hak ile Bâtıl arasındaki tercihiniz hakkında karar vermek icin mantığa ve delillere başvurmaktansa hilelere başvuruyorsunuz.

17. Bu, bir tek cümlede Allah'ın kulu peygamberin doğruluğu lehindeki tüm delilleri toplamıştır. Bir nebi'nin doğruluğu yalnız iki şekilde ölçülebilir. Birincisi, sözleri ve hareketleri. İkincisi herhangi bir maddi çıkarının olmaması. Bu adamın söyledikleri şundan ibaretti: Bir kerre, Bu Allah'ın elçileri makul bir şey söylüyorlar; karakterleri temizdir. Ayrıca, bu insanların tebliğlerinin kişisel veya maddi çıkarları için olmadığı açıktır. Bu nedenle, sözlerinin dinlenmemesinin herhangi bir özürü olamaz." Kur'ân-ı Kerim bu Allah'ın kulunun bu sözlerini naklettikten sonra peygamberlerin doğruluğunun ölçülmesi için insanlara bir ölçü vermiş oluyor. Kur'ân-ı Kerim diyor ki, Hazreti Muhammed'in sözleri ve hareketleri onun doğru sözlerini naklettikten sonra peygamberlerin doğruluğunun ölçülmesi için insanlara böyle bir ölçü vermiş oluyor. Kur'ân-ı Kerim diyor ki, Hazreti Muhammed'in sözleri ve hareketleri onun doğru yolda olduğunu kanıtlıyor; ayrıca onun bu uğraşının arkasında bir maddi çıkar veya şöhret kazanma hevesi de yoktur. O halde, aklı başında bir kişi onun dâvetini nasıl reddedebilir?

وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ ءَأَتَّخِذُ مِنْ
دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا
وَلَا يُنقِذُونِ ۝ إِنِّي إِذًا لَّفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ۝ إِنِّي
ءَامَنتُ بِرَبِّكُمْ فَٱسْمَعُونِ ۝

22-25: "Hem bana ne oldu ki, beni yaratana ibadet etmiyeyim? Hepiniz döndürülüp O'na götürüleceksiniz".[18] Hiç ben O'ndan başka ilâh mı edinirim? Eğer Rahman, bana bir zarar vermek dilerse o tanrıların şefaatı baha hiçbir fayda vermez ve beni (azaptan) kurtaramazlar".[19] "Eğer başka ilâh edinirsem[20] o zaman apaçık dalâlette olurum". "Ben, Rabbinize iman ettim.[21] Bunu benden duyun" dedi.

Açıklamalar

18. Bu cümlenin iki bölümü vardır. İlk bölümde delillerin en güzeli verilmiş; diğer bölümde hikmet ve tebliğin en iyisi. Sözkonusu kişi, ilk bölümde diyor ki, Yaratan'a kul olmak tamamıyla akıl ve mantığın gereğidir. Eğer makul olmayan bir şey varsa, o kendisini yaratana kul olmak değil, yaratmayana kul olmaktır. İkinci bölümde aynı kişi kendi kavminin insanlarına eninde sonunda ölecekleri ve kulluğunu kabul etmedikleri Allah'a döndürüleceklerini hatırlatıyor ve diyor ki, artık siz kendiniz düşünün, O'ndan yüz çevirip kendinize yarar mı yoksa zarar mı veriyorsunuz?

19. Yani tanrı dediğiniz bu çaresiz zavallılar, ne Allah'a o kadar yakındırları ki, ben bile bile günah ve suç işlemeye devam edeyim ve Allah da onların tavsiyesi üzerine beni affetsin, ne de kendileri o kadar güçlüdür ki Allah beni cezalandırmak isterken beni kurtarsınlar.

20. Yani bütün bunları bildikten sonra da başka bir ilâh edinirsem.

21. Bu cümlede de tebliğ hikmetinin ince bir nüktesi vardır. Bu sözleri söylemekle o Allah'ın kulu kendi milletine şunu hatırlatmak istiyor: Benim iman ettiğim Rabb, sadece benim Rabbim değil, sizin de Rabbi-

nizdir. Ona iman etmekle ben değil, siz O'na iman etmemekle yanılmışsınızdır.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي
يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

26-27: Ona: "Cennete gir"[22] denildi. O da: "Ne olurdu kavmim bilseydi. Rabbimin beni niçin mağfiret ettiğini ve ikrâm edilenlerden kıldığını"[23] dedi.

Açıklamalar

22. Yani bu temiz insana şehit edilir -edilmez Cennetin müjdesi verildi; ve ölüm kapısından öbür dünyaya geçer- geçmez melekler onu karşılamaya hazırdı. Melekler kendisine, "Cennete buyurun" dediler. Bu cümlenin yorumu konusunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. Katadeh bunu şöyle yorumlamıştır: "Allah, onu derhal Cennet'e soktu. O adam orada yaşıyor ve rızkını alıyor". Mücahid ise şöyle diyor: "Melekler bu sözleri ona bir müjde olarak söyledi. Bu demektir ki, melekler, kıyamet gününde bu adamın diğer iman edenler gibi Cennet'e gireceğini belirtti."

23. İşte bu sözler, bu mü'min kişinin ahlâk ve faziletinin yüksekliğini gösteriyor. Onu az önce katledenlere karşı hiçbir kin ve intikam alma hissi yoktu. Öldükten sonra yüreğinde doğan ilk istek de, "keşke milletim benim bu iyi durumumu öğrensin ve hayatımda benden ders alamadıysa, hiç olmazsa, ölümünden ibret alsın." Yani o Allah'ın kulu o bedbaht insanlar hakkında beddua edeceğine onların iyiliğini istiyor, âhirette mutlu ve müreffeh olmalarını diliyordu. Kendi katilleri için bile cehennem değil, cennete girmelerini istiyor. İşte bu insan hakkında şu hadise rastlanıyor: "O adam, yaşarken de, öldükten sonra da kendi milletinin hayrını istedi."

Yüce Allah bu olayı anlattıktan sonra Mekkeli kâfirleri üstü kapalı şöyle uyarmıştır: Hz. Muhammed ve arkadaşları da işte bu adam gibi sizin iyiliğinizi ve hayrınızı gözetliyorlar. Bütün baskı, zulüm ve işkencelerinize rağmen bu iman sahipleri size karşı kişisel herhangi bir kin veya intikam duygusu taşımıyorlar. Onlar size değil, sizin dalâletinize

karşıdırlar. Tek istedikleri sizin doğru yola gelmenizdir; bunun dışında başka hiçbir çıkar ve amaçları yoktur.

Bu âyet de öbür dünyadaki hayatı kanıtlayan âyetlerden biridir. Bu gösteriyor ki, bir insanın ölmesinden sonra kıyamete kadar olan dönem tamamıyla pasif ve hareketsiz bir dönem değildir. Bazı akılsızların sandığının aksine insanların vücutsuz ruhu yaşıyor, konuşuyor, dinliyor, hissediyor ve duyuyor; üzülüyor, seviniyor ve dünyadakilerle ilgisi de devam ediyor. Çünkü böyle olmasaydı, burada bahsedilen kişiye öldükten sonra cennetin müjdesi nasıl verilecekti ve o da, kavminin kendi durumunu bilmesini nasıl dileyebilirdi?

وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِن جُندٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا
كُنَّا مُنزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَإِذَا هُمْ
خَٰمِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَٰحَسْرَةً عَلَى ٱلْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا
كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم
مِّنَ ٱلْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ
لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلْأَرْضُ ٱلْمَيْتَةُ ۖ أَحْيَيْنَٰهَا وَأَخْرَجْنَا
مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾

28-33: Ondan sonra, kavminin üzerine gökten asker indirmedik. Ve indirmek de lâyık olmadı. Onların cezaları bir tek sayha ile verildi. Onlar birden bire sönüverdiler.[24] O kullara yazık ki, kendilerine bir peygamber geldiğinde, onunla alay ederlerdi. Onlar görmezler mi ki, kendilerinden önce biz nice nesiller helâk ettik. O helâk olanlar, bunların yanına bir daha dönmezler.[25] Onların hepsi toplanıp huzurumuza getirileceklerdir. Onlara[26] (müşriklere) canlandırdığımız ve kendisinden yedikleri hububatı çıkardığımız ölü toprak, kudretimize delâlet eden bir âyettir.[27]

Açıklamalar

24. Bu sözlerde ince bir alay vardır. Onların kendi güçlerine aşırı güven, hatta böbürlenmeleri ve Hak dinine karşı gürültü, patırtıları

sanki bir sayha veya alev idi ve kendi kendilerine göre sanıyorlardı ki, bu âfet bu üç peygamber ve onlara iman edenleri helâk edecektir. Ancak bütün bu gürültü-patırtı Allah'ın bir tek darbesiyle bitiverdi ve alev veya büyük bir ateş sandıkları şey sönüverdi.

25. Yani onlar öyle helâk oldu ki, adları ve sanları kalmadı, düşen bir daha kalkamadı. Bugün artık onların adını anan bile yoktur. Onların kültür ve medeniyetleri şöyle dursun, soyları sopları bile ortadan kalkıverdi.

26. Geçen iki rüku'da, Mekkeli kâfirler, Hazreti Peygamber (s.a.v.)e karşı takındıkları olumsuz ve inatçı tutum ve Hakka muhalefet etme ve küfretme politikaları yüzünden kınanmıştı. Şimdi ise konuşmanın konusu, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kendileri arasında en büyük anlaşmazlık konusu olan tevhid ve ahiret inancı olarak ortaya atılıyor. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed bu inançları anlatmaya çalışıyor ortaya atılıyor. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed bu inançları anlatmaya çalışıyor ve kâfirler bunları kabul etmekten kaçınıyordu. Bu hususta üst üste birkaç delil verilerek kendilerine deniliyor ki, bakınız, gözlerinizin önünde bulunan kainâtın bu belirgin işaretleri, Peygamber'in (s.a.v.) size anlatmak istediklerini doğrulamıyor mu.

27. Yani tevhidin doğru ve şirkin yanlış olduğunu kanıtlayan işaret.

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ
وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ
وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي
خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنفُسِهِمْ
وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

34-36: Ve o arza hurmalıklardan, üzüm bağlarından çeşitli bahçeler yaptık. Ve onda pınarlar fışkırttık. Bunların meyvelerinden ve kendi ellerinin yapamadıklarından yesinler diye.[28] Bunlara şükretmezler mi?[29] Yerin bitirdiği şeylerden ve (insanların) kendi nefislerinden ve daha bilemedikleri şeylerden çiftleri yaratan[30] Allah, münezzehtir.[31]

Açıklamalar

28. Bu cümlenin bir başka tercümesi şöyle olabilir: "Bunların meyvelerinden ve kendi ellerinin yaptıklarından yesinler diye". Yani bu meyvelerin dışında tabiat, ağaç ve tarım ürünlerinden elde edilen insanın ürettiği gıda maddeleri, örneğin, ekmek, sebzeli yemekler, turşu, komposto, hoşaf, helva, tatlılar, mezeler ve benzeri şeylerden yesinler diye.

29. Bu kısa cümlelerde yerin ve toprağın sululuğu, tazeliği ve verimliliği birer delil olarak sunulmuştur. İnsanlar sabah akşam topraktan yetişen madde ve ürünleri yemekte ve bunu olağan bir şey olarak düşünmektedir. Ne var ki, gaflet uykusundan uyanıp çevresine dikkatle bakar ve topraktan dalgalayan tarlalar, yemyeşil bağ ve bahçelerin çıktığını ve içinde kaynak, göl ve nehirlerin bulunduğunu görürse bunların kolay bir oyun olmadığının, bunların kendi kendine ortaya çıkmadığının, aksine bunların arkasında inkâr edilmez muazzam bir hikmet, kudret ve uluhiyyetin bulunduğunu görecektir. Toprağın yapısına bir göz atınız. Toprak hangi eleman veya maddelerden oluşmuşsa onlar hangi maddelerden oluşmuşsa onlar kendi başına üreme, üretme veya yetiştirme yeteneğine sahip değillerdir. Bu maddeler tek tek veya herhangi bir formülle meydana getirilirse de bitkileri yetiştirmekten yoksundurlar bu nedenle, hiç bir hayat belirtileri yoktur. Şimdi aklımıza gelen soru şudur: Bu cansız toprakta bitkiler nasıl canlanıyor? bunu araştıracak olursanız, belli başlı bazı şartların önceden sağlanmaması halinde toprağın hayat vermesinin mümkün olamayacağını anlarız:

Birincisi, Yeryüzünün çeşitli kıtalar ve bölgelerinde, üst yüzeyine, nebat veya bitkilerin yiyecek haline gelebilmeleri ve kökleri iyice yayılıp yetişip büyümesi ve gereken nem, rutubet ve malzemeleri alabilmesi için alt tabakası yumuşak tutulmuş çeşitli maddelerden oluşan bir tabaka ile örtülmüştür.

İkincisi, bitkilerin köklerinin kolayca emebileceği besleyici maddelerin karışıp erimeleri için toprağa çeşitli kaynaklardan rutubet ve su verilmiştir.

Üçüncüsü, üst atmosferde toprağı sevmesi afetlerden koruyan, yağmurun yağmasına sebep olan ve bitkilerin yaşamaları ve yetişmeleri için gereken gazları sağlayan bir hava ve boşluk yaratılmıştır.

Dördüncüsü, güneş ile dünyamız arasındaki mesafe öylesine dengeli kurulmuştur ki, bitkiler uygun ısı ve hava bulabilsin.

Kendileri de sayısız unsur ve şartlardan oluşan bu dört büyük şart yaratıldıktan sonra nebat bitkilerin meydana gelmesi mümkün olabildi. Bu uygun şartlar yaratıldıktan sonra bitkiler de yaratıldı ve her birinin tohumu o biçimde yapıldı ki, uygun toprak, su, hava ve rüzgâr bulur bulmaz canlanmaya ve yeşermeye başlasın. Aynı tohum öyle bir hüner ve ustalıkla, bitkilerin 10, 20, 100 veya bin değil, milyonlarca ve sayısız çeşitleri yaratıldı. bunların amacı da kendilerinden sonra bu dünyaya gelecek böcek, hayvan ve insanların yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaktı.

Bu şaşırtıcı düzeni inceleyecek olan bir kişi, eğer mutaassıp veya inatçı değilse, bütün bunların kendiliğinden ortaya çıkmadığına tanıklık edecektir. O anlayacaktır ki bu kesinlikle harika ve mükemmel bir düzendir. Öyle bir düzen ki bundan toprak, su, rüzgâr ve havanın özellikleri ile bitkiler ve bitkiler ile hayvanlar ve insanlara arasındaki son derece ince ilişki ve dengenin devam etmesine dikkat edilmiştir. Aklı başında olan bir kişi böylesine hassas ve geniş kapsamlı ilişkiler ve dengeler sadece tesadüfen kurulduğuna ihtimal veremez. Aynı düzen, kendisinin birden fazla tanrının eseri olmadığını da kanıtlıyor Bu ancak, toprak, su, rüzgar, güneş, bitkiler, hayvanlar ve insanların yaradanı olan bir Allah'ın düzeni olabilir. Bunların her birinin tanrısı ayrı olsaydı, böylesine düzenli, kapsamlı ve hikmetli bir kainatın işleyebileceği ve milyonlarca yıl ayakta durabileceği tasavvur edilebilir miydi?

Yüce Allah, Tevhid hakkında bu delilleri verdikten sonra "bunlara şükretmezler mi?" diye soruyor. Yani, bu insanlar bu kadar nankör ve vefasız mıdır ki, yaşamaları için bunca imkanlar sağlayan Allah'a şüketmezler; aksine O'nun nimetlerini yiyip başkalarına şükrederler? Bu insanlar Allah'ın önüne eğilmezler, aksine kendileri için tek bir saman çöpünü bile yaratmamış olan sözde tanrılara secde ederler.

30. Bu, tevhid-i hak lehine verilen başka bir delildir. Burada yine günlük yaşanan olaylardan örnekler veriliyor ve deniliyor ki, ey gafiller, siz her gün bir sürü şeyleri ve olayları görüyorsunuz, ama hiç düşünüp taşınmadan ve bunlarda gerçeğin ipuçlarının bulunduğunu anlamadan geçiyorsunuz. Kadın ile erkekler arasındaki birleşme ile insan doğar. Hayvanların soyu da erkekleri ile dişilerin birleşmesiyle de-

vam eder. Bitkilerde bir çeşit üreme ve türeme faaliyeti olduğu süregelmektedir. Hatta, cansız maddeler de bazı formüllere göre birbiriyle birleşince yepyeni madde meydana getirirler. Zâten maddenin temelinde pozitif ve negatif elektrik enerjisi vardır. Bütün bu kâinatın meydana gelmesini sağlayan bu tezvic, hikmet ve sanatın öyle incelikler ve karmaşıklıklarını taşır ve her çift arasında öyle bağlantılar bulunur ki, aklı başında olan tarafsız bir kişi bunun ne tasadüfi bir olay olduğunu ne de çeşitli tanrıların bu değişik ve sayısız birleşmeleri sağlayıp hikmetli bir şekilde eşler yarattığını kabul eder. Eşlerin birbirinin eşleri olmaları ve birleşmelerinden yeni şeylerin ortaya çıkması zâten Yaratanın tek oluşunun kesin delilidir.

31. Yani, Yüce Allah her türlü ayıp, kötülük, eksiklik, zaaf ve bozukluktan yoksundur ve hiçbir eşi veya ortağı yoktur. Müşriklerin inançları tekzip edilirken Kur'ân-ı Kerim'de genellikle bu ifade kullanılır, çünkü şirkle ilgili her inanaç aslında dolaylı olarak Allah'ın hâşâ bir aybı, nüksü ve zaafını gösterir. Allah'a eş veya ortak göstermenin anlamı saltanatını hâşâ yürütmeyecek durumda olduğu, ya da başkalarını kendi saltanatına ortak etmeye mecbur olduğu, ya da Allah'ın saltanatına karışabilecek kadar bazı daha güçlü varlıkların bulunduğu ya da, Allah'ın insanların hükümdârı gibi bazı zaafları olduğu ve etrafını sevdiği vezirler, nedimler, prens ve prensesler ile dalkavukları yüzünden yetkilerinin dağıldığı düşüncesine kapılır. Allahu Teâlâ hakkında böylesine cahilce kavramlar zihinlerde olmasaydı, kimse şirki aklına getiremezdi. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de yer yer, Allahu Teâlâ'nın, müşriklerin kendisine yakıştırmak istedikleri ayıp, kötülük, noksanlık ve zaaflardan tamamıyla yoksun olduğu ifade edilmiştir.

وَءَايَةٌ لَّهُمُ ٱلَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ ٱلنَّهَارَ
فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذَٰلِكَ
تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَٱلْقَمَرَ قَدَّرْنَٰهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ
عَادَ كَٱلْعُرْجُونِ ٱلْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ
ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

37-40: Onlara, kudretimize delâlet eden bir âyet de gecedir. Biz ondan gündüz soyduğumuzda, onlar karanlıkta kalırlar.[32] Güneş kendi karargâhında yürür.[33] Bu gâlib, kâdir ve alîm olan Allah'ın takdiridir. Aya da menziller takdir ettik. Nihayet o bunlardan geçerek kuru hurma dalı gibi olur.[34] Güneş aya yetişemez.[35] Gece de gündüzü geçemez.[36] Hepsi birer felekte yüzerler.[37]

Açıklamalar

32. Gece ile gündüzün değişimi de insanların her gördükleri için dikkate değer saymadıkları açık gerçeklerden biridir. Oysa bir insan, gündünüz nasıl geçtiği, gecenin nasıl geldiği ve gündüzden sonra gecenin gelmesinin hikmetinin ne olduğunu düşünürse sadece bu olay, kudretli ve akıllı bir rabbin tek oluşunun açık bir delili olduğunu anlar. Yeryüzünün üzerinden güneş uzaklaşmadıkça gündüz olmaz ve gece de gelmez. Günün geçmesinden sonra gecenin gelmesinde görülen mükemmel düzen ve denge, güneş ve dünyanın tek ve değişmez bir kurala bağlı olmadan mümkün olamazdı. Ayrıca, gece ve gündüzün değişiminin dünyadaki yaratıklarla olan ilişkisi de, bir varlığın bu düzeni ne kadar akıllıca ve bilinçli olarak kurduğu ve işlettiğinin kanıtıdır. Dünyada insan, hayvan ve bitkilerin varlığı, hatta burada su, rüzgâr ve diğer kimsayal maddeler ile madenlerin bulunması da, dünyamızın güneşe belli bir mesafede bulundurulması ve dünyanın çeşitli bölgelerinin sıra ile belli aralıklarla güneşin önüne gelip geçmelerinin sonucudur. Eğer dünya ile güneş arasındaki mesafe çok az veya çok fazla, bunun bir bölümünde sürekli gece ve bir bölümünde sürekli gündüz olsaydı, ya da, gece ile gündüzün değişimi çok yavaş veya çok hızlı olsaydı,yahut düzensiz bir şekilde bazan birden bire gün doğsaydı ya da, gece karanlığı yayılsaydı, bütün bu durumlarda yer küremizde, hiçbir hayat belirtisi olmazdı, hatta, cansız maddelerin yapısı ve biçimi de değişik olurdu. Bir insanın kalb gözü kapanmamışsa, bu düzende, bu dünyaya çeşitli yaratıklar indirmeye ve ihtiyaçlarına tam uygun olarak dünya ve güneş arasındaki dengeyi yaratmaya karar vermiş ve bunları aynen uygulamakta olan bir Allah'ın hikmetlerini görebilir. Eğer bir kişi, Allah'ın varlığı ve tek oluşunu aklının alamadığı bir şey olduğunu iddia ediyorsa, kendisi düşünsün ve söylesin, böylesine mükemmel bir sanatı ve ustalığı birçok tanrıya maletmek, yahut bütün bunların kör ve sağır bir Doğa kanuna göre gerçekleştiğini sanmak daha akılsızca bir şey değil midir? Bir kişi hiçbir delile ve mesnede da-

yanmadan ve sadece kanı ve kıyasa dayanarak bu tamamen asçma ve asılsız gerekçekeleri kabul edip evrende düzen, hikmet ve amacın bulunmasının, Allah'ın varoluşunun yeterli kanıtı olmadığını ileri sürüyorsa, bu kişinin herhangi bir doktrin, kavram veya ideolojiyi kabul edebilmesi için az veya çok akılcı kanıt ve delillere ihtiyaç duyduğuna ister istemez şüphe ile bakmamız doğaldır.

33. Burada "karargâh" kelimesi, güneşin gideceği son yer veya gidip yerleşeceği veya yörüngesine oturacağı zaman anlamına gelebilir. Bir insan, bu âyetin doğru anlamını ancak kainâtın gerçeklerini iyi bildiği takdirde anlayabilir. Fakat bilindiği gibi, insanın bilgisi hem sınırlı hem değişkendir. İnsan bilgisi zamanla değişiyor ve gelişiyor. Bugün bildiklerinin yarın değişme imkanı büyüktür. Bilindiği gibi, eski çağlarda insanlar, kendi gözlemlerine dayanarak güneşin dünyanın çevresinde döndüğüne inanıyorlardı. Daha sonra yapılan araştırma ve incelemelerin sonunda güneşin yerinde sabit olduğu güneş sistemine bağlı gezegen ve yıldızların çevresinde döndüğü anlaşıldı. Ama bu görüş de kalıcı olamadı ve daha sonraki gözlemler gösterdi ki, sadece güneş değil, sabit olarak bilinen tüm yıldızların hareket hızı saniyede 10 ilâ 100 mil olarak hesaplanmıştır. Çağımızın astronomları ise tüm güneş sistemini yanında alarak saniyede 20 km. hızla hareket ettiğini tesbit etmiştir (Bk. Encylopaedea Britannica, "Star" ve "Sun" maddeleri).

34. Yani, bir ay içinde ayın dönüşü herg ün değişiyor. Ay bir gün hilâl olarak çıkıyor ve her gün büyüyerek 14. gece dolunay oluyor. Ay daha sonra küçülmeye başlıyor ta ki ilk hilâl şekline dönüyor. bu değişiklik milyonlarca yıldan beri aynen devam ediyor ve aynı menzillerinde başka bir değişiklik meydana gelmiyor. Bu şekilde insan hesaplar çıkarabilir ve aynı kurallara bağlı olmasaydı böyle bir hesap yapmak mümkün olamazdı.

35. Bu cümlenin iki anlamı olabilir ve ikisi de geçerlidir: (1) Güneş, ne ayı tutup kendine çekecek güce sahiptir ne de yörüngesine girip onunla çarpacak durumdadır. (2) Ayın doğup batması için belirlenen kurallar güneşi içine alamaz. Her ikisinin yeri ve fonksiyonu ayrıdır. Gece gökte ay varken birden bire ufukta görülemez.

36. Yani hiçbir zaman gündüzün aydınlığında gecenin oluşu vaki

olmamıştır. Aynı şekilde gece vaktinde gündüz olmamıştır. Gündüz bitmeden gece olmaz, gece bitmeden de gündüz olmaz.

37. "Felek" kelimesi Arapcada semâ ve gökten ayrı olup gezegenlerin yörüngesi anlamındadır. "Hepsi birer felekte yüzerler" ifadesi şu dört gerçeği ortaya koymaktadır: (1) Sadece güneş ve ay değil, tüm gezegen, yıldız ve uzaydaki nesneler hareket halindedir. (2) Bunların her birinin "feleği" yani yörüngesi vardır. (3) "Felekler" veya yörüngeler, içlerindeki gezegen ve yıldızlarla değil, gezegen ve yıldızlar yörüngelerinde hareket ediyorlar (4) Bu "feleklerde" gezegen ve yıldızlar sanki bir sıvı da yüzüyor gibi hareket ediyorlar.

Yukarıda geçen âyetlerin amacı insanlara astronomi hakkında bilgi vermek değildir; aksine kendilerine, gözlerini açık tutmaları ve akıllarını kullanmaları halinde yerden göğe kadar nereye bakarlarsa baksınlar, Allah'ın varlığı ve tek oluşu hakkında sayısız delilleri görecekleri ve hiçbir yerde dinsizlik veya şirk lehine hiçbir şey göremeyecekleri anlatılmıştır. Biraz da dünyamızın bağlı bulunduğu güneş sisteminin akıllara durgunluk veren büyüklüğüne bir göz atalım: Güneş sisteminin merkezi, yani güneş, dünyamızdan 300 bin kat daha büyüktür ve en uzak yıldızı yani Neptün, güneşten en az 2 milyar 93 milyon mil uzaklıktadır. Hatta, Ploto'yu güneş sisteminin en uç noktadaki yıldızı olarak kabul edersek, güneşten uzaklığı 4 milyar 600 milyon mile kadar uzar. Bu muazzam büyüklüğüne rağmen güneş sistemi, olağanüstü büyüklükteki Galaksi'nin küçücük bir parçasıdır. İçinde Güneş sistemimizin bulunduğu galaxide yaklaşık üç milyar güneş vardır. Bu güneşlerden bize en yakın olanı dünyamızdan o kadar uzaktır ki, yalnızca ışığı bize dört yılda ulaşır. Ayrıca, galaksi kâinâtın tümü değildir. Yapılan gözlemlere göre galaksi, iki milyon spiral nebuladan yalnız bir tanesidir ve bu nebulâların en yakını bize o kadar uzaktır ki yalnız ışığı bir milyon yılda dünyamıza ulaşabiliyor. Âletlerimizle hâlâ göremediğimiz uzaydaki diğer nesnelere gelince, onların ışığı bile dünyamıza ancak 100 milyon yılda ulaşabiliyor. Bu yıldız takımlarının hepsini veya kainâtımızın hepsini gördüğümüzü de iddia edemeyiz. İşte bu, insanların gözleyebildiği Allah'ın uluhiyeti ve saltanatının sadece küçük bir parçasıdır. Daha ilerde, insanların daha güçlü cihaz ve âletleri icad edip gözlemlerini artırınca, daha neleri görecekleri söylenemez.

Kainat ile ilgili olarak şimdiye kadar elde ettiğimiz bilgiler

gösteriyor ki, bütün bu dünyalar, küçücük dünyamızın yapıldığı maddeden yapılmıştır ve bunlarda da dünyamızdaki yasalar işliyordur. Aksi takdirde bizim bu dünyada oturup bunca uzak dünyaları gözlememiz, onlarla olan mesafemizi ölçmemiz ve hareketlerini hesaplamamız nasıl mümkün olabilirdi? Sadece bu husus, bütün bu kainâtın tek bir tanrının eseri ve tek bir hükümdârın saltanatı olduğunun kesin delili değil midir? Ayrıca, yüzbinlerce galaksi ve onların içinde dolaşmakta olan milyarlarca yıldız ve gezegenlerde görülen düzen, hikmet, sanat, hüner ve ustalığı gören aklı başında bir kişi, bütün bunların bir rastlantı sonucu meydana geldiğini ihtimal verebilir mi? Bu düzenin arkasında bir Yönetici, bu hikmetin arkasında bir Beyin, bu sanatın arkasında bir Usta ve bu âhengin arkasında bir Planlayıcı yok mudur?

وَءَايَةٌ لَّهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا
لَهُم مِّن مِّثْلِهِۦ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ
وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾

41-43: Onlara kudretimize delâlet eden bir âyet de kendi evlâtlarını dolu gemilerde taşımamızdır.[38] Ve onlar için, bunun gibi binecekleri nice şeyleri yaratmamızdır.[39] Eğer istemiş olsak onları suda boğardık. Onların imdadına gelecek de yoktur. Onları kurtulamazlar.

Açıklamalar

38. Burada dolu gemilerden Hazreti Nûh (a.s.)un gemisi kastedilmiştir. "Kendi evlâtları" demenin anlamı şudur: O gemiye görünüşte Hz. Nûh'un evlâtları, akrabaları, dostları ve diğer iman sahipleri bindirilmişti; ama gerçekte kıyamete kadar doğacak bütün insanlar bindirilmişti. Zira, Nuh tufanı kopunca bu insanların dışındaki tüm insanlar yok olmuştu ve daha sonraki insan soyu ancak gemidekilerle devam etti.

39. Bu ifadeden anlaşılıyor ki, tarihte yapılan ilk gemi Hazreti Nuh'unkiydi. Bundan önce insanlar ırmaklar, nehirler ve denizlerden

nasıl geçileceğini bilmiyorlardı. Gemi yapılmasıyla ilgili ilk talimatı Yüce Allah, Hz. Nûh'a verdi ve bu talimata göre yapılan gemiyle Allah'ın bazı kulları tufandan kurtulunca, daha sonraki kuşaklar deniz yolculuğu için gemi kullanmaya başladılar.

إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ
﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ
رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

44-46: Ancak tarafımızdan rahmet olmak ve ellerine kadar yaşamak için (onları garketmedik).[40] Onlara: "Önünüzde ve arkanızda[41] olan şeylerden sakının ki, merhamet olunasınız" denildiğinde (yüz çevirdiler). Kendilerine Rabblerinin âyetlerinden herhangi bir âyet gelse, muhakkak ondan yüz çevirirler.[42]

Açıklamalar

40. Yukarıdaki işaretler ve âyetler, Tevhid'in delilleri olarak gösterilmiştir. Burada ise bu âyetten, insanların doğanın güçlerine olan tasarrufun da Allah'ın bahşettiklerini vurgulanmak üzere bahsedilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, insanların keşfettiği tasarruf yolları da aslında onların marifeti değildir; aksine, Allah'ın yol göstermesi ve yardımıyla öğrenmişlerdir. İnsanın kendisinin, doğanın bu büyük güçlerine hakim olmasına ne gücü yeterdi ne de doğanın sırlarını öğrenip güçlerini kendi lehine kullanma durumunda idi. Ayrıca, insan hangi güçlere hakimse, Yüce Allah'ın onların onu tasarrufunda olmalarını istediği sürece hakim olur. Aksi takdirde, insanların hizmetinde olan güçler birden bire yön ve tavır değiştiriveriyor ve insanlar onlara karşı kendilerini çaresiz bulur. İşte Cenab-ı Allah bu gerçeğe karşı insanları uyarmak üzere nehir ve denizlerde gemilerle yolculuğu bir örnek olarak sunmuştur. Eğer Allahu Teâlâ gemi yapımını Hz. Nûh'a göstermeseydi ve ona iman edenler o gemiye binmeseydi, insan ırkının hepsi tufanda bir çırpıda ortadan kalkacaktı. Ayrıca, insanlar ancak Allahu Teâlâ'dan gemi yapımını öğrenip ırmaklar ve denizleri aş-

maya başlayınca dünyanın her tarafına yayılabildi. Ne var ki, bu başlangıç noktasından çağımızdaki gelişmiş teknolojiyle gemi yapımına kadar insanlar ne kadar ilerlemiş olursa olsun ve gemi inşaat alanında ne kadar mesafeler kat etmiş olursa olsun, nehir ve denizlere tamamen hakim olduklarını iddia edemezler. Çünkü, bugün de Allah'ın suyu Allah'ın emrindedir ve O ne zaman istiyorsa insanları gemileriyle birlikte suya boğuyor.

41. Yani sizden önce Allah'ın gazaplarından korkan milletler.

42. Burada âyetlerden, hem insanlara nasihat ve telkinde bulunan Kitabullah'ın âyetleri, hem ibret almaya hazır olan insanlara ibret veren kainâtın çeşitli nesneleri, çeşitli varlıklar ve bizzat insanın varlığı ve tarihte bulunan âyetler ve işaretler kastedilmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ
اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ
هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾

47-49: Onlara: "Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden infak edin" denildiğinde, kâfirler mü'minlere: "O kimseye biz mi yedireceğiz ki, Allah dileseydi ona yiyeceğini verirdi. Siz apaçık bir dalâlettesiniz" derler.[43] Ve:[44] "Eğer sözünüzde doğru iseniz[45] va'dettiğiniz bu azab ne vakittir" derler. Onların beklediği sadece bir tek sayhadır. O sayha onları, çekişip dururlarken yakalar.

Açıklamalar

43. Burada deniliyor ki, küfr bu insanların akıllarını kör etmekle kalmamıştır, ahlâk ve fazilet hisslerini de ortadan kaldırmıştır. Kâfirler ne Allahu Teâlâ hakkında isabetli düşünebiliyor ne saygılı ve görgülü sapıklık ve ahlâksızlıkları için ayrı bir felsefe ve anlayışları vardır. Her iyilikten kaçınmaları için hazır bahaneleri vardır.

44. Tevhidden sonra Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve Mekkeli kâfirler arasındaki anlaşmazlık konusu âhiretti. Âhiret ile ilgili akılcı deliller bu hitabenin sonunda verilmiştir. Ama bu deliller verilmeden önce bu konuyla ilgili olarak âhiretin kasvetli ve ibret verici manzarası kâfirlerin gözlerinin önüne serilmiştir. Bununla kendilerine denilmek isteniyor ki, inkâr etmeye çalıştıkları şeyden hiçbir şekilde kurtulamayacaklardır ve eninde sonunda kaderleriyle baş başa kalacaklardır.

45. Bu demek değildir ki bu cahil kimseler azap veya kıyametin geliş tarihini öğrenmek istiyorlardı; ve bunun geliş tarihi kendilerine anlatılsa, yani falan yıl, falan ay ve falan gün geleceği belirtilseydi, şüpheleri ortadan kalkar ve gerçeği olduğu gibi kabul ederlerdi. Aslında onlar bu tür soruları boş tartışmalar ve Hazreti Peygamber'i oyalamak için sorarlardı. Onlar demek istiyorlardı ki, "sen bizi boşuna korkutuyorsun, gerçekte kıyamet diye bir şey yoktur." Bu küstahca tavırlarından dolayıdır ki burada azap veya kıyametin falan gün geleceği söylenmemiştir, aksine, o azap veya sayhanın bekleyeceği ve mutlaka geleceği kaydedilmiştir.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰٓ
أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ۝ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ
رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ۝

50-51: O zaman ne bir şey vasiyet etmeye ve ne de ailelerinin yanına dönmeye güç yetiremezler.[46] Sûr'a üfürüldüğünde, Rabblerinin emrine boyun eğmiş olarak kabirlerinden çıkarlar.[47]

Açıklamalar

46. Yani kıyamet, herkesin haberi varken yavaş yavaş değil, ansızın gelecektir. Kıyamet, her şey yolunda, herkesi işinde gücünde iken ve dünyanın sonu gelmiş gibi bir düşünce kimsenin aklına bile gelmemişken kopacaktır. Birden bire bir gürültü, bir sayha ve bir patlama olacaktır ve herkes durduğu yerde kalacaktır.

Bir hadis-i şerifte Hz. Abdullah bin Amr ve Hz. Ebu Hureyre'nin Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) atfen şöyle denilmiştir: İnsanlar yollarda

yürürken, çarşı pazarlarda alışveriş yaparken ve özel sohbetlerde bulunurken birden bire sûra üfürülecektir. Örneğin, kumaş veya elbise satın almaya çalışan biri elindeki kumaşı tezgaha bırakma fırsatı bulamadan, yemek yemeğe oturan biri de lokmasını ağzına koymaya fırsat bulamadan ve biri hayvanlarına su içirmeye çalışırken havuza su doldurma fırsatı bulamadan ölecektir.

47. "Sûr" konusunda ayrıntılı bilgiler için bk. "Tefhimü'l-Kur'ân", Cilt: III, Tâhâ sûresi, dipnot: 78. Birinci ve ikincisi sûrun üfürülmesi arasında ne kadar zaman geçeceği konusunda elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Bu ara yüzlerce ve binlerce yıl olabilir. Hadiste Hz. Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfen rivâyeti şöyledir. Sûra üç defa üfürülücektir. Birinci üfürülüşü "Nefhat-ül Faz'a" olacaktır ki, yerle gök arasında bütün canlıları dehşete sevkedecektir. İkincisi, "Nefhatü'l-S'ak'a" olacaktır ki bunu duyan herkes ölecektir. Daha sonra Allahü Vahid ve Semed'ten başka hiçbir canlı kalmadığı zaman dünya temelinden değiştirilecektir. Yeryüzü Ukaz yapısı satranç tahtası gibi öylesine dümdüz edilecektir ki, yüzeyinde hiçbir kabarıklık kalmayacaktır. Daha sonra Allah, yaratıklarını öyle silkeleyecektir ki, herkes öldüğü yerde, ama yeryüzünün değişik şekli üzerinde ayağa kalkacaktır. Bu, sûr'un üçüncü üfürülüşü veya "Nefhatü'l-kıyâm-ı Rabbü'l-Âlemîn"dir." Bu rivayet Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli ifadeleriyle doğrulanmaktadır. Örneğin bk. Tefhimü'l-Kur'ân, İbrahim sûresi, dipnotlar: 56-57, Tâhâ, dipnotlar: 82-83.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ
الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ
شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾
إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ

وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ
فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ
رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

52-58: (O zaman): "Eyvah bize, Bizi mezarlarımızdan kim kaldırır?[48] derler. Onlara: Allah'ın va'dettiği budur. Peygamberler doğru söylediler[49] (denilir). O nefha bir tek sayhadır. Derhal onların tamamı huzurumuza getirilmişlerdir.[50] O gün hiçbir kimseye bir şeyle zulüm olunmaz. Siz de, amelinizden başkasıyla cezalandırılmazsınız. Şüphesiz[51] bugün Cennet ehli, mesrur, zevk ve eğlence içindedirler. Kendileri ve zevceleri gölgelerde ve tahtlar üzerine yaslanmışlardır. Onlara orada türlü meyveler ve her istedikleri vardır. Rahîm olan Rabblerinden bir selâma nail olurlar.

Açıklamalar

48. Yani, onlar o zaman kendilerinin öldüğünü düşünmeyecekler ve uzun bir müddet sonra uyandıklarını algılayamayacaklar. Onlar zannedecek ki, "biz uyuyorduk ve birden bire korkunç bir patlama veya fevkalâde bir olay yüzünden uyandık." Böyle düşünüp de sersem gibi kalktıkları yerden koşmaya başlayacaklar. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ, dipnot: 78 ve İbrahim sûresi, dipnot: 18.

49. Bu cevabı kimin vereceği konusunda burada herhangi bir açıklama yoktur. Belki de, aynı insanlar bir süre sonra gerçeği anlarlar ve: "Eyvah, biz ne kadar da aptalız. Allah'ın peygamberleri bunları bize defalarca bildirdiler, ama biz o zaman anlayamadık ve kendilerine karşı çıktık" derler. Belki de, iman sahipleri onların akıllarının başlarına gelmelerini sağlarlar ve kendilerine derler ki, "bre cahiller, siz uykudan uyanmadınız aksine çok uzun zaman önce ölmüştünüz ve şimdi diriltilmişsinizdir". Belki de, bu cevabı kıyametin tüm ortamı kendilerine verir ya da, melekler kendilerine gerçeği anlatırlar.

50. Cenab-ı Hak bu sözleri, kıyamette kafirlere, müşriklere, fasıklara ve suçlulara, huzuruna getirildikleri sırada söyleyecektir.

51. Bu sözlerin anlaşılabilmesi için şu gerçek unutulmamalıdır ki, sâlih mü'minler mahşerde alıkonmayacak veya bekletilmeyecektir. Aksine, ilk önce hiçbir sorgulama olmaksızın veya az bir sorgulamadan sonra, Cennete gönderileceklerdir; zira o zamana kadar amel defterleri tertemiz kapanmış olacaktır. İlâhi mahkeme sürerken beklemelerine gerek kalmayacaktır. Bunun üzerine Yüce Allah mahşerde sorgulanmakta ve yargılanmakta olan günahkâr ve suçlu kimselere şöyle diyecektir: "Bakınız, dünyada aptal damgasını vurduğunuz temiz insanlar akıllarını kullandıkları için bugün cennetin nimetlerinden yararlanıyorlar ve siz ki, kendinizi çok akıllı sanıyordunuz, bugün önümde yaptıklarınızın hesabını veriyorsunuz."

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ
إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ
أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَذِهِ
جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ
وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

59-65: "Ey günahkârlar, bugün siz bir tarafa ayrılın".[52] Ey Âdemoğulları, Şeytana tapmayın. O size apaçık bir düşmandır, diye size emretmedim mi? Ve bana ibadet ediniz,[53] doğru yol budur (diye emretmedim mi? buyurucak). Şeytan sizden birçok kimseyi saptırmıştır. O vakit niçin düşünmüyordunuz?[54] İşte bu, size dünyada iken va'dolunan Cehennemdir. Onu inkâr ettiğiniz için bugün ona girin. O gün, onların ağızlarına mühür vururuz. Ne yaptıklarını bize elleri söyler, ayakları (ve diğer azaları) da şahidlik eder.[55]

Açıklamalar

52. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, siz, sâlih mü'minlerden ay-

rılın, uzaklaşın, çünkü dünyada onların milleti, sülâlesi ve topluluğuna bağlı olabilirsiniz, ama burada onlarla aranızda herhangi bir bağ yoktur. İkincisi, siz aralarınızda ayrılın, birbirinizden ayrılın gidin. Siz artık herhangi bir gruba veya çeteye bağlı değilsiniz, grubunuz dağılmıştır. Aranızdaki tüm bağlar ve ilişkiler kesilmiştir. Sizlerden herkes artık kendi hesabına savunma yapmak ve ifade vermek zorundadır.

53. Burada Allahu Teâlâ "ibadet" kelimesini yine "itaat" anlamında kullanmıştır. Biz bu konuyu daha önce Tefhimü'l-Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde açıkladık (Bkz. el-Bakara, dipnot: 170, en-Nisa; dipnot: 145, el-En'am, dipnot: 87, 107, et-Tevbe, dipnot: 31, İbrahim, dipnot: 32, el-Kehf, dipnot: 50, Meryem, dipnot: 27, el-Kasas: dipnot: 86, Sebe', dipnot: 63). Bu hususta, bu âyeti açıklarken İmam Râzi'nin "Tefsir-i Kebir"de kullandığı şu güzel ifadeye de bir göz atalım: "Şeytana itaat etmeyin, uymayın demektir. Bunun gerekçesi şudur: Şeytana sadece secde etmek değil, kulluk etmek, itaat etmek ve emirlerine uymak da yasaktır. O halde, itaat, ibadettir." Bundan sonra İmam Râzi, "eğer ibadet, itaat ile eş anlamlıysa, "ati-ullahı ve ati-ur Resûla ve ûli-ul emr"... âyetinde bize peygamberlere ve yöneticilere ibadet etme emri mi verilmiştir?" diye soruyor ve şu cevabı veriyor: "Peygamberlere ve yöneticilere itaat Allah'ın emriyle olursa, Allah'a ibadet ve itaat anlamında olacaktır. Görmüyor musunuz ki, melekler Allah'ın emriyle Hz. Âdem'e secde etti; bu Allah'a bir ibadetti, başka kimseye değil. Yöneticilere itaatta, ancak Allah'ın belirlediği ve emrettiği konularda itaat edilmesi halinde ibadetle eş anlamlı olacaktır". Sonra ekliyor: "Bir kişi size gelip bir şeye emrederse, bu emrin Allah'ın emrine uygun olup olmadığına bakınız. Uygun değilse, demek ki, ona ve Şeytana itaat ettiniz. Aynı şekilde nefsiniz sizi kötü bir şey için teşvik ediyorsa, şeriata göre böyle bir şeye izin verilip verilmediğine bakınız. İzin yoksa, demek ki, bizzat nefsiniz Şeytandır veya şeytanladır. Eğer ona uyarsanız ona ibadet etmiş olursunuz." İmam Râzi daha sonra şunları söylüyor: "Ancak Şeytan'a ibadet etmenin çeşitli dereceleri vardır. Bazan birkişi bir işi yapınca, organları ile dili ve kalbi de ona tamamen katılıyor ve eşlik ediyor. Bazan bir kişi bir iş yapınca organları ona eşlik ediyor, ancak kalbi ve dili etmiyor. Bazı kimseler ise günâh işlerken kalbleri razı olmaz ve dilleri ise Allah'tan özür ve mağfiret diler ve o kimseler de kötü bir iş yaptıklarını kabul ederler. İşte böyle bir işte sadece insanın dış organları şeytana ibadet ederler. Yine bazı kimseler

vardır ki, son derece pişkinlik ve soğukkanlılıkla suç ve günah işler ve kalbleri ile dilleri de memnun olurlar; işte bu insanların içi de dışı da şeytana ibadet eder." (Tefsir-i Kebir.)

54. Yani, siz akıldan nasibinizi almamış olsaydınız ve bu durumda Rabbinizi bırakıp düşmanınıza kulluk ve itaat etmiş olsaydınız özrünüz geçerli sayılırdı, ancak Allah'ın size verdiği akıl vardı ve bu aklınızla dünya işlerinizi yapıyordunuz. Ayırca, Allah sizi peygamberleri aracılığıyla uyarmıştı. Bütün bunlara rağmen siz düşmanınızın sözlerine kandınız ve o sizi doğru yoldan saptırmayı başardıysa, bu akılsızlığınızın sorumluluğundan hiçbir şekilde kurtulamazsınız.

55. Bu emir, kendi suçlarını kabul etmeyen, yapılan tanıklıkları reddeden ve amel defterlerinde yazılı olanları da yalanlamaya kalkışan küstah ve yüzsüz suçlular için verilecektir. Yüce Allah kendilerine diyecektir ki "Yeter, artık çenenizi kapatınız ve bakınız kendi organlarınız bile işlediğiniz suçlar hakkında neler söylüyorlar? Burada sadece eller ve ayakların tanıklığından sözedilmiştir; ama Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde denilmiştir ki, bu insanların gözleri, kulakları, dilleri ve bedenlerinin derileri bile aleyhlerinde tanıklık yapacaktır. (Bkz.: en--Nûr, âyet: 24) ve Fussilet âyet: 20). Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Bir yandan, Allah "ağzınıza mühür vururuz" diyor ve diğer tarafta en--Nur sûresinde diyor ki, "onların dilleri tanıklık yapacaktır", bu iki ifade arasında çelişki yok mudur? Bunun cevabı şudur: Ağıza mühür vurmanın anlamı, insanların konuşma yeteneklerini ortadan kaldırmak anlamındadır; yani bundan sonra kendi dilleri ile istedikleri gibi ifade vermeyeceklerdir. Onların dilleri onların iradelerinin dışında tanıklık yapacaktır ve diyecektir ki, "bu zâlimler bizi şöyle böyle suistimal etmişlerdi, dinsizlik ve imansızlıkla ilgili sözler söylemişti, yalanlar uydurmuştu, fitneler çıkarmıştı ve diğer kötü sözler söylemişti".

وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا
عَلَىٰٓ أَعْيُنِهِمْ فَٱسْتَبَقُوا۟ ٱلصِّرَٰطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ۝ وَلَوْ نَشَآءُ
لَمَسَخْنَٰهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ

﴿٦٧﴾ وَمَن نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا
عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ۙ
﴿٦٩﴾ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

66-70: Eğer dileseydik onların (kâfirlerin) gözlerini dümdüz ederdik de yolda koşuşup kalırlardı. Artık nasıl göreceklerdi? Eğer dileseydik onları durdukları yerde çirkin bir şekle çevirip ne ileri gitmeye ve ne de geri dönmeye kaadir olamazlardı.[56] Bununla beraber uzun ömür verdiğimiz kimsenin yaratılışını baş aşağı çeviriyoruz.[57] Hâlâ düşünmüyorlar mı? Biz ona (Hz. Peygambere) şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da.[58] Bu, ancak bir öğüt ve hükümleri açıklayan bir Kur'ândır. Hayatı (aklı) olanı[59] korkutmak ve kâfirlere de azab gerçekleşmek için.

Açıklamalar

56. Kıyametin manzarası anlatıldıktan sonra burada kâfirlere deniliyor ki, biraz gözlerinizi açıp çok güvendiğiniz ve böbürlendiğiniz bu dünadaki yaşantınıza şöyle bir bakarsanız, ne kadar çaresiz ve Allah'a ne kadar muhtaç olduğunuzu görürsünüz. Sayesinde bütün dünya işlerinizi yaptığınız bu gözleriniz Allah'ın bir işaretiyle kör olabilir. Sayesinde her tarafa koşuştuğunuz bu ayaklarınız Allah'ın bir emriyle kırılabilir veya felç olabilirler; o zaman hiç hareket edemezsiniz. Yüce Allah'ın verdiği bu organlar, güçler ve nimetler size yaradıkları sürece böbürlenip duruyorsunuz, ama bunlardan tek biri çalışmaz hale gelince ne mal olduğunuz ve ne kadar çaresiz olduğunuz hemen anlaşılır.

57. "Yaratılışını baş aşağı çeviriyoruz"un anlamı şudur: Allahu Teâlâ ileri yaştaki insanları tıpkı birer çocuk gibi yapıveriyor. Yaşlı biri, tıpkı bir çocuk gibi yürümekte zorluk çekiyor; oturması, kalkması ve yatması için başkalarına muhtaç oluyor; başkaları ona yemek yediriyor; hatta çok ileri yaşta, çocuklar gibi altını ıslatabiliyor, pisletebiliyor; tıpkı çocuklar gibi saçma sapan şeyler söylemeye ve gülünç hareketler yapmaya başlıyor. Kısacası, nasıl bir insan yavrusu bu dünyadaki hayata başlarken çaresiz kalıyor, bu dünyadan gitmeden önce de aynı çaresizliğe düşüyor.

58. Burada tevhid, âhiret, ölümden sonra hayat ve Cennet ile Cehennem'i inkar edenlerin Hz. Peygamber'in sözlerine şiir damgası vurup değerlerini küçültmelerine cevap verilmiştir. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, dipnot: 142.)

59. Burada "hayatı olan"dan düşünen ve anlayan bir insan kast edilmiştir. Öyle bir insan ki, taş gibi durmasın ve ona ne kadar makul bir şekilde hak ile bâtıl arasındaki fark anlatılırsa anlatılsın ve ne kadar etkileyici bir şekilde nasihat edilirse edilsin, bir şey duymasın, bir şey anlamasın ve yerinden hiç kıpırdamasın.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا
مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ
﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا
مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾

71-74: Görmezler mi ki, biz onlar için, ellerimizden meydana getirdiklerinden[60] davarlar yaratmışız. Onlar ona sahib bulunuyorlar. Ve bunları, kendilerine râm ve musahhar kıldık. Onlara binerler ve onlardan yerler. Bunlarda onlar için, menfaatlar ve daha nice içecekler vardır. Buna şükretmezler mi?[61] Onlar yardım olunurlar zannı ile, Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

Açıklamalar

60. Bu âyette "ellerimizden" kelimesi mecazi anlamında Allahu Teâlâ için kullanılmıştır. Bu demek değildir ki, hâşâ Allah bizim ve sizin gibi bir vücuda sahiptir, elleri ve ayakları vardır. Burada asıl vurgulanmak istenen husus, bu davarlar v.s.'yi Yüce Allah'ın kendi kudretiyle yaratmış olması, ve başka kimsenin bu işe en ufak bir şekilde karışmamasıdır.

61. Nimeti, Mun'em (nimet veren)in dışında başkasının bir bağışı olduğu, bu sebeple, başkasına şükran borçlu olması gerektiğine inanmak ve Mun'emin dışında başkasından nimeti beklemek ve talep etmek bunların hepsi nankörlük ve şükretmezliktir. Aynı şekilde bir insanın,

Mun'em'in verdiği nimeti rızasına karşı kullanması da nankörlüktür. Bu nedenle, müşrik, kâfir, münafık ve fasık olan bir kişi sadece diliyle teşekkür kelimelerini söyleyerek Allah'a müteşekkir bir kul olamaz. Mekkeli kâfirler bu davarları Allah'ın yarattığını inkâr etmiyorlardı; ayrıca, onlardan hiçbiri, bu davarların yaratılışında başka tanrıların karıştığına da inanmıyordu. Ancak bunu kabul etmelerine rağmen Allah'ın verdiği nimetler için kendi tanrılarına teşekkür edince, hediye ve adak adayınca, onlardan yeni nimetler almak için dua ve niyazda bulununca ve kurbanlar kesince, sadece ağızlarıyla Allah'a şükretmeleri anlamsız kılınmış oluyordu. İşte bu yüzdendir ki, Allahu Teâlâ burada kendilerinin nankör ve şükretmez kişiler olduğunu ilan ediyor.

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ
وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّا نَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

75-76: O ilâhları onlara yardım etmeye güç yetiremezler. Kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.[62] (Habibim) o halde onların sözü seni mahzun etmesin. Biz, onların gizlediklerini ve açıkladıklarını biliyoruz.[63]

Açıklamalar

62. Yani bu sahte tanrılar zâten kendi varlıkları, yaşamaları, korunmaları ve ihtiyaçları için kendilerine ibadet edenlere muhtaçtırlar. Yani bu ibadet edenler sanki onların hazır askerleriymiş. Bu zavallı tanrılar bu askerleri olmazsa, saltanatlarını birgün bile sürdürmezler. Bu adamlar bunların dergâhlarına canlılık veriyor, bunlar için propaganda yapıyor, onlar için başkalarıyla kavga ediyorlar; böylece güçlerine güç katıyorlar. Aksi takdirde kendilerini arayan ve soran olmazdı. Bu tanrılar gerçek tanrılar olsaydı, kimse kendilerini tanısın, tanımasın, kendilerine tapsın tapmasın kendi kudretleriyle tüm kainâta hükmederlerdi.

63. Burada muhatap Hazreti Peygamber'dir (s.a.v.). "Gizledikleri" ve "açıkladıkları" kelimeleriyle denilmek isteniyor ki, Resûlüllah'a

(s.a.v.) karşı amansız bir kampanya başlatmış olan Mekkeli kâfirlerin ileri gelenleri ve kabile reisleri, Resûlüllah'a yönelttikleri suçların tamamen asılsız olduğunu çok iyi biliyorlardı ve özel sohbetlerde bunu kabul ediyorlardı. Bu kabile reisleri ve toplumun ileri gelenleri Hz. Muhammed'in hâşâ şair, kâhin, sihirbaz, mecnûn v.s. olduğunu iddia ediyorlardı, ancak vicdanen çok iyi biliyorlardı ve özel sohbetlerinde de itiraf ediyorlardı ki, bütün bu yalan ve iftiralar davasına zarar vermek içindir. Bu nedenle, Allahu Teâlâ, peygamberine diyor ki, "Ey Habibim, bu saçma sapan suçlamalardan üzülme. Doğru'ya yalanla karşılık vermeye çalışanlar hem bu dünyada hem âhirette eminde sonunda rezil olacaklardır."

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن
نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾

77: İnsan,[64] kendisini bir nütfeden yarattığımızı görmez mi? Sonra o bize apaçık hasım oldu.[65]

Açıklamalar

64. Burada kâfirlerin, 48 nci âyette sorduğu soruya cevap verilmiştir. Bilindiği gibi, kâfirler, "bize korkuttuğun o azap veya kıyamet ne zaman gelecektir?" diye soruyorlardı. Bu sorunun gayesi onların kıyametin tarihini öğrenmek değildi. Onlar aslında insanların öldükten sonra diriltilmelerinin akıldışı bir şey olduğunu düşünüyor ve bu nedenle, kıyametle ilgili açıklamaları hayretle karşılıyorlardı. İşte bu şüphe ve endişelerinin giderilmesi için burada âhiretin imkân dahilinde olduğuna dair deliller verilmiştir.

İbn Abbas (r.a.), Katadeh, ve Said bin Cubeyr'in rivâyetlerinden anlaşılıyor ki, bir gün Mekkeli kâfirlerin liderleri ve kabile reislerinden biri mezarlıktan bir cesedin çürümüş kemiğini alıp Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıktı ve gözlerinin önünde bu kemiği kırıp parça parça ettikten sonra kendisine şöyle dedi: "Ey Muhammed, sen diyorsun ki ölüler öldükten sonra diriltecektir. Şimdi söyle bakayım, bu çürümüş kemikler tekrar canlanabilir mi?" İşte bu kabile reisininin bu sorusuna cevap olarak yukarıdaki âyet indi.

65. Yani, bir kan pıhtısından başka bir şey olmayan bir nutfe ve spermi ne hale getirdiğimizi, onu nasıl hayatın çeşitli aşamalarından geçirip geliştirdiğimizi görmüyor. Biz bu kan pıhtısını davarlar gibi hareket etme ve yürüme, yeme, içme gücüne kavuşturduk; hatta daha sonra ona, hayvanlara nasip olmayan bilinç, akıl, tartışma ve konuşma yetenekleri verdik. O kadar ki, bu nimetlere kavuştuktan sonra şimdi de kendisini yaratana karşı çıkıyor.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُۥ
قَالَ مَن يُحْيِ ٱلْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِىٓ
أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ
ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَآ أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ ٱلَّذِى
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ
ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَآ أَمْرُهُۥٓ إِذَآ أَرَادَ شَيْـًٔا أَن يَقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ
﴿٨٢﴾ فَسُبْحَٰنَ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

78-83: O, yaratılışını unutarak[66] bize bir misâl getirdi:[67] "Çürümüş bu kemikleri kim canlandırır?" dedi. (Ey Resûlüm) de ki: "Onları ilk defa yaratan canlandıracak ve O, her yaratmayı bilir. Size yemyeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.[68] Gökleri ve yeri yaratan (Allah), onların benzerini yaratmaya kaadir değil midir? Elbette buna kaadirdir. O, herşeyi yaratandır ve Alîmdir. Bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun emri ona "ol" demektir. O da oluverir. O halde her şeyin mülk ve tasarrufu elinde olan Allah'ın şanı ne yücedir. Siz, ancak O'na döndürüleceksiniz.

Açıklamalar

66. Yani, bu nankör insan, kendi yaratılışına zemin hazırlayan, cansız bir maddeden sperm ve kan pıhtısı ve embriyoyu yarattığımızı ve geliştirip bugün bize kafa tutacak hale getirdiğimizi unutuveriyor.

67. Yani, insan Bizi de diğer yaratıklar gibi âciz ve çaresiz zanne-

diyor ve nasıl ki, insan bir ölüyü diriltemiyor, Bizim de bir ölüyü diriltemeyeceğini sanıyor.

68. Burada ya insanların ateş yakabildiği içinde yanan ve ateş alan maddeler bulunan yeşil ağaçlardan ya da, yeşil dallarını Arapların birbirine sürterek ateş çıkardığı "merh" ve "afâr" adlı iki tür ağaçtan sözedilmiştir. Yakın bir geçmişe kadar Arabistan'da bedevîler çakmak gibi yanan işte bu ağaçlarla ateş yakıyorlardı ve belki de şimdi de böyle yapıyorlardır.

ES-SÂFFÂT SÛRESİ

Adı: İlk âyetin ilk kelimesi, "Ve's-Sâffât"tan alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu âyetin konusu, içeriği ve üslûbunden muhtemelen Mekke döneminin ortalarında, belki de bu orta döneminin sonlarında indiği anlaşılmaktadır. Üslûbundan İslâm davetine muhalefetin bütün şiddetiyle devam ettiği ve Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve sahabelerinin çok zor şartlarla karşı karşıya bulunduğu da görülmektedir.

Konusu ve İçeriği: O sıralarda Hazreti Peygamber'in tevhid ve âhiret dâvetine şaka ve alay ile karşılık veriliyor ve peygamberlikle ilgili iddiasına şiddetle karşı çıkılıyordu. Kâfirler işte bu tutumlarından dolayı sert bir şekilde uyarılıyor ve âyetin sonunda kendilerine deniliyor ki, alay ettiğiniz Peygamber (s.a.v.) kısa bir sürede size galip gelecek ve gözlerinizi açıp kapayıncaya kadar Allah'ın ordusunu kendi evinizin bahçesinde göreceksiniz (Bkz. âyetler: 171-179). Bu uyarı, Hazreti Muhammed'in başarılı olma şansının hiç görülmediği bir sırada yapılmıştı. Bu âyetlerde "Allah'ın ordusu" olarak adlandırılan Müslümanlar baskı ve zulme hedef oluyorlardı. Müslümanların dörtte üçü memleketi terkedip hicret etmişti. Mekke'de Hazreti Muhammed'in yanında sadece 40-50 Müslüman kalmıştı ve bunlar çaresizlik içinde her türlü baskı ve zulme dayanıyordu. Böylesine çaresiz bir durumda olan Hazreti Peygamber ve bir avuç Müslümanın kısa bir sürede büyük bir zafer kazanacağını kim umabilirdi? Zafer kazanması şöyle dursun, ayakta durması bile zordu ve birçok kişi, bu hareketin Mekke tepelerinde gömüleceğini sanıyordu. Ne var ki, aradan 15-16 yıl geçmeden Mekke fethedildi ve burada söylenenler aynen gerçekleşiverdi.

Yüce Allah bu sûrede tenbih ve uyarının dışında tefhim, telkin ve nasihatı da dengeli bir şekilde yapmıştır. Yüce Allah tevhide ve âhiret

lehine kısa, az ve öz deliller vermiştir; müşriklerin bâtıl inançlarını yererek kendilerinin, ne kadar saçma şeylere inandıklarını anlatmış, bu sapıklıkları sonucu ne gibi felâketlere uğrayacaklarını dile getirmiş; ayrıca, iman ve sâlih amelin faydalarının çok olduğunu bildirmiştir. Allahu Teâlâ geçmişten örnekler de vererek peygamberlerine ve kavimlerine nasıl muamele ettiğini, kendisine bağlı kullarını nasıl ödüllendirdiğini ve peygamberleri ile kendisine karşı çıkanları nasıl cezalandırdığını da ifade etmiştir.

Bu sûrede anlatılan tarihi olayların en çarpıcısı Hazreti İbrahim (a.s.)in, Allah'ın bir tek işaretini alıp tek oğlunu kurban etmeye karar vermesi gibi tarihi bir hikâye vardır. Bu hikâyede, kendilerinin Hz. İbrahim'in soyundan geldiğinden ötürü övünen kâfir Kureyşliler için değil, aynı zamanda, Allah'a ve Resûlüne iman etmiş olan Müslümanlar için de ders vardı. Bu hikâye anlatılıp kendilerine İslâm'ın esası ve asıl ruhunun ne olduğu belirtilmiştir; bununla, sadık bir müminin İslâmiyeti benimsedikten sonra Allah'ın rızası için nasıl her şeyini fedâ etmesi de açıklanmıştır.

Sûrenin son âyetleri, sadece kâfirlere uyarı değil, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) desteklemelerinin cezası olarak son derece zor ve umut kırıcı şartlarla yaşamaya zorlanan iman sahiplerine müjde niteliğindedir. Bu âyetler kendilerine dinletilerek müjde verilmiş ve denmiştir ki, işin başında karşılaştıkları güçlüklerden telaşlanmasınlar, ve korkmasınlar. en-inde sonunda zafer kendilerinin olacaktır. Birkaç yıllık olaylar gösterdi ki, bunlar birer birer tesilli değildi, aksine mutlaka gerçekleşecek olaylardı ve bunların müjdesi verilip Müslümanlar oldukça cesaretlendirildiler.

ES-SÂFFÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 182 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾

1-3: Saflar bağlayıp duran. Zecren tardeden. Vahy ve ilhamı getirip tilâvet eden meleklere yemin ederim ki.[1]

Açıklamalar

1. Müfessirlerin çoğu burada bahsedilen üç gurubun hepsinin melekler olduğunda birleşmiştir. Hz. Abdullah bin Mes'ud, İbn Abbas, Katadeh, Mesrûk, Said bin Cubeyir, Mücahid, Süddi, İbn Zeyd ve Rebi' bin Enes (r.a.) de aynı tefsirde bulunmuşlardır. Bazı müfessirler bunu iki çeşit açıklamaya çalışmıştır. Ancak yeri ve şartlarına göre yukarıdaki açıklama daha uygundur.

Burada "saflar bağlayıp duran" ifadesiyle, kainatın düzeniyle ilgili durmadan çalışmakta olan meleklerin Allah'ın kulu ve köleleri olduğu, O'na itaat ve kulluk için sıralara dizildikleri ve emirlerine uymak için her zaman hazır oldukları anlatılmak istenmiştir. Nitekim aynı konuya daha sonra 165. âyette değinilmiş ve burada meleklerin ağızından şöyle denilmiştir: "Biz Allah'ın huzurunda saf saf dururuz".

"Zecren tardeden"lerden bazı müfessirler şu anlamı çıkarmaya çalışmışlardır: Bazı melekler bulutları itip kakıyor ve bir yerden bir yere götürüyor ve böylece yağmur yağdırmaya çalışıyorlar. Bu anlam yanlış değildir. Ancak ilerde bahsedilen konuyla bağlantısı olması bakımından bunu itaatsızlar ve suçlularla ilgisi daha uygun olur kanısındayız. Yani bu meleklerin bir grubu Allah'a itaat etmeyenler ve günah işleyenlere sövüp dövüyor. Meleklerin bu insanlara sövmeleri sadece sözde olmuyor; kızgınlık ve öfkeleri doğal âfetler ve tarihî azaplar ve felâketlere dönüşebiliyor.

"Vahy ve ilhamı getirip tilâvet eden"lerden de insanları, Allah'ın emirlerini dinlemeye ve O'nu zikretmelerini sağlayan melekler kastedilmiştir. Bu melekler, ibret alabilenlere değişik ve şaşırtıcı olaylara ders vermeye çalışıyor, birer aracı olarak peygamberlere götürdükleri ilâhi emir ve talimat yoluyla ve iyen iyi insanlara ulaşmalarında aracı oldukları ilhamlar sayesinde Allah'ın kelâmının yayılmasına yardımcı oluyorlar.

إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ۝ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ۝

4-5: İlâhimiz birdir.[2] Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir, O. Ve doğuların[3] da Rabbidir.[4]

Açıklamalar

2. İşte bu özelliklere sahip meleklere, bu gerçek temel alınarak yemin edilmiştir. Başka bir deyişle, denilmek istenmiştir ki, Allah'a itaat ve kulluk eden bütün bu kainât düzeni, Allah'ın emirlerine karşı gelen insanların karşı karşıya kaldığı kainatın bütün belirtileri, ve dünyanın doğuşundan günümüze kadar aynı gerçeğin değişik şekillerde defalarca tekrarlanması ve ortaya konmasıyla ilgili kainattaki düzenlemeler, bütün bunlar, insanın ilâhı veya mabûdunun tek olduğunu göstermektedir.

"İlâh" kelimesi iki anlamda kullanılır: Birincisi, fiilen itaat ve ibadet edilen mabûd veya tanrı için. İkincisi, gerçekte itaate ve ibadete layık

olan tanrı için. işte burada "ilâh" kelimesi ikinci anlamda kullanılmıştır. Çünkü, insanlar ilk anlamda bir çok tanrı edinmişlerdir. Bu nedenle, burada "ilâh" kelimesinden "gerçek tanrı" anlaşılmalıdır.

3. Güneş her zaman belli bir nokta veya yönden çıkmaz; her gün çıkış açısı farklı olur. Ayrıca, güneş dünyanın her yönünü aynı zamanda aydınlatmaz; dünyanın çeşitli yerlerinde güneşin çıkış saati ve zamanı değişiktir. Bu nedenle, "doğu" yerine "doğular" kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca, buna "batılar" kelimesi eklenmemiştir, çünkü "doğular" kelimesinde bu anlam da saklıdır. Ama bir yerde "doğular ve batıların Rabbi" ifadesi kullanılmıştır. (el-Me'aric: 40).

4. Bu âyetlerde ortaya konmak istenen gerçek şudur: Kainatın sahibi ve hükümdârı insanların gerçek tanrısıdır ve aslında kendisi tanrı olabilir ve olmalıdır. Rabb'ın (yani, Sahip, Hükümdar, Veli ve Besleyici) başkası ve ilâhın (ibadete lâyık) başkası olması akla ve mantığa tamamen aykırıdır. İbadetin temel nedeni, insanın kârı ve zararı, ihtiyaçlarının karşılanması, kaderinin belirlenmesi ve bizzat kendi varlığı ve hayatta kalışı kime bağlıysa onun üstünlüğünü kabul etmesi ve ona eğilmesi, onun tabiatının gereğidir. İnsan bu nedeni iyice anlasa, yetki sahibine ibadet etmeme ve yetki sahibi olmayana ibadet etmenin akla ve doğaya tamamen aykırı olduğunu kendisi anlayacaktır. İbadet edilme hakkına ancak muktedir biri sahip olabilir. Muktedir olmayan çaresiz varlıklar ne ibadete lâyıktır ne de kendilerine dua edilmekle bir yarar sağlanabilir. Zira, herhangi bir dilek, istek ve ricamızla onların harekete geçmeleri ve bize bir yarar sağlamaları mümkün değildir. Onların önünde eğilmek, onlara dua ve niyazda bulunmak tıpkı aptal bir insanın, bir hükümdarın önüne çıkıp dilediğini kendisine iletmek yerine onun huzurunda bulunan diğer dilekçe sahiplerinden birine el açması gibi aptalca bir harekettir.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۝٦ وَحِفْظًا
مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ۝٧ لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ
مِن كُلِّ جَانِبٍ ۝٨

6-8: Biz dünya semâsını[5] yıldız zinetleri ile süsledik. Ve onları itaatten çıkan her şeytandan koruduk.[6] O şeytanlar, meleklerin sözlerini işitmezler. Her taraftan boğulup atılırlar.

Açıklamalar

5. Burada "dünya sema"sından herhangi bir teleskopun yardımı olmaksızın çıplak gözümüzle görebildiğimiz, bize yakın gökyüzü kastedilmiştir. Bunun ötesinde çok güçlü teleskoplarla görebildiğimiz veya bütün bilimsel gelişmelerimize ve araştırmalarımıza rağmen göremediğimiz dünyalar bize uzak gökyüzleridir. Burada şu gerçeği de unutmamak lâzım ki, "semâ" belli bir şeyin adı değildir; aksine eski çağlardan beri insanlar sema, feza veya uzay gibi kelimeleri üst atmosfer için kullanagelmiştir.

6. Yani uzay veya üst atmosfer canı isteyen herkesin girebileceği veya nüfuz edebileceği bir boşluk değildir, aksine çevreleri ve sınırları kesinkes belirlenmiştir; çeşitli bölgeleri ve bölümlerinin sınırları öylesine yüksek ve belirgindir ki, azgın şeytanlar bile bunları geçemez. Kainatın her gezegeni ve yıldızının kendi dairesi, yörüngesi ve küresi vardır ki, ne dışardan biri bunun içine girebilir ne içerden bunun dışına biri çıkabilir. Görüşünüşte bu sadece bir uzay veya boşluktur, ancak gerçekte bunun içinde öylesine çok bölüm ve bölgeler, öylesine sağlam sınır ve duvarlarla meydana getirilmiştir ki, bunların yanında demir ve çelikten duvarlar hiç kalır. İnsanların kendilerine en yakın komşuları olan aya varmakta çektikleri onca zorluklar bunun bir örneğidir. Aynı zorluklar dünyanın diğer yaratıkları, örneğin, cinlerin üst atmosfere gitmelerini engellemektedir.

دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝ إِلَّا مَنْ خَطِفَ
الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝

9-10: Tard ve uzaklaştırmaları için onlara şiddetli ve daimi azab da vardır. Ancak içlerinden bazıları bir söz çalıp kaparlar. O zaman da onu derhal parlak bir alev takib eder.[7]

Açıklamalar

7. Bu konunun anlaşılması için şu nokta unutulmamalıdır ki, o sıralarda Arabistan'da kehanet ve falcılık çok yaygındı. Arabistan'da adım başına kâhin ve falcılar vardı. Hepsi gelecekten haber veriyordu, kayıp eşyanın haberini veriyordu. Halk da kendi geçmiş ve gelecekleri-ni öğrenmek için bunlara müracaat ediyordu. Bu kâhin ve falcılar, şeytanlara ve cinlere hüküm sürdüğünü ve bu yaratıkların kendilerine her şeyden haber getirdiklerini öne sürüyordu. İşte bu ortamda Hazreti Muhammed (s.a.v.) peygamberlik mevkiine getirildi ve kendisi, geçmiş ve geleceğe ait bilgiler içeren Kur'ân'ın âyetlerini okumaya başladı. Hz. Peygamber aynı zamanda bir meleğin kendisine bu âyetleri getirdiğini açıklayınca muhalifleri kendisine kâhin ve falcı demeye başladı. Muhalifleri, Hz. Muhammed'in hâşâ bir kâhin olduğunu, bir şeytandan üst atmosfer ve uzaydan bilgi topladığını ve bunları vahy-i ilâhi kılıfı altında kendilerine sunduğunu söylemeye başladı. İşte Allahu Teâlâ, bu tür iftira ve suçlamalara cevap vererek diyor ki, şeytanlar üst atmosfere ulaşamazlar. Şeytanlar meleklerin seslerini duyup başkalarına anlatamazlar. Eğer tesadüfen bir şeytanın kulağına bir ses gelse de, bu haberi ilgili kişiye ulaştırmadan bir alev peşine düşer ve onu yokeder. Başka bir deyişle, kainâtın bu koskoca düzenine şeytanlar hiç karışamazlar. Şeytanların bu muazzam düzene karışmaları şöyle dursun bununla ilgili azıcık bilgi edinmeleri bile mümkün değildir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Hicr, dipnot: 8-12.)

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا
أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾
وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾

11-14: Müşriklere sor: "Onları yaratmak mı daha zor, yoksa bizim yarattığımız şeylerin yaratılışı mı zordur?[8] Biz kendilerini cıvık bir çamurdan yarattık.[9] Doğrusu sen, taaccub ettin. Onlar da seninle alay ediyorlar. Onlara öğüt verilince bunu düşünüp kabul etmezler. Bir âyet ve mucize görseler onu kendi aralarında eğlenceye alırlar.

Açıklamalar

8. Mekkeli kâfirlerin âhiret hakkındaki şüphelerinin bir cevabı da buydu. Onlara göre, ölülerin tekrar dirilmesi zor olduğu için âhiret diye bir kavram da olamazdı. Buna cevap olarak Cenab-ı Allah diyor ki; diriltmekten daha zor şey yaratmaktır. Allahu Teâlâ yeryüzünü, göğü ve kainattaki diğer pekçok eşya ve yarattıkları insanların gözlerinin önüne getiriyor ve diyor ki, bu sayısız ve birbirinden garip ve müthiş ve yaratıklara bakınız ve bunları kimin yarattığını düşününüz. Bunları Allah yaratmamış mıdır? Bunların yaratılması kolay bir şey midir? Bu muazzam kainâtı ve insanları bir defa yaratmış olan Allah, bunları bir defa daha yaratamaz mı?

9. Yani, insan öyle büyük bir yaratık değildir. Onun yaratılışı öyle sanıldığı kadar zor değildir. Cenab-ı Allah onu balçıktan yapmıştır ve tekrar balçıktan yapabilir. Vücudunun terkibinde yeralan bütün madde ve malzeme bu dünyadan toplanmıştır. Yaratılışında gereken nutfe (döl) gıdadan oluşuyor. Gebelikten başlayarak doğumu ve ölümüne kadar geçen süre içinde ihtiyaç duyduğu besin dünyadan sağlanıyor. İnsanın ihtiyaç duyduğu besin ister hayvan ister bitkilerden sağlanmış olsun, her ikisinin kaynağı ve özü topraktır. Toprak su ile karışıp insanın ihtiyaç duyduğu hububat, sebze ve meyve yetiştirmesinin yanısıra, insanların gıdası olan süt ve eti sağlayan hayvanların beslenmesine de imkân sağlıyor.

Burada asıl ağırlık verilen nokta toprağın önemidir. Eğer toprak hayatı kabul edecek ve taşıyacak hale getirilmeseydi, bugün insanın yaşamasına imkân varmıydı? Eğer bu toprak bugün hayat verebiliyor ve taşıyabiliyorsa yarın bunu neden yapmasın? Yarın âhirette bu topraktan insanlar neden tekrar yaratılmasın?

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَٰمًا
أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَ ءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَٰخِرُونَ
﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَا

هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ۝ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

15-21: (Nitekim) "Bu ancak apaçık bir sihirdir"[10] derler. "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra tekrar diriltilir miyiz?" (derler): "Evvel geçen babalarımız da" (yeniden diriltilir mi derler): Sen de de ki: "Evet hepiniz zelîl ve hakîr olduğunuz halde diriltileceksiniz".[11] Ba'sları ancak bir sayha iledir. O sayhayı müteakip dirilip kendi hallerine bakarlar.[12] Ve: "Eyvah bizlere! Bu hesap günüdür" derler. (Melekler de): "Bu sizin dünyada iken kendisini tekzib ettiğiniz hüküm ve fasıl (ayırd etme) günüdür"[13] (derler).

Açıklamalar

10. Yani bunlar sihirli bir dünya ile ilgili sözlerdir. Öylesine sihirli bir dünya ki, bunda ölüler mezarlarından çıkacak, bunlar bir mahkeme de yargılanacak iyileri Cennete, kötüleri de Cehenneme gönderilecektir. Ya da, bunun bir başka anlamı şu olabilir: Bu adamın (Hz. Muhammed'in) böyle bir dünyadan sözetmesi, hâşâ aklını kaçırmış olması veya başkaları tarafından büyülenmiş olmasının bir delilidir.

11. Yani, her şey Allah'ın iradesi ve gücüne göre olacaktır. O nasıl olmanızı istiyorsa öyle olacaksınız. Nitekim, siz onun tek bir işareti ile yaratıldınız. Aynı şekilde, O'nun tek bir işaretiyle hepiniz öleceksiniz ve yine istediği zaman dirileceksiniz.

12. Yani, herkesi öldürme ve diriltme zamanı gelince her şey Allah'ın planladığı gibi ve kolayca olacaktır. Allah'ın bir sayhası (işareti) uykuda olanların uyanması için kâfi olacaktır. Burada sayha kelimesi dikkate değerdir. Bu kelime ile "Ba'sü ba'de'l-mevt" (ölümden sonra diriliş) fikri güzel bir şekilde gözümüzün önüne seriliyor. Ölmüş kişiler, sanki derin bir uykuda iken Cenab-ı Allah'ın 'haydi, kalkın' komutuyla bir anda uyanmış olacaklardır.

13. Belki de bu sözleri iman sahipleri kâfirlere söyler, belki melekler söyler, belki de mahşerdeki genel durum kendiliğinden bunu ifade eder ve belki de kâfirlerin kendisi kendi kendilerine böyle serzeniş ederler. Yani, kâfirler kendi kendilerine şöyle seslenmiş olabilirler: "Siz dünyada hep kıyameti veya karar gününü bekliyordunuz. İşte beklidiğiniz an geldi, yalan olduğunu söylediğiniz şey şimdi gerçekleşiyor, artık kurtuluşunuz yok".

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ
فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾
مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾

22-25: (Allah meleklere buyurur) "O zulmedenleri,[14] onlara eş olanları[15] ve taptıkları şeyleri[16] toplayın." Allah'ı bırakıp da (taptıkları şeyleri de Cehennem yoluna götürün. Ve onları hapsedin. Çünkü onlar, sorguyu çekilecekler-dir" (denilir). (Kâfirlere) "Size ne oldu? Birbirinize yardım etmiyorsunuz" (denilir).

Açıklamalar

14. Burada "zulmedenler"den sadece zâlim ve gaddar kişiler kastedilmiştir; aksine, Kur'ân-ı Kerim'in kavramına göre Allah yerine başkalarına tapan ve O'na karşı isyan bayrağını çeken herkes zâlim veya "zulmeden"dir.

15. Burada aslında "izvâc" (zevceler-eşler) kelimesi kullanılmıştır. Bundan Allah'a karşı gelenlere yardımcı olan eşleri ya da kendileri gibi asi ve itaatsız kişiler kastedilmiş olabilir. Bunun bir başka anlamı da, benzeri suçluların ayrı ayrı gruplara ayrılması da olabilir.

16. Burada "mabûdlar" veya "taptıkları şeyler"den iki tür tanrılar kastedilmiş olabilir: (1) İnsanların, Allah'ı bırakıp kendilerine tapmalarını isteyen insan ve şeytanlar. (2) Dünyada tapılan put, ağaç, taş ve benzeri şeyler. Bu tanrıların ilk grubu zâten suçlu ve günahkârlar arasında yer alacaklar ve cezalandırılmak üzere Cehenneme yollanacaklardır. İkinci tür tanrılar ise, kendilerine tapanlar, her zaman bakarak utanmaları ve aptallıklarından dövünmeleri için, tapanlarla birlikte Cehenneme gideceklerdir. Üçüncü tür mabûtlar ve tanrılar ise dünyada kendilerine tapılmalarına rağmen kendileri hiçbir zaman böyle olmasını istemediklerini belli eden ve insanları Allah'tan başka tanrı edinmelerinden menedenler, örneğin meleker, peygamberler ve evliyalardır. Bu tür tanrı ve mabûtlar elbette ki, kendilerine tapanlarla birlikte Cehenneme gönderilenler arasında yer almayacaklardır.

بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ
﴿٢٨﴾ قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ
بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾

26-30: Hayır onlar o günde Allah'ın emrine teslim olmuşlardır.[17] Onlar birbirlerini suçlayıp çekişirler. Bir takımı: "Siz sağdan gelirdiniz,[18] iğva ederdiniz" derler. Diğerleri: "Siz zâten mü'min değildiniz" diyecekler. "Bizim sizin üzerinize bir hâkimiyetimiz de yoktu. Siz azgın bir kavimdiniz".

Açıklamalar

17. İlk cümle suçlulara veya günahkârlara hitap edilerek buyurulacaktır. İkinci cümle ise suçluların Cehenneme gitmelerini izlemekte olan seyircilere söylenecektir. bu cümle zâten durumun ne oludğunu ve olacağını açıkca göstermektedir. En azgın suçlu bile yelkenlerini indirmiş, süt dökmüş kedi gibi olacaktır ve hepsi direnmeden ve hiçbir ses çıkarmadan Cehenneme yönelecektir. Bir yerde bir haşmetmeâb, devletlü bir hükümdar itilip kakılıyor olacaktır ve sarayındaki en alt sıradaki uşağı veya devlet erkânı yardımına koşamayacaktır ve bir yerde dünyayı fethetmiş, herkesi gücü ve kudretiyle ezmiş, titretmiş bir diktatör çaresizlik içinde yürüyor olacaktır ve emrindeki muazzam ordusunun tek bir eri bile onu kurtarmaya çalışmayacaktır. Bir yerde bir pîr ve mürşid Cehenneme atılıyor olacaktır ve sayısız müritlerinden hiçbiri harekete uğramasına engel olamayacaktır. Bir yerde herkesin ateşine atılıyor olacaktır ve dünyada onun için canlılarını bile feda etmekte olanlar ona bakmaya bile zahmet etmeyeceklerdir. Hatta, dünyada çifte kumrular gibi yaşayan ve birbirleri için ölmekte olan âşıklar da birbirine yardımcı olamayacaklardır. İşte Yüce Allah bu manzarayı gözlerimizin önüne getirdikten sonra dünyada insanlar rasındaki Allah'a isyana dayanan ilişkilerin âhirette nasıl pamuk ipliği gibi kopacağını göstermektedir. Allahu Teâlâ ayrıca bu dünyada kendilerini ve

dünyanın merkezi sananların gururlarının nasıl kırılacağını ve nasıl beş parasız kalacaklarını göstermektedir.

18. Asıl kelimeler şunlardır: "Siz yemin yoluyla gelirdiniz". Arapçada "yemin" kelimesi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Anlamının "kuvvet ve kudret" olduğunu kabul edersek, cümlenin tercümesi şu olabilir: "Biz zayıftık ve siz güçlüydünüz; onun için siz bizi zorla kötü yola götürdünüz." Yok eğer yemin, "hayır ve iyilik" demekse, anlamı şu olacaktır: "Siz iyiliğimizi isteyen biri olarak görünüp bizi aldattınız. Siz bize hep yalan söylediniz ve bizi götürdüğünüz yolun doğru ve iyilik yolu olduğunu iddia ettiniz; halbuki, tamamıyla kötülük yoluydu." "Yemin" kelimesini and anlamında kabul edersek, cümlenin açıklaması şöyle olacaktır: "Siz hep yemin ederek bize dediniz ki, doğru yol gösterdiğiniz yoldur."

فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَآئِقُونَ ﴿٣١﴾
فَأَغْوَيْنَٰكُمْ إِنَّا كُنَّا غَٰوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى ٱلْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا
ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ
﴿٣٦﴾ بَلْ جَآءَ بِٱلْحَقِّ وَصَدَّقَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا۟ ٱلْعَذَابِ
ٱلْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾

31-39: "Şimdi üzerimize Rabbimizin azab emri hak olmuştur. Biz onu tadacağız". "Çünkü biz sizi baştan çıkardık. Zira biz de azgın kimselerdik" derler.[19] O günde hepsi azapta ortaktırlar.[20] İşte biz, mücrimlere böyle yapacağız. Çünkü onlara: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiğinde kibirlenip büyüklük taslarlardı. Ve, "Biz, ilâhlarımızı, divâne bir şair için hiç bırakır mıyız?" derlerdi. Doğrusu (o şair ve mecnûn değildir). Bilâkis o, hakkı getirmiş ve bütün peygamberleri tasdik etmiş.[21] Siz elemli azabı elbette tadacaksınız. Ancak yapmış bulunduğunuz şeylerin cezasını göreceksiniz."

Açıklamalar

19. Açıklamalar için bkz. "Tefhimü'l-Kur'ân" Cilt: IV, Sebe' sûresi, dipnot: 51-53.

20. Yani mahşerde bir dini inancın başlatıcı veya takipçisi, insanları doğru yoldan saptıran ve saptırılanların hepsi aynı azapta olacaklardır. Hesap gününde ne yanlış inanca bağlanan veya yanlış yola gidenlerin doğru yoldan kendilerinin saptıkları değil, saptırıldıkları, ne de dini önder saptırıcıların, doğru yoldan sapanların kendilerinin doğruyu ve iyiliği istemedikleri ve bu tarafa meyl etmedikleri yolundaki özür ve savunmaları kabul edilecektir.

21. "Peygamberleri tasdik etme"nin üç anlamı vardır ve burada her üç anlam da geçerlidir. Birincisi, Hazreti Muhammed (s.a) geçmişteki hiçbir peygamberi tekzip etmemişti, dolayısıyla, o peygambere inananların ona muhalefet veya düşmanlık etmelerinin hiçbir makul sebebi yoktu. İkincisi, Hazreti Peygamber (s.a) yepyeni ve garip bir dâvet veya mesaj getirmemiş, aksine bu dünyanın kuruluşundan beri Allah'ın diğer peygamber ve elçilerinin getirdiği mesajları getirmişti. Üçüncüsü, Hz. Muhammed (s.a) o zamana kadar dünyaya gelen tüm peygamberlerin öğretilerini doğrulayan, onların söylediklerini doğru çıkaran biriydi.

إِلَّا عِبَادَ
اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ
وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾
يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾
لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ
الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

40-49: Allah'ın muhlis kulları müstesna. Onlara belli bir rızık vardır.[22] Türlü leziz yiyecekler[23] vardır. Onlar ikrâm olunurlar. Nimetleri bol Cennnet-

lerde. Karşı karşıya tahtlar üzerinde. Etraflarında şarap[24] çeşmeleri kâseleri[25] ile dolaşılır[26] onların; süt gibi beyaz, içenlere bir lezzet verir. Onda sekr (gaile) yoktur. Ondan, sarhoş da olmazlar.[27] Yanlarında, bakışlarını kocalarına hasretmiş[28] iri gözlü kadınlar[29] vardır. Onlar örtülüp saklanmış zar gibidir.[30]

Açıklamalar

22. Yani, bütün özellikleri anlatılmış ve bilinen, bulacaklarından emin oldukları ve her zaman bulacaklarını bildikleri ve bulunacakları hakkında hiç kaygı, şüphe veya korkuları olmayan rızık.

23. Burada, cennetteki yiyeceklerin besleme için değil, lezzet ve keyif için olduğuna ince bir işaret yapılmıştır. Yani, Cennette insan yiyeceklerini, kaybettiği enerjisini tekrar kazanmak veya vücudunun ihtayacını gidermek amacıyla yemeyecektir. Çünkü Cenneteki ebedi ve kalıcı hayatta bu gibi zaruri ihtiyaçlar olmayacaktır; yiyecekler zaman aşımına uğrayıp erimeyecek veya kaybolmayacaklardır. Cennette dünyadaki gibi sindirim sistemi işlemeyecektir vücudun yiyecek ihtiyaçları olacaktır. Bu sebepten dolayıdır ki, Cennetteki yemekler için "fevâkih" kelimesi kullanılmıştır ki, bu beslemeden çok lezzet ağırlıklıdır.

24. Aslında burada kesinkes "şarap" kelimesi kullanılmamıştır; ama aynı zamanda "kâse" (kadeh) kelimesi kullanılmıştır ve Arapçada bu kelime ile belirtilmek istenen nesne, yani kadeh ve bardaktan şarap içilir. İçinde şarap yerine süt veya su bulunan veya hiçbir şey bulunmayan bardağa veya tasa "kâse" (kadeh) denmez. Kâseden ancak şarap içilir.

25. Yani Cenneteki şarap dünyada meyve ve tahılın dinlendirilip çürütülmesiyle elde edilen içki gibi olmayacaktır, aksine doğal nehir ve çeşmeler gibi akacaktır. Muhammed sûresinde bu durum ayrıntılı olarak anlatılmıştır ve şöyle denilmiştir: "Cennete şarap ve süzülmüş bal nehirleri vardır" (âyet: 15).

26. Burada, bu şarap kadehlerini cennet sakinleri arasında kimin dolaştıracağı konusuna açıklık getirilmemiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde bu konuda ayrıntılı bilgiler verilmiştir: "Kendilerine mahsus ve sedefindeki inci gibi hizmetçi oğlanlar etraflarına döner." (et-Tûr: 24). "Etraflarında devamlı olarak hizmet için genç çocuklar dolaşırlar ki, onları gördüğün zaman saçılmış inci zannedersin"

(el-İnsan: 19). Diğer ayrıntıları, Hz. Enes ve Hz. Semure bin Cündüb'ün Hazreti Peygamber (s.a.v.) den naklen rivâyet ettikleri hadislerde yer almıştır. Bu hadislerde "Müşriklerin çocukları, Cennet sakinlerinin hizmetçileri olacaktır" denilmiştir (Ebu Davûd, Tayalisi, Taberani ve Bezzâr). Bu rivâyetlerin kaynakları zayıf olmasına rağmen bazı diğer hadislerde erginliğe erişmeyen çocukların Cennete gideceği ifade olunmuştur. Bu hadislerde ayrıca, anne-babaları Cennete giden çocukların onlar teselli bulsun diye onların yanında bulunacakları kaydedilmiştir. Bundan sonra Cennete gidemeyen anne-babaların çocukları kalıyor. Bu çocukların, Cennet sakinlerinin hizmetçileri olmaları akla ve mantığa daha yakındır. (Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz. Fethü'l-Bari ve Umdetü'l-Kâri, Kitabü'l-Cenâyiz, Bölüm: Evlâdü'l-Müşrikîn, Resûyilü'l-Mesâyil.)

27. Yani bu şarap, dünyadaki şarapta bulunan her iki türlü ayıbından yoksun olacaktır. Dünyadaki şarapta bulunan ilk ayıp kokusu ve tadıdır. Şarap içen bir acı duyar; boğazından midesine kadar geçen yolda da kendisini hissettirir. Daha sonra insanın beynine vurur, baş ağrısı yapar, kafasını sarhoş eder; çok içenlerin midesini, özellikle karaciğerini bozar, türlü hastalıklara yolaçar ve insanın sağlığını sarsıp ölüme kadar götürür. Şarabın ikinci ayıbı ve kötülüğü sarhoş edici özelliğidir. Bunu içen kişi kendinden geçer, ne yaptığını, ne söylediğini bilmez. Dünyada insan sadece keyif için şarabın bütün bu zararlarını göğüsler. Onun için Allahu Teâlâ buyuruyor ki, Cennet'teki şarap bundan farklı olacaktır; keyif vermesine verecektir, ama ne gailesi ne sarhoşluğu olacaktır.

28. Yani, kocalarından başka kimseye bakmayacaklardır.

29. Belki de bunlar dünyada erginliğe erişemeden ölen ve anne ve babaları Cennete giremeyen kızlardır. Bu tahmininiz yukarıda genç çocuklarla ilgili ifadeye dayanmaktadır. Anne ve babaları Cennete giremeyen erkek çocukları nasıl hizmete memur edilecek ve her zaman delikanlı olarak kalacaklarsa bu gibi genç kızlar da Cennet sakinlerine hizmet edeceklerdir ve her zaman genç huriler olarak kalacaklardır. Vallahü âlem bissevâb.

30. Asıl sözler şöyledir: "Onlar örtülmüş, saklanmış yumurtalar gibidir". Müfessirler bu sözleri çeşitli biçimlerde açıklamaya çalışmışlardır. Ancak en doğru açıklama, Hz. Ümmü Seleme (r.a.)nin

Resûlüllah'tan naklettiği şu ifadede saklıdır: Hz. Ümmü Seleme diyor ki, ben bu âyetin anlamını Hazreti Peygambere sordum ve O da bunu şöyle açıkladı: "Onların nezaketi ve yumuşaklığı, yumurta kabuğunun altındaki zar gibi olacaktır." (İbn Cerir).

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾
يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا
أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ
فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾
﴿٥٧﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٨﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ
﴿٥٩﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٦٠﴾

50-59: (Cennet ehli) birbirlerine teveccüh ederek konuşurlar. Onlardan bir sözcü şöyle der: "Benim (dünyada) bir arkadaşım vardı". (Bana) "Sen de gerçekten inananlardan mısın?"[31] derdi. "Biz öldükten, toprak ve kemik olduktan sonra gerçekten cezalanacak mıyız?" derdi. (Şimdi) "acaba onun haline muttalî misiniz?" dedi. Derken (bizzat kendisi) baktı ve onu Cehennemin ortasında gördü. Ve ona: "Allah'a yemin ederim ki, az kalsın beni de iğva edip helâk edeceksin". "Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de (seninle beraber Cehennemde) hazır bulunanlardan olacaktım"[32] der. (İşte bak) "Biz ölmeyecek değil miymişiz?" "İlk ölümünüzden başka. Ve bir azab olunmayacak değil miymişiz?"[33]

Açıklamalar

31. Yani, sen de öyle imanı ve inancı zayıf olan birisin ki, ölümden sonra hayat gibi akıl almaz bir kavrama inanmaya başladın.

32. Bundan, âhirette insanın işitme, görme ve konuşma yeteneğinin ne olacağı anlaşılmaktadır. Cennette oturan bir kişi istediği

zaman televizyon veya benzeri bir âlet olmaksızın sadece şöyle eğilip kendisinden belki de binlerce kilometre ötesinde Cehennemde eziyet çekmekte olan bir kişiyi görebilmektedir. Bu iki kişi birbirini görmekle kalmıyor, ayrıca, aralarında telefon veya radyo gibi bir cihaz olmadan görüşme ve konuşma yapılabilmektedir. Onlar böylesine uzak bir yerden konuşabiliyor ve birbirinin sesini dinleyebiliyorlar.

33. Buradaki konuşmadan anlaşılıyor ki, Cennette oturan bu kişi, Cehennemdeki arkadaşlarıyla konuşurken birden bire kendine söylenmeye başlıyor ve bu üç cümle ağızından öyle dökülüyor ki, sanki, bir kişi kendini beklediğinden çok üstün ve güzel bir mevkide gördükten sonra şaşkınlığını ve sevincini saklayamıyor. Bilindiği gibi, bu tür kendi kendine konuşmada belli bir muhatap yoktur, sorulan sorular da sormak değil, kendi içindeki duygularını dışarıya vurmak amacıyla sorulur. Cennette oturan kişi, Cehennemdeki arkadaşıyla konuşurken birden bire hayallere dalıyor ve kendi iyi talihinden övünmeye başlıyor ve kendi kendine diyor ki, ben öyle bir yere gelmişim ki bana ne ölüm ne azap gelebilir; her türlü dertten kurtulmuşumdur ve ölümsüzleşmişimdir. İşte bu duyguların etkisiyle birden bire: "Biz ölmeyecek değil miyimişiz?" ve "biz böyle bir yere ulaşmış mıyız?" diye haykırıyor.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ
ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ ٱلْعَٰمِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ
نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ ٱلزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَٰهَا فِتْنَةً لِّلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٣﴾
إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِىٓ أَصْلِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُۥ رُءُوسُ
ٱلشَّيَٰطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَءَاكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا ٱلْبُطُونَ
﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ
لَإِلَى ٱلْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾

60-68: Şüphe yok ki, bu büyük bir fevz ve kurtuluştur. Bunun gibi sevab için çalışanlar, çalışsınlar. Ziyafet olarak bu mu yoksa zakkum[34] ağacı mı daha hayırlıdır? Gerçekten biz onu (zakkum ağacını) zâlimler için fitne (imtihan) kıldık.[35] O, Cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Meyveleri şeytanların başları gibidir.[36] Kâfirler ondan yiyecekler ve karınlarını dolduracaklar. Sonra onlar için, bunun üzerine fena kokulu kaynar su vardır (içirilir). Sonra gideceksi yer Cehennemdir.[37]

Açıklamalar

34. Zakkum, Tehâme bölgesinde yetişen bir bitkidir. Tadı acı ve kokusu hoş olmayan bu bitkinin dalları ve çiçekleri koparılınca kopan yerden beyaz süt renginde su sızar. Suyu vücutta şişkinlik yapar. Bu, memleketmizde yetişen "Thohar" bitkisine benzer.

35. Yani, Allah'ı ve Resûlünü inkâr edenler bu sözleri dinledikten sonra Kur'ân-ı Kerimi ve Hazreti Peygamberi (s.a.v.) alaya almak için yeni bir fırsat elde ederler. Onlar kahkahalarla gülüyor ve "al işte, şimdi de ağacın Cehennemin dibinde ateşten çıkacağını söylüyor" diyor.

36. Burada kimse zakkumun meyvelerinin gerçekten şeytanın başları gibi olduğunu söylemeye ve "şeytanın başını kim görmüştür ki, böyle bir benzetme yapılıyor" diye demagoji yapmaya kalkışmasın. Burada genellikle dünyanın her dilinde ve edebiyatında yapılan hayali bir benzetme yapılmıştır. Örneğin, biz çok güzel bir kadını periye benzetir, çok çirkin bir kadına da cadı deriz. Nurlu, temiz bir yüze sahip bir insanın melek yüzlü olduğunu söyleriz; çok korkunç ve iğrenç bir adama da "şeytan" deriz. Bütün bu benzetmeleri gerçekten peri, cadı, melek veya şeytanı gördüğümüzden değil, sadece belli imaj ve kavramları ortaya koymak için yaparız.

37. Bundan anlaşılıyor ki Cehennem sakinleri açlık ve susuzluktan perişan hale gelince zakkum ve kaynar suyun bulunduğu yere götürüleceklerdir. Burada bu insanlar karınlarını doyurduktan sonra tekrar Cehenneme götürülücektir.

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ
آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَانَا
نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

69-76: Çünkü onlar, babalarını sapıklıkta buldular. Kendileri de onların izleri üzerinde koşturuluyorlardı.[38] Onlardan evvel de eski kavimlerin çoğu sapıklığa düşmüştü. Biz onlara korkutucu peygamberler gönderdik. Şimdi, o inzar olunanların akibeti nasıl oldu bir bak. Ancak, Allahın muhlis kulları müstesna (onlar helâk olmadı). Nûh[39] bize dua etmişti[40] de biz de kendisine ne güzel icabet etmiştik. Biz, hem onu hem elini büyük belâdan kurtardık.[41]

Açıklamalar

38. Yani onlar hiçbir zaman kendi akıllarını kullanıp atalarından gelen örf ve âdetlerin doğru olup olmadığını anlamaya çalışmamışlardı. Gözleri kapalı atalarının yanlış yolunu izliyorlardı.

39. Bu konu geçen rükunun son cümleleriyle bağlantılıdır. O cümleler gözönünde bulundurulursa, bu hikâyelerin niçin anlatıldığı iyice anlaşılır.

40. Burada bu sözlerden Hazreti Nûh (a.s.)un, uzun bir süre milletine hak dinine dâvetini vermesine rağmen hiçbir başarı kazanmayınca Allah'a yaptığı feryad kastedilmiştir. Bu feryadın sözleri el-Kamer sûresinde şöyle yer almıştır: "Ben mağlûbum, artık intikâmımı sen al." (Âyet: 10).

41. Yani, Hz. Nûh (a.s.) ve elini, o zâlim ve ahlâksız milletin muhalefetinin doğurduğu büyük eziyetten kurtardık. Burada şu meseleye de ince bir işaret yapılmıştır: Biz Nasıl ki, Nûh ve ailesini büyük bir eziyet ve belâdan kurtardık, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşlarını da Mekkeli kâfirlerin şirretinden kurtaracağız.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾
سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾ وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ
لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ
مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾

77-87: Onun zürriyetini (kıyamete kadar) baki kalanlardan kıldık.[42] Nûh için, sonradan gelenler arasında iyi bir nâm bıraktık. Âlemlerde Nûh'a selâm olsun.[43] Biz muhsinleri böyle mükafâtlandırırız. O, bizim mü'min kullarımızdandı. Sonra diğerlerini suda boğduk. İbrahim de, O'nun tâbilerindendi (dinindendi). Çünkü o (İbrahim) Rabbine temiz bir kalb ile gelmişti.[44] O zaman babasına ve kavmine: "Siz neye tapıyorsunuz?" demişti.[45] Allah'tan başka yalandan ilâh mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?[46]

Açıklamalar

42. Bunun iki anlamı olabilir: (1) Hz. Nûh (a.s.)a muhalefet edenlerin nesli ortadan kaldırıldı ve tarihe karıştı, buna karşılık Hz. Nûh'un nesli dünyada kalmaya devam edecektir. (2) Hz. Nûh'tan önceki ırkının tümü yok edildi ve daha sonra dünyaya sadece Hz. Nûh'un soyundan insanlar yayıldı. Müfessirin çoğu bu son açıklamayı benimsemişlerdir. Ne var ki, bu konuda Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi o kadar net değildir ve gerçeği Allah'tan başka kimse bilmez.

43. Yani bugün dünyada Hz. Nûh'u kötüleyen kimse yoktur. Nuh tufanından bu yana binlerce yıl geçmesine rağmen herkes ondan ancak iyi bir şekilde bahseder.

44. "Rabbine temiz bir kalb ile gelme"nin anlamı, herkes ve herşeyden yüz çevirip sadece O'na bağlanmaktır. "Temiz bir kalb ile"nin anlamı da, her türlü şüphe ve vesveseden yoksun, her türlü

ahlâksızlıktan arınmış, inancı sağlam, şirk ve küfürden uzak, her türlü başkaldırı ve itaatsızlıktan sakınan, hiçbir karmaşıklık ve anlaşmazlık bulunmayan, nefsin ve temiz olmayan diğer bütün niyetten farklı, kötülüklerden yoksun, hiçbir kimseye karşı kin, nefret, kötü niyet, haset ve kıskançlık bulunmayan bir kalbe sahip insandır.

45. Hz. İbrahim'in bu hikâyesinin ayrıntıları için bk. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 50-55, Meryem, dipnot: 26, 27, el-Enbiya, dipnot: 51-66, eş-Şuara, dipnot: 5-64, el-Ankebut: dipnot: 25-48.

46. Yani siz Allah'ı ne sanıyorsunuz? Siz bu tahta, ağaç, taş ve topraktan yapılmış bu tanrıların O'nunla eşdeğer olabileceklerini mi sanıyorsunuz? Ya da O'nun özellikleri ve yetkilerine ortak olabileceklerini mi düşünüyorsunuz? Ya da, O'na böylesine büyük saygısızlık ve hakaret ettikten sonra O'nun pençesinden kurtulacağınız gibi yanlış bir kanıya mı varıyorsunuz?

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾
فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾

88-91: Derken[47] yıldızlara bir kerre baktı.[48] Ve "ben hastayım" dedi.[49] O vakit kavmi ondan dönüp uzaklaştı.[50] Bunun üzerine o da gizlice onların ilâhlarına gidip "niçin yemek yemiyorsunuz?"[51]

Açıklamalar

47. Şimdi, ayrıntıları daha önce el-Enbiya sûresinde (âyetler: 51-73) ve Ankebût sûresinde (âyetler: 16-27) geçmiş olan belli bir olaydan sözediliyor.

48. İbn Ebî Hatim, tanınmış tabiî müfessir Katede'ye dayanarak Arapların, bir kişinin yıldızlara bakmasını bir deyim olarak ve o kişinin düşünmesi ve gözden geçirmesi anlamında kullandıklarını nakletmiştir. Allame İbn kesir de bu tanımı doğru kabul etmiştir. Zâten günlük yaşantımızda sık sık rastlanan bir olaydır bu. Yani, bir kişi bir konuyu enine boyuna düşünmeye başlayınca belli bir süre ya göğe doğru ya da yukarıya bakar.

49. Bu, Hazreti İbrahim'in (a.s.) hayatında yalan söylediği iddia

edilen üç şeyden biridir. Oysa, bu söz veya olayın yalan veya gerçeğe aykırı olduğunu söylemek için herhangi bir yoldan Hazreti İbrahim'in herhangi bir baskı altında olmadığını ve sadece bir bahene olarak şöyle söylediğini bilmek gerekir. Bu hususta herhangi bir kanıt olmaksızın bu sözün yalan olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Biz konuyu Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya sûresinin 60. dipnotunda ayrıntılı olarak ele aldık; ayrıca "Resâyil-ü Mesayil" (s. 35-39) de bu konuya değinmeye çalıştık.

50. Bu cümle zâten durumun ne olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, halk o gün bir şenliğe gidiyordu. Hz. İbrahim'in söyledikleri yalan veya gerçeğe aykırı olsaydı, ailesi pekalâ diyebilirdi ki, "senin hastalığın filân yok, gayet iyi görülüyorsun, gitmemek için bahane uyduruyorsun." Ailesinin onun mazeretini kabul edip onsuz şenliğe gitmesinden anlaşılıyor ki Hz. İbrahim mutlaka bir rahatsızlık geçirmiş, nezle, öksürük veya başağrısı gibi geçici ve hafif de olsa, bir hastalıktan muztarip olmuştu.

51. Bu gösteriyor ki, tapınakta putlar ve heykellerin önünde türlü çeşit yiyecekler duruyordu.

مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ
يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

92-98: "Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz?" dedi. Sağ eliyle onlara vurmaya başladı. Bunun üzerine kavmi koşarak geldi.[52] Ve onu tuttular. (İbrahim) "Kendinizin yonttuğu şeylere mi tapıyorsunuz?" "Halbuki sizi de, yaptığınız şeyleri de Allah yaratmıştır" dedi. (Kavmi): "Onun için bir bina yapın ve onu ateşe atın" dediler. Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz, onları zelil ve alçak kıldık.[53]

Açıklamalar

52. Burada olup bitenler özetlenmiştir. el-Enbiyâ sûresinde verilen

ayrıntılara göre halk, tapınağa gelip bütün putların kırık-dökük olduğunu görünce olayı soruşturmaya başladı. Bazı kimseler İbrahim adlı bir gencin putları kötülediğini ve aleyhlerinde türlü şeyler söylediğini belirtti. Bunun üzerine toplanan kalabalık Hz. İbrahim'in getirilmesini emretti. Bunun üzerine bir grup gidip Hz. İbrahim'i buldu ve toplanan halkın yanına getirdi.

53. el-Enbiya sûresinde şu ifade kullanılmıştır: "Biz de: "Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve selamet ol," dedik." (Âyet: 69). el-Ankebût sûresinde ise şöyle buyurulmuştur: "Allah da, onu ateşten korudu." (Âyet: 24). Bundan anlaşılıyor ki, kavmi Hz. İbrahim'i ateşe atmıştı, ancak onu Allah kurtardı. Yukarıdaki âyette "ona bir tuzak kurmak istediler; biz onları zelîl ve alçak kıldık" yönünde kullanılan cümle, "kavmi Hz. İbrahim'i ateşe atmak istedi ama atamadı" anlamına gelmemelidir. Aksine yukarıdaki bütün âyetler bir arada okunduğunda şu anlam çıkıyor: Kâfirler Hz. İbrahim'i ateşe atıp öldürmek istiyordu, ama yapamadılar ve Hz. İbrahim (a.s.)ın mucizevî bir biçimde kurtulmasıyla üstünlüğü sağlandı; kâfirler ise yenik düştü ve rezil oldu. Bu olay anlatılmakla Kureyşli müşriklere deniliyor ki, evlâtları olduğundan övündüğünüz Hz. İbrahim'in tutumu ve hareketi sizinkiler gibi değil, Hazreti Muhammed (s.a.v.)inki gibi idi. Şimdi eğer siz, Hazreti Muhammed'i kavminin Hz. İbrahim'i alt etmeye çalıştığı gibi çalışırsanız, yenik düşen ve alçalan siz olacaksınız, Hazreti Muhammed değil.

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ
رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ
بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

99-101: (İbrahim)[54]: "Ben Rabbime (O'nun emrettiği yere) gidiyorum.[55] O, bana yol gösterir" dedi. "Ey Rabbim, bana salihlerden bir evlâd ihsan buyur"[56] dedi. Biz de onu halîm (uysal) bir evlât ile müjdeledik."[57]

Açıklamalar

54. Yani, Hz. İbrahim (a.s.) ateşten kurtulduktan sonra memleketini terketmeye karar verdi ve bu sözleri söyledi.

55. Bu demektir ki, "ben yalnız Allah uğruna memleketimi terkediyorum; zira, kendimi O'na adadığımdan dolayı kavmim bana düşman olmuştur. Oysa benim ve kavmim arasında öyle bir kavga veya anlaşmazlık yoktu ki, memleketimi terketmemi gerektirecekti. Ayrıca, dünyada benim gideceğim bir yerim de yoktur. Ben sadece Allah'a inanarak ve güvenerek yola çıkıyorum; Allah beni nereye götürürse oraya gideceğim."

56. Bu dua gösteriyor ki, Hz. İbrahim'in (s.a.v.) o zamana kadar herhangi bir çocuğu yoktu. Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde verilen bilgilere göre Hz. İbrahim sadece eşi ve yeğeni (Hz. Lût) ile birlikte memleketini terketmişti. Memleketinden ayrılışı sırasında doğal olarak Allah'tan kendine sâlih ve temiz bir evlât verilmesini istemişti ki, gurbette özlemlerini ve dertlerini azaltabilsin.

57. Bu demek değildir ki, Hz. İbrahim (a.s.) dua eder etmez kendisine bu müjde verilid. Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde Hz.İbrahim'in şu sözleri nakedilmiştir: "Bana ihtiyarlığında İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a hamdederim." (İbrahim: 39). Bu demektir ki, Hz. İbrahim (a.s.)in duası ve Allah'ın kendisine verdiği müjde arasında yıllar geçmişti. İncil'in ifadesine göre Hz. İsmail'in doğumu sırasında Hz. İbrahim 86 yaşında idi (Doğum: 16: 16) ve Hz. İshak'ın doğumu sırasında 100 yaşında idi (Doğum: 21: 5).

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي
أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

102: Vaktaki çocuk onun yanında koşma çağına geldi, (İbrahim ona) şöyle dedi: "Yavrum, rüyamda görüyorum ki, seni boğazlıyorum.[58] Bak sen buna ne dersin?"[59] (Oğlu cevaben) "Babacığım, sana emrolunanı yap.[60] İnşallah beni sabredenlerden bulursun" dedi.

Açıklamalar

58. Hazreti İbrahim (a.s.) rüyasında kendi oğlunu boğazlamışken değil, boğazlamak üzere iken görmüştü. Fakat bu rüyalardan, Allah

(c.c.)in kendisini sınava tâbi tutmak istediğini ve oğlunu kurban etmesini istediğini anlamıştı. Hz. İbrahim bunun üzerine yüreğine taş basarak kendi ciğer paresini kurban etmeye karar vermişti. Ancak Yüce Allah, Hz. İbrahim'e rüya göstermek inceliğinin hikmetini daha sonra 105 nci âyette açıklamıştır.

59. Hz. İbrahim'in, oğluna rüyası ile ilgili fikrini sormasının amacı, onun iznini almak değildi. Hz. İbrahim yalnız Allah'ın kendisine daha önce müjdelediği evlâdın sâlih olup olmadığını tesbit etmek istiyordu. Bilindiği gibi, kendisi Allah'tan sâlih bir evlât istemiş ve Allah da böyle bir vasıfta olan Hz. İsmail'i ihsan ettiğini bildirmişti. Eğer çocuk Allah'ın rızası için canını fedâ etmeye hazır olsaydı demek ki, Hz. İbrahim'in duası tam olarak kabul edilmiş ve Hz. İsmail yalnız vücutça değil ahlâkî ve manevî açıdan da onu oğlu olarak yetişmişti.

60. Burada görüldüğü gibi, peygamber olan babanın oğlu, rüyayı Allah'ın emri olarak kabul etti. Şayet rüya gerçekten Allah'ın emri olsaydı Allah çeşitli vesilelerle ve açık seçik bir şekilde Hz. İbrahim, oğlu İsmail'in rüyayı yanlış yorumladığını belirtebilirdi. Fakat, Kur'ân-ı Kerim'de bu olay ile ilgili kayıtlarda buna benzer herhangi bir şeye rastlanmıyor. Bundan dolayıdır ki, Müslümanlar, peygamberlerin rüyalarının vahyin bir çeşidi olduğuna inanırlar. Hatta bu husus İslâm şeriatına önemli bir kural olarak girmiştir. Gayet tabii ki, böyle bir inanç yanlış ve gerçeğe aykırı olsaydı, Cenab-ı Hak bunu mutlaka düzeltirdi. Kur'ân-ı Kerim'i Allah'ın kelâmı olarak kabul edenler hâşâ Allah'ın böyle bir hata yapacağına herhalde, imkân ve ihtimal vermezler.

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾

103-105: Vakta ki, ikisi de kazaya (Allah'ın emrine) teslim oldu. İbrahim onu yüz üstü yatırdı.[61] Ve biz, ona, "Ey İbrahim" diye nidâ ettik.[62] "Rüyana sadakat gösterdin.[63] Şüphe yok ki, biz, güzel amel işleyenleri böyle mükafatlandırırız.[64]"

Açıklamalar

61. Hz. İbrahim (s.a.) oğlunu boğazlamak için sırtüstü değil yüzükoyun yatırdı ki, çoğunun yüz ifadesini görüp baba sevgi ve şefkatı ağır basmasın ve son anda Allah'ın emrini yerine getirmekten geri kalmasın.

62. Dilbilgisi uzmanlarına göre burada "ve" kelimesi "o halde, o zaman" anamındadır. Yani cümle şöyle olacaktır: "Vakta ki, ikisi de kazaya teslim oldu, İbrahim onu yüz üstü yatırdı, o zaman, biz ona "ey İbrahim" diye nidâ ettik". Ancak başka bir grup dilbilgisi uzmanları burada "vakta ki" kelimesinin olmadığını ve okuyucunun anlayışına bırakıldığını belirtiyor. Çünkü, olay öylesine büyük ve ciddi idi ki, bunu kelimelerle dile getirmektense okuyucuların hayal gücüne bırakmak daha uygundu. Yüce Allah'ın, yaşlı bir babanın, binbir zorlukla kavuştuğu oğlunu Allah rızası için kurban etmektense okuyucuların hayal gücüne bırakmak daha uygundu. Yüce Allah'ın, yaşlı bir babanın, binbir zorlukla kavuştuğu oğlunu Allah rızası için kurban etmeye hazır olduğu ve oğlunun da boğazlanmayı seve seve kabul ettiğini görünce rahmetinin ne kadar dalgalandığı, bu itaatkâr ve fedakâr baba-oğulu ne kadar sevdiği tahmin edebilir. Bu müthiş olay kelimelerle ne kadar anlatılmaya çalışılırsa değeri o kadar azalır.

63. Yani, Biz sana rüyada oğlunu boğazlamış ve canının çıkmış değil, senin onu boğazlamak üzere olarak göstermiştik. Sen bu rüyayı gerçekleştirdin; artık amacımız oğlunun canını almamız değildir. Gerçek amacımız senin ve oğlunun emre âmâde olmanız ve fedakârlığınızla elde edilmiştir.

64. Yani, ihsan ve güzel amel yolunu seçenleri boşuna güç duruma düşürmek ve zahmetler çekmek üzere imtihandan geçirmeyiz; aksine bu imtihanlarla güzel haslet ve özelliklerini daha da artırmaya ve kendilerine daha yüksek ve faziletli yerler vermeye çalışırız. Ayrıca, biz onları soktuğumuz darboğazdan kurtarmayı da biliriz. Nitekim, sen oğlunu kurban etmeye razı olunca bu hareketini, sana yüksek dereceler ve mükafatlar vermemiz için yeterli saydık. Böyle hem oğlunun canını kurtardık, hem sana daha iyi mevkiler verdik.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ
الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي
الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾

106-112: Bu, apaçık bir imtihandır.[65] Ona büyük bir kurbanlık fidye verdik.[66] Yine ona sonradan gelenler arasında iyi bir nâm bıraktık. İbrahim'e selâm olsun. Biz, muhsinleri işte böyle mükafatlandırırız. O, bizim kullarımızdandı. Ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.

Açıklamalar

65. Yani, amacımız senin elinle senin oğlunu boğazlatmak değil, seni imtihan etmekti; yani Biz seni, bizim için dünyanın en değerli şeyi bile feda edip edemeyeceğini görmek istiyorduk, o kadar.

66. "Büyük bir kurbanlık"tan, İncil'de ve İslâmî kaynaklarda sözü geçen mandadır. Bu manda, Hz. İsmail yerine kurban edilmek üzere Allah tarafından bir melekle beraber Hz. İbrahim'e gönderilmişti. Buna "büyük kurbanlık" demenin nedeni, Hz. İbrahim gibi sadık bir kulun, İsmail gibi uysal ve itaatkâr bir oğulun fidyesi olmasaydı. Yüce Allah, bunu eşsiz kurbanın niyetini tamamlamanın bir vesilesi yaptı. Buna "Büyük Kurbanlık" demenin bir başka nedeni de şudur: Yüce Allah kıyamete kadar tüm dünyadaki iman sahiplerinin belli bir günde kurban kesmelerini emretti ve böylece sadakat ve fedakârlığın bu büyük olayını her zaman taze tutma geleneğini kurdu.

وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

113: Ona da (İbrahim'e) İshak'a da bereketler verdik.[67] Onların zürriyetlerinden iyi hareket eden de, nefsine apaçık zulmeden de vardır.[68]

Açıklamalar

67. Buraya ulaştığımızda aklımıza şu soru gelmektedir: Hazreti İbrahim'in (s.a.v.) kurban etmeye karar verdiği ve bu karara seve seve uyan oğlu hangisiydi? Bu hususta bize ilk cevap İncil'de verilmiştir:

"Allah, Abraham'ı (İbrahim'i) imtihan etti ve dedi ki, "ey Abraham tek ve yegane sevdiğin oğlun İzhâk'ı (İshak'ı) yanına alarak Moriah ülkesine git ve orada benim göstereceğim dağlardan birinde onu kurban et" (Doğum, Bölüm: 22, 1-2).

Bu satırlarda dikkate değer iki nokta vardır: Birincisi, kurban edilecek evlâdın İshâk (a.s.) olduğu belirtilmiştir. İkincisi, bu çocuğun, Hz. İbrahim'in tek evlâdı olduğu söylenmiştir. Halbuki, bizzat İncil'in diğer kayıtlarından bu sözlerin tamamıyla yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, İncil'in şu pasajlarına bakınız:

"Ve Abraham'ın zevcesi Sarah (Hz. Sâre)ın hiçbir çocuğu yoktu. Onun Mısırlı bir hizmetçisi vardı, adı Hâcer idi. Sarah, Abraham'a dedi ki "Bak Hüdâvend beni evlâttan mahrum bırakmıştır. Onun için, sen hizmetçimin yanına git. Belki de, böylece evimiz neşe ile dolar. Ve Abraham Sarah'ın dediğini yaptı. Ve o Hâcer'in yanına gitti ve o hamile kaldı" (Doğum, Bölüm: 16, 1-3).

"Allah'ın meleği ona dedi ki, "sen hamilesin ve sen bir erkek çocuk dünyaya getireceksin. Adını İsmail koy" (Doğum, Bölüm 16, 11).

"Abraham ve Hacer'den İsmail doğduğu zaman Abraham 86 yaşında idi" (Doğum, Bölüm 16, 16).

"Ve Hüdavend, Abraham'a dedi ki, senin karın olan Sarah'dan de sana bir erkek çocuğu bahşedeceğim. Adını İshâk koyarsın... O, gelecek yıl aynı tarihte Sarah'dan doğacaktır... O zaman Abraham, oğlu İsmail'i ve evin diğer erkeklerini yanına aldı ve aynı gün Allah'ın emriyle onları sünnet etti. İsmal'i ve evin diğer erkeklerini yanına aldı ve aynı gün Allah'ın emriyle onları sünnet etti. Abraham 99 yaşında iken sünnet oldu. İsmail ise sünnet olduğu zaman 13 yaşında idi." (Doğum, Bölüm 17, 15-25). "Ve oğlu İzhak doğduğu zaman Abraham 100 yaşında idi." (Doğum, Bölüm, 21:5).

Bu ifadeler ile İncil'in, içine düştüğü çelişki kendiliğinden ortaya çıkıyor. Şöyle ki, 14 yaşına kadar Hz. İsmail, Hz. İbrahim'den tek ev-

lâdının kurban edilmesini istemişse o İsmail olmalıdır. Yok eğer Allah, Hz. İshak'ın (a.s.) kurban edilmesini istemişse, o zaman Hz. İbrahim'in tek evlâdı olduğunu söylemek yanlış olur.

Bu hususta İslâm kaynaklarında da derin ihtilâflar vardır. Müfessirlerin bir bölümünün sahabeler ve tabîilerden naklettikleri hadislere göre kurban edilmesi emrolunan çocuk Hz. İshak'tı. Bu grupta şu isimler yer almaktadır:

Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abbas bin Abdülmutallib, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Ebû Hureyre, Katadeh, İkrime, Hasan Basri, Said bin Cübeyir, Mücahid, Şa'bi, Mesrûk, Mekhûl, Zuhri, Atâ, Mukatil, Süddi, Ka'b-ı Ahbar, Zeyd bin Eslem (r.anhüm) v.s.

İkinci grupta yer alanlar ise kurban edilmesi emrolunan çocuğun Hz. İsmail (a.s.) olduğunu savunmaktadır ki, bunlar şöyle sıralanabilirler: Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Hz. Abdullah bin Ömer, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Ebu Hureyre, Hz. Muaviye, İkrime, Mücahid, Yusuf bin Merhan, Hasan Basri, muhammed bin Ka'b el-Kurzî, Şa'bi, Said bin el-Müseyyeb, Dahhâk, Muhammed bin Ali bin Hüseyin (İmam Muhammed el-Bâkır), Rebi' bin Enes ve İmam Ahmed bin Hanbel) (r.anhüm) v.s.

Bu iki listeyi birbirleriyle karıştırınca bazı isimlerin ortak olduğunu görürüz. Yani, aynı zâtın değişik hadisler naklettiği belirtilmiştir. Meselâ, Hz. İkrime'nin, Hz. Abdullah bin Abbas'tan naklettiği hadise göre kurban edilmesi emrolunan çocuk Hz. İshak'tı. Fakat, Atâ bin Ebi Rebâh'ın yine Hz. Abdullah bin Abbas'tan naklettiği hadis şöyledir: "Yahudiler, kurban edilmesi istenen çocuğun İshak olduğunu iddia ederler. Ama Yahudiler yalan söylerler." Aynı şekilde Hz. Hasan Basrî'nin, Hz. İshak'ın (zebîh) (Allah yolunda kurban edilmiş) olduğuna inandığına dair bir hadisi vardır. Fakat, Amr bin Ubeyd'in ifadesine göre Hz. Hasan Basrî, Hz. İsmail'in "zebîh" olduğu konusunda hiç tereddüt etmezdi.

Hadisler ve tefsirlerde bu konuda ortaya çıkan ihtilâf gayet doğal olarak ulema ve fakîhlerin de iki ayrı kampa bölünmelerine yol açmıştır. Nitekim, İbn Cerîr ile Kadı İyaz v.s. reylerini kesinlikle Hz. İshak lehine vermişlerdir. İbn Kesîr gibi âlimler ise kesinlikle Hz. İsmail'in

zebîh olduğuna karar vermişlerdir. Fakat, Celâleddin Suyûti gibi âlimler de arada kalmış ve kesin bir tavır takınmaktan kaçınmışlardır. Ancak elimizdeki bütün kaynakları bilimsel ve objektif şekilde değerlendirecek olursak "zebîh"in Hz. İsmail olduğuna karar verebiliriz. Bu hususta şu delilleri ileri sürebiliriz:

1. Yukarıdaki âyetlerde, Hz. İbrahim'in, anayurdundan ayrılırken Allah'tan kendisine sâlih bir evlât ihsan etmesini istediği belirtilmiştir. Buna cevap olarak Allah (c.c.) kendisine halîm (uysal ve mütevazi) bir evlât verileceğini müjdelemiştir. Olayların gelişmesi, Hz. İbrahim'in o ân içinde bulunduğu şartlar ve konuşma tarzı, Hz. İbrahim'in, duasını evlâtsız olduğu bir sırada yaptığını gösteriyor. Müjdelenen çocuğun da onun ilk erkek çocuğu olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, sûrenin dili, uslûbü ve olayın niteliği aynı çocuğun delikanlılık çağına geldiği zaman Hz. İbrahim'in onu Allah'ın arzusuna göre kurban etmeye karar verdiğini de gösteriyor. Böylece, Hz. İbrahim'in ilk evlâdının Hz. İsmail olduğu kesinlikle ortaya çıkıyor. Buna ilâveten, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in iki oğlundan sözedilirken adları da sıra ile verilmiştir: "Bana ihtiyarlığımda İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a hamdederim" (İbrahim: 39).

2. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İshâk'ın doğacağına dair verilen müjdede kendisi için "ilim sahibi" (Zariyat: 28) kelimesi kullanılmıştır. Hicr sûresinde de şöyle denilmiştir: "Biz seni alîm bir evlât ile müjdeliyoruz" (53). Fakat burada müjdelenen çocuğun "halîm" (uysal, mütevazi) olduğu beyan edilmiştir. Demek ki, her iki çocuk da ayrı ayrı huy ve karaktere sahiptiler. Hz. İbrahim'e kurban etme emri alîm değil, halîm olan çocuk için verilmişti.

3. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İshak'ın doğacağına dair müjde verilirken İshâk'ın da Yakub adında bir çocuğa sahip olacağı belirtilmiştir: "Ayakta duran İbrahim'in zevcesi güldü. Biz de ona İshâk'ı, onun ardından da Yakub'u müjdeledik." (Hûd: 71). Eğer Hz. İbrahim (a.s.) rüyasında ilerde doğacak bir çocuğunu babasını çocukken boğazladığını görmüş olsaydı, Allah'ın bu çocuk kurban edildiği takdirde onun Yakub adında bir evlâdın babasına imkân kalmazdı. Allâme İbn Cerîr bu delili çürütmek amacıyla diyor ki, belki de, Hz. İbrahim rüyasını, Hz. İshak, Yakub adında bir erkek çocuğuna sahip olduktan sonra görmüştü. Fakat, bu çok uzak ve gülünç bir tahmindir. Çünkü, Kur'ân-ı

Kerim, kurban edilmesi istenen çocuğun, "babasıyla beraber koşacak yaşa geldiği" zaman kurban edilmeye götürüldüğünü açık bir dille ifade ediyor. Herhangi bir önyargısı olmayan bir kişi bu cümleyi okuyunca kurbanlık çocuğun ancak 8-10 veya en fazla 12-13 yaşlarında olduğunu düşünecektir. Çoluk çocuk sahibi bir gençten sözedilirken böyle bir ifadenin kullanılabileceği düşünülemez.

4. Kur'ân-ı Kerim'de kurban olayının tümü anlatıldıktan sonraki âyetlerde Hz. İbrahim'e "peygamber olacak İshâk adında sâlihlerden bir evlâdın müjdelendiği" belirtilmiştir. Bu âyetlerden de kurbanlık çocuğun Hz. İshak (a.s.) olmadığı belli oluyor. Aksine, önce İsmail adında başka bir çocuğun müjdelendiği ve babasıyla beraber koşacak yaşına geldiği zaman onun kurban edilmesi istendiği ifade edilmiştir. Hz. İbrahim bu imtihandan başarıyla geçtikten sonra ona İshâk adında başka bir çocuk müjdelenmiş oldu. Olayların bu zinciri ve sıralaması, kurbanlık çocuğun Hz. İshâk olmadığını, aksine bu çocuğun İshâk'tan birkaç yıl önce doğmuş olduğunu açık seçik bir şekilde ortaya çıkıyor. Allâme İbn Cerîr ve açık delili şu tezle reddediyor: "İlk önce İshâk'ın doğacağı müjdelenmişti ve o Allah'ın dilediği üzerine ölmeye hazır olunca ona ödül olarak peygamberlik verileceği bildirildi." Ne var ki, İbn Cerîr'in bu delili eskisinden daha da zayıftır. Çünkü, gerçekten böyle bir şey olsaydı, o zaman Cenab-ı Allah, "ona sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk'ı müjdeledik" yerine "aynı çocuğun sâlihlerden bir peygamber olacağını ona müjdeledik" ifadesini kullanırdı.

5. Güvenilir rivâyet ve hadislere göre Hz. İsmail'in fidyesi olarak kurban edilen mandanın boynuzu K'abe'de Hz. Abdullah bin Zübeyr (r.a.) dönemine kadar muhafaza edilmişti. Daha sonra, Haccâc bin Yusuf, Harem'de Hz. Zübeyr'i kuşatıp Ka'be'yi yerle bir edince bu boynuz da ortadan kayboldu. İbn Abbas ve Âmir bin Şa'bi bu boynuzu Ka'be'de gördüklerin belirtiyorlar. (Bk. İbn Kesîr). Bu gösteriyor ki, Kurbon olayı Suriye'de değil, Mekke-yi Muazzama'da meydana gelmişti ve kurbanlık Hz. İsmail'di (a.s.) çünkü, böyle olmasaydı, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından inşa edilen Ka'be'de kurban olayının bir hatırası olarak boynuz saklanmazdı.

6. Arap rivayetlerine göre Araplar yüzyıllar boyu Kurban olayının mina'da meydana geldiğine inandılar. Ve taa o zamandan başlaya-

rak Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanına kadar hacılar Mina'ya gidip Hz. İbrahim'in geleneğine göre kurban kestiler. Daha sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) risâlete sahip olunca bu geleneği İslamiyetin hac farizasının bir parçası haline getirdi. Ve bugün dahi Müslüman hacılar 10 Zilhicce tarihinde kurbanlıklarını Mina'da kesiyorlar. Geçen 4500 yıldan beri kesintisiz sürdürülen bu gelenek, Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshâk değil, İsmail olduğunun inkâr edilmez bir kanıtıdır. Hz. İshâk'ın soyundan oldukları bilinen yahudiler ile hıristiyanlar arasında Müslüman ümmeti gibi, bütün milletin kurban kesilmesinin bir anısı olarak sürdürülen bir gelenek yoktur.

Bunlar öylesine sağlam ve inkâr edilmez delillerdir ki, bunların ortada olmasına rağmen bizzat Müslümanların bazı ileri gelenlerin Hz. İshak'ı "zebîh" (kurbanlık) olarak neden kabul ettiklerine hayret edilebilir. Yahudilerin böyle iftihar edilmesi gereken bir olayı, Hz. İsmail yerine ataları olan Hz. İshak'a maletmeleri anlaşılır bir şeydir. Ama, Müslümanların bir grubunun bu haksızlığı kabullenmelerine ne demeli? Allâme İbn Kesîr bu sorunun gayet tatmin edici cevabını meşhur tefsirinde vermiştir:

"Hakikati ancak Allahu Teâlâ bilir. Fakat, dikkat edildiğinde, Hz. İshâk'ın zebîh (kurbanlık) olmasıyla ilgili bütün hadis ve rivayetlerin, Ka'b-ı Ahbâr tarafından nakledildiği ortaya çıkar. Bu zât Hz. Ömer döneminde Müslümanlığı kabul etmişti ve Müslümanlara yahudi ve nasarâ'nın kitaplarından pasajlar okurdu. K'ab-i Ahbar'ın okuduğu parçaları ilk önce sadece Hz. Ömer dinlerdi, daha sonra bazı diğer kimseler de dinlemeye başladılar. Böylece Müslümanlar, Ka'b'ın bazı doğru, yanlış ve uydurma hikâye ve masallarını da dinler hale geldiler. Halbuki, bu ümmetin Ka'b'ın bilgilerine ihtiyacı yoktu."

Bu konuya Muhammed bin Ka'b Kurazî'nin bir hadisi de ışık tutuyor. Muhammed bin Ka'b Kurazî diyor ki, "bir defasında benim yanımda Hz. Ömer bin Abdülaziz ve bazı diğer arkadaşları arasında "zebhih"in İsmail mi, yoksa İshak mı olduğu tartışması çıktı. Toplantıda daha önce yahudi, ama sonradan dindar bir Müslüman olan bir zât da vardı. O dedi ki, "Ya Emirü'l-Mü'minin, vallahhi, billahî, zebih, Hz. İsmail'di. Yahudiler bu gerçeği çok iyi biliyorlar; fakat Araplara karşı kin ve kıskançlıkları olduğu için Hz. İshak'ın zebih olduğunu iddia ediyorlar" (İbn Cerîr). Bu iki olayı bir araya getirip inceleyecek olursak

Hz. İsmail'in Kurban oluşuyla ilgili ortaya çıkan ihtilâfın, Yahudilerin sinsî ve plânlı bir propagandasının sonucu olduğunu anlayabiliriz. Müslümanlar başından beri ilmî konularda ihtiyatlı ve toleranslı davrandıkları için yahudiler tarafından naklolunan rivâyetleri birer tarihî gerçek olarak kabul ediverdiler ve bundan ilim değil, taassubun rolü olduğunu anlamadılar.

68. Bu cümle, burada Hz. İbrahim'in kurban kesmesiyle ilgili olay hangi amaçla anlatılmışsa onu açıklıyor. Bilindiği gibi, Hz. İbrahim'in (a.s.) iki oğlunun soyundan iki büyük topluluk meydana geldi. Birincisi, İsrailoğulları ki, bunlardan dünyanın iki büyük dini, yahudilik ve hıristiyanlık çıktı ve dünyanın önemli bir bölgesine yayıldı. İkincisi, İsmailoğulları ki, bunlar Kur'ân'ın inişi sırasında Arapların dini ve siyasi lideriydi ve bunların bir kolu olan Mekke'deki Kureyş kabilesi en üstün mevkiye sahipti. İbrahim soyunun bu iki kolu, ancak Hz. İbrahim (a.s.)e ve iki mümtaz oğluna sahipti. İbrahim soyunun bu iki kolu, ancak Hz. İbrahim (a.s.)e ve iki oğluna bağlantıları bakımından gelişti ve üstünlük kazandı; aksi takdirde, dünyada buna benzer sayısız aileler gelmiş ve geçmiştir ve bugün adlarını bile bilen yoktur. Şimdi Yüce Allah bu sülâlenin tarihinin en büyük olayını anlattıktan sonra her iki topluluğa, dünyada ne kadar ün ve üstünlük sağlamışlarsa, Allah'a tapmaları, O'na katıksız bağlılık, dürüstlük ve iyiniyet konusunda ataları Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. İshak'ın oluşturdukları eşsiz gelenekler sayesinde sağladıklarını vurgulamaktadır. Cenab-ı Allah kendilerine diyor ki, size verilen bereketler ve ihsan olunan nimet, fazilet ve şöhretler, hâşâ keyfi veya taraflı bir dağıtım değildi. Allah bir kişinin iki oğluna bütün rahmetini boşuna veya sebepsiz verildi. Bu ikram ve ihsan, onların gerçek Efendilerine gösterdikleri bağlılık ve fedakarlıklarından dolayı kendilerine verildi. Şimdi siz sadece onların evlâtları oldukları için Allah'ın nimet ve faziletlerine nail olamazsınız. Biz sizden kimin iyi ve dürüst ve kimin nefsine apaçık zulmeden olduğuna bakacağız ve ona göre onlara muamele edeceğiz.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ
وَهَٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ

وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا
الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ
وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾

114-123: Gerçekten biz, Mûsa ve Harûn'a da nimetler verdik. Onları ve kavimlerini büyük belâdan kurtardık.[69] Kendilerine yardım ettik de, onlar gâlib geldiler. Onlara ahkâmı açıklayan kitabını (Tevrat'ı) verdik. Kendilerine doğru yolu gösterdik. Sonradan gelenlerinde onlara güzel bir nâm bıraktık. Mûsa'ya ve Harûn'a selâm olsun. Şüphesiz bir muhsinleri böyle mükafatlandırırız. Onlar mümin kullarımızdandı. Şüphesiz İlyas da gönderilen peygamberlerdendi.[70]

Açıklamalar

69. Yani, onları Fir'avn ve kavminin Hz. Mûsa ve Harun'a yaptığı eziyetler ve kurdukları tuzaktan kurtardık.

70. Hz. İlyas (a.s.) İsrailoğullarının peygamberindendi. Hz. İlyas'tan Kur'ân-ı Kerim'de sadece iki yerde bahsedilmiştir. Biri burada, diğeri el-En'am sûresinin 85.nci âyetinde. Çağımızın araştırmacıları Hz. ilyas'ın M.Ö. 875-850 yılları arasında yaşadığını belirtiyorlar. Memleketi Cil'âd'dı. (Eski çağlarda Cil'ad, bugün Ürdün'ün kuzey ilçelerini oluşturan Yermûk nehrinin güneyindeki bölgeye denirdi) İncil'de adı Eliyah Tişbi (Elijah, The Tishbite) olarak geçer. Hz. İlyas (a.s.) ile ilgili bilgileri aşağıda aktarıyoruz:

Hz. Süleyman'ın (a.s.) vefatından sonra oğul Ravu'am (Rehoboam)ın beceriksizilği nedeniyle İsrailoğullarının devleti ikiye bölündü. Kudüs ve Güney Filistin'den oluşan bölge Davûd oğullarında kaldı, Kuzey Filistin'de de bağımsız İsrail devleti kuruldu ki, bunun başşehri daha sonra Semeriyye oldu. Her iki devlette durum kötüydü, ancak İsrail devletinin durumu daha da içler acısıydı. Bu devletin temeli zâten

kötülük ve ahlâksızlık üzerine kurulmuştu. Dolayısıyla, burada şirk, putperestlik, dinsizlik ve fısk-ü fücur ve ahlâksızlık aldı yürüdü. Nitekim, İsrail hükümdarı Ahiab (ahab)ın Sayda (Bugünkü Lübnan) kralının kızı İzabel (Jezebel) ile evlenince bu fitne ve fesad doruğa ulaştı. Bu müşrik kızının etkisiyle Ahab da müşrik oldu ve Semeriyye'de Ba'al Tapınağı ve kurbangâhını inşa ettirdi. Ahab Tek Allah yerine Ba'al'a tapma geleneğini yaymaya çalıştı ve Ba'al adına kurbanlar kesilmeye başlandı.

İşte bu sıralarda Hz. İlyas (a.s.) ortaya çıktı. Kendisi Cil'ad'a gelip Ahab'ı sert bir şekilde uyardı ve dedi ki, "işlediğin günahlar yüzünden artık İsrail'e bir yağmur damlası, yağmayacak, hatta sis bile olmayacaktır." Allah'ın peygamberinin bu sözleri harfiyyen gerçekleşti ve tam üçbuçuk yıl İsrail'de yağmur yağmadı. Nihayet Ahab'ın aklı başına geldi ve Hz. İlyas'ı yanına çağırdı. Hz. İlyas (a.s.) yağmur duasını yapmadan önce İsrail halkına Âlemlerin Rabbi ile Ba'al arasındaki farkı iyice anlatmak istedi. Bunun kendisi Ahab'a şu öneriyi verdi: "Büyük bir kalabalık toplansın; burada Ba'al'a tapan rahipler kendi tanrıları adına kurbanı getirsin ve ben de Allahu Teâlâ adına kurban getireceğim. Kurbanlıklar ortaya konacak ve bunlardan hangisi el değmeden gaipten gelen bir ateşle yanıp kül olursa, onun tanrısının doğruluğu ortaya çıkar." Ahab bu öneriyi kabul etti. Belirlenen gün ve saatte Carmel dağında 850 rahip ve Hz. İlyas karşı karşıya geldi. Karşılaşmada rahipler yenilgiye uğradı ve Hz. İlyas'ın kurbanı el değmeden yanıp kül oldu. Böylece Hz. İlyas bütün İsraillilere Baal'ın sahte olduğunu ve gerçek tanrının, peygamber olarak temsil ettiği Allah'ın olduğunu ispatladı. Ba'al'ın rahipleri ve kendisine tapanlar seyircilerinin önünde katledildi. Hz. İlyas da yağmur için dua etti ve İsrail yağmura doydu.

Ne var ki, karısına iyice bağlanmış olan Ahab bu mucizeleri gördükten sonra da putperestilğini bırakmadı. Karısı İzabel de Hz. İlyas'a duyduğu kin ve nefretinden dolayı Baal rahipleri gibi kendisinin de öldürülmesi için and içti. Bu şartlarda Hz. İlyas İsrail'i terketmek zorunda kaldı ve birkaç yıl Sina dağında saklandı. Bu sıralarda Hz. İlyas'ın Allah'a yaptığı yalvarışı İncil'de şu kelimelerle yeralmıştır:

"İsrailoğulları seninle yaptıkları ahde karşı geldiler, senin mezbahlarını yokettiler ve senin peygamberlerini katlettiler. Şimdi ben tek başıma kaldım. Onlar beni de öldürmek istiyorlar." (I, Krallar, 19:10).

O sıralarda Kudüs'ün yahudi hükümdarı Jehoram, İsrail Kralı Ahab'ın kızıyla evlendi ve bu müşrik prensesin etkisiyle israil'de olduğu gibi Yahudiyye'de de şirk yayılmaya başladı. Hz. İlyas (a.s.) Yahudiyye'de de peygamberlik görevini yerine getirmeye başladı ve Jehoram'a bir mektup yazdı. Bu mektub İncil'de yer almıştır:

"Hüdâvend, Atalarının Tanrısı diyor ki: Madem ki, sen ne kendi baban Jehosfet ne de Yehudah Kralı Âsa'nın yollarında yürüdün ve tersine, İsrail hükümdarlarının yolunu izledin ve Yehudah ile Yeroşalem halkını Ahab ailesi gibi zinâcı yaptın; ayrıca kendi babanın evinde, senden daha iyi olan kardeşlerini öldürdün; Hüdâvend senin adamlarını ve senin karılarını ve mallarını kötü bir şekilde mahvedecektir ve sen bağırsak hastalığına yakalanacaksın; ta ki, bu hastalık yüzünden bağırsakların günden güne yok olacaktır" (II. Tarihler, 21: 12-15).

Hz. İlyâs'ın bu mektipta verdiği beddua aynen gerçekleşti. Önce Jehoram, yabancı düşmanların istilâsına uğradı, saltanatı tar-ü mar oldu, daha sonra karısı bile düşmanları tarafından esir alında ve nihayet kendisi bağırsak hastalığına yakalanıp öldü.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Hz. İlyas tekrar İsrail'e gitti ve orada Ahab ile oğul Akhziyah'ı doğru yola getirmeye canla başla çalıştı, ama başaramadı ve semeriyye hanedânına nüksetmiş olan inançsızlık ve ahlâksızlık bir türlü giderilmedi. Nihayet, Hz. İlyas beddua etti Bunun üzerine Ahab'un sülâlesi yokoldu. Bundan sonra Hz. İlyas (a.s.) da öldü.

Bu olayların ayrıntalıra için bkz. İncil'in şu bölümleri: I. Krallar, Bölüm: 17, 18, 19, 21, 2; II. Krallar, Bölüm: 1, 2; III. Tarihler, Bölüm: 21.

إِذْ قَالَ

لِقَوْمِهِۦٓ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ
ٱلْخَٰلِقِينَ ﴿١٢٥﴾ ٱللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾

124-129: O vakit kavmine: "Siz Allah'tan korkmaz mısınız?" "O en güzel yaratanı bırakıp da, Bâl'a[71] (puta) mı tapıyorsunuz?" Allah sizin de, Rabbinizdir, evvel geçen atalarınızın Rabbidir" demişti. Fakat kavmi onu tekzib etti. Muhakkak onlar da Cehennem'e inzaren getirilenlerdir. Ancak Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnâdır.[72] Biz ona, sonradan gelenler içinde, güzel bir nâm bıraktık.[73]

Açıklamalar

71. Bâl veya Baal'ın sözlük anlamı efendi ve reistir. Bu kelime, "koca" yerine de kullanılırdı; ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde geçmiştir. Örneğin, el-Bakara, 228. âyet, en-Nisa, 127. âyet, Hûd, âyet 72 ve Nûr, 31. âyet. Ancak eski Sami kavimler bu kelimeyi İlâh veya tanrı anlamında kullanırlardı ve onların Baal adında ayrı bir tanrıları vardı. Özellikle Lübnan'da Finikelilerin (Phoenicians) en büyük erkek tanrısı Baal'dı; karısı İstirât ay mı yoksa venüs mü kastedildiği konusunda ihlitaf vardır Ancak Babil'den Mısır'a kadar tüm Ortadoğu'da Baal'a tapma geleneğinin bulunduğu, özellikle Lübnan, Suriye ve Filistin'de fenatik taraftarları bulunduğu, tarihi kayıtlardan sabittir. İsrailoğulları Mısır'dan çıkıp Filistin ve Ürdün nehrinin doğu kesimine yerleşince Tevrat'ın çok sıkı emirlerine karşı gelerek buraların müşrik kavimleriyle evlilik ve diğer sosyal bağlar kurunca onlarda da putperestlik yayılmaya başladı. İncil'in ifadesine göre Hz. Mûsa'nın ilk halifesi Hz. Yuşa' bin Nuh'un vefatından hemen sonra İsrailoğullarında dinî ve ahlakî çöküntü başgösterdi:

"Ve Benî israil, Hüdâvend'in önünde kötülüğe ve Baalim'e tapmaya başladılar... Ve Hüdâvend'i terkedip Baal ile İstirâta tapmaya başladılar. (Bölüm: II: 11, 13).

"Benî İsrail, Kenanlılar, Hittîler, Umuriler, Frizziler, Heviyyiler ve Yebusîlerin arasına yerleşti; onların kızlarıyla nikâh kıymaya ve kendi kızları ve oğullarını onlara vermeye ve onların tanrılarına tapmaya başladı".

(Bölüm II: 5, 6).

O sıralarda israiloğulları arasına putperestlik öylesine yayılmıştı ki, İncil'in ifadesine göre onların bir köyünde Baal'in bir mezbahı kurulmuştu, burada çeşitli kurbanlar kesilirdi. Allah'a tapan bir İsrailli bu duruma fazla tahammül edemedi ve gece buraya gizlice girip mezbahı yıktı. Ertesi gün millet geleyana geldi ve onun katledilmesini talep etmeye başladı (Bölüm VI, 25, 32). Bu duruma Hz. Samuel, Talût, Hz. Davud ve Hz. Süleyman (a.s.) son verdi ve israiloğullarının ıslâhıyla yetinmeyip bütün memlekette şirk ve putperestliğe de ortadan kaldırdılar. Ne var ki, Hz. Süleyman'ın vefatından sonra fitne yeniden ortaya çıktı ve özellikle Filistin'in kuzeyindeki İsrail devleti bu Baal'a tapma seline kapılıp çığırından çıktı.

72. Yani, bu cezadan ancak Allah tarafından kendine kulluk etmeleri için seçilen ve Hz. İlyas'ı tekzip etmeyenler kurtulacaktır.

73. İsrailoğullarının, Hz. İlyas'ı hayatında ne kadar rahatsız ettiği ve ona ne kadar baskı ve işkence yaptıkları yukarıda anlatılmıştır. Daha sonra ise kendisine son derece hayranlık duydukları ve bağlandıkları belirtilmiştir, o kadar ki, Hz. Mûsa'dan sonra en büyük peygamber olarak tandıkları bir gerçektir. Onlar arasında yaygınlaşan bir rivayete göre Hz. İlyas (a.s.) bir hortumla gökyüzüne götürüldüğü (II Krallar, Bölüm II) ve tekrar dünyaya ineceği dilden dile beyan ediliyordu. Nitekim, İncil'de şöyle denilmiştir: "Bakın, Hüdâvendin büyük ve korkunç günü gelmeden önce Elijah peygamberi size göndereceğim" (4: 5). Hz. Yahya (a.s.) ile Hz. İsa (a.s.)nın dünyaya gelişi sırasında Yahudiler özellikle üç kişinin gelişini bekliyordu: (1) Hz. İlyas, (2) Hz. Mesih (İsa) ve (3) "O Nebî (Peygamber)" (yani, Hz Muhammed s.a.v). Hz. Yahya'nın peygamberliği başlayıp kendisi dâvet ve tebliğ çalışmalarına başlayınca Yahudi din adamları kendisine gelip sordular: "Sen Mesih misin?" Hz. Yahya: "Hayır" dedi. Daha sonra, "Sen Elijah (İlyas) mısın?" Yine: "Hayır" dedi. Daha sonra, "Sen o peygamber misin?" diye sordular. Hz. Yahya yine: "Ben o peygamber de değilim" dedi. Bunun üzerine dediler ki, "madem ki, sen ne Mesih'sin, ne Elijah'sın ne de O Peygamber, o halde sen insanları niçin vaftiz edersin?" (Yohanna I: 19, 26). Daha sonra Hz. İsa (a.s.)nın doğduğu haberi her tarafa yayılınca Yahudiler kendisinin Elijah (İlyas) olduğunu sandılar. (Mark, Marcus: 6: 14, 15) ancak Hz. İsa Mesih onların yanlış inancını şöyle def' etti: "Elijah (İlyas) geldi ve insanlar onu tanımadı, ona iste-

diklerini yaptılar". Böylece havarîler, gelen kişinin 800 yıl önce mebus olan Hz. İlyas değil, Hz. Yahya olduğunu anladılar. (Matta, 11: 14, Matta 17: 10-13).

سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَٰبِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْءَاخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

130-138: İlyas'a selâm olsun.[74] Şüphesiz biz, muhsinleri böyle mükafâtlandırız. Doğrusu o mü'min kullarımızdandı. Lût da gönderilmiş peygamberlerdendi. Hani hem onu, hem de ehlini toptan kurtarmıştık. Ancak bir koca karıyı (imansız karısı) helâk olanlardan kıldı.[75] Sonra diğerlerini helâk eyledik. Elbette siz sabahları yerlerine uğrarsınız. Geceleyin de uğrarsınız.[76] Hâlâ akıllanmaz mısınız?

Açıklamalar

74. Asıl ifade şöyledir: "İlyasin'e selâm olsun". Bu hususta bazı müfessirler diyor ki "İlyasın" Hz. İlyas'ın başka bir ismi olabilir; nasıl ki, Hz. İbrahim'in başka ismi Abraham'dır. Bazı müfessirlere göre Araplarda İbranice isimler Mikail, Mikal ve Mikain gibi değişik şekilde telaffuz edilirdi, halbuki bu tek bir meleğin adıydı. Aynı şey Hz. İlyas için de geçerli olabilir. Zâten Kur'ân-ı Kerim'de aynı tepe bir yerde "Tûr-u Sina" ve bir yerde "Tûr-u Sinîn" olarak geçmiştir.

75. Burada hicret emri geldikten sonra kocasına katılmayan, aksine kendi kavmiyle beraber kalmayı tercih eden ve azaba uğrayan Hz. Lût'un eşinden sözedilmiştir.

76. Burada, Kureyş'in ticaret kafilelerinin, Lût kavminin harabeye dönmüş yerleşim merkezlerinden sabah akşam geçmelerine işaret edilmiştir.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾

139-142: Şüphesiz Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.[77] Hani o kaçıp yüklü gemiye girmişti.[78] Kura çekmişlerdi de mağlup olmuştu. O kınanmış bir halde iken onu balık yutmuştu.[79]

Açıklamalar

77. Kur'ân-ı Kerim'de bu üçüncü defa Hz. Yunus'tan sözedilmiştir. Bundan önce Yunus ve el-Enbiya sûrelerinde adı geçmişti ve biz ilgili açıklamaları yapmıştık. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus: dipnotlar 98-100, el-Enbiya, dipnotlar 82-85)

78. Burada aslında "abaka" kelimesi kullanılmıştır ki, Arapçada sadece bir uşağın veya kölenin efendisinden kaçması için kullanılır. "ibarak, bir uşak veya kölenin efendisinden kaçısına denir" (Lisanü'l-Arab)

79. Bu cümlelere dikkat ettiğimizde şu durum ortaya çıkar:

(1) Hz. Yunus'un (a.s.) bindiği gemi kapasitesinden çok daha doluydu.

(2) Kura çekimi gemide yapıldı ve muhtemelen deniz yolculuğu sırasında, fazla yük yüzünden tüm yolcuların canının tehlikeye girdiğinin anlaşılmasından sonra yapıldı. O halde kura çekiminde adı çıkan kişi suya atılacaktı.

(3) Kura çekiminde Hz. Yunus (a.s.)un adı çıktı, kendisi denize atıldı ve bir balık onu yuttu.

(4) Hz. Yunus (a.s.)un böyle bir sınavdan geçirilmesi, efendisi (Allah)nin iznini almadan görev yerini terketmesi yüzünden gerekmişti. Bu anlam, yukarıda 78. dipnotta açıklanan "abaka" kelimesine de uygun düşüyor. "Mülyem" kelimesi de aynı anlamı veriyor. "Mülyen" kınansa da kınanmasa da, işlediği suç veya günah nedeniyle kendi kendini kınama gereğini duyan bir suçlu veya günahkâr için kullanılır. (İbn Cerîr).

فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى بَطْنِهِۦٓ إِلَىٰ يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾

143-145: Eğer Rabbini çok tesbih edenlerden olmasaydı.[80] İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı.[81] Onu açık bir sahile attık.[82] O; hasta idi.

Açıklamalar

80. Bunun iki anlamı olabilir ve burada ikisi de geçerlidir: Birincisi, Hz. Yunus (a.s.) zâten Allah'ı unutmuş bir zât değildi, aksine her zaman onu hatırlayan ve onu anan bir peygamberdi. İkincisi, balığın karnına düşer düşmez Allah'ı hatırladı ve tesbihini çekmeye başladı. el-Enbiya sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Karanlıklar içinde: "Senden başka ilâh yoktur. Seni tesbih ve takdis ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum" diye nida etmişti." (87).

81. Bu demek değildir ki o balık kıyamete kadar yaşacak ve Hz. Yunus da karnında canlı kalacaktı; aksine kıyamete kadar balığın karnı Hz. Yunus için mezar olacaktı. Tanınmış müfessir Katadeh bu âyeti böyle açıklamıştır (İbn Cerir).

82. Yani, Hz. Yunus (a.s.) kendi suçunu itiraf edip bir mü'min olarak Allah'ın adını anmaya ve ondan af ve merhamet dilemeye başlayınca, balık onu Allah'ın emriyle kıyıya bıraktı. Kıyıda ne yeşillik ne ağaç vardı ki, Hz. Yunus onun gölgesinde kalabilirdi; yiyecek, içecek bir şeyi de yoktu.

Bu hikâyeyi dinleyen bazı sözde akılcılar bir insanın bir balığın karnında yaşıyamayacağını iddia edebilirler. Ama bilgileri olsun diye burada gerçekten meydana gelen bir olayı aktaralım. Daha geçen yüzyılın sonlarında akılcılığın beşiği sayılan İngiltere sahilleri yakınlarında şu inanılmaz olay meydana geldi: Tarih Ağustos 1891. "Star of the East" adlı gemideki balıkçılar balinaları avlamak üzere denize açılırlar. Bunlar av sırasında yaklaşık 6.5 metre uzunluğunda, gövdesi yaklaşık iki metre çapında 100 ton ağırlığında bir balinayı yararlar. Balina ile mücadele ederken balıkçılardan biri James Bertley herkesin

gözlerinin önünde kendisi tarafından yutulur. Ancak ertesi gün balinanın ölüsü arkadaşları tarafından bulunur; onu gemiye çekerler ve uzun bir uğraştan sonra karnını yarıp James Bartley'yi canlı çıkarmayı başarırlar. James Bartley tam 60 saat balığın karnında kalır ve ölmez (Aylık Urdu Digest dergisi, Lahor, Şubat 1964). Şimdi bu akılcılar bir an için düşünsünler: Normal koşullarda böyle bir olay meydana geliyorsa, Allah'ın bir mucizesi olarak böyle bir şey olması mümkün değil midir?

وَأَنۢبَتۡنَا عَلَيۡهِ
شَجَرَةٗ مِّن يَقۡطِينٖ ﴿١٤٦﴾ وَأَرۡسَلۡنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلۡفٍ أَوۡ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾

146-147: Üzerine kabak cinsinden bir ağaç bitirdik.[83] Onu yüzbin veya daha ziyade kişiye peygamber olarak gönderdik.[84]

Açıklamalar

83. "Yaktîn" Arapçada, herhangi bir gövdesi, aksine kabak, karpuz salatalık türünden bitki ve duvara tırmanan sarmaşıklara denir. Durum ne olursa olsun, o ıssız yerde yaprakları Hz. Yunus'u gölgeleyebilecek ve meyveleri hem yemesi hem içmesine yarayacak böyle bir sarmaşık bitirildi.

84. Burada "yüzbin veya daha ziyade ifadesi kullanılıyorsa, bu demek değildir ki, Allahu Teâlâ sözettiği kasabanın nüfusu hakkında tereddütlüydü. Demek isteniyor ki, kim bu kasabayı görse nüfusunun 100 bin veya üzerinde olduğuna karar verecekti. Galip ihtimal şu ki, Hz. Yunus (a.s.) bu kasabadan kaçmıştı. Hz. Yunus'un gitmesinden sonra bu kasaba sakinlerinin Allah'a iman etmesi yalnız tövbe niteliğinde idi ve Allah'ın bunu kabul etmesi halinde kendilerine gönderildi ki, kendileri bu peygambere iman edip resmen Müslüman olsunlar. Bu konuyu anlayabilmek için Yunus sûresinin 98. âyeti gözönünde bulundurulmalıdır.

فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ ﴿١٤٨﴾

148: Nihayet ona iman ettiler de, onları ecellerine kadar hayatta geçindirdik.[85]

Açıklamalar

85. Hz. Yunus'un (a.s.) bu hikâyesi hakkında el-Enbiya ve Yunus sûrelerinde yaptığımız tefsire bazı kimseler itirazda bulunmuşlardır. Onun için burada bazı diğer müfessirlerin görüşlerine yer vermeyi uygun görüyoruz:

Tanınmış müfessir Katadeh, Yunus sûresinin 98. âyetinin tefsirinde şunları söylemiştir: "Hiçbir yerleşim merkezi geçmemiştir ki, küfür ettikten sonra azaba uğramasının üzerine iman etmiş ve kurtulmuştur. Bundan sadece Yunus kavmi müstesna kalmıştır. Onlar peygamberlerini arayıp bulamayınca kendilerine azabın geleceğinden emin oldular. Bunun üzerine Allahu Teâlâ onların tövbe etmelerini sağladı." (İbn Kesûir, CiltII, s. 334).

Aynı âyetin tefsirinde Allaâme Alûsi şunları ifade ediyor: "Bu kavmin hikâyesi şöyledir: Hz. Yunus (a.s.) Musul'un Nineva bölgesi halkına gönderilmişti. Bunlar kâfir ve müşrikti. Hz. Yunus (a.s.) onları tek Allah'a iman etmeye ve putperestilğe son vermeye çağırdı. Onlar davetini reddetti ve onu tekzib etti. Hz. Yunus (a.s.) onlara üçüncü gün azabın geleceğini ve üçüncü günden önce gece yarısı kasabadan çıktılar. Daha sonra gündüz bu kavmin başına azap geldi... ve herkesin öleceğini anlayınca peygamberlerini aramaya çalıştı, ama bulamadı. Nihayet hepsi çoluk çocuklarını ve hayvanlarını alıp çöle çıktılar ve tövbe edip iman etmeye çalıştılar... Dolayısıyla, Allah onlara merhamet etti ve dualarını kabul etti." (Ruhü'l-Meani, Cilt II, s. 170).

Allâme Âlusi, el-Enbiya sûresinin 87. âyetinin tefsirinde şunları yazıyor: "Hz. Yunus'un, kavmine kızıp oradan ayrılması bir hicretti; halbuki bunun için kendisine emir verilmemişti." (Ruh-u'l-Meani, Cilt 17, s. 77). Daha sonra Hz. Yunus'un duasının anlamını şöyle anlatıyor: "Yani, kendisi suçluydu, çünkü peygamberlerin geleneğine aykırı olarak Yüce Allah'ın emri gelmeden hicret konusunda acele etti. Bu, Hz. Yunus'un kendi günahını itiraf edip tövbe etmesiydi ki, Allahu Teâlâ onun musibetini def' etsin." (Ruhu'l-Meani, Cilt: 17, s. 78).

Mevlâna Eşref Ali Thanvi'nin bu âyetin açıklaması şöyledir: "Hz. Yunus kendisine iman etmediği için kavmine kızıp bu görev yerini ter-

ketti ve kavminden azabın geçmesinden sonra da oraya dönmedi ve hicreti için Allah'ın emrini beklemedi." (Beyanü'l-Kur'ân).

Bu âyet konusunda Allâme Şebbir Ahmed Osmani şöyle demiştir: "Hz. Yunus kavminin tutumundan kızıp kendi terketti. Allah'ın emrini beklemedi ve kavmine dedi ki üç gün sonra size azap gelecektir... Allah'a yalvarırken kendi hatasını kabul etti ve dedi ki, "Ya Rabb, şüphesiz ben senin emrini beklemedim, acele ettim ve kent halkını bırakıp buradan ayrıldım."

İmam Râzi Saffât sûresinin yukarıdaki âyetlerini açıklarken şöyle demiştir: "Hz. Yunus'un hatası, kendisini tekzib eden kavmini Allah'ın helâk etmesine dair sözünü yanlış anlamasıydı. O zanneti ki Allah'ın azabı mutlaka gelecektir; onun için fazla beklemedi ve kavmine tebliğ ve davet verme işini bırakıp oradan ayrıldı. Oysa, davetini sürdürmesi gerekiyordu. Çünkü, Allah'ın onları helâk etmeme ihtimali hala vardı." (Tefsir-i Kebir, cilt 7, s. 158).

Allâme Âlusi, 140. âyetin tefsirini şöyle yapmıştır: "Abaka'nın anlamı, bir köle veya uşağın efendisinden firar etmesidir. Hz. Yunus (a.s.) Rabbinin izni olmaksızın kavmini terkedip kaçtığı için bu kelime ona uyğun düşüyor." Daha sonra şunları eklemiştir: "Üçüncü gün gelince Hz. Yunus, Allah'ın izni olmaksızın orayı terketti. Kavmi onu bulamayınca küçük ve büyük baş bütün hayvanlarını alıp oradan çıktı. Azabın gelişi yakındı. Kavmi Allah'a yalvardı, yakırdı ve ondan af diledi, Allah da onları affetti." (Ruhu'l-Meani, Cilt 23, s. 130).

Mevlana Şebbir Ahmed Osmani, 142. âyeti şöyle açıklamaktadır: "Ona yöneltilen suçlama, içtihad konusunda hata işlemesi ve İlahi emri beklemeden kenti terketmesi ve azab gününü tayin etmesiyle ilgiliydi."

Daha sonra el-Kalem sûresinin tefsirinde Hz. Yunus'un olayına değinirken 48. âyeti şöyle açıklamıştır: "Balığın karnına giren peygamber (Hz. Yunus) gibi tekzib edenler konusunda sıkıntını ve telaşını belli etme." Daha sonra şunları ilâve ediyor: "Yani, Hz. Yunus, kavmine karşı öfke ile doluydu. Öfke içinde kendilerine azap gönderilmesi için dua etti, hatta bunu bir kehânet olarak söyledi."

Müfessirlerimiz'in bu açıklamalarının ışığında Hz. Yunus (a.s.) ın kabahat ve kusurunun üç adet olduğunu söyleyebiliriz: Birincisi, Hz. Yunus azap gününü kendisi belirledi, halbuki, Allahu Teâlâ tarafından

böyle bir açıklama yapılmamıştı. İkincisi, günü gelmeden hicret etti; halbuki bir peygamber, Allah'ın kesin emri gelmedikçe görev yerini terketmemelidir. Üçüncüsü, kavminden azap geçtikten sonra da memlekete geri gelmedi.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ
وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ
﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾
مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾

149-156: (Ey Resûlüm) şimdi müşriklere sor:[86] "Kızlar Rabbinin de, erkek evlâtlar onların mı?"[87] Yoksa biz, melekleri dişi yarattık da, onlar şahid mi idiler? Haberin olsun ki, onlar iftiralarından dolayı şöyle derler: "Allah doğurdu". Muhakkak onlar, yalancıdırlar. Yoksa (Allah) kızları oğullarına tercih mi etti? Ne oluyor size ki, böyle hükmediyorsunuz? Düşünüp tefekkür etmiyor musunuz? Yoksa elinizde bu hususta apaçık bir hüccet mi var?

Açıklamalar

86. Buradan başka bir konu başlıyor. İlk konu 11. âyette başlamıştı ve bu âyette Mekkeli kâfirlere şu soru yöneltilmişti: "Müşriklere sor: Onları yaratmak mı daha zor yoksa bizim yarattığımız şeylerin yaratılışı mı zordur?" Şimdi kendilerine bu ikinci soru da soruluyor. İlk sorunun amacı Mekkeli kâfirleri, ölümden sonraki hayat ve öbür dünyada ceza ve ödülün imkansız olmadığı konusunda uyarmak ve Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)yı alaya almaya çağırmaktı. Şimdi ise kendileri cehaletleri yüzünden kınanıyor ve Allah'ın evlâtları olduğu yolunda türlü çeşit tahminlerde bulunmaları ve hayal güçlerini çalıştırmalarından vazgeçmeleri isteniyor.

87. Rivayetlere göre Arabistan'a Kureyş, Cuheyne, Beni Seleme, Huz'a'a, Beni Müleyh ve bazı diğer kabileler meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde bu kabile-

lerin bu cahilce inancına değinilmiştir. Örneğin bkz. en-Nisa, âyet: 117, en-Nahl, hayetler: 57-58, el-İsra, âyet: 40, Ez-Zuhruf, âyetler: 16-19, en-Necm, âyetler: 21-27.

فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا
وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾
إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنتُمْ
عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

157-163: Eğer doğru söylenlerdenseniz kitabınızı getirin.[88] Bir de onunla (Allah) melekler[89] arasında bir akrabalık uydurdular. Melekler de bilirler ki, onler Cehennem'e götürüleceklerdir. Allah, onların isnâd ettiklerinden münezzihtir. Ancak, Allah'ın ihlâs sahibi kulları böyle değildirler. (Ey Müşrikler) Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız. Siz ve sizin tanrılarınız kimseyi Allah'tan döndüremezsiniz. Ancak Cehennemdekiler hariç.[90]

Açıklamalar

88. Yani melekleri Allah'ın kızları ilan etmenin ancak iki dayanağı olabilir. Ya bunu söyleyen belli bir gözleme sahiptir ya da, kendisinde, Allah'ın "melekler benim kızlarımdır" ifadesini içeren ilâhi kitabı varsa, o zaman bundan daha büyük aptallık ne olabilir? Sadece dedikodu, söylentiler ve hayal gücüne dayanarak böyle bir dini inanç taşımak ve Allahu Teâlâ'ya bunları yakıştırmak açık bir ahmaklık değilse nedir?

89. Asıl metinde "melekler" yerine "cinler" kelimesi kullanılmıştır. Ancak bazı ileri gelen müfessirlere göre burada "cinler" kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla "gizli yaratıklar" anlamında kullanılmıştır ve melekler de bu tarife girmektedir. Daha sonraki ifadeler de burada "melekler" kelimesinin daha uygun olduğunu göstermektedir.

90. Bu âyetin bir başka tercümesi de bu olabilir: "Siz, Allah'a karşı halkı ifsad edip bozamazsınız. Ancak Cehennemdekileri ifsad edersiniz." Bu tercümeye göre anlamı şöyle olabilir: "Ey doğru yoldan sapanlar, bize taptığınız ve bizi Âlemlerin Rabbının kızları olarak ilan et-

tiğiniz için, bizi fitneye sokamazsınız. Bu gibi saçma sapan şeylerle ancak başı belâya girecek bir ahmak kandırılabilir." Başka bir deyişle melekler kendilerine tapanlara diyorlar ki, "başka kapıya".

وَمَا مِنَّآ إِلَّا لَهُۥ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ ٱلْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا۟ لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا۟ بِهِۦ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ ٱلْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿١٧٣﴾

164-173: Bizden her birimizin malûm bir makamı vardır.[91] Gerçekten biz, Allah'ın huzurunda saf saf dururuz. Ve gerçekten biz O'nu tesbih edicileriz.[92] (Müşrikler) şöyle söylüyorlardı. "Eğer bizim yanımızda evvelki kavimler gibi bir kitabımız olsaydı" "Biz de herhalde Allah'ın muhlis kullarından olurduk." Kendilerine gelen kitabı inkâr ettiler. Bunun akıbetini yakında bilecekler. Peygamberlikle gönderilen kullarımız için, şu hükmümüz geçmiştir. "Muhakkak muzaffer olanlar bizzat onlardır" "Muhakkak askerimiz, onlar gâliblerdir."[93]

Açıklamalar

91. Yani, Allah'ın evlâtları olmamız şöyle dursun, biz O'nun koyduğu kaide ve kurallarına o kadar bağlıyız ki, yerimizden, görev alanımızdan zerre kadar kıpırdanamayız.

92. Aynı konu Fatır sûresinin 42. âyetinde işlenmiştir.

93. Allah'ın askerlerinden, Allah'ın Resulüne bağlı olan ve her zaman yanında bulunan iman sahipleri kastedilmiştir. Bu tarife, Allah'ın Hak sahiplerine vasıtalarıyla zaman zaman yardım ettiği gaipten güçler ve elemanlar da girmektedir.

Bu yardım ve galebeden, her devirde Allah'ın her peygamberi ve taraftarlarının illâ siyasi galebe elde edeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Bu galebe ve üstünlüğün çeşitli şekilleri olabilir ve siyasi üstünlük elde

edemedikleri zaman da ahlâkî üstünlükleri herkesçe kabul edilmiştir. Hangi millet ve topluluk sözlerini dinlememiş ve verdikleri talimata uymamışsa ve ayrı bir yola gitmişse sonunda felakete uğramıştır. İnsanların cehalete ve dalâlete dayalı icat ettikleri felsefeler ve çarpık hayat tarzı belli bir süre moda olduktan sonra kendiliğinden tarihe karışmış veya yenilgiye uğramışlardır. Ancak Yüce Allah'ın peygamberlerinin binlerce yıllardan beri dünyaya açıklamaya çalıştıkları gerçekler eskiden olduğu gibi bugün inkâr edilmez birer hakikattir ve bunları kimse değiştiremez.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ
فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ
بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ
﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

174-182: (Habibim) onlardan bir müddet yüz çevir. Onların başına gelecekleri göster. Yakında onu göreceklerdir.[94] Onlar azabımızı çarçabuk mu istiyorlar? O azab onların civarlarına indiğinde korkutulmadan mütenebbih olmayanların sabahı ne fena olacaktır. (Habibim) sen muayyen bir zamana kadar onlardan yüz çevir. Ve bekle. Onlar yakında görecekler. İzzet sahibi olan Rabbin onların isnad ettiği vasıflardan münezzehtir. Bütün peygamberlere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ve senâ olsun.

Açıklamalar

94. Yani, aradan uzun bir süre geçmeden İslâm ordusu muzaffer ve galip gelecektir ve Mekkeli kâfirler kendi gözleriyle kendi yenilgilerini göreceklerdir. Bu sözler söylendiği gibi gerçekleşti. Nitekim, bu âyetin inişinden sonra 14-15 yıl içinde Mekkeli kâfirler kendi gözleriyle, Resûlüllah'ın (s.a.v.) büyük bir ordunun başında muzaffer bir şekilde Mekke'ye girdiğini gördüler. Birkaç yıl sonra da İslamiyet'in Arabistan sınırlarını aşıp Bizans ve İran topraklarına yayıldığına da tanık oldular.

SÂD SÛRESİ

Sûrenin Adı: Sûrenin başındaki "Sâd" harfi, adı olarak belirlenmiştir.

İniş Tarihi: İlerde belirtileceği gibi, bazı rivâyetlere göre bu sûre, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın Mekke'de alenen tebliğ yapmaya ve Kureyş kabile reislerinin müthiş telaşlanmaya başladığı sıralarda indi. Bu bakımdan bu sûrenin iniş tarihinin nübüvvetin dördüncü yılı olduğunu söyleyebiliriz. Bazı rivâyetler ise bu sûrenin Hz. Ömer (r.a.)in iman etmesinden sonra indiğini belirtirler. Bilindiği gibi, Hz. Ömer (r.a.) Habeşistan'a hicretten sonra Müslüman olmuştu. Başka rivâyetlere göre de Ebû Talib'in son hastalığı sırasında meydana gelen bir olay üzerine bu sûre indirilmişti. Eğer bu rivayet doğru kabul edilirse, iniş tarihi nübüvvetin 10. veya 11 nci. yılı olabilir.

Tarihi Geçmişi: İmam Ahmed, Nesaî, İbn Cerir, İbn Ebî Şeybe, İbn Ebi Hatim ve Muhammed bin İshak v.s.'nin naklettikleri rivâyetlerinin özeti şöyledir: Ebû Talib hastalanıp bir daha iyileşemeyeceği belli olduktan sonra Kureyşli kabile reisleri aralarında bir toplantı yaptılar ve kendisiyle son bir görüşme yapmayı kararlaştırdılar. Kendileri ile yeğeni arasındaki kavgaya son vermesi halinde herkesin rahat nefes alacağını düşündüler. Onlar Ebû Talib'in ölümünden sonra Hz. Muhammed'e karşı sert bir harekette bulunmaktan da çekiniyorlardı. Zira, o zaman bütün Araplar diyecekti ki: "Bu kabile reisleri, Büyük Reis Ebû Talib'in hayatında kendisinden korktukları için yeğenine bir şey yapmadılar; ama o hayata gözlerini kapar kapamaz bunlar işi azıttılar." Bu nedenle, yaklaşık 25 kabile arasında Ebû Cehl, Ebu Süfyan, Ümeyye bin Halef, Âs bin Vâyil, Esved bin el-Mütallib, Ukbe bin Ebî Muayt, Utbe ve Şeybe de vardı, Hazreti Peygamber (s.a.v.)in amcası Ebû Ta-

lib'e geldiler. Bunlar her zaman olduğu gibi ilk önce Hz. Peygamber (s.a.v.)in amcası Ebû Talib'e geldiler. Bunlar her zaman olduğu gibi ilk önce Hz. Peygamber (s.a)in amcası Ebû Talib'e geldiler. Bunlar her zaman olduğu gibi ilk önce Hz. Peygamber (s.a) ile ilgili şikayetlerini dile getirdiler, sonra da şöyle dediler: "Biz size haklı, makul ve âdil bir teklifle geldik. Yeğeniniz dinimizle uğraşmaktan vazgeçsin, biz de onun diniyle uğraşmayı bırakırız. O hangi mabûda tapmak isterse tapsın, biz itiraz etmeyeceğiz. Fakat o da, bizim mabudlarımıza dil uzatmasın, bizim mabûdlarımızı bırakmamızı beklemesin. Lütfen siz bu şartlar üzerine bizimle Hz. Muhammed arasında bir anlaşma sağlayıverin". Ebû Talib, Resûlüllah'ı yanına çağırıp kendisine şöyle dedi: "Bak evlâdım, senin milletinin ileri gelenleri bana gelmişlerdir. Bunlar seninle makul ve uygun şartlar üzerine anlaşmak istiyorlar; böylece seninle onlar arasındaki kavga bitmiş olacaktır". Ebû Talib daha sonra kendisine tekliflerinin ne olduğunu açıkladı. Resûlüllah (s.a.v.) ise şu karşılığı verdi: "Amcacığım, ben onlara öyle bir söz söyleyeceğim ki kabul ettikleri takdirde Araplar tebaaları, Acem de kendilerine tabi olur".[1] Bu sözleri duyanca Kureyşli kabile reisleri bir an için durdukları ve ne cevap vereceklerini şaşırdılar. Resûlüllah'ın söyleyeceği sözü reddetmek için de peşinen bahaneler bulamayınca şöyle dediler: "Sen bir sözden bahsediyorsun, halbuki biz 10 sözü söyleyebiliriz; ama, önce bu sözün ne olduğunu söyle". Resûlüllah (s.a.v.) da bu sözün "Lâilâhe İllallah" olduğunu söyledi. Bunu duyar duymaz bütün kabile reisleri ayağa kalktı ve sûrenin ilk bölümünde yer alan sözleri söyleyerek oradan ayrıldılar.

İbn Sâ'd, "Tabakât"ta bu hikayeyi yukarıda anlatıldığı gibi anlatmıştır. Ancak rivâyetine göre bu olay, Hz. Ebû Talib'in vefatından kısa bir süre önce değil, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) alenen tebliğe

1. Resûlüllah'ın sözleri çeşitli râviler tarafından çeşitli şekillerde nakledilmiştir. Bazı rivâyetlerde Acem'in cizyeye bağlanacağı, bazılarında da müslümanlara tabi olacağı belirtilirken yine bazılarda muhatabın Ebu Talib değil, Kureyşli kabile reisleri olduğu ifade olunmuştur. Bu kelime farklarına rağmen anlam ve anlatılmak istenen husus aynıdır. Yani, Hazreti Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sizin, hem Arab hem Acem'in hakimi olacağınızı sağlayan bir söz söylesem, o söz mü daha iyidir yoksa, makul ve âdil diye bana teklif ettiğiniz şey mi daha iyidir? Hayırınız, bu sözü kabul etmekte midir, yoksa içinde bulunduğunuz durumda sizi bırakmamda mı, veya benim Allah'ı mı anmaya devam etmemde mi vardır?"

başlaması ve Mekke'de bugün bu adam Müslüman olmuştur, bugün şu adam Müslüman olmuştur diye söylentilerin yayılması sırasında meydana geldi. İşte o sıralarda Kureyşli kabile reislerinden oluşan çeşitli heyetler üst üste Ebû Talib'e geldi, amaçları Hazreti Muhammed'i tebliğden alıkoymaktı. Bu heyet te bunlardan biriydi. Zemahşeri, Râzi Nişapuri ve bazı diğer müfessirler bu heyetin, Hazreti Ömer'in iman etmesinden sonra Kureyş'in şaşkınlık içinde iken geldiğini yazmaktadır. Ancak rivâyetlerden hiçbirinde biz bu heyet hakkında kayıda rastlamadık; ayrıca bu müfessirler de bu heyet hakkında bilgi yoktur. Ancak doğruysa, anlaşılır bir olaydır. Zira, Kureyşli kâfirler, aralarından, dürüstlüğü, doğruluğu ve temiz karakteri bakımından milletin en iyi kişisi olan birinin İslâm davasıyla ortaya çıkmasından dolayı telaşlanmışlardı. Ayrıca, bu tebliğcinin sağ eli, Mekke ve çevresinin herkesin doğru, dürüst ve akıllı olarak bildiği Hz. Ebu Bekr'di. Şimdi ise Hz. Ömer gibi cesur ve azimli bir kişinin de kendisine katıldığını görünce Kureyşliler, tehlikenin dayanılmaz boyutlara ulaştığını düşünmeye başladılar.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûre, yukarıda bahsettiğimiz toplantı ve görüşme ile başlıyor. Yüce Allah, kâfirler ile Hazreti Nebi-yi Kerim (s.a.v.) arasındaki konuşmaya dayanarak kâfirlerin İslâm dâvetini kabul etmemelerinin nedeninin, bundaki bazı eksiklikler değil, onların kibri, hasedi ve atalarının yanlışlıklarındaki ısrarları olduğunu ifade ediyor. Kâfirler, kendi milletleri ve kendi kabilelerinden birini Allah'ın nebisi olarak kabul edip yolunu izlemek istemiyor. Yakın geçmişe kadar gördükleri ve bildikleri cahilce düşünce ve kavramlara bağlı kalmak istiyorlar. Bir kişi, bu cehalet çemberini yarıp gerçeğin ta kendisini kendilerine anlatmaya çalışınca paniğe kapılıyor ve söyledikleri ile yaptıklarını garip ve acayip olarak nitelendiriyorlar. Onlara göre tevhid ve âhiret kavramı sadece kabul edilmez nitelikte değil, aynı zamanda alaya alınacak cinste bir düşüncedir.

Bundan sonra Allahu Teâlâ sûrenin başında ve son âyetlerinde de kâfirleri açıkca uyarıyor ve diyor ki, "bugün alaya aldığınız ve önderliğini kabul etmediğiniz kişi kısa bir sürede galip gelecektir ve bugün her tarafında onu alt etmeye ve her bakımdan eziyet etmeye çalıştığınız bu Mekke şehrinde ona başlarınızı eğeceksiniz."

Allahu Teâlâ daha sonra çeşitli peygamberlerin kıssasını anlatıyor,

ki bunlar arasında Hazreti Süleyman'ınki en ayrıntılıdır. Allah, bu hikâyelerle, onun adalet düzenini eşsiz olduğu, O'nun katında makbul olan ancak insanın dürüstlüğü olduğu, haksızlık ve uygunsuzlukla hareket eden kim olursa olsun cezalandırdığı, kendi hatalarında ısrar etmeyen, aksine farkına varıp tövbe eden ve âhirette hesap vermek endişesiyle dünyadaki hayatını sürenlerin O'nun katında itibar gördüğünü açıklıyor.

Bundan sonra Allah emirlerine itaat edenler ile etmeyenler ve âhirette uğrayacakları kötü bir âkibetten sözedilmiştir. Bu hususta kâfirlere özellikle iki konuda uyarıda bulunulmuştur: (1) Bugün cahil ve kör insanların peşlerinden gittikleri kabile reisleri ve diğer ileri gelenler yarın kendilerine tabi olanlardan önce Cehennem'e girmiş olacaklar ve ikisi de birbirini kötüleyip duracaklardır. (2) Bugün bu insanların horladığı ve hakaret ettiği iman sahipleri yarın Cehennem'de bulunmayacaklardır ve kendileri Cehennem ateşinde yanacaklardır; buna kendileri de çok şaşacaklardır.

En son Hz. Âdem ve İblis'in hikayesi anlatılmıştır. Bu hikaye ile Yüce Allah Kureyşli kâfirlere demek istiyor ki, bugün nasılki siz kibir ve hasseden dolayı Hz. Muhammed'e tâbi olmaktan kaçınıyorsunuz, İblis'te böbürlenmişti ve Allah'ın kendisine verdiği mevki ve mertebeye dayanarak Allah'ın emrine karşı gelme cesaretini gösterdi ve lâneti hak etti. Allah'ın Hazreti Muhammed'e verdiği yüksek mevki ve şereften dolayı siz de onu kıskanıyorsunuz ve onu kendi elçisi olarak seçen Allah'a itaat etmeye yanaşmıyorsunuz. Bu durumda siz de İblis'in kötü sonuna benzer bir sona uğrayacaksınız.

SÂD SÛRESİ

(Mekke'de Nazil olmuştur, 88 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

صٓ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝١ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ۝٢

كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Sâd[1] (samediyetim) ve öğütleri[2] havi Kur'ân'a yemin ederim ki, Kâfirler kendilerini büyük görmekte ve bir tefrika içindedirler.[3] Onlardan evvel biz nice ümmetler helâk ettik. Onlar feryad ettiler. Halbuki (o vakit) kurtulma zamanı değildi.

Açıklamalar

1. Diğer kısaltmalar gibi "Sâd" harfının anlamı ve kavramını tam olarak bilmezsek de İbn Abbas ve Dahhâk'ın burada "ṣâd" harfinin, "sadikün fi kavlihi" yahut "sadaka Muhammedün" yani, "Muhammed (s.a.v.) sadıktır, doğruyu söylüyor, "Onun söylediklerinin hepsi doğrudur" anlamlarını ifade ettiği yolundaki açıklamaları yerinde sayılabilir. "Sâd" harfi Urducada hemen hemen aynı anlamda kullanılıyor. Mesela, "ben buna sâd ediyorum" deyince, "ben bunu doğruluyorum, bunu doğru buluyorum" anlamları çıkıyor.

2. Asıl kelimeler şöyledir: "Zi'z-zikr" ki iki anlamı olabilir. Birincisi, "zi şeref" yani, "Büyük Kur'ân". İkincisi, "zît-tezkir" yani, öğütlerle dolu Kur'ân veya unutulmuş dersi hatırlatan ve gafletten uyandıran Kur'ân.

3. "Sâd" harfıyla ilgili İbn Abbas ile Dahhâk'ın açıklamasını doğru olarak kabul edersek cümlenin anlamı şu olacaktır: "Büyük Kur'ân'a veya öğütlerle dolu Kur'ân'a yemin ederim ki, Muhammed (s.a.v.) doğruyu söylüyor; fakat kâfirler (inkâr edenler) aslında kibirli ve tefrika içindedirler". Yok, "sâd" harfını, anlamı belirsiz kısıtlamalar olarak kabul edersek yeminle ilgili sözleri değiştirip şöyle diyebiliriz: "Bunların inkar etmelerinin sebebi, onlara sunulmakta olan dinde bir eksiklik veya bozukluk olması, veya Hz. Muhammed'in (s.a.v.) onlara Hak sözünü söylemekte atak davranmaması değil, onların sahte kibir, böbürlenme, cahilce gösteriş ve inattır; ve bunun kanıtı öğütlerle dolu bu Kur'ân-ı Kerimdir ki, mutassup veya peşin hükümlü olmayan herkes bunda telkin ve tebliğin en iyi şekilde yapıldığına kanat getirecektir."

وَعَجِبُوٓا۟

أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾
أَجَعَلَ ٱلْءَالِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَٱنطَلَقَ ٱلْمَلَأُ
مِنْهُمْ أَنِ ٱمْشُوا۟ وَٱصْبِرُوا۟ عَلَىٰٓ ءَالِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾

4-6: Müşrikler, kendilerinden bir peygamber gelmesine şaştılar[4] ve: "Bu yalancı bir sihirbazdır[5]" dediler. "Bunca ilâhi bir tek ilâh mı yapmak istiyor? Bu cidden çok acayip bir şeydir" (dediler). Onlardan bir cemaat çıkıp: "Gidin ve ilâhlarınıza ibadette sebat edin. Şüphesiz arzu edilecek olan budur" deyip ayrıldılar.[6]

Açıklamalar

4. Yani bunlar öylesine aptaldırlar ki, kendi aralarından, kendi ırkından ve kendi kabile ve topluluklarından temiz, dürüst ve üstün karakterli biri kendilerini uyarmak üzere tayin edilince bu olay kendilerine çok garip geldi. Oysa şaşılacak şey, kendilerine nasihat ve telkinde bulunmak üzere öbür dünyalardan bir yarattığın gönderilmesi, ya da

hiç bilemedikleri ve tanımadıkları yabancı bir kişinin dışardan gelip peygamberliğe başlaması olabilirdi. Böyle bir durumda pekalâ diyebilirlerdi ki, kendisi insan olmayan biri durumumuzu ve duygularımızı nasıl anlayacak veya ihtiyaçlarımızı bilip bize nasıl yol gösterebilecektir, veya, birden bire aramıza gelen bir yabancının söyledikleri veya yaptıklarının doğru olup olmadığını biz nasıl kontrol edebiliriz, veya kendisine nasıl güvenibiliriz? Çünkü kendisini bizden kimse iyi bilmiyor.

5. Mekkeli kâfirler, Hazreti Peygamber (s.a.v.) için "sihirbaz" kelimesini şu nedenle söylüyorlardı: Bu adam, insanları öylesine büyülüyor ki, ona bağlanan kimse ondan bir türlü ayrılmak istemiyor. Önüne, arkasına bakmıyor, kârını ve zararını hiç düşünmüyor, başkalarıyla bağlantılarının kesilmesine de hiç aldırış etmiyor. Baba oğlunu, oğul da babasını bırakıyor; karı kocasını, koca da karısından bağını koparıyor. Hicret sözkonusu olunca her şeyi bırakıp memleketinden ayrılıyor. İşlerinin kötü gitmesinden de hiç rahatsız olmuyor. Akrabaları ve yakınları boykot etse de önemsemiyor. Her türlü baskı, zulüm ve işkenceye göğüs geriyor, ama bu adamın (Muhammed'in) kelimesini söylemekten vazgeçmiyor (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 5).

6. Burada, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) sözlerini dinledikten sonra Ebu Talib'in evini terkeden kabil reislerine atıf yapılmıştır.

مَا سَمِعْنَا

بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ ۖ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ۝٧ أَأُنْزِلَ عَلَيْهِ
الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي ۖ بَل لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ ۝٨
أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ۝٩

7-9: "Biz bunun söylediğini[7] diğer dinlerde işitmedik.[8] Şüphesiz bu bir uydurmadır"[9] (dediler). "Kur'ân, aramızdan ona mı indirildi?" (dediler) Muhakkak onlar benim vahyimden şüphededirler.[10] Onlar azabımı henüz tatma-

dılar. Yoksa, Gâlib, kâdir ve ihsan edici olan Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?"

Açıklamalar

7. Yani, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) "siz, lâilâhe illallâh kelimesine tâbi olursanız, Arap ve Acem de size tâbi olacaktır" şeklinde söylediği sözler.

8. Mekkeli kabile reisleri zannediyorlardı ki, Hazreti Muhammed'in bize vermekte olduğu dâvetin amacı bizi kendisine bağlamak ve bize hüküm sürmektir.

9. Yani kısa bir süre öncesine kadar bizim din büyüklerimiz yaşamıştır; hırıstiyanlar ile yahudiler de memleketimizde ve çevre ülkelerde yaşamaktadır; İran ile İrak ve Arabistan'ın doğu kesiminde de Mecûsiler yaşamaktadır. Bunlardan kimse tek bir Allah'a iman etmemizi, O'nu tüm Alemlerin Rabbi olarak tanımamızı ve başka kimseyi ilâh olarak kabul etmemizi istememiştir. Bir tek Allah'a kim iman edebilir? Allah'ın sevgililerini ve yakınlarını hepimiz seviyoruz, sayıyoruz. Onların mabedlerine ve tekkelerine gidip yüz sürüyoruz; onlara dua, niyaz ve ricada bulunuyoruz; onlara yalvarıyoruz. Birinden evlât, birinden rızık ve birinden başka nimetler buluyoruz. Onlardan dilediklerimizi alabiliyoruz. Onları herkes tanıyor ve kabul ediyor. Şimdi de aramızdan çıkan bu adam (Hz. Muhammed) bize bambaşka bir hikaye anlatıyor ve diyor ki, bütün bunlar sahte ve yalandır; bu tanrıların Allah'ın ulûviyetinde hiçbir payı yoktur. Bu masala kim inanır?

10. Başka bir deyişle, Yüce Allah, Hazreti Peygamber'e diyor ki, "Ey Muhammed (s.a.v.), bu adamlar seni değil, beni tekzip ediyorlar. Senin doğruluğuna ve dürüstlüğüne bunlar daha önce de hiç şüphe etmiyorlardı. Bugün ise şüphe ettikleri şey benim dediklerimdir. Sana, bunlara tebliğ, nasihat ve telkin görevi verince, seni de yalanlamaya başladılar; halbuki daha önce senin doğruluğuna yemin ediyorlardı. Hemen hemen aynı ifade el-En'am sûresinin 33. âyetinde de kullanılmıştır (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 21).

أَمْ لَهُمْ مُلْكُ

السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ۝ جُنْدٌ

مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ
وَأَصْحَابُ لْئَيْكَةِ أُولَٰئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾

10-13: Yoksa, göklerin yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin mülkü onların mıdır? Öyleyse sebeplerine yapışarak göğe çıksınlar.[11] Onlar, (peygamberlerle harbe çıkmış) müttefik ordudur ki, burada hezimete uğratılmışlardır.[12] Onlardan evvel Nûh ve Âd kavimleri ile, kazıklar sahibi Fir'avn[13] da Resûlleri tekzib etmişlerdi. Semûd, Lût kavimleri ile Eyke ahalisi de (peygamberleri) tekzib etmişlerdi. İşte o hiziplerin akibeti.

Açıklamalar

11. Burada kâfirlerin, "Kur'ân, aramızdan ona mı indirildi?" sorusunun cevabı verilmiştir. Burada Yüce Allah buyuruyor ki, kimi peygamber yapacağımıza ve yapmayacağımıza ancak biz karar verebiliriz. Bu konuda bu adamlar ne zamandan beri ahkam kesmeye başlamıştır. Şayet bunlar bu konuda söz sahibi olmak istiyorsa, kainâta hüküm sürebilmek amacıyla göğe çıksınlar, yani arşa ulaşmaya çalışsınlar. Çünkü ancak arşa egemen olduktan sonra uygun gördükleri kimselere rahmetlerini indirebilirler ve Bizim lâyık gördüğümüz kimselere rahmet veya vahy inmesin. Buna benzer ifadeler Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde kullanılmıştır. Zira, Kureyşli kâfirler sık sık Hazreti Muhammed'in (s.a) peygamber oluşunu itiraz ediyor, ona Kur'ân inmesine şaşıyorlardı. Onlara göre Kur'ân ve peygamberlik Kureyş'in en büyük reislerinden birine inmeliydi (Bkz. el-İsra sûresi, 100. âyet, ez-Zuhruf, âyetler: 31-32).

12. Bu âyette kullanılan "burada" kelimesi Mekke için kullanılmıştır. Yani, bu adamların burada, ileri geri konuştukları yerde yenilgiye uğramaları mukadder olmuştur. Kibir içinde olan ve kendilerini büyük sanan bu insanlar bir gün gelecek aynı yerde küçük gördükleri için peygamberliğini kabul etmedikleri insanın önünde boyunları bükük duracaklardır.

13. Fir'avn için "kazıklar sahibi" sıfatının kullanılmasının çeşitli açıklamaları olabilir. Saltanatının kazıkların yere çakıldığı gibi sağlam olduğundan dolayı kendisine "kazıklar sahibi" denilmiş olabilir; ya da askerlerinin çokluğundan ötürü de aynı sıfat kullanılmış olabilir. Şöyle ki, büyük ordusunun konaklandığı yerde her taraf çadırların direkleri veya kazıkları görülüyordu. Fir'avn'ın kızdığı kişilere kazıklar çakarak işkence yaptığı da bilinen bir şeydir. Son olarak, kazıklardan piramitler kastedilmiş olabilir. Şöyle ki, Mısır'daki piramitler, uzaktan birçok kazığın yere çakılmış gibi görünürler.

إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنظُرُ هَٰؤُلَاءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا
مِن فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

14-16: Bunların her biri, peygamberleri tekzib ile azaba müstahak oldular. Bunlar, ancak bir tek sayhaya bakıyorlar.[14] Ondan kurtuluş yoktur. (Kâfirler) "Ey Rabbimiz, hesap gününden önce bizim amel defterimizi ver" dediler.[15]

Açıklamalar

14. Yani azap şeklindeki tek bir patlama kendilerini yok etmeye yetecektir; başka bir sayhaya veya patlamaya gerek duyulmayacaktır. Bu cümlenin bir başka anlamı da şu olabilir: Bu patlamadan kurtulamayacaklardır. Bu cahil, inatçı ve dalâlet içindeki insanlar kurtulmaları için tıpkı bir dişi devenin memelerinden süt sağılırken bir el atılıp ikincisine sıra gelene kadar zaman veya mühlet bulamayacaklardır.

15. Yani, Allah'ın azabının büyüklüğü ve şiddeti yukarıda anlatılmış gibiyken bu ahmaklar bu konuda Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile alay etmeye devam etmektedirler. Bunlar kendisine diyorlar ki, "hesap günü gelinceye kadar davamızı erteleme, bu davayı şuracıkta hallediver, kaderimizde ne varsa görelim."

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِ ۚ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ﴿١٨﴾

17-18: (Resûlüm) onların dediklerine sabret.[16] Kuvvet sahibi[17] kulumuz Davud'un hikayesini onlara anlat.[18] O tevbe edip Allah'ın rızasına dönendi. Biz, dağları onun emrine bağlı kıldık. Onunla beraber akşam ve sabah tesbih ederlerdi.

Açıklamalar

16. Burada Mekkeli kâfirlerin yukarıda geçen sözlerine, yani, Hazreti Peygamber'e hâşâ sihirbaz ve yalancı demelerine, Hz. Muhammed'in peygamberlik mevkiine yükseltilmesine itiraz etmelerine ve Tevhid dâvetinin amacının dini tebliğ etmesi değil, kendine çıkar sağlaması olduğunu söylemelerine işaret edilmiştir.

17. Metinde kullanılan asıl kelimeler, "za'layd" (eller sahibi, elleri olan)dır. "El" kelimesi sadece Arapçada değil, diğer dillerde de mecazen kuvvet ve kudret anlamını taşır. Hz. Dâvud (a.s.) için "eller sahibi" vasfının kullanılması elbette ki, kuvvet ve kudret sahibi olması anlamına gelir. Hz. Dâvud'un çeşitli kuvvetleri olabilir. Örneğin, bedensel gücü ki, bunu Calût'la çarpışırken iyice ortaya koymuştur. Askeri ve siyasi gücü ki, çevredeki müşrik milletleri yenip güçlü bir İslam devletini kurmak suretiyle göstermiştir. Ahlâkî ve manevî gücü ki, bu yüzden krallıkta yoksulluğu tadmış, her zaman Allah'tan korkmuş ve emirlerini yerine getirmiştir. Ayrıca ibadet gücü de olabilir ki, devlet ve hükümet işleri, Allah yolunda cihad gibi bir sürü vazifelerine rağmen güvenilir ve doğru rivâyetlere göre, hep bir gün ara ile oruç tutmuş ve her gün gecenin üçte birini namaz kılarak geçirmiştir. Nitekim İmam Buhari, tarih kitabında Hz. Ebuddarda'ya dayanarak, Hz. Dâvud (s.a.v.)un adının geçtiği zaman Rasûlüllah'ın (s.a.v.) "O en çok ibadet eden zâttı" dediğini kaydetmiştir.

18. Bu cümlenin başka bir anlamı şu olabilir: "Kulum Davûd'u hatırla". Yukarıdaki tercümenin anlamı şu olabilir: Davûd'un hikayesinde bu adamlar için iyi bir ders ve ibret vardır. İkinci tercümenin anlamı da şu olabilir: Bu hikayeyi hatırlarsan, sabretmeyi öğrenirsin. Hikaye her iki amaçla anlatıldığı için burada her iki anlamı taşıyabilecek keli-

meler kullanılmıştır (Hz. Davûd'un kıssasının ayrıntıları için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Birinci Cilt, el-Bakara, dipnot: 273, Dördüncü Cilt: el-İsra, dipnotlar: 7, 63, Beşinci Cilt: el-Enbiya, dipnotlar: 70-73, en-Neml, dipnot: 18, 20, Sebe', dipnotlar: 14-16).

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ
الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا
الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ ۖ خَصْمَانِ
بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا
إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾

19-22: Kuşları da toplu olarak onun emrine râm kıldık. Hepsi etrafına toplanır, onunla tevbe ve rücu ederlerdi.[19] Onun mülkünü de kuvvetlendirdik. Ona hikmet (nübuvvet) ve davaları fasılda hitap kudreti verdik.[20] Davud'un hücresine habersiz giren hasımların haberleri sana geldi mi?[21] Bunlar Davud'un yanına vardıklarında, Davud onlardan korktu.[22] Onlar: "Korkma. Birbirimize haksızlık etmiş iki davacıyız. Aramızda adaletle hükmet. Aşırı gitme ve bizi doğru yola götür" dediler.

Açıklamalar

19. Açıklama için bkz. "Tefhimü'l-Kur'ân", Cilt 5, el-Enbiya, dipnot: 71

20. Yani, sözleri ve konuşmaları karışık ve müphem olmazdı ki, hepsini dinledikten sonra da kimse ne söylemek istediğini anlamazdı; aksine, sözleri açık ve netti, hangi konuyu işlerse tüm ayrıntılarıyla ortaya koyar ve dinleyiciye etkileyici bir biçimde anlatırdı. Konuşulması ve cevap verilmesi veya, açıklanması gereken konuları iyice açar ve anlatırdı. Herkese doyurucu bir biçimde cevap verir ve kolay anlaşılır bir dille söyleyeceklerini söylerdi. Gayet tabii ki, akıl, zeka ve hitabetin ancak en yüksek mevkiini haiz bir kişi bu kadar güzel konuşabilirdi.

21. Burada Hazreti Davûd (a.s.)dan sözedilmesinin amacı, aslında burada başlayan hikayesini anlatmaktır. Bundan önce ise giriş niteliğinde sıfatlarından sözedilmesinin amacı sadece bu hikayede adı ge-

çen Hz. Dâvud (a.s.)un ne kadar güzide bir insan olduğunu vurgulamaktı.

22. Hz. Dâvud (a.s.)un irkilmesi veya korkmasının nedeni, adı geçen iki kişinin, zamanın hükümdârının yalnız olduğu odasına kapıdan değil, duvara tırmanarak ansızın girmeleriydi.

إِنَّ هَٰذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ
نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾

23: (İkisinden biri): "Be benim kardeşimin[23] doksan dokuz dişi koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyleyken onu bana ver diyor. Ve konuşmada beni yendi"[24] dedi.

Açıklamalar

23. Burada "kardeş" kelimesi "öz kardeş" değil, din kardeşi, vatandaş veya aynı milletin bir ferdi anlamında kullanılmıştır.

24. Hikayenin bundan sonraki bölümünü anlayabilmek için şu husus unutulmamalıdır ki, davacı, davalı veya sanığın , bir dişi koyununu zorla alıp kendi koyun sürüsüne kattığını söylemiyor. Davacı diyor ki, "bu adam benden tek dişi koyunumu istiyor ve konuşmada beni yenmiştir; yani çenesi büyüktür, ağızı laf edebilmektedir ve delillerle beni ikna etmiş, beni çaresiz hale getirmiştir. Ayrıca, kendisi çok zengindir, bense fakir ve güçsüz bir adamım; bu adam hem dili, hem parası, hem gücüyle beni mağlup etmiştir."

قَالَ لَقَدْ
ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي
بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ
وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾
فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ ۖ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٢٥﴾

24-25: Davud dedi ki, "Senin bir koyununu kendi koyunlarına katmak istemesiyle sana zulmetmiştir.[25] Gerçekten ortakların birçoğu birbirlerine haksızlık eder. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler müstesnadır ki, onlar da azdır". Davud, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anlayarak Rabbine istiğfar ile secdeye kapanıp tevbe etti.[26] Biz de onun bu hatasını bağışladık. Ve O'na nezdimizde bir yakınlık ve iyi bir akibet vardır.[27]

Açıklamalar

25. Kimse zannetmesin ki, Hz. Davûd (a.s.) sadece davacının şikayetini dinleyip kararını verdi. Olay şuydu: Davacının şikayeti üzerine davalı ses çıkarmayınca ve onu yalanlamaya çalışmayınca iddialarını kabul etmiş oldu. Sükût ikrardan ibaret olduğu için Hazreti Davûd da olayın davacının ifade ettiği gibi olduğuna karar verdi.

26. Burada tilâvet secdesinin vacip olup olmaması konusunda ihtilaf vardır. İmam Şafiî, burada secde vacip olmadığını, çünkü bunun sadece bir Nebi'nin tevbesi olduğunu ifade etmiştir. İmam Ebu Hanife ise secde'nin gerekli olduğuna inanmaktadır. Bu hususta muhaddisler Hz. İbn Abbas'tan üç rivâyeti nakletmiştir: İkrime'nin rivâyetine göre İbn Abbas (r.a.) şunları söylemiştir: "Bu, secde gerektiren âyetlerden değildir. Ancak ben burada Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) secde ettiğini gördüm." (Buhari, Ebu Davûd, Tirmizi, Nesaî ve Müsned Ahmed). Said bin Cübeyr'in Hz. İbn Abbas'tan naklettiği rivâyet ise şöyledir: "Sâd sûresinde Rasûlüllah secde etmiştir ve şöyle buyurmuştur: "Davûd (a.s.) tövbe olarak secde etmişti, biz de teşekkür olarak secde ediyoruz", (Yani, Hz. Davud'un tövbesinin kabul oluşundan dolayı şükranlarımızı bildiriyoruz) (Nesaî). İbn Abbas'tan üçüncü rivâyeti Mücahid nakletmiştir: "Kur'ân-ı Kerim'de Allahu Teâlâ, Rasûlüllah'a şu emri vermiştir: "Bunlar, Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerdir; oun için siz bunlara itaat ediniz". Hz. Davûd bir nebi olarak burada secde ettiği için Rasûlüllah (s.a.v.) da onun izinde burada secde etti" (Buhari). Görüldüğü gibi bu üç rivâyetin üçü de Hazreti İbn Abbas'a aittir. Hz. Ebu Said Hudri'nin rivayeti ise şöyledir: "Rasûlüllah (s.a.v.) bir defasında hutbesinde Sâd sûresini okudu ve bu âyete gelince, minberden inip secde etti, cemaat te onun gibi secde etti. Bir başka zaman Rasûlüllah (s.a.v.) bu sûreyi okuyunca dinleyiciler secdeye gitmek istedi. Bunun üzerine Rasûlüllah buyurdu ki, "bu bir peygamberin tövbesidir, ama görüyorum ki siz secde etmek istiyorsunuz". Daha sonra minberden

inip secde etti, oradakiler de yaptığını yaptı" Ebu (Davûd). Bu rivâyetler burada secde etmenin vacip ve elzem olduğunu göstermiyorsa da şurası muhakkak ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu yerde çoğunlukla secde etmiştir ve burada secde etmek, secde etmemekten daha iyidir. Hatta, yukarıda naklettiğimiz İbn Abbas'ın Buhari'de yer alan rivayetine göre burada secdenin vacipliği daha ağır basmaktadır.

Bu âyetin bir başka yönü şudur: Yüce Allah burada "harra râkean" (rük'ûya kapandı) ifadesi kullanmıştır, ama bütün müfessirler bunun "harra sâcedan" (secdeye kapandı) anlamında olduğunda ittifak etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki, Hz. İmam Ebu Hanife ve kendisine tabi olanlar, ister namazda ister namazın dışında olsun, âyet-i secdenin işitilmesi veya okunması üzerine bir kişinin secde yerine rükuya kapanmasını uygun görmüşlerdir. Zira, Yüce Allah'ın rüku kelimesini kullanıp secdeyi kastetmesinden rüku'nun, secdenin yerine geçebileceği anlaşılmış oluyor. Şafiî fakihlerden İmam Hattabî'nin görüşü de aynıdır. Bu görüş kendi başına makul ve doğru olmasına rağmen Hazreti Peygamber (s.a.v.) veya sahabe-yi kiramın davranışlarından secde âyetinde secde yerine rükuyla yetinmelerinin hiçbir örneğini görmemiz mümkün değildir. Bu nedenle, böyle bir yerde herhangi bir makul neden olmaksızın secde yerine rüku' etmenin doğru olamayacağı kanaatindeyiz. Hele, secde yerine hep rüku' etmeyi alışkanlık haline getirmek daha da yanlıştır. Zâten İmam Ebu Hanife ile kendisine tâbi olanlar da bunun alışkanlık haline getirilmesini istemiyorlar. Onlar bunun için sadece bir gerekçe bulunduğuna işaret ediyorlardır.

27. Bundan anlaşılıyor ki Hz. Davûd mutlaka bir hata veya suç işlemişti ve bu suç bazı diğer peygamberlerin de işledikleri suç türündendi. Nitekim bu konuda kararını verirken Hz. Dâvud kendisinin sınavdan geçirildiğini hissetti. Ancak onun işlediği suç affedilmeyecek türden değildi; ya da affedilmesi halinde onun yüksek mevkiinde bir düşme olma ihtimali de yoktu. Nitekim Allahu Teâlâ kendisi Hz. Davûd'un secdeye kapanmasından ve tövbe etmesinden sonra sadece affedilmediğini ayrıca, dünya ve ahiretteki yüksek mevkiinde herhangi bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir.

يَا دَاوُدُ
إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

26: Ey Davud, biz Seni yeryüzünde hükümdar yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Ve hevaya (hissiyatına) tabi olma ki bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttukları için kendilerine şiddetli azab vardır[28]

Açıklamalar

28. Yüce Allah bu uyarıyı, Hazreti Davud (a.s.) un tövbesini kabul ettikten ve dünya ile âhirette kendisine yüksek mevki verileceği müjdesini verdikten sonra yapmıştır. Bundan anlaşılıyor ki Hz. Davûd'un işlediği suç hevaya veya hissiyata kapılması, hükümdarlık ve iktidarın biraz yanlış kullanılması ve hak ile adaletle hükmedene yakışmamasıyla ilgiliydi.

Bu noktada aklımıza üç soru geliyor: Birincisi, Hz. Davûd'un işlediği suç gerçekten ne idi? İkincisi, Allahu Teâlâ bunu açıkça ifade etmek yerine üstü kapalı bir şekilde anlatmayı neden tercih etmiştir? Üçüncüsü, bu bağlamda sözkonusu suçtan nasıl bahsedilmiştir?

Hıristiyanlar ile yahudilerin kutsal kitabı İncil'i okumuş olanlar bilirler ki, bu kitapta Hz. Davud (a.s.), Hititli Uriah'ın karısıyla zina yapmak ve Uriah'ı bir savaşta kasten öldürüp karısıyla nikâh kılmakla açıkça suçlanmıştır. İncil'deki ifadeye göre bir erkeğin karısıyken kendini Hz. Davud'a teslim eden bu kadın Hz. Süleyman'ın (s.a) annesiydi. Bütün bu hikaye İncil'in Samuel kitabı, Bölüm: 11-12'de ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'in inişinden yüzyıllar öncesine bu hikâye İncil'de yer almıştı. Dünyadaki bütün yahudi ve hıristiyanlar bu kutsal kitabı okurken veya dinlerken bu hikayeyi olduğu gibi kabul ediyordu. İşte bu insanlar vasıtasıyla bu hikaye dünyaya yayıldı ve bugün ister Batılı ülkelerde olsun ister İsrail'de, İbranilerle ilgili bir tarih kitabı bulamazsınız ki içinde Hz. Davûd hakkındaki bu suçla-

ma tekrarlanmamış olsun. Bu meşhur hikâyede şu ayrıntılara da rastlanır:

"Hüdâvend, Natan'ı Davud'un yanına gönderdi. Natan, Davud'a şu hikayeyi anlattı: "Bir şehirde biri zengin, biri fakir iki kişi oturuyordu. Zenginin büyük bir hayvan sürüsü vardı. Fakirin ise sadece tek bir dişi koyun yavrusu vardı. Fakir bunu satın alıp beslemişti. Dişi koyun onunla ve onun çocuklarıyla beraber büyümüş, onun elinden ve sofrasından yemek yer, su içerdi. Onun kucağında yatıyordu ve sanki onun kızıydı. O zengin adama bir misafir geldi. Zengin adam misafirine ziyafet çekmek için kendi hayvanları veya sürüsünden hiçbirini almayıp o fakir adamın dişi koynunu alıp misafiri için pişirdi." Bunun üzerine Hz. Davud öfkelendi ve Natan'a dedi ki: "Hüdavend'in hayatına yemin ederim, o adam öyle bir iş yapmıştır ki, katli vaciptir. O adam bu dişi koyunun dört mislisini vermek zorundadır. Zira yaptığı gaddarlıktır ve fakire acimamıştır." Bunun üzerine Natan dedi ki: "O adam sensin. Sen Hititli Uriah'ı kılıçtan geçirdin ve kendine zevce yapmak üzere onun karısını aldın. Onu Benî Ammun'un kılıcıyla öldürdün." (II, Samuel, Bölüm: 12, âyetler: 1-11).

Bu hikâye ortada varken ve her tarafa yayılmışken Kur'ân-ı Kerim'de daha çok ayrıntılar vermeye gerek yoktu. Zâten Allah'ın kutsal kitabında bu tür olayları açık açık anlatma âdeti de değildir. Bu nedenle bu olay burada üstü kapalı bir biçimde anlatılmış, gerçeğin ne olduğuna işaret edilmiş ve Ehl-i Kitab'ın bunu nasıl çarpıttığı da kaydedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki ifadesinden olayın gerçekten şöyle olduğu anlaşılmaktadır: Hz. Davûd (a.s.) Uriah'tan (ya da adı her neyse) karısını boşamasını istemişti. Bu istek sıradan bir kişi değil, kudretli bir hükümdar ve haşmetli bir dini lider olan Hz. Davud tarafından, tebaadan bir kişiye açıklandığı için, o adam görünüşte herhangi bir baskı olmaksızın da bu isteğe uymak zorundaydı. Sözkonusu kişi Hz. Davud'un isteğini kabul etmek üzere iken iki sâlih kişi birden bire Hz. Davûd'un önüne çıktı ve bu meseleyi kendisine hayalî bir dava olarak açıkladılar. Hz. Davud ilk önce bunun gerçekten bir dava olduğunu sandı ve dolayısıyla kararını verdi. Ne var ki, kararını açıklar açıklamaz vicdanı kendisini uyardı ve kendisi bakmakta olduğu davanın aslında kendi durumuna tıpa tıp uymakta olduğunu, zulüm olarak nitelediği şeyin kendisi tarafından işlendiğini anladı. Bunu anlar anlamaz, secdeye kapanıp tövbe etti ve hatasından dönmek istedi.

İşte bu basit olay Kitab-ı Mukaddes veya İncil'de tamamıyla çarpıtılmış ve haylı çirkin ve sapık bir olaya dönüşmüştür. Bunun sebebi az bir kafa yormakla anlaşılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Davud sözkonusu kadının üstün özelliklerini herhangi bir vesile ile öğrendikten sonra böylesine yetenekli ve üstün evsafa sahip bir kadının alelâde bir hükümet yetkilisinin karısından çok bir hükümdarın eşi olmasının daha uygun olacağını aklından geçirdi. İşte bu düşünce ile kocasından boşamasını istedi. Bunu söylerken Hz. Davûd fazla tereddüt etmedi veya sıkılmadı, çünkü İsrail oğullarında bu ayıp değildi. İsrail oğullarında âdet olduğu üzere bir erkek başka bir erkeğin karısı hoşuna gittiği takdirde ondan onu boşamasını rahatça isteyebiliyordu. Bu gibi dilek ve istekler kötü karşılanmazdı. Hatta bazan böyle bir istekle karşı karşıya gelenler, arkadaşlarının gönüllerini almak için karılarını derhal boşardı. Ne var ki, Hz. Davûd'un unuttuğu bir şey vardı. Bu gibi "alışveriş" aynı seviyedeki insanlar arasında ayıp karşılanmayabilirdi, ama kendisi bir hükümdardı ve alelâde bir vatandaşa böyle bir dilek istekte bulunmasında baskı ve zulüm unsuru kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Nitekim bir temsil şeklinde bu olaya dikkati çekildiği zaman isteğinden derhal vazgeçti ve mesele kapanmış oldu. Aradan belli bir süre geçtikten sonra ise Hz. Davud'un hiçbir isteği ve çabası olmadan sözkonusu kadının kocası bir savaşta ölünce ve o kadınla nikahlanınca yahudilerin sinsi ve çirkin zihni işlemeye başladı, iğrenç bir masal uyduruldu ve bu karalama kampanyası, İsrail oğullarının bir bölümünün Hz. Süleyman'ın can düşmanı olmasıyla daha vahim bir hal aldı (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Neml sûresi, dipnot: 56.) Bu şartlarda şöyle bir masal uyduruldu: Hz. Davûd (a.s.) kendi sarayının çatısından etrafı gözetlerken Uriah'ın karısını hâşâ çıplak yıkanırken gördü. O kadın onun hoşuna gitti. Onu saraya çağırtıp onunla hâşâ zina etti ve kendisini hamile bıraktı. Daha sonra Uriah'ı, Beni Ammun ile savaşacak orduyla birlikte savaş alanına gönderdi ve Ordu Komutanı Yuab'a, Uriah'ı savaşta mutlaka öldürülecek bir mevzide görevlendirmesini emretti. Uriah savaşta ölünce de karısıyla evlendi ve ondan Hz. Süleyman (a.s.) doğdu. İşte İsrail oğulları, gelecek nesillerin yüzyıllar boyu, Hz. Musa'dan sonra kendilerine en büyük iyilikler yapan bu iki güzide zâti kötülemeleri için bu hezeyan dolu şeyleri Kitab-ı Mukaddes'e kaydettiler.

Kur'ân-ı Kerim yorumcularının bir bölümü, İsrail oğullarından kendilerine intikal eden bu masalları hemen hemen olduğu gibi kabul etmişlerdir. Bu yorumcular İsrailli rivayetlerden sadece Hz. Davud'un zina yaptığı ve kadını hamile bıraktığı kısmını çıkarmışlardır. Hikâyenin diğer bölümleri Yahudi rivayetlerinin aynısıdır. Kur'ân müfessirlerinin ikinci bir grubu, Hz. Davud'un, dişi koyunların davasına benzer bir suç işlediği iddiasını tamamıyla reddetmiştir. Bunun yerine bu hikâyenin bazı te'villerini yapmıştır ki, tamamen asılsızdır ve hiçbir dayanağı veya kaynağı yoktur. Ayrıca, bu gibi açıklamalar ve tevillerin Kur'ân-ı Kerim'in bağlamıyla da bir ilgisi yoktur. Ancak bazı müfessirler gerçeği anlamış ve Kur'ân'daki açık işaretlerle hikâyenin özünü kavramayı bilmişlerdir. Biz burada bu örneklerden bazılarını aktarıyoruz:

Mesrûk ve Said bin Cübeyr, Hz. Abdullah bin Abbas'a dayanarak şöyle demişlerdir: "Hz. Davud, o kadının kocasından onu kendine bırakmasını istemesinden başka bir şey yapmamıştı" (İbn Cerir).

Allâme Zemahşeri, "Tefsir-i Keşşâf"ta şöyle demiştir: "Allahu Teâlâ'nın Hz. Davud ile ilgili hikâyeyi anlatma şeklinden onun o adamdan sadece karısını boşamasını istediği anlaşılmaktadır".

Allâme Ebu Bekr Cessâs ise eserinde şu görüşe yer vermiştir: "O kadın o adamın nikâhlı karısı değil, sadece mahtube veya mensubesi idi. Hz. Davud bu kadınla nikâh kılmak istedi. Bunun üzerine Allah'ın gazabına uğradı. Zira, Hz. Davud, mü'min kardeşinin sözlüsünü kendine istemişti, halbuki hareminde birkaç zevcesi vardı." (Ahkamü'l-Kur'ân) Bazı diğer müfessirler de bu görüşü ileri sürmeşlerdir. Ancak bunun Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle tamamen uyduğu söylenemez. Kur'ân-ı Kerim'de davacının şu sözlerine yer verilmiştir: "Benim ise bir tek koyunum var. Böyleyken onu bana ver diyor". Hz. Davud da verdiği kararda bu noktaya temas etmiştir: "Senin bir koyununu kendi koyunlarına katmak istemesiyle sana zulmetmiştir". Bu temsil, ancak kadının Uriah'ın nikahlı karısı olması halinde Hz. Davud ile onun olayına benzeyebilirdi. Eğer Uriah kadınla sadece söz kesmiş olsaydı ve Hz. Davud da bu kadını istemiş olsaydı o zaman temsilde kullanılan ifade şöyle olurdu: "Ben bir dişi koyun almak için söz kesmiştim veya almak istiyordum. Böyleyken o da onu istiyor"

Kadı Ebu Bekr İbn-ül Arabi, "Ahkamü'l-Kur'ân"da bu konuya ayrıntılı bir biçimde eğildikten sonra şöyle diyor: "Olayın özeti şudur: Hazreti Davud, emrindekilerden birinden karısını boşamasını ve kendisine bırakmasını ciddi olarak istedi... Kur'ân-ı Kerim'de bu adamın Hz. Davud'un isteğine uyup uymadığı belirtilmemiştir. Hz. Davud'un daha sonra bu kadınla evlendiği ve ondan Hz. Süleyman'ın doğduğu da kaydedilmemiştir.... Yüce Allah'ın Hz. Davud'a kızmasının sebebi, onun o adamdan karısını istemesinden başka bir şey değildi... Bu fiil genelde caiz olsa da peygamberlik mevkiine yakışmıyordu. İşte bundan dolayı ikaz edildi ve nasihat edildi."

Bu tefsir, hikâyenin anlatıldığı bağlama uygundur. Konuşma tarzına, uslûba ve ifadeye dikkat edilirse, Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümünde bu hikayenin anlatılmasının iki amacı olduğunu görürüz: İlk amaç, Hazreti Peygamber'e (s.a) sabır ve metanetle hareket etmesi gerektiğini belirtmektir. Bu amaçla kendisine şöyle seslenmiştir: (Resûlüm) onların dediklerine sabret. Kuvvet sahibi kulumuz Davûd'un hikayesini anlat". Yani, sana sihirbaz ve yalancı deniliyor. Halbuki, kulumuz Davud (a.s.)a daha büyük suçlamalarda bulunuldu ve kendisinin zina yaptığı ve bir adamı suikastle öldürdüğü yolunda söylentiler çıkarıldı. O halde, bu kafirlerden duyduklarına sabret. İkinci amaç kafirlere şunu vurgulamaktır: Siz her türlü muhasebe ve yargılama endişesi olmaksızın dünyada her türlü kötülükler yapıyor, günahlar işliyorsunuz. Ancak şunu unutmayınız ki, hangi Allah'ın saltanatında bu kötülükleri yapıyorsunuz o kimseyi muhasebesiz bırakmaz. Hatta, ona en yakın olan kulları bile en ufak hata yaptığında kendilerini sert bir şekilde cezalandırır. İşte Allah, bu yüzden Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) büyük meziyetleri olan sevgili kulu Hz. Davud'un hikayesini anlatması ve az bir hata işlediği zaman kendisini nasıl serzeniş ettiğinin anlatılmasını emretti.

'Burada açıklanması gereken bir nokta daha var: Temsilî davada davacının, "bu adamda 99 dişi koyun vardır ve bende sadece bir dişi koyun vardır ve bunu da bu adama vermem için bana baskı yapmaktadır" demesinden, Hz. Davud'un 99 zevcesi olduğu ve bir kadınla daha evlenip 100 rakamını tamamlamak istediği izlenimi alınmaktadır. Ancak bu temsilin her bölümünün Hz. Davud ve Hititli Uriah'in olayına tıpa tıp benzediğini sanmak yanlıştır. Bilindiği gibi, güncel konuşmalarda 10, 20 veya 50 gibi rakamlar illa aynı sayıyı belirtmek için de-

ğil, bir şeyin az çok miktarını belirtmek için söylenir. Biz mesela, konuşmalarımızda birine şöyle deriz: "Sana yüz (veya bin) defa söyledim". Bu demek değildir ki, biz birine o şeyi gerçekten 100 veya 1000 defa söyledik, ne bir fazla ne bir eksik. Burada ifade edilmek istenen o şeyi bir defadan fazla, yani çokça söylemiş olmaktır. Bu 4-5 defa da olabilir, 10-20 defa da, ama daha fazla değil. Burada da iş böyledir. Temsili davada o adam Hz. Davûd'a sadece kendisinin birkaç zevcesi olduğunu ve bir zevce daha almak istediğini vurgulamak istiyordu. Aynı şeyi, müfessir Nişapuri, Hz. Hasan Basri'ye dayanarak şöyle demiştir: "Hz. Davûd (a.s.)un 99 karısı değildi; bu sadece bir temsildir."

(Biz bu hikayeyi başka eserimiz "Tefhimat" II. Cilt'te ayrıntılı olarak ele aldık. Tercihimizin delilleri için bkz. s. 29-44).

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾

27-28: Biz, göğü, yeri ve aralarındaki şeyleri kâfirlerin zannettikleri gibi abes ve batil (boş yere) yaratmadık.[29] Kâfirlere Cehennem azabinden şiddetli helak vardır. İman edip sâlih amel işleyenleri, yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi tutacağız? Veya Allah'tan sakınanları, doğru yoldan sapanlar gibi mi sayacağız?[30]

Açıklamalar

29. Yani bu dünya bir oyun olarak yaratılmamıştır ki, hiç bir hikmeti olmasın, hiç bir gayesi ve amacı olmasın, hiç bir adalet bulunmasın ve iyi ile kötü arasındaki fark olmasın. Bu ifade geçen konuşmanın sonuç kısmıdır ve aynı zamanda ilerdeki konuşmanın giriş bölümü de. Son konuşmadan sonra bu ifadenin kullanılmasının amacı okurlara, insanların amaçsız yaratılmadığı, hiç bir dentim mekanizmasının bulunmadığı ve bu dünyada kötü ve sorumsuz bir yönetimin bulunmadığını vurgulamaktır. Bu dünyada hiç bir kimse gönlünün istediği şekilde yaşayıp muhasebesiz kalamaz. İleriki konuşmaya başlamadan önce bu cümleyi bir giriş olarak kullanılmasıyla şu gerçek ortaya kon-

mak istenmiştir: Ceza veya ödüle inanmayan, iyi veya kötünün bir gün yok olacağı ve toprağa karışacağı, hiç bir kimsenin sorguya çekilmeyeceği, hiçbir muhasebesi yapılmayacağı, hiç bir kimseye iyiliği veya kötülüğünden dolayı ödül veya ceza verilmeyeceğini sanan bir kişi aslında bu dünyayı bir oyun ve bunu yaratanı bir oyunbaz zannetmektedir. Ona göre Kainat'in Yaratıcısı bu dünyayı ve bunda insanı yaratıp abesle iştigal etmiştir, boşuna uğraşmıştır. Aynı fikir Kur'ân-ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde de ortaya atılmıştır. Meselâ: "Sizi ancak boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (el-Muminun: 115) Ve: "Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri eglence ve boş yere yaratmadık. Biz, onları anacak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bunu bilmezler. Fasil ve hüküm günü, onların cemi' olacığı gündür" (Duhan: 38-40).

30. Yani siz iyi ve kötünün bir gün bir olacağını makul karşılıyor musunuz. Sizce iyi bir insanın bir gün iyiliğinin mükafâtını almaması ve kötü bir insanın cezasını çekmemesi doğru bir kavram mıdır? Şurası bir gerçektir ki, ahiret olmasa ve Allah tarafından bir muhasebe yapılmasa ve insanlar yaptıklarının cezasını veya ödülünü bulmasa, hem Allah'ın hikmeti hem adalet kuralları yok sayılacaktır ve kainat nizamının tümü bir komediye dönüşecektir. Böyle bir varsayımla dünyada iyiliğin bir etkeni ve kötülüğün bir engeli bulunmayacaktır. Eğer Yüce Allah'ın saltanatı hâşâ kör topal bir düzense, yeryüzünde her türlü zorlukları seve seve kabul edip iyi bir insan olmaya çalışan ve başkalarını iyi mi yola getirmek için uğraşan biri akılsızdır ve elverişli şart ve imkânlardan mümkün olduğu kadar kendine çıkar sağlayan ve her türlü yolsuzluklar yapan ve ahlâksızlıkları yaşayan biri akıllıdır!

كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ إِلَيْكَ مُبَٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوٓا۟ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُو۟لُوا۟
ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَٰنَ ۖ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾
إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِٱلْعَشِىِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلْجِيَادُ ﴿٣١﴾

29-31: (Bu Kur'ân) âyetlerini düşünüp ibret alsınlar ve akıl sahiplerine kendisiyle öğüt veresin diye sana gönderdiğimiz bereketli bir Kitaptır.[31] Davûd'a (oğlu) Süleyman'ı ihsan ettik.[32] O ne güzel kuldu. O tevbe ve

rücû'edendi. Hani ona akşam üzeri gayet eğitilmiş, hızlı, iyi cins atlar arz olunduğunda.[33]

Açıklamalar

31. "Bereket"in sözlük anlamı, "hayır ve saadetin artışı"dır. Kur'ân-ı Kerim'e "bereketli kitap" demenin anlamı, bunun insanlar için son derece iyi ve yararlı kitap olmasıdır. Bu kitap insana, kendi yaşantısına çekidüzen vermek için en iyi öğretiler taşır. Buna tabi olan insan sadece yarar görür, zarar değil.

32. Kur'ân'ı Kerim'de bundan önce Hz. Süleyman'dan (a.s.) şu yerlerde bahsedilmiştir: "Tefhimü'l-Kur'ân" el-Bakara; dipnot: 104; el-İsra, dipnot 7; en-Neml: dipnot: 18-56, Sebe' ayetler: 12,14.

33. Asil kelimeler, "es-Safenatul-ciyadu"dur. Bunlardan ehilleştirilmiş, sessizce duran, taşkınlık yapmayan, sakin ve koşarken en hızlı koşan atlar kastedilmiştir.

فَقَالَ إِنِّيٓ أَحْبَبْتُ
حُبَّ ٱلْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَوَارَتْ بِٱلْحِجَابِ ۝ رُدُّوهَا عَلَيَّ ۖ فَطَفِقَ
مَسْحًۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلْأَعْنَاقِ ۝

32-33: "Ben bu malı[34] Rabbimi andığım için sevdim" dedi. Nihayet onlar gözden kayboldu. "Onları bana getirin" (dedi ve) bacaklarını ve boyunlarını okşadı.[35]

Açıklaması:

34. Aslında "hayra" kelimesi kullanılmıştır ki, Arapçada hem bol mal hem atlar için mezâcen kullanılır. Hz. Süleyman sözkonusu atları Allah yolunda cihadda kullanmaya ayırdığı için burada "hayır" kelimesi kullanılmıştır.

35. Bu ayetlerin tercüme ve tefsirinde müfessirler arasında ihtilaf vardır. Müfessirlerin bir grubu bu âyetleri şöyle yorumlamıştır: Hz. Süleyman (a.s.) atları inceler ve koşullarını seyrederken bu işlere kendini öylesine kaptırdı ki, ikindi namazını kaçırdı ya da, ikindi ile akşam namazları arasında okuduğu belli bir duayı unutuverdi. Nihayet güneş

batı. Bunun üzerine Hz. Süleyman atların getirilmesini emretti. Atlar getirilince Hz. Süleyman kılıcıyla onları kesmeye, başka bir deyişle, Allah yolunda kurban etmeye başladı; zira, Allah'ı anmaktan gafil kaldığı için kendi kendine kızıyordu. Bu açıklamanın ışığında bu âyetler şöyle tercüme edilmiştir: "O dedi ki, "mal sevgisi beni Rabbime ibadetten (veya özel dua ve zikrden) alıkoydu". Nihayet güneş batmıştı. "Onları bana getirin" dedi ve (atlar getirilince) onların bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı." Bu tefsir, bazı ileri gelen müfessirlerindir; ancak kabul edilemez. Zira, buraya, hiçbir kaynağı ve gerekçesi bulunmayan bazı ilaveler ve açıklamalar yapmak gerekiyor. Meselâ, müfessirler, Hz. Süleyman'ın atlarla aşırı derecede ilgilendiği için ikindi namazını veya özel duasını kaçırdığını farzediyorlar. Oysa Kur'ân'ın sözleri açıktır: Bunlar başka bir şekilde şöyle tercüme edilebilir: "Mal sevgisi beni Rabbimi anmaktan alıkoydu". Yani, burda ikindi namazı veya özel bir dua ile ilgili hiç bir işaret yoktur. İkincisi, müfessirler, güneşin battığını da farzediyorlar. Halbuki burada güneşten hiç sözedilmemiştir. Aksine "tavarat bilhicab" sözlerini okuyunca insanın dikkati ister istemez daha önceki âyetlerde geçen "es-safinatu" sözlerine çekiliyor. Üçüncüsü, müfessirler Hz. Süleyman'ın atların bacaklar ve boyunlarını okşadığını değil, kılıçla kestiğini sanmışlardır. Oysa, Kur'ân-ı Kerim'de kılıç kullandığına dair herhangi bir kayıt bulunmadığı gibi, böyle bir anlam çıkarmak için herhangi bir karine de yoktur. Biz bu tür tefsire ilke olarak karşıyız. Şöyle ki, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan kelimelerin dışında bir anlam çıkarmak ancak şu dört durumda geçerli sayılabilir: (1) Kur'ân'ın metninde veya ifadesinde bir karine olmalıdır; (2) Kur'ân'ın diğer bir yerinde bu konuya değinilmelidir; (3) Herhangi bir hadiste üstü kapalı olan bir ifadenin açıklaması bulunmalıdır; ya da; (4) Güvenilir kaynağı olmalıdır. Örneğin, tarihle ilgili bir konuysa, tarihteki kayıtlara bakılmalıdır; kainâtın bazı nesneleri veya etkenlerinden sözediliyorsa, güvenilir ve bilimsel bulgu ve verilere başvurulmalıdır veya şeriatla ilgili bir emir ise İslâm fıkhında kaynaklarına veya açıklamalarına bakılmalıdır. Bunlardan hiçbiri ortada yokken bir hikâye uydurup Kur'ân-ı Kerim'in ibaresine eklemek bizce doğru bir yaklaşım değildir.

Başka bir grup yukarıdaki tercüme ve tefsirden azıcık ayrılarak şöyle bir açıklama getirmeye çalışmıştır: "Hatta tavarat bilhicâb" ve "rudduhâ aleyye" nin zamirleri güneşe yöneliktir. Yani, ikindi namazın

saati geçtikten ve güneşin batıp akşam namazı saati geldikten sonra Hazreti Süleyman (a.s.) kader ve kısmet sahiplerine "güneşi geri getirin ki, ikindi vakti geri gelsin ve ben namazımı kılıvereyim" dedi. Nihayet güneş geri döndü ve Hz. Süleyman namazını kıldı. Ne var ki, bu tefsir, yukarıdaki tefsire oranla daha da kabul edilmez durumdadır. Bunu da, Allahu Teâlâ'nın güneşi geri getirmeye kaadir olmadığı için değil, Yüce Allah'ın böyle bir ifadeyi hiç kullanmadığı için söylüyoruz. Halbuki, Hz. Süleyman (a.s.) için böylesine büyük bir mucize gerçekleştirilseydi, dünya tarihinde buna mutlaka değinilmiş olacaktı. Bu tefsiri yapanlar, güneşin batıp tekrar doğduğunu gösteren bazı hadisleri örnek gösteriyor ve bu olayın sadece bir kez meydana gelmediğini bize inandırmaya çalışıyorlar. Onların ifadesine göre Mi'rac vak'asında güneşin Hazreti Peygamber (s.a.v.) için tekrar doğurtulduğu beyan olunmuştur. Güneş Hendek gazvesi sırasında da Rasûlüllah için geri getirildi. Ayrıca, güneş Hz. Ali için de geri getirildi. Şöyle ki, Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin kucağında yatıyordu ve Hz. Ali'nin ikindi namazının vakti geçmişti. Rasûlüllah güneşin geri gelmesi için dua etti ve güneş geri geldi. Ne var ki, bu rivâyetlerle yapılan istidlâl, hangi tefsiri doğrulamak amacıyla ileri sürülmüşse ondan da zayıftır. İbn Teymiyye, Hz. Ali (r.a.) ile ilgili anlatılan rivâyetin tüm turuk ve ricâli enine boyuna tartışıp bir "mevzu" olduğunu göstermiştir. İmam Ahmed ise hiçbir aslı ve esasının bulunmadığına kanat getirmiştir. İbn Cevzi'ye göre bu kesinlikle bir "mevzu"dur. Hendek gazvesiyle ilgili rivâyet te bazılarına göre zayıf bazılarına göre "mevzudur". Mir'ac vak'asına gelince, ilgili rivâyetin aslı şudur: Hazreti Peygamber (s.a.v.) Mekkeli kâfirlere Mirac gecesi olayını anlatırken kâfirler kendisinden olayı ispatlamasını istediler. Hazreti Peygamber dedi ki: "Kudüs yolunda filanca yerde filan kafile ile karşılaşmıştım, o kafile de filanca olayla karşı karşıya gelmişti." Kafirler o kafilenin ne zaman Mekke'ye varacağını sordu. Resûlüllah gelecek günü söyledi. Bahsedilen gün Kureyşliler kafileyi gün boyunca bekledi, ta ki, akşam oldu. Bu aşamada Resûlüllah (s.a.v.) kafile gelinceye kadar güneşin batmaması için dua etti. Nihayet kafile güneş batmadan Mekke'ye vardı. Bu olay bazı rivâyetçiler tarafından şöyle dile getirilmiştir: O gün, gündüze bir saat ilâve edildi ve güneş de ufukta durdu. Soru şu: Bu gibi rivâyetler, böylesine olağanüstü olayı kanıtlayacak çapta mıdır? Daha önce ifade ettiğimiz gibi, güneşin geri gelmesi veya bir saat batmaması ve ufukta

kalması küçük bir olay değildir. Böylesine olağanüstü bir olay meydana gelmiş olsaydı, yer yerinden oynardı, bütün tarih sayfalarına geçerdi, kuşaktan kuşağa anlatılırdı ve sadece birkaç kişinin ifadesiyle sınırlı olmazdı.

Müfessirlerin üçüncü grubu bu âyetlerden, önyargısız ve zihni açık olan bir kişinin bu kelimeleri okuyup anlayabileceği anlamları çıkarıyor. Bu tefsire göre olay şundan ibarettir: Kendisine iyi cins atlar sunulunca Hazreti Süleyman buyurdu ki, bu atları kendi nefsim veya gururumu okşamak için değil, Rabbimin kelimesini söyleyebilmek için seviyorum. Daha sonra bu atları yarıştırdı ta ki, onlar gözlerinden uzaklaştılar. Hz. Süleyman bundan sonra atları geri çağırttı, atlar geri getirilince, Hz. İbn Abbas'ın ifadesine göre "onların boyunları ve bacaklarını sevgiyle okşadı". İşte bize göre en doğru tefsir budur; zira Kur'ân-ı Kerim'in sözleri buna tamamen uygundur ve anlamını belirlemek amacıyla ne Kur'ân'da ne hadislerde ne de İsrail oğullarının tarihlerinde bulunan herhangi bir şeyi ilâve etmemiz gerekiyor.

Burada şu noktaya da dikkat etmeliyiz ki, Yüce Allah bu olayı Hazreti Süleyman'dan "o ne güzel kuldu. O tevbe ve rücu' edendi" gibi övücü şekilde bahsettikten sonra anlatmıştır. Bundan da anlaşılacağı gibi, Allahu Teâlâ bize şunları söylemek istemiştir: "Bakınız, Süleyman en iyi kullarımdandı. Hakimiyet ve iktidarı, dünyada şanı ve şöhreti için değil Benim için severdi; özel eğitilmiş ordusu ve iyi cins atların alayını gördükten sonra maddeci ve dünyacı krallar gibi böbürlenmedi. Böyle bir kıvanç ve mutluluk anında da o bizi andı."

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَأَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهِ
جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ۝ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ
مِنْ بَعْدِي ۖ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝

34-35: Biz Süleyman'ı imtihan edip tahtı üzerine bir ceset bıraktık. O zaman Süleyman rücu' etti: "Ey Rabbim. Beni mağfiret et. Bana öyle bir mülk ihsan buyur ki, benden başka kimseye öyle bir mülk layık olmasın. Şüphesiz, sen ihsan edicisin"[36] dedi.

Açıklamalar

36. Konuşmanın seyrine dikkat edilirse burada asıl amaç işte bu olayı anlatmaktır ve daha önceki cümlelere ise bunun girişi niteliğindedir. Nasıl ki, daha önce Hz. Davud'dan övgüyle sözedildi ve daha sonra fitneye kapıldığı olay anlatıldı; ayrıca, Yüce Allah'ın böylesine güzide bir kulunu da yargıladığı, sınavdan geçirdiği, gereken uyarıyı yaptığı, Hz. Davud'un da fitnenin kokusunu alır almaz yanlışlığından döndüğü, derhal Allah'a pişmanlığını belirttiği ve isteğinden vazgeçtiği ifade edilmişti.Burada da sırasıyla önce Hazreti Süleyman'ın şanı, şöhreti ve kulluk derecesine değinilmiş, daha sonra, onun da sınavdan geçirildiği ve tahtına bir cesedin atılması üzerine hemen ayıldığı, yanlışını anladığı, Rabbinden özür dilediği ve hangi karar ve davranıştan dolayı fitneye kapılmışdıysa ondan vazgeçtiği anlatılmıştır. Başka bir deyişle, Allahu Teâlâ bu iki hikâye ile aynı anda iki şeyi vurgulamak istiyor: (1) Başkaları şöyle dursun, Allah'ın muhasebesinden peygamberler bile kurtulamamıştır (2) Kullar için en iyi yol, bir hata veya kusur işledikten sonra inatlaşmak değil, yanlışını anladığı an acz ve tevazu' ile Rabbinden mağfiret dilemektir. İşte bu yüzdendir ki, peygamberler ve diğer din büyükleri bu tutumları yüzünden Yüce Allah tarafından affedilmiştir. Bununla kalmamış, daha çok ikram ve ihsana nail olmuşlardır.

Burada Hz. Süleyman'ın (a.s.) kapıldığı fitnenin ne olduğu sorusu tekrar ortaya çıkıyor. Bu hususstaki diğer soru işaretleri şunlardır: Hz. Süleyman'ın tahtına bir ceset atılmasının sebebi ve anlamı neydi? Cesedin tahta atılması ne gibi bir uyarıydı ve Hz. Süleyman neden ve nasıl tövbe etti? Bu sorulara cevap veren müfessirler genellikle dört yolu izlemişlerdir.

Bir grup bu konuda uzun bir hikâye ve destan yaratmıştır, ki ayrıntıları konusunda epeyce farklılıklar vardır. Ancak hepsinin özeti şudur: Hz. Süleyman'ın hatası, hareminden birinin sarayda 40 gün süre ile putlara tapması ve hiçbir haberi olmaması, yahut, birkaç gün evinde oturması ve mazlumlar ile muhtaçların başvurularına karşılık vermemesinden ibaretti. Bunun üzerine ceza olarak bir şeytan, cinler ile insanlar ve rüzgarlara hükmetmesini sağlayan yüzüğünü çaldı. Yüzüğü çalınır çalınmaz, Hz. Süleyman kuvvetini ve kudretini kaybetti ve 40 gün oradan oraya perişan bir şekilde dolaşıp durdu. Bu süre içinde yüzü-

ğünü çalan şeytan Hz. Süleyman'ın kimliğine bürünüp hükmetti. Hz. Süleyman'ın tahtına bir ceset atılmasıyla bu şeytanın onun koltuğuna oturmasına işaret edilmiştir. Bazı müfessirler biraz daha ileriye gidip bu şeytanın Hz. Süleyman'ın hareminin bazı hanımlarını da kirlettiğini beyan ederler. Nihayet devlet ve hükümet erkânı şeytanın yaptıklarından şüpheye kapılıp kendisinin Hz. Süleyman olmadığı kanısına vardı. Onlar şeytanın önüne Tevrat'ı açınca şeytan kaçıverdi. Kaçarken yüzüğü denize düşürdü veya kasten attı ve bunu bir balık yuttu. Hz. Süleyman (a.s.) tesadüfen bir balığı yakaladı ve bunu pişirmek için karnını açınca yüzüğünü buldu. Yüzüğünü bulur bulmaz tüm cinler ve insanlar karşısına sıra sıra dizilip emrine âmade oldular. Bütün bu masal, yanlışlıklar ve saçmalıklarla doludur. Bunu Müslümanlığı yeni yeni kabul eden ard niyetli insanlar Talmud ve diğer İsrail rivâyetlerinden alıp Müslümanlar arasına yaydılar ve hayrete şayandır ki, bizim bazı büyük müfessir ve fıkıh âlimleri bunları Kur'ân-ı Kerim'in açıklamaları olarak aynen kabul ettiler. Halbuki, Hz. Süleyman'ın yüzüğü veya mührü diye bir şey yoktu. Ne Hz. Süleyman'ın yaptıkları bir yüzük veya mühürden ileri geliyordu ne de Yüce Allah, şeytanlara peygamberlerin şekline bürünüp insanları saptırma gücünü vermiştir. Ayrıca, Yüce Allah'ın, bir peygamberi hatası yüzünden bu kadar fitneli bir şekilde cezalandırması, yani bir şeytanın peygamberin kılığına girip ümmetini darmadağın etmesine izin vermesi beklenemez. Her şey bir yana, Kur'ân-ı Kerim bizzat bu tefsiri reddetmektedir. Nitekim, daha sonraki âyetlerde Hz. Süleyman'ın böyle bir sınavdan geçip Allah'tan af dilemesinden sonra Allah'ın rüzgar ve şeytanları kendisine tabi ettiği ifade olunmuştur. Halbuki, yukarıdaki tefsire göre şeytanlar sözkonusu yüzük nedeniyle Hz. Süleyman'a tabi olmuşlardı. Bu tefsirde bulunanların maalesef, daha sonraki âyetlerde nelerin ifade edildiğini görmemeleri şaşırtıcıdır.

İkinci grubun ifadesi şudur: Hz. Süleyman'ın (a.s.) 20 yıl sonra bir oğlu olmasından sonra şeytanlar endişeye kapıldı ve Hz. Süleyman'dan sonra onun kral olması halinde ona da bağlı kalmalarından korktular. Bu sebeple, onu öldürmeye karar verdiler. Ancak Hz. Süleyman (a.s.) niyetlerini anladı ve oğlunu, emniyet içinde yetişebilmesi için bulutlara sakladı. Hz. Süleyman'ın kapıldığı fitne işte buydu. Yani, kendisi Allah'a güvenmektense bulutlara güvenmeyi tercih etti. Bunun cezası olarak çocuk öldürüldü ve cesedi Hz. Süleyman'ın koltuğuna

kondu. Bu da asılsız bir masaldır ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerine tamamıyla aykırıdır; zira, bu hikâyede de şeytanlar ile rüzgarın Hz. Süleyman'a önceden tâbi edildiği farzedilmiştir. Oysa, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre bu güçler, bu fitneden sonra Hz. Süleyman'a tabi kılınmıştı.

Üçüncü grubun ifadesi şöyledir: Hz. Süleyman bir gün 70 karısıyla yatmaya ve her birinden Allah yolunda cihad edecek bir mücahit doğurmaya karar verdi. Ancak bunu söylerken "inşaallah" demedi. Sonuç olarak, Hz. Süleyman'ın sadece bir zevcesi hamile kaldı ve o da yarım bir çocuk doğurdu. Ebe bu çocuğun cesedini Hz. Süleyman'ın tahtına attı. Ebu Hureyre (r.a.) bu mealdeki hadisi Hazreti Peygamber'den rivayet ederek kaydetmiştir ve bunu Buhari, Müslim ve diğer muhaddisler çeşitli şekilde nakletmişlerdir. Bizzat Buhari'de naklolunan hadislerde zevcelerin sayısı bazan 60, bazan 70, 90, 99 ve hatta 100 olarak verilmiştir. Bu hadislerin nakledicileri ve kaynakları gayet sağlamdır ve rivayetler de doğrudur. Ne var ki, hadiste anlatılanlar akıl ve mantığa aykırıdır. Rasûl-ü Ekrem'in bunu böyle söylediği açıkca belli oluyor. Pek mümkündür ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Yahudilerin saçma sapan hikayelerinden sözederken bu masalı örnek olarak göstermiştir; ancak dinleyenler bunu kendisi tarafından anlatılan bir olay olarak algılamışlardır. Bu tür saçma sapan masalları sadece kaynaklara ve rivâyetçilere dayanarak zorla kabul ettirmek dini alay konusu yapmaktan başka bir şey değildir. Herkes, kış mevsiminde en uzun gecenin yaşandığı günlerde bile yatsı namazı ile sabah namazı arasındaki sürenin 10-11 saatten fazla olmadığını kolayca hesaplayabilir. Hz. Süleyman'ın eşlerinin sayısını asgari 60 olarak da kabul etsek, onun o gece hiç dinlemeden ve dur durak bilmeden saatte 6 karısıyla tam 10 veya 11 saat seviştiği ortaya çıkar. Böyle bir şey mümkün olabilir mi? Hazreti Peygamber'in böyle bir şeyi bir olay ve gerçek olarak anlattığı kabul edilebilir mi? Ayrıca, hadiste hiçbir yerde yukarıdaki âyetlerde Hz. Süleyman'ın tahtına bir ceset atılmasına ilişkin ifadeden sözkonusu yarım çocuğun kastedildiği de sabit değildir. Bu nedenle, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bu olayı bu âyetin tefsiri olarak anlattığı iddia edilemez. Ayrıca, Hz. Süleyman'ın adı geçen çocuğun doğumu üzerine tövbe ve istiğfar etmesi anlaşılır bir şey olmasına rağmen, "Bana öyle bir mülk ihsan buyur ki, benden başka kimseye öyle bir mülk lâyık olmasın," diye Allah'a yalvarmasının nedeni anlaşılmıyor.

İmam Râzi'nin tercih ettiği bir başka tefsir şöyledir: Belki de Hz. Süleyman öldürücü bir hastaya yakalanmıştı, ya da büyük bir tehlike yüzünden endişeye kapılmış, eriye eriye bir et bir kemik kalmıştı. Ne var ki, bu tefsir de Kur'ân'ın sözlerine uymamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi şöyledir: "Biz Süleyman'ı imtihan edip tahtı üzerine bir cesed bıraktık. O zaman Süleyman tevbe etti." Bu sözleri okuyan veya dinleyen bir kişi, burada "cesed"den bizzat Hz. Süleyman'ın kastedildiğine imkân veremez. Hz. Süleyman'ın imtihan edilmesinden, kendisinin bir kusur işlediği ve bu kusur üzerine kendisi uyarılmış olduğu uyarı olarak tahtına bir cesed bırakıldığı ve Hz. Süleymanın hatasını anladıktan sonra tövbe ve istiğfar ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

Doğrusu şu ki, bu Kur'ân-ı Kerim'in en zor yerlerinden biridir ve kesin bir açıklamasını yapmamız için gereken ipuçlar veya temeller bulunmamaktadır. Ancak, Hz. Süleyman'ın, Allah'a "bana öyle bir mülk ihsan buyur ki, benden başka kimseye öyle bir mülk lâyık olmasın" diye yalvarması İsrailoğullarının tarihi gözönüne alınarak incelendiğinde kendisinden sonra tahtına oğlunun geçmesi ve devlet ile saltanatın sülâlesinde kalmasını dilediği tahmin edilebilir. Allahu Teâlâ işte bu niyetini "fitne" olarak nitelendirdi; ve Hz. Süleyman (a.s.) da, veliahdı Ruc'am'ın karakteri, yetenekleri ve davranışlarından, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın saltanatının başında birkaç gün bile kalamayacağını anladı ve hatasının farkına vardı. Tahtına bir cesedin bırakılmasının anlamı belki de şu olabilir: Hz. Süleyman'ın, tahtına geçmesini istediği oğlu, yeteneksiz, beceriksiz ve kişiliksizdi. Böyle bir isteğin yanlış olduğunu anlayınca bundan vazgeçti ve Allah'a dönüp, krallık ve saltanatın hanedanına geçmesini artık istemediğini, devlet ve hükümet işlerinin oğullarına devretmek istemediğini ve bu işlerin kendisiyle son bulmasını istediğini belirtti. İsrailoğullarının tarihine de baktığımızda Hz. Süleyman'ın (a.s.) kendisinden sonra tahta geçmek için kimse hakkında vasiyette bulunmadığını ve kimsenin onlara itaat etmesini istemediğini görürüz. Hz. Süleyman'dan sonra çevresindekiler Ruc'am'ı tahta geçirdiler. Ancak aradan fazla bir süre geçmeden İsrailoğullarının 10 kabilesi Kuzey Filistin'i saltanattan ayırdılar ve sadece Yehuda kabilesi Kudüs tahtına bağlı kaldı.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ
رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ۞ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ ۞ وَآخَرِينَ
مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۞ هَٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ۞

36-39: Bunun üzerine rüzgârı onun emrine râm kıldık. Onun emriyle istediği yere rahatça akıp giderdi.[37] Kimisi bina ustası kimisi de dalgıç olan şeytanları da, onun emrine bağlı kıldık.[38] Diğerlerini de emrine râm kıldık ki, zincirlerle birbirlerine bağlıdırlar. (Onu) "Bu bizim sana ihsanımızdır. Artık dilediğine hesapsız olarak ver veya tut"[39] dedik.

Açıklamalar

37. Bunun açıklaması el-Enbiya sûresinin tefsirinde geçmiştir (Tefhimü'l-Kur'ân). Ama burada bir noktaya daha temas edelim. el-Enbiya sûresinde, rüzgârın Hz. Süleyman'a bağlı kılınmasıyla ilgili âyette "errîh-i âsifetün" (sert rüzgar) ifadesi kullanılmıştır. Burada ise bunun için "tecri bi-emrihi ruhâun" (onun emriyle istediği yere rahatça akıp giderdi) sözleri kullanılmıştır. Bu demektir ki, Hz. Süleyman'ın emrine verilen rüzgarın kendisi sert ve güçlüydü, ki böyle bir rüzgâr yelkenli gemiler için elverişli oluyor, ancak Hz. Süleyman'ın ticaret gemilerinin istediği yöne gidebilmeleri için bu rüzgâr onun arzusuna bağlı kılınmıştı.

38. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 75; en-Neml: dipnot: 23, 28, 45-47. Burada "şeytanlar" kelimesinden "cinler" kastedilmiştir. "Zincirlerle birbirine bağlıdırlar" ifadesiyle, uygunsuz hareketleri ve emre karşı gelmeleri nedeniyle zincire vurulan hizmetçi şeytanlar demek istenmiştir. Bu zincirlerin ille demirden olması gerekmiyor; yani, dünyada insanların vurulduğu zincire benzemeyebilir. Bu şeytanlar, ancak kaçamayacak şekilde bağlanmış durumdaydı, önemli olan budur.

39. Bu âyetin üç anlamı olabilir: Birincisi, "bu bizim sana sonsuz ihsanımızdır; bundan kime istersen ver, kime istersen verme". İkincisi,

"bu bizim sana ihsanımızdır; kime istersen ver, kime istersen verme; bu konuda senden hiçbir hesap sorulmayacaktır." Bazı müfessirler bu âyeti şöyle açıklamaya çalışmışlardır: "Bu şeytanlar tamamıyla senin tasarrufuna verilmiştir, sen bunlardan hangilerini istersen serbest bırak, hangilerini istersen hizmetinde kullan; bu konuda senden herhangi bir hesap sorulmayacaktır."

وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٤٠﴾ وَٱذْكُرْ
عَبْدَنَآ أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّى مَسَّنِىَ ٱلشَّيْطَٰنُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ
﴿٤١﴾ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾
وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ أَهْلَهُۥ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُو۟لِى
ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٤٣﴾

40-43: Şüphesiz onun için yanımızda şeref, yakınlık ve güzel mekân vardır.[40] Kulumuz Eyyub'u da hatırla.[41] Hani o: "Ya Rabbî, Şeytan beni zorluk ve azaba uğrattı" diye nidâ eyledi.[42] Ona: "Ayağınla yere vur" dedik, İşte hem yıkanacak, hem de içecek serin bir su".[43] Ve ona ehlini tarafımızdan rahmet ve kâmil akıl sahiplerine bir ibret olarak[44] beraberce bir mislini[45] de ihsan eyledik.

Açıklamalar

40. Bu sözlerin kullanılmasının amacı, Yüce Allah'ın, bir kulun inat ve kibirinden nefret ettiği kadar tevzu ve yumuşak huyunu sevdiğini göstermektir. Eğer bir kul hata işleyip yanlış bir harekette bulunması halinde uyarıldığı zaman daha da inatlaşır ve böbürlenirse sonu, ilerde Hz. Adem (a.s.) ile İblis'in hikâyesinde anlatıldığı gibi olur. Bunun aksine bir kul yanlış hareketinden dolayı uyarılınca derhal tövbe ediyor ve acz ile Rabbine boyun eğiyorsa, Allahu Teâlâ ona Hz. Davud ve Süleyman'ınkine benzer ihsanda bulunur. Nitekim, Hz. Süleyman'ın pişman olup Rabbine yalvarması üzerine Allahu Teâlâ tam onun dilediği gibi, kendisine, ne kendisinden önce ne kendisinden sonrakilere nasip olan devlet, saltanat, şan ve şöhret ihsan etti. İnsanlık tarihinde

Hz. Süleyman'ın dışında kimse rüzgarlara ve cinlere hükmedememiştir; o, bu konuda rakipsizdir.

41. Hz. Eyub (a.s.)dan sözedilen Kur'ân-ı Kerim'in bu dördüncü yeridir. Bundan önce en-Nisa sûresi, 163. âyet, el-En'am sûresi, 84. âyet ve el-Enbiya sûresi 83. ve 84. âyetlerinde ondan bahsedilmişti; Ayrıca, biz el-Enbiya sûresinde kendisinden ayrıntılı olarak sözettik. (Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnotlar: 76-79)

42. Bu demek değildir ki, Hz. Eyub, Yüce Allah'a yakınarak, şeytanın kendisini hasta ettiğini ve binbir belâya soktuğunu söyledi. Hz. Eyub şöyle demek istiyordu: "Hastalığa yakalanmam, mal ve mülkümü kaybetmem ve en yakın akraba ve yakınlarımın bana yüz çevirmelerinden çok beni üzen ve perişan eden husus, şeytanın beni vesveselere sürüklemesi, Rabbimden beni soğutmaya çalışması, O'na nankörlük etmeme sevketmesi ve sabrımı taşırmasıdır." Hz. Eyyub'un feryadının bu anlamı bizce şu iki sebepten dolayı tercih edilmelidir: (1) Kur'ân açısından Allahu Teâlâ, şeytana, insanlara sadece vesvese veya şüphe verme yetkisi vermiştir. Şeytan, Allah'a kulluk edenleri hasta etmek veya bedensel eziyetler verip kulluk yolundan caydırmak gücüne sahip değildir. (2) el-Enbiya sûresinde Hz. Eyyub kendi hastalığından şikayet eder ve Allah'a yalvarırken şeytandan hiç sözetmemiş ve sadece şunları söylemiştir: "Ben hastalığa yakalandım, Sen rahmet edenlerin en merhametlisisin."

43. Yani, Hz. Eyyub, Allah'ın emriyle yere ayağını vurur vurmaz oradan bir su fışkırdı. Bu sudan içerek ve yıkanarak uzun süren hastalığından kurtulacak, şifa bulacaktı. Hz. Eyyub'un (a.s.) ağır hasta olduğu kuvvetle muhtemeldir. İncil'de de Hz. Eyub'un bütün vücudunun sivilce ve çıbanbaşlarıyla dolu olduğu belirtilmiştir.

44. Yani, bunda aklı başında olan bir kişi için şu ders vardır: İnsan ne hali vakti iyiken Allah'a baş kaldırmalıdır ne kötü günlerinde O'nu unutmalı ve umutsuzluğa kapılmalıdır. Kaderin iyiliği veya kötülüğü tamamen Allah'ın elindedir. Allah isterse bir insanın en iyi günlerini en kötüye, en kötü günlerini en iyiye çevirebilir. Bu nedenle, akıllı bir kul her hâlükârde Allah'a güvenmeli, ona umudunu bağlamalıdır.

45. Rivayetlere göre uzun ve ağır hastalığı süresinde sadık eşi hariç herkes Hz. Eyyub'u bıraktı, hatta evlâtları da ondan yüzlerini çevir-

di. İşte yüce Allah bu olaya değinerek diyor ki: "Ben Eyyub'u tekrar sağlığına kavuşturunca, bütün aile fertleri ona döndü ve Ben ona daha çok evlât ihsan ettim."

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا
وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

44: (Ve yine ona): "Eline bir demet ot alıp onunla vur. Ve yemininde durmazlık etme" (dedik)[46]. Onu hakikaten belâya karşı sabırlı bulduk. O ne güzel kuldur. O, daima Allah'a tevbe ve rücu' edendi.[47]

Açıklamalar

46. Bu sözlere dikkat edildiğinde anlaşılıyor ki, Hz. Eyyub (a.s.) uzun hastalık dönemi sırasında kızıp birine vurmaya karar vermiştir (rivayetlere göre zevcesini dövmeye yemin etmiştir). Hz. Eyyub bu kararı verir veya yemin ederken "sana şu kadar sopa veya kırbaç vuracağım" da demiştir. Yüce Allah kendisini eski sağlığına kavuşturunca o eski sinirli hali de kalmadı. Bunun üzerine yeni bir endişeye kapıldı, yeminini yerine getirirse masum birini dövmüş olacaktır; yeminini yerine getirimezse bu kez yemini bozma günahını işlemiş olacaktır. Allahu Teâlâ, Hz. Eyyub'un bu sıkıntısını gidermek için bir formül buldu ve kendisine dedi ki, "kaç kırbaç vurmaya yemin ettinse o kadar çalı-çırpı alıp hafif bir süpürge yap ve bununla kendisine vur. Böylece hem yeminini bozamayacaksın, hem adı geçen kişiye, acıtmadan veya canını yakmadan vurmuş olacaksın."

Bazı fakihler bu kolaylığın yalnız Hz. Eyyub'a gösterildiğini savunurken bazıları da diğer kimselerin de bu kolaylıktan yararlanabileceğine işaret etmektedirler. İlk görüşü, İbn Asâker, Hz. Abdullah bin Abbas'tan ve Ebu Bekr Cassâs, Mücahid'den naklederek açıklamıştır. İmam Malik'in görüşü de aynıdır. İkinci görüşü İmam-ı Azam, Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Zufer ve İmam Şafiî benimsemişlerdir. Onların ifadesine göre eğer bir kişi, başka birine, örneğin kendi uşağına 10 kırbaç veya sopa vurma yeminini etmiş ve daha sonra bu 10 kırbaç veya sopayı birleştirip o uşağa bütün kırbaç ve sopalar değecek şekilde vurursa, yemini yerine getirilmiş sayılacaktır.

Çeşitli hadislerdeki kayıtlara göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) 100 kırbaç veya kamçı cezasını çekemeyecek kadar hasta yahut yaşlı bir zâninin cezalandırılması için yukarıdaki âyette belirtilen kurala uyulmasını tavsiye etmiştir. Allame Ebu Bekr Cassas'ın Hz. Said bin Sa'd bin Ubade'den naklettiği rivayete göre bir defasında Benî Sa'ad'a mensup bir kişi zina suçunu işledi; ancak bu adam hastalık yüzünden bir et bir kemik kalmıştı. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şu kararı verdi: "100 yaprağı bulunan bir hurma ağacı dalını alın ve bununla bu adama vurun" (Ahkâmü'l-Kur'ân); Müsned Ahmed, Ebu Davud, Nesaî, İbn Mace, Tabarani, Abdürrezzak ve diğer hadis kitaplarında da Resûlüllah'ın (s.a.v.) hasta ve yaşlılara "haddı" uygularken bu kurala riayet ettiğine dair hadisler vardır. Ancak fakihler bunun için şu şartı ileri sürmüşlerdir: Her yaprak, çöp veya çalı çırpı, suçluya değmelidir ve bir darbe bile olsa, suçluya vurulması gereklidir; yani, bunlarla kendisine sadece dokunmak yeterli değildir.

Burada şöyle bir soru da akla gelebilir: Bir kişi yemin eder ve daha sonra ettiği yeminin yanlış olduğunu anlarsa ne olur? Rasûlüllah'tan nakledilen hadise göre kendisi şu öğüdü vermiştir: "Bu durumda insan uygun ve makul gördüğü şeyi yapmalıdır, bu da onun keffaretidir". Bir başka hadiste Rasûl-i Ekrem'in şöyle dediği kaydedilmiştir: "Bu yanlış yemini yerine getirmektense insan daha iyi ve doğru olanı yapmalıdır. O yeminin keffaretini ödemelidir." İşte bu hadis yukarıdaki âyeti doğrulamaktadır. Çünkü, uygun olmayan bir işi yapmamak, yeminin kefareti olsaydı; Allahu Teâlâ, Hz. Eyyub'a, "şu otları toplayıp ona vur ve yemininde durmazlık etme" demez, aksine, "sen bu yanlış işi yapma, çünkü bu işi yapmamak zâten yemininin kefaretidir" derdi. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nûr, dipnot: 20).

Bu âyet aynı zamanda şunu da gösteriyor ki, bir insanın ettiği yemini derhal yerine getirmesi gerekmiyor. Nitekim, Hz. Eyub yeminini hastalık halinde etmişti ve bunu ancak iyileştikten sonra yerine getirdi; rivâyetlerden bu işi de iyileştikten hemen sonra yapmadığı da sabittir.

Bazı kimseler bu âyetin hile-yi şerînin bir delili olduğunu ifade etmiştir. Şüphesiz Hz. Eyyub'a yapılan tavsiye bir hile idi; ancak bir farzdan değil, bir kötülükten kurtulması içindi. Onun için, şeriatte; ancak bir kişinin kendine ait veya başkalarına ait kötülük, yanlışlık, haksızlık ve günahın def'i için kullanılan hile geçerlidir. Yoksa, haramı

helâl yapmak, farzı yok saymak ya da bir iyilikten kurtulmak için yapılan hile günah üstüne günahtır; hatta, bunun uçları küfre kadar varır. Çünkü, bu çirkin ve pis işler için hile yapan bir kişi aslında Allah'ı aldatmaya çalışır. Örneğin, zekat vermekten kaçınmak için mallarını yıl sonundan önce başkasına devreden bir kişi sadece farzdan kaçınmıyor; Allahu Teâlâ'nın onun bu görünürdeki hareketine aldandığını ve farzından onu affettiğini sanıyor. Kitaplarında bu tür hilelerden sözetmiş olan fakihler, şeriatın emirlerinden ve sorumluluklarından kurtulmak için bunları kullanmak gerektiğini kastetmemişlerdir. Onların demek istediği şudur: Eğer bir kişi bir günaha hukuki veya yasal bir kılıf bulup cezadan kurtuluyorsa, bir kadı veya hakim ona bir şey yapamaz; onun davası artık Allah'ın mahkemesinde görülecektir.

47. Bu bağlamda Hz. Eyub (a.s.)dan bahsedilmesinin amacı şudur: Allah'ın iyi kulları sıkıntı ve zorluklara karşılaşınca Rabblerine şikayet etmezler, aksine onun hazırladığı sınavlardan sabır ve metanetle geçerler ve sadece O'ndan medet umarlar. Onlar, belli bir süre Allah'a yalvarıp bela ve sıkıntılarının def'inden umutsuzlaşınca başkalarına rica ve minnette bulunma eğiliminde olmazlar. Aksine, her şeyin Allah'ın kapısından alındığını çok iyi bilirler. Bu sebeple, sıkıntılar ne kadar büyük ve uzun olursa olsun Allah'ın rahmetinden yüz çevirmezler. Bu sebeple, Hz. Eyyub'un hayatında gördüğümüz gibi izzet ve ikramlara mazhar olurlar. Hatta, bazan düştükleri sıkıntılar yüzünden biraz tereddüde düştükleri zaman Allah onları kurtarmanın yolunu buluyor; nitekim, Hz. Eyyub'un durumuyla ilgili olarak da aynı yolu göstermiştir.

وَاذْكُرْ عِبَادَنَآ
إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ أُو۟لِى ٱلْأَيْدِى وَٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّآ أَخْلَصْنَٰهُم
بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى ٱلدَّارِ ﴿٤٦﴾

45-46: Kullarımız, hareket gücü ve basiretlerin sahibi olan İbrahim, İshak ve Yakub'u da zikret.[48] Çünkü biz onları daima âhireti anan bir hasletle kendimize halis kıldık.[49]

Açıklamalar

48. Asıl Arapça sözlerinin anlamı şöyledir: "El sahipleri ve göz sahipleri." Daha önce belirttiğimiz gibi, "el" kuvvet ve kudreti simgeler. Bu peygamberlere kuvvet ve kudret sahipleri demenin anlamı, kendilerinin son derece faal, pratik, Allah'a itaat etme ve zorluklardan kurtulmak konusunda büyük güce sahip olmaları ve dünyada Allah'ın kelimesini her şeyden üstün tutmuş kimseler olmalarıdır. "Göz sahibi" demek gözleri gören biri değil, basiret sahibi biri'dir. Yani, peygamberler hakkı ve hakikati gören kimselerdi. Dünyada gözleri kapalı insanlar gibi yaşamıyorlardı. Aksine ilim ve marifetleriyle aydınlanmış olan hidayet yolunda yürüyor ve insanları yürütüyorlardı. Burada amelleri iyi olmayan ve doğru yoldan sapmış olanlar için de ince bir ifade kullanılmış ve kendilerinin hem eller hem gözlerden mahrum oldukları ima edilmiştir. Aslında el sahibi biri Allah yolunda çalışan ve göz sahibi de Hakkın aydınlığı ile Bâtıl'ın karanlığı arasında ayırım yapabilendir.

49. Yani adları geçen peygamberlerin güzideliği ve üstünlüğünün asıl nedeni dünyacılık ve maddecilikten tamamen uzak olmalarıydı. Onların bütün çabaları âhirete yönelikti. Kendileri de âhireti anar başkalarının da anmasını sağlardı. Bu yüzden Allahu Teâlâ onlara, sadece dünya için çalışanların hiç sahip olamayacakları mevki, makam ve şeref verdi. Burada şu noktaya da dikkat çekmeliyiz ki, Allahu Teâlâ ahiret için "eddâr" (o ev veya hakiki ev" deyimini kullanmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, dünyamız aslında insanların evi veya meskeni değildir, bu sadece bir geçit, bu konuk evidir. İnsanlar ancak geçici bir süre kaldıktan sonra asıl evleri olan âhirete gideceklerdir. Bu âhiret evi için çaba harcayan aslında akıllı ve basiretli biridir ve Allah'a en yakın olandır. Bu geçici ev veya otel için her şeyini feda eden, hatta âhiretteki asıl evini yıkan ve yokeden elbette ki akılsız ve basiretsizdir ve Allah tarafından sevilmemesi de gayet doğaldır.

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ
الْأَخْيَارِ ۝ وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ۝

47-48: Onlar bizim indimizde mümtaz olan hayırlılardandır. Tamamı insanların hayırlılarından olan İsmail, el-Yesa'[50] ve Zül-kifl'i[51] de zikret.

Açıklamalar

50. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. el-Yesa'nın adı sadece iki yerde geçmiştir. Biri el-En'am sûresinin 86. âyetinde, ikincisi burada. Bu her iki yerde de hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kendisi sadece diğer peygamberlerden sayılmıştır. Hz. el-Yesa'nın İsrailoğullarının ileri gelen nebilerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Ürdün nehrinin yakasında Abel Meholah mevkiinde yaşamış olan Hz. el-Yesa', Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından "Elisha" olarak bilinmektedir. Hz. İlyas (a.s.) Sin Yarımadasında yaşadığı sırada kendisine, bazı önemli işler için Suriye'ye ve Filistin'e gitme emri verilmişti. Bu önemli işlerden biri el-Yesa' (a.s.)yı kendine halef olarak yetiştirmesiydi. Hz. İlyas (a.s.) Allah'ın emriyle adı geçen mevkiye vardığında el-Yesa'nın 12 çift öküzle tarlayı sürmekte olduğunu ve 12 nci çiftin yanında kendisinin de bulunduğunu gördü. Hz. İlyas yanından geçerken çarşafını üzerine attı ve o da tarlayı sürmeyi bırakıp onu izlemeye başladı. (Krallar, Bölüm: 19, âyetler: 15-21). Hz. el-Yesa yaklaşık 10-12 yıl Hz. İlyas'ın yanında eğitim gördü ve Hz. İlyas bu dünyadan göç edince yerine dâvet ve tebliğe başladı (Krallar, Bölüm: 2). İncil, İkinci Kitap, Krallar'ın İkinci Bölümünden 13'üne kadar Hz. el-Yesa' hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, Kuzey Filistin'in İsrailiyye devleti iyice şirke, putperestliğe ve ahlâksızlık batağına batınca, Hz. Yesa' Israil'de ahlâksızlığın yayılmasına sebep olan Kraliyet ailesine karşı Yaho ben Yasofet ben Nemsi'yi ilâhi emirle komutan tayin etti. Yahu, İsrailliye'de Ba'l'a tapmaya son vermekle kalmadı, bu ahlâksız ailenin bütün varislerini katletti. Ne var ki, bu ıslâh edici ve temizleyici faaliyetten sonra da bu ülkedeki kötülükler tamamen silinemedi; hatta, Hz. el-Yesa'nın vefatından sonra daha geniş bir şekilde yayıldı. Nihayet Semeriyye'ye Asurların sonu gelmez saldırıları başladı ki, bunlar bu devletin sonu oldu (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-İsra, dipnot, Tefsir-i Saffât, dipnot: 70-71).

51. Hz. Zül-kifl (a.s.)den de Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde bahsedilmiştir. Biri el-Enbiya, suresinde diğeri burada. Bu hususdaki araştırmalarımız el-Enbiya sûresinin tefsirinde açıkladık (Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 81).

هٰذَا ذِكْرٌ ۗ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ
مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَٰكِهَةٍ
كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِندَهُمْ قَٰصِرَٰتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾
هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُۥ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾
هٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّٰغِينَ لَشَرَّ مَـَٔابٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾
هٰذَا ۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ وَءَاخَرُ مِن شَكْلِهِۦٓ أَزْوَٰجٌ ﴿٥٨﴾
هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًۢا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُوا۟ ٱلنَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوا۟ بَلْ أَنتُمْ ۖ لَا مَرْحَبًۢا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾
قَالُوا۟ رَبَّنَا مَن قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِى ٱلنَّارِ ﴿٦١﴾

49-61: Bu anlatılanlar, zikr ve öğütlerdir. Ve Allah'tan korkanlar için varılacak güzel bir yerdir. Bu mekan Adn Cennetleridir. Kapıları onlar için açıktır.[52] O Cennetlerde dayanıp oturur, birçok meyveler ve içeceklerle ikrâm olunurlar. Yanlarında gözlerini yalnız zevcelerine hasretmiş, yaşları hep aynı (eşit)[53] olan hûriler vardır. (Onlara) "hesap günü için size va'dolunan şeyler bunlardır" (denilir). "Bu bizim ihsanımız olan rızıktır ki, tükenmek bilmez" (denilir). Bu böyledir. Kâfirlerin gideceği yer çok kötü bir yerdir. O da Cehennemdir. Oraya girecekler. O ne fena mahaldır. Bu, onlara (kâfirlere) mahsustur. Orada kaynar ve fena kokulu suyu, kan ve irini tadsınlar.[54] Bunun şeklinden başka daha diğer başka çeşitlerde azaplar da vardır. Kâfirlerin ileri gelenlerine tâbi olanlar gösterilip: "Bu cemaat sizinle birlikte azap olunacaktır" (denilir. Onlar da): "Onlara rahat ve huzur olmasın. Çünkü onlar Cehnnem'e müstahak olarak girdiler" (derler). Tâbi olanlar da: "Asıl siz rahat ve huzuru görmeyin. Bu azabı bizim önümüze siz getirdiniz. Orası ne fena karargâhtır" derler. (Yine): "Ey Rabbimiz. Bunu bize getirenin ateş içindeki azabını katmerli olarak artır" derler.

Açıklamalar

52. Arapça kelimeler şunlardır: "Müfattahatallahum-ul-ebvâbu".

Bu sözlerin iki ve hatta birkaç anlamı olabilir. Birincisi, bu iyi insanlar bu cennetlerde serbestçe dolaşabileceklerdir; kendileri için hiçbir engel çıkmayacaktır. İkincisi, bu cennetlerin kapılarını açmaları için hiçbir çaba sarf etmelerine gerek kalmayacaktır; kapıları dilekleri üzerine açılacaktır. Üçüncüsü, Cennet'in yönetimiyle görevli melekler, Cennet sahiplerini görür görmez kapılarını açacaklardır. Bu üçüncü konu Kur'ân-ı Kerim'in başka bir yerinde daha açık seçik bir şekilde ele alınmıştır: "Oraya vardıklarında Cennetin kapıları açılır ve bekçileri: "Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Tertemiz geldiniz. Artık ebedi kalmak üzere buraya girin"derler" (Zümer: 73).

53. "Eşit ve aynı" yaşta zevceler" ifadesinden hem aralarında aynı yaşta, hem kocalarıyla yaşıt kadınlar kastedilmiş olabilir.

54. "Burada kullanılan asıl kelime "gassâk"tır ki, sözlük uzmanları bunun birkaç anlama geldiğini ifade etmiştir. Birincisi, insan vücudundan irin, kan, su veya gözyaşı şeklinde çıkan sızıntılar. İkincisi, son derece soğuk bir şey. Üçüncüsü, çok iğrenç ve kötü kokusu olan bir şey. Aslında bu kelime genellikle ilk anlamda kullanılır; ama diğer ikisi de sözlük açısından doğru ve geçerlidir.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾
أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ
تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ
﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

62-68: Cehennem ehli: "Dünyada iken kendilerini bayağılardan saydığımız kimseleri neden görmüyoruz?"[55] "Biz onlarla alay ederdik. Yoksa gözlerimiz onlardan kaydı da görmüyor muyuz?" derler. İşte bu, doğru olarak Cehennem ehlinin birbiri ile dâvalaşmalarıdır. (Habibim) De ki:[56] "Ben, yalnız inzar ediciyim.[57] Bir kahhâr olan Allah'tan başka ilâh yoktur". Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbi: "Gâlib, Kâdir ve çok bağışlayıcı

(olan Allah)dır". De ki: "Bu (kıyamet) pek büyük bir haberdir." "Siz ondan yüz çeviricilersiniz."[58]

Açıklamalar

55. Burada dünyada kâfirlerin hor gördüğü ve alay ettiği iman sahipleri kastedilmiştir. Yani, onlar şaşkınlık içinde etrafa bakacaklar ve Cehnnem'de kendileri ve liderlerinin bulunduğunu, ancak dünyada küçük gördükleri ve Allah, Resûl ve âhiretten söz ettikleri için alay aldıkları iman sahiplerini göreceklerdir.

56. Burada konuşmanın konusu başlangıç noktasına dönüyor. Bu bölümü okurken ilk rükudaki âyetlerle karşılaştırınız ki, konu iyice anlaşılsın.

57. Dördüncü âyette kâfir ve müşriklerin, kendilerini inzar eden peygamberin aralarından çıkmasına çok şaşırdıkları belirtilmişti. Burada ise kendilerine Hz. Peygamber'in şöyle demesi gerektiği ifade ediliyor: "De ki: Ben yalnız inzar ediciyim". Yani, "ben bir komiser veya çavuş değilim ki, sizi zorla kötü yoldan iyi yola getireyim. Benim uyarılarımı dinlemezseniz kendinize zarar verirsiniz. Siz zaten gaflette kalmak istiyorsanız kalın, kötü sonunuzu kendiniz görürsünüz."

58. Bu, kâfirlerin beşinci âyette söyledikleri bu sözlere cevaptır: "Bunca ilâhı bir tek ilâh mı yapmak istiyor? Bu cidden çok acayip şeydir". Bunun üzerine deniliyor ki, siz ne kadar kızarsanız kızın, şurası bir gerçektir ki, kızmanızla uyardığım ve haber vermek istediğim şey değişmeyecektir.

Bu cevap sadece gerçeğin ifadesi değil, aynı zamanda gerçeğin doğru olduğunun delilidir de. Müşrikler diyordu ki, "sayısız ilâhlar arasında Allah da bir ilâhtır. Sen bütün bu ilâhları bir yana bırakıp sadece bir ilâha tapmamızı niye istiyorsun?" Buna cevap olarak deniliyor ki, "Gerçek ilâh sadece bir tektir; O da Allah'tır. Zira, O hepsine galiptir; O yer ile göklerin hakimidir ve kainatın her şeyi O'nun mülkü̈dür. Onun dışında kainatta mabûd olarak kabul ettiğiniz varlıkların hiçbiri O'nun mağlubu ve memlûkü olmadığını iddia edemez. Bu mağlup ve memlûk varlıklar, Allah gibi Galib ve Mâlik'le tanrılıkta nasıl ortak olabilirler? Ve hangi haklarla onları ilah veya mabûd kabul edebiliriz?

مَا كَانَ لِيَ مِنْ
عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ
مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾
فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ
الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ
أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ
طِينٍ ﴿٧٦﴾

69-76: "Mele-i a'laya, onlar aralarında konuştukları zaman benim bir bilgim yoktu". Ben ancak bir nezir olduğum içindir ki, bana vahyolunuyor. Hani Rabbin meleklere:[59] "Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım."[60] "Onu yapıp içine ruhumdan üflediğim zaman[61] ona secde ederek yere kapının[62]" demişti. Bunun üzerine melekerin tamamı toptan secde ettiler. Ancak İblis secde etmeyip büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.[63] Allah buyurdu ki: "Ey İblis, Benim kudretimle yarattığım şeye secde etmekten seni men'eden nedir?[64] Kibirlenmek mi istedin? Yoksa kendini ondan yüce mi zannettin?" (İblis) "Ben ondan hayırlıyım; beni bir ateşten onu çamurdan yarattın" dedi.

Açıklamalar

59. Bu yukarıdaki âyette işaret edilen tartışmanın ayrıntılarıdır. Tartışma ve kavgadan da ilerde belirtildiği gibi İblis ile Allah arasındaki kavgadır. Bu hususta şunu da unutmamak gerekir ki, "mele-yi a'la"dan melekler kasdedilmiştir ve Allahü Teala'nın Şeytan ile konuşması doğrudan değil, herhangi bir melek aracılığıyla olmuştur. Bu yüzden kimse, Allahu Teâlâ'nın da "mele-yi a'la"ya dahil olduğu yanılgısına düşmemelidir. Burada anlatılan hikaye Kur'ân-ı Kerim'de daha önce şu yerlerinde geçmiştir: "Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara: dipnotlar: 35-53; el-A'raf, dipnotlar: 10-15, el-Hicr, dipnotlar: 17-19, el-İsra: dipnotlar: 71-82, el-Kehf, dipnotlar: 46-48, Tâhâ, dipnotlar: 92-106.

60. "Beşer"in sözlük anlamı, üst düzeyi başka bir şeyle kaplı olmayan yoğun cisimdir. İnsan yaratılışından ise bu kelime insanla özdeş oldu. Ancak yaratılıştan önce "çamurdan bir beşer yaratmaktan" sözedilmesi şu anlama gelir: "Ben (Allah) kanat ve tüylerden yoksun çamurdan bir yaratık yapacağım; yani, bu yaratığın derisi diğer hayvanlar gibi yün, kıl veya tüylerle kaplı olmayacaktır."

61. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Hicr, dipnotlar: 17-19; el-Secde (Fussilet) dipnot: 16.

62. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara: dipnot 45, el-Araf, dipnot: 10.

63. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 47; el-Kehf, dipnot 48.

64. Bu kelimeler, insanın yaratılışının yüceliğini göstermek için kullanılmıştır. Bir hükümdar'ın emrindeki adamlara bir şey yaptırmak onun olağan ve normal oluşunu gösteriyor. Buna karşılık Yüce Allah'ın bir işi kendi kudretiyle ve elleriyle yaptığını söylemesi demektir ki o iş yüce ve onurluydu. Onun için Allah diyor ki "Kendi ellerimle doğrudan yaptığım bir şeyin önünde eğilmene engel olan nedir?"

Burada asıl Arapça metinde "iki elimle" ifadesi kullanılmıştır. Bu da demektir ki yeni yaratıkta Allah'ın yaratılış gücünün iki önemli yanı bulunmaktadır. Birincisi, ona hayvan vücudu verilmiştir, bu bakımdan hayvanların bir cinsidir. İkincisi, ona üflenen ruh yüzünden o kendi özellikleri bakımından dünyadaki tüm yaratıkların en iyisi ve üstünü oluverdi.

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ
يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ
فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾
قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾

77-84: Allah şöyle buyurdu: "Oradan çık.[65] Çünkü sen artık kovulanlardansın".[66] "Ve Kıyamete kadar lânetim senin üzerinedir."[67] (İblis) "Ey Rabbim, bana onların (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. (Allah da) "Haydi sen mühlet verilenlerdensin". "Malum olan zamanın gününe kadar" buyurdu. (İblis): "Senin izzetine yemin ederim ki, ben de artık onların hepsini azdıracağım" "Ancak onlardan senin ihlâs sahibi kulların müstesna"[68] dedi. (Allah) İşte bu doğrudur. Ben, hakkı söylerim.

Açıklamalar

65. Yani Hz. Adem'in yaratıldığı, ve Hz. Adem'e meleklerin secde etmeleri emredildiği ve İblis'in Allah'ın emrine karşı geldiği yerden çık.

66. Aslında "recîm" kelimesi kullanılmıştır ki, sözlük anlamı, "atılmış" ve "dönülmüş"tür. Deyim olarak da, şerefli bir mevki ve makamdan indirilmiş, aşağılanmış ve şerefi beş parasız edilmiş bir kişi için kullanılır. el-A'raf sûresinde aynı durum şöyle ifade edilmiştir: "Çık. Zira sen rezillerdensin" (Âyet: 13).

67. Bu demek değildir ki İblis'e Kıyamet veya Ceza Günü'nden sonra lânetler yağmayacaktır. Bunun anlamı şudur: Kıyamete kadar Allah'ın emrine karşı geldiği için lânetlenecektir; kıyametten sonra da Adem'in yaratılışından başlayarak kıyamete kadar işlediği günah ve kötülüklerden dolayı cezalandırılacaktır.

68. Bu demek değildir ki, "ben senin seçkin kullarını azdırmayacağım"; bunun asıl anlamı şudur: "Ben senin seçkin kullarını azdıracak güce sahip olmayacağım".

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾

85: "Yemin olsun, Cehennemi senden[69] ve onlardan sana tâbi olanlarla dolduracağım"[70] buyurdu.

Açıklamalar

69. Burada "senden" kelimesiyle sadece İblis'e değil tüm şeytan türüne, yani İblis ve insan ırkını saptırmaya çalışan tüm şeytanlara işaret ve hitap edilmiştir.

70. Bütün bu hikâye Kureyşli kabile reislerinin, "Kur'ân, aramızdan ona mı indirildi?" sorusuna cevap olarak anlatılmıştır. Bu soruya bir cevap 9. ve 10. âyetlerde verilmiş ve kendilerine şöyle denilmişti: "Rabbin hazineleri sizde midir?", "yer ve gökteki her şeyin mülkü size mi aittir?" ve "Allah'ın kimi peygamber yapması kimi yapmaması gerektiği size mi sorulacaktır?". İkinci çevap işte burada verilmiş ve Kureyşli kabile reislerine denilmiştir ki: "Hz. Muhammed Mustafa'yı kıskanmalarınız, ona karşı büyüklük taslamalarınız, Hz. Adem'e karşı İblis'in böbürlenmesi ve Allah'ın emrine karşı gelmesine benzemektedir. İblis de Allah'ın istediği kişiyi dünyaya halife olarak gönderme hakkını inkâr etmişti, siz de O'nun istediği kişiyi peygamber yapmasına karşı çıkıyorsunuz. İblis, Hz. Adem'e secde etmesine ilişkin Allah'ın emrine karşı çıktı; siz de Hazreti Peygamber (s.a.v.)in öğretilerine uymama eğilimindesiniz. Madem ki siz her konuda ona benzemeye çalışıyorsunuz, bu iş burada bitmeyecektir ve sizin sonunuz da onun gibi acı olacaktır; yani dünyada lânetli olacak âhirette de Cehennem ateşinde yanacaksınız."

Bununla birlikte, bu hikaye konusunda şu iki noktaya da temas edilmiştir: Birincisi, bu dünyada kim Allahu Teâlâ'nın emrine karşı geliyorsa aslında ezelî düşmanı İblis'in ağına düşmektedir; çünkü İblis, dünyanın yaratılışından beri insanları azdırmaya ve saptırmaya söz vermiştir. İkincisi, sırf büyüklük hissiyle Allah'a itaatsızlık eden ve bunda ısrar eden bir kişi Allah'ın gözünde son derece lânetli ve nefrete layiktir. Böyle bir kişi için Allah'tan af ve merhamet yoktur.

قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُۥ بَعْدَ حِينٍۭ ﴿٨٨﴾

86-88: (Habibim) De ki: "Ben sizden tebliğ ve inzârım için bir ücret istemiyorum.[71] Ve ben, size külfet yükleyenlerden de değilim.[72]" Bu Kur'ân, ancak âlemlere bir öğüttür. Bir müddet sonra onun mühim haberini bileceksiniz.[73]

Açıklamalar

71. Benim bir kârım veya çıkarım yoktur. Ben bu tebliği kişisel bir çıkar için yapmıyorum.

72. "Ben kendime mevki ve makam temin etmek üzere yalan ve asılsız bir iddia ile karşınıza çıkmadım ve sizi bir hiç uğruna yoracak ve uğraştıracak değilim". Bu sözler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek ağızıyla kâfirlere sadece bilgi olsun diye söylenen lâflar değildir. Çünkü, kâfirler Hz. Peygamber'in yaşantısını ve karakterini çok iyi biliyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) 40 yıl onlar arasında yaşamış, onlarla haşır neşir olmuştu. Bu âyette asıl üzerinde durulan şey, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hâşâ yalancı veya sahte biri olmadığıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)in hâşâ bir dolandırıcı ve şarlatan olmadığı herkesçe biliniyordu. Bu itibarla onun kendisine mevki ve makam aramak için peygamberlik iddiasında bulunduğu düşünülemezdi.

73. Sizden ömrü uzun olacak ve yaşayacak olanlar, söylediklerimin harfiyyen doğru çıkacağını birkaç yılda göreceklerdir. Sizden ölecek olanlar da ölüm kapısından geçer geçmez hakikatın benim söylediklerimin olduğunu anlayacaklardır.

EZ-ZÜMER SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin adı 71. ve 73. âyetlerden alınmıştır (Kâfirler bölük bölük Cehennem'e sevkolunurlar... Rablerinden korkanlar ise, bölük bölük Cennet'e sevkolunurlar...) Yani o sûre ki, içinde "zümeren" (bölük, bölük) kelimesi geçmiştir.

İniş Tarihi: 10. âyetten bu sûrenin Müslümanların Habeşistan'a hicretleri sırasında indiği anlaşılmaktadır. Bazı rivâyetlere göre bu âyet, Hz. Ca'fer bin Ebi Talib ve arkadaşları lehine, Habeşistan'a gitmeye hazırlanırken inmiştir (Bkz. Ruhü'l-Me'ani, Cilt: 23, s. 226).

Ana konusu ve bahisler: Bütün bu sûre, Habeşistan'a hicretten kısa bir süre önce zulüm ve düşmanlıkla dolu ortamda Mekke'de verilmiş son derece güzel ve etkileyici bir hutbe ve vaazdır. Bu vaazın asıl muhatapları Mekke kâfirleridir, ama bazan iman sahiplerine de hitap edilmiştir. Bu sûrede Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın dâvetinin asıl amacı anlatılmış, ayrıca insanların sadece Allah'a itaat ve kulluk etmesi ve başka hiçbir kimseye boyun eğmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bu temel ilke çeşitli biçimlerde vurgulanmış, Tevhid'in hakkaniyeti ve bunu kabul etmenin iyi sonuçları ile şirkte ısrar etmenin kötü sonuçları kuvvetle anlatılmıştır ve insanların kendi yanlış çizgilerini terkedip Rabblerinin rahmetine dönmeleri istenmiştir. Bu hususta iman sahiplerine de hitap edilerek denilmiştir ki, Allah'ın dünyası küçük değildir, eğer bir yerde Allah'a kulluk etmek zorlaşmış ise umutsuzluğa kapılmamalıdır, Allah'ın dininin kurtarılması için başka bir yere gidilebilir; Allah size sabrınızın mükafatını eninde sonunda verecektir. Diğer tarafta Resûlüllah'a (s.a.v.) denilmiştir ki, "bu kâfirlere açık açık söyle, onların baskı ve zulmü seni hiçbir zaman doğru yoldan döndüremeyecektir. Onlara de ki: "Siz beni engellemek için neler yaparsanız yapınız, ben görevimi sürdüreceğim."

EZ-ZÜMER SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 75 âyettir)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1: Bu Kitab'ın indirilmesi, Gaalib, Kaadir ve Hakîm olan Allah'tandır.[1]

Açıklamalar

1. Bu sûrenin kısa girişidir. Burada şu ifade ile yetinilmiştir ki, bu, münkirlerin iddia ettiği gibi Hazreti Muhammed (s.a.v.)in kelâmı değil, Allah'ın kelâmıdır ve doğrudan onun tarafından indirilmiştir. Bundan sonra Yüce Allah'ın iki özelliğine değinilerek okurlara ve dinleyicilere, bu kelâmı küçümsemesinler, aksine önemsesinler diye iki önemli nokta vurgulanmıştır: Birincisi, bu kitabı indiren Allah "Azîz"dir, yani öylesine gaalip ve güçlüdür ki, hiçbir kuvvet onun iradesine ve kararlarına karşı çıkamaz ve kimse niyet ve emirlerine karşı gelemez. İkincisi, Allah "Hakîm"dir; yani O'nun bu kitapta verdiği emirler tamamen akla ve mantığa dayanmaktadır ve bunlardan ancak cahil, aptal ve bilgisiz biri yüzünü çevirebilir (Daha çok ayrıntılar için bakınız: Tefhimü'l-Kur'ân, es-Secde (Fussilet), dipnot: 1).

إِنَّآ أَنزَلْنَآ
إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ فَٱعْبُدِ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ۝٢ أَلَا
لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلْخَالِصُ ۚ وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ مَا نَعْبُدُهُمْ
إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِى مَا هُمْ
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ كَٰذِبٌ كَفَّارٌ ۝٣

2-3: (Habibim) Biz sana Kitab'ı hak olarak indirdik.[2] O halde dinde halis olarak Allah'a ibadet et.[3] Agâh olun ki, şirk ve riyadan hâlis din Allah'ındır.[4] O'ndan başka mabud edinenler: "Biz bunlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz"[5] (derler). Allah, onların arasında ihtilâf ettikleri şeyler hakkında hükmünü verecektir.[6] Yalancı ve nimeti inkâr edici olanları Allah hidâyet etmez.[7]

Açıklamalar

2. Yani, bu Kitap'ta ne varsa doğru ve haktır ve buna batıl hiç karıştırılmamıştır.

3. Bu, İslâm'a dâvetin gerçek amaç ve hedeflerinin anlatıldığı çok önemli bir âyettir. Bu nedenle, bu âyetin ciddi olarak ele alınıp incelenmesi, anlam ve kavramlarının iyice anlaşılması gerekmektedir. Bu âyetin iki önemli yönü vardır, ki bunlar gözününde tutulmadan anlamı iyice anlaşılmaz: Birincisi, burada Allah'a ibadet etmek istenmiştir; ikincisi, bu ibadet dinde halis olup yapılmalıdır. Bu ne demektir? Buyurun buna bir göz atalım:

İbadetin kökü "abd"dır. Bu kelime Arapçada "hür", "azad" veya "bağımsız"ın karşıtı olan "köle" ve "memlûk"la eş anlamlıdır. Bu anlamı açısından "ibadet" iki manaya gelmektedir: 1) "Tapma", Arapça'nın en tanınmış ve güvenilir sözlüğü, "Lisanü'l-Arab"da bu anlama yer verilmiştir:

2) Acz ile itaat, rıza ile ve gönüllü olarak bağlılık. Nitekim "Lisanü'l-Arab"da şöyle denilmiştir:

O halde, sözlükteki bu açıklamalara göre burada istenilen sadece

Allah'a tapmak değil, aynı zamanda O'nun emirlerine hiç itiraz etmeden uymak, O'nun şeriatına rıza ile ve gönüllü olarak intibak etmek ve O'nun emr-ü nehylerini can-ü gönülden kabul etmektir.

Din kelimesi Arapça'da çeşitli anlamlar taşımaktadır:

Birincisi, galebe ve iktidar, malik ve sahip olarak tasarruf hakkı, siyaset ve egemenlik ve başkalarına emir vermek ve emirlerin uygulanmasını sağlamak. Nitekim, "Lisanü'l-Arab"da şöyle denilmiştir:

İkincisi, itaat, emre uymak, bağlılık ve köleliktir. "Lisanü'l-Arab"da şöyle denilmiştir:

Üçüncüsü, insanların alışkanlıkları, örf ve âdetleri ve bunlara bağlılığıdır. "Lisan-ül-Arab"da şöyle denilmiştir:

Bu üç anlam da gözönünde tutulursa "din"in anlamı, özellikle bu âyette şu olduğunu ifade edebiliriz: "İnsanın, birinin üstünlüğünü veya itaatını kabul etmek biçimindeki tutum ve davranışları". O halde dinde halis olup Allah'a ibadet veya kulluk etmenin anlamı şudur: "İnsan, Allah'a kulluğuna başka birine olan kulluğunu karıştırmamalıdır; sadece Allah'a tapmalı, O'nun emirlerine uymalı, O'nun koyduğu yasaklardan sakınmalı ve her bakımdan O'na bağlı olmalıdır."

4. Bu, yukarıdaki isteğin bir delili olarak ortaya konan bir gerçektir. Bunun anlamı şudur: Siz dinde halis olup Allah'a kulluk etmelisiniz; zira, halis, katıksız ve her şeyden arınmış bir kulluk ve itaat ancak Allah'ın hakkıdır. Başka bir deyişle, kulluğu talep edecek Allah'tan başka kimse yoktur ki, ona tapılsın ve onun emir ve kanunlarına uyulsun. Eğer bir kişi, Allah'tan başka kimseye halis, katıksız ve temiz bir kulluk ediyorsa yanlış hareket ediyordur. Ve aynı şekilde, Allah'a kulluğuna başkanın kulluğunu karıştırıyorsa, bu da Hakka tamamıyla aykırı ve yanlıştır. Bu âyetin en güzel açıklaması, İbn Merdüye'nin Yezidur Rakkaşi'ye dayanarak naklettiği hadiste yer almıştır. İfadesine göre bir kişi Hazreti Peygamber (s.a.v.)e sormuş, "biz mallarımızı feda ediyoruz ki adımız duyulsun; peki, bunun bir mükâfatı var mıdır?" Resûlüllah buyurmuş: "Hayır". Aynı kişi bir daha sormuş: "Peki, bir insan hem Allah'tan mükafat ve dünyada şöhret istiyorsa?" Resûlülllah cevap vermiş: "Yüce Allah halis kendisi için olmayan bir işi kabul etmez", ve daha sonra bu âyeti okumuştur.

5. Mekkeli kâfirler diyordu ve dünyanın hemen hemen bütün müşrikler diyor ki, biz başka varlıklara tapıyorsak yaradan olarak kabul ettiğimiz için değil, çünkü yaradanımız ve mabûdumuz Allah'tır. Ancak Allah'ın mevkii ve yeri çok yüksektir, biz O'na yetişemeyiz diye diğer büyük zevât ve varlıkları O'na varabilmek amacıyla birer aracı olarak kabul ediyoruz ve dualarımız ve dileklerimizin kendisine ulaştırmalarını rica ediyoruz.

6. Şu husus iyice bilinmelidir ki, ittifak ve ittihad, birlik ve beraberlik ancak Tevhidle ve tevhid üzerine mümkündür. Şirk üzerine veya müşrikler arasında birlik olmaz. Dünyanın müşrikleri hiçbir zaman kendilerini Allah'a götürecek varlıkar konusunda anlaşmaya varamamışlardır. Bazılarına göre bu aracılar bazı tanrı ve tanrıçalardır; ama buna inanlar da tüm tanrı veya tanrıçalar aynı şekilde kabul etmiyor veya onlara iman etmiyorlar. Bazılarına göre ay, güneş, mars (merih) ve jüpiter v.s. aracıdırlar; ancak burada da bunların mevki, yeri, dereceleri ve rütbeleri konusunda anlaşmazlıklar; birine göre üstün olan bir aracı başkasına göre daha düşük seviyeli olabilmektedir. Bazılarına göre ölmüş zevât ve şahsiyetler Allah'a varmak için birer araçtırlar; ama burada da ihtilaf vardır. Biri başka bir şahsiyeti, biri yine başka bir şahsiyeti üstün saymaktadır. Bunun nedeni de, bu varlık ve kişiler hakkında kesin bilginin olmayışıdır; ayrıca Allahü Tealâ, filan kişi veya varlık bana daha yakındır diye herhangi bir liste de çıkarmamıştır. Aslında şirk öylesine bir inançtır ki, sadece vehamet, bâtıl inanç ve ecdâdın yaptıklarını körü körüne taklid etmek yüzünden insanlar arasına yayılmıştır. Dolayısıyla, bu konuda hayli anlaşmazlık ve kargaşa olması gayet doğaldır.

7. Burada yüce Allah bu insanlar için "kâzib" (yalancı) ve "kâfir" (inkâr edici) kelimeleri kullanmıştır. Onlar yalancıdır çünkü kendi kendine bir inanç uydurmuşlardır ve etrafında birleşmişlerdir; ayrıca, bu yalanı başkalarına yaymaktadırlar. "Kâfir"in iki anlamı vardır: Birincisi, hakkı şiddetle inkâr eden ve tevhidi bilme ve görmelerine rağmen kendi şirklerinde ısrareden. İkincisi nimete küfreden, nimeti kabul etmeyen. Yani, bu insanlar nimetleri Allah'tan buluyorlar ve bunun için teşekkür başka varlıklara ediyorlar.

لَوْ أَرَادَ
اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَّاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ
اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ
اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾
خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ
لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۚ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ
أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ
رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

4-6: Eğer Allah evlâd edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi.[8] O, bundan münezzehtir. O, bir ve Kahhar olan Allah'tır.[9] O, gökleri ve yeri hak olarak yarattı.[10] Geceyi gündüzün üstüne, gündüzü de gecenin üstüne örtüyor. Güneşi ve ayı musahhar kıldı. Her biri muayyen bir vakte kadar cereyan ederler. Agâh olun ki, O mağfiret eden Galib ve kaadirdir.[11] O sizi bir nefisten yarattı. Sonra ondan eşini meydana getirdi.[12] Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi.[13] Sizi, analarınızın karnında üç kat karanlık içinde şekilden şekle değiştirerek yaratıyor.[14] İşte Rabbiniz olan Allah, böyledir.[15] Mülk O'nundur.[16] O'ndan başka ilâh yoktur.[17] Böyleyken (O'na ibadet etmekten) nasıl çevriliyorsunuz?[18]

Açıklamalar

8. Yani, Allah'ın evlâdı olması kesinlikle mümkün değildir. Mümkün olan bir şey varsa o da, O'nun birini sevmesi ve gözde haline getirmesidir. Gözdesi de ister istemez yarattıklarından biri olacaktır; zira, Allah'tan başka yeryüzünde bulunan her varlık onun mahlûku veya yarattığı şeydir. Onun için, bir mahluk ne kadar gözde veya üstün se-

viyeli olursa olsun, Allah'ın evlâdı olamaz. Çünkü, Yaradan ile yarattıkları arasında özde büyük bir fark vardır; oysa, babalık, baba ile evlât arasında özde birlik veya organik bir bağ gerektirir.

Ayrıca "Eğer Allah evlâd edinmek isteseydi, bunu yapardı" şeklindeki cümle kendiliğinden gösteriyor ki, Yüce Allah böyle bir şey yapmayı hiçbir zaman istememiştir. Bu ifade tarzı ayrıca şunu ortaya koyuyor ki, Allahü Tealâ'nın birin evlâd edinmesi şöyle dursun, O hiçbir zaman böyle bir şey düşünmemiştir bile.

9. Burada babalık inancının reddi için şu deliller sunulmuştur:

Birincisi, Allahü Tealâ her ayıp, eksiklik ve zaaftan münezzeh veya uzaktır. Gayet tabii ki, evlâd edinme ihtiyacını ancak zayıf ve kusurlu bir kişi duyar. Ancak fani veya ölümlü olan bir kişi, nesli ve türü tükenmesin diye evlât sahibi olmak isteyebilir. Ayrıca, herhangi bir varisi olmayan bir kişi varisi olsun veya sırf birini çok seviyor diye de birini evlâtlık olarak evine alır. Bu tür insani zaafları Allah'a maletmek ve buna dayanarak bir takım dini inançlar oluşturmak cehalet ve dar görüşlülükten başka ne olabilir?

İkincisi, Yüce Allah kendi varlığı açısından tektir ve herhangi bir türün bir bireyi değildir. Şurası kesin ki, bir evlât mutlaka aynı türden olacaktır. Ayrıca, bir evlâdın mutlaka bir evlilikten doğması gerekiyor, evlilik de aynı türden bir birey ile mümkün olabilir. Öyleyse, her bakımdan kendi türünün tek ve yegane temsilcisi olan bir varlığa bir evlâdı yakıştıran bir kişi son derece cahil ve aptaldır.

Üçüncüsü, Yüce Allah Kahhar'dır, yani dünyada varolan her canlı ve nesne Onun yanında mağlup, ve güçsüzdür ve O'nun kahredici pençesinin içindedir. Bu kainâtte kim hangi seviyede olursa olsun, Allah (c.c.) ile bir akrabalığı veya yakınlığı olduğuna imkân sağlayacak hiçbir benzerliğe sahip değildir.

10. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, İbrahim sûresi, dipnot 26, en-Nahl, dipnot: 6, el-Ankebut, dipnot: 75.

11. Yani, Allahü Tealâ öylesine galib, kaadir ve güçlüdür ki, size azap vermek isterse hiçbir kuvvet O'na mani olmayacaktır. Ne var ki, O merhamet ve mağfiret edicidir. Siz saygısızlık ve küstahlıkların küstahlıklar yapıyorsunuz, ama O sizi yakalamıyor, aksine size daha çok

mühlet veriyor. Bu âyette Allah'ın itaatsız kullarına azap vermeyi geciktirmesi ve mühlet vermesi, "mağfiret" (af ve göz yummak) olarak nitelendirilmiştir.

12. Bu demek değildir ki, insanlar önce Hz. Âdem'den yaratıldı ve daha sonra eşi Hz. Havva yaratıldı. Burada önemli olan zaman süreci değil, konuşma sırasıdır; ki bunun örneğini her dilde bulmak mümkündür. Mesela, biz bazan şöyle bir ifade kullanırız: "Senin bugün ne yaptığını ben bilirim ve senin dün ne yaptığından da iyice haberdârım". Bu demek değildir ki, dünkü olay bugünkünden sonra olmuştur!

13. "Davarlar"dan deve, inek, koyun ve keçi kastedilmiştir. Bunların dört erkeği ve dört dişi bir araya gelince 8 ediyor.

14. Burada "üç kat karanlık"tan karın, rahim ve meşime (plasenta) kastedilmiştir.

15. Yani, Allah, Mâlik, Hâkim ve Besleyicidir.

16. Yani bütü yetkiler O'ndadır ve bütün kainâtte O'nun emri geçerlidir.

17. Başka bir deyişle, burada denilmek isteniyor ki, Allah Rabbiniz ve her tarafta O'nun saltanatı sürerken, ilâhınız ve mabûdunuz da mutlaka O'dur. Ne rızık vermek, ne beslemek ne hükmetmekte Allah'a ortak olmayan biri nasıl ilâh veya tanrı olabilir? Aklınız bu gerçeği niçin kabul etmiyor ki, yer ve göğü yaratan Allah, güneş ve aya tasarruf eden Allah, geceden sonra gündüzü ve daha sonra geceyi getiren Allah ve siz dahil tüm hayvanlar âlemini yaratan ve besleyen de Allah olmasına rağmen ilâhınız ve tanrınız başkaları oluversin?

18. Bu sözler dikkate değerdir. Burada, "Böyleyken, nereye yüz çeviriyorsunuz?" değil, "Böyleyken nasıl çevriliyorsunuz?" denilmiştir. Yani, başka birisi sizi kandırıyor ve siz de ona kanıp böylesine akıllı ve mantıklı bir şeyi anlayamıyorsunuz. Bu konuşma biçiminden anlaşılan bir başka husus şudur: Burada "siz" diye döndüren veya çevirenler değil döndürülen ve çevrilenler hitap edilmiştir. Burada azıcık kafa yorarsanız ince bir noktayı da yakalarsınız. O toplumda insanları doğru yoldan saptıranları herkes biliyordu ve kendileri faaliyetlerini alenen sürdürüyordu. Bu nedenle, bunlardan açıkça sözetmenin gereği yoktu. Onlara hitap etmek de faydasızdı; zira, onlar kendi küçük menfaatları

için insanları tek Allah'a kulluk etmekten çevirmeye ve başkalarına kul köle olmaları için oyunlar oynuyorlardı. Gayet tabii ki, bu gibi kimseler nasihat ve telkinle yola getirilemezdi; çünkü bütün menfaatları söylenenleri anlamamakta vardı; şayet söylenenleri anlasalar da menfaatlarından vazgeçmeye razı değillerdi. Onun için asıl üzülmesi gereken ve acınacak durumda olanlar bu menfaatçı zümrenin oyunlarına âlet olan halktı. Halkın bu oyunda hiçbir menfaatı olmadığı için, nasihat ve vaazle yola getirilebilirdi. Gözleri birazcık açılmış olanlar ise kendilerini, Allah'ın dergâhından başkalarının dergâhına sürükleyenlerin menfaatlarının ne olduğunu da anlayabilecek durumda idiler. Bu nedenle, burada insanları doğru yoldan saptırmaya çalışan birkaç kişi yerine bunların etkisinde kalıp doğru yoldan uzaklaşan halk kitlesi hitap edilmiştir.

إِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ
غَنِىٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ۗ وَلَا تَزِرُ
وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾

7: Eğer küfrederseniz, Allah sizden müstağnidir.[19] Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz.[20] Eğer şükrederseniz sizden razı olur.[21] Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez.[22] Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. Size işlediğiniz şeylerden haber verir. O, kalblerde olanı bilicidir.

Açıklamalar

19. Yani, küfrünüzle Allah'ın saltanatı ve ulhiviyetinde zerre kadar değişiklik olmaz. İster O'na iman edin ister etmeyin, O Allah'tır ve Allah olarak kalacaktır. Onun hakimiyeti olduğu gibi devam ediyor ve sizin O'nu tanıyıp tanımamanız hakimiyetinde herhangi bir değişiklik yapmaz. Resûlüllah'ın buyurduğu gibi, Yüce Allah'ın buyuruğu şöyledir: "Ey kullarım, siz gelmiş geçmiş tüm insan ve cinler, aralarınızdaki en fâcir şahısın kalbi gibi (sert ve sapık) olsanız bile hakimiyetime hiçbir halel getiremezsiniz." (Müslim).

20. Yani, Allahü Tealâ kendi çıkarı için değil, bizzat kullarının çıkarı için, küfretmelerini istemez; çünkü bu küfür kendileri için zararlıdır. Burada şu husus unutulmamalıdır ki, Allah'ın iradesi ve rızası iki ayrı şeylerdir. Dünyada hiçbir şey Allah'ın iradesi dışında vuku bulamaz, ancak birçok şey rızası hilafına gerçekleşebilir ve gece gündüz gerçekleşiyor da. Örneğin, dünyada çeşitli ülkelerde zalim kişilerin hakim olması, hırsız ve soyguncuların bulunması ve zâniler ile katillerin varolması v.s. Bu bakımdan Yüce Allah'ın kendi kurduğu düzende kötülüklerin çıkması ve şerlerin devam etmesi için imkân sağlamış olması kesindir. Allahü Tealâ ayrıca kötü insanlara kötülükler yapmak için tıpkı iyi insanlara iyilikler yapmak için tanıdığı imkânları tanımıştır. Şayet Allah bu işler için imkan sağlamazsa ve kötülüklerin yapılmasına izin vermeseydi, dünyada hiçbir zaman hiçbir kötülük ortaya çıkmazdı. Bunların hepsi Allah'ın hikmeti, maslahatı ve iradesinin tecellisidir. Ancak Allah'ın iradesine göre bir fiilin işlenmesi demek değildir ki buna Allah'ın rızası da dahildir. Mesela, diyelim ki bir kişi kendi rızkını ancak haram yolla kazanmak istiyor. Böyle bir durumda Allah ona rızkını veriyor. Onun iradesi budur. Ancak bu iradeye göre bir hırsıza, bir haydıda veya bir rüşvetçiye rızık verilmesi demek değildir ki, Allah hırsızlığı, haydutluğu veya rüşveti de benimsiyor. Bu nedenle burada Allah diyor ki, eğer siz küfür etmek istiyorsanız küfrediniz, Biz sizi zorla birer mümin yapmayız; ama, sizin birer kul olarak kendi Yaradanınız ve Rabbinize küfretmenize gönlümüz razı olmuyor, zira, bunda zarar tamamen size olacaktır, Bizim ulhuviyetimize ise hiç halel gelmeyecektir.

21. Burada küfrün zıddı olan "iman" kelimesi yerine "şükür" kelimesi kullanılmıştır. Bu ifade tarzı gösteriyor ki, küfür aslında iyilikleri unutmak, nankörlük etmektir. Buna karşılık iman aslında şükretmenin vazgeçilmez gereğidir. Allah'ın nimet ve ihsanlarına minnettar olan bir kişi imkândan başka bir yolu seçmez. O halde, şükür ile iman birbirinin ayrılmaz parçalarıdır, yani nerede şükür ise orada iman vardır. Bunun aksine küfürün olduğu yerde şükrün varolması sözkonusu değildir, çünkü küfür ile şükür apayrı şeylerdir.

22. Yani sizden herkes kendi yaptıklarından kendi sorumludur. Eğer bir kişi başkalarını hoş tutmak veya başkalarını gücendirmemek için küfür yolunu seçerse sözkonusu kişiler küfrünün vebalini üzerlerine

almayacaklardır, aksine kendi yükümlülüğünü kendi taşımasını tercih edeceklerdir. Onun için, kim küfrün yanlış ve imanın doğru olduğunun farkına varırsa, yanlış tutumuna son verip doğru tavır takınmalıdır ve yanlış yolda olan ailesi, topluluğu veya milletine yapışıp kendini Allah'ın azabına layık hale getirmemelidir.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا
رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوا
إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ
بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

8: İnsana bir zarar dokunduğu zaman,[23] Rabbine rücu' ve teveccüh ile yalvarır.[24] Sonra ona katından bir nimet verdiği zaman, önceden O'na yalvardığını unutur.[25] Ve (insanları) O'nun yolundan saptırmak için[26] Allah'a eşler kılmaya başlar.[27] (Habibim) de ki: "Sen küfrünle bir müddet zevklenedur. Muhakkak sen Cehennem ehlindensin".

Açıklamalar

23. Burada, indandan, Allah'a şükretmeme veya nankörlük etme yolunu seçen kâfir kişi kastedilmiştir.

24. Yani, böyle bir zamanda, iyi durumda iken çağırdığı ve taptığı diğer mabut veya tanrıları hatırlamaz; aksine, ümitsizlik içinde kıvranır ve tutunacak dal kalmamışken sadece Âlemlerin Rabbi olan Allah'a sığınır. Bu demektir ki, kalbinin içinde diğer tanrıların yetkisiz olduğuna inanır. Ayrıca, zihninin bir köşesinde asıl yetkilerin sahibinin sadece Allah olduğuna ilişkin gerçekte saklı bulunur.

25. Yani, diğer bütün mabutları unutup sadece eşi olmayan Tek Allah'a yalvardığı ve sığındığı kötü vaktini yine utunur.

26. Yani kendisinin doğru yoldan sapmakla yetinmez, aksine başkalarını da, "bana gelen afet ve azap filan filan tanrı, tanrıça veya veli ve ermiş kişinin sayesinde geçiverdi, ve bana hiçbir zararı dokunmadı" diyerek saptırmaya çalışır. Böylece, başkaları da Allah'tan başka

bu sahte mabutlara inanmaya ve tapmaya başlarlar. Kısacası her cahil kişi başına gelen bu tür belâlar ve tecrübeleri anlatıp halkın daha da doğru yoldan sapmasına yol açar.

27. Yani, yine başkalarına tapmaya ve kulluk etmeye başlar. Yine bu sahte tanrılara itaat eder, dua eder ve hediyeler ile armağanlar sunar.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ
آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ
رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾ قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ
وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾

9-10: Bunları mı yoksa Allah'a mutî olup, gecenin saatlerinde secde eder, kıyamda durur oldukları halde âhiretten korkarak Rabbinin rahmetini ümid eder olan mı, hayırlıdır? De ki: "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[28] Bunları ancak kâmil akıl sahipleri hakkıyla düşünür. (Ey Resûlüm tarafımdan) de ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinizden korkun.[29] Bu dünyada iyilik edenlere sevap var.[30] Allah'ın arzı geniştir.[31] Ancak sabredenlerin mükâfatları hesapsız verilir.[32]

Açıklamalar

28. Şurası unutulmamalıdır ki, burada tamamıyla birbirine zıd olan iki kişiden sözedilmektedir. Birincisi, kendilerine bir âfet geldiği zaman Allah'a rücu' eden, ancak halleri vakitleri iyiyken Allah'tan başka kimelere tapan kimseler. İkincisi, Allah'a itaat ve kulluğu kendilerine meslek edinen ve gece karanlığında geç vakte kadar Rabblerine ibadet eden kimseler. Allahü Tealâ, ilk gruptaki kişileri, büyük kütaphaneleri yutmuş olsalar bile cahil (bilmeyenler) olarak nitelendiriyor; ikinci gruptaki kimselerin, hiç okuma yazmaları olmasa bile, âlim (bilen, bilgili) olduğunu söylüyor. Çünkü asıl önemli olan Hakikati bilmek-

tir; buna göre hareket etmektir ve zâten buna insanın felahı ve mutluluğu bağlıdır. Allahü Tealâ diyor ki, bu iki uç nasıl bir araya gelebilir? Bilenler ile bilmeyenlerin bu dünyada ortak hareket etmeleri ve âhirette de aynı akıbete uğramaları mümkün müdür?

29. Yani sadece iman etmekle kalmayın, aynı zamanda takvâ yolunu da seçin. Allah nelere emretmişse onları yapın, nelerden sakınmanızı istemişse onlardan sakının ve dünyada âhirette Allah tarafından sorguya çekileceğinizi unutmayın.

30. Yani, hem dünya hemâhirette iyilik görürler. Böylece hem dünyaları hem ahiretleri düzelecektir.

31. Yani, Allah'a kullak etmek bir şehir, bölge veya ülkede zorlaşmışsa, zorlukların bulunmadığı bir yere göç edin.

32. Allah'a tapmak ve iyilik yolunu izlemekte her türlü baskı, zulüm ve eziyetlere göğüs geren ve Hak yolundan ayrılmayanlara büyük mükafat vardır. Bu mükafata layık olanlar arasında sözkonusu ülkede kalanlar da, başka ülkelere göçedenler de yeralıyor.

قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ
ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ
ٱللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَٱعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِۦ ۗ قُلْ
إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَا
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْخُسْرَانُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٥﴾

11-15: De ki: "Ben, Allah'a O'nun dininde muhlis olarak ibadet etmekle emrolundum". Ve: "Müslümanların ilki olmakla emrolundum".[33] De ki: "Eğer ben Rabbime isyan edersem, büyük günün azabından korkarım." De ki: "Ben dinimi Allah'a halis kılarak O'na ibadet ederim." Artık siz de O'ndan başka dilediğinize tapın. De ki: "Asıl iflas edenler[34], kıyamet gününde hem kendilerini, hem de kendilerine bağlı olanları hüsrana uğratanlardır. Agâh olun ki bu apaçık bir iflastır."

Açıklamalar

33. Yani, benim işim sadece başkalarına vaaz ve telkinde bulunmak değil, aynı zamanda söylediklerimi yapmaktır da. İnsanları hangi yola çağırıyorsam önce onda kendi yürüdüm.

34. Bilindiği gibi, "iflas" genellikle bir kişinin bir işte yatırdığı paraları kaybetmesi ve piyasada başkalarına öylesine borçlanması demektir ki, sermayesinin tümünü vermek ve tüm mal varlıklarını borç verenlere vermekten sonra bile tüm mali yükümlülüklerini yerine getirmemesidir. Allahü Tealâ burada bu kavramı kâfir ve müşrikler için kullanmıştır. İnsan aslında dünyada sahip olduğu ömrü, aklı, yaşantısı, vücudu, güçleri, yetenekleri, imkânları, kaynakları ve diğer nimetlerini hayat işine yatırıyor. Eğer bir kişi bu yatırımını "Allah yoktur" veya "Birden fazla tanrı vardır ve ben onların kuluyum, kimseye hiçbir zaman hesap vermek zorunda olmayacağım, olsam da başkası beni kurtaracaktır" gibi varsayımlara yaparsa, bu demektir ki bütün sermayesi batmış ve kendisi iflas etmiştir. Bu birinci "hüsrandır". İkinci hüsran ise birinsanın yanlış varsayımı yüzünden hem kendi nefsine hem birçok insanlara, gelecek nesillere ve Allah'ın diğer birçok yaratıklarına zülmetmesidir. Böylece borçları giderek büyümeye başlamış, öyle ki, bunların altından kalkamayarak iflas bayrağını çekmiştir. Ayrıca, bu öyle bir hüsran veya iflastır ki, sadece kendisi batmamıştır, kendisiyle birlikte çoluk çocukları, akrabaları, yakınları, arkadaşları ve milletini yanlış vaaz, telkin ve nasihatlarıyla da batırmıştır. İşte bu üç hüsranın toplamına Allahü Tealâ "Hüsranü'l-Mübin" (Büyük İflas) demiştir.

لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ
وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ
﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى
اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ
أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾
لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾

16-20: Onlar için üstlerinde ateşten gölgelik ve altlarında da ateşten yaygı vardır. Allah, kullarını bununla korkutur. Ey kullarım benden korkun. Tagût'a[35] ibadetten sakınıp Allah'a yönelenlere müjdelere vardır. O halde kullarımı müjdele. O kullar ki, söze kulak verip onun en iyisine tâbi' olurlar.[36] İşte Allah'ın hidayet ettikleri bunlardır. Ve bunlar kâmil akıl sahipleridir. Kendisine azap hükmü hak olan kimseyi Cehennemden sen mi kurtarcaksın?[37] Fakat Rabblerinden ittika edenlere, kat kat bina olunmuş ve altlarından nehirler akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden dönmez.

Açıklamalar

35. "Tagût", isyan ve ayaklanma anlamına gelen "tuğyan"dan türemiştir. Birine "Tağî" (âsi) yerine "Tağût" dendiği zaman onun azılı bir âsi olduğu anlaşılır. Örneğin, birine "güzel" yerine "güzellik" demenin anlamı, onun en güzel kişi veya güzelliği mükemmelliğe varmış bir kişidir. Allah'tan başka mabûtlara, "Tağût" demenin sebebi şudur: Hak'tan başka birine kulluk etmek bir isyan veya ayaklanmadır, ancak başkalarını kendine kulluk etmeye zorlayan biri azılı bir âsidir. (Daha çok ayrıntılar için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara dipnot: 286, en-Nisa, dipnot: 91, 105, en-Nahl: dipnot: 36). Tağût kelimesi burada "Tevâgit" (Tağûtlar) anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple "ayn-ya buduhâ" sözleri kullanılmıştır. Eğer "tağut" tekil olarak kullanılmış olsaydı, "ya-buduhu" denilecekti.

36. Bu âyetin iki anlamı vardır: Birincisi, "onlar her sesin peşine düşmezler; aksine, herkesin sözünü ciddi ciddi dinler, ölçer, tartar ve Hak olduğuna inandıkları sözü kabul ederler." İkincisi, "onlar dinledikleri sözlere yanlış anlam vermeye çalışmazlar, aksine iyi ve doğru olan taraflarını kabul ederler."

37. Yani, kendilerini Allah'ın azabına layık hale getirenler ve Allah'ın kendilerini cezalandırmaya karar verdiği kişiler.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ
اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ
يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ
يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

21: Görmez misin ki Allah gökten su indirip kendisini yerde pınarlar ve nehirler olarak akıttı.[38] Sonra onunla, renk renk ekinler çıkardı. Bilâhere onların sarardığını görürsün. Sonra onları kuru bir kırıntı haline getirir. Bunda kâmil akıl sahipleri için ibret vardır.[39]

Açıklamalar

38. Asıl Arapça metninde "yenabi" (su kaynakları) kelimesi kullanılmıştır ki bu pınarlar, dereler, nehirler ve göller gibi nesneleri kapsar.

39. Yani bunlardan akıl sahibi bir kişi bu dünyadaki hayatın geçici ve nimetlerin kısa süreli olduğunu anlar. Her ilk bahar, güzle biter; her gençliğin son ihtiyarlık ve ölümdür ve her yükselişin bir çöküşü vardır. Öyleyse, bu dünya öyle bir yer değildir ki insan bunun sahte güzelliğine kanıp Allah ve ahireti unutsun ve buranın birkaç günlük ömrü ve zevki için öbür dünyadaki nimetlerden mahrum kalsın. Akıl sahibi bir insan, ayrıca bu manzaralar ve değişikliklerden şu sonucu da çıkarabilir: Bu dünyada ister ilk bahar ister son bahar olsun, ikisi de Allah'ın elindedir. Allahü Tealâ kimi ve neyi isterse yetiştirir, büyütür ve kimi ve neyi isterse bozabilir, mahvedebilir. Allah'ın yeşerttiği ve yetiştirdiğini ne kimse engelleyebilir ne de helâk ve mahvettiklerini kimse kurtarma gücüne sahiptir.

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۚ
فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ
مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِيْنُ جُلُوْدُهُمْ وَقُلُوْبُهُمْ
اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَمَنْ يُّضْلِلِ
اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ اَفَمَنْ يَّتَّقِيْ بِوَجْهِهٖ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَقِيْلَ لِلظّٰلِمِيْنَ ذُوْقُوْا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿٢٤﴾

22-24: Allah'ın İslam için göğüsüne genişlik verdiği[40] bir kimse ki, o Rabbi tarafından hidayet nuru üzerindedir.[41] Bu, kalbleri katı olanlara benzer mi? Allah'ın zikrinden kalbleri katı olanlara yazıklar olsun.[42] Onlar, apaçık bir dalâlettedirler. Allah, kelâmının en güzeli olan Kur'ân'ı birbirine benzer ve[43] çift çift olarak inzâl etti. Rabblerinden korkanların derileri, onlardan ürperir. Sonra da derileri ve kalpleri Allah'ın zikri ile yumuşar. Bu hâl, Allah'ın onunla dilediğini hidayet buyurmasıdır. Allah'ın saptırdığını hidayet edici yoktur. Zâlimlere: "Amellerinizin cezasını tadın"[44] denildiğinde, kıyamet günü yüzünü o fena azaptan kim koruyacak?[45]

Açıklamalar

40. Yani, Allah'ın, bu gerçeklerden ibret alıp İslam'ın Hak olduğuna kanaat getirmesine imkân sağladığı kimse. Bir insanın bir konuda göğüsünün geniş olması veya göğsünün açılması, aslında onun bu konuda hiçbir şüphe ve tereddüde düşmemesi, herhangi bir tehlike hissi veya zarar görme endişesinin bile o konuyu benimsemesini engellememesi; aksine bütün kalbiyle ve iç huzuruyla "bu haklı bir davadır veya doğru bir iştir, ve ne olursa olsun ben bu tutumumu değiştirmeyeceğim" demesi demektir. Böyle bir karar verdikten sonra İslam'ın yolunu seçen bir kişi Allah ve Resûlü tarafından gelen her emri, isteksizlikle değil içtenlikle ve seve seve yerine getirir. Kitap ve sünnetten öğrendiği tüm akide, inanç, ilke ve kuralları olduğu gibi kabul eder. Haksız bir kazanç veya gereksiz bir işi bırakmaktan pişmanlık duymaz, aksine bunun tamamıyla zararlı bir şey olduğuna inanır ve bundan kurtulduğundan Allah'a şükreder. Aynı şekilde doğru yolda bulunduğu için herhangi bir zarara uğradığı takdirde de heyiflenmez ve üzüntü

duymaz, aksine temkinli hareket eder ve bunun, Allah'ın yolundan ayrılmanın zararlarından çok daha hafif bir zarar olduğuna kanaat getirir. Aynı vaziyeti tehlikelerle karşılaştığı zaman da alır. Böyle bir tehlikeden kurtulmak için herhangi bir yol olmadığına inanır ve "ne olursa olsun, ben Allah'ın yoluna devam edeceğim, tehlikeler geliyorsa da gelsin" der.

41. Yani o Kitabullah ve Resûlüllah'ın sünneti şeklinde bir ışık ve bir bilgi kaynağı bulmuştur ve bu ışıkta hayatın çeşitli dönemeçlerinde doğru yolun hangisinin olduğunu açıkça görebiliyor.

42. "Şarh-ı Sadr" (göğsün açılmasına karşı insan kalbi iki vaziyet alabilir: (1) "Zîk-i Sadr" (göğüsün darılması veya kalbin katılaşması), ki böyle bir durumda insanın biraz da olsa Hakkı kabul etme imkânı olabilir. (2) "Kasadet-i Kalb" (Taş yürekli olmak) ki böyle bir durumda sözkonusu insanın kalbine Hakkın nüfuz etmesinin hiçbir imkânı yoktur. Yüce Allah burada bu ikinci durumdan söz etmektedir. Allah diyor ki, kalbi taş kesilen bir kişinin sonu felakettir. Bu demektir ki, göğüsü dar ve kalbi katı olan kişi bir kere Hakkı kabul etme eğilimini gösterdiği takdirde biraz kurtulma şansı vardır. Yukarıdaki âyetten Allah'ın ikinci anlamı kastettiği, ifadesinden anlaşılmaktadır; ancak Allah buna tam olarak açıklık getirmemiştir. Çünkü, bu âyetin amacı Resûlüllah'a muhalefette inat ve ısrar eden ve hiçbir sözünü dinlememeye karar verenleri uyarmaktı. Bu cahil ve bedbaht kimseler burada uyarılıyor ve kendilerine deniliyor ki, "siz inat etmeyi bir marifet sayıyorsunuz, ancak bir insan için Allah'ın zikri ve O'ndan gelen nasihatı dinlerken yumuşamak yerine sertleşmekten daha büyük bir budalalık ve talihsizlik yoktur."

43. Yani bunlar arasında herhangi bir çelişki veya karışıklık yoktur. Tüm Kur'ân-ı Kerim baştan sonuna kadar aynı amaç, inanç ve düşünce ve hareket alanını ortaya koyuyor. Bunun her cüz'ü başka cüz'ü ve her konusu başka konusunu teyid eder, açıklar ve ayrıntılı olarak gözlerimizin önüne serer. Ayrıca, ifade ve anlamlar açısından bu Kitap tamamen insicamlı ve tutarlıdır.

44. Aslında burada "kesb" kelimesi kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in terimine göre bu kelime, bir insanın kendi ameline göre ceza veya ödülü haketmesidir. İyi amel işleyenin kazancı Allah'ın

mükâfatıdır; doğru yoldan sapma ve kötülüğün kazancı ise âhirette verilen ve çekilen cezadır.

45. Bir kişi ancak âciz ve çaresiz olduğu halde yüzüne bir darbe yemeyi kabul eder. Kendini savunacak durumdu olduğu sürece vücudunun her tarafına darbe yiyebilir, ama yüzüne tokat yemez, yani yüzünü mümkün olduğu kadar korumaya çalışır. Burada sözkonusu kişinin çaresizliği belirtilerek kıyamet günü yüzüne fena azabın azabın çarpacağı kaydedilmiştir.

كَذَّبَ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَىٰهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ
اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ
مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ
لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

25-28 : Bu müşriklerden evvelkiler de peygamberlerini tekzip ettiler, de ümit ve idrâk etmedikleri yerden kendilerine azab geldi. Böylece Allah, onlara dünya hayatında zillet azabını tattırdı. Âhiret azabı ise, daha büyüktür. Eğer bunu bilseler. Gerçekten, biz bu Kur'ân'da, nasihat kabul etsinler diye insanlara her türlü misaller getirdik. Sakınmaları için de eğrilik ve tenakuzdan azade olan,[46] dosdoğru Arapça[47] bir Kur'ân olarak gönderdik.

Açıklamalar

46. Yani, Kur'ân-ı Kerim'de karma karışık, muğlak veya zor bir dil veya ifade kullanılmamıştır ki, anlaşılması zor olsun. Aksine her şey tane tane, açık, anlaşılır ve kesin bir şekilde anlatılmıştır ki, herkes bu Kitabın neye ve niçin yanlış dediğini, neye ve niçin doğru dediğini, neyi kabul ettirmek istediğini ve nelerden kaçınmasını istediğini, nelere emrettiğini ve neleri yasakladığını iyice anlayabilsin.

47. Yani, Kur'ân-ı Kerim başka bir dilde indirilmemiştir ki, Mekke-

liler ve Araplar bunu anlayabilmek için bir mütercim veya müfessire ihtiyaç duysunlar, aksine kimsenin yardımı olmadan anlayabilmeleri için kendi dillerinde indirilmiştir.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ
مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ الْحَمْدُ
لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ۝
﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِندَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

29-31: Allah, birbiri ile çekişen ortak sahibleri bulunan bir adam (köle) ile yalnız bir tek sahibi olan diğer bir adamı (köle) misal olarak irad etmiştir. Bu ikisi bir olur mu?[48] Elhamdüllillah.[49] Fakat onların çoğu bilmezler[50] (Habibim) sen de öleceksin, onlar da ölecekler.[51] Sonra kıyamet günü Rabbinizin huzurunda hepiniz birbirinizden davacı olacaksınız.

Açıklamalar

48. Yüce Allah bu misalde şirk ve tevhid arasındaki fark ve ikisinin insanların hayatına etkileri öylesine açık seçik bir şekilde anlatmıştır ki bu kadar az kelimelerle böylesine önemli ve geniş bir konu etkileyici bir şekilde anlatılamaz. Bunu herkes teslim edecektir ki, bir kişinin birden çok efendileri olur ve her biri onu kendine çeker, ayrıca her efendi onu çalıştırırken başka bir efendinin emrine uymasına izin vermeyecek kadar müsamahasız ise ve hangi efendinin işini yapmakta gecikir veya beceriksizlik gösterirse, onun tarafından azarlanmakla kalmayıp cezalandırılırsa, elbette ki, hayatı çekilmez ve dayanılmaz olur. Bunun tam aksine tek sahibi veya efendisi olan bir köle veya uşak çok daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürecektir, çünkü o sadece tek bir âmirin emrine uyacaktır ve başkalarını hoş tutma veya emirlerine aykırı hareket etme kaygısını taşımayacaktır. Bu öylesine açık seçik bir konudur ki, anlaşılabilmesi için fazla düşünmeye veya tereddüt etmeye gerek yoktur. Bundan sonra bir kişinin, insanın bir tek Allah'a kulluk etmenin huzuru ve mutluluğunun birçok tanrıya kulluk etmekte bulunmayacağını anlaması da zor değildir.

Burada şu husus da iyice bilinmelidir ki, kötü niyetli, kötü ahlâklı ve birbiriyle çekişen sahipler (tanrılar) olarak verilen bu misal taş veya topraktan yapılmış putlara uymuyor. Burada kastedilen sahipler (tanrılar) yaşayan tanrılardır ki, bunlar birbiriyle çelişen emirler verebiliyor, birbiriyle kavga edebiliyor ve insanı kendilerine çekmek istiyorlar. Taş ve topraktan yapılmış putlar bir insana emir verebilirler mi, veya kendilerine hizmet ettirebilirler mi? Bu işleri ancak yaşayan sahipler ve efendiler yapabilir. Bir sahip veya efendi, insanın kendi nefsidir, ki türlü çeşit zevk ve istekler taşır ve bunların yerine getirilmesini ister. Başka türlü efendiler de evde, ailede, toplumda, toplulukta, millette, dini liderler, yöneticiler, hukukçular, sanayici ve iş adamları şeklinde ve dünyanın uygarlıklarına hakim olan kuvvetler biçiminde her tarafta cirit atıyorlar ve bunların birbiriyle çelişen istekleri, emirleri ve dilekleri insanı çeşitli yönlere çekiyor, ve insan bunların hangisinin emrini yerine getirmeyi ihmal ediyor veya yanlışlık yapıyorsa, onun gazabı ve azabından kurtulamıyor. Ama bu efendilerin cezaları ve metodları ayrıdır; tepkileri de tutumları bir tuhaftır. Biri üzülüyor, biri küsüyor, biri azarlayıp hakaret ediyor, biri ağzına geleni söylüyor, biri sözkonusu insanla (kölesiyle) tüm ilişkilerini kesiyor veya onu boykot ediyor, biri mali yönden ceza veriyor, kölesine para cezası veriyor veya tüm mali imkanlarını kurutuyor, biri din yoluyla darbe vuruyor biri de hukuk yoluyla. Bu kısır döngüden kurtulmak için bir insanın tevhid yolunu seçmesi, tek Allah'ın kulu olması ve diğer bütün sahipler ile efendilerin boyunduruğundan uzaklaşmasından başka bir çaresi yoktur.

Tevhid yolunu seçmesinin de iki şekli vardır, ki bunların sonuçları da ona göre ortaya çıkmaktadır:

Birincisi, bir ferdin kendi başına tek Allah'ın kulu olarak kalmasına vermesi ve çevresinin ona düşman olması ve ona sert tepki göstermesi. Bu durumda onun kendi dışındakilerle mücadelesi ve sıkıntıları eskisine oranla bir hayli artar; ne var ki, tevhid yolunu içtenlikle benimsemişse iç huzuru mutlaka bulacaktır. Böyle bir ferd, Allah'ın emirlerine karşı olan veya yerine getirilmesi halinde Allah'a tapma özelliğini kaybedeceği ihtimalı bulunan nefsinin her dileğini ve isteğini reddedecektir. Ayrıca, aile, topluluk, toplum, millet ve hükümet, dini liderlerin ve ekonomik baskı gruplarının, da, Allah'ın kanunlarıyla çakışan ve çatışan isteklerini de kabul etmeyecektir. Bu tutumunun sonucu olarak birçok

zorluklarla karşılaşabilir ve karşılaşması kesindir. Ancak o, "hangi Allah'a kul isem, ona kulluğun gereklerini yerine getiriyorum ve kimlerin kulu değilsem, benim Rabbimin emirlerine karşı gelerek onlara kulluk etmemi gerektirecek, onların üzerime hiçbir hakları yoktur" diye düşününce içi huzurla dolacaktır. Dünyanın hiçbir kuvveti onun bu iç huzurunu ve mutluluğunu elinden alamaz. Öyle ki, o darağaca gönderilse bile asılmayı seve seve kabul edecektir ve "keşke sahte tanrılara boyun eğip canımı kurtarsaydım" diye zerre kadar hayıflanmayacaktır.

İkincisi tüm toplumun tevhidin temeli üzerinde kurulmasıdır; yani, öyle bir toplum ki onda, Alemlerin Rabbinin kendi kitabı ve Resûlü vasıtasıyla ortaya koyduğu ilke ve kurallar ahlâk, medeniyet, kültür, eğitim, din, hukuk, örf ve âdetler, siyaset, ekonomi, kısacası hayatın tüm alanlarında kabul edilip uygulanır durumda olsun. Böyle bir toplumda Allah'ın dini neye günah diyorsa, kanunen suç olarak belirlensin, devlet mekanizması tarafından ortadan kaldırılmasına çalışılsın, talim ve terbiye bundan sakınılması için genç nesillerin yetişmesine özen göstersin, camilerin minber ve mihrablarından buna karşı vaazlar verilsin; toplum bunu kötülesin ve ekonomi ile ilgili her faaliyet ve alanda yasaklansın. Aynı şekilde Allah'ın dini neye iyi, yararlı ve takdire layık diyorsa, kanunen desteklenmeli, devlet teşkilatı tarafından teşvik edilmeli, eğitim ve kültürün bütün elemanları tarafından bunların kafalara yerleştirilmesi ve ahlâkın bir parçası yapılması için çalışılmalı, mimber ve mihrabdan bunların lehine vaazler verilmeli, toplum tarafından takdir edilmeli, örf ve âdetlerin birer parçası haline getirilmeli ve ekonomi ile ticaret te buna göre işlenmelidir. Bu durumda insan hem dış hem içten huzur içinde olur, maddi ve manevi kalkınması için tüm kapılar açılıverir; çünkü böyle bir ortamda Allah'a kulluk ile sahte tanrılara kulluk arasındaki çatışma ihtimali hemen hemen ortadan kalkmış olur.

İslâm'ın öğretisi, yukarıda bahsettiğimiz ikinci durum ortaya çıksın veya çıkmasın, bir ferdin her halükârde, tevhidi seçmesi ve her türlü tehlike ve zorluklara rağmen Allah'a kulluk etmesi yönündedir. Ama şunu inkâr edemeyiz ki, İslâm'ın nihai amacı bu ikinci durumun ortaya çıkmasıdır ve tüm peygamberlerin çabalarının gayesi de küfür ve kâfirlerin galebesinden uzak toplu olarak ve milletçe Allah'a kulluk eden bir Müslüman topluluğu meydana getirmeleri olmuştur. Biri, Kur'ân ve Sünnetten tamamen habersiz ve akıldan da nasibini alma-

mış olmadıkça, peygamberlerin gayret ve çalışmalarının amacının sadece bireysel iman ve itaat olduğu ve amaçlarının hiçbir zaman Hak dinini toplumsal hayata hakim kılmak olmadığını ileri süremez.

49. Burada "Elhamdülillah" kelimesinin anlamını anlayabilmek şu manzarayı aklınıza getiriniz ki, konuşmacı yukarıdaki soruyu dinleyicilere yönelttikten sonra tevhide karşı olanların cevap vermeleri için biraz durakladı. Daha sonra herkes sessiz kalıp "bu ikisi birdir" diye cevap vermeyince, konuşmacı Elhamdülillah dedi, yani; Allah'a hamd olsun, şükür olsun ki, siz kendiniz de kalblerinizin derinliklerinde bu iki durumun farkındasınız ve sizden kimse, "bir efendiye köleliğe oranla birçok efendiye kölelik daha iyidir veya ikisi aynıdır" demeye cesaret edemez.

50. Yani bu müşrikler bir efendi ile birçok efendiye kulluk arasındaki farkı iyi bilirler, ancak bunlara Tek Allah ile birçok tanrıya kulluk arasındaki fark anlatılınca aptallık numaraları yapmaya başlarlar.

51. Geçen cümle ile bu cümle arasında ince bir boşluk vardır ki, durum, şartlar ve bağlama dikkat eden bir kişi bunu kolayca doldurabilir. Burada üstü kapalı olarak deniliyor ki: "Ey Peygamber, sen basit bir şeyi açık bir biçimde bu adamlara anlatmaya çalışıyorsun, ama bunlar inatla sözlerini reddediyorlar ve sadece bu değil, bu açık gerçeği örtbas etmek amacıyla sana baskı ve zulüm yapıyorlar. Pekalâ, eğer onlar öyle istiyorlarsa öyle olsun. Ne sen ne de onlar burada daima kalacaklardır. Hepiniz bir gün öleceksiniz. Öldükten sonra gerçek ortaya çıkacak, kimin haklı kimin haksız olduğu belli olacaktır."

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ
إِذْ جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي
جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾
لَهُم مَّا يَشَاءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾
لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ
أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

32-35: Allah'a karşı yalan söyleyen ve kendisine doğru (Kur'an) geldiğinde onu tekzib edenden daha zâlim kim vardır? Kâfirler için, Cehennem'de bir yer mi yoktur? Doğruyu (Kur'ânı) getiren ve onu tasdik edenler takvâ edenlerdir.[52] Rabbleri indinde, onlara istedikleri her şey vardır.[53] Bu, iyi hareket edenlerin mükafatıdır. Allah, onların işledikleri amellerin en kötüsünü keffaret edecektir ve yaptıklarının en güzel ile mükafatlarını verecektir.[54]

Açıklamalar

52. Burada denilmek isteniyor ki, kıyamet gününde Allah'ın mahkemesinde yapılacak duruşmada kimin mahkum olacağını bugünden bilmiş olunuz. Ceza mutlaka, Allah'ın kişiliği, özellikleri, yetkileri ve haklarında başka varlıkların ortak olduğu gibi yanlış bir inançta olanlara verilecektir. Bu zâlimlerin en büyük zulmü de kendilerine doğrunun anlatılmasında bunu kabul etmemeleri, aksine bu doğruyu sunanı tekzib etmeleridir. Doğruyu getiren ve bunu tasdik edenlere gelince, bunların İlâhi mahkemede ceza yemeleri sözkonusu değildir.

53. Dikkat edilirse burada "fi'l-cenneh" (cennette) yerine "inde Rabbehim" (Rabbleri indinde) kelimeleri kullanılmıştır. Gayet tabii ki, bir insan ancak öldükten sonra Rabbın yanına ulaşabilir. Bu bakımdan bu âyette anlatılmak istenen nokta kanımızca şudur: Yüce Allah'ın, salih bir mümine bu muamelesi onun Cennete varmasından sonra değil, öldükten hemen sonra Cennete girinceye kadar bütün aşamalarda devam edecektir. Salih kul, Berzah âlemindeki azap, kıyamet gününün sıkıntıları, ilahi mahkemedeki sorgulama, mahşerde aşağılanmak ve

kendi eksiklikler veya kusurlarından dolayı azarlanmasından kurtulacaktır ve Yüce Allah ona en iyi şekilde davranacaktır.

54. Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)ya iman edenler Cehiliyye döneminde hem inanç hem ahlâk açısından çeşitli günahlar işlemişlerdi. Ancak iman ettikten sonra, daha önce kabul ettikleri yalanı bırakıp Rasûlüllah'ın kendilerine sunduğu doğruyu kabul etmek gibi bir iyilik yapmakla kalmadılar, üstelik ahlâk, ibâdet ve günlük yaşantıları açısından sâlih amelin en iyi örneklerini verdiler. Allahu Teâlâ buyuruyor ki, bu insanların Cahiliyye döneminde işledikleri en kötü ameller ve günahlar defterlerinden silinmiştir ve kendilerine, yaptıkları iyi amellerin en iyi mükafatı verilecektir.

أَلَيْسَ اللَّهُ
بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ۚ وَمَن
يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ اللَّهُ
فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انتِقَامٍ ﴿٣٧﴾
وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ
قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ
بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ
مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ ۚ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

36-38: Allah, kuluna kâfi değil midir? Müşrikleri seni (ey habibim) Allah'tan başka tapktıkları ile korkutuyorlar.[55] Allah'ın saptırdığına hidâyet edici yoktur. Allah'ın hidâyet ettiğini de saptırıcı yoktur. Allah Gaalib, Kaadir ve intikam sahibi değil midir?[56] Muhakkak onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Allah" derler. De ki: "Eğer Allah bana bir zarar murad etse onu, o zararı gidermeye; eğer bana bir rahmet murad etse onu men'etmeye Al-

lah'tan başka taptıklarınız kaadir olabilirler mi?" De ki: "Allah bana kâfidir. Tevekkül edenler ancak o'na tevekkül etsinler."[57]

Açıklamalar

55. Mekkeli kâfirler Hazreti Peygamber (s.a.v.)e şöyle diyorlardı: "Sen mabûdlarımıza saygısızlık ediyor, onlara ileri geri konuşuyorsun; sen bilmiyor musun, bunlar ne kadar güçlü, kerametli ve güzide varlıklardır? Bu tanrılara saygısızlık edenlerin sonu felaket olmuştur. Sen de tavrını değiştirmezsen kökün kazılmış olacaktır."

56. Yani, bu müşriklerin hidâyetten mahrum olmalarının bir yönü de şudur ki, bu ahmaklar kendi sahte tanrılarının güçleri ve büyüklükleri konusunda oldukça hassas davranıyorlar; ancak hiçbir zaman Allah'ın büyük bir varlık olduğunu ve şirk yoluyla O'na yaptıkları saygısızlığın cezasının çok ağır olacağını hiç düşünmüyorlar.

57. İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas (r.a.)tan naklen rivayet ettiği hadise göre Rasûlülllah şöyle buyurmuştur: "Dünyadaki bütün insanlardan daha güçlü olmak isteyen biri Allah'a tevakkül etmelidir. Dünyada herkesten daha zengin olmak isteyen biri kendi ellerindekilerden çok daha Allah'ta olanlara güvenmelidir. Ve herkesten daha çok saygın olmak isteyen biri Allahu Teâlâ'dan korkmalıdır".

قُلْ يَٰقَوْمِ اعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾
إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ لِلنَّاسِ بِٱلْحَقِّ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ
فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم
بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَٱلَّتِى لَمْ تَمُتْ
فِى مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ ٱلَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا ٱلْمَوْتَ وَيُرْسِلُ ٱلْأُخْرَىٰٓ
إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

39-42: De ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın.[58] Ben de elimden geleni yaparım. Artık yakında bileceksiniz." Zelîl edecek olan azabın kime geleceğini ve devamlı azabın kime olacağını (göreceksiniz). Muhakkak biz insanların faydası için Kitab'ı sana hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir. Kim de delâlet ederse, ancak kendi nefsi aleyhine sapmıştır. (Habibim), Sen onların üzerine bir muhafız değilsin.[59] Allah, nefislerin ölümü zamanında, ölmeyenlerin de uykusunda ruhlarını alır.[60] Üzerlerine ölüm hükmolunanları nezdinde alıkoyup diğerlerini muayyen bir vakte kadar salıverir. Bütün bunlarda tefekkür eden kavim için ibretler vardır.[61]

Açıklamalar

58. Yani, beni altetmek için ellerinizden geleni yapmaya devam edin; ne yapabilirseniz yapın.

59. Yani senin görevin onları illâ doğru yola getirmek değildir. Senin görevin ancak onlara doğru yolu göstermektir; bundan sonra onlar cehâlet ve dalâlette ısrar ederlerse kendi bilecekleri iştir; senin bu konuda herhangi bir sorumluluğun veya kusurun yoktur.

60. "Uykuda ruhunun alınması"nın anlamı sözkonusu kişilerin tüm his, şuur, akıl, düşünce, irade ve yetkilerinden mahrum bırakılıp canlarının alınmasıdır. Zâten uyku yarı ölüm olarak kabul ediliyor.

61. Bu buyurukla Yüce Allah her insana, hayat ve ölüme ne kadar hakim olduğunu vurgulamak istiyor. Gece uyuyan bir kişi sabah sağ kalkacağından emin değildir. Kimse bir anda kendisine ne gibi bir âfet geleceğini, başka bir ânın ise ona hayat mı yoksa ölüm mü getireceğini bilmiyor. Her zaman ve her an, uyurken veya uyanıkken, evde otururken veya yürürken insanın vücudundaki bir bozukluktan ötürü veya beklenmedik bir dış etkenle onun ölümü meydana gelebilir. Böylece, Allah karşısında böylesine çaresiz kalan bir kişi aynı Allah'tan gafil olur ve yüz çevirirse elbette ki dünyanın en büyük ahmağıdır.

اَمِ اتَّخَذُوا

مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ۚ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا
وَّلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ لَّهُ مُلْكُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾

43-44: Yoksa onlar, Allah'tan başka şefaatçılar mı edindiler?[62] De ki: "Onların hiçbir şeye güçleri yetmez ve hiçbir şeye akıl erdiremezlerse yine (onlara tapar mısınız?)" De ki: "Bütün şefaat Allah'ın kudretindedir.[63] Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz.

Açıklamalar

62. Yani bir kerre bunlar kendi kendine bazı varlıkların Allah'ın güzide şahsiyetleri olduğu ve tavsiyelerinin Allah tarafından hiç çevrilmediğini farzetmişlerdir. Halbuki, bunların şefaatçı olduğuna dair ne bir delil vardır, ne Allahu Teâlâ, "bunlar güzide şahsiyetlerdir" demiştir ne de bu varlıklar, "biz bütün işlerinizi yapacak güce sahabiz" demişlerdir. Ayrıca bu ahmaklar bir adım ileriye giderek asıl Rabb'ı unutup bu şefaatçıları kendi Rabbleri sanmışlardır ve bütün bağlılıkları bunlara aittir.

63. Yani, birinin Allah nezdinde kendi tavsiyelerini kabul ettirme gücüne sahip olması şöyle dursun, bir şefaatçı olarak ortaya çıkmasına cesaret etmesi bile mümkün değildir. Kimin kimin için şefaatta bulunmasına izin veren veya vermeyen ancak Allah'tır; Allah kime isterse, şefaatçı olma hakkı verir veya vermez. (Şefaat ile ilgili İslâmi inanış ile müşrik inanç arasındaki farkı anlayabilmek için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt I, el-Bakara, dipnot: 281, el-En'am, dipnot: 33, cilt II, Yunus dipnot: 5, 24, Hud, dipnot: 84, 106, er-Ra'd, dipnot: 19, en-Nahl, dipnot: 64, 65, 79, Cilt: III, Tâhâ, dipnot: 85-86, el-Enbiya: dipnot: 27, el-Hac: dipnot: 125, Cilt: IV, Sebe, dipnot: 40.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ

جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوٓءِ الْعَذَابِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ۚ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾
وَبَدَا لَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾

45-48: Allah, bir olarak zikredildiğinde âhirete iman etmeyenlerin kalbleri burkulur. Fakat Allah'tan başka ma'budları zikredilirse o zaman yüzleri güler.[64] De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve âşikarı bilen Allah'ımı Kullarının arasında, ihtilâf eyledikleri şeyler hakkında sen hüküm vereceksin." Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve kendileri ile birlikte bir misli daha kâfirlerin olsa, kıyamet gününde azabın şiddetinden kurtulmak için bunları feda ederlerdi. Onlara, Allah'tan zan ve hesap etmedikleri şeyler âşikar olacaktır. Onların amellerinin fenalığı açığa çıkacaktır. İstihza eyledikleri azap, kendilerini çepeçevre kuşatacaktır.

Açıklamalar

64. Bu tutum ve davranış dünyada müşrikçe eğilime sahip olanların hemen hemen hepsinde ortaktır. Hatta bu hastalığa yakalanan bazı Müslümanların davranışı da aynıdır; ve aynı ayıbı yapıyorlar. Ağızlarıyla Allah'a inandıklarını söylerler. Ancak tek Allah'tan bahsederseniz suratları asılır ve neşeleri kaçar ve kendi kendilerine derler ki, "bu adam herhalde evliya ve ermiş kişilere inanmıyor; onun için hep Allah'tan bahsediyor". Ve kendilerine Allah'tan başka kimselerden söz edilince birden bire neşeleri yerine gelir ve yüzleri gülmeye başlar. Bu insanların bu davranışından bağlılıklarının kimlere ait olduğu iyice anlaşılıyor. Allame Âlusi, ünlü tefsiri "Ruhü'l-Mea'ni"de bu noktada kendi tecrübesini dile getirmiştir. Anlattığına göre bir gün kendisi, bir kişinin başına gelen âfetten kurtulmak için vefat etmiş olan bir şahsiyeti yardımına çağırdığına tanık oldu. Kendisi o kişiye şöyle seslendi: "Ey Allah'ın kulu, Allah'a yalvar, çünkü O, 'Eğer kullarım sana beni sorarlarsa, ben yakınım. Bana dua eylediği zaman, dua edenin duasına icabet ederim' demiştir." Allâme Alusi'nin bu sözlerine o kişi çok kızdı, hatta bazılarının dediğine göre kendisi oradan ayrıldıktan sonra hakkında, "bu adam evliyalara inanmaz" demiş ve yine başkalarının rivâyetlerine göre, "Ermiş kişiler, duayı Allah'a nisbetle daha çabuk kabul ederler" demiştir.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً
مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۚ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ۝ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم
مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ۝

49-51: İnsana[65] bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır; sonra o zararı tarafımızdan bir nimete tahvil eylesek: "Bu, bana ancak bilgimden dolayı (istihkakım olarak) verilmiştir"[66] der. Hayır öyle değil, bu bir imtihandır. Fakat çokları bilmezler.[67] Onlardan evvelkiler de bu sözü söylemişlerdi. Fakat onların kazandığı şeyler kendilerine hiç fayda vermemişti.[68] Sonra, kazandıkları günahların cezası kendilerine isabet etti. Bunlardan da zulmedenlerin, kazandıkları günahlarının cezası, yakında kendilerine isabet edecektir. Ve onlar, Allah'ı acz içinde bırakamazlar.

Açıklamalar

65. Yani Allah'ın adından gıcık kapan ve sadece Allah'ın adını duyduktan sonra suratı asılan insan.

66. Bu cümlenin iki anlamı olabilir: Birincisi, "Allah biliyor ki, ben bu nimetin ehliyim, onun için O bana bunları vermiştir. Çünkü, O'nun gözünde ben kötü ve zayıf inançlı, doğru yoldan sapmış biri olsaydım bana bu nimetleri vermezdi." İkincisi, "bütün bu nimetleri kendi kabiliyetlerimden dolayı elde ettim."

67. İnsanlar genellikle kendi cehalet ve aptallıklarından dolayı, birine nimetlerin verilmesinin, mutlaka ehelliyeti ve kabiliyetine bağlı olduğunu, Allah katında sevilen ve sayılan biri olduğunu kanıtı olduğunu sanarlar. Halbuki bu dünyada Allah tarafından ve veriliyorsa onu deneme mahiyetinde veriliyor. Bu bir sınav vesilesi midir yoksa bilgi ve yeteğin ödülü mü? Eğer böyle olmasaydı, niçin birçok dürüst ve yetenekli insanların bir kısmının maddi durumu iyi, bir kısmının kötü olurdu? Aynı şekilde dünyadaki nimetler bir insanın Allah katında sevilme,

sayılmanın kanıtı da değildir. Herkes biliyor ki, bu dünyada gerçekten dürüstlüklerinde hiçbir şüphe olmayan bazı kimse maddi açıdan zor bir hayat yaşıyorlar. Buna karşılık kötülükleri ve ahlâksızlıkları dillere destan olan kimselerin çoğu rahat bir hayat sürüyorlar. O halde, aklı başında olan bir kimse birinin zorluğu ve diğerinin rahatlığını, Allah'ın iyi birini sevmediği, kötü birini ise sevdiği biçiminde yorumlayabilir mi?

68. Yani, bu adamların sonu gelince kendilerinin kabiliyetli olduğu yolundaki iddialar boşa çıktığı gibi, Allah'ın sevgili kulları olmadıkları da iyice anlaşılmış oldu. Gayet tabii ki, bu kazanç ve nimetleri sadece kendi kabiliyet ve selahiyetlerinden dolayı olsaydı, iflas etmez, sonları kötü olmazdı.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ
إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ
أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

52-53: O kâfirler bilmezler mi ki, Allah dilediğine rızkı yayar ve dilediğinden de kısar.[69] Bunda, iman eden kavim için ibretler vardır. De ki: "Ey nefislerinin aleyhinde haddi aşan Allah'ın kulları![70] Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder. Zira O, Gafûrdur, Rahîmdir.[71]

Açıklamalar

69. Yani rızkın azalması veya büyümesi, maslahatları bambaşka olan Allah'ın başka bir kanununa bağlıdır ve dolayısıyla, rızkın dağılımının insanın ehliyeti, kabiliyeti, veya Allah'ın nezdinde sevilmesi veya hor görülmesiyle hiçbir ilgisi yoktur. Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, et-Tevbe, dipnot 54, 75 ve 89, Yunus, dipnot: 23, Hûd, dipnot: 3, 33, er-Ra'd, dipnot 42; el-Kehf, dipnot 37, Meryem, dipnot: 45, Tâhâ, dipnot: 113, 114, el-Enbiya, dipnot: 99, el-Müminûn, giriş

bölümü, dipnot 1, 49, 50, eş-Şuara, dipnot: 81, 84, el-Kasas, dipnot: 97, 98, 101, Sebe', dipnot: 54-60.

70. Bazı kimseler bu kelimelerin tevilini şöyle yapmıştır: "Allahü Teâla bizzat, Hz. Peygamber'e, insanlara, "Ey kullarım" olarak hitap etmesini istemek suretiyle tüm insanların Hz. Peygamber'in kulları olduğunu göstermiştir." Aslında bu bir tevil değil, Allah'ın kelâmını düpedüz tahrif etmek ve bununla oyun oynamaktır. Hz. Peygamber'in Cahil ve bilgisiz hayranları böyle bir tevvvili dinledikten sonra elbette ki bir hayli sevinecektir. Ne var ki, bu tevil doğruysa, Kur'ân-ı Kerim'in tümünü hâşâ yanlış olarak kabul etmemiz gerekecektir. Zira, Kur'ân baştan sonuna kadar insanların Allah'ın kulu olduğunu belirtiyor. Davetinin ana teması şudur: "Siz Allah'tan başka kimseye kulluk etmeyin. Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisi Allah'ın bir kuluydu. Allah, onu bir Rabb değil, bir Resûl olarak göndermişti ki, hem kendisi kulluk etsin, hem başkalarına da kulluk etmeyi öğretsin." Aklı başında olan bir kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir gün Mekke'de Kureyşli reislerin önüne çıkıp, "Siz Uzza veya Şems'in değil Muhammed'in kulusunuz" demesine ihtimal verebilir mi?

71. Burada tüm insanlara hitap edilmiştir ve sadece iman sahiplerine hitap edildiği yolunda Allame İbn Kesir'in ileri sürdüğü görüşün önemli bir dayanağı yoktur. Allah'ın tüm insanlara hitaben bu sözleri sarfetmesinin anlamı bu değildir ki, O, insanların tüm günahlarını tövbe etmeden ve pişmanlık duymadan affeder. Nitekim, daha sonraki âyetlerde Yüce Allah'ın izah ettiği gibi günahların affı, ancak kulluğa ve itaate dönmeye ve Allah'ın emirlerine uymaya bağlıdır. Aslında bu âyetler, Cahilliye döneminde cinayet, zina, hırsızlık, haydutluk ve benzeri günahlara girmiş ve suçlarının hiçbir zaman affedilmeyeceği kanısına varmış kimseler için birer umut ışığıydı. Bu insanlara işte burada şöyle denilmek isteniyor: "Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Şimdiye kadar ne yapmışsanız yapmış olunuz, bundan sonra samimiyetle tövbe eder ve Allah'ınıza dönerseniz, bütün günah ve suçlarınız affedilecektir." İbn Abbas, Katade, Mücahid ve İbn Zeyd de bu âyeti böyle tefsir etmişlerdir (İbn Cerir, Buhari, Müslim, Ebu Davûd, Tirmizi). Daha çok ayrıntılar için bkz. el-Furkan, dipnot: 84.

وَاَنِيبُوٓا۟ اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا۟ لَهٗ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ
الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوْٓا اَحْسَنَ مَآ اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً
وَّاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ﴿٥٥﴾ اَنْ تَقُوْلَ نَفْسٌ يّٰحَسْرَتٰى عَلٰى
مَا فَرَّطْتُّ فِيْ جَنْۢبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السّٰخِرِيْنَ ﴿٥٦﴾
اَوْ تَقُوْلَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰىنِيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٥٧﴾ اَوْ تَقُوْلَ
حِيْنَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِيْ كَرَّةً فَاَكُوْنَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ
﴿٥٨﴾ بَلٰى قَدْ جَآءَتْكَ اٰيٰتِيْ فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ
وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَى
اللّٰهِ وُجُوْهُهُمْ مُّسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي
اللّٰهُ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْٓءُ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ
﴿٦٢﴾ لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ
اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٣﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ
تَاْمُرُوْٓنِّيْٓ اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجٰهِلُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُوْحِيَ
اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ
لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ
فَاعْبُدْ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿٦٦﴾

54-66: Size azab gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Sonra yardım edilmezsiniz. Haberiniz olmadan, ansızın azab gelmezden önce, Rabbinizin size indirdiği (Kur'ânın) güzel hükümlerine[72] tâbi olun. Yoksa nefis: "Yazık bana. Allah'a karşı kusur ettim. Kur'ân ve mü'minlerle istihza ediyorum" der. Yahud, "eğer Allah bana hidayet verseydi, muttâkilerden olurdum" der. Ve yahut azabı gördüğü zaman: "Bir kerre daha dünyaya dönseydim de iyilik edenlerden olsaydım" der. (Buna karşılık Allah ona şöyle buyurur): Evet, sana âyetlerim geldi. Onları yalanladın. Kibirlenip onları kabul etmedin. Ve kâfirlerden olmuştun. Kıyamet günü, Allah'a karşı yalan söyleyenlerin yüzlerini simsiyah olmuş görürsün. Mütekebbirler için Cehennem'de yer mi yoktur? Allah, takvâ sahiplerini, imanları sebebiyle kurtuluşa erdirir. Onlara bir fenalık dokunmaz. Ve onlar mahzun da olmazlar. Allah, her şeyi yaratandır. Ve O, her şey üstünde nigehbândır.[73] Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerine küfredenler, ziyan edenlerin tâ kendileridir. De ki: "Bana, Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz ey cahiller" Gerçekten sana ve senden evvelki peygamberlere: "Eğer (Allah'a) şirk koşarsan amelin boşa gider.[74] Ve hüsrana uğrayanlardan olursun" diye vahyettik. Bilâkis Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol.

Açıklamalar

72. Kitabullah'ın en güzel yönlerine tabi olmanın anlamı, Allahü Teâla'nın hangi şeyler için emir vermişse insanın onlara uyması, nelerden menetmişse onlardan sakınması ve misaller ile hikâyeler olarak anlattıklarından ibret almasıdır. Bunun aksine, Allah'ın emirlerine uymayan, nehyleri işleyen ve Allah'ın vaaz, nasihat ve telkinlerinden bir şey öğrenemeyen bir insan aslında Kitabullah'ın en kötü yönlerini benimsemiş oluyor; yani Kitabullah'ın kötü dediklerini yapmış oluyor.

73. Yani, Yüce Allah dünyayı yaratıp bir kenara çekilmemiştir; aksine her şeyi yakından gözlemekte ve izlemektedir. Nasıl ki dünyadaki her şey O'nun yaratmasıyla vücuda gelmişlerdir; O'nun iradesiyle ayakta duruyorlar, O'nun iradesiyle yetişiyor ve O'nun gözetiminde büyüyorlar.

74. Yani şirkle beraber hiçbir amel sâlih sayılmaz. Bir insan şirkiyle birlikte bazı iyi ve hayır işler yapsa da karşılık alamaz ve bütün hayatı boşa geçmiş sayılacaktır.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ
حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

67: (Müşrikler) Allah'ı hakkiyle takdir etmediler.[75] Halbuki, kıyamet günü yeryüzü tamamiyle O'nun tasarrufundadır. Gökler de O'nun yed-i kudreti ile düşürülmüştür.[76] Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir.[77]

Açıklamalar

75. Yani bu cahiller, Allah'ın büyüklüğü ve azametinden tamamen habersizdirler. Bu akılsızlar hiçbir zaman Allahü Tealâ'nın mevkiinin ne kadar yüksek ve O'nun hükmranlığında ortak koştukları tanrılık payesi verdikleri varlıkların ne kadar küçük ve önemsiz olduklarını düşünememişlerdir.

76. Burada yeryüzü ve gökler, kısacası, her şeyin tamamen Allah'ın tasarrufunda olduğu vurgulanmak istenmiştir. Yeryüzü ve gökler O'nun yed-i kudretindedir; yani, elinde ve avucundadır. Nasıl ki, bir kişi küçük bir topu avucunun içine alır veya bir mendili eline dolar ve hiçbir zorluk çekmez; kıyamet gününde (bugün Allah'ın büyüklüğünü kabul etmeyen) bütün insanlar kendi gözleriyle yeryüzü ve göklerin, Allah'ın elinde birer top ve mendil gibi küçük şeyler olarak göreceklerdir. Müsned Ahmed, Buhari, Müslim, Nesaî, İbn Mace, İbn Cerir v.s.'de Hz. Abdullah bin Ömer ve Hz. Ebu Hureyre (r.a.)den naklen yer alan hadise göre bir defasında Resûlüllah minberde hutbe okuyordu. Hutbe sırasında sözkonusu âyeti okudu ve buyurdu: "Cenab-ı Allah gökleri ve yerleri (gezegenleri) avucuna alıp bir çocuğun elinde top çevirdiği çevirecektir ve diyecektir: "Ben Tek Allah'ım, Ben Hükümdarım, Ben Cebbârim, Büyüklük bana yakışır; yeryüzündeki hükümdarlar nerede? Cebbarlar nerede? Müttekebbirler nerede?" Bunları aktarırken Resûlüllah öylesine heyecanlandı ve titremeye başladı ki, oradakiler onun minberden yuvarlanıp düşeceğini sandı.

77. Yani, Cenab-ı Allah'ın dehşetengiz büyüklüğü nire ve bu insanların O'na ortak koştukları varlıkların küçüklüğü nire?

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ
إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُم قِيَامٌ
يَنظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ
الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ
أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

68-70: (Birinci) Sûre üfürüldüğünde,[78] Allah'ın dilediklerî müstesna olmak üzere, göklerde ve yerde olanlar düşüp ölmüşler. Bonra Sûra bir kerre daha üfürüldüğünde, hepsi kalkarak bakarlar.[79] Mahşer yeri Rabbinin nûr ile parlar. Amel defterleri ortaya çıkar. Peygamberler ve şahidler getirilir.[80] Mahşer halkı arasında adaletle hükmolunur, hiç kimseye zulm olunmaz. Ve her kişiye işlediğinin mukabili verilir. Allah, onların yaptıklarını (zaten) pekalâ biliyordu.

Açıklamalar

78. Sûrla ilgili açıklamalar için bkz. Tehimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot 47, İbrahim, dipnot 57, el-Kehf, dipnot 73, Tâhâ, dipnot: 78, el-Hac, dipnot: 1, el-Mü'minun, dipnot: 94, en-Neml, dipnot: 106.

79. Burada sadece iki kez sûr'a üfürülmekten sözedilmiştir. en-Neml sûresinde ise bu iki sûrdan önce de bir sûrun üfürülmesinden sözedilmiştir, ki bu sûru dinleyen herkes dehşete kapılacaktır (âyet: 87). Bu sebeple, hadislerde üç sûrun üfürülmesinden sözedilmiştir: 1) Nefhetü'l-feza: Yani dehşet verici ses, 2) Nefhetü'l-sa'k; Yani öldürücü ses ve 3) Nehetü'l-kıyame li Rabbi'l âlemin: Yani bu sûrun üflenişinden sonra herkes mezarından kalkıp Rabblerinin huzuruna çıkacaktır.

80. Burada "şahidler"den hem insanlara Allah'ın mesajının iletildiğine tanık edenler hem insanların amelleri konusunda tanıklıkta bulunanlar kastedilmiştir. Dolayısıyla, bu tanıkların insan olması şart değildir; melekler, cinler, hayvanlar, insanların organları, taş ve toprak, duvar ve ağaçlar, kısacası her türlü nesneler de tanık olabilirler.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ
زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا
أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ
لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ
مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ
زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ
نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ ۖ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾
وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ
رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

71-75: Kâfirler bölük bölük Cehennem'e sevkolunurlar. Oraya geldiklerinde Cehennem'in kapıları açılır.[81] (Cehennem'in) bekçileri onlara: "Size, içinizden, Rabbinizin âyetlerini okuyan ve sizi bu gününüze kavuşmakla korkutan peygamberler gelmedi mi?" diye sorar. Onlar da: "Evet geldi. Fakat azab sözü kâfirler üzerine hak oldu" derler. Onlara: "Cehennemin kapılarından girin. Orada ebedî kalacaksınız. Kibirlenenlerin mekânı ne kötüdür" denir. Rablerinden korkanlar ise, bölük bölük Cennet'e sevkolunurlar. Oraya vardıkları zaman, Cennetin kapıları açılır ve bekçileri: "Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere buraya girin" derler. Onlar da: "Bize olan va'dini yerine getiren bizi dünyanın vârisi haline getiren ve bize Cennet-

ten istediğimiz mekânda[82] oturmak için orasını ihsan eden Allah'a hamdolsun.[83] Sâlih amel işleyenlerin mükafâtı ne güzel"[84] derler. Melekleri arşın etrafını çevirmiş, Rablerine hamd ile tesbih eder olduklarını görürsün. Mahşer halkı arasında, hak ve adaletle hükmolunur. Sonunda "âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun"[85] denilir.

Açıklamalar

81. Yani, Cehennem'in kapıları önceden açık olmayacaktır, onlar oraya gelince açılacaktır; nasıl ki suçlular cezaevine gelince kapıları açılır ve içeriye girmelerinden sonra hemen kapanır.

82. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ, dipnot: 83, 106; el-Enbiya, dipnot: 59

83. Yani bize ihsan olunan Cennet artık bizim mülkümüzdür ve burada istediğimiz gibi yaşama yetkisine sahibiz.

84. Belki de bu Cennet'e girenlerin sözüdür" ve belki de bu cümle, Cennet'e girenlerin sözleri üzerine Allah tarafından söylenmiştir.

85. Yani bütün kainât "Allah'a hamd olsun" nidalarıyla çınlanacaktır.

EL-MÜ'MİN SÛRESİ

Adı: 28. âyette geçen, "Fir'avn ailesinden imanını gizlemekte olan bir mü'min" cümlesinden alınmıştır. Yani, bu sûrede özel bir "mü'min"den sözedilmiştir.

İniş Tarihi: İbn Abbas ve Cabir bin Zeyd'in ifadelerine göre Mü'min sûresi, ez-Zümer sûresinden sonra bağlantılı olarak inmiştir ve iniş sırasındaki sırası bugün de Kur'ân-ı Kerim'de aynen muhafaza edilmektedir.

Sûrenin inişi sırasındaki şartlar: Bu sûre'nin hangi şartlar ve ortamda indiğine ilişkin açık işaretler içeriğinde bulunmaktadır. Mekkeli kâfirler o sıralarda Hazreti Peygamber Efendimiz'in aleyhine iki tür faaliyet sürdürüyorlardı: Birincisi, her taraftan soru ve itirazlar ortaya atılıp tartışmalar ve kavgalar çıkarılsın, ortalık bulandırılsın, saçma sapan sorular sorulup ve türlü çeşit yalan ve iftiralar ileri sürülüp Kur'ân-ı Kerim'in talimatı, İslâm'ın daveti ve bizzat Resûlüllah'ın kişiliği hakkında öyle kuşkular yaratılsın ki, bunlarla ilgili açıklamalarda buluna buluna Resûlüllah ve bir avuç Müslüman bıkıp usansın ve pes etsin. İkincisi, Resûlüllah (s.a.v.)ın ortadan kaldırılmasına zemin hazırlansın. Mekkeli kâfirler bu hususta sürekli çaba sarfediyorlardı, komplolar kuruyor ve planlar hazırlıyordu. Bir defasında ise kötü emellerine hemen hemen ulaştılar da. Bahari'de yeralan Hz. Abdullah bin Amru bin As'in rivâyetine göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'be'nin avlusunda namaz kılıyordu. Birden bire Ukbe bin Ebâ Muayt gelip boynuna bir kumaş parçası geçirip boğazını sıkmaya başladı. Fakat tam o sırada Hz. Ebu Bekr (r.a.) müdahale edip Ukbe'yi uzağa attı. Hz. Abdullah bin Amru'nun ifadesine göre Hz. Ebu Bekr Sıddîk bu alçakla boğuşurken şöyle sesleniyordu: "Sen bu adamı, sadece "Benim Rabbim Al-

lah'tır" dediği için mi öldürmek istiyorsun?". Bu olay az bir ihtilafla Siret-i İbn Hişam'da yer almıştır; ayrıca, Nesai ve İbn Ebî Hatim tarafından da naklolunmuştur.

Konusu ve Bahisleri: Durumun bu iki yönü sûrenin başında açıkca ortaya konmuştur, daha sonra ise konuşma gayet etkileyici bir biçimde devam etmiş ve bu iki onu çeşitli örneklerle ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Resûlüllah'ın öldürülmesine yönelik suikast teşebbüslerine cevap olarak Fir'avn ailesine bağlı bir mü'minin hikayesi anlatılmıştır (Âyetler: 23-55) ve bu hikâye ile üç gruba üç nasihatta bulunulmuştur:

(1) Kâfirlere denilmiştir ki, bugün sizin Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e karşı yapmak istediklerinizi yüzyıllar önce güçlü ve kudretli hükümdar Fir'avn, Hz. Musa'ya karşı yapmak istemişti. Şimdi aynı hareketleri yapıp Fir'avn'ın sonuna benzer bir sona mı uğramak istiyorsunuz?

(2) Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve taraftarlarına nasihat edilmiştir ki, bu zalim kâfirler ne kadar güçlü ve üstün olurlarsa olsunlar; ve siz ler ne kadar zayıf ve çaresiz olursanız olun, şunu aklınızdan çıkarmayın ki, hangi Allah'ın dinini üstün kılmak için çaba harcıyorsunuz, O'nun, gücü diğer bütün güçlerin üzerindedir. Onun için, bunlar ne kadar büyük tehditlerde bulunurlarsa bulunsunlar, siz sadece Rabbinize sığının ve ondan sonra da hiç kaygılanmadan ve korkmadan çalışmalarınıza devam edin. Allah'a tapanın, bir zalimin her tehdidine vereceği tek cevabı vardır: "Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim ve sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınıyorum". İşte Allah'a güvenip her türlü tehlikelere karşı göğüs gerer ve çalışmalarınıza devam ederseniz, sonunda zafer sizin olacaktır; ve bugünkü Fir'avnlar, geçmişin Fir'avnlarının akibetine uğrayacaklardır. İşte o son an gelene kadar onların yaptıkları baskı ve zulmüne sabırla dayanmalısınız.

(3) Bu iki grubun dışında toplumun bir başka kesimi de vardı. Bu kesim, Hazreti Peygamber'in hak üzerinde olduğu ve Kureyşli kâfirlerin baskı ve zulmün bütün sınırlarını geçtiği kanısına varmıştı. Ne var ki bu kanıya varmalarına rağmen Hak ile Bâtıl arasındaki çekişmeyi sessizlikle seyrediyordu. Allahu Teâlâ bu grubun vicdanına seslenerek harekete geçmelerini istemiştir. Cenab-ı Allah kendilerine

diyor ki, "Hak düşmanalrı gözlerinizin önünde böylesine azmışken buna sessiz seyirci kalmanız şaşırtıcıdır. Eğer bir kişinin vicdanı ölmemişse, Fir'avn gibi zalim bir hükümdar'ın önüne hak kelimesini söyleyip Hz. Musa'yı öldürmekten vazgeçirmeye çalışan mü'minden ibret almalıdır. Bugün sizin ağızlarınızı açmanıza mani olan bazı maslahatlar o müminin önünde de vardı, ancak o, "ben işimi Allah'a bırakıyorum" diyerek tüm bu küçük hesapları bir kenara itmeyi bildi. Ve gördüğünüz gibi, Fir'avn o mümine hiçbir zarar veremedi."

Kâfirlerin Mekke'de Hakkı alaşağı etmek amacıyla giriştikleri amansız mücadelelerine gelince, buna cevap olarak tevhid ve âhiret lehine deliller verilmiş, ve Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile kâfirler arasında asıl anlaşmazlık konusu olan bu inançların doğru olduğu ifade edilmiştir. Bu sûrede kâfirlerin herhangi bir akla ve mantığa dayanmadan bu gerçekleri reddettikleri ve tartışma konusu yaptıklarına dikkat çekilmiştir. Diğer tarafta, Kureyşli kabile reislerinin bütün güçleriyle Resûlüllah (s.a.v.)a direnmelerinin asıl nedenleri anlatılmıştır. Görünüşte Resûlüllah'ın öğretileri ve peygamberlik iddiasına gerçekten bazı itirazları ve kuşkuları olduğu için dâvetini kabul etmediklerini ileri sürüyorlardı. Ne var ki, bu sadece bir iktidar kavgasıydı. Oturdukları koltuklarını kaybedecekleri havliyle saçma sapan itirazlarda bulunuyorlardı. Nitekim, 56. âyette açıkça ifade edilmiştir ki, "Sizin, Hz. Muhammed'i reddetmenizin asıl sebebi kibirinizdir. Siz zannediyorsunuz ki, insanlar Resûlüllah'ın peygamberliğini kabul edince iktidarınız ve onurunuz kaybolacaktır. Ve bunun için, onu alaşağı etmek için ellerinizden geleni yapıyorsunuz."

Bu arada, kâfirler uyarılmış ve kendilerine denilmiştir ki, "Allah'ın âyetlerine karşı başlattığınız amansız savaşa son vermezseniz geçmiş kavimlerin akibetine uğrayacaksınız. Âhiret te ise daha da kötü bir akibete uğrayacaksınız. O zaman siz pişmanlık duyacaksınız, ama bu pişmanlık size hiçbir yarar sağlamayacaktır."

EL-MÜ'MİN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 85 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنبِ وَقَابِلِ
التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Hâ, Mîm. Kur'ân, Gaalib, Kaadir ve her şeyi bilen Allah tarafından indirilmiştir. O, günahları bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı şiddetli ve fazlı keremi çok olan Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Nihayet dönüş O'nadır.[1]

Açıklamalar

1. Konuşmanın girişi budur ve bununla dinleyicilire denilmiştir ki, size sunulmakta olan kelâm önemsiz birine değil, Yüce Allah'a aittir ve O'nun tarafından indirilmiştir. Bu arada Yüce Allah'ın belirgin özellikleri de sıralanmıştır. Sıralanan özelliklerin önemi ve ayrıntılarını aşağıda açıklamaya çalışacağız:

Allah'ın ilk özelliğinin "Aziz" (gaalib ve kudretli) olduğu belirtilmiştir. Yani, Allah her şeye gaalib ve üstündür. Allah kimin hakkında nasıl bir karar verirse mutlaka uygulanır. Onunla kavgaya tutuşan biri mağlup olmaya mahkumdur; galibiyet mutlaka Allah'ın olacaktır. Kim-

se O'nun pençesinden kurtulamayacaktır. Onun için, biri Allah'ın emirlerine karşı gelip başarılı olacağını umuyor ve O'nun peygamberiyle kavga edip O'nu altedeceğini sanıyorsa, haltetmiştir. Onun bu konudaki bütün umutları boşa çıkacaktır.

İkinci sıfat olarak "alîm" (her şeyi bilen) olduğu ifade olunmuştur. Yani, Yüce Allah bir şeyi sadece tahmin ve kıyasla söylemez; kesin ve doğrudan bildiği için söyler. Bu bakımdan his ve idrağın ötesindeki gerçekler hakkında verdiği bilgiler sağlam ve güvenilirdir; bunları kabul etmemek ise büyük bir cehalet ve gaflettir. Aynı şekilde Cenab-ı Allah insanın hayrı ve çıkarının nerede olduğunu, iyiliği için hangi kural, ilke ve emirlerin gerekli olduğunu da bilir. Allah'ın her talimatı hikmete ve doğru bilgiye dayanmaktadır ve bunda hiçbir yanılgı payı yoktur. Bu bakımdan Allah'ın emirlerini kabul etmemek, bir insanın kendi felaketini kendi hazırlamak demektir. Ayrıca, insanların en ufak haraketleri bile Allah'tan gizli değildir. Öyle ki, Yüce Allah, insanların fiil ve hareketlerinin ardındaki niyet ve amaçları da çok iyi bilmektedir. Onun için, insan ne yaparsa yapsın, O'nun cezasından kurtulamayacaktır.

Allah'ın üçüncü özelliğinin "günahları bağışlayan ve tevbeyi kabul eden" olduğu belirtilmiştir. Bu insanları teşvik edici ve umutlandırıcı bir özelliktir. Bundan bahsedilmesinin amacı şudur: Şimdiye kadar Allah'a isyan etmiş olanlar, ümitsizliğe kapılmasınlar; aksine, şimdiden tövbe edip doğru yola girmeleri halinde Allah'ın merhametini ve rahmetini kazanacakları düşüncesiyle geçmişe bir sed çeksinler. Burada şu noktaya da işaret edelim ki, günahı bağışlamak ve tövbeyi kabul etmek aynı şey değildir, çünkü bazan Allah tövbeyi kabul etmeden de bazı günahları affedebilir. Örneğin, bir kişi hem hatalar hem iyilikler yapar; bu kişinin iyilikleri, hatalarının affı için vesile olabilir. Bu kişi hataları yüzünden tövbe ve istiğfar etmese veya bunu düşünmemiş olsa bile böyle olabilir. Aynı şekilde bir kişinin dünyada girdiği türlü çeşitli sıkıntılar, karşılaştığı zorluklar, müptelâ olduğu hastalıklar ve diğer üzüntü ve âfetler, onun hatalarının bedelleri olabilir. Bundan dolayıdır ki, günahların affedilmesi ve tövbelerin kabul edilmesinden ayrı ayrı söz sözedilmiştir. Ancak burada şu husus ta unutulmamalıdır ki, tövbe etmeden hata ve günahların bağışlanmasına ilişkin bu kolaylık sadece iman sahiplerine ve o da, her türlü isyan ve tugyan düşüncesinden uzak ve günahlarının işleyişi de günahta ısrar etmelerinden değil insanlık zaaflarından kaynaklanan iman sahiplerine sağlanmıştır.

Allah'ın dördüncü sıfatı "azabı şiddetli olması"dır. Bu sıfattan bahsedilerek insanlar uyarılmak istenmiştir ki, Yüce Allah kulluğu kabul edenlere ne kadar merhametliyse kendisine kafa tutanlara da o kadar serttir. Bir kişi veya topluluk Allah'ın göz yumma ve hataları bağışlamasının bütün sınırlarını aşınca O'nun gazabına uğrar ve gazabı o kadar şiddetlidir ki, ancak aptal biri bunu hafife alabilir.

Allah'ın beşinci özelliği "fazl ve kerem sahibi" olmasıdır. Yani, Allah alabildiğine geniş yürekli, yumuşak, merhamet edici ve erdemlidir. Dünyadaki bütün yaratıklar her an O'nun fazl ve kereminden ve nimetlerinden yararlanmaktadır; kullar da neler elde ediyorsa O'nun merhametiyle elde ediyorlar.

Bu beş özellikten bahsedildikten sonra şu iki gerçek açık seçik bir şekilde dile getirilmiştir: (1) İnsanlar her ne kadar sahte ma'bud yaratmış olurlarsa olsunlar, gerçek mabûd ve ilâh ancak Allah'tır, (2) Herkes sonunda O'na dönecektir. Başka herhangi bir ma'bud insanların amellerinin hesabını yapmaya veya onlara ceza veya ödül vermeye yetkili değildir. Dolayısıyla, O'nu bırakıp başkalarını ma'bud olarak kabul eden biri hatasının cezasını çekecektir.

مَا يُجَٰدِلُ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى ٱلْبِلَٰدِ ﴿٤﴾

4: Allah'ın âyetleri hakkında ancak kâfirler[2] mücadele eder.[3] (Habibim) onların şehirler arası dönüp dolaşmaları seni aldatmasın.[4]

Açıklamalar

2. "Kâfirler" kelimesi burada iki anlamda kullanılmıştır: (1) Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük edenler (2) Hakkı inkâr edenler. Şayet birinci anlamı kabul edersek, âyetin anlamı: "Allah'ın nimetlerinden devamlı yararlanmalarına rağmen O'na nankörlük etmektedirler" şeklinde olur. Diğer anlamı ise şöyle olur: "O insanlar ki, Hak'tan yüz çevirmek ve Hakkı kabul etmemekte ısrar ederler." Âyetin bağlamına göre buradaki "kâfirler" ifadesiyle İslam düşmanı olmayan, yani Müslüman olmadığı halde iyi niyetle İslam'ı anlayabilmek için bilmediği konular hakkında sorular yönelten kimselerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Belki onlara da deyim olarak "kâfir" diyebiliriz, ama âyette bu tür kimseler sözkonusu edilmemiştir. Bu âyette sözedilenler kendi küfürle-

rinde ısrar edenler ve Hz. Peygamber'e kötü niyetle saçma sapan sorular yönelten dalalet içindeki gerçek kâfirlerdir.

3. "Mücadele etmek"ten, saçma sapan sorular sormak, gereksiz itirazlarda bulunmak, boş yere tartışmak, asıl yazı veya konuşma metninden bir kelime veya ibareyi alıp kendine göre yorumlamak ve böylece kuşkular yaratmak ve suçlamalarda bulunmak kastedilmiştir. Bir konuşmayı amacından saptırmak veya buna apayrı bir anlam vermek suretiyle hem kendi hem başlarının özünü anlamasını engellemek ancak kötü niyetle farklı görüş ileri sürenlerin âdetidir. İyiniyetli bir muhalif tartışmaya giriyorsa amacı öğrenmek ve araştırmaktır ve tartışılan konulardan, kendi görüşünün mü yoksa karşı tarafın görüşünün mü doğru olduğunu tesbit etmeye çalışır. Böyle bir tartışma birbirini alt etmek için değil, doğruyu öğrenmek için yapılır. Buna karşılık kötü niyetli bir muhalifin asıl amacı öğrenmek ve öğretmek değil, karşı tarafı yenmek oluyor. Böyle bir kişi tartışma giriyorsa amacı karşı tarafı ne pahasına olursa olsun susturmaktır. Bundan dolayıdır ki, asıl hassas konuya dokunmadan çevresinde dolaşıp durur.

4. Birinci cümle ile ikinci cümle arasında hafif bir boşluk bırakılmıştır. Okuyucu konuşmanın seyrine göre bu boşluğu doldurabilir. Burada denilmek isteniyor ki, Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler, O'nun cezasından kurtulamayacak ve bir gün muhakkak sûrette cezalandırılacaklardır. Onların yeryüzünde kibir içinde yaşamaları, iktidarlarının çok sağlam gibi görünmesi, dünyevi bir refah içinde olmaları insanları aldatmamalıdır. Allah'ın âyetleriyle alay etmeleri hafife alınacak bir suç değildir; bunu kimse bir şaka sanmasın; çünkü cezası ağırdır. Aslında şimdi kendilerine iyi bir fırsat tanınmıştır; hatalarından pişman olup doğru yola gelmezlerse, gemileri su almaya devam edecektir ve bir gün batacaktır.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ
كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا
بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ

رَبَّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۝٦ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ
الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ۝٧

5-7: Onlardan önce Nûh kavmi ve ondan sonra bir takım kavimler de (peygamberlerini) tekzib ettiler. Ve her ümmet kendi peygamberini yakalayıp öldürmek kasdinde bulundu. Hakkı ibtâl edebilmek için bâtıl şeylerle mücadele ettiler. Nihayet ben de onları helâk ettim. (Bak) azabım nasılmış? Onlar gibi bu kâfirler üzerine de Rabbinin hükmü tahakkuk etti. Onlar Cehennem ehlidir.[5] Arşı'ı yüklenen (melekler) ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler. Ve iman edenler için mağfiret dileyerek:[6] "Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.[7] Bunun için tevbe edip senin yoluna tâbi olanları mağfiret buyur.[8] Onları Cehennem azabından koru.[9]"

Açıklamalar

5. Yani dünyada onlara gelen azab, onların cezası değildi; onlar âhirette de cezalandırılacaktır ve Allah'ın emrine göre Cehennem'e gireceklerdir. Bu âyetin bir başka anlamı şu olabilir: Nasıl ki, geçmişteki milletlerin sonu kötü olmuştur, bugün küfür edenlerin de Cehennem'de yanacakları Allah tarafından mukadder olmuştur.

6. Bu sözler Resûlüllah'ın arkadaşlarına teselli için söylenmiştir. Bilindiği gibi o sıralarda iman sahipleri, Mekkeli kâfirlerin giderek artırdıkları baskı ve zulüm, tecavüz ve işkencelere karşı kendi çaresizliklerini görüp bir haylı üzülüyor ve ümitsizliğe kapılıyorlardı. Bu yüzden Cenab-ı Allah kendilerine diyor ki: "Siz, bu rezil ve alçak adamların söz ve hareketlerinden niçin üzülüyorsunuz? Siz öylesine güzidesiniz ki, Arş-i İlâhi'de ve çevresinde bulunan melekler bile sizden yanadırlar ve hakkınızda Allah'a tavsiyelerde bulunuyorlar." Arş'a sahip ve çevresinde bulunan meleklerden bahsetmenin amacı şudur: Allah'ın saltanatının olağan işçileri, elemanları ve diğer hizmetçileri şöyle dursun, bu saltanatın temel direkleri ve Allah'a en yakın olan meleklerin bile

Allah'a iman ettikleri ve iman sahiplerinin hakkında hayır duası ettikleri vurgulansın. Bundan anlaşılıyor ki, Arş ile yeryüzündeki yaratıkları birbirine yaklaştıran bağ imandır ve bundan dolayı Arş'ta ve çevresinde yaşayan melekler kendileri gibi Allah'a iman eden dünyadaki topraktan yapılmış insanlara ilgi ve sempati duyuyorlar. Meleklerin Allah'a iman etmeleri demek değildir ki, küfür edebilirlerdi, ancak bunu bırakıp iman yolunu seçtiler; aksine, melekler tek ve ortağı olmayan Allah'a iman etmeye mecburdurlar; başka hiç bir varlık onlara emir veremez ve onlar da başka birine itaat edemezler. İşte aynı yolu dünyadaki insanlar da seçince aralarındaki büyük yapı, cins, şekil ve mesafe farkına rağmen meleklerin yoldaşı oldular ve aralarında özel bir ilişki kurulmuş oldu.

7. Yani, "kulların zaaf, hata ve günahları senden saklı değildir; Sen elbette ki her şeyi bilirsin. Ancak senin ilmin gibi rahmetin de geniştir. Onun için, onların günahlarını bildiğin halde onları affet." Bunun ikinci anlamı şudur: "Sen ilminle, iyiniyetle tövbe ettiklerini ve gerçekten Senin yolunu seçtiklerini bildiğin kişileri rahmetinle affet."

8. Yani, itaatsızlıktan tövbe etmiş, emre karşı gelmekten vazgeçmiş, kafa tutmayı bırakmışlardır ve Sana bağlılıklarını belirtip Senin onlara gösterdiğin yolda yürümeye başlamışlardır.

9. Affetmek ve Cehennem azabından korumak birbirine bağlı olmalarına rağmen böyle bir ifade ile meleklerin iman sahiplerine karşı gösterdikleri ilgi ve sempati ortaya konmak istenmiştir. Genel bir kaide vardır, bir kişi âmirine bir şey söylemek istiyor ve birisi için tavsiyede bulunmak istiyorsa meramını sık sık ve değişik usluplarla anlatmaya çalışır; çünkü ancak bu şekilde sözlerinin ve dileğinin kabul olabileceğine inanıyor.

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ
مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ۝ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ
فَقَدْ رَحِمْتَهُ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

8-9: "Ey Rabbimiz! Onları ve babalarından, zevcelerinden, nesillerinden sâlih olanları,[10] kendilerine va'dettiğin Adn Cennetlerine koy.[11] Şüphesiz sen Gaalib, Kaadir ve Hakîmsin." "Bir de onları günahlardan[12] koru. O gün günahtan koruduklarına muhakkak ki sen rahmet etmişsindir."[13] Bu da büyük bir kurtuluş ve saadettir.

Açıklamalar

10. Yani, içlerinin rahat etmeleri için onlarla beraber annebabaları, zevceleri ve evlâtları da Cennet'e girsinler. Zâten Allahu Teâlâ da Cennet'te iman sahiplerine verilecek nimetler bâbında aynı şeyden sözetmiştir, bkz. Ra'd sûresi, 23. âyet. Tûr sûresinin 21. âyetinde ise şu konuya da açıklık getirilmiştir ki, eğer bir kişi cennette yüksek mevkiye sahipse ve ana-babaları ile evlâtları aynı mevkide değillerse; Allahu Teâlâ onları birleştirmek amacıyla o kişinin mevkiini düşürüp aşağıya indirmektense yakınlarını yukarıya çekecektir.

11. Yukarıdaki 8. dipnotta bahsedilen mükerrer yalvarma burada da vardır. Bilindiği gibi, affetme ve Cehennem'den korumanın doğal sonucu Cennete giriştir. Cennet te Allah'ın müminlere vaadettiği Adn Cennetidir. Böyle bir Cennet için yalvarmak görünüşte gereksiz görülebilirse de, burada önemli olan meleklerin iman sahipleri için ne kadar titiz ve tedirgin olduklarını göstermektir. Yani, melekler, iman sahiplerinin iyiliğini o kadar istiyorlar ki, Yüce Allah'ın kendilerine gereken kolaylıkları ve nimetleri sağlayacağını bilmelerine rağmen rica ve minnette bulunmaya devam ediyorlar.

12. "Seyyiat" (kötülükler, günahlar) kelimesi genellikle üç anlamda kullanılır ve burada bu üç anlam kastedilmiştir: (1) Yanlış inanç, ahlâksızlık ve kötü amel, (2) Doğru yoldan sapmak ve kötü amelin vebali (3) İster bu dünya, ister Berzah âlemi ister kıyametin olsun, afet, felâket ve zorlukları. Meleklerin dualarının amacı, mü'minlerin her türlü kötülükler ve günahlardan korunmalarıdır.

13. Kıyamet gününün günahlarından korunmadan, mahşerdeki dehşet, korku, zorluklar, çetin sınav, çaresizlik, bütün yaratıkların önünde rezil olmak ve suçluların karşılaşabilecekleri daha başka güçlüklerden korunma kastedilmiştir.

إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ
أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا
رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا
بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾

10-11: Kâfirlere: "Allah'ın gazabı sizin kendi nefsinize olan zararınızdan daha büyüktür. Çünkü siz imana davet olunduğunuzda küfrettiniz" diye nidâ olunur.[14] Onlar da: "Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürün, iki defa da diriltin.[15] Günahlarımızı itiraf ettik.[16] Buradan çıkmak için bir yol varmıdır?[17]" derler.

Açıklamalar

14. Yani kâfirler kıyamet gününde, dünyada kendi hayatlarının temelini şirk ve dinsizliğe, âhireti inkar etmeye ve peygamberlere muhalefet etmeye kurup büyük bir aptallık ettiklerini ve bu aptallık yüzünden nasıl bir akibete uğradıklarını görünce deliye dönecekler ve söylenmeye başlayacaklar. İşte o an melekler kendilerine diyeceklerdir ki, "Bugün siz kendinize küsüyorsunuz ve heyifleniyorsunuz, ama daha düne kadar Allah'ın peygamberleri ve diğer iyi insanlar sizi, bu kötü akibetten kurtarmak için doğru yola dâvet ederken bu daveti reddediyordunuz ve o zaman Allah size, sizin kendinize kızdığınızdan daha çok kızıyordu."

15. İki defa öldürmek ve iki defa diriltmekten, Bakara sûresinde (28. âyet) bahsedilen husus kastedilmiştir. Orada, "siz Allah'a nasıl küfredersiniz? Zira, siz cansızken Allah size can verdi. O size daha sonra ölümü tattıracaktır ve tekrar diriltecektir." Kâfirler ilk üç durumu reddetmiyorlardı, çünkü bunlar her gün gözle görülen gerçeklerdir ve hiçbir şekilde reddedilemez. Ancak kâfirler son durumu kabul etmiyorlar, çünkü bunu gözle göremiyorlar ve bunu sadece peygamberler şimdiye kadar söyleyegelmişlerdir. Kıyamet gününde bu son durum da gerçekleşince kâfirler diyeceklerdir ki, "evet bize gerçekten söylenenler olmuştur."

16. Yani, bu ikinci hayatı inkar edip büyük bir yanlışlık yaptığımızı ve bu yanlış düşünce yüzünden hayatımızın günahla dolduğunu itiraf ediyoruz.

17. Yani suçu samimiyetle kabul etmemizden sonra uğradığımız azap ve içinde bulunduğumuz kötü durumdan kurtulmanın hiçbir şansı yok mudur?

ذَٰلِكُمْ بِأَنَّهُۥٓ إِذَا دُعِىَ
ٱللَّهُ وَحْدَهُۥ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِۦ تُؤْمِنُوا۟ ۚ فَٱلْحُكْمُ
لِلَّهِ ٱلْعَلِىِّ ٱلْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُرِيكُمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُنَزِّلُ
لَكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾

12-13: Bu, şundan dolayıdır ki, "Allah birdir" denildiği zaman inkâr ettiniz. Fakat O'na şirk koşulunca tasdik ediyordunuz. Artık hüküm, her şeyden yüce ve büyük olan Allah'ındır.[18] O Allah ki, size âyetlerini gösterir[19] ve sizin için gökten rızık indirir.[20] Bununla ancak itaata dönen, ibret alır.[21]

Açıklamalar

18. Yani artık karar verme yetkisi, sadece tanrılığını kabul etmediğiniz tek Allah'a aittir, ve sizin Allah'a ortak koştuğunuz başka varlıklar bu konuda hiçbir şey yapamazlar. (Bu noktayı anlayabilmek için Zümer sûresinin 45. âyeti ve 64 nolu. dipnotu gözönünde tutulmalıdır). Bu cümle kendiliğinden gösteriyor ki, kâfirlerin bu azaptan kurtulmanın artık hiçbir yolu yoktur, çünkü onlar sadece âhireti inkâr etmemişlerdi, ayrıca gerçek Rablerinden hoşlanmıyor ve O'na mutlaka ortak koşmaya çalışıyorlardı.

19. Âyetlerden, bu kainâtın mimarının büyük bir usta ve sanatkâr olan tek Allah olduğunu gösteren âyetler ve işaretler kastedilmiştir.

20. Burada rızıktan yağmur kastedilmiştir. Çünkü, dünyada insan ne kadar rızık alıyorsa yağmur sayesinde alıyor. Allahu Teâlâ, sayısız âyet ve işaretlerinden sadece yağmurdan söz etmek suretiyle insanlara vurgulamak istiyor ki, siz sadece bu nimetin yapısı ve özelliklerini göz-

den geçirirseniz, Kur'ân-ı Kerim'in, kainât nizamı konusunda ortaya koyduğu kavramın gerçek olduğunu anlaycaksınız. Bu düzen ancak, toprak, buradaki yaratıklar, su, rüzgar, güneş, ısı ve hava her şeyin yaratıcısının Allah olması halinde ayakta durabilir. Aynı şekilde bu düzen, ezelden ebede kadar varolan Tek Allah'ın iradesi ve yönetimiyle bundan sonra milyonlarca yıl da ayakta kalabilir. Ve bu düzeni ayakta tutan ancak yeryüzünde insan ve hayvanlar ile bitkileri yaratırken tam onların ihtiyaçlarına göre suyu yaratan ve bu suyu düzenli ve belli bir oranda tüm dünyaya yaymak için böylesine dehşetengiz bir mekanizma kuran akıllı ve merhametli Rab'tır. Hal böyle iken bütün bunları gördükten sonra Allah'ı inkar eden veya onunla birlikte saltanatında diğerleri ortak koşan bir kişiden daha zalim biri olabilir mi?

21. "İtaata dönen" demek, Allah'tan yüz çeviren, gaflet ve dalâlet içinde olan, peşin hükümlü olan ve gerçeği göz göre göre inkâr edendir. Böyle bir insan hayvanî gözüyle rüzgarın estiği, bulutların geldiği, şimşeklerin çaktığı ve yağmurun yağdığını görür, ancak insanî beyni hiçbir zaman bunların nasıl olduğu, kimin yaptığı ve ona karşı sorumluluklarının ne olduğunu düşünmez.

فَادْعُوا
اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ
ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

14-15: Allah'a muhlis olduğunuza halde ibadet edin.[22] Varsın kâfirler hoşlanmasınlar. Sıfatları yüce,[23] Arş'ın sahibi[24] (Allah) emrinden ruhu[25] kıyamet günü[26] ile korkutması için kullarından dilediğine ilka eder.

Açıklamalar

22. "Allah'a muhlis olduğu halde ibadet etmek" veya "dini Allah'a hâlis etmek"in açıklaması Zümer sûresinin 3. dipnotunda yeralmıştır.

23. Yani, Allahü Tealâ bütün varlıklardan daha yüksektir. Bu kai-

nattaki herhangi bir varlık, ister bir melek, bir veli, peygamber veya başka bir mahluk, bir başkalarının gözünde pek yüce olabilir, ilahî sıfat ve yetkilerde O'na ortak olması şöyle dursun, Yüce Allah'ın yüksek mevkiine ulaşmayı bile tasavvur edemez.

24. Yani bütün kainatın hükümdarı ve yöneticisidir, Kainat'ın saltanatının merkezi O'nun elindedir. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot no: 41, Yunus, dipnot: 4, er-Ra'd, dipnot: 3, Tâhâ, dipnot:2).

25. Burada "ruh"tan vahy ve peygamberlik kastedilmiştir (Açıklamalar için bkz: Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 3, el-İsra: 103). "Kullarından dilediğine ilka eder"in anlamı şudur: Allah'ın iradesi ve isteği hiçbir şeye bağlı değildir ve kimse O'na neyin ve nasıl yapılması konusunda akıl veremez. Nasıl ki, bir kişi başka bir kişiye güzellik ve yakışıklılık veya olağanüstü hafıza gibi meziyetlerin verilmesine itiraz edemez, bir kişinin niye peygamber seçildiğine yakınamaz.

26. Yani, tüm insanlar, cinler ve şeytanların aynı anda Rablerinin huzuruna çıkıp amellerinin hesabını verdikleri ve bu ifadelerin doğruluğunu tesbit edecek şahitlerin bir arada bulunduğu gün.

يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى
ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿١٦﴾
ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾

16-17: O gün, onlar, Allah'ın huzuruna çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'tan gizli kalmaz. (Allah sorar) "Bugün mülk kimindir?[27]" (Herkes cevap verir): "Bir ve Kahhar olan Allah'ındır". Bugün herkes kazandığı ile karşılanacaktır. Bugün zulüm yoktur.[28] Allah, hesabı çok çabuk görendir.[29]

Açıklamalar

27. Yani dünyada birçok sapık kişi kendini hükümdar ve yönetici zan etmiş ve birçok ahmak onların hükümranlığını ve büyüklüğünü ka-

bul ediyordu; ama şimdi gelin ve görün asıl hakimiyet kime aittir? Yetkiler kimdedir? Kimin emri geçerlidir? Bu öylesine etkileyici bir hitabet tarzıdır ki, aklı başında bir kişi bunu dinlerse, her ne kadar kendini hükümdar ilan etmiş ve mutlak hakim olmuşsa, bütün büyüklük hülyaları aklından çıkar ve köpük gibi yerine oturuverir. Burada tarihten bir misal vermemiz sanırız yerinde olacaktır. Samanî hükümdarlardan Nasr bin Ahmed (301-331 H.) Nişapur'a girip divanını topladı ve tahta oturduktan sonra toplantının Kur'ân-ı Kerim'in okumasıyla başlamasını emretti. Bunun üzerine yaşlı bir zat yukarıdaki rüku'u okudu ve sıra bu âyete gelince Nasr dehşete kapıldı, titreyerek tahtından indi ve tacını başından çıkarıp secdeye kapandı. Dudağından ise bu sözler döküldü: "Ya Rabbim, mülk benim değil, elbette senindir".

28. Yani o gün kimseye herhangi bir zulüm yapılmayacaktır. Burada şu noktaya temas edelim ki, bir kişiye ceza ve ödül verilirken birkaç çeşit zulüm yapılabilir. Meselâ, (1) bir kişiye hakettiği ödül verilmez (2) bir kişiye hak ettiğinden daha az ödül verilir; (3) bir kişiye, hak etmemesine rağmen ceza verilsin; (4) bir kişiye, hakettiği ceza verilmesin; (5) bir kişiye, az ceza haketmesine rağmen fazla ceza verilsin; (6) mazlum adaleti beklerken zâlim affedilsin; (7) masum biri, suçlu birinin cezasını çeksin. Yüce Allah demek istiyor ki, mahkemesinde bu tür hiçbir düzensizlik veya haksızlık yapılmayacaktır.

29. Burada demek isteniliyor ki, Allah hesap görmekte gecikmez. O nasıl ki, kainatın her mahlûkuna aynı anda rızık veriyor ve rızık verirken başkalarına rızık vermeyi şaşırmaz, nasıl ki kainat'ın her şeyini aynı anda gözlüyor, bütün sesleri, aynı anda dinliyor, her küçük büyük iş için gereken işlemleri yapıyor ve hiçbir şey, onun dikkatini başka bir tarafa çevrilmesini engelleyecek kadar çekemez, her ferdi sorguya çekebilecektir ve bir davaya bakarken başka davalara bakamayacak kadar meşgul olmayacaktır. Ayrıca O'nun mahkemesinde, davayla ilgili soruşturmanın tamamlanması ve tanıkların bulunması konusunda bir güçlükle karşılanmayacaktır ki, karar verilmesi geciksin. Mahkeme hakimi zaten tüm bilgi ve bulgulara sahip olacaktır. Davanın tüm tarafları eğrisiyle doğrusuyla huzurunda bulunacaktır. Ayrıca davanın ayrıntıları ve işlenen suçların tüm yönleri en ince noktaya kadar gereken delil ve tanıklıklarla mahkeme sunulacaktır. Bu bakımdan dava derhal görülüp sonuçlanmış olacaktır.

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ
لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ
يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ
يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ
هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾

18-20: Onları, kalblerin gırtlaklara kadar çıktığı ve hüzünle dolduğu kıyamet günüyle korkut.[30] O gün zâlimler için acıyacak[31] ve şefaatı kabul olunacak kimse yoktur.[32] Allah, gözlerin hain bakışını ve kalblerde gizli olan herşeyi bilir. Allah, hak ve adaletle hükmeder. (Kafirlerin) Allah'tan başka taptıkları şeyler ise hiçbir şeye hükmedemezler. Allah, işitici ve görücüdür.[33]

Açıklamalar

30. Kur'ân-ı Kerim'de insanlara, kıyametin uzak olmadığı, çok yakın olduğu ve her an kopabileceği defalarca anlatılmıştır. Meselâ, bir yerde "Allah'ın emri geldi. Sakın onu acele edip istemeyiniz" (en-Nahl: 1), bir başka yerde, "insanların hesap zamanı yaklaştı. Halbuki onlar, hâlâ gaflet içindedirler", yine başka bir yerde, "Kıyamet yaklaştı ve ay bölündü" ve yine başka bir yerde, "Yakın olan (kıyamet) yaklaştı" (en-Necm: 57) buyurulmuştur. Bütün bunlarla insanlara denilmek isteniyor ki, kıyametin uzak olduğunu sanarak gaflette bulunmasınlar ve bir an bile gecikmeden kendilerine çekidüzen versinler.

31. Aslında burada "hamîm" kelimesi kullanılmıştır ki, arkadaşının dövüldüğünü görüp öfkelenip kendisini kurtarmaya koşan kişi demektir.

32. Bu sözler, kâfirlerin şefaatle ilgili inançlarının reddi için alaycı ve aşağılayıcı bir biçimde söylenmiştir. Aslında Allah katında zâlimlerin bir şefaatçısı olması bile sözkonusu olamaz. Çünkü, şefaat olunmaları için izin verilen kişiler ancak Allah'a itaat etmiş ve O'nun yolunu takip etmiş kişiler olacaktır. Ayrıca şefaat eden kişiler de Allah'ın sevgili kulları, peygamber v.s. olmalıdırlar. Allah'ın sevgili kulları ise kâfir, fasık ve fâcirlerin dostu olamazlar ve onları kurtarmaya da

çalışmazlar. Fakat burada kâfir ve sapıkların genel inancının reddi için böyle bir ifade kullanılmıştır. Kâfirler geçmişte ve bugün de diyorlar ki her ne olursa olsun, âhirette biz peygamber ve velilere yalvarıp Cehennem ateşinden kurtulacağız. Bu nedenle, burada mahşerde Allah katında şefaat edecek kimsenin bulunamayacağı ifade edilmiştir.

33. Yani, Allahu Teâlâ sizin ma'budlarınız gibi kör ve sağır değildir ki, hesabını görmekte olduğu kişinin ne yaptığını bilmesin.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ
كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ
وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَت تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ
فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ ۖ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا
سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ
الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۚ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾

21-25: Onlar yeryüzünde seyahat etmediler mi? Ki, kendilerinden evvelkilerin akibetlerinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kuvvetçe ve yeryüzünü imarda bunlardan daha üstündürler. Allah, onları günahları yüzünden helâk etti. Çünkü onlara peygamberleri beyyinâtla[34] gelir, onlar da küfrederlerdi. Allah da onları helâk etti. Muhakkak ki, O Kavî şiddetli ceza verendir. Gerçekten biz Mûsa'yı[35] işaretlerimiz ve apaçık bir sened-i memuriyetle[36] gönderdik. Fir'avn'a,[37] Haman'a ve Karûn'a gönderdik de onlar (O'na) "bu sihirbazdır, yalancıdır" dediler. Onlara tarafımızdan hakkı getirdiğinde:[38] "Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün. (Yalnız) kızlarını hayatta bırakın"[39] dediler. Kâfirlerin hilesi yok olmağa mahkumdur.[40]

Açıklamalar

34. "Beyyinât"ten üç şey kastedilmiştir: Birincisi, öyle açık işaret ve simgeler ki, onların Allah'tan gönderildiği ve görevlendirildiğini gösteriyordu. İkincisi, öyle açık deliller ki, onların talimat, vaaz, nasihat ve telkinlerinin doğru olduğunu kanıtlıyordu ve üçüncüsü, hayatın sorunla-

rıyla ilgili açık hüküm ve emirler ki, bunları gördükten sonra her aklı başında bir kişi, böyle bir mesajın sahte ve yalancı biri tarafından uydurulmadığına kanaat getirebiliyordu.

35. Hazreti Mûsa (a.s.)nin hikâyesinin diğer ayrıntıları için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 64-76, en-Nisa, dipnot: 206, el-Maide, dipnot: 42, el-A'raf, dipnot: 93-119, Yunus, dipnot 72-94, Hûd, dipnot: 19, 104, Yusuf, Giriş, İbrahim, dipnot: 8-13, el-İsra: dipnot 113-117, el-Kehf, dipnot: 57-59, Meryem, dipnot: 29-31; Tâhâ, giriş, dipnot 5-75; el-Mü'minûn, dipnot 39-46 eş-Şuara; dipnot: 7-49, en-Neml, dipnot: 8-171, el-Kasas, giriş, dipnot 1-57, el-Ahzab, âyet: 69, Saffat: âyet 114-122.

36. Yani, öyle açık işaretler ki, bunlar onun (Hz. Mûsa'nın) Allah tarafından gönderildiği ve arkasında Âlemlerin Rabbinin gücü olduğuna hiçbir şüphe bırakmazlar. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsa'nın hikâyesiyle ilgili verilen ayrıntılara şöyle bir bakılınca, onun Allah tarafından peygamberlikle görevlendirildiğini gösteren alâmet ve işaretlerin ne olduğu açıkça anlaşılır. Bir kere birkaç yıl önce Fir'avn kavmine mensup bir kişiyi katledip ülkeyi terkeden ve hakkında tutuklama emri çıkarılmış olan bir kişinin birden bire elinde bir sopa ile Fir'avn'ın sarayına girmesi ve umursamaz bir tutumla hükümdar ve yanındakileri doğru yola davet etmesi, onların Allah'ı Âlemlerin Rabbi olarak tanımasını istemesi, emirlerine uymasını talep etmesi ve orada bulunanlardan kimsenin ona el kaldırmaya cesaret edememesi tuhaf bir şeydir. Halbuki, Hz. Mûsa'nın bağlı bulunduğu kavim, yani İsrail oğulları öylesine köle hayatı yaşıyor ve eziliyordu ki, kendisi cinayet işlemek suçundan tutuklansaydı, ayaklanması şöyle dursun ufak bir itirazda bulunması bile mümkün değildi. Bu açıkça gösteriyor ki, asâ ve yed-i beyza (beyaz el, parlak el) mucizelerini görmeden önce Fir'avn ve yanındakiler sadece Hz. Mûsa'nın gelişinden etkilenmişti ve daha ilk bakışta bu adamın arkasında olağanüstü bir gücün bulunduğunu anlamıştı. Daha sonra Hz. Mûsa birbiri ardından mucizeler göstermeye başlayınca herkes anladı ki, bu inanılmaz olayların arkasında sihir değil, Allah'ın gücü vardır. Zâten hangi büyü ile bir sopa gerçekten bir ezderha olabilir, yahut bütün bir ülkede kıtlık ve açlık baş gösterebilir, ya da, bir anda yüzbinlerce kilometre karelik bir alanda fırtına kopabilir? Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'in buyurduğu gibi, Fir'avn

ve saltanatının tüm ileri gelenleri, ağızlarıyla ne söylüyorlardıysa söylesinler, içlerinden Hz. Mûsa'nın gerçekten Allah tarafından görevlendirildiğine inanmışlardı. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 86-89, Tâhâ, dipnot: 29-53, eş-Şuara, dipnot: 22-41, en-Neml: dipnot: 16).

37. Haman ile ilgili olarak muhaliflerin itirazlarına cevap bundan önce Kasas sûresinin dipnotlarında verilmiştir (Cilt: III, s. 615).

38. Yani, Hz. Mûsa birbiri ardından mucize ve işaretler gösterip kendisinin Allah'ın resûlü olduğunu ve kuvvetli delillerle kendisinin Hak üzerinde olduğunu kanıtlayınca.

39. el-A'raf sûresinin 127. âyetinde Fir'avn'ın sarayındakilerin kendisine, "Mûsa'ya ne zamana kadar tahammül edeceksiniz?" diye sordukları ve Fir'avn'ın, "kısa bir süre sonra İsrail oğullarının tüm erkek evladlarının katledilmesi ve kız çocuklarının sağ bırakılmasına emredeceğim" diye cevap verdiği kaydedilmeştir (Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 93). Bu âyette ise sözkonusu emrin nihayet verildiği ifade olunmuştur. Bu emrin amacı, Hz. Mûsa'nın taraftarlarını, iyice korkutmaktı.

40. Bu cümlenin bir başka anlamı şu olabilir: O kâfirlerin bütün çabaları, uğraşları ve yaptıkları baskı, zulüm ve Hakka muhalefetti. Yani Hak yerini bulmasına ve gönüllerde yer almasına rağmen bu deyyuslar inat ettikçe inat ettiler ve doğruyu altetmek için en adi yola başvurmaktan kaçınmadılar.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِيٓ أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ
أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ
مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ
ٱلْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

26-27: Fir'avn:[41] "Bırakın da Mûsa'yı öldüreyim.[42] O da Rabbine yalvarsın. Çünkü ben, onu sizin dininizi değiştireceğinden veyahut yeryüzünde fesad

çıkaracağından korkuyorum"[43] dedi. Mûsa: "Ben, hesab gününe inanmayan her kibirliden, Rabbim ve Rabbiniz olan (Allah'a) sığınırım"[44] dedi.

Açıklamalar

41. Burada başlayan hikaye, İsrail oğulları tarihinin çok önemli bir olayıdır; ne varki şimdi bu olayı İsrail oğulları da unutmuş gözüküyorlar. Ne Kitab-ı Mukaddes, ne Talmûd, ne de Yahudilerin diğer kitap ve rivayetlerinde buna benzer herhangi bir olaya rastlanıyor. Hz. Mûsa (a.s.) ile Fir'avn arasındaki amansız mücadele sırasında böyle bir safhaya gelindiği, sadece Kur'ân-ı Kerim'den öğrenilebilir. İslâm'a ve Kur'ân-ı Kerim'e karşı düşmanlıktan gözü kör olmamış bir kişi bu kıssayı okuduğu zaman, bunun Hakka dâvet açısından büyük bir önem taşıdığını derhal anlayacaktır. Hz. Mûsa (a.s.)nın kişiliği, vaaz ve telkinleri ve gerçekleştirdiği mucizelerden pekçok kişinin etkilendiği bir gerçektir. Pek mümkündür ki, Fir'avn'ın yakın çevresindeki adamlarından biri de bunlara katılmış ve Fir'avn'ın Hz. Mûsa'yı öldürmeyi planladığını duyar duymaz buna şiddetle karşı çıkmıştı. Ne var ki, Batılı Oryantalistler, İslam'a ve Kur'ân-ı Kerim'e karşı olan nefretlerini bir türlü gizleyememişlerdir; tarafsız ve bilimsel çalışmalarının bütün iddialarına rağmen Kur'ân-ı Kerim'in gerçeklerine çamur atmaya kalkışmışlardır. Nitekim "Encyclopaedia of Islam" (İslâm Ansiklopedisi)nin "Mûsa" maddesinin yazarı bakın ne cesaretle şunları yazmıştır:

"Fir'avn'ın sarayında, mü'min olan birinin Hz. Mûsa'yı kurtarmaya çalıştığı yolunda Kur'ân-ı Kerim'de yer alan hikâye pek aydınlatıcı değildir (40.ncı sûre, 28. âyet) Acaba bu hikâye, "Yethro'nun Fir'avn'a merhamet tavsiye ettiğine dair Haggay"da yer alan öykü ile karşılaştırılabilir mi?"

Yani, bu şarkiyatçıların işi gücü, Kur'ân-ı Kerim'in her satır ve cümlesinde kendilerine göre bir yanlışlık, eksiklik ve daha doğrusu, diğer eski kitaplardan benzerlerini bulmaktır. Kur'ân-ı Kerim'in bazı kıssa ve hadiselerine itiraz edilecek herhangi bir şey bulunmadığı zaman da bunların pek aydınlatıcı veya açık olmadığı gibi bir bahane ile ortaya çıkarlar. Ve burada olduğu gibi, giderayak okuyucuların kafalarında bir takım şüphe ve sorular yaratmak amacıyla o kıssa ve hadisenin fişmekan (Haggay) bir yerden alınmış olduğunu ima ederler. Yani, amaç okuyuculara, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hz. Mûsa'nın öldürülmesiyle ilgili olarak bir konuşmayı dinleyip başka bir şekilde anlattığı-

na inandırmaktır. Halbuki, Haggay'da Yethro ile ilgili hikaye, Hz. Mûsa'nın doğumundan önceki bir olay olarak anlatılmıştır. İşte Oryantalistlerin, İslâm, Kur'ân-ı Kerim ve İslâm hakkındaki "bilimsel" tutum ve yaklaşımı budur.

42. Bu cümlede Fir'avn, sanki kendisini Hz. Mûsa'yı öldürmekten alıkoymaya çalışanların bulunduğu izlenimini vermek istiyor. Güya bu insanlar kendisini engellemese Fir'avn, Hz. Mûsa'yı öldürecekmiş. Oysa, onu bu kötü emelinden alıkoyan bir dış güç değil, içindeki korkuydu ve bundan dolayı Allah'ın peygamberine el koyamıyordu.

43. Yani, ben onun bir ihtilal yapmasından korkuyorum. O ihtilal yapmasa da faaliyetlerinden dolayı ülke çapında büyük bir huzursuzluk ve kargaşanın baş gösterme tehlikesi vardır. Onun için, ona ölümü gerektirecek bir suç isnad etmese de kamu düzenini bozmak suçundan ipe gönderilebilir. Bu zatın gerçekten kamu düzenini tehdit ettiğinin ispatı için Yüce Hükümdar'ın böyle düşünmesi kâfidir. Eğer Majesteleri bu adamın gerçekten tehlikeli olduğuna kanaat getirmişse, bu adam mutlaka idam edilmelidir.

Burada "dini değiştirme" ifadesine dikkat edilmelidir. Fir'avn, kavmine, "dininizi değiştireceğinden korkuyorum" diyerek Hz. Mûsa'yı ortadan kaldırmak istiyordu. Neden? Burada dinden devlet düzeni kastedilmiştir ve Fir'avn da demek istiyordu ki "Ben onun, hükümdarınızı değiştireceğinden korkuyorum" (Ruhü'l-Meani, Cilt: 24, s. 56). Başka bir deyişle, Mısır'da Fir'avn ve hanedanının egemenliğine dayanan din, siyaset, medeniyet, kültür ve ekonominin tümü belli bir din anlayışından; kaynaklanıyordu ve Fir'avn, Hz. Mûsa'nın davetiyle işte bu anlayışın yıkılacağı ve yokolacağından korkuyordu. Ne var ki, Fir'avn da her dönemin sahtekâr yöneticisi gibi, açık açık "iktidarın elimden gideceğinden korkuyorum, onun için Mûsa'yı öldürmek istiyorum" demek yerine, "ey ahali, hepiniz tehlikedesiniz; zira Mûsa emeline kavuşursa, dininiz değişecektir. Ben kendimi düşünmüyorum, sizin için endişeleniyorum; benim gibi biri iktidarda olmazsa sizin sahipsiz kalmanızdan korkuyorum. Tehlike önünüzdedir, hedefi de biliyorsunuz. Vatan ve millet düşmanını öldürmeden rahat edemezsiniz" demeyi tercih etti.

44. Burada eşit dereceli iki ihtimal vardır, bunlardan birini birine tercih etmek için herhangi bir karine yoktur. İlk ihtimal şu olabilir: Hz. Mûsa o sırada Fir'avn'ın sarayında idi ve Fir'avn onun yüzüne onu öl-

dürmeye niyetli olduğunu söyledi ve Hz. Mûsa da bunun üzerine kendisine ve yanındakilerine yukarıdaki sözleri söyledi. İkinci ihtimal şu olabilir: Hz. Mûsa, sarayda yokken Fir'avn, hükümetinin ileri gelenleriyle onu öldürme niyetini belirtti; Hz. Mûsa bunun haberini iman sahiplerinden sonra öğrendi ve bunun üzerine kendi taraftarlarının bir toplantısında yukarıdaki sözleri söyledi. Durum ne olursa olsun, şurası açık bir gerçektir ki, Hz. Mûsa, Fir'avn'ın tehdidinden zerre kadar korkmadı ve Rabbine güvenerek söylediklerini yüzüne vuruverdi. Kur'ân-ı Kerim'de hangi vesile ile bu olay anlatılmışsa ondan açıkça anlaşılıyor ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.) de mahşerdeki muhasebeden korkmadan kendisini öldürmeyi planlayan bedbahtlara da aynı sözler söylemek istemiştir.

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ
أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُم بِالْبَيِّنَاتِ
مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا
يُصِبْكُم بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ
مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ۝

28: Fir'avn ailesinden imanını gizlemekte olan bir mü'min: "Siz, Rabbim Allah'tır diyen bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size beyyinâtlarla geldi.[45] Eğer o yalancı ise yalanı kendisine dönecektir.[46] Yok eğer doğrusu ise onun sizi tehdit ettiği şeylerden bazısı size isabet eder. Allah, haddı aşan ve yalancı olanı hidayet etmez" dedi.[47]

Açıklamalar

45. Yani o size öyle büyük mucizeler göstermiştir ki, onun Allah tarafından peygamber olarak gönderildiği kesinlikle ortaya çıkmıştır. Fir'avn ailesine mensup mü'minin bahsettiği bu beyyinât veya mucizelerden daha önce ayrıntılı olarak bahsedilmiştir: (Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot 87, 89, 90, 91, 94-96, el-İsra, dipnot: 113-116, Tâhâ, dipnot: 29-50, eş-Şuara, dipnot: 26-39, en-Neml, dipnot 16).

46. Yani, bu açık işaret ve mucizelere rağmen siz Hz. Mûsa'yı ya-

lancı sanıyorsanız, sizin için daha iyisi onu kendi haline bırakmanızdır, çünkü bir başka ihtimale göre, ki o daha kuvvetlidir, o doğrudur ve ona el atmakla Allah'ın azabına uğramış olursunuz. Onun için, onu yalancı sayıyorsanız bile onunla uğraşmayınız. O Allah'ın adını anıp yalan söylüyorsa, Allah ona yapacağını yapacaktır. Hemen hemen aynı şeyleri Hz. Mûsa da daha önce Fir'avn'a söylemişti: "Eğer bana iman etmezseniz bâri benden el çekiniz" (Duhan: 21).

Burada şu nokta da gözden uzak tutulmamalıdır ki, Fir'avn ailesine mensup mü'min konuşmasının başında Hz. Mûsa'ya iman ettiğini belli etmedi ve önceleri öyle konuştu ki sanki kendisi de Fir'avn'ın adamlarından biridir ve sadece milletinin iyiliği için bu sözleri söylüyordur. Ancak Fir'avn ve yanındakiler doğru yola gelmek için hiçbir çaba harcamayınca o da sırrını ortaya koydu. Nitekim beşinci rüku'da buna işaret edilmiştir.

47. Bu cümlenin iki anlamı olabilir ve Fir'avn ailesine mensup mü'min, herhalde, daha kendi inançlarını açıkça ortaya koymak istemediği için bu çifte anlamlı ifade kullanmayı tercih etti. Sözlerinin ilk anlamı şu olabilir: Aynı insan hem doğruluk, hem yalancılık gibi özellikler taşıyamaz. Siz açıkça diyorsunuz ki, Hz. Mûsa son derece dürüst, doğru, temiz ve üstün ahlâklı bir kişidir. Böyle bir kişinin Allah'ın adını anıp peygamberliğini ilan etmesi gibi bir yalanı söylemesi mümkün olabilir mi? Peygamberlik iddiası bir yalansa böylesine üstün ahlâklı ve faziletli bir insan bu yalanı söleyebilir mi? İkinci anlamı şudur: Siz haddınızı aşar, Hz. Mûsa'nın canına kıymak ister ve ona yalanlar ile iftiralar atarak kötü emellerinize ulaşmak isterseniz, Yüce Allah sizi hiçbir zaman başarıya ulaştırmayacaktır.

يَٰقَوْمِ لَكُمُ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ظَٰهِرِينَ
فِى ٱلْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِنۢ بَأْسِ ٱللَّهِ إِن جَآءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ
مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾
وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ

مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ
وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ۝ وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ۝ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ
مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

29-33: "Ey kavmim! Bütün mülk sizindir. Yeryüzünde kuvvetlisiniz. Eğer Allah'ın şiddetli azabı bize gelirse, kim bize yardım eder?"[48] Fir'avn dedi ki: "Ben size ancak kendi fikrimi gösteriyorum. Ve muhakkak ben, size ancak doğru yolu gösteriyorum."[49] İman eden o kişi: "Ey kavmim! Size, eski kavimlerin başlarına gelen azab gibi (bir azabın gelmesinden) korkarım" dedi. "Nûh, Âd ve Semûd kavimleri ile daha sonrakilerin çektiği azab gibi bir azabtan endişe ediyorum. Allah kullarına zulüm murad etmez".[50] "Ey kavmim! Ben sizin üzerinize kıyamet günü (bağrışma günü)nden korkuyorum". O gün, mahşerden geri döndüğünüzde sizi Allah'tan (azabından) kurtaracak yoktur. Allah'ın şaşırttığına hidâyet edecek de yoktur.

Açıklamalar

48. Yani, Allah'ın verdiği bu kuvvet ve iktidar nimetini inkâr edip niçin azabını taleb ediyorsunuz?

49. Fir'avn'ın verdiği bu cevaptan anlaşılıyor ki, o henüz sarayındaki bu mü'min'in kalben Hz. Mûsa'ya iman ettiği ve bağlandığını anlayamamıştı. Dolayısıyla, o mümin kişinin sözlerine fazla kızmadı, ancak sözlerini dinledikten sonra da görüşünde herhangi bir değişiklik olmadığını vurgulamaya çalıştı.

50. Yani, Allah kullarına kin ve nefret beslemiyor ki, ortada bir sebep yokken onları helâk etsin; aksine kullar bütün sınırları aşınca azabı gönderir ve azab da adaletin bir gereği olarak gelir.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ
مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ
رَسُولًا كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ۝

34: Doğrusu bundan evvel size Yusuf da beyyinâtlarla geldi. Onun size getirdiği şeyde vefatına kadar şüphe ediyordunuz. Vefatından sonra da: "Allah, bundan sonra artık peygamber göndermez" dediniz.[51] İşte[52] Allah, haddi aşan şüphecileri böyle şaşırtır."

Açıklamalar

51. Sizin sapıklığınız ve bu inatçılığınızın bir örneği şudur: Hz. Mûsa'dan önce memleketinizde Hz. Yusuf (a.s.) gibi güzide bir peygamber doğurmuştu; ama ona da iman etmemiştiniz. Halbuki, siz kendiniz Hz. Yusuf'un ahlâklı ve faziletli ve çok meziyetli bir insan olduğuna inanıyordunuz. Onun, zamanın hükümdarının rüyasının doğru tabirini söyleyip sizi 7 yıl süren bir kıtlık ve açlıktan kurtardığını biliyordunuz. Ve hepiniz Hz. Yusuf'un iktidar dönemindeki adalet, kalkınma, refah ve bereketin bir eşinin Mısır'da görülmediğini de kabul ediyordunuz. Onun ölmesinden sonra da onun gibi bir insan ve yöneticinin bir daha doğmayacağına kanaat getirmiştiniz. Demek ki, siz onun meziyetlerini öyle kabul ettiniz ki ondan sonra gelen her peygamberi reddetmek için iyi bir bahane buldunuz. Sonuç olarak, siz ne pahasına olursa olsun hidayete ermek istemiyorsunuz.

52. Öyle görülüyor ki, bundan sonraki birkaç cümleyi, Yüce Allah, Fir'avn ailesine mensup mü'minin sözlerine ilave olarak söylemiştir.

الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا
عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي
صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ
إِلَىٰ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَٰلِكَ زُيِّنَ
لِفِرْعَوْنَ سُوءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ
فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

35-37: Kendilerine bir hüccet verilmemiş olduğu halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenlere, Allah'ın ve mü'minlerin buğzu büyük olur.[53] Allah, işte böyle, her mütekebbir zorbanın kalbine mühür vurur".[54] Fir'avn şöyle dedi: "Ey Haman, benim için bir kule yap ki, onunla yol bulayım." Göklerin yollarına ulaşırım da Mûsa ilâhına muttali' olurum. Muhakkak onu yalancı sanıyorum."[55] İşte bu şekilde Fir'avn'a kötü ameli süslü gösterildi. Ve doğru yoldan saptırdı. Fir'avn'ın hilesi ancak yok olmağa mahkûmdur.

Açıklamalar

53. Yani, ancak bu üç özellik taşıyanlar Allah tarafından doğru yoldan saptırılırlar: Birincisi, kendi kötü amellerinde bütün sınırları aşanlar ve ıslah ile hidayetle ilgili bütün davetleri reddedecek kadar fısk ve fücüre dalmış olanlar. İkincisi, peygamberlere her zaman kuşku ve şüphe ile yaklaşanlar Allah'ın peygamberleri ne kadar beyyinât ve mucizelerle gelirlerse gelsinler, bu insanlar onların peygamberliğinden şüphe ederler; ayrıca tevhid ile ahiret konusunda söylediklerine de şüphe ile bakarlar. Üçüncüsü, Kitabullah'ın âyetlerini ciddi olarak okuyup anlamak yerine bunlar hakkında türlü çeşit mazeret uyduran ve itirazda bulunanlar. Bu insanların saçma sapan itirazları ne bir delile ne de semavi bir kitaba dayanır; aksine baştan başa inada ve dikbaşlılığa bağlı olur. Hangi toplulukta bu üç özellik bulunuyorsa, onu Yüce Allah doğru yoldan öylesine saptırıyor ki, onu kimse ıslah edemez ve doğru yola getiremez.

54. Yani, bir kişinin kalbine mühür boşuna vurulmaz. Bu lânet mühür sadece son derece kibirli ve zalim kişiye vurulur. Burada "mütekebbir" kelimesiyle, bir kişinin Hakka boyun eğmeyi aşağılık bir şey olarak görecek kadar sahte büyüklük kompleksine kapılan biri ifade edilmek istenmiştir. "Zorba" kelimesiyle de kullara baskı ve zulüm uygulayan biri ifade edilmek istenmiştir. Böyle bir zorba Şeriat-ı ilâhinin kısıtlamalarını kabul etmekten bucak bucak kaçar.

55. Fir'avn'ın, Fir'avn ailesine mensup mü'min'in konuşması sırasında vezilerinden Haman'a böyle bir şekilde hitap etmesi, onun, müminin sözlerini dinleyecek kadar önemli saymadığını göstermektedir. Dolayısıyla, yüzünü kibirle Haman'a çevirip diyor ki, "Ey Haman, benim için öylesine yüksek bir kule yap ki, tepesine çıkıp göreyim, şu Mûsa'nın bahsettiği Tanrı gerçekten orada var mıdır?" (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Kasas, dipnot: 52-54)

وَقَالَ الَّذِيٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ
اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَٰقَوْمِ إِنَّمَا
هَٰذِهِ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا مَتَٰعٌ وَإِنَّ الْءَاخِرَةَ هِىَ دَارُ
الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ وَمَنْ
عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾
وَيَٰقَوْمِ مَا لِىٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِىٓ إِلَى النَّارِ
﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِى لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ
عِلْمٌ وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ
أَنَّمَا تَدْعُونَنِىٓ إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُۥ دَعْوَةٌ فِى الدُّنْيَا وَلَا فِى
الْءَاخِرَةِ وَأَنَّ مَرَدَّنَآ إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَٰبُ
النَّارِ ﴿٤٣﴾

38:43: İman etmiş olan (adam) dedi: "Ey kavmim, Bana uyun ki, size doğru yolu göstereyim." "Ey kavmim, bu dünya hayatı muvakkat bir istifadedir.[56] Ahiret ise devamlı durulacak yerdir." Bir kötülük işleyen ancak misli ile cezalandırılır. Erkek ve kadından mü'min olarak sâlih amel işleyenler de Cennet'e girerler. Orada hesapsız rızıklandırılırlar. "Ey kavmim, ben sizi kurtuluşa davet ettiğim halde siz beni Cehennem'e çağırıyorsunuz. Bu ne haldir?" "Beni, Allah'ı inkâr etmeye ve O'na bilmediğim şeyleri ortak tutmaya davet ediyorsunuz.[57] Ben ise sizi, Gâlib, Kâdir ve mağfiret edici (olan Allah'a) davet ediyorum". Hülâsa, sizin beni (kendisine tapmaya çağırdığınız şey dünya ve ahirette ibadete lâyık değildir.[58] Nihayet gideceğiniz Allah'tır. Bütün haddî aşanlar, Cehennemliktir."[59]

Açıklamalar

56. Yani, siz bu dünyanın geçici servet, nimet ve refahından böbürlenip Allah'ı unutuyorsunuz ve büyük bir aptallık ediyorsunuz.

57. Yani, onların Allah'ın ortakları olduklarına ilişkin hiçbir bilimsel bilgim veya bulgum yoktur. O halde, ben, onların Allah'ın saltanatına ortak oldukları gibi büyük bir inancı nasıl kabul edebilirim ve Allah'ın yanısıra onlara da kulluk edeceğimi içime nasıl sindirebilirim?

58. Bu cümlenin birkaç anlamı olabilir: (1) Bunlar ne dünyada ne ahirette, ulhivyietlerinin tanınması için halka davet edilecek hakka sahip değillerdir. (2) Bunlar bazı kimseler tarafından zorla tanrı ilan edilmiştir; halbuki kendileri ne bu dünyada ne ahirette kendilerinin tanrı olarak tanınmasını istemişlerdir. (3) Bunları çağırma ve bunlara yalvarmanın yararı ne bu dünyada ne de âhirette vardır; çünkü bunlar tamamen çaresizdir ve herhangi bir yardımda bulunmaktan âcizdirler.

59. "Haddi aşmak", ölçüyü aşmak, başkasının hakkına tecavüz etmek demektir. Kim Allah'tan başka kimselerin ulhuviyetini kabul ediyor veya bizzat kendisi tanrı oluveriyor veya Allah'a isyan edip büyüklüğünü ilan ediyor ve gerek kendine gerekse Allah'ın kullarına ve dünyanın diğer her şeyine türlü çeşit zulüm ediyorsa, o aslında akıl, mantık ve adaletin bütün sınırlarını aşıyordur.

فَسَتَذْكُرُونَ مَآ أَقُولُ لَكُمْ ۚ وَأُفَوِّضُ
أَمْرِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ بَصِيرٌۢ بِٱلْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَىٰهُ ٱللَّهُ
سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا۟ وَحَاقَ بِـَٔالِ فِرْعَوْنَ سُوٓءُ ٱلْعَذَابِ ﴿٤٥﴾

44-45: Bu, size söylediğim şeyleri yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Allah, kullarını görücüdür.[60] Allah, onu Fir'avn taraftarlarının hilesinden korudu.[61] Fir'avn'ın kavmini ise, en kötü azab kuşatıverdi.[62]

Açıklamalar

60. Bu cümle gösteriyor ki, Fir'avn ailesine mensup mü'min bu sözleri söylerken doğruyu söylediği için Fir'avn'ın tüm kuvveti ve kudretiyle ona çullanacağını ve kendisinin sadece tüm ayıracalıklar ve çı-

karları değil hayatını bile kaybedebileceğine inanıyordu. Fakat o mümin bütün bunları bilmesine rağmen sadece Allah'a güvenerek böylesine nazik bir anda vicdanının kendine yüklediği görevi yerine getirmekten kaçınmadı.

61. Bu da gösteriyor ki, bu mümin, Fir'avn'ın saltanatının önemli bir direğiydi, çünkü böyle olmasaydı, herkesin önünde Fir'avn'ın yüzüne Hak kelimesini açıkça söyledikten sonra Hükümdar onu derhal cezalandırmaktan çekinmezdi. Hak sözünü söylediği için Fir'avn yardımcılarıyla onu öldürmek için gizlice planlar kurmaya çalıştı, ama Yüce Allah bu planları da boşa çıkardı.

62. Bu konuşma biçiminden, Fir'avn ailesine mensup müminin Hak sözünü söyleme olayı, Fir'avn ile Hz. Mûsa arasındaki mücadelenin son aşamasına rastladığı anlaşılıyor. Pek mümkündür ki, Fir'avn bu uzun mücadeleden sonra umutsuzluğa kapılıp Hz. Mûsa'yı ortadan kaldırmaya karar verdi. Ne var ki, saltanatının önemli bir yöneticisinin Hak sözünü söylemesinden sonra Fir'avn kuşkuya düştü ve Mûsa'nın davetinin toplumun üst sınıfına kadar sızdığını ibretle izledi. Bu nedenle, Hz. Mûsa'nın canına kıymadan önce saltanatın ileri gelenleri arasında onun talimatından etkilenenlerin aranıp yok edilmesine emretti. Ancak Fir'avn bu gibi tedbirlerle uğraşırken Yüce Allah, Hz. Mûsa ve arkadaşlarına hiçret emri verdi; ve Fir'avn onalrı takip ederken ordusuyla birlikte sulara gömüldü.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ
السَّاعَةُ ۫ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَاِذْ يَتَحَآجُّوْنَ
فِي النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا
كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ
النَّارِ ﴿٤٧﴾

46-47: Onlar sabah ve akşam Cehennem'e arz olunacaklardır. Kıyamet koptuğu zaman da "Fir'avn kavmini en şiddetli azaba sokun"[63] denilir. Ateşte birbirleri ile çekişirlerken zayıflar büyüklük taslayanlara: "Biz, sizin tabileriniz

idik. Şimdi bizden bu ateşin bir parçasını olsun def edebiliyor musunuz?"[64] derler.

Açıklamalar

63. Bu âyet, çeşitli hadislerde "kabir azabı" başlığı altında geçen berzah âleminin azabının açık bir delilidir. Yüce Allah burada azabın iki dereceli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: Birincisi, daha alt düzeydeki azab ki, kıyametin kopmasından önce Fir'avn ve Fir'avn ailesine veriliyor, yani kendileri sabah akşam Cehennem'e arz olunuyor ve kapısından geri çekiliyorlar; böylece Cehennem ateşi ve azabının ne olduğunu anlayıp ödleri kopuyor. İkincisi daha yüksek düzeydeki azab, ki kıyamet koptuktan sonra bu gerçe ve büyük azaba uğrayacaklardır. Fir'avn ve ailesi sular gömüldükten sonra sürekli Cehennem'in kapısına kadar götürülüyor ve korkutuluyor, kıyametten sonra da gerçekten bu Cehenem'in içine sokulacaklar; çünkü böyle bir ceza mukadderleri olmuştur. Bu sadece Fir'avn ve ailesi için böyle değildir; tüm suçlu ve günahkârlar da aynı akibete uğrayacaklardır ve ölüm anından itibaren kıyamet kopana kadar ölüp ölüp dirileceklerdir; bunun aksine, imanlı ve inançlı kimseler ölüm anından itibaren hep iyi şeyler göreceklerdir ve kıyamette iyi amellerinin mükâfatını alacaklardır. Buhari, Müslim, ve Müsned Ahmed'de yer alan Hz. Abdullah bin Ömer'in rivâyetine göre Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: "Sizden ölen herkese, ister Cennet, ister Cehennem sahibi olsun, son ikametgâhı gösteriliyor. Kendisine deniliyor ki, bu, senin kıyamet günü diriltilip Allah'ın huzuruna çıkarıldığın zaman ikamet edeceğin yerdir." (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, âyet 97, el-En'am, 93-94; el-Enfal 50, en-Nahl, 28, 32, el-Mü'minun 99, 100, Yasin, 26-27, dipnotla beraber: 22, 23, Muhammed, 27 dipnotla beraber: 37).

64. Bu sözleri, eski hükümdar, lider, veli, tanrı ve yöneticilerinin onları gerçekten azaptan kurtaracaklar veya azabı azaltacaklar umuduyla söylemeyeceklerdir. O zamana kadar bunların hiçbirinin kendilerine hiçbir yararı olmadığını iyice anlamış olacaklardır. Ama bu sözleri onlarla alay etmek amacıyla söyleyeceklerdir ve diyeceklerdir ki: "Hazret dünyada hep kuvvetli ve kudretli olduğunuzu söylüyordunuz, kimseyi yanınıza yaklaştırmıyordunuz, sizden daha büyük yoktu, şimdi ne oldu? Bizi niye kurtarmıyorsunuz?"

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ
قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ
ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾
قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ
قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾
إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ
يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ
وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾

48-52: Büyüklük taslayanlar: "Hepimiz bunun içindeyiz. Doğrusu Allah kulları arasında hükmünü verdi"[65] derler. Ateşte olanlar Cehennem bekçilerine: "Rabbinize dua edin de bizden bir gün olsun azabı hafifletsin" derler. Bekçiler de (şöyle) derler: "Size mucizelerle peygamberleriniz gelmedi mi? "Onlar da: "Evet, geldiler" cevabını verirler. Bekçiler de "siz kendiniz yalvarın" derler. Oysa kâfirlerin yalvarıp yakarması boşunadır.[66] Şüphesiz biz, peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında hem de şahidlerin dikileceği[67] günde yardım edeceğiz.[68] O gün, zâlimlerin mazeretleri fayda vermeyecektir. Onlara lânet ve en fena ikâmetgâh vardır.

Açıklamalar

65. Yani biz ve siz hepimiz suçlu ve hükümlüyüz ve Allah'ın mahkemesinden çıkacak karar çıkmıştır. Allah'ın kararını değiştirmek veya onda azalma ve indirim ile ilâve yapma imkânı yoktur.

66. Yani gerçek şu ki, peygamberler size geldiğinde siz onları inkâr ettiniz (küfrettiniz); onların mucizelerini reddettiniz ve şimdi bu küfrünüz nedeniyle hüküm giyip buraya geldiniz. Hal böyle iken bizim sizin için Allah'a yalvarmamız mümkün değildir. Çünkü böyle bir yal-

varma için mutlaka bir mazeret gerek; ama, siz her türlü mazereti yok etmişsinizdir. Bu durumda siz kendiniz istiyorsanız dua ediniz; ama size peşinen söyleyelim, sizin gibi küfredip buraya gelenlerin duaları boşuna gidiyor; buna hep tanık olduk.

67. Yani, Allah'ın mahkemesinin kurulduğu ve huzuruna tanıkların sunulduğu zaman.

68. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, es-Saffât, dipnot: 93

وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى
وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾

53-54: Biz Mûsa'ya hidayet verdik.[69] İsrail oğullarına da kitabı miras bıraktık. Akıl sahiplerine bir hidâyet rehberi ve öğüt olarak.[70]

Açıklamalar

69. Yani Biz Mûsa (a.s.)yı Fir'avn'a karşı gönderip onu yalnız veya çaresiz bırakmadık; aksine ona adım adım rehberlik ettik, yol gösterdik ve nihayet onu başarıya ulaştırdık. Bu buyurukta Hazreti Peygamber'e de ince atıf yapılmış ve kendisine şöyle denilmek istenmiştir: "Ey Muhammed (s.a.v.) biz seni de yalnız bırakmayacağız; aksine her aşamada senin yanında olacağız. Seni, Mekke'ye ve Kureyş'e peygamber olarak gönderdikten sonra seni yalnız bırakmadık ki, bu zalimler sana ne yaparlarsa yapsınlar, biz hiçbir şey yapmayacağız. Hayır, Biz senin arkandayız ve her zaman sana yol göstereceğiz.

70. Yani, nasıl ki, Hz. Mûsa'yı inkâr edenler bu nimet ve bereketten mahrum kaldılar ve ona iman eden İsrail oğulları Kitab'ın vârisi yapıldılar; şimdi seni (Hz. Muhammed'i) inkâr edenler mahrumiyet içinde kalacaklar ve sana iman eden Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'in mirasçısı ve dünyada hidayet ve rüşdün önderi olacaklardır.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ
وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

55: (Habibim) Şimdi sen sabret.[71] Çünkü Allah'ın vaadi haktır.[72] Günahına istiğfar et.[73] Akşam ve sabah Rabbini hamd ile tesbih et.[74]

Açıklamalar

71. Yani karşılaştığın güçlükler ve sıkıntılara sabret.

72. Burada, bir önceki cümlede, "Biz peygamberlerimize ve iman edenlere bu dünyada da mutlaka yardımcı oluruz" şeklindeki vaade işaret edilmiştir.

73. Hangi bağlamda bu sözler söylenmişse ona dikkat edildiğinde burada "günah"tan şiddetli muhalefetin bulunduğu ortamda, özellikle arkadaşlarının karşılaştıkları sıkıntılar ve uğradıkları inanılmaz baskılar karşısında çaresiz kalmaları üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)in sabırsızlanması kastedilmiştir. Resûlüllah istiyordu ki, öyle bir mucize olsun ki, kâfirler boyun eğsin, ya da, Allahu Teâlâ tarafından öyle bir hadise meydana gelsin ki, muhalefet fırtınası dinsin. Böyle bir düşünce aslında tövbe ve istiğfar gerektirecek bir günah değildi, ama Yüce Allah'ın Hazreti Peygamber'i (s.a.v.) bulundurduğu yüksek mevkii ve bunun gerektirdiği olağanüstü azim ve sabır açısından onun azıcık sabırsızlık ve telaşı bile Allah nezdinde bir kusur gibi görüldü. Onun için kendisine denildi ki, "Sen bu zaafından dolayı Rabbinden af dile ve senin gibi yüksek mevkili bir insana yakışır bir biçimde bir kaya gibi azimli ve kararlı ol."

74. Yani, ancak bu hamd ve tesbi ile Allah yolunda yürüyenler ve mücadele edenler karşılaştıkları güçlükleri yenecek gücü elde edebilirler. Sabah ve akşam hamd ve tesbih etmenin iki anlamı olabilir: 1) Her zaman Allah'ı anın. 2) Bu bahsedilen vakitlerde namaz kılın. İkinci anlamı geçerli sayarsak, bu sûrenin inişinden kısa bir süre önce farzolunan beş vakit namazların hepsinin kılınması gerekir. Şöyle ki, Arapça'da "aşi" kelimesi güneşin en yüksek noktadan inişinden gecenin ilk bölümüne kadar süre için kullanılır? Bu süreye öğle ile yatsı namazına kadar dört namaz dahildir. "İkbâr" ise şafak sökmesinden başlayarak güneşin doğuşuna kadar süreye söylenir ki, bu daha sabah namazı için geçerlidir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, dipnot

5, 59, 60, 263, Hûd, dipnot: 113, el-Hicr, dipnot 53, el-İsra, Giriş, dipnot: 1, 91-98, Tâhâ, dipnot 111, en-Nur, dipnot 84-89, el-Ankebût, dipnot: 76-79, Er-Rûm, dipnot: 24, 50).

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ
سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ
بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

56: Kendilerine verilmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenlerin göğüslerinde kibirden başka bir şey yoktur.[75] Onlar o arzularına erişemezler.[76] Şerlerinden Allah'a sığın,[77] Muhakkak ki, O, Semî'dir, Alîm'dir.

Açıklamalar

75. Yani, bunların, mesnetsiz, delilsiz, saçma sapan muhalefetlerinin sebebi, Allah'ın âyetlerinden ve ortaya koyduğu gerçeklerinden ders ve ibret almamaları değildir. Bunların bu âyet ve gerçekleri anlamadıkları söylenemez. Anlamalarına anlıyorlar, ama bunu gurur meselesi yaptıkları için kabullenmekten çekiniyorlar. Kendi nefislerine hizmet ettikleri ve kibirli oldukları için Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın dini önderliğini kabul etmiyorlar. Halbuki, Hz. Peygamber (s.a.v.)in davetinde ve kelâmında akıl, mantık ve gerçeklere aykırı bir şey yoktur. Her şey insanın aklına yatıyor ve kalbine giriyor. Arap kabile reisleri ve müşrikler kendi sahte felsefe, nizam ve sistemlerini ayakta tutabilmek için bütün güçlerini kullanıyor ve en alçakça hareketler yapmaktan çekinmiyorlardı.

76. Başka bir deyişle, gerçek büyüklük ve küçüklük Allah'ın takdirine bağlıdır. Allah kimi büyük yapıyorsa, o büyük, ve kimi küçük yapıyorsa, o küçüktür. Küçük adamların kendilerini büyük gösterme çabaları eninde sonunda başarısız kalacaktır.

77. Yani nasıl ki, Fir'avn'ın tehditlerine karşı Hz. Mûsa, Tek ve Kahhar olan Allah'a yalvarıp susmayı tercih etmişti, sen (Hz. Muhammed)de Mekkeli kabile reislerinin tehdit ve komplolarına karşı Rabbine sığın ve her şeyi unutup Hak kelime söylemeye devam et.

لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ
وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

57: Gökleri[78] ve yeri yaratmak insanları yaratmaktan daha büyüktür. Lâkin insanların çoğu bunu bilmezler.[79]

Açıklamalar

78. Yukarıdaki 3.5 rüku'da Kureyşli kabile reislerinin komplolarından sözedildikten sonra burada yine halka hitab ediliyor ve deniliyor ki, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) sizi davet ettiği gerçekler, doğru, tutarlı ve akla yatkındırlar ve bunları kabul etmeniz halinde faydalarını göreceksiniz, kabul etmemeniz halinde felâketle karşılaşabilirsiniz. Bu hususta ilk önce ahiret akidesine değinilmiş ve bununla ilgili olarak çeşitli deliller sunulmuştur. Çünkü kâfirlerin en çok şaşırdıkları akide buydu ve bunu akla hayale gelmeyen bir inanç olduğunu sanıyorlardı.

79. Bu âhiretin imkân dahilinde olmasına dair bir delildir. Kâfirler, insanların öldükten sonra dirilmelerinin imkansız olduğuna inanıyorlardı. Buna cevap olarak deniliyor ki, böyle düşünenler akılsız ve ahmaktırlar. Zira, akıllarını kullansalar göreceklerdir ki, bu muhteşem ve akıllara durgunluk veren kainâtı ve içindeki eşya ve insanları yaratan Allah için insanları tekrar yaratmak hiç te zor değildir.

وَمَا
يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾
إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾

58-59: Kör olanla gören, iman edip sâlih amel işleyenlerle kötülük yapanlar bir olmaz. Siz ne az düşünüyorsunuz![80] Kıyamet, muhakak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu (buna) iman etmezler.[81]

Açıklamalar

80. Bu, âhiretin gereğinin delilidir. Yukarıdaki cümlede âhiretin imkan dahilinde olduğu ve imkânsız olmadığı olduğu belirtilmişti. Burada ise âhiretin olmasının akıl ve adaletin gereği olduğu, ve bunun oluşu değil olmayışının akla ve adalete aykırı olduğu ifade olunmuştur. Aklı başında bir kişi, bu dünyada gözleri kapalı yaşayan ve kendi kötü amelleri ve ahlâksızlıklarıyla her tarafta fesad çıkaranların bu yanlış tutumlarının cezasını görmeyecekleri, buna karşılık bu dünyada gözleri açık yaşayan, iman edip iyi ameller işleyenlerin hiçbir mükafat almayacaklarını kabul edebilir mi? Eğer bu husus akla ve adalete tamamen aykırıysa, elbette ki, ahireti inkâr etme akidesi de akla, mantığa ve adalet kurallarına aykırı olmalıdır, çünkü ahiretin olmaması demek iyi ile kötü arasında herhangi bir fark bulunmaması ve ikisinin aynı akibete uğrayacaklarıdır. Böyle bir şey sadece akıl, mantık ve adaleti yoketmiyor, ahlâkın temellerini de ortadan kaldırıyor. Onun için, eğer iyi ile kötü arasında bir fark yoksa, kötü insan daha akıllıdır, ki ölmeden önce zevkine ve keyfine göre her şey yapmış, her şeyin tadını çıkarmıştır, buna karşılık iyi insan daha aptaldır, ki kendine bir sürü kısıtlamalar yapıp dilediği gibi yaşayamamıştır!

81. Bu, âhiretin gerçekleşmesine ilişkin kesin emirdir, ki sadece delillere değil, kesin bilgilere dayanarak verilebilir; ayrıca, böyle bir emir veya kesin söz, vahynin dışında başka bir konuşma veya kitapta söylenemez. Vayh olmaksızın sadece aklî delillerle söylenen söz ancak şöyle olabilir: "Âhiret olabilir ve olmalıdır". Bundan birkaç adım ileri gidip, "kıyamet ve âhiret muhakkak olacaktır, onda hiçbir şüphe yoktur" gibi bir sözü ancak ahiretin olacağını bilen bir varlık söyleyebilir ve o da Allahu Teâlâ'dan başka kimse değildir. Bu işte öyle bir noktadır ki, buraya ulaştıktan sonra açıkça anlaşılıyor ki, kıyas ve deliller yerine sırf bilgiye ve bilime dayalı kurulan din ancak vahy-yi ilâhi üzerinde kurulmalıdır.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِيٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

60: "Rabbiniz:[82] "Bana dua edin. Size icabet edeyim.[83] Bana ibadet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, hakîr ve zelîl olarak Cehennem'e gireceklerdir"[84] buyurdu.

Açıklamalar

82. Âhiretten sonra şimdi de, kâfirler ile Hazret-i Peygamber (s.a.v.) arasında başka bir anlaşmazlık konusu olan tevhide değiniliyor.

83. Yani, dua kabul etme veya etmemenin bütün yetkileri benim elimdedir. Onun için, siz başkalarına değil, bana dua edin. Bu âyetin özünü anlayabilmek için şu üç husus iyice gözönünde tutulmalıdır:

Birincisi, bir insan, bir varlığa, ancak semi' (işitici) ve besîr (gören) ve doğaüstü güçlere sahip olarak kabul ettiği için dua eder ve dua etmenin etkeni, aslında dünyamızda neden-sonuç sistemine bağlı olarak doğal araç ve kaynakların onun herhangi bir derdine deva ve ihtiyacına cevap olmak için yeterli olmadıklarına ilişkin içinde doğan hisstir. Bu yüzden doğalarüstü iktidara sahip bir varlığa müracaat etmek şarttır. İnsan bu varlığı görmeden çağırır, her zaman, her yerde ve her durumda çağırır, yalnızken çağırır, sadece yüksek sesle değil, sessizce de çağırır; hatta içinden O'ndan medet umar. Bütün bunlar, o varlığın insanı her zaman ve her yerde gözetlediği inancından ileri gelir. İnsan, o varlığın, onun kalbindekilerini işittiğini, nerede olursa olsun, yalvardığı zaman derhal onun yardımına koşacak kadar olağanüstü güce sahip olduğunu ve bütün sorunlarını çözümleyebileceğini kabul eder. Dua'nın bu gerçeğini anladıktan sonra, Allah'tan başka bir varlığı yardımına çağıran bir kişinin aslında kesin ve açık bir biçimde şirk işlediği kendiliğinden anlaşılmış oluyor; zira bu harekette bulunan kişi, dua ettiği varlığın, sadece Allah'a mahsus olan özellikleri taşıdığına inanıyor demektir. Eğer o bu varlığın, Allah'ın özelliklerini taşımadığına inanmazsa, ona dua etmeyi aklının ucuna bile getirmez.

Bu hususta dikkate değer ikinci nokta şudur: Bir kişinin, bir varlığın her türlü yetkiye sahip olduğunu sanması, mutlaka o varlığın yetki sahibi olduğu anlamına gelmez. Yetkilere sahip olma bir emrivaki veya gerçektir ki, birinin öyle inanıp inanmamasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Yetki sahibi biri varsa, siz öyle inansanız da, inanmasanız da, yetki sahibi olacaktır; ve gerçekten yetki veya mülk sahibi olmayan biri varsa, siz onun yetki sahibi olduğuna inansanız da yetki sahibi olamaz. Yüce

Allah'ın Kaadir-i Mutlak, Kainâtın düşünürü, yaratıcısı, işitici ve dinleyici, görücü olması bir emrivaki veya gerçektir ve sadece o, tüm yetkilere sahiptir. Başka hiçbir varlık bu kainâtte yoktur ki, duayı kabul edebilsin, veya etmesin ve buna göre herhangi bir girişimde bulunabilsin. Bazı kimseler bu gerçeğe rağmen bazı peygamberler, evliya, cinler, yıldızlar, gezegenler veya hayali tanrıların Allah'ın yetkilerinde ortak olduklarını sanıyorlarsa, gerçek zerre kadar değişmeyecektir, yetki sahibi, mâlik ve sahip sadece Allah olacaktır, yetkisiz kullar aynen yetkisiz kalacaklardır.

Üçüncüsü, Allahü Tealâ'nın yerine başkalarına dua etmek ve yalvarmak tıpkı bir kişinin, dilekçesini yazıp Hükümet merkezine gidip asıl yönetici ve yetki sahibini bırakıp oraya kendi dertlerini söylemeye ve çare aramaya gelen diğer müracaatçılardan birine dilekçesini verip, "Varım yoğum sizsiniz, bütün yetkiler sizdedir, derdime ancak siz çare bulabilirsiniz" diye yalvarmaya başlaması gibidir. Bu hareket düpedüz bir cehalet ve aptallıktır; ama gerçek yönetici ve yetki sahibinin yanında başkalarına dilek ve istekte bulunmak ve yalvarmak tam bir küstahlık ve saygısızlıktır. Ayrıca, kendisine dilekçe verilen ve yalvarılan kişinin defalarca o aptal kişiye, "vallahı kardeşim, ben de senin gibi bir müracaatçı, bir dilekçe sahibiyim, benim hiçbir yetkim yoktur, asıl yöneticimiz şu karşıda duruyor, sen ona müracaat etmeli ve dilekçeni vermelisin, o derdine çare bulur" diye uyarıda bulunmasına rağmen, "yok, asıl mülk ve yetki sahibi sizsiniz, ancak siz derdime çare bulabilirsiniz" diye aynı adama yalvarmaya devam edince bu cehalet ve aptallık doruğa çıkar.

Bu üç noktayı gözlerinizin önünde bulundurup Allahu Teâlâ'nın şu sözlerini anlamaya çalışın: "Bana dua edin, size icabet edeyim; dualarınıza cevap veren benim ve onları kabul eden de benim."

84. Bu âyette iki nokta dikkate değerdir: Birincisi, burada dua ile ibadet kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Zira, ilk cümlede kastedilen şeye dua denilmiş ve ikinci cümlede aynı şeye ibadet adı verilmiştir. Demek ki, duanın kendisi ibadet ve ibadetin taa kendisidir. İkincisi, Allah'a dua etmeyenlere, "Bana ibadet etmekten büyüklenip yüz çevirenler" denilmiştir. Bu demektir ki, Allah'a dua etmek ibadet ve kulluğun taa kendisidir ve bundan yüz çevirmek, bir insanın böbürlenmesidir, ki bu yüzden Yaratıcısı ve Maliki'ne kulluk etmekten kaçınır.

Rasûlüllah (s.a.v.) hadislerinde bu âyetin bu her iki anlamını açıklamaya çalışmıştır. Nitekim, Hz. Nu'man bin Beşir'in rivâyetine göre Hz. Peygamber, "dua tam bir ibadettir" diyerek yukarıdaki âyeti okumuştur. (İmam Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai, İbn Mace, İbn Ebi Hatim, İbn Cerir). Hz. Enes (r.a.)in rivayetine göre Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: "Dua, ibadetin beynidir" (Tirmizi). Hz. Ebu Hureyre ise Rasûlüllah'ın şöyle dediğini ifade etmiştir: "Allah, kendisine yalvarmayana çok kızar" (Tirmizi).

Burada, bazı zihinleri karıştıran bir düğüm de çözülmüş oluyor. Şöyle ki, bazı kimseler dua ile ilgili olarak şöyle bir yanılgıya düşerler: "Madem ki, kaderin iyi veya kötü olması Allah'ın elindedir ve Allah, galib hikmeti ve maslahatına göre neye karar vermişse o mutlaka oluyor, bizim dua etmemizin ne anlamı ve yararı vardır?" Bu büyük bir hatadır ki, bunun yüzünden insanın kalbinden duanın tüm önemi ve değeri çıkıverir. Böylesine batıl bir inanca sahip bir kişi dua ederse de duanın hiçbir anlamı kalmaz. Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki âyeti bu yanlışlığı iki şekilde düzeltir: Cenab-ı Allah açıkça diyor ki: "Beni çağırın, ben dualarınızı kabul ederim." Bu açıkça gösteriyor ki, "kaza ve kader (takdir), bizim gibi hâşâ Allah'ın da ellerini kollarını bağlayan şeyler değildir ve duayı kabul etme yetkisi O'ndan alınmıştır. Kullar elbette ki, Allah'ın kararlarını önleme veya değiştirme gücüne sahip değillerdir; ama Cenab-ı Hak bir kulunun duasını ve yalvarışını dinleyip kararını verme yetkisine kesinlikle sahiptir. Bu âyette açıklanan bir başka nokta şudur: Dua kabul olsa veya olmasa, bunun faydası, hatta çok büyük bir faydası mutlaka vardır ki, o da şudur: Bir kul, Rabbine dilek ve isteklerini sunmak ve dua etmek suretiyle O'nun büyüklüğü ve üstünlüğünü kabul ediyor ve diğer yandan kendi kulluğu ve aczını da teslim ediyor. Bu teslimiyet ve kulluğun itirafı, ibadetin özü ve ruhudur ki, bunun mükafatını, kul, duasında istediği şeyi elde etse etmese de, mutlaka alacaktır.

Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.)in hadislerinde bu her iki konu açıkça dile getirilmiştir. İlk konuya aşağıdaki şu hadisler ışık tutmaktadır:

Hazreti Salman Farsî'nin rivayetine göre Resûlüllah şöyle demiştir: "Bir kazayı ancak dua önleyebilir" (Tirmizi). Yani, Allah'ın kararını de-

giştirme gücü kimsede yoktur. Ancak Allah kendi kararını kendi değiştirebilir ve bu da, bir kulun dua etmesi üzerine olur.

Hz. Cabir bin Abdullah'ın ifadesine göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir insan Allah'a dua edince, Allah, onun duada istediği şeyin aynısını ona verir veya aynı derecede bir belânın ona gelmesini önler. Fakat o insan bir günah veya başka bir kişiye Allah'ın rahmetinin esirgenmesi için dua etmelidir." (Tirmizi). Buna benzer bir hadis Hz. Said bin Hudri (r.a.) tarafından naklolunmuştur: "Bir Müslüman haram işlemeyi veya Allah'ın rahmetini bir başkasından esirgememesini istememek kaydıyla dua ettiğinde, onun duası üç şekilde kabul olunur, ya da, başına gelecek olan bir musibet şu üç şekilde önlenir: Ya duası bu dünyada kabul olunur, ya duası, ona âhirette bedeli verilmek üzere muhafaza olunur; ya da aynı derecedeki bir afetin ona gelmesi önlenir." (Müsned Ahmed).

Hz. Ebu Hureyre (r.a.) Rasûlüllah'tan şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: "Bir Müslüman Allah'a dua ettiğinde, "dilersen beni affet, dilersen bana rızık ver" şeklinde değil, bilâkis kesin bir ifade ile, "Ya Rabbim, benim şu ihtiyacımı gör, bana şunu ver" diye dua etmelidir" (Buhari).

Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: "Allah'tan, o benim duamı kabul edecek diye, inanarak dua edin" (Tirmizi).

Yine Hz. Ebu Hureyre şöyle bir hadis nakletmiştir: "Rasûlüllah, "Kul Allah'a haram işlememek ve rahmetini bir başkasından esirgemesini istememek şartıyla, dua ederken acele edip, sabırsız davranmasın" diye buyurdu. Bunun üzerine Rasûlüllah'a (s.a.v.), "Ya Rasûlüllah, acele edip, sabırsız davranmamak ne demek?" diye sordular. Rasûlüllah, "kişinin ben dua ediyorum, fakat kabul olunmuyor" diye dua etmeyi bırakmasıdır. Oysa o duaya devam etmelidir" dedi." (Müslim).

İkinci noktayı şu hadisler açıklar:

Hz. Ebu Hureyre (r.a.) Rasûlüllah'tan şöyle bir hadis rivayet etmiştir: "Allah indinde duadan daha kıymetli bir ibadet yoktur" (Tirmizi, İbn Mâce).

Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) Rasûlüllah'tan şöyle bir hadis ri-

vayet etmiştir: "Allah'tan O'nun fazlını istemek için dua edin. Çünkü sizin kendisine dua etmeniz, O'nun hoşuna gider" (Tirmizi)

Hz. İbn Ömer (r.a.) ve Hz. Muaz bin Cebel (r.a.) Rasûlüllah'tan şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: "Dua, başınıza gelmiş ve gelecek olan afetlerden sizi korur. Ey Allah'ın kulları, Allah'a dua ediniz" (Tirmizi, Müsned Ahmed).

Hz. Enes (r.a.) Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "İhtiyaç duyduğunuz her şey için, Allah'a dua ediniz. Hatta ayakkabınızın bağı bile kopsa" (Tirmizi). Yani, insanın muktedir olduğunu sandığı basit işler için bile, tedbir olmak üzere Allah'tan yardım isteyiniz. Çünkü, Allah'ın yardımı olmaksızın, bizim aldığımız tedbirlerin bir yararı olmaz. Tedbirden önce dua etmenin anlamı, kulun, kendi aczını anlaması ve Allah'ın kudretini idrak etmesidir.

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّیْلَ لِتَسْكُنُوْا فِیْهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا یَشْكُرُوْنَ ﴿٦١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ
كُلِّ شَیْءٍ ۖ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٦٢﴾ كَذٰلِكَ
یُؤْفَكُ الَّذِیْنَ كَانُوْا بِاٰیٰتِ اللّٰهِ یَجْحَدُوْنَ ﴿٦٣﴾

61-63: Allah, size, içinde istirahat edesiniz diye geceyi, görüp çalışınız diye gündüzü yaratandır. Allah insanlar üzerine lûtuf ve kerem sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.[85] İşte böyle olan Allah, Rabbinizdir. O, her şeyin yaratıcısıdır. O'ndan başka ilâh yoktur.[86] O halde nasıl oluyor da döndürülüyorsunuz?[87] Allah'ın âyetlerini inatla inkâr edenler böyle döndürülürler.[88]

Açıklamalar

85. Bu âyet iki önemli konuyu kapsamaktadır. Birincisi, burada gece ile gündüzün değişimi, tevhidin delili olarak sunulmuştur; zira bunların dönüşümlü olarak gerçekleşmesi, yerle gökte aynı Allah'ın hüküm sürdüğünü gösterir. Gece ile gündüzün değişiminin yeryüzündeki diğer yaratıklar için yararlı olması, aynı Allah'ın bütün bu nesne-

lerin yaratıcısının açık delilidir. Yüce Allah bu kainatı ve düzeni öylesine dengeli ve akıllıca yaratmıştır ki, bunlar, yarattığı tüm yaratıklar için yararlı olmaktadır. İkincisi bu âyette, Allah'ı inkâr edenler ve O'na şirk koşanlara şu gerçek anatılmaya çalışılmıştır ki, Allah gece ve gündüz şeklinde kendilerine ne büyük nimet vermiştir ve kendileri ne kadar nankördür ki, sabah ve akşam bu nimetten faydalanmalarına rağmen O'na kafa tutuyor ve itaatsızlık yapıyorlar. (Daha çok ayrıntılar için bkz: Yunus, dipnot: 65, el-Furkan, dipnot 77, en-Neml dipnot 104, el-Kasas, dipnot 91, er-Rum, dipnot: 36, Lukman, âyet 29, dipnot: 50, Yasin, âyet: 37, dipnot: 32).

86. Yani, gece ile gündüzün değişimi, Allah'ın sizin Rabbiniz ve her şeyin Yaratıcısı olduğunu ispatlamıştır. Bu değişimin hayatınız için sağladığı büyük yararlar da gösteriyor ki, Yüce Allah size fazlasıyla ilgi duyuyor ve sempati besliyor. Böylece, O'nun gerçek Ma'budunuz olduğu da aşikâr oluyor. Sizin Yaratıcı ve Rabbinizin Allah olması ve Ma'budunuzun başkasının olması akla ve adalete aykırıdır.

87. Yani, ne yaratıcınız ne Rabbiniz olanların ibadetinize layık oldukları gibi saçma sapan şeyler size kim öğretiyor?

88. Yani, tarihin her döneminde Yüce Allah'ın, peygamberleri vasıtasıyla gerçekleri anlatmak amacıyla indirdiği âyetleri kabul etmedikleri için bu sahtekârların oyunlarına gelmişlerdir. Sonuç olarak, saf ve cahil halk, kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla sahte tanrılar yaratmış olan sahtekârların tuzağına düşmüştür.

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً
وَّصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّیِّبٰتِ
ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿٦٤﴾

64: Allah O'dur ki, sizin için yeryüzünü bir oturma yeri[89] ve göğü de bir bina (kubbe) yaptı.[90] Size sûret verdi, ve sûretinizi güzelleştirdi. Temiz şeylerden sizi rızıklandırdı.[91] İşte Rabbiniz olan Allah böyledir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.

Açıklamalar

89. Açıklama için bkz. en-Neml, dipnot: 74-75

90. Yani, siz açıkta bırakılmamışsınız ki, uzay ve üst atmosferin âfetleri gelip sizi yok etsin. Aksine Yüce Allah sizi korumak üzere üstünüzde çok sağlam bir semavi düzen kurmuştur (ki, görünüşte bu bir kubbeye benzer). Bu semavi düzen ve atmosferden zararlı bir şey size ulaşmaz; hatta, gökteki tehlikeli ve zararlı ışınlar da size gelmez. Dolayısıyla, siz yeryüzünde rahat yaşabiliyorsunuz.

91. Yani, Cenab-ı Hak sizi yaratmadan önce sizin için böylesine emin ve rahat bir yer yarattı. Sizi yaratırken de size en güzel vücut, en uygun organlar ve en iyi bedensel ve zihinsel güçler verdi. Bu selvi boy. Bu zarif eller ve ayaklar, bu ölçülü gözler, burun ve kulaklar, bu konuşan dil ve en güzel yeteneklere sahip beyini siz kendiniz yapıp getirmediniz, ne anne-babanız yapmıştır ne de bir peygamber, veli veya tanrı bunları yapacak güçteyidi. Bunları yapan, insanı yaratırken ona dünyada yaşayabilmek ve çalışbilmek için böylesine enfes bir vücut veren Hekim ve Rahim olan Kaadir-i Mutlaktı. Daha sonra siz yaratılınca O'nun merhametiyle kendiniz için tertemiz rızıklardan oluşan kocaman bir sofra buldunuz. Zehirli veya zararlı olmayıp sağlıklı, acı tatsız ve ekşi değil tatlı ve hoş, çürük, bayat ve kötü kokulu değil, güzel kokulu, lezzetli ve taze, boş ve yararsız değil, vücudunuzun gelişmesi için en uygun vitamin ve diğer besleyici maddeler taşıyan yiyecek ve içecekler; bu su, hububat, sebzeler, meyveler, süt, bal, et, tuz, biber ve baharat, ki beslenmeniz için hayati önem taşıyor ve size sadece güç değil, zevk ve lezzet de sağlıyor, bunların hepsini bu dünyada bolca yaratan kimdir ve yiyeceklerin bu sonsuz depolarını yerden çıkaran ve aralarının kesilmemesini sağlayan kimdir? Rızıkların verilmesi için böylesine düzenli bir sistem olmasaydı ve siz tedbirsizce yaratılmış olsaydınız, hayatınız nasıl olurdu? Bu husus, sizi yaratanın sadece Yaratan değil, Hikmetli Yaratan ve Merhametli Rabb olduğunun bir ispatı değil midir? (Daha çok ayrıntılar için bkz. Hud, dipnot: 6, 7, en-Neml, dipnot: 73-83.)

هُوَ الْحَيُّ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۗ

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ
الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ
مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾

65-66: O, bizzâtihî hayat sahibidir.[92] O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde, O'na, dininde ihlâs ve ibadet edin.[93] "Alimlerin Rabbine hamdolsun"[94] diye dua edin. (Ey Resûlüm) De ki: "Ben, bana Rabbimden apaçık deliller (Kur'ân) geldiği vakit, sizin Allah'tan başka, taptıklarınıza tapmaktan nehyolundum.95 Ve Âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum".

Açıklamalar

92. Yani, gerçek hayat O'nundur. O kendi kendine yaşıyor. Ezelden ebede kadar yaşayabilecek tek varlık O'dur. Diğer herkesin hayatı O'nun tarafından ihsan olunmuştur, geçicidir, ölümcül ve ölümlüdür.

93. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, ez-Zümer, dipnot: 3, 4.

94. Yani, hamd, meth, ve teşekküre layık O'ndan başka kimse yoktur.

95. Burada yine dua ve ibadet eş anlamda kullanılmıştır.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ
ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا
شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا
مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ
فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ

إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾
فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

67-73: Sizi topraktan, sonra meniden, sonra bir kan pıhtısından yaratan O'dur. Sonra (annelerinizin karnından) bir bebek olarak çıkarır. Sonra delikanlılık çağınıza erersiniz. Sonra da ihtiyarlarsınız. Sizden bazıları ihtiyar olmazdan evvel öldürülmektedir.[96] Bazıları da muayyen bir vakte ulaşır.[97] Bunlar düşünüp taşınmanıza şayandır. Olur ki, düşünürsünüz. Dirilten de, öldüren de O'dur. O, bir işi istediği vakit, ona sadece "ol" der. O da oluverir. Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenleri görmez misin ki, Allah'tan nasıl çevriliyorlar?[99] Kitab'ı ve peygamberlerimizi kendisiyle gönderdiğimiz dini tekzip edenler,[100] yakında bilecekler. O vakit boyunlarında zincirler takılı halde sürüklenecekler. Kaynar ve kokmuş sulara, sonra Cehennem'e atılırlar.[101] Sonra onlara şöyle denecek: "Nerede şirk koştuklarınız?[102]"

Açıklamalar

96. Yani, kimi doğmadan, kimi gençliğine doymadan ve kimi yaşlandıktan sonra ölüverir.

97. "Muayyen vakit'ten ya ölüm vakti ya da, bütün insanların dirilip Allah'ın huzuruna kavuştuğu zaman kastedilmiştir. İlk şekliyle cümlenin anlamı şu olacaktır: Allahu Teâlâ, her insanı hayatın çeşitli aşamalarından geçirerek herkes için belirlediği saate getirir. O saatten önce bütün dünya birleşip birini öldürmek istese de öldüremez; saat geldikten sonra da dünyanın bütün güçleri birleşip onu yaşatmaya çalışırlarsa yaşatamazlar. Cümle ikinci şekliyle şu anlam taşır: Bu hayat hengamesi, sizin ölüp toprak olmanız için yaratılmamıştır; aksine Yüce Allah sizi bütün bu aşamalardan geçiriyor ki, hepiniz zamanı gelince O'nun huzuruna çıkabilesiniz.

98. Yani, Yüce Allah, sizi hayatın bütün aşamalarından, hayvanlar gibi yaşayıp ölmeniz için geçirmez; aksine, Allah'ın size verdiği

aklınızı kullanın ve vücudunuzun çeşitli aşamalardan geçtiği düzeni anlayınız diye bu aşamalardan geçirir. Yerdeki cansız maddelerde hayat gibi şaşılacak bir şeyin doğması, ancak mikroskopla görülebilecek bir nutfeden insan gibi harika bir yaratığın vücut bulması, ayrıca, gebeliğin başlamasından doğuma kadar bir bebeğin, cinsiyeti, yüzü, görünümü, vücudunun yapısı, zihninin özellikleri ve diğer güç ve yeteneklerinin belirlenecek ve oluşumuna başka hiçbir gücün etkisi olmayacak şekilde ana karnında gelişmesi. Ayrıca, düşmesi gereken çocuğun düşmesi, çocukluk çağında ölmesi gerekenin, bir kralın oğlu bile olsa, ölmesi, gençliğinde veya yaşlılığında belli bir yaşta ölmesi gerekenin, ölüm mukadder olan durumlardan bile kurtulup o yaşa gelmesi, ömrünün belli bir döneminde ölmesi gerekenin, dünyanın en iyi hastanesinde en iyi doktorların bütün çabalarına rağmen ölmesi, bütün bunlar, hayatımız ve ölümümüzün Kaadir-i Mutlak olan Allah'ın elinde olduğunu göstermez mi? Ve madem ki, bir Kaadir-i Mutlak hem hayatımıza hem ölümümüze hükmediyor; o halde, bir peygamber, veli, melek, yıldız veya gezegen nasıl kulluğumuz ve ibadetimize layık olabilir? Bir kul ne mazandan beri dua edeceğimiz ve kaderlerimizi değiştirecek mevkiye ulaşmıştır. Ve bir insanî güç nasıl onun kanunları, emir ve yasakları ve onun koyduğu helâl ve haramlara itirazsız uymamızı isteyecek mevkiye yükselebilir? (Daha çok ayrıntılar için bkz: el-Hacc, dipnot: 9).

99. Demek isteniyor ki, yukarıdaki konuşmadan sonra da, bu insanların yanlışlığı ve sapıklığının kaynağının ne olduğu ve nerede tökezlenip sapıklığın dibine battıklarını anlamadınız mı? (Burada muhatap Hz. Peygamber (s.a.v.) değil, bu âyetleri okuyan ve dinleyen herkestir).

100. Bu insanların doğru yoldan sapmalarının asıl nedeni budur. Onların, Kur'ân'ı ve Allah'ın peygamberlerinin getirdiği mesaj ve daveti kabul etmemeleri ve Allah'ın âyetlerini ciddi olarak okuyup incelemeleri yerine kavgacı bir zihniyetle reddetmeleri, doğru yoldan sapmalarının asıl nedenidir ve bu, doğru yola gelmelerinin tüm imkânlarını ortadan kaldırmıştır.

101. Yani, bu bedbahtlar susayıp su içmek isterken Cehennem'in görevlileri kendilerini zincire vurup kaynayan suların bulunduğu çeş-

melere götürecekler; ve bu suyu içtikten sonra tekrar görevliler tarafından sürüklenerek Cehennem'in ateşine atılacaklardır.

102. Yani, onlar gerçekten Allah'a ve O'nun saltanatına ortak idiyseler ve siz de, kötü zamanınızda size yardımcı olarak onlara ibadet ediyordunuz ise, şimdi niçin gelip sizi kurtarmıyorlar?

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا
كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ نَكُن
نَّدْعُو مِن قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَٰلِكُم
بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ
﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى
الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ
الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾

74-77: Allah'tan başka mabudlarınız" denilir. Onlar da: "Bizden uzaklaşıp gittiler. Doğrusu biz bundan evvel hiçbir şeye ibadet etmiyormuşuz"[103] diyecekler. İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır. Size bu azab, yeryüzünde haksız olarak şımarıklık etmenizden ve kibirlenmenizden dolayıdır.[104] (Onlara şöyle denir) "Cehennem'in kapılarından girin, orada ebedî kalacaksınız. Orası kibirlenenler için ne fena bir yerdir." Sabret,[105] Allah'ın va'di haktır. Artık, onlara yaptığımız tehdidin bir kısmını sana göstereceğiz. Veyahut seni daha önce kendimize alacağız. Sonunda onların tamamı bize döndürüleceklerdir.[106]

Açıklamalar

103. Bu demek değildir ki, "biz dünyada şirk koşmuyorduk ve Allah'tan başka kimseye ibadet etmiyorduk". Bunun gerçek anlamı şudur: "Biz şimdi anladık ki, dünyada yalvardığımız ve ibadet ettiğimiz kimseler hiçbir şey değilmiş ve birer cesetten farksızlarmış".

104. Yani, siz Hak olmayan bir şeye tâbi olmakla kalmadınız; ayrıca bu hatanızda o kadar ısrarlı ve bundan öylesine memnun idiniz ki, size Hak sunulunca buna ilgi göstermediniz ve batıla tapmakta ısrar ettiniz.

105. Yani, sana kimler direniyor, kavgacı bir zihniyetle karşı koyuyor ve alçakça yollarla seni küçük düşürmeye çalışıyorlarsa, onların sözleri ve hareketlerine sabret.

106. Yani, seni yenmeye ve küçük düşürmeye çalışan herkesi ille bu dünyada ve senin hayatında cezalandırmamız şart değildir. Burada kimse ceza görse veya görmese, elimizden kurtulamayacaktır. Ölünce zaten bize dönecektir ve o zaman ona hakettiği cezayı vereceğiz.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ
وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ
بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ
لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾

78-79: Gerçekten[107] biz, senden önce bir çok peygamber gönderdik. Onlardan bir kısmının kıssalarını sana naklettik; bir kısmının da kıssalarını sana bildirmedik. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir peygamberlere herhangi bir mucize getirme kudreti yoktur.[108] Allah'ın emri geldiğinde, hak (ve adaletle) hükmolunur. İşte burada bâtıl ehli hüsrana düşmüştür.[109] Allah O'dur ki, sizin için bazısına binesiniz ve bazısını da yiyesiniz diye "en'am" denilen ehli hayvanları yarattı.

Açıklamalar

107. Buradan başka bir konuya geçiliyor. Mekkeli kâfirler Rasûlüllah (s.a.v.)a diyorlardı ki, "bize istediğimiz mucizeyi göstermezsen seni Allah'ın peygamberi olarak kabul etmeyiz." İlerdeki âyetlerde onların bu talepleri nakledilmeden kendilerine cevap veriliyor. Mekkeli kâfirlerin talep ettikleri mucizelerin niteliği için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Hud, dipnot: 13, el-Hicr, dipnot: 4, 5, İsra: dipnot: 105, 106, el-Furkan, dipnot: 33.

108. Yani hiçbir peygamber sadece kendi isteğiyle ve keyfine göre bir mucize göstermemiştir; ne de böyle bir şey yapmaya kaadirdir. Bir mucize ancak Allah'ın bir peygamberin münkir bir millete göstermesini istediği zaman onun tarafından gösterilmiştir. İşte kâfirlerin sorularına verilen bu ilk cevaptır.

109. Yani, mucize hiçbir zaman bir oyun veya eğlence olsun diye gösterilmemiştir. Bu ciddi ve kesin bir şeydir. Mucizenin gösterilmesinden sonra da bir millet veya topluluk doğru yola gelmiyorsa varlığı yokedilir. Siz sadece oyun ve seyirlik bir şey olsun diye mucize gösterilmesini istiyorsunuz; ancak bilmiyorsunuz ki, böylece siz kendi kuyunuzu kendi kazıyorsunuz; azabı ve âfeti adeta davet ediyorsunuz. Bu kâfirlerin sordukları soruya verilen ikinci cevaptır ve bunun ayrıntıları bundan önce Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde geçmiştir. (Ayrıntılar için bkz. el-Hicr, dipnot: 5, 30, el-İsra, dipnot 60, 69, el-Enbiya, dipnot: 7, 8, el-Furkan, dipnot: 33, eş-Şuara, dipnot: 49).

وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا
وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ
تُنكِرُونَ ﴿٨١﴾

80-81: Sizin için onlarda daha başka menfaatlar da vardır. Kalplerinizdeki bir ihtiyaca erişmek için, onara biniyorsunuz. Onlara ve gemilere yüklenirsiniz. Allah size alâmetlerini gösteriyor. Artık, Allah'ın hangi âyetini inkâr edersiniz?[110]

Açıklamalar

110. Yani, eğer siz sadece bir oyun seyiretmek veya gönül eğlendirmek için değil, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) size davet ettiği şeyler (yani, tevhid ve âhiret)in doğru olup olmadığını tesbit etmek amacıyla mucizelerin gösterilmesini istiyorsanız, her zaman ve her yerde gözlediğiniz ve tecrübe ettiğiniz Allah'ın âyetleri yeter de artar bile. Bu âyetler varken gerçeği anlayabilmek için başka âyet veya işaretlere ne gerek var? Bu, mucizelerle ilgili olarak kâfirlere verilen üçüncü cevaptır. Bu cevap ta Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde yer almıştır ve biz

bunu ayrıntılı olarak açıklamış bulunuyoruz (Bkz. el-En'am, dipnot: 26, 27, Yunus, dipnot 105, Er-Ra'd, dipnot: 15-20, eş-Şuara, dipnot: 3-5).

Dünyada insana hizmet eden hayvanlar, örneğin, inek, öküz, manda, koyun, keçi, deve ve atlar, Yaratıcıları tarafından öylesine yapılmıştır ki, kolayca insanlar tarafından beslenen hayvanlar oluveriyorlar, ve bunlardan insanlar çeşitli ihtiyaçlarını giderebiliyor. Örneğin, bunlara biniyor, bunları taşıma işinde kullanıyor, tarlaları sürüyor, sütlerini içiyor, sütlerinden yoğurt, ayran, tereyağ, peynir ve çeşit çeşit tatlılar yapıyor; etlerini yiyor, yağlarını kullanıyor, yün, saç, deri, bağırsak, işkembe, kemik, kan ve gübre, hemen hemen her şeylerini kullanıyor. İnsanı yaratanın, onu yaratmadan önce, ihtiyaçlarını gözönünde tutarak bu hayvanları onlara göre yarattığı ve faydalanmasını sağladığının bu açık bir delili değilmidir?

Ayrıca, dünyanın dörtte üçü suyla doludur, sadece dörtte biri topraktır. Toprak parçaları arasında da küçük büyük su yerleri vardır. Kara parçaları ve çeşitli kıtalar arasında insan nüfusünün yayılması ve aralarında seyahat ve ticaret ilişkilerinin kurulması, sulu yerlerde, nehirlerde veya denizlerde denizcilik veya gemi ile seyahatı mümkün kılan rüzgarlara bağlıdır; ayrıca, kara parçalarında gemilerin yapımı için gereken malzemelerin bulunması ve insanın bunları kullanması da o derece önemlidir. Bunlar, tek bir Kaadir-i Mutlak, Rabb-i Rahîm ve Hakîm'in insanı, dünyayı, toprağı, suyu, denizleri ve rüzgarları ve dünyadaki diğer bütün nesneleri belli bir plana göre yarattığının açık bir ispatı değil midir? Zâten meseleye sadece gemicilik, denizcilik ve deniz nakliyatı açısından bakacak olursak, bu hususta yıldızlar ile gezegenlerin dönmeleriyle sağlanan kolaylıkların sadece yeryüzü değil, göklerin Yaratıcısının da tek Rabb-i Kerim'in olduğunu anlarız.

Bundan sonra şu noktaya da dikkat ediniz ki, insanın tasarrufuna bu sayısız şeyleri veren ve yararına bunca imkânlar ve kolaylıklar sağlayan Rabb-i Hakîm'in, bütün bunları insana vermesine rağmen ondan bunlar hakkında hiçbir hesap sormayacak kadar hâşâ gözü kör ve tedbirsiz olduğunu aklen ve mantıkan düşünebiliyormusunuz?

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً
وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾
فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِندَهُم مِّنَ
الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا
بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ
﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهِ
الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

82-85: Onlar[111] yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden evvelkilerin akibetinin nasıl olduğuna baksınlar. Onlar, kendilerinden daha çok, kuvvet ve yeryüzündeki eserlerde daha güçlü idiler. Öyleyken onların kazandıkları kendilerine (Allah'ın azabına karşı) faide vermezdi. Çünkü, onlara peygamberleri mucizelerle geldiği vakit, kendi ilimleri ile şımardılar.[112] Ve istihza eyledikleri azab kendilerini kuşatıverdi. Şiddetli azabımızı gördüklerinde: "Allah'ın birliğine iman ettik. Evvelce O'na ortak tuttuğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. Fakat azabımızı gördükleri vakit, imanları kendilerine fayda verecek değildi. Allah'ın kulları hakkında eskiden beri cari olan sünneti (kanunu) budur.[113] İşte burada kâfirler ziyan etti.

Açıklamalar

111. Artık konuşmanın sonuna gelinmiştir ve birkaç bağlayıcı cümleler söylenmektedir. Bu bölümü okurken 4-5. âyet ve 21. âyeti gözününde bulundurmanız daha uygun olacaktır.

112. Yani, onlar felsefe, fen, bilim ve teknoloji ile kendi kanunları, din bilgileri ve liderlerinin uydurdukları efsane ve hikâyeler ile mitolojiyi gerçek bilim sandılar ve peygamberlerin getirdiği bilgi ve bilimin değersiz olduğunu düşünerek bunlara ilgi göstermediler.

113. Yani tövbe veya iman ancak insanın Allah'ın azabına uğrayıncaya ve ölünceye kadar yararlıdır. Azap geldik ve ölümün belirtileri görüldükten sonra iman etmek veya tövbe etmek Allah indinde yararlı değildir.

FUSSİLET (HÂMİM SECDE)

Adı: Bu sûrenin adı iki kelimeden oluşmuştur: (1) Hâmim, (2) es-Secde. Yani, o sûre ki, Hâmîm ile başlar ve bir yerinde secde âyeti geçer.

İniş Tarihi: Güvenilir kaynaklara göre Fussilet sûresi Hz. Hamza (a.s.)nın iman etmesinden sonra ve Hz. Ömer'in (r.a.) iman etmesinden önce inmiştir: Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın en eski siyer yazarı Muhammed bin İshâk'ın Muhammed bin Ka'b el-Kurzî'ye atfen naklettiği bir olay şöyledir: Bir defasında Kureyş'in bazı kabile reisleri, Mescid-i Haram'da bağdaş kurup oturuyordu. Mescid'in bir köşesinde de Rasûlüllah (s.a.v.) tek başına oturuyordu. O sırada Hz. Hamza (r.a.) Müslüman olmuştu ve Kureyşliler, Müslümanların sayısının gittikçe artmasından hayli telaşlı idiler. Derken, Utbe bin Rebîa (Ebu Süfyan'ın kayınpederi) Kureyşli kabile reislerine şöyle seslendi: "Arkadaşlar, isterseniz Muhammed'e gidip konuşayım ve ona bazı tekliflerde bulunayım. Kimbilir bunlardan bazısını o kabul eder, bazısını da biz. Böylece, bize muhalefet etmekten vazgeçer." Herkes onun teklifini beğendi ve Utbe oradan kalkıp Nebî-yi Kerim (a.s.)in yanına gidip kendisine şöyle hitap etti: "Bak yeğenim, bizim seni ne kadar sevdiğimizi, saydığımızı bilirsin. Senin ailen de en temiz ve en soylulardandır. Fakat, sen milletimize büyük bir felâket getirdin. Sen toplumumuzu bozdun, bütün milleti aptal yerine koydun. Halkın dinini ve tanrılarını kötüledin. Öbür dünyaya intikal etmiş olan atalarımızın kâfir ve sapık olduğunu söyledin. Şimdi beni dinle, ben sana bazı tekliflerde bulunacağım. Onları iyice düşün, taşın, belki de bazılarını kabul edersin." Resûlüllah (s.a.v.) buyurdular: "Ebu'l-Velid, devam et, seni dinliyorum". Utbe bin Rebîa dedi ki: "Yeğenim, şu başlattığın işin amacı, mal ve mülk toplamaksa biz sana o kadar mal ve mülk vereceğiz ki, sen bi-

zim en zengin ve varlıklı kişimiz olacaksın. Eğer büyük olmak ve iktidarı elde etmek istiyorsan biz seni reisimiz yaparız.

O Pakistan'da bu sûre "Hâmim Secde" olarak bilindiği için Üstad Ebu'l-Ala Mevdudî, burada ilgili açıklamaları yapmayı tercih etmiştir. Türkiye'de ise Kur'ân-ı Kerim, Mushaf ve meallerinde bu sûrenin adı "fussilet" olarak belirlenmiştir. Bu ad üçüncü âyetinden dolayı konduğu için biz de bu sûreyi "Fussilet" olarak kabul ediyoruz. Bu sûre ayrıca Secde, Mesabih ve Akât adlarıyla da anılır. (Mütercim) Hiçbir işimizi sana danışmadan yapmayız. Hiçbir sözünden çıkmayız. Yok eğer kral ve hükümdar olmak istiyorsan ona da razıyız. Biz seni kralımız olarak kabul ederiz. Yok eğer sana cinler geliyorsa ve sen'de onları kovacak güce sahip değilsen, sen uyurken veya uyanıkken rüya görüyorsan en iyi tabip ve hekimleri çağırırız, onlar seni tedavi ederler". Utbe bunları söylüyor ve Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini sessizce dinliyordu. Sonra şöyle konuştu: "Eb'ül Velîd, söylediklerinizi söylediniz mi, yoksa söyleyeceğiniz başka bir şey var mı?" Utbe "yok, söylemek istediklerim bundan ibarettir" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah, "o halde, şimdi beni dinleyin" dedi ve besmele çekerek işte bu Fussilet sûresini okumaya başladı. Utbe, ellerini arkaya koyup okuduklarını dikkatle dinliyordu. Rasûlüllah (a.s.) 38. âyete gelince secde etti daha sonra başını kaldırarak şöyle dedi: "Ebu'l-Velîd, cevabımın ne olduğunu duydunuz. Bundan sonrasını siz bilirsiniz." Utbe oradan kalkıp Kureyşli kabile reislerine yönelince arkadaşları aralarında, "vallahi, Utbe'nin yüzü değişmiştir. Utbe bizden gittiği yüzle gelmiyor" dediler ve yanlarına gelince de Hz. Muhammed (s.a.)in ne dediğini sordular. Utbe kendilerine şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, ben bundan önce hiç böyle bir kelâm dinlememiştim. Vallahi, billahi, bu ne şiirdir, ne sihirdir ne de kehânet. Ey Kureyşliler, beni dinleyin ve bu adamı rahat bırakın. Bana öyle geliyor ki, onun söyledikleri yankı yapacaktır. Arapların onu yendiğini farzedelim, siz bir akrabanıza el kaldırmaktan kurtulacaksınız ve başkaları onun işini bitirmiş olacaktır". Fakat diyelim ki, o Araplara gelip geldi, o zaman onun krallığı sizin krallığınız ve onun şerefi sizin şerefiniz olacaktır." Kureyşliler onun böyle konuştuğunu işitince, "vallahi, Ebu'l-Velîd, o seni de büyüledi" dediler. Utbe cevap verdi: "Vallahi, siz ne yaparsanız yapın, ben size fikrimi söyledim". (İbn Hişam, s. 313-314).

Bu olayı, bazı diğer muhaddisler de, Hz. Cabir bin Abdullah'tan naklen biraz farklı bir şekilde kaydetmişlerdir. Bu rivâyetlerde az bir ifade farkı vardır. Bazı rivâyetlere göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) Fussilet sûresinin 13. âyetini, "eğer onlar dâvetine icabetten yüz çevirirlerse de ki: "Sizi Âd ve Semûd kavimlerinin yıldırımı gibi bir yıldırımla korkutuyorum" okuyunca Utbe derhal elini Rasûlüllah'ın ağızını kapatmak için kaldırdı ve "sakın öyle konuşma" dedi. Utbe daha sonra arkadaşlarına bu telaşlı hareketinin gerekçesini şöyle anlattı: "Biliyorsunuz, ki Muhammed (s.a.v.)in ağızından çıkan bir söz yalan olmuyor. İşte ben de üzerimize bir azabın geleceğinden korktuğum için onun ağızını kapatmaya çalıştım." (Ayrıntılar için bkz. Tefsir-i İbn Kesir, s. 90, 91, el-Bedaye ve en-nihaye, s. 62).

Konusu ve bahisleri: Utbe'nin bu sözlerine cevap olarak Yüce Allah tarafından nâzil olunan konuşmada onun Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) söylediği terbiyesizce laflara hiç değinilmedi. Çünkü, söylediklerinde aslında Rasûlüllah (s.a.v.)ın niyetine ve aklî dengesine alçakça tecavüzler yapılmıştı. Onun söylediklerinin ardında şöyle bir düşünce vardı: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir peygamber ve Kur'ân-ı Kerim'in vahy olmasına nasıl olsa imkân yoktur. Muhammed'in dâvetinin amacı ya mal ve mülk veya iktidar elde etmektir, ya da, hâşâ aklî dengesi bozulmuştur. İlk durumda o Rasûlüllah ile pazarlık yapmak istiyordu. İkinci durumda ise Rasûlüllah'a açıkça hakaret ediyordu ve diyordu ki, "biz seni bir ruh doktoruna götürür, tedavi ettirir, masrafların tümünü çekeriz." Gayet tabii ki, muhalifler böyle bir terbiyesizlik yaparsa, temiz ve onurlu bir insan bunları dinlemezlikten gelir, bunlara bir cevap vermez ve sadece kendi söyleyeceklerini söyler.

İşte bu sûrede Utbe'nin sözlerine değinilmeden, Mekkeli kâfirlerin o sıralarda son derece bir küstahlık ve utanmazlıkla Kur'ân-ı Kerim'in davetinin etkisini yok etmek amacıyla sürdürdükleri muhalefet konu edilmiştir. Kâfirler diyorlardı ki, "sen ne yaparsan yap, biz senin dâvetine icabet etmeyeceğiz. Biz kalbimize mühür vurduk, kulaklarımızı kapattık, bizimle senin arasında bir duvar örülmüştür, ve bu duvar yüzünden hiçbir zaman beraber olamayacağız."

Kâfirler Rasûlüllah'a açıkça meydan okumuşlardı: "Sen dâvetine devam et, biz de sana muhalefet için elimizden geleni yapacağız".

Onların Rasûlüllah'ı (s.a.v.) pes ettirmek için kullandıkları taktik şu

idi: Ne zaman ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.)ya da bir arkadaşı halka Kur'ân'ı okumaya çalışsa, öyle bir gürültü koparılsın ki, kimse kimsenin sözünü dinleyemez.

Onlar, Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerine saçma sapan anlamlar vermek suretiyle halkı kuşkuya düşürmek ve yanlış anlamalara yolaçmak istiyorlardı. Söylenenler başka idi ve onlar bunlara başka yorumlar getiriyordu. Doğru sözü eğri yapıyorlardı. Bağlamdan herhangi bir kelime veya cümleyi çakırıp yanlış tefsir ederlerdi ve kendilerinden de bazı kelimeler ekleyip Kur'ân-ı Kerim ve bunu açıklamaya çalışan Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında insanların görüşünü bozmaya çalışıyorlardı.

Kâfirler çok gülünç iddialarda bulunuyorlardı. Bunlardan bazıları bu sûrede örnek olarak verilmiştir. Meselâ, diyorlardı ki, eğer bir Arap Arapça bir konuşma yapıyor ve bunun vahy olduğunu söylüyorsa, bunda şaşılacak ne var? Arapça onun anadilidir. Kim isterse kendi anadilinde bir kitap yazıp herkese "bu Allah'ın kelâmıdır" diyebilir. Asıl mucize, bu şahsın (Hz. Muhammed'in) birden bire kalkıp bilmediği bir dilde son derece etkileyici ve akıcı bir konuşma yapması olurdu; ve o zaman denebilirdi ki, "evet bu kelâm onun değildir ve yukarılardan bir yerden inmiştir."

İşte bu körükörüne yapılan muhalefete verilen cevabın özeti şudur:

(1) Bu Allah'ın indirdiği kelamdır ve Arapçadır. Bu kitapta açıkça belirtilen gerçeklerden cahil kimseler herhangi bir bilgi ışığı almazken akıllı kimseler bu ışığı hem görüyor hem de bundan yararlanıyorlar. Aslında, Yüce Allah'ın insanların doğru yolu bulmaları için böyle bir kelamı indirmesi büyük lütfu ve ihsanıdır. Bunun faydasız veya kötü zanneden biri varsa o onun bedbahtlığıdır. Bundan yararlananlar için müjde var, bundan yüz çevirenler ise korkmalıdırlar.

(2) Eğer siz kalbinizi hidayete karşı örtmüşseniz ve kulaklarınızı kapatmışsanız, Peygamber'in (s.a.v.) görevi dinlemeyene dinletmek ve anlamak istemeyenin kalbine mutlaka anlamını indirmek değildir. O da sizin gibi bir insandır ve ancak dinlemek isteyenlere sözünü dinletebilir ve anlamak isteyenlere anlatabilir.

(3) Siz ister gözlerinizi kapayın ister kalplerinizi örtün, ama gerçek şu ki, Rabbiniz tektir ve siz başka kimsenin kulu değilsiniz. İnadınızla bu gerçeği değiştiremezsiniz. İman eder ve kendinize çekidüzen verir-

seniz, bu kendi yararınıza olacaktır. Yok, iman etmezseniz, kendi feleâketinizi kendi hazırlarsınız.

(4) Hiç düşündünüz mü, bu şirk ve küfrü kime yapıyorsunuz? O Allah'a ki, bu sonsuz ve sınırsız kainâtı yaratmıştır, yeryüzü ve göklerin yaratıcısıdır, yarattığı ve sağladığı nimetlerden siz bu dünyada yararlanıyorsunuz ve verdiği rızkıyla besleniyorsunuz. Böyle bir Rabbe, bu önemsiz ve değersiz varlıkları ortak koşuyorsunuz ve size gerçek anlatılınca inat ediyor ve gerçeklerden kaçmaya çalışıyorsunuz.

(5) Lâftan anlamıyorsanız, o zaman bilin ki, Âd ve Semûd kavimlerine gelen azabın size de ansızın gelmesi mukadder olmuştur. Ve bu azap ta işlediğiniz suçların son cezası olmayacaktır, mahşerde yine sorguya çekilcek ve Cehennem ateşinde yanacaksınız.

(6) Cin ve insanlardan şeytanların aldattığı, kötülüklerini kendisine güzel olarak gösterdiği ve ne doğruyu düşünmeye ne de başkalarından işitmeye fırsat verdiği insan gerçekten çok talihsizdir. Bu gibi aptal insanlar burada birbirini kötülüğe teşvik ediyor, ahlâksızlıkta adeta yarışıyor, ama kıyamet gününde zorda kaldıkları zaman her biri "beni yanlış yola sevkedenleri bir elime geçirsem, ah, onları nasıl ayaklarımın altına alacağımı bilirim" diyecektir.

(7) Bu Kur'ân sağlam ve değişmez bir kitaptır. Siz küstahça oyunlar, hile ve desiselerinizle buna zarar veremezsiniz. Bâtıl ister açık, ister kapalı ister dolaylı şekilde olsun Kur'ân ve mesajına bir zarar veremez.

(8) Bu Kur'ân size kendi dilinizde sunuluyor ki, bunu iyice anlayasınız; ama siz diyorsunuz ki, bu başka bir dilde inmeliydi. Ne var ki, hidayetiniz için size bunu başka bir dil örneğin, Acemce olarak gönderseydik, bunu tuhaf karşılayan yine siz olurdunuz, bunu alaya alır ve "Arapların hidayeti için kimsenin anlamadığı Acemce bir mushaf gönderilmiştir" diye şaşkınlığınızı belirtirdiniz, ya da başkalarına böyle inandırmaya çalışırdınız. Bu demektir ki, siz aslında hidayete ermek istemiyorsunuz ve bunu kabul etmemek için türlü çeşit bahaneler uyduruyorsunuz.

(9) Siz hiç düşündünüz mü ki, Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın indirdiği bir kitap olduğu bir gerçek ise, buna muhalefette bu kadar ileri gittiğiniz için ne gibi bir sonla karşılaşacaksınız?

(10) Siz kabul etmiyorsunuz, ama çok geçmeden kendi gözlerinizle göreceksiniz ki, bu Kur'ân'ın dâveti ve mesajı bütün evrene yayılmıştır ve siz tamamen mağlup olmuşsunuzdur. O zaman siz anlayacaksınız ki, size söylenenlerin hepsi doğruydu.

Muhaliflere bu cevaplar verildikten sonra, bu şiddetli direnişin devam ettiği ortamda iman sahipleri ile Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) karşılaştıkları sorunlara da değinilmiştir. İman sahiplerinin o sıralarda Müslümanlığı tebliğ etmek şöyle dursun, kendi imanlarını korumak bile güçleşmişti. Ve Müslüman olduğu duyulan herkes binbir belâya çarpmış oluyordu. Mü'minler, düşmanların fasid dairesi, güçlü cephesi ve her tarafa hakim güçleri karşısında kendilerini tamamen yalnız ve çaresiz olduğunu görüyorlardı. Bu durumda evvelâ kendilerine şöyle denilmiştir. "Siz aslında yalnız ve çaresiz değilsiniz, aksine kimi Allah'ı kendi Rabbi olarak kabul edip bu inancında ısrarlı ve kararlı olursa, Allah'ın melekleri ona iner ve dünyadan âhirete kadar süre içinde eşlik ederler." Daha sonra kendileri şöyle teselli edilmiştir: "Kendisi de iyi ameller işleyen, başkalarını Allah'a çağıran ve göğüsünü gere gere, 'ben Müslümanım' diyen biri en iyi insandır"?

Hazret-i Nebi-yi Ekrem (s.a.v.) için o sırada en endişe verici husus şuydu: "Dâvet ve tebliğ yolunda böylesine büyük ve yüksek engeller varken görevimi nasıl yapayım?" Bu soruya cevap olarak kendisine denilmiştir ki, "Bu sahte kayalar her ne kadar yüksek görülüyorsa da güzel ahlâk silahıyla paramparça edilecekler. Sabırlı olun ve bu silahı kullanın; ve şeytan sizi kışkırtıp başka silahlar kullanmanızı isterse Allah'a sığının."

FUSSİLET SÛRESİ

(Mekke'de Nâzıl olmuştur, 54 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ
لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-4: Hâ Mîm. (Bu Kur'ân) Rahman ve Rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir. Bir kitaptır ki, âyetleri, bilecek bir kavim için ayrı ayrı açıklanmış Arapça bir Kur'ândır. Hem müjdeleyici, hem de korkutucudur.[1] Fakat onların çoğu bundan yüz çevirirler. Artık onlar, hakkı işitmezler.

Açıklamalar

1. Bu, bu sûrenin kısa girişidir. İlerdeki konuşmaları anlaşılacağı gibi, giriş bölümünde söylenen sözlerden daha sonraki konuyla yakın ilgisi vardır.

Burada önemle belirtilen ilk husus, Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş olmasıdır. Burada denilmek isteniyor ki, Mekkeli müşrik-

ler ne derlerse desinler, bu Allah'ın kelâmıdır, Hz. Muhammed'in (a.s.) bir uydurması değil. Kur'ân-ı Kerim'i dinleyip Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kızan ve ona sövenler aslında Allah'ı kötülemektedirler. Bu kitabı reddedenler aslında bir insanın kelamını değil, Allah'ın kelâmını reddediyorlar. Bundan yüz çevirenler, bir insanın kelamından değil, Allah'ın kelâmından yüz çeviriyorlar.

Bu âyetlerde dile getirilen bir başka husus, Cenab-ı Allah'ın kendi mahlûklarına Rahmân ve Rahîm olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'i indiren Allah'ın diğer sıfatları değil de Rahman ve Rahîm oluşunun belirtilmesinin amacı, bu Kitab'ı rahmetinin bir icabı olarak dünyaya indirmiş olmasıdır. Bu kitap bir rahmettir ve bundan yüz çeviren, bundan kaçan, bunu reddeden ve bunu dinledikten sonra öfkelenenlerin, aslında kendi kendilerine düşmanlık ettikleri belirtilmiştir. Bu kişiler büyük bir nimetten ve rahmetten mahrum kalıyorlar. Zira, Allah bu kitabı kıyamete kadar insanlığın hidayeti için indirmiştir. Bunu ciddiye almayan, bundan ders ve ibret almayan kendi kuyusunu kendi kazmış oluyor; doğru yolu bırakıp yanlış yola sapıyor ve karanlıkta bocalamaya mahkum oluyor. Cenab-ı Allah kendi fazlıyla insanları yaratmış, onlara rızık vermiş ve onların maddi, manevi huzur ve refahı için bir kulu vasıtasıyla kendi kelâmını indirmiştir. Şimdi bu nimet ve rahmetten dolayı Allah'a minnet ve şükranını belirtmek yerine onunla kavga etmeye ve onu öfkelendirmeye çalışan bir kişiden daha büyük bir nankör olabilir mi?

Burada temas edilen üçüncü nokta, Kitabullah'ın gayet açık ve kolay bir dilde indirilmiş olmasıdır. Bu kitapta her şey açık açık ifade edilmiştir. Bunda muğlak ve anlaşılmayacak herhangi bir konu ve mesele yoktur. Dolayısıyla, kimse, "vallahi, ben bu kitabın ne dediğini anlamıyorum" diye bundan kaçamaz ve paçasını kurtaramaz. Bu öyle bir Kitap'tır ki, bunda Hakk'ın ve Bâtıl'ın ne olduğu açık seçik belirtilmiştir. Bunda doğru inançların ve yanlış inançların ne olduğu, güzel ahlâk ve ahlâksızlığın, iyiliğin ve kötülüğün ne olduğu gayet açık bir şekilde anlatılmıştır. Bunda, insanın hangi yolu takip etmesi halinde refâh ve felâh bulacağı, hangi yola gitmesi halinde kendine zarar vereceği sarih ve bariz bir şekilde ortaya konmuştur. Böylesine açık bir hidâyeti reddeden, buna ilgi göstermeyen ve bunun için inandırıcı ve

doyurucu herhangi bir özür ve sebep göstermeyen bir kişi, kendi hatasında ısrar ve yanlışlığına devam etmek istemiyorsa başka ne olabilir?

Bir başka nokta da, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olmasıyla ilgilidir. Yani, Kur'ân-ı Kerim başka bir dilde olsaydı, Araplar bu kez, "biz bu kitabı nasıl okuyalım, bu Arapça yazılmış değildir ki" diye bahanelerde bulunabilirlerdi. Ama, Cenab-ı Allah bunu Arapça olarak indirmek suretiyle Arap müşriklerin bu bahane ve iddiasına da imkan bırakmadı. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yusuf, dipnot 5, Resail-ü Mesâil, I, s. 19-23).

Beşinci nokta, Kur'ân-ı Kerim'in "âyetlerini bilen kavme" mahsus olmasıdır. Yani, bu Kitap'tan ancak ilim ve idrak sahipleri faydalanabilirler, akılsız ve ahmaklar bunun değerini bilemezler. Kur'ân-ı Kerim kıymetli bir taş veya elmas gibidir. Bir elmas ile âdi bir taş arasındaki farkı bilmeyen bir kişi gayet tabii ki, bu ilim ve irfan kaynağından yararlanamaz.

Altıncı husus, Kur'ân-ı Kerim'in hem müjdeleyici, hem korkutucu bir eser olmasıdır. Yani, Kur'ân-ı Kerim sade ve mücerred bir eser değildir ki, bunda sadece felsefe düşünce ve edebiyatın güzel örnekleri olsun ve bunları kabul edip etmemek bir şey ifade etmesin. Aksine, bu kitap gayet açık bir biçimde dünyaya meydan okumakta ve doğru ile yanlışın neticelerini bildirmektedir. Böyle bir kitabı ancak bir budala dikkate almayıp reddedebilir.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي
آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ۝

5: Onlar: "Bizi dâvet ettiğin şeyden kalblerimiz örtüler içindedir.[2] Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda bir perde vardır.[3] O halde, sen (kendi dinince) amel et, biz de (kendi dinimize göre) hareket ederiz" dediler.[4]

Açıklamalar

2. Yani verdiğin mesaj ve öğretilerin kalbimize girmenin tüm yolları kapanmıştır.

3. Yani, senin davetin seninle bizim aramızı açmıştır. Davetin bizi birbirimizden ayırmıştır. Bu, bizim bir araya gelmemizi engelleyen unsur olmuştur.

4. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi, bizim sizinle bir alışverişimiz yoktur. İkincisi, eğer sen davet ve tebliğ işinden vazgeçmezsen vazgeçme, işine devam et, biz de sana muhalefet etmekten vazgeçmeyeceğiz ve seni yenmek ve işinden alıkoymak için elimizden ne geliyorsa yapacağız.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَٱسْتَقِيمُوٓا۟
إِلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ۝٦

6: (Habibim) de ki: "Ben de sizin gibi bir insanım,[5] yalnız bana vahyolundu ki, "İlâhınız bir tek İlâhtır.[6] "Bunun için, hepiniz O'na teveccüh ediniz.[7] Ve O'ndan mağfiret dileyin.[8] Şiddetli azap, o müşrikleredir.

Açıklamalar

5. Yani, kalbınızı örten örtüyü kaldırmaya, sağır olan kulaklarınızı açmaya ve sizinle benim arasındaki perdeyi aralamaya gücüm yetmez. Çünkü ben de sizin gibi bir insanım. Ben ancak anlamaya hazır olan birine anlatabilir, dinlemeye razı olan birine dinletebilir ve benimle görüşmek isteyenle görüşebilirim.

6. Yani, siz ister kalbinizi örtün ister kulaklarınızı tıkayın, ama şu bir gerçektir ki, sizin birden fazla tanrınız yoktur. Sizin tek bir Rabbiniz vardır ve siz de onun kulusunuz. Ve bu bir kuram veya felsefe değildir, ben bunu kafamda yaratmadım ve dolayısıyla, bu hem doğru hem yanlış olma ihtimalinin eşit olduğu bir nazariye değildir. Aksine, bu gerçek bana vahy ile anlatılmıştır ki, bunda yanlışlık olma ihtimali hiç yoktur.

7. Yani, başka kimseyi ilâh olarak kabul etmeyin, başka kimseye kulluk ve ibadet etmeyin, başka kimseyi yardımınıza çağırmayın, başka kimsenin önüne başınızı eğmeyin ve başka kimsenin örf ve âdet, kanun ve kurallar ile geleneklerine uymayın ve bağlayıcı gözüyle bakmayın.

8. Yani mağfiret dileyin şimdiye kadar Yüce Allah'a yaptığınız nankörlükten dolayı, şimdiye kadar işlediğiniz şirk ve küfür ile itaatsızlıktan dolayı ve Allah'ı unutup işlediğiniz sayısız günahlardan dolayı.

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ
فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾

7-9: Onlar, zekâtı vermezler[9] ve ahireti de inkâr ederler. Muhakkak, iman edip sâlih amel işleyenlere bitmeyen bir ecir ve mükafat vardır.[10] De ki: "Arzı iki günde yaratanı siz mi inkâr edeceksiniz? Ve O'na eşler koşacaksınız? O. Âlemlerin Rabbidir.

Açıklamalar

9. Burada kullanılan "zekât" kelimesi hakkında müfessirler arasında ihtilaf vardır. İbn Abbas (r.a.) ve güzide öğrencileri İkrime ile Mücahid, burada zekât'tan, Tevhid inancı ve Allah'a itaatten elde edilen nefsin temizliği kastedildiğini kaydetmişlerdir. Bu tefsire göre âyetin tercümesi şöyle olacaktır: "Dürüstlüğü ve temizliği benimsememiş olan müşrikler için büyük felâket vardır". Katade, Süddi, Hasan Basrî, Dahhâk, Mükâtil ve İbnü's-Saib'in yer aldığı ikinci gruptaki müfessirler ise "zekât"ın burada bilinen anlamda, yani, malın zekâtı olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu tefsire göre âyetin anlamı şudur: "Şirk koşup Allah'ın ve zekât vermeyip kulların haklarını gaspedenler için büyük felâket vardır."

10. Burada aslında "ecrün gayrü memnûnin" kelimeleri kullanılmıştır ki, bunların iki anlamı daha vardır: (1) Bu öyle bir ecirdir ki, hiçbir zaman eksilmeyecektir. (2) Bu ecir ve mükâfat bir hasis ve eli sıkı birinin ihsanı gibi olmayacaktır ki verdiği şeyi bir lütuf sayar ve her defasında bundan sözetmeyi sever.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ
أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾

10: Allah, arz üzerinde sâbit dağlar yarattı. Onu bereketli kıldı.[11] Sorup sual edenler için, herkese eşit olmak üzere rızıklar verdi.[12] Bunların hepsi dört günde tamamlandı.[13]

Açıklamalar

11. Arzın bereketlerinden, milyonlarca yıldan beri topraktan çıkan ve ancak mikroskopla görülebilen böceklerden tutun da, insanların bugün kaydettikleri gelişmenin ihtiyaçlarını karşılayacak sonsuz ve sınırsız nimetler kastedilmiştir. Bu berektlerin en büyüğü su ve rüzgardır ki, bunlar yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve insanların hayatî ihtiyaçlarını karşılıyor.

12. Bu âyetin tefsiriyle ilgili müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı müfessirler bunu şöyle tercüme etmişlerdir: "Sorup sual edenler için rızıklarını tam dört günde takdir etti", yani ne az, ne çok, tam dört günde takdir etti.

İbn Abbas, Katade ve Süddi bu âyeti şöyle tercüme etmişlerdir: "Arayıp soranlara, "dört gün" diye cevap verilmiştir". Yani bir kimse, bu işin kaç günde tamamlandığını sorduğunda, en iyi cevap, "dört gün" diye karşılık vermektir.

İbn Zeyd ise bu âyeti şöyle yorumlamıştır: "Yeryüzünde rızık arayanların ihtiyaçları, dört günde takdir edilmiştir".

Dilbilgisi ve gramer kurallarına göre âyetin kelimeleri bu üç anlamı da taşır niteliktedirler. Ancak bizce, ilk iki anlamın fazla bir değeri yoktur. Şöyle ki, yer ve ortama bakacak olursak bu işin ne bir saat eksik ne bir saat fazla, tam dört günde tamamlanmanın gerçek bir değeri ve anlamı yoktur. Zamanda bir eksiklik veya fazlalık olursa. Yüce Allah'ın kudreti, ulûviyeti veya hikmetinin ifadesinde bir eksiklik mi ola-

caktır? Ayrıca, "rızık arayanların ihtiyacı tam dört günde karşılandı" şeklindeki tefsir de çok zayıf kalıyor. Zâten âyetten önce ve sonra bahsedilen konulardan hiçbirinden bir kimsenin bu yönde bir soru sorduğu ve kendisine ilgili cevabın verildiği karinesinin varolduğu ortaya çıkmıyor. Ne kimse bu işin kaç günde sorduğu, ne de ona cevap olarak bu âyetin indiği ifade olunmuştur. Bu sebeple, biz üçüncü anlamı benimsedik. Bizce âyetin anlamı ve açıklaması şudur: Yüce Allah, yeryüzünde yaratılıştan başlayarak kıyamet gününe kadar yarattığı ve yaratacağı mahlûkların hepsinin istek ve ihtiyaçlarına tam uygun olarak yiyecek, içecek ve rızıklarını hesapladı ve kendilerine ihsan etti. Sulu ve susuz yerlerde biten sayısız bitkilerin her birinin yetişme ve beslenme şekli ayrıdır. Cenab-ı Allah, canlı yaratıkların sayısız türünü karada, denizde ve sulu yerlerde yaratmıştır ve bunların her türü kendine özgü eşya ile beslenirler. Bunların hepsinden ayrı bir yaratık da insandır ki, sadece bedensel gelişmesi için gıdaya ihtiyacı yoktur, ayrıca ruhsal ve zihinsel zevkleri için de türlü çeşit gıdaya ihtiyaçları vardır. Şimdi, Allah'tan başka kim bu yeryüzünde hayatın başlamasıyla sona ermesine kadar ne tür yaratıkların kaç bireylerinin nerede ve ne zaman yaratıldığı ve yaratılacağını ve beslenmeleri için ne gibi şeylere ihtiyaçları olduğunu bilebilir? Yüce Allah, yaratılış sisteminde nasıl ki, yiyecek, içecek ve başka şeyler talep eden bu yaratıkları yaratmayı planlamıştı, onların istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere de gereken bütün şeyleri vermiştir.

Çağımızda bazı kimseler Marksist kömünist ideolojisinin İslâmî baskısını "Kur'ân'ın Rububiyyet nizamı" adıyla çıkarmış ve "Sevaen li's-Sailin" ifadesini "dileyenleri eşit olarak" şeklinde anlamışlardır. Bu adamlar bu hususta şöyle deliller sunmaktadırlar: "Allah herkes için eşit miktarda yiyecek ve içecek yaratmıştır. Dolayısıyla, herkese karne ile eşit miktarda yiyecek ve içecek vermenin mümkün olduğu bir devlet düzeni kurulmalıdır. Çünkü, özel mülkiyetin sözkonusu olduğu toplumda Kur'ân'ın öngördüğü hayat tarzı gerçekleştirilemez." Bu gafiller Kur'ân-ı Kerim'i kendi sapık düşünceleri doğrultusunda yorumlama hevesiyle, "sailin" kelimesinin sadece insanların değil, tüm canlıların beslenmeleri için kullanıldığını unutmuşlardır. Gerçekten de, Allah, yaratıkların her türü için eşit miktarda yiyecek, içecek ve diğer şeyler belirlemiştir diyebilir miyiz? Sizler, bu kainât içerisinde gıdaların ve rızıkların herkese eşit miktarda dağıtıldığını görüyor musunuz? Bu gıdalar ve

rızıklar belli bir karne ile mi verilmektedir? Verilmiyorsa, demek ki, bitkiler ve hayvanların dünyasında ki, burada insanların kurduğu devletler yoktur, Allah'ın saltanatı doğrudan gıda dağıtımını yapmaktadır. Allahü Tealâ kendi kitabı olan Kur'an'ın kanununa hâşâ aykırı mı hareket etmektedir? Ayrıca, bu adamlar, insanların beslemekle mükellef oldukları hayvanlar, örneğin, koyun keçi, inek, manda, at, katır ve deve v.s. ler de "sailin" tarifine girmektedir. Eğer Kur'ân yasası tüm sailine (muhtaçlara) eşit miktarda gıda ve rızık verilmesi şeklinde ise ve bu düzenin kurulması ve yürütülmesi için Rabbani bir devletin kurulması kastedilmişse, bu devlet insanlar ve hayvanlar arasında da ekonomik eşitlik sağlayabilecek midir?

13. Bu bölümde müfessirler genellikle bir güçlükle karşılaşmışlardır. Şöyle ki, eğer Allah'ın, yeryüzünü iki günde yarattığı, dağları yerleştirmesi ve bereketli gıdaları sağlaması için de dört günde yarattığını kabul edersek, ilerde gökyüzünün de iki günde yaratılmış olduğunun belirtilmesiyle birlikte, bu süre toplam olarak 8 gün eder. Oysa, Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde, kainatı 6 günde yarattığını bildirmiştir (Örneğin, bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, s. 36, 261, 324, 460). Bu nedenle, hemen hemen bütün müfessirler, yeryüzünün yaratıldığı süre olarak zikredilen 2 günü, 4 günün içinde kabul etmişler ve böylece, gıda ve rızıkların takdiri ile birlikte hepsi toplam 4 gün olur. Ne var ki, bu açıklama, hem Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine aykırıdır hem de, gereksiz zahmetten kurtulmak amacıyla boşuna tevile ihtiyaç duyulmuştur. Aslında yeryüzünün yaratılması için harcanan iki gün, kainâtın tümünün yaratıldığı iki günlük sürenin dışında değildir. Nitekim, ilerideki âyetlere dikkat ediniz. Bunlarda yer ile gök ikisini yaratılmasından aynı zamanda bahsedilmiştir ve Cenab-ı Allah'ın iki günde 7 gök yarattığı kaydedilmiştir. Bu 7 gökten, tüm kainat kastedilmiştir ki, dünyamız da bunun bir parçasıdır. Daha sonra dünyamız, kainâtın diğer sayısız yıldız ve gezegenleri sözkonusu iki günde somut bir yerküresi şeklini alınca, Allahu Teâlâ bunu canlıların yaşayabileceği bir gezegen haline getirmeye başladı ve yukarıda bahsedilen tüm gıda, rızık ve nimetleri dört gün içinde yaratıverdi. Bu dört gün içinde diğer yıldızlar ile gezegenlerde ne gibi geleşmelerin kaydedildiğini Yüce Allah burada açıklamamıştır; zira, Kur'ân-ı Kerim'in inişi sırasındaki insanlar şöyle dursun, çağımızın insanları bile bu gibi bilgileri hazmedecek yetenek ve dayanma gücüne sahip değillerdir.

ثُمَّ اسْتَوَىٰٓ إِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ
لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ ﴿١١﴾

11: Sonra bir duman halinde olan göğün yaratılmasına geçti.[14] Ona ve arza, "isteyerek veya istemeyerek vücuda gelin" dedi. Onlar da "isteyerek geldik" dediler.[15]

Açıklamalar

14. Burada şu üç noktaya açıklık getirmek gerekmektedir:

1) Burada "gök"ten, daha sonraki cümlelerden de anlaşılacağı gibi, tüm kainât kastedilmiştir. Başka bir deyişle, Yüce Allah kainâtın yaratılmasına geçti.

2) Burada "duman"dan, kainâtın yaratılmasından önce bir bulut şeklinde olan tüm maddeler nesnelerin muğlak ve meçhul şekli kastedilmiştir. Çağımızda bilim adamları bunu "nebula" olarak adlandırmaktadırlar. Ve kainat'ın başlamasıyla ilgili kavramları da bu yöndedir. Yani, kainatın yaratılmasında kullanılan madde bir "nebula" gibi dağınıktı.

3) Yüce Allah'ın, "göğün yaratılmasına geçti"ği şeklindeki ifadeden, önce yeryüzünü yarttığı, sonra buna dağlar yerleştirdiği, bereketli gıdalar verdiği ve daha sonra kâinatın yaratılışına geçtiği anlaşılmamalıdır. Bu yanlış anlamayı, daha sonraki şu cümle ortadan kaldırmış oluyor: "Ona ve arza, isteyerek veya istemeyerek vücuda gelin dedi. Onlar da isteyerek geldik dediler". Bu cümle gösteriyor ki, bu âyette ve daha sonraki âyetlerde ne yeryüzü ne de göğün varolduğu, aksine kainatın yaratılmasına geçildiği andan bahsedilmektedir. Sadece "sümme" kelimesi, yeryüzünün gökten önce yaratıldığı iddiasının dayanağı olamaz. Kur'ân-ı Kerim'de "sümme" kelimesinin, sadece zaman sıralaması için değil, konuşma ve söz sırasını belirtmek üzere kullanıldığının çeşitli örnekleri vardır. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Zümer sûresi, dipnot: 12).

Kur'ân-ı Kerim açısından yeryüzünün mü yoksa gökyüzünün mü daha önce yaratıldığı eskiden beri müfessirler arasında tartışma konu-

su olmuştur. Müfessirlerin bir grubu bu âyet ve Bakara sûresinin 29. âyetine dayanarak yeryüzünün daha önce yaratıldığını öne sürmüştür. Diğer grub ise Naziat sûresinin 27-33 âyetlerinden gökyüzünün daha önce yaratıldığı anlamını çıkarmıştır; zira, bu âyetlerde yeryüzünün gökten daha sonra yaratıldığı açıkça belirtilmiştir. Ancak burada şu gerçek gözardı edilmemelidir ki, Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir yerde kainâttan sözedilirken, okurlara fizik veya astronomi dersi verilmek istenmemiştir. Aksine, tevhid ve âhiret gibi inançlar vurgulanırken birçok örnekler verilmiş, bu arada yeryüzü ile gökyüzünün yaratılmasından da sözedilmiştir. Onun için, her zaman, yeryüzü ve gökyüzünün yaratılmasından sözedilirken zaman sıralamasına dikkat edilmesine gerek duyulmamıştır. Bunlardan biri önce ya da sonra yaratılmış olsun, gerçeği değiştirmez; yani ikisi de Allah'ın tek oluşunu ve bütün kainâtı sadece eğlence olsun diye yaratmamış olduğunu kanıtlamaktadır. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân bazan yeryüzünün, bazan da gökyüzünün yaratılışından sözeder. İnsana verilen Allah'ın nimetleri vurgulanması gerektiği zaman genellikle yeryüzünden önce bahseder; zira, bu nesne insana daha yakındır. Ve nerede Allah'ın büyüklüğü ve eşsiz kudretinden bahsedilmesi gerekiyorsa orada genellikle önce gökyüzünden sözeder; zira gökyüzü veya sonsuz uzayın görüntüsü insanı her zaman hayrete ve dehşete düşürür.

15. Cenab-ı Allah bu sözlerle kendi yaratılış yöntemini öyle anlatmıştır ki, İlâhi yaratılış biçimi ve insanî yaratıcılık arasındaki fark açıkça ortaya çıkıyor. İnsan her şeyi yaratmak veya yapmak isterken bunu önce kafasında şekillendiriyor; bununla ilgili gereken malzemeleri topluyor ve daha sonra hazırladığı plan ve projesine göre bu malzemeleri kullanmaya çalışıyor. Bu çabaları sırasında kendi plan ve projesine göre şekillendirmek istediği malzemeler sürekli direniyor; hatta bu direniş başarıya ulaşıyor ve düşünülen şey plana göre hazırlanamıyor; bazan ise insanın çabası galip geliyor ve o, istediği şeyi düşündüğü gibi yapabiliyor. Meselâ, diyelim ki, bir terzi bir gömlek dikmek istiyor. Terzi bunu yapmak için önce gömleğin desenini kafasında oluşturur; daha sonra malzemeyi, yani kumaşı alır ve kafasındaki desenine göre ölçüp biçip kesmeye çalışır ve daha sonra diker. Bu arada kumaşın kalitesi ve özellikleri yüzünden terzi projesini gerçekleştirmekte güçlük çeker. Bu mücadele ya kumaşın galip gelmesiyle ve terzinin gömleği istediği şekilde dikmemesiyle sonuçlanır, ya da, terzinin galibiyeti

ve gömleğin tam dilediği gibi hazırlanmasıyla sonuçlanır. Buna karşılık Allah'ın yaratılış yöntemine bakın. Kainât'ın ham maddesi bir duman veya nebula gibi duruyordu. Yüce Allah buna bir şekil verip kainâtı bugünkü haliyle yaratmak istedi. Bunun için, Allah sanatkâr olan bir insan gibi önce dünya, ay, güneş ve diğer yıldızlar ile gezegenleri yaratmadı, aksine kainâta, kafasındaki tasarısı ve planına göre oluşma emri verdi, yani bir duman ve bulut gibi yayılmış olan maddeye, yaratmak istediği galaksi, yıldızlar ve gezegenlerin şeklini almasını emretti. Bu madde veya malzemede Allah'a karşı direnme gücü yoktu; Cenab-ı Allah da kâinatı istediği şekle sokmakta herhangi bir zahmete katlanmadı. Emri verilir verilmez madde itaatkâr bir kul veya uşak gibi büzülüp eğilmeye başladı ve 48 saatte tüm kainat dünya ile birlikte meydana gelmiş oldu. Yüce Allah'ın bu yaratılış metodu, tüm kainat dünya ile birlikte meydana gelmiş oldu. Yüce Allah'ın bu yaratılış metodu, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde sadece, "Allah ne zaman bir şey yapmaya karar verse, emrini verir ve o şey oluşuverir" şeklinde anlatılmıştır. (Bkz. el-Bakara, dipnot 115, Al-i İmran, dipnot 44, 53, en-Nahl, dipnot 35, 36, Meryem, dipnot 22, Yasin 82. âyet v.s.)

فَقَضٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَآءٍ أَمْرَهَا ۚ
وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۖ وَحِفْظًا ۚ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ
الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَٰعِقَةً مِّثْلَ صَٰعِقَةِ
عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا
تَعْبُدُوٓا إِلَّا اللَّهَ ۖ قَالُوا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَٰٓئِكَةً فَإِنَّا
بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿١٤﴾

12-14: Böylece iki günde yedi gök olarak tamamlayıp her göğe vazifesini vahyetti. Ve dünya göğünü de kandillerle donattık. Onu iyice koruduk.[16] İşte bu Gaalib, Kaadir ve Alîm olan Allah'ın takdiridir. Eğer onlar, dâvetine icabetten yüz çevirirlerse[17] de ki: "Sizi Âd ve Semûd kavimlerinin yıldırımı gibi bir yıldırımla korkutuyorum". Onlara peygamberler önlerinden ve arkaların-

dan gelerek:[18] **"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" dediler. Onlar da: "eğer Rabbimiz isteseydi (üzerimize) melekler indirirdi. Biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" dediler.[19]**

Açıklamalar

16. Bu âyetlerin anlaşılması için Tefhimü'l-Kur'ân'ın şu yerlerine bakmak yararlı olacaktır: el-Bakara dipnot 34, er-R'ad, dipnot: 2, el-Hicr dipnot: 8-12, el-Enbiya, dipnot 34, 35, el-Müninun, dipnot 15, Yasin, dipnot: 37, es-Saffat, dipnot: 5,6).

17. Yani, Allah ve Ma'bûd'un ancak bu dünya ile tüm kainâtı yaratmış olan birinin olduğunu kabul etmezler ve bu Allah ile birlikte, gerçekte O'nun mahlûku ve memlûku (kölesi) olan başkalarının da mabud yapmaları ve O'nun kişiliği ile özellikleri, hak ve yetkilerinde ortak yapmalarında ısrar ederler.

18. Bu cümlenin birkaç anlamı vardır: (1) Onlara peygamberler üstüne peygamberler geldi (2) Peygamberler onlara mesajlarını her yönüyle anlatmaya çalıştılar ve onları doğru yola getirmek konusunda hiçbir fedakarlıktan çekinmediler. (3) Onlara, ülkelerinde ve çevredeki diğer ülkelere de peygamberler geldi.

19. Yani, Allah dinimizi beğenmez ve bizi bundan uzaklaştırmak için bize bir peygamber göndermek isterseydi, melekleri gönderirdi. Sen çünkü melek değilsin ve insansın, onun için seni Allah'ın gönderdiğine, ve senin bize sunmakta olduğun dine iman etmemiz ve kendi dinimizi bırakmamız için gönderdiğine inanmıyoruz. Kâfirlerin, "sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" şeklindeki sözleri sadece alay etmek amacıyla söylenmişti. Bu demek değildir ki, onlar onun veya onunla gönderilen şeylerin Allah tarafından gönderildiğine gerçekten inanıyorlardı, ama yine de inkar ediyorlardı. Bu aynen Fir'avn'ın Hz. Mûsa hakkında söylediği bu sözlerine benziyordu: "Size gönderilen bu peygamberiniz herhalde delidir" (eş-Şuara: 27) (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yasin sûresi, dipnot:11)

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا
فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ۖ أَوَلَمْ

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۖ وَكَانُوا
بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ
نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ
أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾

15-16: Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere ululuk gösterip: "Bizden daha kuvvetli kim var?" dediler. Görmezler mi ki, onları yaratan Allah, onlardan daha kuvvetlidir. Fakat onlar, inatla âyetlerimizi inkâr ettiler. Onlara dünyada zillet ve hakaret azabını tattırmak için uğursuz günlerde üzerlerine şiddetli bir rüzgâr gönderdik.[20] Ahiret azabı, elbette daha fazla zelîl ve hakîr edicidir.[21] Onlara yardım da olunmaz.

Açıklamalar

20. "Uğursuz günler" ifadesinden, bahsedilen günlerin kendilerinin uğursuz olduğu, azabın da, bu uğursuz günlerin Âd kavmine geldiği için indiği anlaşılmamalıdır. Çünkü durum böyle olsaydı ve adı geçen günlerin kendileri uğursuz olsayıda azap, yakın ve uzaktaki bütün kavimlere gelirdi. Bu bakımdan, bu cümlenin doğru anlamı, azabın bu kavme inmesi yüzünden sözkonusu günler uğursuzdu, olabilir. Dolayısıyla, bu âyete dayanarak günlerin uğurlu veya uğursuz olduğuna hüküm verilmez.

Şiddetli rüzgar için "rihan serser" ifadesi kullanılmıştır ki bunun anlamı konusunda sözlük uzmanları arasında ihtilaf vardır. Bazıları bundan "sıcaklık dalgası" bazıları da, "dondurucu soğuk"un kastedildiğini ifade etmiştir. Yine bazıları bunun "estiğinde büyük gürültü çıkaran rüzgar" olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ama, hepsi de rüzgarın çok şiddetli ve fırtına gibi olması konusunda birleşmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu azapla ilgili verilen bilgiler şunlardır: Şiddetli rüzgar veya fırtına tam yedi gece ve sekiz gün esti. Bu fırtına öylesine şiddetli idi ki, insanların kurumuş hurma ağaçları gibi düşüp ölmelerine yolaçtı. (el-Hakka: 7). Şiddetli rüzgar, üzerinden geçtiği her şeyi çürüttü (ez-Zariat: 42) Rüzgarın esmeye başlamasından önce hava ka-

rarınca Âd kavmi çok neşeliydi; çünkü bunun ardından bulutlar ve yağmurun geleceğini ve ekinlerinin sulanacağını sanıyordu. Ancak rüzgar kopunca ortalık mahvoldu (el-Ahkâf: 24, 25).

21. Bu azap, onların kibirlenmeleri sonucu gelmişti. Çünkü onlar kendilerinin çok kuvvetli ve kudretli olduklarını sanıyor ve Hak'tan yüz çeviriyorlardı. Böylece, Allah'ın azabı onların büyük bir bölümünü helâk ederek, kurdukları medeniyeti ortadan kaldırmış ve geride kalanlarını da rezilliğe sürükleyerek, daha önce zülmettikleri kavimlerin önünde rezil-ü rüsvâ etmişti. (Âd kavmi ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 51-53, Hûd, dipnot: 54-66, el-Müminun, dipnot: 34-37, eş-Şuara, dipnot: 88-94, el-Ankebût, dipnot: 65).

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ
يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾

17-19: Semûd kavmine gelince: Onlara da doğru yolu gösterdik. Onlar körlüğü hidayete tercih ettiler. Amellerinin cezası olarak onları şiddetli sayha yakalayıp helâk etti. İman edip Allah'tan korkanlar ise kurtuldu.[22] Allah'ın düşmanları toplanıp hep birden Cehennem'e götürülecekleri[23] gün. Evvelkileri, sonrakileri gelinceye kadar bekletilecektir.[24]

Açıklamalar

22. Semûd Kavminin başına gelenle ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 57-59, Hûd, dipnot: 69-74, el-Hicr, dipnot: 42-46, el-İsra, dipnot: 68, eş-Şuara, dipnot: 95-106, en-Neml, dipnot: 58-66.

23. Burada asıl ifade edilmek istenen, "Allah'ın düşmanları, toplanıp hep birden İlâhi mahkemeye götürülecekleri gün"dür, ancak burada onların toplanıp Cehennem'e götürüleceği belirtilmiştir, çünkü onlar eninde sonunda Cehennem'e gideceklerdir.

24. Yani, insan toplulukları ve nesillerin hesabı sırasıyla birer yapılmayacaktır, aksine dünyanın kuruluşundan bitimine kadar doğup ölen tüm nesiller ve topluluklar bir araya getirilip toplu halde hesaba tabi tutulacaklar. Çünkü, bir insan kendi ömrü boyunca iyi veya kötü işlediği bütün amelleriyle beraber ölmez. Bir insanın iyi veya kötü amelleri öldükten sonra da uzun süre etkilerini sürdürür; dolayısıyla, o insan bu etkilerinden sorumlu olur. Aynı şekilde bir insan neslinin kendi yaşadığı dönemde yaptıklarının etkileri daha sonraki nesillere yüzyıllara kadar devam eder ve bu iyi veya kötü mirasından sorumlu olur. Muhasebe ve adaletin sağlanması sırasında tüm bu etkiler ve şartlar gözönünde tutulmalı ve gereken deliller ile tanıklıklara dikkat edilmelidir. Bu sebeple, kıyamet gününde her nesil gelip bekletilecek, taa ki, bütün nesiller toplansın. Mahkemede duruşma ancak ilk ve son nesillerin toplanmasıyla başlayacaktır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 30).

حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ
عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

20: Nihayet oraya ulaştıklarında, dünyada işledikleri şeyler hakkında kulakları, gözleri ve derileri kendilerinin aleyhinde şahidlik edecektir.[25]

Açıklamalar

25. Hadis-i şeriflerde yapılan açıklamalara göre inatçı ve küstah bir sanık kendi suçlarını kabul etmek ve verilen delilleri reddetmekte ısrar etmeye başlayınca, Allahü Tealâ'nın emriyle onun vücudunun bütün organları onun aleyhinde tanıklık etmeye başlayacaklardır. Bu hususta Hz. Enes, Hz. Ebu Musa Eş'ari, Hz. Ebu Said Hudri ve Hz. İbn Abbas (r.a.)in güvenilir ve mu'teber hadisleri vardır. Bu hadisler Rasûlüllah'a (a.s.) atfen, Müslim, Nesai, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, ve Bezzar gibi muhaddisler tarafından nakledilmiştir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yasin, dipnot: 55).

Yukarıdaki âyet ve diğer âyetler, âhiret, âleminin bir hayaller âlemi değil, gerçek bir dünya olacağını göstermektedir. Âhiret âleminde tıpkı dünyadaki gibi insanlar vücut ve ruhlarıyla beraber ye-

ni bir hayata başlayacaklardır. Âhirette dünyadaki gibi insanlar aynı madde, malzeme ve atomlardan oluşacaklardır. Âhirette taşıdıkları bedenler dünyadaki gibi olacaktır ve organları da aynen kalacaktır. Çünkü, böyle olmazsa, Allah'ın mahkemesinde organların vücut sahibinin aleyhinde tanıklık edecekleri yolundaki ifadenin hiçbir anlamı kalmaz. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'in şu âyetleri de dikkate değerdir: el-İsra, âyetler: 49-51, 98, el-Mü'minun, âyet: 35-38, 82 83, en-Nûr, 24, es-Secde: 10, Yasin: 65, 78, 79, es-Saffât: 16-18, el-Vakıa: 47-50, en-Naziat: 10-14.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۖ قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي
أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا
أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَٰكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ
كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ
أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى
لَهُمْ ۖ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

21-24: Onlar, derilerine: "Niçin aleyhimizde şahidlik ettiniz?" derler. Derileri de: "Bizi, her şeyi söyleten Allah söyletti.[26] Sizi ilk defa O yarattı. Ve O'na döndürülürsünüz" cevabını verirler. Kulaklarınızın gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinize şahidlik edeceklerini ümid etmediğinizden onlardan sakınmadınız. Bilâkis, Allah'ın, yapmakta olduğunuz şeylerin bir çoğunu bilmez zannettiniz. İşte Rabbinize karşı olan bu zannınızdır ki, sizi helâk etti. Ve ziyan edenlerden oldunuz.[27] Eğer sabretseler de etmeseler de, Cehennem onların mekânıdır. Eğer dünyaya tekrar dönmek isterlerse, artık dünyaya iade olunmazlar.[28]

Açıklamalar

26. Bundan anlaşılıyor ki, kıyamet gününde insanların sadece organları değil, dünyada nelerin önünde bir amel işlemişlerse onların

hepsi duruşma sırasında tanıklık edeceklerdir. Aynı şey Zilzâl sûresinde de ifade edilmiştir: "Arz, içindeki ağırlıklarını çıkardığında. İnsan, "Buna ne oluyor?" der. O gün yer bütün haberlerini anlatacaktır. (Yani, yer, üzerinde insanın yaptıklarının tümünü anlatacaktır). Çünkü Rabbin öyle yapmasını ona vahyetmiştir."

27. Hz. Hasan Basri (r.a.) bu âyeti güzel bir biçimde açıklamıştır: "Her insanın tutumu, ve davranışı, Rabbi hakkında belirlediği tasavvur ve kavrama göre oluşur. Sâlih bir müminin tutum, davranış ve amelleri doğru ve uygun olur, çünkü Rabbi hakkında iyi bir düşünceye sahiptir. Bunun tam aksine bir kâfir, münafık, fasık ve zâlimin yaptıkları yanlış ve kötü olur çünkü, Rabbi hakkında bir takım saplantılara sahiptir. Aynı hususu Hz. Peygamber (s.a.v.) gayet öz ve veciz bir şekilde şöyle dile getirmiştir: "Rabbiniz diyor ki, "Kulum beni nasıl tasavvur ediyorsa, ben öyleyim." (Buhari ve Müslim).

28. Bu ifade şu üç anlama gelebilir: Eğer onlar dünyaya dönmek isterlerse dönemeyecekler, Cehennem'den çıkmak isterlerse çıkamayacaklar ve tövbe ve istiğfar etmek isterlerse tövbeleri kabul olunmayacaktır.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ
فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي
أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ۝

25: Biz, onlara bir takım dostlar musallat kıldık. Önlerinde ve arkalarında olan şeyleri onlara süslü gösterdiler.[29] Cinden ve insandan kendilerinden önde geçen ümmetler arasından onlara da söz hak olmuştur. Onlar, ziyana düşenlerdi.

Açıklamalar

29. Kötü insanlara, iyi arkadaşlar nasib etmemek Allah'ın bir sünnetidir. Allahu Teâlâ, kötü bir insana, ancak kendisi gibi bir arkadaş nasib eder ve o dalâlet ve ahlâksızlık batağına ne kadar batarsa, o derece kötü arkadaşlar edinir. Zamanla insanların en kötüsü ve şeytanlar onun danışmanları ve en yakın arkadaşları oluverirler. Bazı kim-

seler, "ilan şahıs aslında iyidir, ama onu kötü arkadaşları yoldan çıkardı" gibi sözler ederler, ki bu gerçeğe tamamen aykırıdır. Çünkü her insan kendisi gibi bir arkadaş seçer. İyi bir insanın etrafını kötü insanlar bir süre için sararlarsa da, bu ilişki uzun sürmez. Aynı şekilde, kötü ve ahlaksız biriyle iyi insanlar tesadüfen arkadaş olurlarsa da bu dostluk uzun sürmez. Kötü bir insan doğal olarak kötü kimseleri kendine çeker, tıpkı pisliğin sinekleri kendine çektiği gibi.

Burada "önlerinde ve arkalarında olan şeyleri onlara süslü gösterdiler" denilmiştir. Bu demektir ki, onlara kötü dostları şunu inandırmaya çalışıyorlardı: "Geçmişiniz çok parlaktı, geleceğiniz de çok parlak olacaktır." Dostları onlara öyle bir pembe gözlük takıyorlardı ki, onlar her şeyi güllük gülüstanlık görüyorlardı. Onlara diyorlardı ki, "sizi eleştirenler ahmaktır; yaptıklarınız garip değildir ki, dünyada yükselmek isteyenler hep sizin gibi hareket etmişlerdir. Öbür dünya veya âhiret bunların hepsi birer palavradır; yaptıklarınızın hiçbir hesabını vermek zorunda kalmayacaksınız. Böyle bir muhasebenin olacağını farzetsek bile, size bu dünyada bolca nimetler veren Allah orada da size izzet ve ikramda bulunacaktır. Cehenneme gelince, bu sizin için değildir. Cehenneme ancak bu dünyada her türlü nimetlerden mahrum kalanlar girecektir."

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ
تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ
لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ
وَالْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

26-29: Kâfirler şöyle dediler: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin. Onun hakkında lüzumsuz yaygaralar koparın: olur ki, üstün gelirsiniz."[30] İşte o kâfirlere en şiddetli azabı tattıracağız. Ve onları yaptıklarının en fenası ile cezalanlandıraca-

ğız. İşte bu Allah'ın düşmanlarının cezası, Cehennemdir. Onlar için orada ebedî bir ikâmetgâh vardır. Bu da, âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin cezasıdır. Kâfirler (Cehennemde) "Ey Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi yolumuzdan şaşırtanları bize göster de onları ayaklarımızın altına alalım. Böylece en aşağıda kalanlardan olsunlar" derler.[31]

Açıklamalar

30. Kureyşlilerin bu hareketleri, onların âdi ve sinsi planlarının bir parçasıydı. Onlar, Kur'ân-ı Kerim'in ne kadar etkileyici ve büyüleyici bir kelâm olduğunu çok iyi biliyorlardı, ayrıca bunu okuyan ve anlatan kişinin de ne büyük insan olduğunu pekâla biliyorlardı. Böylesine çekici bir kişinin böylesine büyüleyici bir kelâmı halka duyurmasının sonucunun ne olduğundan da haberdardılar. Bu muazzam kitabı dinleyen bir kişi buna mutlaka tutulacaktı. O halde, ne yapıp yapıp, bunun okunması ve dinlenmesi önlenmeliydi. Kureyşlilerin planına göre Kur'ân-ı Kerim'i ne kendileri dinleyecek ne de başkaları, Hz. Peygamber (s.a.v.) ne zaman Kur'ân'ı okumaya başlarsa çığlık atmalıydılar, bağırıp çağırmalıydılar, düdük çalmalı ve el çırpmalıydılar, itiraz etmeli ve Hz. Peygamber'i (s.a.v.) soru yağmuruna tutmalıydılar. Onlar bu gibi alçak ve küstahca hareketleriyle Allah'ın peygamberini yeneceklerini sanıyorlardı.

31. Yani, bu gafiller dünyada kendi liderleri, dini önderleri ve kendilerini aldatan şeytanların parmaklarında oynuyorlar, ancak kıyamette bu taptıkları mahlûk ve varlıkların kendilerini nereye getirdiklerini görünce onları lânetlemeye başlayacaklar ve ellerine bir geçirdikleri zaman nasıl ezeceklerini söyleyecekler.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ
الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ

وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ
أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾

30-33: "Rabbimiz[32] Allah'tır" diyen ve sonra dinde doğruluğa yapışanlara[33] melekler inip:[34] "Korkmayın ve mahzun olmayın.[35] Size vâd olan Cennetle sevinin" derler. (Melekler şöyle diyecekler): "Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınız. Siz burada canlarınızın istediği ve taleb ettiğiniz her şey vardır." Gafûr, Rahîm olan Allah'tan sadakat olarak. Allah'a (ibadete) davet eden ve sâlih amel işleyip "Ben Müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır?[36]

Açıklamalar

32. Buraya kadar kâfirler, küfürleri, dalâletleri inatları ve Hakka muhalefetlerinin kötü sonuçları konusunda uyarılmıştır ve bundan sonra iman sahipleri ile Hazreti Peygamber'e hitap edilmektedir.

33. Yani, onlar sadece tesadüfen Allah'a "Rabbimiz" demekle yetinmemiştir. Ayrıca, bir yandan Allah'a "Rabbimiz" diyerek bir yandan da başkalarını Rableri olarak kabul etmemişlerdir. Aksine, bir kez bu inancı benimsedikten sonra ömürlerinin sonuna kadar buna bağlı kaldılar; buna ters düşen başka inancı benimsemediler, bu inanca bâtıl bir inancı karıştırmadılar ve pratik hayatlarında da Tevhid inancının içaplarını yerine getirdiler.

"Dinde doğruluğa yapışma"nın açıklaması Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve ekabir sahabeler tarafından şöyle yapılmıştır:

Hz. Enes (r.a.) Rasûlüllah'tan şöyle bir rivayet nakletmiştir: "İnsanlar arasında öyleleri vardır ki, Allah'ı Rab olarak kabul ettikten sonra bile O'na başkalarını ortak koşarlar. Sebat edenler, ancak Tevhid üzerinde son nefeslerine kadar direnenlerdir" (İbn Cerir, Nesai, İbn Ebi Hatim).

Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) açıklaması şöyledir: "Onlar Allah'a kimseyi ortak koşmadı ve O'ndan başka bir ma'bud'a iltifât etmediler" (İbn Cerir).

Hz. Ömer (r.a.) bir defasında minberde bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki, sebat eden kimseler, Allah'a itaatlerinde sadık olanlar ve tilkiler gibi bir oraya bir buraya koşmayanlardır" (İbn Cerir).

Hz. Osman (a.s.) ise şöyle diyor: "Onlar kendi amellerini Allah için hâlis yapmışlardır" (Keşşâf).

Hz. Ali (r.a.) sebat üzerinde olmayı, "Allah'ın emirlerini yerine getirmek" şeklinde izah etmiştir. (Keşşaf)

34. "Meleklerin inişi" muklak surette müminlerin onları görüp işitebileceği şekilde olması gerekmez. Elbette Allah'ın, bir kuluna açık surette melekler göndermesi mümkündür. Fakat genellikle müminler, İslâm düşmanlarından eziyet ve işkence gördükleri zaman, Allah melekleri indirir. Müminlerin onları görmemeleri doğaldır. Çünkü melekler, doğrudan doğruya kulağa ve gözlere değil, kalbelere nüfuz etmek suretiyle güven ve huzur telkin ederler. Bazı müfessirler bu hususu, sadece ölüm, berzah âlemi ve mahşer meydanına mahsus olmak şeklinde mütalâ etmişlerdir. Ancak bu âyetin niçin nazil olduğunu, bağlamı içerisinde düşünecek olursak âyetin Allah'ın dinini yüceltmek için canlarıyla, mallarıyla mücadele eden Müslümanlar hakkında indiğini açıkça anlarız. Melekler, onları teselli etmek ve "sizler yalnız ve çaresiz değilsiniz" diyerek cesaret vermek amacıyla indirilmişlerdi. Elbette melekler onları ölüm anında, Berzah âleminde ve mahşêr meydanında da karşılayacak ve Cennete kadar taşıyacaklardır. Ancak bu, sadece öbür dünyaya mahsus değildi. Çünkü melekler, bu dünyada da inerler. Bağlamdan, hak ile bâtıl mücadelesinde, kâfirlerin yanında nasıl şeytanlar bulunuyorsa, müminlerin yanında da meleklerin bulunduğu çok açık bir şekilde anlaşılıyor. Bir yandan kâfirlerin, kendi amellerini güzel gösteren ve "yaptıklarınız doğrudur, üstünlüğü sizler elde edeceksiniz, dolayısıyla, zulüm yapmanız, liderliği ele geçirebilmeniz için gereklidir" diyen şeytan ve dostları; diğer yandan ise müminlere mesaj getiren melekler. Burada sözkonusu edilen mesaj bir sonraki âyette zikredilmiştir.

35. Bu, Allah'tan müminlere, dünyadan âhirete kadar bütün aşamalar boyunca emniyet içinde olduklarını bildiren gayet açık, seçik ve öz bir mesajdır. İslâm için mücadele edenlere, "bu dünyada kâfirler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar korkmayın ve Hak uğruna ne kadar bü-

yük zahmetlere ve mahrumiyetlere katlanırsanız katlanın, üzülmeyin ve ümitsizliğe kapılmayın. Çünkü, sizleri gelecekte öyle büyük nimetler beklemektedir ki, dünyadaki nimetler onların yanında birer hiç kalır" denilmektedir. Meleklerin aynı kelimeleri bir Müslümana ölüm anında söylemeleri ise şu anlama gelir: "Gittiğin yerde korkacağın hiçbir şey yoktur. Çünkü, cennet seni beklemektedir. Dünyada bıraktığın dostlarına üzülmene gerek yok, çünkü burada bizler sana dost ve arkadaş olacağız." Yine aynı sözler Berzah âleminde ve mâhşer meydanında şöyle anlaşılabilir: "Dünyada çektiğiniz üzüntü ve keder artık bitti. Burada sizlere hep rahatlık vardır. Âhirette sizlere hiçbir şekilde korku ve zahmet yoktur. Biz, size vâd edilen Cennete gireceğinizi müjdeliyoruz".

36. İman ve inanç sahipleri teselli edildik ve cesaretlendirildikten sonra bu âyette asıl vazifeleri hatırlatılmıştır. Geçen âyetlerde Allah'a itaat etmeleri ve bu hususta kararlı ve azimli davranmaları istenmiş ve din düşmanlarının bütün baskı ve zulümlerine rağmen doğru yoldan ayrılmamaları zâten en büyük fazilet olarak gösterilmişti. Müslümanların, bu davranışlarıyla meleklerle dost ve Cennet'e lâyık oldukları vurgulanmıştı. Şimdi ise iman sahiplerinin en yüksek mevkiye varma yolu gösterilmektedir. Burada denilmektedir ki, ameli sâlih olan, Allah'a ibadet eden ve başkalarını da, Allah'a ibadete ve itaate çağıran ve İslâm sözcüğünü bile ağıza almanın binbir musibeti ve felâketi davet ettiği muhalif bir ortamda göğsünü gere gere "ben Müslümanım ve Müslüman kalacağım" diyebilen bir kişi en iyi insandır ve en büyük fazilet sahibidir. Bu buyruğun gerçek anlam ve önemini anlayabilmemiz için bu sözlerin söylendiği ortamı gözümüzün önüne getirmeye çalışmalıyız. O çağda durum öylesine kötü ve ümitsizdi ki, Müslüman olduğunu açıklayan bir kişi kendisini birden bire vahşi hayvanlarla dolu bir ormanda bulurdu ve bütün hayvanların kendisini parçalamaya kalktıklarını görürdü. İslâm'ı tebliğ etmeye kalkışan bir kişi bir bakıma bu vahşi hayvanlara, "gelin beni parçalayın" derdi. İşte bu ortama dikkat çekilerek, bir kişinin Allah'ı kendi Rabbi olarak kabul etmesinin ve bulduğu doğru yoldan ayrılmamasının büyük bir iyilik olduğu, ancak bundan daha büyük iyiliğin; bir insanın kalkıp "ben Müslümanım" demesi, akıbetini hiç düşünmeden insanları Allah'a itaate davet etmesi ve bu işi yaparken kendi amelini ve ahlâkını temiz tutması olduğu önemle belirtilmiştir.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي
هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ
حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

34: İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel haslet ile önle, O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, senin bir dostun gibi olur.[37]

Açıklamalar

37. Bu buyruğun taşıdığı anlamı anlayabilmemiz için, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve taraftarlarına bu emrin geldiği ortamı gözümüzün önüne getirmemiz gerekiyor. Bilindiği gibi, Hakka dâvet en amansız, acımasız ve şiddetli bir muhalefetle karşılaşıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve taraftarlarının susturulması ve tuttukları doğru yoldan dönmeleri için adâlete, insafa sığmayan yollara başvuruluyordu. Hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hem de ona tâbi olanlar en acımasızca iftira ve ithamlara maruz kalıyorlardı. Her türlü entrika ve komplolar hazırlanıyordu. Müslümanların karşısındakiler sayıca çok büyük ve çok güçlüydüler. Düşmanların tamamı Müslümanlar aleyhinde propaganda yapıyor ve halk arasında şüphe ve tereddüt havası estirmeye çalışıyorlardı. Düşmanların fitne ve fesatları gün geçtikçe artıyordu. Müslümanlara olmadık eziyetler yapılıyordu. Bu zulüm ve iftira kampanyası yüzünden Müslümanların önemli bir bölümü yurtlarını terk etmeye mecbur olmuştu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tebliğine mani olmak üzere kabadayı ve serserilerden bir grup da oluşturulmuştu. Rasûlüllah (s.a.v.) nereye gider ve vaazde bulunursa, bu grup ta kendisini gölge gibi izler ve konuşması sırasında o kadar gürültü koparırdı ki, kimse onun ne dediğini anlamazdı. Bu grubun görevi, Rasûlüllah (s.a.v.)ın bütün toplantılarını bozmak ve dağıtmaktı. Bunlar gerçekten cesaret kırıcı şartlardı ve görünüşte Müslümanların hiçbir başarı şansı yoktu. İşte bu şartlarda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve taraftarlarına dâvetin bazı püf noktaları anlatıldı.

İlk olarak, iyilikle kötülüğün aynı olmadığı vurgulandı. Yani, Müslümanların muhaliflerinin kopardığı yaygara ve muhalefet kasırgası

her ne kadar büyük ve şiddetli gözüküyorduysa da, kötülüğün bazı temel zaafları vardı ve bunlar muhalefet tufanının eninde sonunda dinmesine sebep olacaktı. İnsan tabiatı itibarıyle kötülüğe karşıdır ve kötülükten nefret eder. Kötülüğe âlet olanlar bir yana, kötülüğü sürdüren ve öncülüğünü yapanlar bile söyledikleri ve yaptıklarının yalan olduğunu, başkalarına haksızlık ettiklerini ve sırf kendi çıkarları için inatçılık ve fesatçılık ettiklerini çok iyi bilirler. Bu suçluluk duygusu onların, başkalarının gözlerinde yükselmelerine imkân vermek şöyle dursun, bizzat kendi gözlerinde bile küçük düşmelerine sebep olur. Bu duygu, muhalefete doğru attıkları her adımda ve söyledikleri her yalanda kendilerine ağır darbeler vurur ve onları içten içe kemirir. Kötülük karşısında ilk başta çaresiz gözüken iyilik, faaliyetini sürdürmesi halinde eninde sonunda ona galip gelir. Çünkü, bir kere, iyilik ve haslet kalpleri fetheden büyük bir güçtür ve insan her ne kadar kötülüğe bulaşmış olursa olsun, iyiliği takdir etmek ve beğenmekten kendini alamaz. Ayrıca, iyilik ile kötülük açıkca birbirine karşı gelince, iyi ve kötü yanları daha açık bir biçimde ortaya çıkar. Hayır ile şer arasındaki bu mücadele uzun süre devam ettikten sonra kötülükten nefret etmeyen ve iyiliğe yanaşmayan çok az kişi meydanda kalır.

Burada anlatılan bir başka kural; kötülüğe sadece iyilikle değil, iyiliğin en iyisiyle ve hasletin en güzeliyle karşılık verilmesidir. Yani, bir kişi size kötülük eder ve siz onu affederseniz bu bir iyiliktir. Ama, iyiliğin iyisi, o kişiye kötülük yapma fırsatı elinize geçmişken ona ihsan ve ikramda bulunmanızdır.

Güzel hasletin meyvesi de güzeldir. İyiliğiniz ve efendiliğiniz sayesinde en kötü düşmanınız bile bir gün en iyi dostunuz olacaktır. Zira, insan tabiatı bunu gerektirmektedir. Size küfür edildiği zaman hiç ses çıkarmazsanız, bu bir haslettir. Ama, bu davranışınız, küfredenin ağızının kapatılmasına yetmeyecektir. Fakat, küfreden hakkında hayır duası yaparsanız, en ezelî ve en hayasız muhalif ve düşmanınız bile utancından ölecektir. Bundan sonra, ağızına kötü lâf almayacaktır. Eğer bir kişi size zarar vermek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorsa ve siz de, her türlü haksızlığına tahammül ediyorsanız, onun bu kötü huyundan vazgeçmemesi, hatta, daha da azması mümkündür. Fakat, fitne ve fesadı devam ederken onu, tesadüfen düştüğü zor bir durumdan kurtarırsanız, o mutlaka köleniz olacaktır. Zira, bu iyiliğinizden sonra kötü-

lüğe devam etmesine imkân yoktur. Fakat şunu da unutmamalıyız ki, en güzel haslet bile bir düşmanı her zaman dost yapmaz. Dünyada öylesine alçak ve şeytan huylu insanlar vardır ki, onlara ne kadar iyilik yaparsanız yapın, kötü huylarından ve şeytanlıklarından vazgeçemezler. Fakat, nasıl ki, melekler gibi, "mücessem hayır" olan insanlar azsa, şeytan gibi "mücessem şer" olanlar da azdır.

وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ
إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾

35: Bu haslete ancak sabredenler[38] ve bahtı ile nasibi büyük olanlar[39] eriştirilir.

Açıklamalar

38. Yani, bu reçete çok yararlı ve şifa vericidir; ama bunu kullanmak kolay değildir. Bunu kullanırken büyük bi yüreğe gerek vardır. Bu yolda azim, cesaret, çelik gibi irade gücü ve nefsi sıkı bir kontrole ihtiyaç vardır. Bir insan belki de geçici olarak kötülüge iyilikle cevap verebilir. Bu da küçümsenecek bir haslet değildir. Ancak, ahlâk, adalet ve insafın bütün sınırlarını aşmaktan çekinmeyen, kuvvet ve iktidar sarhoşluğuyla gözleri dönmüş olanlar arasında yıllarca bâtıla karşı hak için mücadele etmek ve her zaman kötülüğe iyilikle cevap vermek ve biran bile sabrı elden bırakmamak kolay bir iş değildir. Bu işi ancak sağduyu ve serinkanlılıkla Hakkın yüceltilmesi için çalışacağına and içmiş, bütün nefsini akıl ve şuurun emrine vermiş ve muhalifler ile düşmanların tüm kötü niyetleri ve şeytanlıklarına rağmen izlemekte olduğu yoldan zerre kadar ayrılmayacak şekilde iyilik ve hasletin simgesi haline gelmiş olan bir kişi yapabilir.

39. Bu, bir tabiat kanununun dile getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu haslete ve mertebe ve ancak büyük vasıfları haiz olan bir kişi erişebilir. Bu sıfatları taşıyan bir kişinin dünyada başarılı olmasına hiçbir kuvvet engel olamaz. Hele, seviyesiz, âdi, rezil ve küstâh insanların, alçaklıklarıyla böyle bir yüce insanı mağlup etmeleri veya başarısızlığa uğratmaları düşünülemez.

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

36: Eğer şeytandan sana bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın.[40] Çünkü O, Semî'dir, Alîm'dir.[41]

Açıklamalar

40. Hak ile Bâtıl arasındaki savaşta kötülük ve alçaklığa, iyilik ve hoşgörüyle karşılık verilince Şeytan öfkeden kudurur. Şeytan ister ki, hiç olmazsa, bir defa, Hak için çırpınan ve mücadele edenler -özellikle liderleri ve öncüleri- hataya düşsünler. Böylece, şeytanın eline cahil insanları aldatmak için iyi bir koz geçmiş olur. Böyle bir durumda Şeytan halka, "bakın, Hak yolunda olduklarını iddia edenler de öyle sandığınız gibi temiz ve efendi insanlar değildir. Bunların muhaliflerinin alçak ve küstâh oldukları söylenir. Ancak demek ki, kendileri de büyük gaf ve hatalar yapabilirler" diyebilir. Sıradan insanlar durumu genellikle daha objektif bir biçimde değerlendirecek bilgi ve imkânlara sahip olmadıkları için Şeytanın bu oyununa âlet olabilirler. Halk, Bâtıl'dan yana olanların bütün alçaklıklarına karşı Hak'tan yana olanların sessiz kaldıklarını, aşırı tepki göstermediklerini gördüğü zaman, ikinci tip insanlara sempati duyar. Fakat Şeytan'ın kışkırtması neticesinde Hak'tan yana olanlar da bazı kötü sözler söyler veya kötü hareketlerde bulunurlarsa, halkın gözünde ikisi de aynı düzeye inmiş olur ve aralarında herhangi bir fark gözetilmez. Üstelik, muhalifler kendilerine söylenen kötü bir sözü veya yapılan kötü bir muameleyi bahane ederek onlara binbir kötülükle cevap verirler. İşte bundan dolayıdır ki, yukarıdaki âyette Hak'tan yana olanlar Şeytan'ın fitne ve fesadına karşı uyarılmışlardır. Şeytan bir dost ve hayırsever kılığına girip falanca haksızlığa karşı sessiz kalınmamasını isteyebilir. Şeytan falanca kötü muamele karşısında haksızlığa karşı sessiz kalınmamasını isteyebilir. Şeytan falanca kötü muamele karşısında susmanın korkaklık olacağını ve sertliğe aynı şekilde cevap verilmesini öğütleyebilir. Bu gibi durumlarda Hak yolunda olanlar Şeytan'ın oyununu bozmaya çalışmalıdırlar. Muhalifler ile düşmanların kötülükleri üzerine öfke ve hiddet duyul-

duğu zaman, bunda şeytanın parmağı olduğu anlaşılmalıdır. Böyle bir durumda, Hak'tan yana olanlar kendi kendilerine Şeytanın tuzağına düşmemek konusunda söz vermelidirler. Bu işi başardıktan sonra, "irade gücüm sayesinde hata işlemedim" diye düşünmek te Şeytan'ın başka bir oynuna gelmek demektir. Bunun aksine, Allah'a sığınmalıdır ve ancak O'ndan yardım talep edilmelidir. Çünkü, ancak Allah'ın inayetiyle bir insan Şeytan'ın şerrinden paçasını kurtarabilir.

Bu durumun en iyi izahını, İmam Ahmed'in "Müsned"inde Hz. Ebu Hureyre tarafından nakledilen hadiste bulmak mümkündür. Hadis-i şerif şöyledir: Bir defasında bir şahıs Rasûlüllah'ın (s.a.v.) yanında Hz. Ebu Bekr'e ağıza alınmayacak küfürler savurmaya başladı. Hz. Ebû Bekr bu küfürleri sessizce dinliyordu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendisine bakarak tebessüm ediyordu. Nihayet, Hz. Ebû Bekr'in sabrı taştı ve o da sert bir söz söyleyiverdi. Hz. Ebu Bekr'in bu sözü Rasûlüllah'ı biraz kızdırdı ve yüzünde kızgınlık ifadesi belirdi; sonra da dışarıya çıktı. Hz. Ebû Bekr de oradan kalktı ve Rasûlüllah'ın (s.a.v.) peşinden yürümeye başladı. Yolda dayanamayarak Rasûlüllah'a (s.a.v.) sordu: "Ya Rasûlülallah, ne oldu? O adam bana küfürler savururken siz sessizce gülümsüyordunuz. Fakat, ben tek bir kelime söylenince bana kızdınız?" Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdular: "Ey Ebû Bekr, sen sessizce oturduğun sürece bir melek senin yanında bulunuyor ve senin adına o adama cevap veriyordu. Fakat sen ağızını açınca o melek kayboldu ve yerini Şeytan aldı. Tabii ki, benim Şeytan'la kalmamı bekleyemezdin."

41. Şiddetli bir muhalefet sırasında Allah'a sığındıktan sonra bir mü'min'in kalbine bu serpen ve içini rahat eden şey işte onun, Allah'ın Samî (işiten) ve Alîm (bilici) olmasıyla ilgili inancıdır. O Allah'ın habersiz olmadığını, hem kendi yaptıkları, hem başkalarının ona yaptıklarından O'nun haberdâr olduğunu, kendisi ve muhaliflerinin tüm söylediklerini dinlediğini ve her ikisinin hareketlerini iyice gördüğünü bilir. İşte bu inançta bir mümin kendisi ve Hak düşmanları arasındaki muameleyi Allah'a havale edip bör köşeye çekilir.

Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile onun aracılığıyla iman sahiplerine dinin tebliğe ve halkın ıslâhıyla ilgili bu hikmetin öğretildiği bu beşinci yerdir. Bundan önceki dört yer için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot 149-153, en-Nahl, 122-123, el-Mü'minun, dipnot: 89-90, el-Ankebût: 81-82.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ
وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ
إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

37: Gece,[42] gündüz, güneş ve ay, Allah'ın kudretine delâlet eden âyetlerindendir.[43] Siz, güneşe ve aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin, eğer O'na ibadet edenlerdenseniz.[44]

Açıklamalar

42. Şimdi konuşma halka çevrilip birkaç cümle ile gerçek anlatılmaya çalışılıyor.

43. Yani bunlar, perdelerinde Allah'ın kendini gösterdiği görüntüler ve simgeler değildir ki siz bunlara ibadet edesiniz. Aksine, bunlar Allah'ın işaretleri ve belirtileridir ki, bunları iyice incelediğiniz zaman kainât ve düzeniyle ilgili gerçekleri anlamış olursunuz ve peygamberlerin Allah'ın tek oluşu (Tevhid-i İlahi) hakkında verdikleri vaaz ve tebliğin bir gerçek olduğu sonucuna varmış olursunuz. Güneş ve aydan önce gece ile gündüzden bahsedilmesinin amacı şu hususu belirtmektir: Gece güneşin batması ve ayın doğması, gündüz ise ayın kaybolması ve güneşin doğması açıkça gösteriyor ki, bunların ikisi de Allah'ın gölgesi veya görüntüsü değildir, aksine ikisi de, Allah'ın kanunlarına bağlı çaresiz nesnelerdir.

44. Bu, şirki makûl ve inandırıcı olarak göstermeye çalışan bazı ukala müşriklerin iddialarına verilen bir cevaptır. Bu ukalalar, bu nesnelere secde etmediklerini, aksine bunlar aracılığıyla Allah'a secde ettiklerini ileri sürüyorlardı. Kendilerine cevap olarak deniliyor ki, "siz gerçekten Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, o zaman aracılara ne gerek var, Allah'a doğrudan niye secde etmiyorsunuz?"

فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ
يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾
وَمِنْ ءَايَـٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَـٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا
ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

38-39: Eğer müşrikler kibirlenip ısrar ederlerse,[45] Allah'a zarar veremezler. Rabbinin nezdinde olanlar gece ve gündüz tesbih ederler. Bundan usanmazlar da.[46] O'nun kudretine delâlet eden âyetlerden biri de şudur ki, sen yeryüzünü kurumuş görürsün. Fakat üstüne su indirdiğimiz zaman harekete geçerek kabarır. Onu dirilten Allah, ölüleri de diriltecektir.[47] O, her şeye kadirdir.

Açıklamalar

45. "Kibirlenip ısrar ederlerse", müşriklerin Hazreti Peygamber'in vaaz ve telkinlerini dinlemeyi alçaltıcı ve küçültücü olarak görüp kendi cehâlet ve dalâletlerinde ısrar etmeleri demektir.

46. Yani, tüm kainât düzeni, Allah'ın emri altında bulunan melekler tarafından tıkır tıkır işlenmektedir ve bu, Allah'ın tek oluşunun bir göstergesidir. Melekler, Allah'ın egemenliğine hiç kimsenin ortak olamayacağını ve tek ma'bûdun O olduğunu ispat etmektedirler. Buna dayalı olarak kainâtı ve onun içinde bulunan her şeyi yaratanın sadece Allah olduğu ispatlanmıştır. Dolayısıyla, bu gerçeği anlamamakta ısrar eden bazı ahmaklarla hâlâ uğraşmaya değmez.

Burada secde edilmesi konusunda ortak görüş belirtilmişse de fakihler, yukarıdaki iki âyetten hangisi üzerinde secde edilmesi gerektiği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) "eğer O'na ibadet edenlerdenseniz" âyeti üzerinde secde ediyorlardı. İmam Malik de aynı görüşü benimsemiştir. Bir rivâyet Hz. İmam Şafiî'nin de bunu teyid ettiği şeklindedir. İbn Abbas, İbn Ömer, Said bin Müseyyeb, Mesrûk, Katade, Hasan Basri, Ebu Abdur-

rahman es-Sülemi, İbn Serin, İbrahim Nihaî ve daha birçok kimse, "bundan usanmazlar da," ifadesi geçtiği zaman secde edilmesi görüşüne sahiptirler. İmam Ebu Hanife ile İmam Şafiî'ye tâbi olanlar da bu görüştedirler.

47. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nehl, dipnot: 53, el-Hac, dipnot: 8-9, er-Rûm, dipnot 28, Fâtır, dipnot: 19.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ
أَفَمَن يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَم مَّن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا
مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾

40: Âyetlerimize[48] ters anlamlar vermeye çalışanlar,[49] bizden gizli kalmazlar.[50] O halde, ateşe atılan mı, yoksa kıyamet gününde emin olarak gelen mi daha hayırlıdır? Siz istediğinizi yapın. Allah, işlediklerinizi görücüdür.

Açıklamalar

48. Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) tevhid, ve âhirete halkı dâvet ettiği, doğru olanın bu olduğu, kainâtte varolan nesnelerin de bunu doğruladığı birkaç cümle ile halka anlatıldıktan sonra şimdi konuşma tekrar muhaliflere çevriliyor, o muhalifler ki, tüm imkânları ve inatlarıyla muhalefet etmeye kararlıydı.

49. Arapça metinde, "Âyetlerimiz hakkında sapıklığa düşenler" kelimeleri geçmektedir. Burada "sapıklık"tan inhirâf, doğru yoldan sapma, kötü niyetli davranma ve kötü hareket etme kasdedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri hakkında sapıklığa düşmenin anlamı da, sade, basit, ve doğru sözü tevile çalışmak ve başka anlamlar vermektir. Yani, âyetlere ters anlamlar verip hem kendi hem başkalarının doğru yoldan sapmaları. Mekkeli kâfirler Kur'ân-ı Kerim'i altetmek için çeşitli sinsi metodları kullanıyorlardı. Bunlardan biri Kur'ân'ın önceki ve sonraki bölümlerinden koparıp mücerret cümle ve kelimeleri alıp tahrif etmeleri ve millete yanlış bilgi vermeleriydi. Amaç, Kur'ân'ı kötü ve yanlış bir kelâm olarak herkese tanıtmaktı.

50. Bu sözlerde çok sert bir tehdit ve uyarı gizlidir. Her şeye hakim olan bir hükümdarın, "filan adamın yaptıkları benden gizli değildir,

ben her şeyi bilirim" demesi demektir ki, sözkonusu adam O'nun pençesinden hiç kurtulmayacaktır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ
لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ
يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يُقَالُ لَكَ
إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو
عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾

41-43: Kendilerine Kur'ân geldiği zaman, onu inkâr edenler zarar ederler. O, Azîz bir kitaptır.[51] Ona önünden ve arkasından hiç bir bâtıl gelemez.[52] Bizzâtihî hemde müstahak olan Hak tarafından indirilmiştir. (Habibim) sana söylenen şeyler, senden evvelki peygamberlere de söylenmiştir. Rabbin hem mağfiret sahibi[53] hem de acıklı azap sahibidir.

Açıklamalar

51. Yani bu kitap çok güçlü ve değişmezdir. Bu kitap, Bâtıla tapanların alçak oyunlarıyla küçük düşürülemez. Bunda doğruluğun ve Hak ilminin gücü vardır. Delil ve hüccetin gücü vardır, dil ve ifadenin gücü vardır. Bunu gönderen Allah'ın saltanatının gücü vardır. Ayrıca, bunu insanlara sunmakta olan peygamberin kişiliğinin gücü vardır. Bunu yalan ve iftira ile asılsız propagandalar gibi silahlarla kimse yenemez.

52. "Önünden hiçbir kimse gelmez" demektir ki, Kur'ân'ın bir sözü veya öğretisini yanlış ve gerçeğe aykırı olduğunu ispat etmek üzere bu kitaba doğrudan saldıramaz. "Arkasından hiçbir kimse gelemez" demektir ki, Kur'ân'ın öğretilerini yalanlayabilecek hiçbir gerçek ortaya çıkamaz; gerçekte "ilim" olup, Kur'ân-ı Kerim'in verdiği ilmi yanlış kılacak bir ilim ortaya çıkamaz; Kur'ân'ın inançlar, ahlâk, kanun, hukuk, medeniyet, kültür, ekonomi, toplum ve siyaset konusunda insana gösterdiği yolu yanlış kılacak herhangi bir gözlem ve deneyim ortaya çıkamaz. Bu kitap neye Hak demişse o Bâtıl olamaz ve neye Bâtıl demişse o Hak olamaz. Ayrıca, bunun anlamı şudur: Bâtıl ister doğrudan

ister dolaylı yollardan olsun, saldırıp Kur'ân-ı Kerim'in getirdiği mesajı çürütemez. Bütün muhalefetlere ve muhaliflerin gizli kapalı veya açık oyunlarına rağmen bu mesaj yayılacaktır ve yayılışını kimse durduramaz.

53. Yani, Allah'ın peygamberi yıllar yılı yalanlanmasına, hor görülüp sövülmesine, eziyet ve işkence edilmesine rağmen din düşmanlarına bunca zaman mühlet vermek zâten O'nun mağfiret ve merhamet sahibi olmasının bir delilidir.

وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ
ءَايَٰتُهُۥٓ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ۗ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هُدًى وَشِفَآءٌ ۖ
وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ۚ
أُو۟لَٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

44: Eğer Kur'ân'ı Arapça'dan başka bir dil ile göndermiş olsaydık, müşrikler: "Bizim lisanımızda âyetleri açıklanmalı değilmiydi? Kur'ân Arapça olmayan lisanla, biz ise Arabız, bu nasıl olur?"[54] derlerdi. (Onlara) de ki: "O Kur'ân, hidayet rehberi ve şifadır. İman etmeyenlerin ise, kulaklarında ağırlık vardır. O, bunlara karşı bir körlüktür. Onlar, uzaktan kendilerine çağırılanlar gibidir.[55]

Açıklamalar

54. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), karşı koymaya mecbur olduğu katı muhalefet ve inatçılığın bir başka örneğidir. Kâfirler diyorlardı ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) bir Araptır. Arapça onun anadilidir. Eğer kendisi bize Arapça bir Kur'ân sunuyorsa, bunun kendisi tarafından uydurulmadığına niçin inanmayalım? Eğer Muhammed, hem hem kendisinin, hem de bizim bilemediğimiz bir dilde, meselâ, Farsça, Rumca veya Yunanca"da bir konuşma yapabilse ve bir yazı yazabilseydi, biz Kur'ân'ın bir İlâhi Kelâm olduğuna inanabilirdik. Buna cevap olarak Cenab-ı Allah diyor ki, Kur'ân-ı Kerim'i Araplar kolay anlayabilsinler diye kendi dillerinde indirdik. Bunun üzerine kâfirler itiraz ediyor ve diyorlar ki, bu Kitap niçin bir Arap vasıtasıyla ve Arap dilinde indiril-

miştir. Ne var ki, bu kitap onların istediği gibi, Arapça değil de, başka bir dilde gönderilseydi, bu adamlar yine ağız değiştirir ve şöyle bir itirazda bulunurlardı: "Allah, Allah, şu işe bakın; bir Arap, Arabistan'da ve Arap milletinden peygamber seçilmiştir; ama ona öyle bir kitap inmiştir ki, onu ne kendisi, ne de milleti anlıyor!"

55. Uzaktan biri çağırılınca kulağı bir ses duyar, ancak kendisine seslenin ne dediğini pek kestiremez. Bu öylesine eşsiz bir benzetmedir ki, bununla inatçı muhaliflerin psikolojisi tam olarak gözümüzün önüne gelir. Doğal olarak, bağnaz ve tutucu olmayan biriyle konuştuğunuz zaman, sizi dinlemeye, söylediklerinizi anlamaya, ve söylenenler makulsa, açık kalplilikle kabul etmeye çalışır. Bunun tam tersine, size karşı kin, nefret ve intikam duygusuyla dolu olan ve önyargılı kimseler, anlatmak istediklerinizi nasıl ve ne zaman anlatmak isterseniz isteyin, sizi can kulaklarıyla hiçbir zaman dinlemezler. Anlattıklarınızın hepsini dinledikten sonra da ne anlattığınızı bilemezler. Siz de o zaman düşüneceksiniz ki, güya anlattıklarınızın hepsi onların kulak perdelerinden geri tepmiştir, sanki onlar sizi uzaktan dinlemişlerdir, ne söylediklerinizi sezememişlerdir ve kulaklarından girip yüreklerine inememiştir.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا
مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن
رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا
فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾
إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِن ثَمَرَٰتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ
أَيْنَ شُرَكَآءِى قَالُوٓا۟ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾

45-47: Biz Mûsa'ya Kitabı verdik de onda ihtilaf edildi.[56] Eğer azaplarının geri bırakılması için hüküm geçmiş olmasaydı, helâk edilirlerdi.[57] O kâfirler bundan şüphe ve tereddütedirler.[58] Sâlih amel işleyen, kendi lehine işler. Fenalık eden de kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına zulmedici değildir.[59] O saati[60] Allah bilir.[61] Meyvaların tomurcuklarından çıkması, dişi yaratıkların gebe kalması ve doğurması ancak O'nun ilmi iledir.[62] O gün onlara "benim ortaklarım nerede?" diye nidâ eder. Kâfirler: "Sana arzettik. Sana denk bir şey olduğuna şehadet edenimiz yoktur" derler.[63]

Açıklamalar

56. Yani, bazı kimseler bunu kabul etti, bazıları ise reddetti.

57. Bu buyruğun iki anlamı olabilir: Birincisi, Eğer Yüce Allah, insanlara düşünme taşınmaları için bir hayli süre tanınmasına karar vermemiş olsaydı, O'na muhalefet edenler ortadan kalkardı. İkincisi, eğer Yüce Allah, ihtilâfla ilgili son kararın kıyamet gününde verileceğini belirlememiş olsaydı, gerçek dünyada açıklanırdı ve kimin Hak yolunda kimin Bâtıl yolunda olduğu ortaya konurdu.

58. Bu kısa cümlede Mekkeli kâfirlerin hastalığı iyice teşhis edilmiştir. Burada kendilerinin Kur'ân ve Hazreti Peygamber (s.a.v.) hakkında şüpheye düştükleri ve bu şüphe ve tereddüt yüzünden hayli sıkıntı içinde oldukları ifade edilmiştir. Bu demektir ki, onlar görünüşte

Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olması ve Hazreti Muhammed'in Allah'ın Peygamberi olmasını şiddetle inkâr ediyorlardı; ancak bu inkârları aslında herhangi bir temele dayanmıyordu ve içleri çok huzursuzdu. Bir yandan, kişisel çıkarları, nefislerinin istekleri ve arzuları ve cahilce taassupları, Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Muhammed'i yalanlamaları hem de, şiddetle yalanlamalarını gerektiyordu. Öte yandan, içlerinden Kur'ân-ı Kerim'in gerçekten eşsiz bir eser olduğunu, hiçbir yazar veya şairin buna benzer bir eser yazamayacağını, kimsenin delilik ve çılgınlık halinde bu gibi sözler söyleyemeyeceğini ve şeytanların hiçbir zaman insanları, Allah'a tapmaya ve iyi amel işlemeye davet etmeyeceğini kabul ediyorlardı. Bundan dolayıydı ki, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) hâşâ yalancı ve sahtekar olduğunu ilan ettikleri zaman içlerinden "insaf edin, utanın böyle bir insan yalancı olabilir mi?" diye düşünüyorlardı; Rasûlüllah'ın (s.a.v.) hâşâ mecnûn ve deli olduğunu söyledikleri zaman kalbleri, "Aman, ne yapıyorsunuz? Bu adamın gerçekten deli olduğuna inanıyor musunuz?" diyordu; Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bütün bunları Hak için değil kendi büyüklüğü için yaptığını yaymaya çalıştıkları zaman kalbleri kendilerini lânetliyor ve "pes doğrusu, böylesine temiz insanın ki, onun devlet ve iktidar, şöhret ve ikbâl peşinde koştuğunu görmediniz, bütün hayatı çıkaracağın her türlüsünden uzak kaldı, her zaman iyilik ve güzellik için çalıştı ve hiçbir zaman kendi kişisel çıkarları için çaba harcamadı, çıkarcı olduğunu söylüyorsunuz" diyordu.

59. Yani, senin Rabbin hiçbir zaman, iyi ve temiz bir insanın iyi amellerini boşa çıkaracak ve kötülük yapanların kötülüklerinin cezasını vermeyecek gibi bir haksızlık yapmayacaktır.

60. "O saat"ten kıyamet kastedilmiştir, yani o gün ve saat ki, kötülük yapanlara kötülüklerinin cezası verilecek ve kendilerine kötülük yapılanlar teselli edilecek ve dertlerine çare bulunulacaktır.

61. Yani, Allah'tan başka kimse "o saat"in ne zaman geleceğini bilmez. Bu aslında, kâfirlerin, "kötülüklerimiz vebâli büyük olacağı ve ağır bir bedeli olacağı yolundaki tehditler ne zaman gerçekleşecek?" şeklindeki sorularına verilen cevaptır. Allahu Teâlâ burada onların bu sorusundan sözetmeden onlara cevap vermektedir.

62. Bu buyrukla okurlara iki husus vurgulanmak istenmiştir: (1) Sadece kıyameti değil, bütün gaybı ancak Allah bilir. O'ndan başka da

kimse gaybı bilemez. (2) Allah, en küçük ayrıntıyı bile bilir ve Ondan hiçbir insanın yaptıkları kaçmaz. Dolayısıyla, hiç kimse O'na aldırış etmeden yaşamamalıdır. Bu cümleyi bir sonraki cümle ile birlikte, gözden geçirdiğimiz zaman şöyle bir anlam ortaya çıkar: "Sizler durmadan kıyametin ne zaman geleceğini soruyorsunuz. Ama, kıyamet geldiğinde bu yaptıklarınızın hesabını nasıl vereceğinizi kendi kendinize hiç düşündünüz mü?" Rasûlüllah (s.a.v.) bir defasında kendisine böyle bir soru yönelten kimseye, aynı şekilde cevap vermiştir.," Rasûlüllah (s.a.v.) yolda giderken bir adam, "kıyamet ne zaman gelecek?" diye sordu. Rasûlüllah şöyle karşılık verdi: "Ey Allah'ın kulu, kıyamet herhâlükârda gelecektir. Ancak sen onun için ne gibi hazırlık yaptın?" (Bu hadis, Kütüb-ü Sitte, Sünen ve Müsnedlerde çeşitli senetlerle kayıtlıdır).

63. Yani, şimdi inandığımız şeylerin yanlış olduğunu ortaya koyan gerçek meydana çıkmıştır. Aramızda hiç bir kimse artık Allah'ın başka ortakları olduğuna inanmaz. "Sana arz ettik" ifadesi, kıyametin her aşamasında kâfirlere: "Dünyada iken Allah'ın gönderdiği elçileri yalanlamıştınız. Şimdi söyleyin bakalım, o elçiler haklı mıydılar, yoksa haksız mıydılar?" şeklinde yöneltilen soruya, matuf olmak üzere geçmektedir. Yani, kâfirler her aşamada hatalarını kabul edecek ve "Biz cahillik üzerinde ısrar ettik" diyerek hatalarını kabul edeceklerdir.

وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ
﴿٤٨﴾ لَّا يَسْـَٔمُ الْإِنسَانُ مِن دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ
قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِن بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ
لَيَقُولَنَّ هَٰذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّجِعْتُ إِلَىٰ
رَبِّي إِنَّ لِي عِندَهُ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا
وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ
أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾

48-51: Evvelce taptıkları şeyler onlardan kaybolmuştur.[64] Kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anlayacaklar. İnsan, kendine hayır istemekten usanmaz.[65] Eğer ona bir zarar dokunsa, derhal ye'se düşer ve ümidini keser. Eğer ona zarardan sonra tarafımızdan bir rahmet tattırsak, "Bu benim hakkımdır.[66] Kıyametin kopacağını zannetmiyorum. Şayet Rabbime döndürülürsem orada da bana iyilik vardır" der. Biz, kâfirlere, yaptıkları amellerinden haber vereceğiz ve onlara en şiddetli bir azab tattıracağız. Biz insana nimet verdiğimizde yüz çevirir, şükür ve duadan uzaklaşır.[67] Ona bir zarar dokunursa, uzun uzadıya dualara başlar.[68]

Açıklamalar

64. Yani, bu bedbahtlar ümitsizlik içinde her tarafa göz atacaklar ve ömür boyu tanrı olarak kabul ettikleri, taptıkları, dua ettikleri ve Allah'a ortak koştukları yaratıkların kendilerine gelip Allah'ın azabından kurtarmalarını, hiç olmazsa kendilerine verilen cezada indirim yaptırmalarını bekleyecekler, ama kimse yardımlarına koşmayacaktır.

65. Burada "hayır"dan zenginlik, refah, bolluk, mutluluk, sağlık ve çoluk çocuklarının iyiliği kastedilmiştir. "İnsan"dan ise tüm insanoğlu kastedilmiştir; çünkü, daha sonra izah edildiği gibi, bu tarife, böyle bir özelliğe sahip olmayan peygamberler ve veliler de girer. Burada aslında hali vakti iyiyken içi içine sığmayan, durumu kötü iken de yalvarmaya ve sızlamaya başlayan karaktersiz ve kişiliksiz bir kişi kastedilmiştir. İnsanların çoğu bu gibi zaafa sahip olduğu için bu insanların genel özelliği olarak kabul edilmiştir.

66. Yani, bütün bunları kendi yeteneğimle elde ettim ve bunları elde etmek benim hakkımdır.

67. Yani, Bana itaat ve kulluktan yüz çevirir ve önümde eğilmenin küçültücü bir hareket olduğunu sanır.

68. Bu konuyla ilgili âyetler Kur'ân-ı Kerim'de daha önce de geçmiştir. Konuyu anlayabilmek için şu yerlere bakınız: Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, dipnot: 15, Hûd, dipnot: 10, İsra: dipnot 102, Ruşm, dipnot: 52-56, ez-Zümer, âyetler: 8, 9, 49.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُم بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

52: (Rasûlüm) de ki: "Eğer Kur'ân Allah nezdinden ise ve sonra siz de onu inkâr etmişseniz, hidâyetten uzak dalâlette olandan daha ziyade yolunu şaşırmış kim vardır?[69] Bana haber verin.

Açıklamalar

69. Bu demek değildir ki, siz sadece "aman, bu Kur'ân eğer gerçekten Allah'tan gelmişse bunu inkâr etmekle belâya çatarız" gibi bir düşünceden ötürü buna iman edin. Aksine, burada denilmek isteniyor ki, hiç düşünüp taşınmadan, sözleri dinleyip anlamadan, Kur'ân okunurken kulaklarınızı tıkamak ve boşu boşuna inat etmek hiç de akıllıca bir hareket değildir. Siz, Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmediğini öğrendiğinizi ve Allah'ın bunu size göndermediğini kesinlikle bildiğinizi iddia edemezsiniz. Şurası bir gerçek ki, bu kitabın Allah'ın kelâmı olmadığını sadece zan ve kıyasa dayanarak söylüyorsunuz. Bu zan ve tahmininiz ne kadar doğru kabul edilirse o kadar da yanlış kabul edilebilir. Şimdi bu her iki imkânı ve ihtimâli şöyle bir tartın. Diyelim ki, tahmininiz doğrudur; o zaman, olacak olan şudur: Bu kitabı kabul edenler veya etmeyenler için bir şey değişmeyecektir; çünkü, düşüncenize göre her ikisi ölüp toprak olacaktır ve öbür dünyada da bir hayat olmadığı için küfür veya imanın herhangi bir sonucu veya bedeli olmayacaktır. Fakat Kur'ân-ı Kerim gerçekten Allah tarafından indirilmiş ve anlattıkları ile kehânette bulunduğu her şey birer birer gerçekleşirse, haliniz ne olacaktır. Bunu inkâr etmek ve buna muhalefet etmekte bu kadar ileri gitmenizin sonucu ne olacaktır? Onun için, gereksiz dalâlet ve inâdi bırakıp bu Kur'ân ve içindekileri ciddi olarak incelemeniz kendi çıkarınızadır. Bunu inceledikten sonra da iman etmek istemiyorsanız etmeyin; ama muhalefet ederken bu kadar alçaklık etmeyin ve bu kadar hile, desise, yalan ve iftiraya başvurmayın; ve kendiniz iman etmiyorsanız etmeyin, ama başkalarını da iman etmekten alıkoymayın.

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ
وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ

بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا إِنَّهُمْ فِي
مِرْيَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

53-54: Biz onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi çok geçmeden göstereceğiz. Tâ ki Kur'ân'ın hak olduğu apaçık ortaya çıksın.[70] Sana, Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?[71] Dikkat et, Onlar (kâfirler) Rablerine kavuşmaktan bir şüphe içindedirler.[72] Dikkat et ki, Allah, her şeyi çepe çevre kuşatandır.[73]

Açıklamalar

70. Bu âyetin iki anlamı vardır ve tanınmış müfessirler her ikisinden sözetmişlerdir:

Birinci anlamı şudur: "Bu kâfir ve müşrikler çok yakında kendi gözleriyle Kur'ân-ı Kerim'in mesajının etraftaki bütün memleketlere yayılacağını göreceklerdir. Kendileri de Hakk'ı anlayacak ve kabul edeceklerdir. O zaman, neyin Hak, neyin Bâtıl olduğu iyice anlaşılmış olacaktır". Bazı kimseler bu anlamı kabul etmemişler ve şöyle bir itirazda bulunmuşlardır: Bir ülke veya birkaç ülkenin belli bir ideoloji ve felsefeye inananlar tarafından fethedilmesi, o ideoloji veya fesefenin haklı olmasının bir delili değildir. Bâtıl ideoloji ve mesajlar da büyük bir toprak parçasına yayılabilir. Bâtıl bir din ve inancın savunucuları da ülkeleri fethedebilir ve başkalarına galip gelebilirler. Bu galibiyet onların mutlaka doğru ve haklı olduğunu gösteremez. Fakat, bu gibi itirazda bulunanlar meseleyi derinliğiyle kavramış gözükmüyorlar. Şöyle ki, gerek Hazreti Peygamber (s.a.v.) gerekse dört halife devrinde Müslümanların kazandığı akıl almaz başarı ve fetihler, sadece ülkelerin zaptı ve fethi olarak değerlendirilmemelidir. Bunlar gerçekten Allah'ın birer armağanı ve alâmetleriydi. İslâm ordusu, ülkeleri bir tek kişi veya hanedân, zümre veya milletin üstünlüğünü sağlamak üzere fethetmemişti. Bu ordu, ülkelerin ve milletlerin bağımsızlığını kaldırmak, onları esir haline getirmek, sömürmek ve onlara baskı ve zulüm uygulamak için savaşmamıştı. Bu, aslında bir ordu veya askeri gücün başarısı da değildi. Bu, bir felsefe ve inancın zaferiydi. İslâm, ardından muazzam bir ın-

kilâp da getirdi. Bu inkılâp her milletin din, ahlâk, fikir, politika, ideoloji, medeniyet, kültür ve ekonomisini kökünden değiştirmeye yönelikti. İslâm'ın ilkelerini benimseyen her milletin asıl cevherleri meydana çıkmaya başladı. Kötülükleri ve eksiklikleri birer birer ortadan kaybolmaya başladı. Genellikle dünyadan elini eteğini çekmiş, bir köşeye çekilmiş ermiş insanlarda bulunduğu zannedilen üstün ahlâkî meziyetler ve diğer yetenekler şimdi dünya ve âhireti birleştiren Müslümanlarda bulunuyor ve bu durum herkesin hayrete düşmesine yol açıyordu. Dünya işlerinden korkmayan ve bütün güçlüklere göğüs geren bu sâlih ve dürüst insan topluluğu herkese örnek olmaya başladı. İslâm inkılâbı, üstün ahlâki vasıfların, hükümdar ve yöneticilerin siyasetine, adalet kürsüsünde oturanların mahkemesine, ordulara komuta eden komutanların savaş ve fetihlerine, vergi tahsildârinin hesaplarına ve ticaret ve sanatla uğraşan tüccar ve esnafın işlerine geçti. İslâm kendi oluşturduğu toplumda insanları nefis temizliği, dürüstlük ve doğruluk bakımından öylesine yüksek ahlâka sahip kıldı ki, bu hususta kendileriyle yarışacak kimse yoktu. İslâm, insanı evhâm ve hurafelerden hayat düzenlerinin akıllarına bile getirmedikleri toplumsal hastalıkların tedavisini önerdi ve bu hastalıklara son verdi. İslâm, özellikle renk, ırk, vatan, dil ve diğer maddi açılardan insanlar arasındaki ayırımı ortadan kaldırdı, sınıf fırklılıkları ve sınıf mücadelesine son verdi. Kast sistemi, hukukî eşitsizlik, kadınların acıklı hâli, temel haklarının gasbı, âdi suçlar, ahlâksızlık, kumar, zina ve hırsızlık, hükümdar ve hükümetlerin haksız yetki ve imtiyazları, uluslararası ilişkilerde anlaşmalar uymamak, savaşta ve barışta temel insan haklarına riayet etmemek gibi kötülükleri de ortadan kaldırdı. İslâm, Arabistan'ın çehresini değiştirdi. Anarşi ve kanunsuzluk yerine asayiş ve düzen, disiplin, kandökme ve kargaşa yerine barış, günah, ahlâksızlık ve fesât yerine adalet ve eşitlik, görgüsüzlük ve vahşet yerine medeniyet ve kültür, cehhalet ve bilgisizlik yerine ilim ve sanat ve kuşaktan kuşağa geçin kin, nefret ve düşmanlık yerine kardeşlik ve sevgi yerleştirdi. Kendi kabilesinin kaide ve kurallarının dışına çıkmayan, kendi kasaba ve şehirlerinin dışına başka bir şey bilmeyen bedevi bir milleti dünyanın imamı ve hâkimi yapıverdi. İşte yukarıdaki âyette bahsedilen işaretler o günden beri Allah tarafından gösterilmeye devam ediyor. Gerçek şu ki, bugün medeniyet ve kültürden dem vuran sözde ileri milletler, Müslümanların çöküş dönemlerinde bile gösterdikleri üstün ahlâkî meziyetlerin en ufak örneğini bile

sunamazlar. Avrupa'lı ulusların, Afrika, Amerika, Asya ve bizzat Avrupa'da yenik düşen milletlere yaptıkları yüz kızartıcı ve insanlık dışı muamelenin tek bir misali bütün İslâm tarihinde gösterilmez. Bu da, İslâm'ın ve Kur'ân-ı Kerim'in bir kerametiydi, ki, Müslümanlar galip geldikten sonra diğer milletlerin hemen hemen her dönemde ve bugün de gösterdikleri vahşet ve mezaşlimi göstermeyecek kadar insancıl bir hale gelmişlerdi. Gözleri olanlar, Endülüs veya İspanya'da yüzyıllarca süren Müslüman hakimiyeti sırasında Müslümanların Hıristiyan tebaasına yaptığı ve Hıristiyanların Müslümanlara galip geldikten sonra onlara yaptığı muameleyi görebilirler. Görmek isteyenler, Hindistan'da Müslümanların hüküm sürdüğü 800 yılda Hindulara ve diğer azınlıklara ne gibi muamele yaptığını ve bugün Hindistan'da Hinduların hakimiyeti varken Müslüman azınlığın neler çektiğini görebilirler. Aynı şekilde, merak edenler, Müslümanların 1300 yıldan beri Yahudilere nasıl davrandığını ve bugün Yahudilerin Müslüman Filistinlilere neler yaptıklarını görebilirler.

İkinci anlamı şudur: insanların, kâinat, tabiat ve bizzat kendi varlıklarıyla ilgili bilgileri ve tecrübeleri genişledikçe Yüce Allah kendilerine öyle âyetler gösterecektir ki, Kur'ân-ı Kerim'in doğru ve gerçek bir bilgi kaynağı olduğu anlaşılmış olacaktır. Bazı kimseler, "insanlar, vücutlarında, yeryüzünde ve gökyüzünde zâten bu âyetleri görmektedirler; o halde, burada niçin gelecekte âyetlerin gösterilmesinden sözedilmiştir" diyerek itirazda bulunmuşlardır. Fakat bu itiraz da yukarıdaki gibi yüzeyseldir. İnsanların vücutları, yeryüzü ve gökyüzü belki hâlâ değişmemiştir; ama bunların içinde bulunan Allah'ın âyetleri o kadar çoktur ki, insanların bunları tamamıyla görmeleri ve kavramaları mümkün değildir. Her dönemde insanlar yeni yeni şeyler keşfederler ve bu keşifler kıyamete kadar sürecektir.

71. Yani, insanları kötü sonları konusunda korkutmak için, Yüce Allah'ın, Hakka bu dâveti durdurmak ve yalanlamak için yaptıkları bütün hareketlerini gördüğü gerçeği yeterli değil midir?

72. Yani, onların bu tutum ve davranışların temel nedeni, bir gün Rablerinin huzuruna çıkıp yaptıklarının hesabını vereceklerine inanmamalarıdır.

73. Yani, bu insanlar, Yüce Allah'ın pençesinden kurtulamazlar ve en küçük hareketleri bile O'nun gözünden kaçmaz.

EŞ-ŞÛRA SÛRESİ

Adı: Sûre'nin 38. âyetinde geçen "Şûra" kelimesinden alınmıştır. Yani, eş-Şura sûresi, içindeki "Şûra" kelimesi geçen bir sûredir.

İniş Tarihi: İniş tarihi herhangi bir güvenilir kaynaktan sabit olmamasına rağmen, içeriği ve konusundan, Fussilet sûresinin hemen ardından indiği açıkca anlaşılmaktadır. Çünkü, bu sûre, Fussilet'in neredeyse "tamlaması" veya "eki" olarak görülmektedir. Bunu, önce Fussilet'i ve daha sonra bu sûreyi dikkatle okuyan herkes anlayabilir. Okuyucu görecektir ki, Fussilet sûresinde Kureyş kabilesi reislerinin körü körüne muhalefetine ağır darbeler indirilmişti. Amaç, Mekke-yi Muazzama ve çevresinde ahlâk, dürüstlük ve ölçülü davranmakla ilgili biraz olsun, hissiyata sahip olanların toplumun ileri gelenlerinin Hazreti Peygambere (s.a.v.) nasıl haksızca saldırdıkları ve muhalefet ettikleri, bunlara karşı da Hz. Muhammed'in sözlerinin ne kadar ciddi olduğu, tutumunun ne kadar makûl ve davranışlarının ne kadar efendice olduğunu anlamalarını sağlamaktı. Bu uyarıdan sora vaaz ve telkini hakkıyla yerine getiren bu sûre indirildi. Bu sûrede Dâvet-i Muhammedi öylesine güzel ve etkileyici bir biçimde dile getirildi ki, Hakka tapmadan biraz bile olsun nasibini almış ve Cahiliyye'nin sapmaları yüzünden gözü kararmamış olan birinin etkilenmemesi mümkün değildi.

Konusu ve Bahisleri: Konuşma şöyle başlamıştır: Sizler, Peygamberimiz (s.a.v.)in daveti hakkında ne ileri-geri konuşuyorsunuz? Bunlar yeni veya acayip şeyler değildir ki. Ayrıca, bir kişiye Allah tarafından vahy'nin gelişi ve ona insan ırkının hidayeti ile ilgili talimatın verilişi tarihte ilk kez meydana gelen bir olay da değildir. Yüce Allah bundan böyle de benzeri vahy ve talimat çeşitli peygamberlere göndermiştir. Tuhaf veya şaşılacak bir şey, Gökler ile Yeryüzünün sahibi ma'bûd ve

hükümdar olarak olarak kabul etmek değil, onun kulu olup, ve onun saltanatında yaşayıp başkalarının tanrılığını kabul etmektir. Siz, size tevhidi sunan ve anlatana kızıyorsunuz; halbuki, kainâtın sahibine koştuğunuz şirk öyle büyük bir suçtur ki, bunun üzerine gökler patlayabilir. Cesaretleriniz melekleri bile şaşırtıyor ve Allah'ın gazabının aniden size gelmesinden korkuyorlar.

Bundan sonra halka, bir kişinin peygamberlik mertebesine yükseltilmesinin ve o kişinin kendini Allah'ın kullarının kaderlerinin sahibi yapıldığı veya kendisinin bu iddia ile ortaya çıktığı anlamına gelmediği anlatılmıştır. Kaderlerin sahibi yine Allah'tır; bir peygamber ise sadece gafilleri gaflet uykusundan uyandırmaya ve doğru yoldan sapmış olanları doğru yola gitmelerini sağlamaya gelir. Peygamber'in sözlerini dinlemeyenleri sorgulamak veya onlara azabı gönderip göndermemek Allah'ın bileceği iştir. Bu iş bir peygambere verilmemiştir. Onun için, bir peygamberin, sizin bildiğiniz sahte din adamları, veliler, tanrılar ve mabûdların, sözlerini dinlemeyen veya kendilerine saygısızlık edenleri yıkıp yakacakları şeklinde savurdukları tehditleri savuracağı gibi yanlış fikri aklınızdan çıkarınız. Bu hususta halka, bir peygamberin kötülükleri için değil, iyilikleri için gönderildiği ve "takip ettiğiniz yol felâket yoludur" şeklinde kendilerini uyarmaya geldiği de ifade edilmiştir.

Bundan sonra, Allahu Teâlâ'nın insanları doğuştan neden hidâyetli yapmadığı ve düşünce ile hareketin her türlüsünü benimsemeleri için serbestlik tanıdığının hikmeti anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, insanın, başka iradesiz ve yetkisiz yaratıklara değil, sadece içgüdüyle değil, bilinçli olarak ve iradesiyle Allah'ı kendi patronu ve velisi olarak seçebilen irade sahibi ve yetkili yaratığa yönelik Allah'ın rahmetine kavuşma imkânı doğmuştur. İnsanın benimsediği bu tutum ve davranışını, Yüce Allah destekleyerek, ona rehberlik ederek, ona dürüst davranma imkânı vererek özel rahmetine dahil ediyor. Buna karşılık, yetkilerini kötüye kullanıp gerçekte veli veya patron olmayacak kimseleri veli yapan insanlar ise Allah'ın bu rahmetinden mahrum kalıyorlar. Bu arada, gerek insan gerekse diğer bütün yaratıkların velisinin gerçekte Allahu Teâlâ olduğu ifade edilmiştir. Diğerleri ise gerçekte ve velidirler ne de vilayet hakkını yerine getirecek güçtedirler. İnsanın başarısı, kendine veli seçerken yetkisini kötüye kullanmaması ve seçimini

yanlış yapmamasına ve gerçekte veli olan birini veli olarak seçmesine bağlıdır.

Bundan sonra ise, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) sunmakta olduğu dinin aslında ne olduğu anlatılmıştır:

Bu dinin ilk temeli şudur: Yüce Allah, kainât ile insanın yaratıcısı, sahibi, maliki ve gerçek velisi olduğu için insanın hâkimidir ve insana din ve şeriat (inanç ve davranış sistemi) verme ve insanların karar vermeleri konusundaki serbestliği gözönünde bulundurarak doğru ile yanlışın ne olduğunu anlatma hakkına sahiptir. Başka hiçbir yaratık veya varlık insan için kanun düzenleyicisi olamaz. Başka bir deyişle, fitrî (doğal) hakimiyet gibi teşriî (kanun koyucu) hakimiyet de Allah'a aittir. İnsan veya Allah'tan başka bir varlık böyle bir hakimiyete sahip olamaz. Ve, Allah'ın eşriî hakimiyetini kabul etmeyen birinin Allah'ın sadece fitrî hakimiyetini kabul etmesi faydasızdır.

Bundan dolayıdır ki, Allahü Tealâ başından beri insanlar için tek bir din belirlemiştir.

Her çağda peygamberlerin getirdiği ve insanlara tebliğ ettiği din aynıydı. Hiçbir peygamber, başka bir din getirmedi. Aynı din ilk günden beri Cenab-ı Allah tarafından insan nesli için belirlenmiş ve tüm peygamberler buna tâbi olmuş, bunu yaymaya çalışmışlardır.

Bu din, hiçbir zaman sadece iman edip oturmak için değil, hem yeryüzünde kurulup yayılması ve Allah'ın diyarında Allah'ın dininin dışında başkasının sahte ve uyduruk dininin makbul olmaması için gönderilmiştir. Peygamberler bu dini sadece tebliğ etmekle değil, kurup yaymak için görevlendirilmişlerdir.

İnsanoğlunun asıl dini buydu. Ne var ki, peygamberlerden sonra çıkarcı kimseler her zaman kendilerini beğendikleri, kendilerini öne sürmek istedikleri ve hep kendi gururlarını okşamak istedikleri için kendi çıkarları doğrultusunda anlaşmazlıklar yaratıp yeni dinler doğurmaya çalışmışlardır. Dünyada ne kadar değişik dinler bulunuyorsa, işte bu tek dinin bozulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) bu değişik dinler, yollar, yapay inançlar ve insan yapısı dinlerin yerine gerçek dini anlatmak, tebliğ etmek ve tesis etmek amacıyla gönderilmiştir. Bunun üzerine Allah'a teşekkür etmek yerine kızıyor ve kavga etmek istiyorsanız, bu si-

zin aptallığınızdır. Sizin bu aptallığınızdan dolayı Peygamber (s.a.v.) kendi görevini bırakacak değildir. Peygamber (s.a.v.) dirayetle ve kararlılıkla tutumunda ve görüşünde ısrar etmek ve görevlendirildiği işi tamamlamakla mükelleftir. Sizi hoş tutmak için daha önce de Allah'ın dininin bozulmasına yolaçan bâtıl inanç, evham, hurafeler ve Cahiliyye'nin örf ve âdetlerini size sunmakta olduğu dine sokacağını ummayınız.

Siz, Allah'ın dinini terkedip Allah'tan başka varlıkların uydurduğu din ve yasaları benimsemenin ne büyük bir cür'at ve küstahlık olduğunun farkında değilsiniz. Siz, bunu dünyada alışagelmiş bir hareket olarak görüyor ve bunda hiçbir sakınca görmüyorsunuz. Oysa, Allah nezdinde bu, şirkin en kötüsü ve suçun en büyüğüdür ve bu cezasını Allah'ın dünyasında kendi dinlerini yaymaya çalışan ve bu dinlere inanıp itaat edenler en ağır şekilde çekeceklerdir.

Dinin açık seçik bir tasavvuru ortaya konduktan sonra denilmiştir ki, sizi doğru yola getirmek için mümkün olan en iyi yollar kullanılmıştır. Bir yandan, Yüce Allah, kendi dilinizde size bütün gerçekleri en güzel biçimde anlatan Kitabını indirmiştir. Diğer yandan, Hazreti Muhammed (s.a.v.) ve eshâbının temiz ve pak hayatları gözlerinizin önündedir. Bunlardan, bu Kitab'ın rehberliğinde ne gibi insanların yetiştiğini kendi gözlerinizle görebilirsiniz. Buna rağmen hidâyete eremiyorsanız, dünyada hiçbir şey sizi doğru yola getiremez. Sonuç olarak, yüzyıllardan beri içinde bulunduğunuz sapıklıkta kalmanız ve Allah katında sapıklar için mukadder olan sona sizin de varmanız kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu gerçeklere dikkat çekildikten sonra arada kısa olarak Tevhid ile âhiretlerine deliller verilmiş, dünyaya tapmanın kötü sonuçları konusunda uyarılarda bulunulmuş, âhiretin ağır cezalarından korkutulmuş ve kâfirlerin, hidâyetten yüz çevirmelerine sebep olan ahlâkî zaaflara işaret edilmiştir. Konuşma bitirilirken iki önemli noktaya temas edilmiştir:

1) Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın, kendi hayatının ilk 40 yılında "Kitab" kavramından tamamen yoksun ve imanla ilgili karmaşık bahislerden habersiz olması ve birden bire bu her iki konuyu halka ayrıntılı biçimde anlatması, onun Allah tarafından gönderilen bir peygamber olmasının açık bir kanıtıdır.

2) Rasûlüllah'ın (s.a.v.) halka sunmakta olduğu öğretilere Allah'ın öğretileri demesi, onun Allah ile yüzyüze görüşüp konuşmasını iddia etmesi demek değildir, aksine Allah'ın bu mesaj ve talimatı, bütün peygamberlere olduğu gibi, ona da şu üç şekilde verdiği demektir: (1) Vahy ile (2) Bir perdenin arkasından sesle ve (3) Bir melek vasıtasıyla mesaj şeklinde. Bu açıklamanın amacı şudur: Muhalifler, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) Yüce Allah ile yüzüze görüştüğü gibi iftirada bulunmasınlar ve Hakka tapanlar, Allah tarafından peygamberlik mertebesine yükseltilen bir insana hangi yollarla emir ve talimatın geldiğini bilsinler.

EŞ-ŞÛRA SURESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 53 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ۝١ عٓسٓقٓ ۝٢ كَذٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ۙ اللّٰهُ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٣ لَهُۥ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظِيمُ ۝٤ تَكَادُ السَّمٰوٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝٥

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-5: Hâ, Mîm. Ayn, Sîn, Kaf. Gâlib, Kâdir ve Hâkim olan Allah, sana ve senden önceki peygamberlere böyle vahyeder.[1] Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. O, çok yüce, çok büyüktür.[2] Neredeyse gökler üstlerinden çatlayacaklar.[3] Melekler, Rabblerine hamd ile tesbih ederler. Ve yeryüzünde bulunanlar için de mağfiret dilerler.[4] Dikkat edin ki, Allah Gafûrdur, Rahîmdir.[5]

Açıklamalar

1. Konuşmanın bu şekilde başlaması gösteriyor ki, arka planda Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) sunduğu mesajla ilgili dedikodu ve söylentiler vardır. Sanki o sıralarda Mekke'nin her evinde, dükkanında, sokağında, caddesinde, köşesinde ve kahvesinde Hz. Peygamberin (s.a.v.) dâveti ve Kur'ân'ın içeriği tartışma konusuydu. Herkes diyordu ki, "vallahi, bu adam niçin, nasıl ve nereden böyle konuşuyor, tuhaf şeyler söylüyor. Biz de böyle şeyleri ne duyduk ne gördük." Onlar diyorlardı ki, "ne tuhaftır, atalarımızdan gelen ve bütün milletin benimsediği dini ve tüm ülkede benimsenen ve yüzyıllardan beri herkesçe bilinen töre, gelenek ve görenekleri bu adam kötülüyor, yanlış olduğunu söylüyor ve ancak benim sunduğum din doğrudur diyor." Onlar ayrıca diyorlardı ki, eğer bu adam, bu dini sunarken, atalardan kalma dinde bazı yanlışlıklar ve eksiklikler gördüğünü, bunların yerine bazı yenilikler düşündüğünü söyleseydi, onunla bir diyaloğa girilebilirdi, ama bu diyor ki, "benim size sunmakta olduğum şey Allah'ın kelâmıdır". Böyle bir şey kabul edilir mi? Allah ona mı geliyor, yoksa o mu Allah'a gidiyor, yoksa ikisi de başbaşa mı görüşüyor? İşte bu dedikodu ve söylentiler devam ederken görünüşte Hazreti Peygamber'e (s.a.v.), ama gerçekte kâfirlere hitaben buyuruluyor ki: "Evet, bu sözleri Gâlib, Kâdir ve Hâkim olan Allah söylüyor, bunları vahy yoluyla peygamberine indiriyor ve aynı vahyler diğer bütün peygamberlere de iniyordu."

Vahy sözlük anlamında "işare-yi serî" (Hızlı işaret) ve "işare-yi hafî" (gizli işaret)tir. Yani, sadece işaret eden veya işaret edilen kişinin bildiği, başka hiçbir kimsenin hissedemediği ve bilemediği hızlı bir işaret. Vahy kelimesi bir terim olarak, bir şemşeğin çakması gibi, Allahü Tealâ tarafından bir kuluna gönderilen hidayet anlamında kullanılmıştır. Burada İlâhi buyuruğun anlamı şudur: Allah'ın kimsenin yanına gitmesi veya birinin O'nun yanına gelmesi veya Onunla kimsenin yüzyüze konuşmasına gerek yoktur. O Gâlibtir. Hakîmdir. İnsanların rehberliği ve hidayeti için ne zaman bir kuluyla bağlantı kurmak istese, kurabilir, herhangi bir engelle karşılaşmaz. O kendi hikmetiyle bu işi vahy yoluyla kurabilir, herhangi bir engelle karşılaşmaz. O kendi hikmetiyle bu işi vahy yoluyla yapar. Aynı görüş sûrenin son âyetlerinde de tekrarlanmıştır ve daha açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Ayrıca, Mekkeli kâfilerin, Kur'ân mesajına "tuhaf şeyler" demesine

de dikkat çekilmiş, bunların garip veya tuhaf şeyler olmadığı, aksine Hazreti Muhammed'den (s.a.v.) önce de dünyaya gelen peygamberlere Allah tarafından aynı mesajlar ve öğretiler olduğu ifade edilmiştir.

2. Girişteki bu cümleler sadece Allah'a övgü şeklinde kabul edilmemelidir, aksine bunların her kelimesi, bu âyetlerin indiği ortamla yakından ilgilidir. Rasûlüllah (s.a.v.) ve Kur'ân hakkında dedikodu yapanların itirazlarının ilk dayanağı Rasûlüllah'ın tevhide dâvetine karşı çıkmalarıydı. Onlar diyorlardı ki, sadece Allah tanrımız, ihtiyaçlarımızı karşılayan ve kanun koyucuysa, bizim büyüklerimiz ne işe yarıyor? Bunun üzerine buyuruyor ki, bütün bu kainât Allah'ın mülküdür. Asıl malik ve efendi varken mülkünde başkalarının tanrılığı nasıl geçerli olabilir? Özellikle, tanrılıkları kabul edilen veya kendi tanrılıklarını kabul ettirmek isteyenlerin Allah'ın kulları ve köleleri olmaları halinde! Daha sonra onun çok yüce ve büyük olduğu vurgulanmıştır. Yani, Allah, kimsenin O'na yetişemeyeceği ve kişiliği ile özellikleri, yetkileri ve haklarında ortak olmayacağı bir yüceliğe ve büyüklüğe sahiptir.

3. Bir mahlûkun Allah ile akrabalığı kurmaya çalışmak; onu Allah'ın oğlu veya kızı olarak göstermeye çalışmak, birini ihtiyaçları karşılayan ve feryatları dinleyen biri kabul ederek dua etmek ve yalvarmak, birini dünyanın tüm işlerini yapan olarak kabul etmek ve onun her zaman herkesin yalvarış ve haykırışını işiten, herkesin yardımına koşan, kötü giden işleri düzelten biri olduğunu açıkça ilan etmeye başlamak, birini emir ve nehy, helâl ile haramı belirleyen biri olarak kabul etmek bu konularda son söz hakkı kendisine ait olduğuna inanmak ve Allah'ı bırakıp bu sahte tanrı ve velilere sanki gerçek Rabb onlarmış gibi iman etmek ve bel bağlamak, bunlar öylesine büyük günâh ve suçlardır ki, bunlar yüzünden gökkubbesinin infilak etmesi ve düşmesi hiç te imkânsız bir şey değildir. (Aynı konuya Meryem sûresinin 88. ve 91. âyetlerinde de değinilmiştir).

4. Yani, melekler insanların bu küstahca sözlerini dinleyince kulaklarına inanamayacaklar ve "Allah, rabbimizin şanına yakışmayan bu ne biçim sözlerdir? Yeryüzündeki yaratıkları Rabbimize ne biçim saygısızlık ediyor ve isyan ediyorlar?" diye hayret ve ibretlerini ifade ederler. Onlar, "Fesübhanallah, Âlemlerin Rabbinin uluviyeti ve hükmüne ortak olmaya kim cesaret edebilir? Ve hamd edip tesbih edebileceğimiz O'ndan başka bizim ve bütün kulların yardımcısı ve ihtiyaçla-

rını gidericisi kimdir?" derler. Bundan sonra, Allahü Tealâ'yı her an gazaba getirebilecek büyük ve inanılmaz bir suçun dünyada işlenmekte olduğunu hissederler. Bu sebeple, dünyada yaşayan bu nankör ve kendilerini bilmez kulların bağışlanmaları için Allah'a dua ve kendilerine çeki-düzen vermelerine izin ver".

5. Yani, Yüce Allah'ın merhameti, mağfireti, hoşgörüsü, görmezlikten gelmesi ve gözardı etmesinin daha güzel örnekleri ne olabilir. Çünkü, küfür, şirk, dinsizlik, ilhâd, fısk-ü fücûr ve baskı ve zulmün bütün sınırlarını aşanlara yıllarca, hatta bu tür kötülüklere müptelâ olan toplumlara yüzyıllarca mühlet verilir ve kendilerine çekidüzen verme fırsatı sağlanır. Onlar sadece rızıklarını almazlar, adları ve sanları her tarafa yayılır, kuvvet ve kudret kazanırlar ve dünyanın birçok nimetlerine sahip olurlar; öyle ki, bunları gören bazı ahmaklar bu dünyanın hiçbir sahibi olmadığı, adalet ve insafın bulunmadığı ve hiçbir zaman kimseden hesap sorulmayacağı gibi yanlış bir sonuca varırlar.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ
حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا
عَرَبِيًّا لِّتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ
فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾

6-7: Allah'tan başka veli edinenlere gelince[6] Allah onların üzerine gözücüdür (Habibim) sen onların üzerine bir vekil değilsin.[7] Şehirlerin anası (Mekke) halkını ve etrafında olanları azab ile korkutman için,[8] sana Arapça Kur'ân'ı vahy ettik.[9] Onları, kendisinde hiç şüphe olmayan toplanma gününün[10] dehşeti ile korkut. O gün halkın bir kısmı Cennette bir kısmı da Cehennemdedir.

Açıklamalar

6. Burada "Evliyâ" kelimesi kullanılmıştır. "Evliya" Arapçada çok geniş anlam taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerim, insanların bâtıl mabûdlar hakkındaki değişik inanç ve davranışlarını "Allah'tan başka veli edinmeleri" olarak nitelendirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i iyice inceleyecek olursak, "veli" kelimesinin şu anlamlarda kullanıldığını anlarız:

(1) İnsanların, söylediklerine inandıkları, uydukları, amel ettikleri, talimatına göre hareket ettikleri, koyduğu kural, ilke, kanun, gelenek ve göreneklere uydukları kişi, veya varlık. (en-Nisa, 118-120, el-A'raf 3, 27-30)

(2) İnsanların, rehberliğine güvendikleri ve kendilerine doğru yolu gösteren veya hatalarından kurtaranın o olduğuna inandıkları kişi veya varlık (el-Bakara: 257, el-İsra: 97, el-Kehf: 17, 50, Casiye: 19).

(3) İnsanların, hakkında, dünyada biz ne yaparsak yapalım, kötü sonuçlarından bizi kurtaracak ve eğer gerçekten Allah varsa ve âhiret de olacaksa, O'nun azaplarından bizi kurtaracak gibi bir inanca sahip oldukları kişi veya varlık (en-Nisa: 123, 173, el-En'am, 51, er-Ra'd: 37, el-Ankebût: 22, el-Ahzab: 65, Ez-Zümer: 3).

(4) İnsanların, kendilerine dünyada doğaüstü ve insanüstü bir biçimde yardım ettiği, âfetler ve felâketlerden koruduğu, iş ve güç sahipleri yaptığı, evlâtlar verdiği, dilek, istek ve arzularını yerine getirdiği ve diğer her türlü ihtiyaçlarını karşıladığına inandıkları kişi veya varlık. (Hûd, 20, er-Ra'd: 16, el-Ankebût: 41).

Kur'ân-ı Kerim'in bazı yerlerinde "veli" kelimesi bu anlamlardan birini ifade etmek amacıyla, bazı yerlerinde de bütün bu anlamları bir arada ortaya koymak için kullanılmıştır. Yukarıdaki âyet bu ikinci gruba giren yerlerdendir. Yani, burada Allah'tan başka kimselerin veli edinmesi, yukarıdaki dört anlamda da yardımcı, koruyucu ve veli yapılması demektir...

7. "Allah onların görücüdür, yani, Yüce Allah kâfirlerin söz ve hareketlerini izliyor ve amel defterlerini hazırlatıyor; onları sorguya çekmek ve hesaba tâbi tutmak onun işidir. "Sen onların üzerine bir vekil değilsin", bu sözlerin muhatabı Hazreti Peygamber'dir (s.a.v.) Yani, Hazreti Peygamber'e denilmek isteniyor ki, "Onların kaderi senin eline verilmemiştir ki, senin sözlerini dinlemeyeni yıkıp yakacaksın, yerle bir edeceksin, tahtından indireceksin veya ortadan kaldıracaksın". Bu demek değildir ki! Râsulüllah (s.a.v.) hâşâ kendisi hakkında böyle bir yanlış düşünceye kapılmıştı ve onun bu yanlışlığının giderilmesi için Yüce Allah böyle bir ikazda bulunmayı uygun gördü. Burada aslında bu sözlerle kâfirlere deniliyor ki, Allah'ın peygamberi, sizin sözde ermiş veya Allah'a yakın oldukları iddia eden sahte veli ve şeyhler gibi

büyük iddialarda bulunmuyor. Aslında cahil toplumlarda "veli" veya "ermiş" kimseler hakkında çok yanlış inançlar vardır; bunların öldükten sonra da inanılmaz güce sahip oldukları sanılır; bu "hazretler"in, kendilerine saygızlık edenleri mahvettikleri, hatta mezarlarına karşı bir sözkonusu olunca saygısızlık ya da kendileri hakkında muzır bir düşünce bir insanın aklına gelince onu cezalandırdıkları, her şeylerini altüst ettikleri hatta, ortadan kaldırdıkları ileri sürülür. Ne var ki, bu tür söylentiler genellikle yine bu "hazretler" tarafından yayılır. Kendileri hakkında bu tür iddialarda bulunmayan dürüst ve temiz insanlar ise onların sırtından geçinmek isteyenlerin âleti oluverirler ve bu çıkarcı kimseler ve öldüklerinden sonra onların isimlerini ve kemiklerini birer meta olarak kullanırlar. Ne olursa olsun, bir kişinin başkalarının kaderlerini değiştirme yetkisine sahip olması gibi yanlış inanç, halk arasında müthiş etkili olur ve o kişinin maneviyâtı ve Allah'a yakınlığının ölçüsü sayılır. İşte Yüce Allah bu gaflet perdesini yırtmak amacıyla sevgili Peygamberine şöyle buyuruyor: "Habibim, sen şüphesiz resûlümsün ve ben sana vahy gibi bir şeferle şereflendirdim. Ancak senin görevin sadece insanlara doğru yolu göstermektir; onların kaderleri senin eline verilmemiştir; onlar benim elimdedir. Kullara hidâyet vermek, onların yaptıklarını gözetlemek, onlara azabı gönderip göndermemek sadece benim işimdir."

8. Yani, onları gaflet uykusundan uyandır ve onlara de ki, "siz düşünce ve inançların hangi saplantılarına saplanmışsanız, ahlâk ve karakterin hangi kötülüklerine müptelâ olmuşsanız ve gerek kişisel gerekse toplumsal hayatınız hangi fasit dairelerine girmişseniz, onların sonu felâkettir".

9. Burada, konuşmanın başında söylenen söz tekrarlanarak vurgulanmaktadır. "Arapça Kur'ân" demekle, dinleyici ve okuyuculara, "Bu kitap, başka bir dilde değil, sizin kendi dilinizdedir. Siz bunu doğrudan ve kolayca söyleyin, böylesine temiz, sağlam, açık seçik ve herhangi bir çıkar hesabından yoksun bir rehberlik Alemlerin Rabbinden başka kimse tarafından yapılabilir mi?" şeklinde uyarıda bulunulmaktadır.

10. Yani, Ey Peygamber (s.a.v.) bu adamlara de ki, bu azap ve felâket dünyamıza kadar sınırlı olmayacaktır; öbür dünyada, insanların toplanacağı ve bölük bölük Allah'a hesap verecekleri güne kadar

uzayacaktır. Dünyada bir kişi kendi kötülüğü ve sapıklığının sonuçlarından ve vebâlinden kurtulsa da o gün kurtulamayacaktır. Buruda kötülüklerinin cezasını çeken ve âhirette de hakettiği mahkumiyete uğrayan bir kişi ise büsbütün talihsizdir.

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً
وَلَٰكِن يُدْخِلُ مَن يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ وَٱلظَّٰلِمُونَ مَا لَهُم مِّن وَلِىٍّ وَلَا
نَصِيرٍ ۝٨ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۖ فَٱللَّهُ هُوَ ٱلْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٩

8-9: Eğer Allah dileseydi onların tamamını bir tek ümmet kılardı. Fakat O dilediğini rahmetine koyar. Zâlimlere ise bir veli ve yardımcı yoktur.[11] Yoksa onlar, Allah'tan başka dostlar mı edindiler? İşte Allah, (gerçek) dost O'dur. Ölüleri O diriltir. Ve O, her şeye kâdirdir.[12]

Açıklamalar

11. Bu ifade, konuşmada aşağıdaki şu üç amaç için kullanılmıştır:

Birincisi, bunun amacı Hazreti Peygamber'e denilmiştir ki, siz Mekkeli kâfirlerin cehâleti ve dalâleti, ayrıca inat ve küstahlıklarından bu kadar üzülmeyin, bezmeyin ve ümitsizliğe kapılmayın. İnsanlara benimseme ve seçme özgürlüğünün verilmesi Allah'ın takdiridir. Bundan sonra kim hidâyete ermek istiyorsa hidâyete erdirilir ve kim doğru yoldan sapma istiyorsa, o tarafa götürülür. Eğer Yüce Allah'ın sadece bir yaratıcı işareti yeterdi ve bütün insanlar tıpkı nehir, dağ, ağaç, toprak, taş ve hayvanlar ile diğer canlılar gibi emirlere tâbi ve iman sahibi olurlardı. Aynı anlamı taşıyan benzeri ifadeler için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnotlar: 23-25, 71.

İkincisi, bu sözlerin muhataapları geçmişte ve şimdi de şöyle bir düşünce taşıyanlardır: Eğer Allah gerçekten insanlara doğru yolu göstermek istese ve bugün insanlar arasında yaygın olan inaç ve hareketleri arasındaki kargaşayı beğenmezse ve insanların iman ve İslâm yolunu seçmelerini tercih etseydi, bunun için vahy, kitap ve nübuvvete ne gerek vardır? Allah, herkesi mü'min ve Müslüman olarak yaratması

daha kolay olurdu. Bu yanlış düşüncede olanlar ayrıca şöyle bir iddiayı ortaya atıyorlar: Allah böyle yapmadığına göre bizim izlediğimiz değişik yolları O benimsiyor, ve yaptıklarımızı O'nun rızasıyla yapıyoruz demektir. O halde, kimse bize itirazda bulunamaz. (Bu yanlış anlamaya son vermek amacıyla bu konu, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde ele alınmıştır. Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 80, 110, 124, 125, Yunus, dipnot: 101, Hûd, dipnot: 116, en-Nahl, dipnot: 10, 31-32)

Üçüncüsü, bunun amacı, iman sahiplerine, dinin tebliği ve insanların ıslâhı konusunda karşılaştıkları zorlukları anlatmaktır. Yüce Allah'ın ihsan ettiği seçim ve irade özgürlüğü ve bunlara bağlı olarak tebiyet, huy ve yöntemler arasındaki farkı anlamayanlar, bazan ıslâh çalışmalarındaki ağır ilerlemeden umutsuzluğa kapılırlar ve isterler ki, Yüce Allah tarafından öyle mucize ve kerâmetler meydana gelsin ki, bunları görenlerin tamamen uysallaşsınlar, bazan da dâvet ve tebliğ çalışmalarını aşırı bir heyecan ve ihtirasla yapıp hoş olmayan ve meşru olmayan ıslâh yollarına başvururlar (Kur'ân-ı Kerim'de bu konu da yer yer işlenmiştir. Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, er-Ra'd, dipnot: 47-49, en-Nahl, dipnot: 89-97)

İşte bu amaçlar için çok önemli bir konu yukarıdaki cümlelerde özetlenmiştir. Dünyada Allah'ın gerçek halifeliği ve âhirette O'nun Cennetine kavuşmak, öyle küçümsenecek bir ihsan ve merhamet değildir ki, toprak, taş, eşek ve atlar düzeyindeki bir mahluka istisnasız verilsin. Bu aslında, meleklerin bile layık görülmediği özel ve üstün bir rahmettir. Bundan dolayıdır ki, Allahü Tealâ, insanı yetkili bir mahlûk olarak yarattıktan sonra yeryüzünün geniş imkân ve kaynaklarını tasarrufuna vermiştir ve ancak çok zor sınavları kazanmaları halinde Allah'ın özel rahmetine nail olabilecek fevkelâde kuvvet, kudret ve kabiliyetler vermiştir. Bu rahmet, Allah'ın kendi malıdır ve bunun üzerine kimsenin hakkı yoktur. Bunu ne kimse kendi kişisel hakkı olarak alabilir ne de kimsede bunu zorla alacak güç vardır. Bunu ancak Allah'ın huzuruna kulluğunu sunan, onu kendi velisi olarak kabul eden ve O'nun eteğine sarılan biri alabilir. Böyle bir durumda Yüce Allah ona yardım eder doğru yolu gösterir ve rahmetine nail olabilmesi için bu sınavda geçmesini sağlar. Ancak Allah'tan yüz çeviren, O'ndan başka kimseleri veli yapan bir zalime Allah'ın zorla veli olmasına gerek yok-

tur ve onun kendisine veli olarak seçtiği kimseler, velayet hakkını kullanıp onu sınavdan geçirecek bilgi, güç ve yetkilere sahip değillerdir.

12. Yani, "velâyet" öyle keyfi veya birinin canının istediği gibi bir şey değildir ki, biri kendi keyfine göre veli edinsin ve o da onun gerçek ve sadık velisi olsun ve velayet hakkını yerine getirsin. Aslında, bu, insanların dilek ve isteklerine oluşmayan ve değişmeyen bir gerçektir. Gerçekte kim veli ise, ister kabul edin ister etmeyin, veli kalacaktır ve kim veli değilse, ister ölünceye kadar kabul edin, ister etmeyin, veli olamayacaktır. Şimdi sorun şu: Nasıl oluyor da sadece Allah, gerçek bir veli oluyor ve diğerleri olmuyor? Bunun cevabı şudur: İnsanın gerçek velisi, ancak ölümü hayata dönüştüren, cansız maddelere can verip canlı ve dipdiri insan yaratan ve aynı zamanda velâyet hakkını yerine getiren biri olabilir. Böyle biri Allah'tan başka biriyse, onu veli yapın, yok o sadece Allah ise, O'ndan başkasını veli yapma cehalet, budalalık ve intihardan başka bir şey değildir.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ۚ
ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾

10: İşlerinizden[13] bir şey hakkında ihtilâf ettiğiniz zaman, onun hükmü ve faslı Allah'a aittir.[14] Benim Rabbim böyle Allah'tır.[15] Ben O'na tevekkül ettim. Tevbe ve dönüşüm yalnız O'nadır.[16]

Açıklamalar

13. Bütün bu paragrafın ibaresi, her ne kadar Allahü Tealâ vahy olarak inmişse burada konuşan Allah'ın kendisi değil, Rasûlüllah (s.a.v.)tır. Başka bir deyişle, Yüce Allah, Hazreti Peygamber'e, kendi adına gerekli talimatı ve tebligatı yapmasını istiyor. bu tür metinler Kur'ân-ı Kerim'de bazan "(Habibim) de ki" diye başlar, bazan da böyle bir ifadeye hiç gerek duyulmaz; sadece ifade tarzından konuşanın Cenab-ı Allah değil, Allah'ın Rasûlü olduğu anlaşılır. Hatta bazan kelâm Allah'a ait olmasına rağmen konuşan, iman sahipleri olur. Örneğin, Fâtiha sûresinde olduğu gibi, veya konuşan, melekler olur, örneğin Meryem sûresinde (âyet: 64-65) olduğu gibi.

14. Bu, Cenab-ı Allah'ın, kainâtın sahibi ve gerçek velisi olmasının doğal ve mantıksal örneğidir. Hâkimiyet ve velayet Allah'a aitse, O, ister istemez Hâkim veya Hükümdârdır; ve insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ile kavgalarda hakemlik yapma ve hüküm verme hakkı O'na aittir. Allah'ın hakemlik veya hakimlik hak ve yetkisini sadece öbür dünyada kullanacağını gösteren hiçbir delil ortada yoktur. Aynı şekilde, bunu bu dünyadaki inançlar ve bazı dini sorunlarla sınırlı kılanlar da hata işlerler. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesi açık ve nettir ve buna göre, insanların her türlü anlaşmazlıklarda hakemlik ve hakimlik görevini sadec Allah' yerine getirecektir. Yani, Cenab-ı Hak nasıl ki, inançlarla ilgili anlaşmazlıklarda Hakkın ne ve Bâtılın ne olduğuna karar verebiliyor, hukuk açısından da insanlar için neyin temiz ve pis, helâl ve haram veya mekrûh olduğuna hüküm verebiliyor Allahü Tealâ, ahlâk açısından neyin kötü ve iyi, çirkin ve güzel, ikili ilişkilerde kimin haksız, toplumda, medeniyette, siyasette ve ekonomide hangi yöntem ve yolların doğru, hangilerinin ise yanlış olduğunu belirleyebilir. Bu kanun ve kurallar Kur'ân-ı Kerim'de şöyle dile getirilmiştir: "Eğer bir şey hakkında çekişirseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün." (en-Nisa: 59; "Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mümin bir erkekle mümin bir kadın için, kendi işlerinde muhayyerlik hakları yoktur." (el-Ahzab: 36); ve, "Size Rabbinizden inzâl olunana tabi olun. Ondan başka dostlara uymayın." (el-A'raf: 3).

Bu âyet hangi bağlamda bulunuyorsa ondan şöyle bir anlam da çıkmaktadır: İhtilaflarda hüküm vermek Yüce Allah'ın sadece hukukî hakkı değildir ki, buna bir kişinin kâfir veya mü'min olmasına hüküm verebilsin. Akise, Yüce Allah gerçekte Hak ile Bâtıl arasında kararının vermektedir ve bu yüzden Bâtıla tapanlar ile Bâtıl eninde sonunda mahvolur ve Hakka tapanlar ile Hak zafere ulaşırlar. Allah'ın bu hususstaki kararı insanarın gözünde ne kadar geç verildiğini anlaşılsa da bu böyledir. Bu konuya ilerde 24. âyette değinilmiştir ve daha önce Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde geçmiştir (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, er-Ra'd, dipnot: 34, 60, İbrahim, dipnot: 26, 34, el-İsra, dipnot: 100, el-Enbiya, dipnot: 15, 18, 44-46).

15. Yani, ihtilaflarda hüküm veren asıl hakem veya hâkim.

16. Burada biri geçmiş zaman, diğeri şimdiki veya geniş zaman olmak üzere iki fiil kullanılmıştır. Geçmiş zaman fiilinde, "Ben ona te-

vekkül ettim" denilmiştir; yani, ben bir kere, yaşadığım boyunca Allah'ın yardımı, rehberliği, himayesi, desteği ve kararına bağlı olacağıma kesin karar verdim. Ondan sonra da, geniş zaman veya şimdiki zaman olarak "Tevbe ve dönüşüm yalnız O'nadır" buyurulmuştur. Yani, hayatımda ne ile karşılaşırsam karşılaşıyım, hep Allah'a başvururum; hangi güçlük, zorluk ve sıkıntıyla karşılaşırsam karşılaşayım, kimseye bakmam, sadece O'na sığınırım, O'nun emrini ve kararını beklerim hangi konuda biriyle anlaşmazlığa düşersem düşeyim, karar vermesi için O'na müracaat ederim, çünkü son karar ve doğru kararı sadece O verebilir.

فَاطِرُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
وَمِنَ الْأَنْعَٰمِ أَزْوَاجًا ۖ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ ۚ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

11-12: Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Size, kendi cinsinizden eşler yarattı. Davarlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde sizi üretiyor. O'nun benzeri gibi yoktur.[17] O, Semî'dir, Basîr'dir.[18] Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğinin rızkını yayar (dilediklerini de) kısar. O, her şeyi bilendir.[19]

Açıklamalar

17. Burada "leyze kemislihi şey'un" (Onun benzeri gibi yoktur) ifadesi geçmektedir. Müfessirler ve dil bilimçilerin bazısına göre burada "misl" kelimesi üzerine harf-ı teşbih olan "kaf'ın" eklenmesi bir deyim olarak olmuştur ki, amacı sadece söylenen sözü vurgulamaktır. Araplarda bu tür deyime sık sık rastlanmaktadır. Meselâ, bir şair şöyle demiştir: "ve katlâ kemisli cuz'uun nahl". Bir başka şair ise şöyle demiştir: "Ma an kemisluhum finnâs-i min ahad". Bazılarına göre "O'nun gibi yoktur" demenin yerine "O'nun benzeri gibi yoktur"da abartma vardır. Yani, demek isteniyor ki, Allah'ın değil aynısı, benzeri dahi yoktur.

18. Yani, Yüce Allah aynı ânda kainatın her köşesinde olup biten her şeyi dinlemekte ve görmektedir.

19. Bunlar, sadece Allah'ın neden sadık bir veli, olduğu neden sadece O'na tevekkül etmenin doğru olduğu ve neden sadece O'na rücu edilmesi gerektiği lehinde delillerdir. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt III, en-Nah, dipnot: 73-83, Er-Rûm, dipnot: 25-31)

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ
أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ
مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾

13: Kendisi ile Nûh'a tavsiye ettiği ve sana vahyettiğimiz şeyleri, İbrahim'e, Mûsa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiklerimizi, size dinde şeriat kıldı ki, "dini tesis edin onda tefrikaya düşüp dağılmayın"[20] Senin, kendilerini dâvet ettiğin bu şey, müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini kendisi için seçer. Ve tevbe ile dönmekte olanları da buna muvaffak kılar.[21]

Açıklamalar

20. Burada, ilk âyette buyurulan husus daha açık ve net bir biçimde ortaya konmuştur. Bu âyette Hazreti Muhammed (s.a.v.)in yeni bir dinin kurucusu olmadığı açıkça belirtilmiştir. âyette, diğer peygamberlerin de ayrı ayrı dinler kurmadıkları, aksine Allah'ın dininin her aman aynı olduğu, bunu diğer peygamberler gibi, Hz. Muhammed'in de getirdiği ifade olunmuştur. Bu hususta, ilk isim olarak Hz. Nuh'unki anılmıştır Bilindiği gibi, Hz. Nûh büyük tufandan sonra insan soyunun ikinci atası olarak kabul ediliyor. Tufandan sonra da insan soyunun ilk peygamberi sıfatına sahiptir. Bundan sonra, Hz. İbrahim'in adı anılmıştır. Ona Araplar dini lider olarak kabul ederdi. En son da, Hz. Mûsa ile Hz. İsa'nın (a.s.) sözedilmiştir. Bilindiği gibi, Yahudiler ile Hıristiyanlar kendilerini bu iki peygambere bağlı sayarlar. Burada şunu da unutmalayalım ki, Allah'ın dini sadece bu beş peygamberlerin aynı dini getirmeleri ve bu arada, İlâhî şeriatlardan dünyanın geniş çapta faydalanmış olmasıdır, ve en meşhur beş peygamberin adının örnek olarak gösterilmesidir.

Yukarıdaki âyet dine ve güttüğü amaca ışık tuttuğu için iyice incelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Âyette "şer'a lekum" (size dinde şeriat kıldı) buyurulmuştur. "Şer'a'nın sözlük anlamı "yol paymak"tır; ve bir terime bağlı olarak "Teşri" kelimesi "yasama" ve "yasa" ve "şer'a" ile "şeriat" kelimeleri "kanun", veya "yasa", ve "şâri" kelimesi kanun koyucu" veya "kanun düzenleyici"ye eşit sayılır. Bu "teşri' -yi ilâhi" aslında yukarıda âyet: 1, 9 ve 10'da, Allah'ın kainâttaki her şeyin sahibi olduğu, insanların hakiki dostu ve velisi olduğu ve insanlar arasında çıkan tüm ihtilâflarda hüküm verme yetkisinin sadece ona ait olduğu şeklinde beyan olunan gerçekler ve kuralların doğal ve mantıksal sonucudur. Şimdi, Cenab-ı Allah ilke olarak sahip, efendi, malik, veli ve hâkim olduğu için, ancak O, insanlar için kanun koyma, kaide ve kuralları belirleme hakkına sahiptir ve ancak O, insanlara bu kaide ve kanunları vermekle mükelleftir. Ve o, sorumluluklarını böylece yerine getirmiştir.

Daha sonra "min'ed-din" (dinden din türünden) ifadesi kullanılmıştır; ki, Şah Veliyullah Dehlevi bu ifadeyi "Anayasa türünden" veya "anayasa'dan, yasa'dan" şeklinde tercüme etmiştir. Yani, Allah'ın koydukları ve düzenledikleri (teşri' ettiği) birer anayasa veya yasadır. Onun için, daha önce Zümer sûresinde 3. dipnotta "din" ile ilgili yaptığımız açıklama gözönünde bulundurulursa, din kelimesinin zâten, başkasının otorite ve hakimiyetini kabul edip emirlerine itaat etme anlamına geldiğini anlamakta güçlükle karşılaşılmaz. Din kavramını "metod" veya "yol" anlamında ele alırsak, yolu çizen ve belirten zât "itaate lâyık" ve yolu da, izlenmesi gereken bir kanun ve değişmez bir anayasadır; buna bağlı kalınmayıp aykırı hareket etmek isyan demektir ve buna bağlı olmayan bir kişi aslında Allah'ın otorite ve hâkimiyeti ile kendi kulluğunu inkâr eder.

Bundan sora, din şeklindeki bu teşri' ile ilgili talimatın daha önce Hz. Nûh ve Hz. Mûsa (a.s.)ye verildiği ve şimdi de Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) verilmekte olduğu ifade edilmiştir. Bu ifade birkaç anlama gelmektedir: Birincisi, Yüce Allah bu teşri'i her insana doğrudan değil, arada sırada uygun gördüğü zaman birini peygamber yapıp onun vasıtasıyla göndermiştir. İkincisi, bu teşri başından beri aynı kalmıştır. Bir zamanda bir kavme başka bir teşri (din) ve başka bir zamanda başka bir kavme yine başka veya tamamen ayrı bir teşri veril-

diği gibi bir olay olmamıştır. Allah tarafından birden fazla din gelmemiştir; din ne zaman gelmişse, hep aynı kalmıştır. Üçüncüsü, Allah'ın otoritesi ve hakimiyetini kabul etmenin yanısıra, kimler vasıtasıyla teşri gelmişse onları kabul etmek ve bu teşriin yer aldığı vahy'i kabul etmek de hem dinin ayrılmaz parçasıdır, hem de bunu ayrılmaz parça olarak kabul etmek akıl ve mantığın gereğidir. Zira, bir insan, gerçek ve Allah' tarafından icra olunduğuna inanmadığı bir teşri'ye itaat edemez ve bağlı kalamaz.

Daha sonra, bütün bu peygamberlere, din şeklindeki şeriatın, "dini tesis edin" emri ve tavsiyesi ile verildiği ifade olunmuştur. Şah Veliyullah Dehlevi Hazretleri bu kelimeleri "dini tesis edin" olarak tercüme edin" şeklinde tercüme etmiştir. Bu her iki tercüme doğrudur. "İkame" kelimesi hem "tesis edin" hem, "ayakta tutun" anlamındadır ve peygamberler bu her iki göreve atanmıştı. Onların ilk görevi, dinin tesis edilmediği yerde tesis etmekti, ikinci görevi de tesis edilmiş veya önceden kurulmuş olan yerde ayakta tutmak ve sürdürmekti. Elbette ki, ayakta tutma vazifesi ancak, bir şeyin kurulmasından sonra başlar. Aksi takdirde önce bu din kurulacak ve daha sonra ayakta tutulması için sürekli çaba harcanacaktır.

Şimdi biz iki soruyla karşı karşıya geliyoruz: (1) Dini tesis etmek veya kurmak ne demektir; bunun amacı nedir? (2) Bizzat din ne demektir, neyi amaçlamaktadır. Yani, tesis edilip ayakta tutulması istenen din nedir? Bu hususlara iyice dikkat etmeliyiz.

"Akimû" (tesis edin) kelimesi herhangi bir maddi veya fiziksel şey için kullanıldığı zaman anlamı, oturanı kaldırmaktır. Meselâ, bir insan veya hayvanı kaldırmak; ya da yerde bulunan veya yatmış olan bir şeyi kaldırmak ve dikmek; meselâ, bir sopa veya direği kaldırmak veya dikmek. Yahut, bir şeyin dağınık parçalarını toplamak ve yükseltmek, meselâ boş bir arazide bir bina inşa etmek. Fakat, maddi değil, manevi ve görümmez olan şeyler için "akimu" veya "ikame etmek" sözleri kullanınca, amaç o şeylerle ilgili olarak sadece tebliğde bulunmamak; aksine, onu tam olarak bilmek ve yaşamak, yaymak ve fiilen yapmak ve uygulamak olur. Mesela, bir kişinin hükümeti tesis ettiğini (kurduğunu) söyleriz. Bu demek değildir o kişi insanları kendi hükümetine davet etti; hayır, bu demektir ki, o kişi halkı kendine bağladı, onların sadakatını istedi, kendine tâbi etti ve hükümetin bütün organlarını öylesine

organize etti ve düzenlediki devlet ve hükümetin bütün organları onun emrine göre hareket etmeye başladı. Aynı şekilde ülkede mahkemeler kurulmuştur dediğimiz zaman, adalet ve insaf arayanlar için hâkimlerin görevlendirildiği, onların davalara baktığı ve kararlar verdiği demektir. Bu ifadenin sadece adalet ve insafın meziyetlerinin bol bol anlatıldığı ve insanların bunlardan memnun oldukları anlamına geldiği söylenemez. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de "namazı tesis edin" emri verildiği zaman, bunun sadece namaz ile ilgili dâvet ve tebliği yapmak değil, namazı bütün şartlarıyla hem insanın kendisinin kılması hem de namaz sisteminin halk arasında yaygınlaşması için gereken tedbirler alması anlamına geldiği unutulmamalıdır. Yani, namazın kitle halinde kılınması için camiler, cuma namazları ve cemaatlerin varolması, tam vaktinde ezanların verilmesi, imam ve hatiplerin tain edilmesi ve insanların camilere gelip namaz kılmalarının sağlanması gerekmektedir. Bu açıklamadan sonra, peygamberlere bu dini tesis etme emri verildiği zaman, amacın, sadece onların bu dine bağlı kalıp uygun hareket etmeleri veya başkalarının takdir edebileceği şekilde bunu tebliğ etmeleri değil, bu dine uygun hareket etmenin yanısıra dinin tümünü halka anlatmak, onlarda yaygın hale getirmek ve bütün icaplarını yerine getirmelerini sağlamak olduğunun anlaşılmasında sanırız herhangi bir güçlükle karşılanmayacaktır. Şüphe yok ki, dâvet ve tebliğ bu işin ilk zorunlu aşamasıdır ve bundan önce ikinci aşamaya geçilemez. Ne var ki, aklı başında herkes burada istenilenin, dâvet ve tebliğ değil, dini kurmak ve ayakta tutmak olduğunu anlamakta güçlük çekmeyecektir. Davet ve tebliğ kendi başlarına hedef değil, hedefe varmanın birer araçlarıdır. dolayısıyla, peygamberlerin görevini salt davet ve tebliğle sınırlı olduğunu sanmak yanlıştır.

Şimdi ikinci soruyu ele alalım: Bazı kimseler, kurulması emredilen dinin, bütün peygamberlerin ortak görevi olduğunu, ancak her birinin şeriatının —Kur'ân-ı Kerim'in de belirttiği gibi— "Li külli ca'alnâ minkum, şeraten ve minhacen", ayrı olduğunu görünce, "din"den şer'î emir, kaide ve kurallar değil, sadece bir takım inanç, örneğin, Allah'ın tek oluşu, ahiret, kitap ve sünnete inanma veya bütün şeriatlarda ortak olan bazı belli başlı ahlâk kurallarını kabul etmenin ve Allah'a ibadet etmenin kasdedildiğini sandılar. Ne var ki, bu tamamıyla yüzeysel bir görüştür ve bu görüş, dinlerin aynı ama şeriatların değişik olduğuna dair bir âyete dayanarak kabul edilmiştir. Bu, öylesine tehlikeli bir gö-

rüştür ki, düzeltilmediği takdirde ilerde, tıpkı Aziz Paul'ün geliştirip Hz. İsa'nın (s.a.v.) ümmetini yozlaştırdığı şeriatsız din kavramı gibi, din ile şeriatın birbirinden ayrılmasına kadar varabilir. Çünkü, Allah'ın emrinin sadece "din"i Müslümanlar da, Hıristiyanlar gibi şeriatı önemsiz ve kurulmasını gereksiz bulabilirler. Ellerinde kalacak olanlar sadece bir takım akide ve inanç ile bazı ahlâk kuralları olabilir. Ama, bu gibi yanlışlıktan kaçınmak ve doğru yolu bulmak için Kur'ân-ı Kerim'e başvurmalıyız. Kur'ân-ı Kerim'den, kurulması istenen dinin, sadece inanç ve ahlâk kurallarından mı, yoksa şeriattan mı ibaret olduğu pekâla anlaşılabilir. Kur'ân-ı Kerime baktığımızda, dine nelerin getirdiği veya dinin neleri kapsadığını şöyle anlayabiliriz:

(1) "Halbuki, onlar ancak Allah'a, O'nun dininde ihlâs sahipleri ve muvahhitler olarak, ibadet etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri ile emrolunmuşlardı. İşte doğru din budur" (Beyyine: 5). Bu âyetten anlaşılacağı gibi, bu dine namaz ile zekât dahildir. Oysa, bu iki ibadet ve vecibe ile ilgili emirler çeşitli peygamberlerin şeriatlarında değişik olmuştur. Hiç kimse ortaya çıkıp, önceki peygamberlerin zamanında namazın aynı nitelikte ve yapıda olduğunu iddia edemez. Namazın bugünkü şekil, erkan, rek'at ve vakitlerle kılındığını söyleyemez. Kıble'nin aynı olduğunu ileri süremez. Aynı şekilde, zekâtın şekli, biçimi, niteliği, miktarı, çeşitleri, oranları ve şartlarının da aynı olduğunu iddia edemez. Zekâtın toplanması ve dağıtımının da değişik olmadığını söyleyemez. Fakat, gördüğünüz gibi, çeşitli çağlarda şeriatlardaki değişiklik ve bu hususlaki farklılıklara rağmen hem namaz, hem zekât İslâm dininin kapsamına alınmıştır.

(2) "Siz ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası için boğazlanan boğularak, vurularak, düşerek, başka bir hayvan tarafından boynuzla vurularak telef edilmiş hayvanlarla, canavarın parçalandığı ve yetişilip ölmezden evvel boğazlanmayan, dikili taşlar üstünde kesilen hayvanların, yenmesi ve oklarla fal bakmak haram kılındı. Bunlar fısktır (yoldan çıkıştır). Bugün kâfirler sizin dininizden ye'se düştüler. Onlardan korkmayıp benden korkunuz. "Bugün sizin için dininizi ikmâl ve üzerinize nimetimi tamamladım. Ve size din olarak İslâm'ı 'verip ondan" razı oldum." (Maide: 3). Bu âyetten de, içinde sözedilen bütün şeylerin dinin kapsamına girdiğini öğrenmiş olduk.

(3) "Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve Ahiret gününe iman etmeyen, Al-

lah'ın ve Rasûlünün haram kıldığı şeyleri haram tanımayan ve Hak dini, din olarak kabul etmeyen kimselerle, size baş eğmiş oldukları halde elleri ile cizyelerini verinceye kadar muharebe edin." (Tevbe: 29). Demek ki, Allah'a ve Âhirete iman etmenin yanısıra, Allah'ın ve Rasûlünün işaret ettikleri helâl ve haram şeyleri aynen kabul etmek ve onlar arasında buna göre ayırım yapmak da dinin taa kendisidir.

(4) "Zina eden kadın ve erkekten her birine yüzer değnek vurunuz. Eğer Allah'a ve Âhiret gününe iman ediyorsanız, Allah'ın dininde onlara karşı sizi bir acıma tutmasın" (Nûr: 2). Yani, Ceza Hukuku da dinin kapsamına girmektedir.

Yukarıda verdiğimiz dört örnek, Kur'ân-ı Kerim'de şeriatın kesin hükümleri olarak geçmişlerdir. Ancak bunların dışında da, dikkat edilirse, Allahü Tealâ'nın, Cehennem tehdidiyle tarif ettiği günahlar (örneğin, zina, faiz, bir mü'minin öldürülmesi, öksüzün malının yenmesi ve haksız yollarla başkalarının mallarının gaspedilmesi v.s.) ve azabına lâyık suçlar olarak tarif ettiği kötülükler (örneğin, Lût ümmetinin illeti ve Hz. Şuayb'ın kavminin ticaret ve alışveriş ile ilgili dürüst olmayan tutumu) da mutlaka dinin kapsamına girmelidir. Çünkü, eğer din, kulları Cehennem ve Allah'ın azabından kurtarmak için gelmemişse başka neye yarar? Aynı şekilde, miras ile ilgili hükümleri de dinin bir parçası olmalıdır. Meselâ, miras ile ilgili hükümlerden bahsedildikten sonra şöyle denilmiştir: "Allah ve Resûlüne âsi olup sınırlarını tecavüz edeni ebedi kalmak üzere Cehennem'e sokar. Ona alçaltıcı bir azap vardır" (Nisa: 14). Aynı şekilde, haram edilmiş bazı şeyler, (örneğin, kumar ve yalan tanıklık v.s.) dine dahil edilmezse, demek ki, Allahü Tealâ hâşâ bazı gereksiz emirler de vermiştir ve bunlara uymamızı amaçlamıştır. Bunun gibi, Allah'ın farzettiği ibadetler, meselâ, oruç ile hac da; geçmiş şeriatlarda Ramazan'ın 30 orucu olmadığı, ya da, Kâbe'yi ziyaret emri sadece Hz. İbrahim'in evlâdı Hz. İsmail'e tâbi olanlara verildiği bahanesiyle, dinin kapsamından çıkarılamaz.

Aslında bütün anlaşmazlık, ya da daha doğrusu, yanlış anlama şu âyete ters anlam vermekten ileri gelmektedir: "Li-küllin ca'alnâ minkum şer'atan ve mihâcen" (Biz, sizlerden her ümmet için ayrı bir şeriat ve ayrı bir yol tayin etmişizdir). Bazıları her ümmetin şeriatı ayrı ve sadece kendilerine mahsus olduğu için bunlara dikkat edilmemesi hükmüne varmışlardır. Onlara göre, din, şeriattan ayrılmalıdır; çünkü, din nasıl

olsa, bütün peygamberlerin ortak göreviydi ve bunun ikamesini Allah emretmişti. Ne var ki, bu âyetin gerçek anlamı bambaşkadır. Bu âyetin bağlamına, yani 41. ilâ 50. âyetlerinde geçen konuya bakacak olursak, bundan şu anlam çıkıyor: Allahü Tealâ, hangi ümmete hangi şeriati vermişse, o şeriat o ümmet için din niteliğinde olup, o ümmetin peygamberlerinin görevi süresince ikamesi amaç edilmişti. 1300 yıldan beri Müslümanlar Hazreti Peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın peygamberlik dönemini yaşamakta oldukları için, Ümmet-i Muhammediyye'ye verilen şeriat, çağımızın dinidir ve bu şeriatın ikames, dini ikamesi demektir. Çeşitli peygamberlerin şeriatları arasındaki farka gelince, bundan Allah'ın gönderdiği şeriatların birbirine zıt olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Aslında bunlar özde ve temelde bir olup sadece bazı ayrıntılarda birbirinden ayrılıyorlardı. Meselâ, namaz ve oruç ile ilgili farklara bir göz atalım. Namaz her şeriatte farz olmuştur. Ama her şeriatın kıblesi aynı değildi. Ayrıca, namazların zaman ve erkânı da aynı değildi. Aynı şekilde oruç da her şeriatın ayrılmaz bir parçası durumundaydı. Fakat, Müslümanlar için farzolunan Ramazan'ın 30 gün orucu diğer ümmetlerde yoktu. Bundan, namaz ile orucun, dinin ikamesi ve kurulması görevinde yer aldığı, ancak belli bir şekilde namaz kılma ve belli bir zamanda oruç tutmanın, dinin ikamesi veya kuruluşunda yer almadığı anlaşılmamalıdır. Doğru ve mantıklı anlamı şudur: Her peygamberin ümmeti için, o devrin şeriatına göre namaz ile oruç için belirlenen kaide ve kurallara göre o zamanda namaz kılmak ve oruç tutmak, dini kurmak demekti. Çağımızda da dini ikame etmek veya kurmak Peygamberin (s.a.v.) şeriatında belirlenen kurallara göre bu ibadetleri yerine getirmek anlamındadır. Şeriatın diğer hükümleri işte bu iki örneğe göre kıyas edilmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'i gözleri açık okumak isteyen herkes bu ilâhi Kitab'ın, kendisine tabi olanları, küfrün ve kâfirlerin tebaası olarak birer esir şeklinde dinî hayat sürdürmeye davet etmediğini hemen anlayacaktır. Kur'ân-ı Kerim, aksine iktidar olmak, ahlâk, medeniyet, kültür, hukuk ve siyaset açısından galip ve üstün kılmak amacıyla mücadele etmelerini bekler. Ayrıca, hakimiyetin ancak iman sahiplerinin ellerinde bulunması halinde gerçekleştirilebilecek geniş kapsamlı bir hayat düzenini tavsiye eder. Nitekim, Kitabullah, indirilmesinin gayesini şöyle dile getirmiştir: "Allah'ın sana gösterdiği gibi insanlar arasında hükmetmen için sana hak olarak Kitab'ı indirdik. Hainler için müdafaacı

olma." (Nisa: 105). Bu Kitap'ta zekâtın toplanıp dağıtılmasıyla ilgili öyle hükümler yer alıyor ki, bunlar ancak sağlam temellere dayalı, istikrarlı bir hükümetin belli kanun ve kuralları çerçevesinde başarıyla yerine getirelebilir. (Bkz. Tevbe: âyet 60, 103). Bu Kitap'ta faizin yasaklanması, faiz ve riba' ile ilgilenenlere karşı ilan edilen savaş, ancak bütün memleketin siyasi ve ekonomik idaresinin iman sahiplerinin ellerinde bulunmasıyla kazanılabilir. (Bkz. Bakara 275, 279). Bu Kitap'ta katile kısas uygulanmasına ilişkin hükümler (Bakara: 178), bir hırsızın elinin kesilmesine dair emirler (Maide: 38), zina ile kadf (kazf)ın cezalandırılmasıyla ilgili kararlar (Nûr: 2-4); bu gibi emir ve hükümleri aynen yerine getirenlerin, kâfirlere tâbi olacakları varsayımıyla yer almamıştır. Bu Kitap'ta, kâfirleri katletme (mücadele ve muharebe) emri, kaydederek, yerine getirilmek düşüncesiyle verilmemiştir. (Bkz. Bakara: 190, 216). Bu Kitap'ta, ehl-i kitaptan cizye alınmasına dair hükümler, Müslümanların, kâfirlerin tebaası olarak onlardan cizye alabilcekleri ve onları koruma görevini yerine getirebilecekleri düşüncesiyle yer almamıştır. Bu durum sadece Medine'de Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) vahyolunan âyetlerde değil, Mekke'de bulunduğu sırada indirilen âyetlerde de, mevcuttur. Bundan anlaşılıyor ki, Hak Din'inin, ta başından beri kâfirlere mağlup, mağdur ve tabi olarak değil, hâkim, galip ve üstün olarak kurulması amaçlanmıştır. örneğin, bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-İsra, dipnotlar: 89, 99, 101, el-Kasas, 104, 105, er-Rûm: 1-3, es-Saffât, âyetler: 171-179, dipnotlar: 93-94, Sâd, Giriş, âyet: 11, dipnot: 12.

Yorumdaki bu yanlışlığın en çok çeliştiği husus bizzat Resûlüllah (s.a.v.) 23 yıllık peygamberlik döneminde başardığı büyük işlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)in, hem tebliğ ve telkin, hem de kılıçla, bütün Arabistan'ı zaptedip inanç ve ibadetlerden başlayarak kişisel karakter, toplumsal ahlâk, medeniyet, kültür ve ekonomi, toplum, siyaset, hukuk ve barış ile savaşa kadar hayatın her alanını kapsayan mükemmel ve muazzam bir devlet düzeni ve hükümet şeklini kurduğunu bilmeyen var mıdır? Eğer Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bütün bu işleri, daha önce bahsettiğimiz âyette yer alan ve kurulması emredilen din ile ilgili değilse nedir? Bir an için böyle olmadığını kabul etsek, o zaman iki ihtimal vardır: Ya Hazreti Muhammed (s.a.v.) sadece iman, inanç ve ahlâkla ilgili belli başlı bazı kuralları tebliğ etmeye memur edilmesine rağmen hâşâ, sınırlarını aşarak kendi kendine bir devlet ve hükümet

kurmuştur, geniş kapsamlı bir hukuk sistemi meydana getirmiştir ve bu yaptıkları, hem geçmişteki peygamberlerin ortak dininden, hem de şeriatlarından çok çok fazlaydı; ya da, bizzat Cenab-ı Allah'ın (c.c.) Şûra sûresinde verdiği yukarıdaki emrin tam tersi ne hâlâ, kendi peygamberinden (s.a.v.) sûrede "ikâmet-i din" (dinin kurulması, dinin ayakta tutulması)den çok daha fazla ve daha değişik bir görev yapmasını beklediğini ve yaptırdığını ve hatta, bu işlerin tamamlanmasından sonra şöyle bir buyurukta da bulunduğunu kabul etmek zorunda kalacağız: "Bugün sizin için dininizi ikmâl ettim ve üzerinize olan nimetimi tamamladım" (Maide: 3). Allah bizi böyle düşüncelerden korusun! Bu iki ihtimalın dışında, "dinin ikame edilmesi veya kurulması" deyiminin tam olarak anlamını veren ve aynı zamanda Allahu Teâlâ ile Hz. Peygamber'i (s.a.v.) haksız suçlama ve iftiralardan koruyan bir başka ihtimal varsa, biz onu hemen bilmek isteriz.

"Dini ikame etme"nin bu emrinden sonra Yüce Allah'ın bu âyette buyurduğu son emir şudur:" dinde tefrikaya düşmeyin" veya "dinde tefrika edip bölünmeyin". Dinde tefrikaya düşmenin anlamı şudur: Bir veya birkaç kişinin, hiç aslı astarı olmadığı halde dinde kendine göre bir şey yaratmaları veya bir meseleye bambaşka bir anlam vermeleri, bu çıkardıkları yepyeni şeyde ısrar etmeleri, insanların bunu kabul edip etmemelerini küfür veya iman olarak yorumlamaları ve kabul edenleri yanlarına alıp, kabul etmeyenlerden ayrılmaları. Bu yepyeni, acayip ve tuhaf şey değişik ve çeşitli şekillerde olabilir: Meselâ, dinde daha önce hiç olmayan bir şeyi dine dahil etmek, ya da tam tersine, dinde daha önce bulunan bir şeyi çıkarmak; dinin nasslarını, tahrife varan tevillerle değiştirip yepyeni inanç ve ibadetleri icat etmek, ya da, dinle ilgili bazı konuları birbirine karıştırmak, yani, daha önce önemli olan bir şeyi önemsiz kılmak, yahut daha önce sadece mübâh olabilecek bir şeyi farz ve vacip kılmak, hatta, İslâmiyetin temel direği yapmak. Bu tür hareketlerden dolayıdır ki, geçmişteki peygamberlerin ümmetleri ihtilâfa ve tefrikaya düştüler, önce mezhepler doğdu; daha sonra bu mezhepler kendi başlarına birer din oluverdiler ve bunlara bağlı kimseler bugün geçmişte aynı dine bağlı olduklarını bile bilmezler. Bu tefrika veya anlaşmazlığın, dinin emirlerini anlamak ve nasslarını inceleyip çeşitli konularda sonuçlar çıkarmak konusunda ilim adamları ve fakihler arasında ortaya çıkan caiz ve makul görüş ayrılığı ve bizzat Kitabullah'ın sözlerinde sözlük, deyim ve dilbilgisi açısından doğan

bazı boşluk ve farklı düşünce bir ilgisi yoktur. (Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 220, Âl-i İmran, dipnot: 16-17, en-Nisa: 211-216; el-Maide: 101, el-En'am: 141, en-Nahl, dipnot: 117-121, el-Enbiya, dipnot: 89-91, el-Hacc, dipnot: 114-117; el-Müminun: 45-48, el-Kasas: 72-74, er-Rûm: 50, 151).

21. Burada yine 8. ve 9. âyette yer alan ve 11. dipnotta açıkladığımız buyuruk tekrarlanmıştır. Burada bu buyurukla şöyle denilmek istenmiştir: Ey Habibim, sen bu sapıklara dinin doğru ve gerçek yolunu gösteriyorsun, ama bu ahmak ve akılsızlar ve nimete dört elle sarılmak yerine sana kızıyor, sövüyor ve türlü saldırılarda bulunuyorlar. Ancak yine aynı insanlardan bazıları var ki, Allah'a rücu ediyor ve Allah da onları kendilerine çekiyor. Aslında, bunlar herkesin kaderidir, kimi bu nimetten yararlanıyor ve kimi buna cephe alıyor ve bundan uzaklaşıyor. Bu, kaderin cilvesidir. Ancak Allah nimet ve ihsanda bulunurken hâşâ gözü kapalı davranmaz. Yüce Allah ancak kendisine yaklaşanları çeker. Allah, kendisinden bucak bucak kaçmak isteyenler veya kaçanların peşinden koşmaz.

وَمَا تَفَرَّقُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ
أُورِثُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾

14: Onlar, ancak kendilerine ilim geldikten sonra[22] aralarındaki hasedden dolayı ayrılığa düşerler.[23] Azaplarının muayyen bir vakte tehiri için Rabbinden hüküm geçmemiş olsaydı aralarında hüküm verilmiş olurdu.[24] Onlardan sonra Kitab'a mirasçı olanlar da, ondan, muhakkak endişe veren bir şüphe içindedirler.[25]

Açıklamalar

22. Yani tefrikaya veya ayrılığa düşmelerinin sebebi, Allah'ın, peygamberlerini göndermemesi veya kitaplarını indirmemesi değildi. Böyle bir durumda, elbette ki, insanların doğru yolu bulamayıp kendilerine göre din, mezhep ve hayat görüşlerini benimseleri için bahane bulunabilirdi. Oysa, aralarındaki bu ayrılık ilmi, yani Allah'ın mesajı

ve İslâm diniyle ilgili bilgilerin gelmesinden sonra ortaya çıktı. Onun için, bu sapıklıktan, Allah değil, dinin açık seçik kaide ve kuralları ve şeriatın net emirlerinden ayrılıp yeni din ve mezhepler icat edenler sorumludurlar.

23. Yani, bu fitne-fesat ve görüş ayrılığı, iyi niyetli bir düşüncenin ürünü değil, kendini kanıtlama arzusu, kendini büyütme dilediği, yeni bir icatta bulunma hırsı, başkalarından ayrı bir yol çizme duygusu, birbirlerine olan inat, birbirini yenme çabası ve şan, şöhret, mal ve mülk edinme hevesinin bir sonucuydu. Açık gözlü ve ihtiraslı kimseler gördüler ki, Allah'ın kulları tek bir yolda yürürlerse, tek tanrıları olacak, tek bir tanrıya ibadet edilecek, insanlar önder ve rehber olarak tek bir Resûl'e itaat edecekler, tek bir Kitaba bavurucaklar ve açık ve temiz bir hayat düzenine bağlı olacaklar. Böyle bir düzende, insanların kendiledine saygı gösterecekleri, bağlı olacakları, çevrelerinde toplanacakları, başlarını eğecekleri ve izzet ve ikramda bulanacakları ve ceplerini boşaltacakları, saygın, kutsal ve üstün bir yer bulunmadığına dikkat ettiler. İşte bundan dolayı, yeni inançlar, yeni akide ve kurallar, yeni felsefe ve ibadet tarzları ile dini merasim ve hayat düzenleri icat edildi ve yine bu husus, insanların önemli bir bölümünü doğru ve açık yoldan saptırıp yanlış ve karmaşık yollara sevketti. Daha sonra bu kargaşa, bu grup ve toplumların birbirleriyle tartışma ve silahlı çatışmaya, dini, ekonomik ve siyasi çekkişmeye ve derin kin ve nefrete dönüştü, ta ki, kandökümüne ve büyük savaşlara yol açtı, ki bunlarla insanlık tarihi doludur.

24. Yani, sapıklıklara sebep olan ve bile bile onlara tabi olma suçunu işleyenler, bu dünyada azaba uğratılıp ortadan kaldırabilir ve sadece doğru yolda olanlar sağ bırakılabilirdi, böylece kimin Hak yolunda olduğu, kimin Bâtıla taptığı belli olurdu. Ancak Yüce Allah bu kesin kararını kıyamete kadar ertelemiştir; zira, dünyada bu konuda son hükmünü verdikten sonra insanların sınavdan geçirilmesi anlamsız kalırdı.

25. Yani, her peygamber ve onu takip eden diğer peygamberlerin devri geçtikten sonra Kitabullah son nesillere gelinceye kadar bir hayli tahrife uğramış, bu nedenle, insanlar buna inanmakta tereddüt etmişlerdi. Allah'ın kitapları hakkında insanların bu tutumu şöyle açıklanabilir: Tevrât ve İncil eski hüviyetlerini tamamen kaybetmişlerdi. Bu ki-

tapların ne içerikleri ne de dil ve uslûpları korunabilmişti. Allah'ın kelâmı, tefsir, tevil, tarihi ve semavî rivayetler, efsaneler ve din adamlarının farklı yorumlarıyla tanınmaz hale gelmişti. Tercümeleri o kadar kabul gördü ve yayıldı ki, asılları ortadan kayboldu. Bu kitaplarla ilgili tarihi vesika ve deliller de ya iyice muhafaza edilemedi, ya da kasten yok edildi. Neticede, ellerdeki nüshaların Hazreti Mûsa veya Hazreti İsa'nın Allah'ın kelâmı olarak insanlara takdim ettikleri nüshaların aynısı olup olmadığını tesbit etmek de zorlaştı. Bunun yanısıra, azizler, rahipler, din ve bilim adamları bu kitaplarla ilgili olarak din, ilahiyât, felsefe, hukuk, fizik, psikoloji ile sosyal bilimleri ilgilendiren öylesine karmaşık tartışmalar açtılar ve ideoloji ile doktrinler ortaya attılar ki, insanların doğru yolu bulmaları büsbütün güçleşti. Allah'ın kitabı asıl şekli ve güvenilir haliyle ortada bulunmadığı için, insanların, Hak ile Bâtıl'ı ayırdedecek bir belge veya kaynağa başvurmaları tamamiyle imkansızlaştı.

فَلِذٰلِكَ

فَادْعُ ۚ وَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ
ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ
ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

وَٱلَّذِينَ يُحَآجُّونَ فِى ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مَا ٱسْتُجِيبَ لَهُۥ
حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

15-16: Bunun için onları dine dâvet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et. Onların heva ve heveslerine tâbi olma.[26] Ve de ki: "Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım.[27] Aranızda adâlet etmekle emrolundum.[28] Allah, bizim de sizin de Rabbinizdir. bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir.[29] bizimle sizin aranızda bir husumet yok.[30] Allah, hepimizi bir araya toplayacak. Nihayet dönüş O'nadır." Peygamberlerin isteğine icabet olunduktan sonra, Allah hakkında münakaşa edenlerin delilleri Rabbleri katında boştur.[31] Onların üzerlerine Allah'ın bir gazabı ve kendilerine şiddetli bir azab vardır.

Açıklamalar

26. Yani, onları memnun etmek amacıyla bu dinde bir değişiklik yapma, bir ilâve veya eksiltme yapma. Bir şey alıp verme ilkesine dayanarak bu sapık kimselerle anlaşma yapma. Bunların ne olursa olsun İslâm'ın dairesine girmesini sağlamak amacıyla evham, bâtıl inançlar, taassuplar ve cahilce düşünce ve davranışlarını dine sokmaya çalışma. Kim iyi niyet ve samimiyetle davranıyorsa ve gerçekten istiyorsa, Allah'ın dinini, gönderdiği şekliyle ve olduğu gibi katıksız kabul etsin, yok Cehennem'e girmek istiyorsa girsin. Allah'ın dini, insanların hatırı için değiştirilemez. Eğer insanlar felah ve refah bulmak istiyorlarsa kendilerini bu dine göre değiştirmeli, çeki-düzen vermelidirler.

27. Başka bir deyişle, ben, Allah'ın gönderdiği kitaplardan bazısını kabul eden, bazısını da kabul etmeyen fesatçı ve bölücüler gibi değilim. Ben, Allah'ın bana gönderdiği her kitabı kabul ederim, ve inanırım.

28. Bu derli toplu cümlenin birkaç anlamı vardır:

Birinci anlamı şudur: Ben her türlü gruplaşmadan uzak kalıp adaletli davranmak zorundayım. Ben bir grubu tutmak ve başka bir gruba karşı cephe almakla mükellef değilim ve taraf tutmak bana yakışmaz da. Benim bütün insanlarla ilişkilerim aynıdır; herkesle adalet ve eşiklik kurallarına göre ilgiliyim. Kim Hak sözünü söylüyorsa, bana tamamen yabancı olsa da ondan yanayım. Ve kim Hakka karşı geliyorsa, benim en yakın dostum ve akrabam bile olsa, ona karşıyım.

İkinci anlamı şudur: Ben size hangi Hakkı sunmakla görevlendirildiysem, onda herhangi bir eşitsizlik veya ayırcalık yoktur; aksine herkes için aynıdır. Bunda değişik insanlar için değişik emirler veya haklar yoktur; yabancı, akraba, küçük, büyük, fakir, zengin, iyi

ve kötü arasında herhangi bir ayırım yoktur. Bunda hak olan herkes için haktır, bâtıl veya günah olan da herkes için bâtıl ve günahtır. Haram olan herkes için haramdır, suç olan da herkes için suçtur. Bu, öylesine tarafsız bir hayat kütüğü ve düzenidir ki, bunda benim için de herhangi bir ayrıcalıklı emir veya kural yoktur.

Üçüncü anlamı şudur: Ben dünyada adaleti tesis etmek veya yerleştirmekle görevliyim. Ben, insanlar arasında adaleti ve eşitliği tesis etmek ve hayatlarınızda ve toplumunuzda varolan düzensizlik, eşitsizlik, haksızlık ve adaletsizliklere son vermekle mükellefim.

Bu üç anlamın dışında bu cümlenin bir dördüncü anlamı da vardır, ki Mekke döneminde değil, hicretten sonra Medine'de ortaya çıktı. O da şudur: Ben Yüce Allah'ın tayin ettiği kadı ve hakimi ve aranızda adaleti sağlamak benim işimdir.

29. Yani, bizden herkes kendi amelinden kendi sorumludur. Eğer siz bir iyilik yaparsanız, bunu meyvesini ben değil, siz yiyeceksiniz ve eğer bir kötülük yaparsak, bunun için siz yakalanmayacaksınız, biz yakalanacağız ve cezasını belirtilmiştir. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot 129, Yunus, dipnot: 49, Hûd, dipnot: 39 ve el-Kasas, dipnot: 77).

30. Yani, makul bir şekilde delillerle anlatılma hakkını biz yerine getirdik. Bundan sonra gereksizce kavga ve tartışma yapmanın anlamı yoktur. Siz bizimle kavga ederseniz de biz etmeyiz.

31. Burada, Mekke'de o sırada hemen hemen hergün cereyan eden bu tür olaylara işaret edilmiştir. Mekkeli kâfirler, bir kimsenin Müslüman olduğunu duyar duymaz peşine takılır; onu hiçbir yerde rahat bırakmaz, evden, aileden ve toplumdan kovarlardı. O nereye giderse oraya varırlar ve millete onun hakkında yalan dolan şeyler anlatırlardı. Kendisine durmadan takılır ve olur olmaz şeyler sorarlardı. Bitmez tükenmez tartışmalara başlatırlardı. Amaçları, Rasûlüllah'ı (s.a.v.) desteklemekten vazgeçip tekrar cahiliyye'nin fikir, inanç ve törelerine dönmesini sağlamaya çalışmaktı.

اَللّٰهُ الَّذِیْٓ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

وَٱلْمِيزَانَ ۗ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ
بِهَا ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مُشْفِقُونَ مِنْهَا
وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا ٱلْحَقُّ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُمَارُونَ فِى ٱلسَّاعَةِ
لَفِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ ٱللَّهُ لَطِيفٌۢ بِعِبَادِهِۦ يَرْزُقُ مَن
يَشَآءُ ۖ وَهُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلْءَاخِرَةِ
نَزِدْ لَهُۥ فِى حَرْثِهِۦ ۖ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا
وَمَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ﴿٢٠﴾

17-20: O Allah'tır ki, Kitabı ve teraziyi hak olarak indirdi.[32] Ne bilirsin belki kıyamet yakındır.[33] Kıyamete iman etmeyenler onun çabuk gelmesini isterler. İman edenlere ise ondan korkarlar. Ve onun hak olduğunu bilirler. Dikkat edin ki, kıyamet hakkında şüphe edenler, pek büyük bir dalâlettedirler. Allah, kullarına lütûf ve ihsan edicidir.[34] dilediğini rızıklandırır.[35] O Kavî, Kaadir ve Gaaliptir.[36] Âhiret ekinini isteyene sevabını artırırız. dünya menfaatını isteyene de ondan veririz. Ve ona âhirette bir nasib yoktur.[37]

Açıklamalar

32. "Terazi"den Allah'ın şeriatı kastedilmiştir. Bu şeriat, bir terazi veya tartı gibi, doğru ve yanlışı, Hak ile Bâtılı, zulüm ile adaleti ve doğruluk ile yanlışlığı tartıp aralarındaki farkı ortaya koyar. Yukarıda Hazret Peygamber'in (s.a.v.) mübarek ağızıyla, "ben aranızda adalet etmekle emrolundum" denilmişti; burada ise bu temiz ve pak kitapla birlikte adaletin tesis edileceği tartını indirildiği ifade olunmuştur.

33. Yani kim kendine çeki-düzen vermek istiyorsa derhal versin; günü veya kıyametin uzak olduğu düşüncesiyle oyalanmamalıdır. Bir insan aldığı nefesleri konusunda bile emin olamaz. İnsan bir nefsini aldıktan sonra ikinci nefsini alabilir mi? O da şüphelidir, her nefes, son nefes olabilir. Onun için, insanlar acele etmeli, işi sıkı tutmalıdırlar.

34. Burada aslında "latif" kelimesi kullanılmıştır; ki sadece "lütuf edici" veya "merhametli" gibi kelimelerle ifade edilemez. Aslında bu

kelimede iki anlam saklıdır: Birincisi, Cenab-ı Allah, kullarına son derece şefkatlı ve merhametlidir. İkincisi, Allah büyük bir incelikle, başkalarının göremediği insanların en küçük ihtiyaçlarını görebiliyor ve bu ihtiyaçları öyle sessiz ve derinden karşılıyor ki, ihtiyaç sahipleri değil, tüm insanlar kasdedilmiştir; yani, Allah'ın lütfû ve ihsanı istisnasız tüm insanlaradır.

35. Demek isteniyor ki, bu genel lütuf, tüm kullara her şeyin yanı ölçüde ve anı biçimde verildiği anlamına gelmez. Cenab-ı Hak elbette hazinelerinden herkese rızık ve nimetler veriyor, ama bunlara aynı ölçüde veya aynı çeşitte değillerdir. Birine bir şey, birine başka bir şey veriyor. Birine bir şey fazla, birine başka bir şey fazla veriyor.

36. Yani, Allah'ın bu lütuf ve ihsan düzeni onun kendi iradesi ve gücüyle ayakta duruyor ve işliyor. Kimse bu sistemi değiştirecek, O'ndan zorla bir şey alacak ya da, O'nu birine bir şey vermekten alakoyacak gücü yoktur.

37. Geçen âyette her zaman gözlediğimiz iki gerçek dile getirilmiştir: Birincisi, Allah'ın lutfü geneldir ve tüm kullaradır. İkincisi, Onun lütuf, ihsan, nimet ve rızıkları herkes için her zaman aynı değildir; aksine bunlar arasında fark vardır. Bu âyette ise deniliyor ki, bu lütuf ihsan ve rızıklarda küçük ve önemsiz farklılıklar sayısız olmasına rağmen aralarında büyük bir usûl ve ilke farkı vardır ki, o da şudur: Âhireti taleb edene tek bir rızık vardır" dünyayi isteyene ise her türlü rızık vardır.

Bu önemli gerçek burada öz ve kısaca anlatılmıştır. Bunun aslında bütün ayrıntılarıyla anlaşılmasında fayda vardır; zira bununla herkes kendi tutum ve davranışlarını belirleyebilir ve yön verebilir.

Âhiret ve dünya her ikisi için çaba harcayanlar bu âyette birer çiftçiye benzetilmişlerdir. İnsan güya bir çiftçidir ki, ekilen araziyi hazırlamaktan başlayarak ürünün alındığı süreye kadar aralıksız çalışıyor ve çaba harcıyor. Bütün bu çabaları, tarlasına ektiği mahsûlü geliştirmek ve ürünü elde etmek içindir. Ancak niyeti ile amaç arasındaki fark ve daha çok davranış farkı, ahiret veya dünya tarlasını eken arasında da büyük fark yaratır. Bu bakımdan Allah'ü Tealâ her ikisinin çaba ve uğraşlarının sonuçlarını da farklı olarak belirlemiştir, gerçi her ikisinin çalışma alanı bu dünyadır.

Âhiret tarlasını eken için Yüce Allah, "Ona dünya nasib olmayacak" dememiştir. Dünya az ya da çok ona nasib olmayacaktır; çünkü, o da diğer kullar gibi Allah'ın genel lütuf, ihsan ve rızkından payını alacaktır ve dünyadaki herkese az ya da çok rızık verilmektedir. Ancak Yüce Allah, ona dünyanın verilmesi için değil, âhiretteki ekinini artırılması müjdesini vermektedir; çünkü o zâten âhirete taliptir. Âhiret ekininin sevabının arttırılmasının çeşitli şekilleri vardır. Meselâ, o kul ne kadar iyiniyet ve samimiyetle âhirete yönelik iyi amel işleyecekse o kadar ona iyi ve dürüst davranma imkânı verilecek ve göğüsü iyilikler için açılacaktır. Temiz amaç için temiz yolları benimsemeye karar verince, temiz yollarına bereket verilcektir ve Yüce Allah, hayır yollarının kapanıp sadece şer yollarının açılmasına izin vermeyecektir. Ve en önemlisi, o kulun dünyadaki en küçük iyiliği bile âhirette en az 10 kat artırılacaktır; fazlasının sınırı yoktur; Yüce Allah isterse binlerce, hatta milyonlarca kat olabilir.

Dünya tarlasını ekene, yani âhireti istemeyen ve her şeyini bu dünya için yapana gelince, Allahü Tealâ, böyle bir kişinin çabaları ve uğraşlarının iki sonucunu kesin olarak açıklamıştır: (1) Ne kadar çabalarsa çabalasın, elde etmek istediği dünyanın hepsini elde edemez; sadece Allah'ın onun için uygun gördüğü ve belirlediği payını alır. (2) Neler alacaksa sadece bu dünyada alabilir; âhiretteki nimetlerinde zerre kadar payı yoktur; âhiret ona hiç nasib olmayacaktır.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم
مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ
بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى ٱلظَّٰلِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا۟ وَهُوَ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۗ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فِى رَوْضَاتِ ٱلْجَنَّٰتِ ۖ
لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

21-22: Yoksa, Allah'ın izin vermediği şeyi, dinden kendilerine şeriat yapan ortakları mı var?[38] Eğer fasıl kelimesi olmasaydı (azaplarının tehiri için hüküm geçmemiş olsaydı) aralarında hüküm vardır. Müşrikleri, kazandıkları günahları yüzünden titrerlerken göreceksin. Korktukları başlarına gelecektir. İman edip sâlih amel işleyenler, Cennet bahçelerindedirler. Onlara Rabbleri huzurunda her istedikleri vardır. Bu en büyük bir ikramdır.

Açıklamalar

38. Görüleceği gibi, bu âyette kullanılan "şürekâ" kelimesinden, insanların dua ettikleri, hediye, armağan ve adaklar adadıkları ve ibadetle ilgili merasimler yaptıkları ortaklar kastedilmemiştir. Burada "ortaklar" kelimesinden, insanların önderleri veya hâkim ve âmirleri kastedilmiştir; yani o insanlar ki, öğrettikleri fikir, inanç, öğretiler, ideoloji, felsefe ve kültürlerine inanılıyor, verdikleri değerler yüksek tutuluyor, ahlâk kuralları ve medeniyet ile kültürün ölçüleriyle ilgili sundukları bilgiler herkesçe kabul ediliyor, belirledikleri kanun, ilke, kural, yöntem ve yönetmelikler başka insanlar tarafından dini merasim ve ibadetlerinde, kişisel ve toplumsal yaşantılarında, toplumlarında, kültür ve medeniyetlerinde, ticaret ve işlerinde, mahkemelerinde, politikalarında, ve devlet ve hükümetlerinde benimseniyor ve uygulanıyor; yani bütün bunlar birer şeriat olarak uygulanıyor. Aslında bu büsbütün bir şeriat ve dindir ki, Âlemlerin Rabbi'nin teşri'ine karşı ve izni olmaksızın icad edenler tarafından icad edilmiş ve benimseyenler tarafından benimsenmiştir. Bu, tıpkı Allah'tan başkasına secde etmek ve Allah'tan başkasına dua etmek gibi bir şirktir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnotlar: 170, 286, Âl-i İmran, dipnot: 57, en-Nisa: dipnot: 90, el-Maide, dipnot: 1-5, 104, 105, el-En'am, dipnot: 86, 87, 106, 107, et-Tevbe, dipnot: 31, Yunus, dipnot: 60, 61, İbrahim, dipnotlar: 30-32, en-Nahl, dipnotlar: 114-116, el-Kehf, dipnotlar: 49-50, Meryem, dipnot: 27, el-Kasas, dipnot: 86, Sebe', âyet: 41, dipnot: 63, Yasin, âyet 60, dipnot 53).

39. Yani, bu Allah'a karşı öylesine küstahca ve cüret'kâr bir harekettir ki, aralarında hüküm verilecekti ve bu dünyada, Allah'ın kulu olmasına rağmen, Allah'ın toprağında kendi dinini ve şeriatını icad edip milleti dolandıran herkese azap gelirdi ve Allah'ın dinini terkedip başkalarının dinini kabul edenler de helâk olunurdu.

ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۗ قُل
لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ۗ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً
نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا ۚ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾

23: İman edip sâlih amel işleyen kullarına Allah'ın müjdelemekte olduğu budur. De ki: "Ben, bu iş[40] için karabette sevgiden başka hiçbir ücret istemiyorum"[41]. Buna riayete sevap kazanana biz sevabını artırırız. Allah, Gafûr ve şükre lütuf ile mukabele edicidir.[42]

Açıklamalar

40. "Bu iş"ten Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) insanları Allah'ın azabından kurtarıp Cennetle müjdelemesiyle ilgili çaba ve uğraşları kastedilmiştir.

41. Bu âyette kullanılan Arapça "kurbâ" (karabet) kelimesinin anlamı ve kavramı konusunda müfessirler görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Müfessirlerin bir grubu bu kelimeyi "akrabalık" anlamına almış ve bunu şöyle açıklamaya çalışmıştır: "Ben sizden bu iş için herhangi bir ücret talep etmiyorum; ancak sizden (Ey Ehl-i Kureyş) hiç olmazsa, benim sizinle olan akrabalığımı unutmamanızı istiyorum. sizin aslında benim vaaz ve telkinlerimi dinlemeniz gerekiyordu. Ama, sözlerimi dinlemiyorsanız, dinlemeyin, fakat şu bir gerçektir ki, benim en çok gücüme giden şey, bütün Arabistan'da seçe seçe beni bir düşman olarak seçmenizdir". Hazreti Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) tefsiri işte budur ve bunu çeşitli kaynaklar göstermek suretiyle İmam Ahmed, Buharî, Müslim, Tirmizi, İbn Cerir, Taberanî, Beyhaki ve İbn Sa'd v.s. kendi eserlerinde kaydetmişlerdir. Bu tefsiri, Mücahid, İkrime, Katade, Suddi, Ebu Mâlik, Abdürrahman bin Zeyd bin Eslem, Dahhâk, Atâ bin Dinâr ve diğer tanınmış müfessirler paylaşmışlardır.

Müfessirlerin ikinci grubu "kurbâ" kelimesinin (kurb, takarrub) "yakınlık" anlamında olduğunu ifade etmiştir. Bu grup böylece âyetin tefsirini şöyle yapmıştır: "Ben sizden bu iş için herhangi bir ücret istemiyorum, fakat şu istisna ile ki, sizin doğru yola gelmenizden başka bir şey değildir". Bu tefsir, Hz. Hasan Basrî'den naklolunmuştur. Katâde de bu

hususta bir rivâyeti nakletmiştir. Hatta, Taberâni, Hz. Abdullah bin Abbas'ın da bu âyeti bu şekilde tefsir ettiğini belirtmiştir. Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de başka bir yerde aynı konuya temas edilmiştir: "De ki: "Ben, sizden tebliğime karşı bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine doğru yol tutmak isteyen kimseyi istiyorum" (Furkân: 57).

Müfessirlerin üçüncü grubu, "kurbâ" kelimesinin "akarib" (akrabalar) anlamına geldiğini savunmuştur ve âyetin anlamını şöyle vermiştir: "Ben sizden bu iş için, akrabalarımı sevmenizin dışında bir ücret istemiyorum". Aynı gruptan bazı kimseler "akrabalar" deyiminin, Benî Abdülmüttallib'in tamamını ve bazıları ise sadece Hz. Ali, Hz. Fatma ve evlâtlarını kapsadığını belirtmiştir. Bu tefsir ve yorum Said bin Cübeyr ve Amr bin Şuayb'dan naklolunmuştur. Fakat bazı hadislerde aynı tefsirin Hz. Abdullah bin Abbas ile Hz. Ali bin Hüseyin'e (Zeynü'l-Abidin) ait olduğu ifade edilmiştir. Ne var ki, çeşitli sebeplerden dolayı bu tefsir kabul edilemez. İlk önce, Mekke'de Şura sûresinin inişi sırasında Hz. Ali ile Hz. Fatma henüz evlenmemişlerdi. Dolayısıyla, evlatları sözkonusu olamaz. Öte yandan, Benî Abdülmuttalib'in hepsi, Hz. Muhammed Mustafa'dan (s.a.v.) yana değildi, hatta, bazıları kendisine açıkca düşmanlık ediyordu. Nitekim, Ebû Leheb'in husûmeti herkes tarafından biliniyordu. Buna ilâveten, Hz. Peygamber (s.a.v.), anası, babası, ve zevcesi kanalıyla Kureyş kabilesinin hemen hemen bütün aileleriyle akraba olmuştu. Bu ailelerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en sadık taraftarı da, en kötü düşmanı da vardı. Bütün bu akraba, dost ve ahbablar dururken Rasûlüllah'ın (s.a.v.) yalnızca Benî Abdül-Muttallib'i kendi akrabası olarak ilan etmesi düşünülemez. Bir üçüncü ve en önemli nokta, bir nebînin işgal ettiği yüce peygamberlik makamından Allah rızası için yaptığı işin ücreti olarak insanların sadece kendi akrabalarını sevmelerini istemesi, kendisine yakıştırılmayacak kadar küçük bir şeydir. Böylesine hafif bir şeyi, Cenab-ı Allah'ın kendi peygamberine öğrettiğini ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de tepelere çıkarak Mekkelilere böyle dediğini sağduyu sahibi bir kimse düşünemez. Kur'ân-ı Kerim'de bir değil, iki değil, üç değil, birçok nebînin ard arda gelerek kavimlerine, "ben sizden hiçbir ücret talep etmiyorum. Ücretim Allah'ın rızasıdır" dediğini görebiliriz: (Yunus: 72, Hûd: 29-51, Şûra: 109-127, 145, 164-180). Yâsin sûresinde gerçek bir nebî için ölçünün, karşılık beklemeden tebliğ ve telkinde bulunmak oludğu belirtilmiştir (Âyet: 21). Bizzat Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) mübarek

ağızıyla Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle, "ben sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum" denilmiştir (el-En'am: 90, Yusuf: 104, el-Mü'minûn: 72, el-Furkan: 57, Sebe': 47, Sâd, 86, et-Tûr: 40, el-Kalem: 46). Hal böyle iken, "ben sizden ücret olarak akrabalarımı sevmenizi istiyorum" diye söylemenin bir anlamı ve imkânı varmıdır. Bu tefsir ve yorumun yanlışlığı, âyette muhatapların iman sahipleri değil, kâfirler olmasından ileri geldiği daha iyi anlaşılıyor. Çünkü, daha önce muhatap hep kafirler olmuş ve sözkonusu âyette de muhatap yine kendileri olmuştur. Sözün gelişine bakılırsa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kâfirlerden herhangi bir ücret talep ettiğine imkan ve ihtimâl veremeyiz. Ücret veya karşılık, bir kişinin, kendisine minnettâr olan bir kişiden, yaptığı bir iyilik veya işten dolayı aldığı maddi menfaatır. Kâfirler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) işlerini ve çabalarını takdir ediyorlar mıydı? Tabii ki, hayır. Eğer takdir etmiş olsalardı, bunun imkânı vardı ve Rasûlüllah (s.a.v.) belki de karşılığında bir ücretin verilmesinden sözedebilirdi. Ama, burada durum bambaşka idi. Kâfirler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) büyük bir suç işlediğine ve zararlı bir iş yaptığına inanıyorlardı ve bu yüzden bırakın ona ücret vermeyi, onun canına bile kıymaya hazırdılar!

42. Yani, bile bile itaatsızlık eden suçluların aksine, Allah'ın iyilik yapan kullarına muamelesi şöyle özetlenebilir:

a) Onlar az veya çok iyilik yapmak için ne kadar çaba harcarlarsa, Allah da onlara daha fazla iyilik nasip eder.

b) Onların tümü iyiniyetlerine rağmen, bir takım zaafları ve noksanları olsa bile, Allah onları görmezlikten gelir.

c) Onlar az veya çok sermaye olarak ne kadar iyi amel getirilirse, Allah onu artırır, onları takdir eder ve ücretlerini fazlasıyla verir.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ
عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ
وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

24: Yoksa, "Allah'a karşı bir yalan uydur" mu diyorlar?[43] Eğer Allah dilerse senin de kalbine mühür vururdu.[44] Allah, bâtılı imha ve sözleri ile hakkı yerine getirir.[45] O, kalblerde olanları dahi bilendir.[46]

Açıklamalar

43. Bu soru cümlesinde şiddetli bir kınama saklıdır. Denilmek isteniyor ki "Ey Habibim, bu alçak insanlar bu kadar cüretkâr ve küstah mı olmuşlardır ki, senin gibi temiz bir insana iftira atmaktan ve senin Allah'a karşı bir yalan uydurduğunu söylemekten hiç utanmıyorlar? Bu utanmaz kişiler"sen Kur'ân-ı Kerim'i kendin yazıp sonra bunun Allah'tan geldiğini iddia ediyorsun" demekten de çekinmiyorlar."

44. "Yani" bu kadar büyük yalanı ancak kalplerine mühür vurulmuş olanlar söyleyebilirler. Allah isterse seni de bu cahil ve sapık insanlardan biri yapabilirdi; ama o fazlıyla seni bu sapıklar ruhundan uzak tutmuştur." Bu cevapta, Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) türlü çeşit iftiralarda bulunanlarla iyice alay edilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki: "Ey Habibim, bu alçaklar seni de kendilerinden sanıyorlar ve kendilerine benzetmeye çalışıyorlar. Bunlar nasıl kendi küçük hesapları için en büyük yalanı söyleyebiliyorlarsa, senin de mal ve mülk, şan ve şöhret sahibi olmak için yalanlar uydurmakta olduğunu ileri sürüyorlar. Ancak, bu Allah'ın fazlıdır ki, O, bunların kalplerinde mühür vurduğu gibi senin kalbine de mühür vurmamıştır."

45. Yani, Bâ'tıl'i kalıcı yapmamak ve eninde sonunda Hakkı galip etmek Allah'ın vasfıdır. Onun için ey Peygamber (s.a.v.) sen bu yalan ve iftiralara hiç aldırış etme ve görevini yapmaya devam et. Bir gün gelecek bütün bu yalanlar balon gibi sönecek ve senin dâvetinin Hak olduğu apaçık ortaya çıkacaktır.

46. Yani, sana bu iftira ve suçlamaların niçin yapıldığını ve seni altetmek için yapılan bunca çaba ve uğraşların arkasında ne gibi gizil ameller ve kötü niyetler olduğunu Yüce Allah çok iyi biliyor.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ
السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّٰلِحَٰتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱلْكَٰفِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزْقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾

25-27: O, kullarından tevbeyi kabul eder, kötülükleri affeder ve işlediklerinizi bilendir.[47] İman edip sâlih amel işleyenlerin (duasına) icabet eder. Ve Allah, onlara fazl ve keremi ile artırır. Kâfirlere de şiddetli bir azab vardır. Eğer Allah, kullarına rızkı bollaştırsaydı yeryüzünde azıp taşkınlık ederlerdi. Fakat, O, istediği miktarı indirir. Şüphesiz O, kullarının bütün hallerinden haberdardır. Her şeyi görendir.[48]

Açıklamalar

47. Geçen âyetten sonra insanları hemen tövbeye davet etmekten şöyle demek istendiği anlaşılıyor: Ey zalimler, Allah'ın gerçek bir Peygamber'e iftiralarda bulunarak neden kendinizi Allah'ın azabına giderek müstahak kılıyorsunuz. Hâlâ vakit var, yaptıklarınızdan vazgeçer, pişmanlık duyar ve tövbe ederseniz Allah sizi affedecektir. "Tövbe", bir kişinin yaptıklarından pişmanlık duyması, yaptığı veya yapmakta olduğu kötülükten vazgeçmesi ve bunu bir daha tekrarlamaması demektir. Gerçek ve samimi bir tevbenin gereği, ilgili kişinin geçmişte yaptığı kötü işleri mümkün olduğu kadar telafi etmeye çalışması, telafisi için hiçbir imkan yoksa, Yüce Allah'tan af dilemesi ve mümkün olduğu kadar en çok iyilikler yapmak suretiyle günah lekelerini silmesidir. Ancak Allah'ı memnun etmek niyetiyle yapılmayan bir tövbe gerçek bir tövbe değildir. Başka bir niyet veya amaçla kötü bir işi veya alışkanlığı bırakmak tövbe kapsamına girmez.

48. Hangi bağlamda bu sözler söylenmişse, onu gözümüzün önünde bulundurursak, burada Yüce Allah'ın, Mekke'li kâfirlerin isyan etmeleri ve azmalarının altında yatan temel nedene işaret ettiğini kolayca anlarız. Gerçi Mekke'li Araplar, Bizans ve İran (Pers) ile karşılaştırılınca hiçbir öneme ve yere sahip değillerdi ve çevrelerindeki diğer milletler arasında geri kalmış, medeniyetten uzak, kültürsüz, tüccar bir kabile ve daha doğrusu, bedeviler ve göçebeler olarak biliniyordu; ama yine de kendi küçük dünyalarında Arabistan'ın diğer kabile ve

toplumlarına oranla refah içinde ve üstün bir mevkiye sahiptiler. Bu husus onları o kadar kibirli yapmıştı ki Allah'ın Peygamberinin sözlerine kulak asmaya yanaşmıyorlardı. Mekke'li kabile reisleri ise Muhammed bin Abdullah'ın (s.a.v.) dini liderleri ve kendilerinin ona bağlı olmalarını bir türlü kendilerine yediremiyorlardı. İşte bu yüzden burada Allahu Teâlâ diyor ki: "Eğer biz bu küçük ve kompleksli kimselere rızıklarımızı bolaştırsaydık, bunların içleri içlerine sağımaz, dur durak bilmez ve tamamen azarlardı. Ancak biz bunların huylarını bildiğimiz için rızıklarını ölçülü ve sınırlı olarak veriyoruz. "Aynı husus bazı diğer âyetlerde de değişik kelimelerle dile getirilmiştir. Bkz. Tevbe sûresi, âyetler: 68, 70, el-Kehf, âyetler: 32, 42, el-Kasas âyetler: 75, 82, er-Rûm, hayet: 9, Seb'e, âyetler: 34, 36, el-Mü'min, âyetler: 82, 85.

وَهُوَ الَّذِي
يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ
﴿٢٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ
دَابَّةٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

28-29: (İnsanlar) ümidlerini kestikten sonra, yağmuru indiren ve rahmetini yayan O'dur. O, insanların velisi[49] ve bizzâtihi hamde lâyıktır. Göklerin ve yerin yaratılışı ve onlarda mahlûkattan üretip yayması, Onun alâmetlerindendir.[50] O, bunları dilediği vakit toplamağa da kaadirdir.[51]

Açıklamalar

49. Burada "veli"den, kendi yarattığı tüm mahlûkatın işlerini üstlenmiş olan ve kullarının ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğunu kabul etmiş olan varlık kastedilmiştir.

50. Yani hem göklerde hem yerde. Bu, hayatın sadece dünyada değil, diğer gezegenlerde de bulunduğu ve canlıların buralarda da yaşadığına açık bir işarettir.

51. Yani, Yüce Allah bunları yaymaya kadar toplamaya da kaadirdir. Onun için, kıyametin gerçekleşmeyeceği veya dünyanın kuru-

luşundan başlayarak sona erişine kadar ölenlerin diriltilemeyeceğini sanmak yanlıştır.

وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن
مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ
فِي ٱلْأَرْضِ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾
وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلْجَوَارِ فِي ٱلْبَحْرِ كَٱلْأَعْلَٰمِ ﴿٣٢﴾

30-32: Başınıza gelen her musibet, kendi ellerinizin kazandığı yüzündedir. Allah ise, kullarının günahlarının çoğunu affeder.[52] Siz, yeryüzünde Allah'ı aciz bırakabilecek değilsiniz. Ve sizin, Allah'tan başka bir veli ve yardımcınız yoktur. Denizde, dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun ilâhi âyetlerindendir.

Açıklamalar

52. Burada insanların başına gelen tüm musibetler (sıkıntılar ve âfetler) in nedeni değil, sadece Mekkeli kâfirlerin uğradığı felâketler, sıkıntılar ve zorluklardan ve nedenlerinden sözediliyor. Mekkeli kâfirlere deniliyor ki: "Allahu Teâlâ sizin bütün itaatsızlıklarınız, günahlarınız ve suçlarınızdan dolayı sizi cezalandırıcak olsaydı, siz mahvolacaktınız ve sizden herhangi bir eser bile kalmazdı. Şu anda sizin uğradığınız felâket ve âfet (burada, herhalde, Mekke'de meydana gelen kuraklık ve kıtlıktan sözedilmiştir) sadece bir uyarı niteliğindedir. Bu uyarıyla sizin gafletten uyanmanız, kendi yaptıklarınızı gözden geçirip Rabbinize karşı ne büyük suçlar işlediğinizi görmeniz, kafa tutuğunuz veya tutmaya çalıştığınız Allah'ın kuvveti ve kudretine karşı ne kadar çaresiz ve yapayalnız olduğunuz ve Allah'ın pençesinden kurtulmanızda sizin veli veya koruyucu olarak belirlediğiniz ve taptığınız güçlerin hiçbir yardımı dokunmayacağını anlamanız istenmiştir."

Burada şu açıklamayı yapmayı gerekli buluyoruz ki, samami ve sadık bir mümin için Allah'ın kanunu bundan farklıdır. Bir mümine gelen âfet, musibet, belâ ve felâketler onun günah, kusur, hata ve eksikliklerin kefareti oluveriyor; yani, onların yerine geçer ve yavaş silerler.

Bir hadis-i şeref şöyledir: "Müslüman'a gelen her türlü üzüntü, sıkıntı, acı, âfet ve musibet, hatta onun ayağına batan bir dikeni Allah onun herhangi bir günahının kefareti yapıverir." (Buhari ve Müslim). Allah yolunda, O'nun kelimesini yüceltmek için bir müminin uğradığı güçlükler, sıkıntılar ve acılara gelince, bunlar sadece günahlarının kefareti olmaz; ayrıca Allah katında derecesi ve mevkiinin yükselmesine sebep olurlar. Mü'minlere güçlükler, sıkıntılar ve âfetlerin, günahlarının cezaları olarak geldiğini düşünmeye imkân yoktur.

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ
فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَىٰ ظَهْرِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
﴿٣٣﴾ أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ
يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا ۚ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾

33-35: Eğer o dilerse, rüzgarı durdurur da gemiler denizin üstünde hareketsiz kalırlar. Bunda her sabreden ve şükreden için ibret vardır.[53] Yahut dilerse (gemidekilerin günahları yüzünden o gemileri batırır. Halbuki günahların çoğunu da affeder. Âyetlerimiz hakkında mücadele edenler bilsinler ki, kendileri için kaçıp kurtaracakları hiçbir yer yoktur.[54]

Açıklamalar

53. "Sabreden"den, kendi nefsini kontrol eden ve hayatın iyi ya da kötü şartlarına razı olan, taşkınlık etmeyen ve temkinli davranan kişi kastedilmiştir. Yani bu kişi, hali vakti iyiyken kendini unutup Allah'a isyan etmez ve kulların hakkını gaspetmez, buna karşılık, kötü zamanında tamamiyle umutsuzlaşıp en âdi hareket yapmaktan geri kalmayacak bir davranış içinde olmaz. "Şükreden"den de, takdiri ilâhi kendisini ne kadar yükseltirse yükseltsin bunu kendi marifeti değil, Allah'ın lütfu ve ihsanı, olduğunu sanan buna karşılık ne kadar alçaltılırsa alçaltılsın, gözleri mahrumiyetleri değil, en kötü durumda bile insanlara nasip olan nimetleri gören ve ister iyi ister kötü günlerinde yüreğinden ve ağızıya Rabbine şükreden kastedilmiştir.

54. Kureyşliler kendi ticaret kafileleriyle Habeşistan ve Afrika kıyılarına kadar giderlerdi. Ticari seferleri sırasında yelkenli gemileri ve tekneleriyle çok tehlikeli bir deniz olan Kızıldeniz'den geçerlerdi. Kızıldeniz'de sık sık fırtınalar kopar, yüksek dalgalar meydana gelir ve su altında sayısız dik kayalar vardır ki bunlara çarpan gemiler batma tehlikesiyle karşı karşıya gelirler. Bu yüzden Yüce Allah'ın burada çizdiği tabloyu Kureyşliler kendi tecrübelerinin ışığında daha iyi anlayabiliyorlardı.

فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ
فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ
وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۖ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ۖ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾

36-38: Size verilen her şey, dünya hayatının geçici malıdır.[55] İman edip ve Rabblerine tevekkül edenler[56] için, Allah indinde olan daha hayırlı ve daha devamlıdır.[57] Onlar şunlardır ki, büyük günahlardan ve açık rezaletlerden kaçınırlar.[58] Öfkelendikleri zaman da onlar, kusur bağışlarlar.[59] O kimselerdir ki, Rablerinin dâvetine icabed eder,[60] namazlarını kılar, işlerini aralarında müşavere ederler.[61] Ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler.[62]

Açıklamalar

55. Yani, bu öyle bir şey değildir ki, bir insan bununla böbürlensin. Dünyada bir kişi en büyük servete bile sahip olsa bu geçicidir; o kişi bundan birkaç yıl veya bir süre yararlanabilir, daha sonra hepsini terkedip bu dünyadan elleri boş ayrılmak zorundadır. Ayrıca, mal mülk ve servet, defterlerde veya kağıt üzerinde ne kadar büyük gözükürse gözüksün, sahibi ve yakınların ondan ancak bör bölümünü kullanabilmektedir. Kendi, bu mal mülk, servet ve bizzat bu dünyanın geçiciliği ve faniliğini bilen bir kişi sahip olduğu gereksizce kibirlenmez, böbürlenmez.

56. Burada Allah'a tevekkül, imanın ayrılmaz parçası ve âhiretteki başarının vazgeçilmez özelliği sayılmıştır. Tevekkül şu anlama gelmektedir: Birincisi, insan, Allahü Tealâ'nın rehberliğine tam inanmalı ve Allah'ın hakikat ile ilgili verdiği bilgi, ahlâkla ilgili belirlediği kaide, kural ve ilkeler, helâl ve haram ile ilgili koyduğu hudûd ve dünyada yaşamakla ilgili açıkladığı kanun ve kurallar doğru ve gerçek olduğunu ve bunlara bağlı kalmakla insanın kurtulacağını kabul etmelidir. İkincisi, insan kendi gücüne, yeteneğine, kaynaklarına, imkânlarına tedbirlerine ve Allah'tan başka varlıkların inayet ve ihsanlarına değil, dünya ve âhiretteki her konuda başarısının Allah'ın fazlı ve yardımına dayandığına, ve Allah'ın rızasına hedef seçerek, onun koyduğu sınırların içinde yaşaması halinde ancak O'nun yardımına ve ihsanına nail olacağına inanmalıdır. üçüncüsü, insan Yüce Allah'ın iman ve sâlih amel yolunu seçenler ile Bâtıl değil, Hak için çalışanlar için Yüce Allah'ın verdiği sözlere tam olarak güvenmelidir. Ve bu sözlere güvenerek, Bâtıl yoluna devam etmesi halinde elde edebileceği tüm çıkar, kâr ve zevklerden vazgeçmeli ve Hak yolunda azimli bir şekilde yürümesi arasında karşılaştığı tüm zararlar, güçlükler, eziyetler ve mahrumiyetlere razı olmalıdır. "Tevekkül"ün anlamının bu şekilde açıklamasından sonra, bunun imanla ne çok ilgisi olduğu, ve tevekkül olmadan sadece boş laflara dayanan imandan, iman edip tevekkül edenere söz verilen görkemli sonuçların neden alınmadığı kolayca anlaşılmaktadır.

57. Yani bu servet hem kendi niteliği ve biçimi olarak kalitedilir, hem de geçici değil, devamlı, kalıcı ve sonsuzdur.

58. Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, dipnotlar: 53-54, el-En'am, dipnotlar, 130-131, en-Nahl, dipnot: 89; ayrıca Necm sûresi, âyet: 32.

59. Yani, onlar sinirli ve kızgın değillerdir; aksine iyi huylu, yumuşak ve uysaldırlar. Onlar intikam ateşiyle yanmazlar, aksine Allah'ın kullarının ufak tefek hatalarını görmezlikten gelirler ve bazı konularda kızdıkları zaman da fevri davranmazlar. Öfkeyi yenmek başkalarının hatalarını affetmek, Kur'ân-ı Kerim tarafından çok takdir edilen iyi bir insanlık vasfıdır, (Âl-i İmran, âyet: 134) ve Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) başarısında önemli rol oynayan faktörlerdendir. (Âl-i imran: 159). Bir hadise göre Hz. Âişe (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Rasûlüllah

hiçbir zaman kendi şahsı için intikam almamıştır. O sadece Allah'ın hududlarına tecavüz edenlere ceza vermiştir".

60. Biz burada bu cümlenin sözlük anlamını verdik, kavramı ise, "onlar Allah'ın emirlerini yerine getirirler"dir. Yani, Yüce Allah hangi iş için çağırıyorsa, bunlar koşa koşa gidiyor ve dâvetini kabul ediyorlar.

61. Bu husus burada iman sahiplerinin en iyi özellikleri arasında sayılmıştır; Âl-i İmran sûresinde ise (âyet: 159) buna emir verilmiştir. Bu bakımdan, müşavere veya danışma İslâmi yaşantının önemli bir direğidir. Danışmadan idare etmek ve işleri yürütmek medenî bir toplumun gereğidir; danışmamak ise hem Cahiliyye'nin yöntemidir, hem de Allah'ın koyduğu kurallar ve sınırların ihlâlidir. İslâm'da danışmaya bu kadar önem verilmesinin üç önemli nedeni vardır:

1) İki veya daha çok kişiyi ilgilendiren bir konuda tek bir kişinin karar vermesi ve ilgili kişilerin çıkarlarını gözetmemesi veya görüşlerine önem vermemesi büyük bir terbiyesizlik ve düzensizliktir. Ortak konularda bir kişinin keyfi karar verme hakkı yoktur. Eğer bir mesele birçok kişinin çıkarıyla ilgiliyse onların hepsinin görüşü alınmalıdır; şayet ilgili kişilerin sayısı haddinden fazlaysa, onların güvenilir temsilcilerine danışılmalıdır; adaletin gereği budur.

2) Ortak konularda eğer bir kişi keyfi karar veriyorsa, nedeni ya kendi kişisel çıkarları için başkalarının haklarını gaspetmesidir, ya da, kendini büyük, başkalarını küçük saymasıdır. Ahlâk açısından bu iki davranış ta aynı şekilde kınanmaya lâyıktır ve bir mü'min bunlardan epey uzaktadır. Bir mümin, ne başkalarının haklarını gaspedecek kadar bencil ve çıkarcı olur ne de her şeyi sadece kendisinin bildiğini ve herkesten daha akıllı olduğunu sanacak kadar kibirli ve kendini beğenmiş olur.

3) Başkalarının hakları ve çıkarlarıyla ilgili olan konularda karar vermek büyük bir sorumluluktur. Allah'tan korkan ve Rabbine ne ağır ve ciddi hesaplar vereceğinin bilincinde olan bir kişi hiçbir zaman bu sorumluluğu tek başına kabul etmeye yanaşamaz. Böyle bir cesaret ve cür'eti ancak Allah'tan korkmayanlar ve âhiret düşüncesinden yoksun olanlar yapabilirler. Allah'tan korkan ve âhiretteki hesaplaşmayı bilen biri, mümkün olduğu kadar en tarafsız ve doğru karar alınması ve bi-

linmeden bir yanlışlık yapılmışsa, sorumluluğun tek bir kişiye yüklenmemesi için, ortak bir konu kimlerle ilgiliyse onlara ya da hiç olmazsa, onların güvenilir temsilcilerine mutlaka danışma gereğini duyacaktır.

Bu üç nedeni ciddi olarak düşünen biri, İslâm hangi ahlâkı insanlara öğretiyorsa, onun vazgeçilmez gereğinin müşavere veya danışma olduğunu, bundan kaçışın büyük bir ahlâksızlık olduğunu ve İslâm'ın buna aslâ izin vermeyeceğini pekâla anlayacaktır. İslâm hayat düzeni, küçük büyük tüm toplumsal konularda danışma ilkesinin kabul edilmesini gerektiriyor. Örneğin, ailevî konularda karı-koca, aralarında görüş alış-verişi yapmalıdır ve çocuklar büyüyünce onlara da danışılmalıdır. Bir sülâle sorunuysa, sülâlelinin tüm yetişkin ve akıllı kimselerin görüşü alınmalıdır. Bir kabile, topluluk veya yereşim merkeziyle ilgili konular sözkonusu olunca herkese danışılamıyorsa, temsilcilerinden oluşan bir heyet veya komitenin görüşüne başvurulmalıdır. Bir milletle ilgili konuları çözümlemek için herkesin seçtiği bir lidere başvurulmalıdır ve o lider de milli konularda herhangi bir karar almadan ve adım atmadan önce milletin seçtiği ve güvendiği kişilere sürekli danışmalıdır; o lider de milletin başına gelmek veya kalmak için herhangi bir dilek veya çaba bulunmaz. Böyle bir insan sahtekârlığa başvurup milletin başına musallat olup baskı ve zulümle halkın onayını almaya çalışamaz; ayrıca birtakım entrika ve oyunlarla, halkın, kendi serbest iradeleriyle değil, onun istediği doğrultuda ona görüş belirtecek temsilcileri seçmelerini de sağlamaz. Böyle bir arzu, ancak niyeti kötü olan birinde doğabilir. "İşlerini aralarında müşavere ederler" âyetinin anlam ve kavramını tanınmayacak bir biçimde değiştirme çabasını ancak Allah'ı ve insanları kandırmakta hiçbir sakınca görmeyen biri yapabilir. Halbuki, ne Allah kandırılabilir ne de insanlar o kadar saftır ki, bir kişi güpegündüz soygun yaparken onun aslında soygun yapmadığını, aksine halka hizmet etmekte olduğuna içtenlikle inanabilsin.

İnsanların aralarında müşavere etmeleriyle ilgili kural kendi niteliği ve esasları açısından şu beş hususu gerektiriyor:

1) Toplumsal konular kimlerin hakları ve çıkarlarıyla ilgiliyse onlara kendi görüşlerini serbestçe ve açıkca belirtme hakkı verilmelidir. Onların işlerinin nasıl yürütüldüğü konusunda kendilerine tam bilgi verilmelidir; ayrıca, işlerin yürüten yönetici kadrosunda veya sistemde herhangi bir eksiklik veya yanlışlık gördükleri zaman kendilerini uya-

rabilmeli, protesto edebilmelidirler ve düzelme işaretleri görünmüyorsa, yöneticilerini değiştirmelidirler. İnsanların ağızını kapatmak, onların elleri ve ayaklarını bağlamak ve onları her konuda habersiz bırakmak suretiyle toplumsal işleri yürütmeye kalkmak kesin bir sahtekârlık ve düzenbazlıktır ki, bunu yukarıdaki "müşavere etme" kuralına uygun olduğunu kimse kabul edemez.

2) Toplumsal işleri yürütme sorumluluğu kime yükleniyorsa, o halkın rızasıyla veya tayin edilmelidir; bu rıza da serbestçe olmalıdır ve herhangi baskı ve korku, ihtiras ve para, oyun ve entrika v.s. yoluyla elde edilmiş bir rıza olmamalıdır. Bir ülke veya hükümetin başı, caiz ve caiz olmayan tüm yollara başvurup o mevkiye gelen biri değil, insanların serbest irade ve onaylarıyla seçilen biridir.

3) Devlet ve hükümetin başı veya yöneticilere görüş bildirmek amacıyla ancak halkın güvenine sahip kimseler seçilmeli veya belirlenmelidir. Baskı yoluyla, satın alınmakla veya yalan ve iftira ile ya da insanları kandırmakla temsilciliği kazananlar ise hiçbir zaman güvene lâyık olamazlar.

4) Görüş bildirenler kendi bilgi, inanç ve vicdanları doğrultusunda görüşlerini açıklasınlar ve bu hususta tam bir fikir özgürlüğüne sahip olsunlar. Fikir özgürlüğü bulunmayan yerlerde görüş bildirenler herhangi bir hırs, tamah, korku ve belli bir gruplaşma yüzünden bizzat kendi inanç ve vicdanlarına aykırı hareket ederlerse oralarda "aralarında müşevere ederler" emrine uyulmayacak ve elbette ki, ihanet, hıyanet ve sadakatsızlık olacaktır.

5) Şûra heyeti (görüş bildiren komite veya meclis)nin icma'ı (görüş birliği) ile ve cumhur (çoğunluk)un onayıyla alınan karar veya belirlenen görüş herkesçe kabul edilmelidir. Çünkü, bir kişi veya heyet, herkesin görüşünü almasına rağmen kendi fikrini zorla kabul ettirmeye çalışırsa, danışma veya müşavere tamamen anlamsız kalır. Yüce Allah'ın demek istediği, "her konuda aralarında müşavere ederler" değildir, "onların bütün işleri istişare ile yürür"dir. Bu emir, sadece görüş vermek veya almakla değil, danışma ile beliren çoğunluğun görüşü doğrultusunda işleri yürütmekle yerine getirebilir.

İslâm'ın Şûra ilkesinin bu açıklamasından sonra şu temel nokta da gözardı edilmemelidir ki, bu Şura Müslümanların işlerini yürütmek ve

karar vermek konusunda tamamen sınırsız, yetkili ve despot değildir, aksine Yüce Allah'ın kendi teşriiyle belirlediği dinî hudutlarla sınırlıdır ve "aranızda bir konuda ihtilâf olursa onda karar verme yetkisi Allah'a aittir" ve "aranızda bir görüş ayrılığı belirdiği takdirde Allah'a ve Rasûlüne müracaat ediniz" gibi kurallara bağlıdır. Bu kural ve ilkeye göre Müslümanlar şer'î konularda hangi nassın gerçek kavramının ne olduğu ve hakkını tam verecek şekilde nasıl uygulanabileceği konusunda aralarında görüş alış-verişinde bulunabilirler; ancak hangi konularda Allah' ve Resûlü kararlarını vermişlerse, o konularda birbirlerine serbestçe danışamaz ve görüş belirtmezler.

62. Bunun üç anlamı vardır:

Birinicisi, "Biz onlara hangi helâl rızkı verdiysek ondan harcarlar ve kendi masraflarını karşılarken haram mala el atmazlar."

İkincisi, "bizim verdiğimiz rızkı biriktirmez ve harcarlar."

Üçüncüsü, "Kendilerine ihsan olunan rızkın tümünü sadece kendi kişisel masrafları için değil, Allah yolunda da harcarlar."

Birinci anlamı çıkarmanın temeli şudur: Allahü Tealâ ancak helâl ve tayyıb rızkı "rızık olarak verdiği şeyler" olarak tanımlar; yasadışı, pis ve haram yollardan elde edilen kazancı "kendi rızkı" olarak nitelendirmez. İkinci anlamın temeli şudur: Cenab-ı Hak, insanlara rızkı harcamak için verir, toplayıp biriktirmek veya üzerine bekçilik yapmak için değil. Üçüncü anlamı çıkarmanın temeli şudur: "İnfak etek" veya harcamak kelimesinden Kur'ân-ı Kerim sadece kendi kişisel ihtiyaç için değil, Allah yolunda harcamayı da kasteder. Bu üç sebepten dolayı, Yüce Allah infak etmeyi, burada iman sahiplerinin, âhiretteki refah ve mutluluğa erişmelerini sağlayacak en güzel vasıflarından biri olarak sayıyor.

وَالَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلْبَغْىُ هُمْ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

39: O kimselerdir ki, kendilerine zulüm edilse, onlar yardımlaşarak intikam alırlar.[63]

Açıklamalar

63. Bu da, iman sahiplerinin en iyi özelliklerinden biridir. Onlar

zâlimler ve gaddar kimselere karşı yumuşak veya pasif değillerdir. Eğer kâfirler kendilerini kolay yutulur lokma sanıyorlarsa yanılmışlardır. Onların yumuşaklığı, merhamet edici ve affedici özelliği bir zaaf olarak görülmemelidir. Onlara rahipler, fakirler ve keşişler gibi miskin olmaları öğretilmemiştir. Galip ve üstün oldukları zaman mağlup olanların kusurlarını affetmeleri, kaadir ve kuvvetli oldukları zaman intikam almaktan kaçınmaları ve ellerine düşen güçsüz, çaresiz ve kimsesiz biri bir hata işlediği zaman o hatayı görmezlikten gelmeleri ve onu cezalandırmamaları, onların efendiliği ve erdemliğinin bir gereğidir. Buna karşılık, kendileri zor durumda ve güçsüz oldukları ve kendi gücüne güvenin birinin tecavüzlerine maruz kaldıkları zaman birleşip kendisine iyi bir ders vermeleri de önemli başlıca özelliklerinden biridir. Mü'min hiçbir zaman bir zalimden korkmaz ve kibirli birinin önünde eğilmez. Bu tür insanlara karşı mü'minler çelik gibi sert olurlar.

وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ
مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ٤٠

40: Kötülüğün[64] cezası ona denk bir kötülüktür.[65] Fakat affedip ıslâh edenin mükafâtı Allah'a aittir.[66] Allah, zâlimleri asla sevmez.[67]

Açıklamalar

64. Buradan başlayarak son paragrafa kadar geçen ibareler, daha önceki âyetin açıklaması niteliğindedir.

65. Bu, intikam alırken gözönünde bulundurulması gereken ilk temel ilkedir. İntikamın caiz ve yasal sınırı vardır. Yani, bir kişiye ne kadar kötülük yapılmışsa o kişi ancak o kadar kötülük yapma hakkına sahiptir; daha fazlasını yapamaz.

66. Bu ikinci temel ilke veya kuraldır. Bu demektir ki, kötülük yapandan aynı ölçüde intikam alma izni olmasına rağmen, bağışlamak kötülük yapan kişinin ıslahını mümkün kılıyorsa, bu amaçla intikam almamak ve affetmek daha üstün bir meziyettir. Bu bağışlamayı bir insan kendi nefsini zorlamak suretiyle yaptığı için Yüce Allah kendisine bu-

nun mükafâtını vermeye söz veriyor. Zira, bağışlayan kişi bu acı hapı, kötülük yapanların ıslâhı için yutuyor.

67. Bu uyarıyla intikam almakla ilgili olarak üçüncü kurala işaret edilmiştir ki, o da şudur: Bir kişi, başkasının zulmünün intikamını ala ala zâlim ve gaddar oluvermesin. Bir kötülüğe kötülükle karşılık verirken, sınırları aşmamak gerekir. Örneğin, bir kişi başka bir kişiye bir tokat atarsa, o da ona ancak bir tokat atabilir; ona tekme tokat atamaz. Aynı şekilde günaha, günahla karşılık verilemez. Örneğin, diyelim ki, bir kişi başka bir kişinin oğlunu öldürdü. Şimdi öbür kişinin kalkıp da onun oğlunu öldürmek caiz değildir. Ya da, diyelim ki, alçak bir herif, bir insanın kızını veya kız kardeşini kirletmiştir. Bu durum, o insanın, o alçağın kızı veya kız kardeşiyle zina yapmasını meşru kılmaz.

وَلَمَنِ
انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِم مِّن سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا ٱلسَّبِيلُ
عَلَى ٱلَّذِينَ يَظْلِمُونَ ٱلنَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ
ٱلْأُمُورِ ﴿٤٣﴾ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن وَلِىٍّ مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَتَرَى
ٱلظَّٰلِمِينَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّن سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾

41-44: Zulüm gördükten sonra intikam alana (ceza için mes'uliyete) bir yol yoktur. Ancak ceza yolu, insanlara zulmedenlere ve haksız yere yeryüzünde azgınlık yapanlardır. Onlara acıklı bir azap vardır. Bununla beraber, sabredip affedene mükafât olunur. Çünkü bu, en büyük işlerdendir.[68] Allah'ın şaşırttığına artık bundan sonra onun için bir yardımcı yoktur.[69] Zâlimlerin azabı gördükleri zaman "bundan kurtulmak için bir yol var mıdır?" diyeceklerini göreceksin.[70]

Açıklamalar

68. Bu âyetlerde sıralanan iman sahiplerinin özelliklerinin tümü o sıralarda fiilen Rasûlüllah (s.a.v.) ve sahabelerin yaşantılarında bulun-

duğunu ve kâfirlerin de bunların farkında olduğunu önemle belirtelim. Böylece, Yüce Allah kâfirlere, "dünyanın birkaç günlük hayatınızda sahip olduğunuz nimet, mal mülklerden şımarmayın ve böbürlenmeyin, çünkü bunlar gerçek nimet ve servetler değildir ve asıl servet, mal mülk ve bolluklar, Kur'ân-ı Kerim'in rehberliğini kabul edip sizin toplumunuzda mü'minlerin kendi hayatlarında sergiledikleri ahlâk ve faziletin en güzel örnekleridir" vurgulamıştır.

69. Yani, Allahü Tealâ, Kur'an gibi çok makul ve son derece etkileyici ve cazip bir kitabı onların hidayeti için göndermiştir. bu kitap kendilerine Hakikat hakkında ne bilgi veriyor ve hayatın hangi yolunu gösteriyorsa o doğrudur. Yüce Allah, onların hidayeti için Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) gibi bir peygamber gönderdi, ki ondan daha güzel ahlâk ve karaktere sahip insan görülmemiştir. Ve bu kitap ile bu peygamberin öğretileri ve eğitimleri sayesinde müminlerin hayatında ne gibi değişikler olduğu da gözleriniz önüne serildi. Şimdi eğer bir kişi bütün bunları gördükten sonra da hidayetten yüz çeviriyorsa, yüce Allah onu, içinden çıkmak istemediği sapıklığın derinliğine itiveriyor. Ve Allah'ın kapısından kovulan birini doğru yola getirme sorumluluğunu kim üstlenebilir?

70. Yani bugün bunların bulundukları yoldan dönme imkânı varken bunlar dönmekten kaçınıyor. Ne var ki, yarın haklarında son karar verilip cezaları açıklanınca pişman olacak ve bulundukları yoldan geri dönmek isteyecekler, ama artık çok geç olmuş olacaktır.

وَتَرَىٰهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَٰشِعِينَ مِنَ ٱلذُّلِّ يَنظُرُونَ
مِن طَرْفٍ خَفِىٍّ ۗ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ ٱلْخَٰسِرِينَ ٱلَّذِينَ
خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ أَلَآ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ
فِى عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنْ أَوْلِيَآءَ يَنصُرُونَهُم
مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾

اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۖ
مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾

45-47: Ve, onları Cehennem'e arz olunurlarken, zilletten boyunlarını bükerek göz ucu ile baktıklarını göreceksin.[71] İman edenler de: "Asıl zarar edenler kıyamet gününde kendilerini de ailelerini de hüsrana uğratanlardır" diyecekler. dikkat edin ki, zalimler devamlı bir azap içindedirler. Onlara, Allah'tan başka yardım edecek hiçbir dost yoktur. Allah'ın, yolunu şaşırttığı kimseye selâmet yolu yoktur. Allah'tan, reddine imkân olmayacak bir gün gelmeden evvel, Rabbinizin dâvetini kabul edin.[72] O gün, sizin için ne bir sığınacak yer, ne de durumunuzu değiştirebilecek biri olacaktır.[73]

Açıklamalar

71. İnsanın âdetidir, korkunç bir manzara ile karşı karşıya geldiği ya da, dehşetengiz bir belânin pençesine düşeceğini bildiği zaman birden bire gözlerini kapar; daha sonra korka korka gözlerin açar ve göz uçlarıyla belânın ne kadar uzakta olduğunu görmeye çalışır; ancak gözlerini tamamen açıp bakmaya da cesaret edemez. Dolayısıyla, birkaç defa gözlerini hafifçe açıp, uçlarından bakar ve yine korkup kapar. İşte bu âyette Cehennem'e gönderilecek kimselerin bu durumu gözlerimizin önüne serilmiştir.

72. Yani ne Yüce Allah bu günü erteleyecektir ne de başkalarında erteleyecek güç olacaktır.

73. Burada kullanılan "Ma lakumm minnekirin" kelimelerinin bazı diğer anlamları da vardır. (1) Siz yaptıklarınızın hiçbirini inkâr edemeyeceksiniz. (2) Siz kılığınızı değiştirip bir yere sığınamazsınız. (3) Size ne yapılırsa yapılsın, hiçbir şeye kızamayacak ve itirazda bulunamayacaksınız (4) Düşürüldüğünüz durumdan kurtulmak elinizde olmayacaktır.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ

وَإِنَّآ إِذَآ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِّلَّهِ
مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ إِنَٰثًا
وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ ٱلذُّكُورَ ﴿٤٩﴾

48-49: Eğer yüz çevrilirse biz seni onlar üzerine bir bekçi göndermedik.[74] Sana ait olan tebliğdir. Biz insana bir rahmet tattırdığımız zaman, bununla ferahlanır. Fakat onlara amellerinin cezası olarak bir kötülük isabet etse, derhal küfrederler.[75] Çünkü insan cidden nankördür. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.[76] O, dilediğini yaratır; dilediğine kız, dilediğine de erkek (evlâd) ihsan eder.

Açıklamalar

74. Yani, ne sana onları ille doğru yola getirme sorumluluğu verilmiştir, ne de sen "bu adamlar niçin doğru yola gelmedi?" diye sorguya çekileceksin.

75. Burada "insan"dan biraz yukarıdan bahsedilen ahlâksız, âdi ve karaktersiz kişiler kastedilmiştir. Bunlar öyle adamlardır ki, dünyanın bir nimetine nail olunca içleri içlerine sığmaz ve uyarılmak istendiği zaman uyarıya kulak asmazlar; ama, bazan kendi hataları yüzünden belâya girdiklerinde kaderlerini kötülemeye, ağlamaya ve sızlanmaya başlarlar ve Yüce Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri unuturlar ve düştükleri acıklı durumun bizzat kendi hatalarından kaynaklandığını bir türlü kabul etmezler. Böylece, ne refah onların ıslâhına yardımcı olabiliyor ne de düştükleri kötü durum kendilerini doğru yola getirebiliyor. Bağlam dikkate alındığında burada aslında yukarıdaki konuşmanın muhataplarının tutum ve davranışlarıyla alay edilmiştir. Ancak kendilerine doğrudan doğruya hitap edilerek, "siz böyle böylesiniz" denilmemiştir, aksine insanların zaafının şunlar şunlar olduğu ve onların doğru yoldan ayrılmalarının nedenlerinin şunlar şunlar olduğu ifade edilmiştir. Bundan dâvet ve tebliğin şu ince noktası elde edilebilir: Muhatabın zaaf ve eksikliklerine doğrudan işaret edilmemeli; aksine onu kızdırmamak için dolaylı bir biçimde zaaf ve eksikliklerinden söz edilmelidir; böyle bir tavır, zâten vicdanı elveriyorsa, onu kendi muhasebesini yapmaya ve aybını bulmaya itecektir.

76. Yani küfür ve şirkin sapıklığına batmış olanlar uyarılmakla ve ibret almıyorlarsa almasınlar, gerçektir. Gökler ile yeryüzünün hakimiyeti dünyadaki sahte hükümdar, zâlimler ve yöneticilere verilmediği gibi herhangi bir veli, tanrı, tanrıça veya ermiş birine de ihsan edilmemiştir. Bunların tek maliki ve sahibi Allahu Teâlâ'dır. Ona isyan eden ne kendi ayağının üzerinde durabilir, ne bu zor savaşı kazanabilir ve ne de insanların kendi aptallıkları yüzünden tanrısal sıfat ve yetkiler verdikleri varlıklardan herhangi biri gelip onu kurtarabilir.

أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا
وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ
أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

50-51: Yahut onları erkek ve kız olarak çift verir. dilediğini de kısır bırakır. O, Alîmdir, Kaadirdir.[77] Allah,[78] bir beşere ancak ya vahy[79] ile veya bir perde arkasından[80] kelâm söyler. Veyahut bir ulak (melek) gönderip izni ile dilediğini vahy buyurur.[81] Çünkü, O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.[82]

Açıklamalar

77. Bu, yüce Allah'ın salatanatının mutlak olmasının açık bir delilidir. Bir insan ne kadar büyük dünyevi iktidar veya ruhani ve manevi kudrete sahip olursa olsun, başkalarına evlât vermesi şöyle dursun, kendi ailesine istediği gibi evlât doğurtma gücüne hiçbir zaman erişemez. Allah kimi kısır yaptıysa, hangi ilaç, tedavi dua ve muska v.s. ile olursa olsun, evlât sahibi olamamış, kime bolca kızlar vermişse, istediği kadar çabalamış olsa da, bir tek erkek evlâdını kazanamamıştır ve kime erkek evlâdları vermişse, istediği kadar çabalamış olsa da, bir tek kız evladına sahip olamamıştır. Bu konuda herkes tamamen çaresizdir, hatta, çocuğun doğmasından önce anne rahminde gelişen çocuğun kız mı yoksa erkek mi olduğunu kimse bilemez. Bütün bunları gördükten sonra da biri, Allah'ın saltanatında mutlak yetkilere sahip olduğunu veya başka varlıkların O'nun yetkilerinde ortak olduğunu sa-

narsa, bu kendi basiretsizliği ve küstahlığıdır ki, bunun sonucuna da kendisi katlanacaktır. Bir kişinin kendine göre bir şey sanması gerçeği zerre kadar değiştiremez.

78. Konuşmaya son verilirken, sûrenin başında ele alınan konuya tekrar değinilmiştir. Onun için meseleyi iyice anlayabilmek için sûrenini ilk âyeti ve onunla ilgili açıklamamıza bir göz atarsanız iyi olur.

79. Burada "vahy" kelimesinden ilkâ, ilham, kalbe bir şey söylemek veya Hazreti İbrahim (a.s.) ve Hz. Yusuf (a.s.)un durumunda olduğu gibi, rüyada bir şeyler göstermek kastedilmiştir. (Yusuf, âyetler: 4, 100 ve es-Saffât: 102).

80. Burada bir kulun bir ses duyması, ama ses sahibini görememesi kastedilmiştir. Meselâ, Hz. Mûsa (a.s.) Tûr dağının eteğinde bir ağacın altında iken birden bire bir ses duydu, ama konuşanın kim olduğunu göremedi (Tâhâ, âyetler: 11-48, en-Neml, âyetler: 8-12, el-Kasas, âyetler: 30-35)

81. Bu, tüm semavi kitapların peygamberlere indiği vahy şeklidir. Bazı kimseler bu cümleyi yanlış tevil ederek buna şu anlamı vermek istemiştir: "Veyahut bir Resûl gönderip izniyle dilediğini vahy buyurur". Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in "izniyle dilediğini vahy buyurur" kelimeleri bu tevilin tamamen yanlış olduğunu apacık ortaya koyuyor. Alelade insanlara peygamberlerin tebliği, ne Kur'ân'da hiçbir yerde "vahy" olarak tanımlanmıştır, ne de Arapça'da bir insanın, insanla açık görüşmesine "vahy" demek için bir imkân vardır. Vahy sözlükte "gizli ve hızlı işaret" anlamını taşır. Peygamberlerin tebliğine "vahy" demek gafletini, ancak Arapçadan tamamen habersiz biri gösterebilir.

82. Yani, Allahu Teâlâ bir insanla yeryüzüne konuşmaktan münezzehtir ve hikmeti, kendi kullarından birine talimatını göndermek için yüzyüze görüşmenin dışında bir yol bulmaktan aciz değildir.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ
وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ

لَتَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

52-53: (Habibim) sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik.[83] Halbuki, (daha önce) sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.[84] Fakat, biz, Kur'ân'ı kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidâyet eylediğimiz bir nûr kıldık. Muhakkak sen, doğru yola çağırıyorsun. O yol, göklerde ve yerde olanların sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin. Bütün işler döner Allah'a varır.[85]

Açıklamalar

83. Bu cümlede geçen "böylece" kelimesinden vahynin sadece son şekli değil, aksine yukarıdaki âyetlerde bahsedilen vahynin üç şekli kastedilmiştir ve "ruh"tan da, vahy yoluyla Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) verilen vahy veya öğreti kastedilmiştir. Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) bu üç şekliyle vahy olunduğu Kur'ân ve Hadis'ten sabittir:

(1) Hadis'te Hz. Ayşe'nin ifadesine göre, Hz. Peygamber'e vahylerin gelişi zaten sadık veya gerçek rüyalar şeklinde başladı (Buhari ve Müslim). Bu şekilde vahynin gelişi daha sonra da devam etti. Nitekim Hadis'te, Hz. Peygamber'n bazı talimat aldığı veya haber aldığı çeşitli rüyalardan bahsedilmiştir. Ayrıca, Kur'ân'da da, çeşitli hadislerde Rasûlüllah'ın "filan şey kalbime söylenmiştir", "bana böyle denilmiştir", "bana böyle emrolunmuştur" veya "ben bundan men'edildim" şeklindeki ifadeleri yer almıştır. Bunların hepsi vahynin ilk bölümüne dahildir ve bunlarla ilgili hadis-i şerifler de böyledir.

(2) Mirac sırasında Rasûl-ü Ekrem (s.a.v.) vahynin ikinci çeşidiyle de müşerref oldu. Birçok sahih hadiste Rasûlüllah'a beş vakit namaz kılma emri verilmesi ve Rasûlüllah'ın bunun üzerine defalarca itirazlarda bulunmasına ilişkin yeralan kayıtlar açıkca gösteriyor ki, o sırada Allah ve kulu, Hazreti Peygamber (s.a.v.) arasında tıpkı Allah ve Hz. Mûsa arasında Tûr dağının eteğinde gerçekleşen konuşmaya benzer bir konuşma yapıldı.

(3) Vahynin üçüncü şekline gelince, Kur'ân-ı Kerim bunu cibrayl-i Emin vasıtasıyla Rasûlüllah'a (s.a.v.) iletildiğini açıkça ifade etmiştir (el-Bakara, 97, eş-Şuara, 192-195).

84. Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.) nübuvvet mertebesine yükselmeden önce kendisine bir kitabın geleceğini aklının ucundan bile geçirmemişti. Hatta, diyebiliriz ki, İlâhi kitaplar ve muhtevaları hakkında da herhangi bir bilgisini yoktu. Aynı şekilde belki de tek tanrıya inanıyordu ama bunun yanısıra melekler, peygamberlik, ilâhi kitaplar, kıyamet, mahşer, âhiret, cennet ve cehennem hakkında bildiği bir şey yoktu. Bu hususlar Mekkeli kâfirlerden saklı değildi. Mekke'nin ağızından kutsal kitaplar veya falan filan şeylere inanmak icap ediyor gibi bir söz dinlememişti. Belli ki, ilerde nebi ve peygamber olacağını tasarlamış olan bir kişi bu hususta gereken hazırlıkları yapacaktı. Fakat bu büyük insana bakın ki, 40 yıl kadar din ve inançlarla ilgili olarak ağızından bir tek lâf çıkmamış, ama kırkından sonra aynı konularda herkesi şaşkına çeviren, büyüleyen ve cevapsız bırakan vaaz ve tebliğler yapmaya başladı. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, dipnot: 109).

85. Bu, kafirlere yapılan son uyarıydı. Bu demektir ki, "Rasûlüllah size meramını anlattı, siz ise onu bir kulağınızla dinleyip başka bir kulağınızdan çıkardınız ve söylediklerini kabul etmediniz. Mesela burada bitmiyor. Dünyada olup biten bütün şeyler Allah'a ulaşacaktır ve Onun mahkemesinde herkes ve her şey hakkında son karar verilecektir."

EZ-ZUHRÛF SÛRESİ

Adı: 35. âyette geçen "ve zuhrufan" kelimesinden alınmıştır. Yani, içinde "zuhruf" kelimesinin geçtiği sûre.

İniş Tarihi: Herhangi bir güvenilir rivâyetten öğrenilmemiştir. Ancak içeriğini gözden geçirince bu sûrenin de "el-Mü'min", "Fussilet" ve "eş-Şura" sûrelerinin indiği sıralarda nâzil olduğu açıkca anlaşılmaktadır. Bunlar hepsi aynı konuyla ilgili sûreler olduğu görülmektedir. Bu sûreler, Mekkeli kâfirlerin Hz. Peygamber'e karşı suikast hazırlamaya başladıkları sırada inmeye başladılar. Kâfirler gece ve gündüz her yerde oturup Rasûlüllah'a (s.a.v.) ortadan kaldırma ve ondan kurtulma yollarını düşünüyorlardı. Bu arada canına kıymak amacıyla kendisine bir saldırı da düzenlenmişti. Bu sûrede 79 ve 80 sayılı âyetlerde açık işaretler vardır.

Ana konusu ve bahisleri: Bu sûrede Kureyşliler ile Arapların, bırakmak istemedikleri cahilce inanç ve batıl düşünceleri kuvvetlice ve ağır bir şekilde eleştirilmiş ve son derece sağlam deliller, ve etkileyici üslûpla bunların saçma olduğu ifade edilmiştir. Böylece, aklı başında olan toplumun her ferdi, "milletimin dört elle sarıldığı bu cehaletler nasıl cehaletlerdir ki, bunlardan bizi kurtarmak isteyen bir kişinin peşine düşmüştür?" diye düşünmeye mecbur olsun.

Konuşmanın başında şöyle denilmiştir: "Siz kendi şirretinize dayanarak istiyorsunuz ki, bu Kitab'ın inişi durdurulsun. Ancak Yüce Allah hiçbir zaman şeytanlar ve oyun bozanlar yüzünden peygamberlerin bi'seti ve kitaplarının inişini durdurmamıştır, aksine hidayet yolunu kapatmaya çalışan zalimleri helâk etmiştir. Aynı şeyleri şimdi de yapacaktır." Daha sonra 41. 43, 79 ve 80. âyetlerde bu konu tekrar ele alınmıştır. Rasûlüllah'ın canını kastetmiş olanlara hitap edileek Hz.

Peygamber'e şöyle denilmiştir: "Sen yaşasan da yaşamasan da, Biz bu zâlimleri cezalandıracağız." Ayrıca onlara da doğrudan doğruya şöyle denilmiştir: "Eğer sizler Rasûlüme suikast düzenlemeye karar vermişseniz, biz de sizin hakkınızda son kararımızı verecğiz".

Bundan sonra kâfirlerin bağırlarına bastıkları dinin özünün ne olduğu ve hangi delillerle Hazreti Peygamber'e kafa tuttukları anlatılmıştır.

Kâfirler zâten yerle göklerin, kendilerinin ve tanrılarının yaratıcısının Allahü Tealâ olduğuna inanıyorlar. Faydalandıkları nimetlerin de Allah'ın ihsan ettiğine de inanıyorlar. Ama yine de Allah'ın ulhuviyetine başkalarını ortak koşmakta ısrar ediyorlar.

Onlar kulların Allah'ın evlâtları olduğunu ileri sürüyorlar. Evlâd sandıkları da bizzat kendilerinin hor gördükleri kızlardır.

Onlar melekleri de tanrıçalar olarak kabul etmişlerdir. Bu meleklerin putlarını kadınlar şeklinde yapmışlardır. Onlara kadın elbiseleri giydiriyor ve mücevherler takıyorlar; ve diyorar ki, bunlar Allah'ın kızlarıdır. Onlara ibadet ediyor, onlara dua ve niyazda bulunuyor ve her türlü dilek istekte bulunuyorlar. Peki, ama bu meleklerin kadın olduklarını nereden biliyorlar?

Bu gibi cehaletler üzerine itiraz edilince hemen kaderi bahane ediyor ve diyorlar ki, "Allah bizim bu işlerimizi sevmezseydi, biz bu putlara niçin tapardık?" Halbuki, Allah'ın beğenisi veya hoşnutsuzluğunun öğrenmesinin yolu, O'nun iradesine göre olup biten şeyler değil, kitaplarıdır. O'nun iradesi ve izniyle sadece putperestlik değil, hırsızlık, zina, fuhuş, soygun ve cinayet gibi bütün kötülükler işlenmektedir. Buna dayanarak dünyadaki bütün kötülükler haklı gösterilebilir mi?

Onlara işledikleri şirk için bu sakat delilin dışında başka bir delilin bulunup bulunulmadığı sorulduğunda atalarından beri bu işin böyle süregeldiğini söylerler. Sanki, bir dinin doğru ve haklı olması için bu yeterli bir delildir. Halbuki, bunların, soyundan geldiklerinden övündükleri Hazreti İbrahim (a.s.) kendi atalarının dini terkedip yeni bir dini aramaya çıkmış, ve makul delilleri olmayan ataların örf ve âdetlerini kabul etmeyi reddetmişti. Ayrıca, atalarını taklid etmeyi kafalarına koymuş idiyse en güzide ataları olan Hz. İbrahim ile İsmail'i taklid edebilirlerdi, en cahil ve sapık olanlarını değil!

Onlara, "herhangi bir peygamber veya Allah'tan gelen bir kitap, Allah'ın yanısıra başkalarının da ibadete layık olduğunu ifade etmiş midir?" diye sorulduğunda derhal hıristiyanları misal olarak gösterir ve derler ki, onlar Meryemoğlu İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul etmişlerdir. Halbuki, soru, bir peygamberin ümmetinin şirk işlemiş olması değil, bir peygamberin şirki öğretip öğretmemesiyle ilgiliydi. Meryemoğlu İsa ne zaman "Ben Allah'ın çocuğuyum, siz bana ibadet edin" demişti? Onun öğretileri dünyaya gelen diğer peygamberlerinkinden farklı değildi. Yani, "Benim de sizin de Rabbiniz Allah'tır. Siz O'na ibadet ediniz".

Onlar, Hazreti Muhammed'in peygamberliğini kabul etmiyorlar; çünkü diyorlar ki, onun ne malı, ne serveti, şanı ve şöhreti vardır. Onlar diyorlar ki: "Eğer Allah bizden birini peygamber yapacaksaydı, iki kentin (Mekke ve Taif'in) önde gelenlerinden birini seçerdi." Zâten Fir'avn da bu şekilde Hz. Mûsa'yı hor görmüş, küçümsemeye çalışmış ve şöyle demişti: "Eğer göklerin hakimi, benim gibi yerin hakimine bir elçi gönderseydi, ona altın bilezikler takardı ve yanına meleklerin bir ordusunu verirdi. Bu zavallı adam mı karşıma çıkacaktı? Ben kuvvetli ve kudretliyim; çünkü Mısır'ın hakimiyeti bana aittir ve Nil nehri ve buna bağlı kanallar benim emrimle akar. Bu adam benimle boy ölçüşmeye nasıl cesaret edebilir, zira ne malı var ne de mülkü, ne de iktidarı?"

Böylece kâfirlerin her cahilce söz eleştirildikten ve onlarla ilgili gayet makûl ve inandırıcı deliller verildikten sonra son olarak ne Allah'ın evlâtları olduğu, ne gökler ile yerin Rabblerinin ayrı ayrı olduğu ne de, bile bile sapıklığı benimseyen ve doğru yoldan ayrılanları cezadan kurtaracak Allah'ın yanında bir şefaatçı olduğu açık seçik bir şekilde anlatılmıştır. Buna ilâveten denilmiştir ki, Yüce Allah evlat sahibi olmaktan münezzehtir. O tek başına tüm kainâtin Rabbidir; diğerleri hepsi O'nun kullarıdır ve hiçbir şekilde O'nun özellikleri veya yetkilerinde ortak değillerdir. O'nun katında şefaat ancak Hakka tapanlar, ve ancak dünyada Hakka tapmayı meslek edinmişler lehine yapabilirler.

EZ-ZUHRUF SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 89 âyettir)

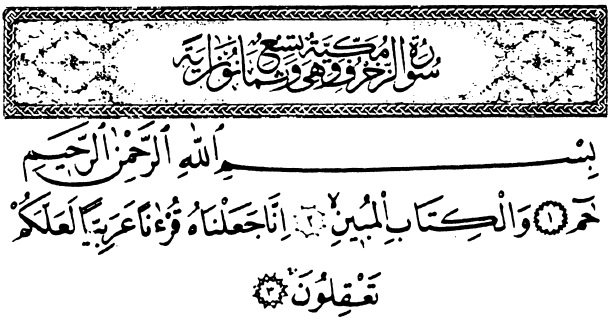

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Hâ, Mîm. Delilleri ve beyanları havi bulunan Kitab hakkı için. Anlayasınız diye onu, Arapça bir Kur'ân kıldık.[1]

Açıklamalar

1. Burada Kur'ân-ı Kerim üzerine yemin edilerek deniliyor ki, bu Kitab'ın yazarı "Biziz", Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) değil. Yemin edilirken Kur'ân-ı Kerim'in özelliğinin "açık" yani, "Kitab-ı mübin" olduğu ifade olunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in bu özelliğiyle, ilâhi bir kelâm oluşuna bizzat Kur'ân üzerine yemin edilmesi kendi kendine şu anlamı vermektedir: "Ey insanlar, bu açık kitap gözlerinizin önündedir. Buna gözlerinizi iyice açıp bakınız. Bunun açık, duru ve hiçbir anlaşmazlığa meydan vermeyen konuları, dili ve uslûbu, edebiyatı, Hak ile Bâtıl arasında kesin bir çizgi çizen öğretileri, bütün bunlar, bunun yazarının Âlemlerin Rabbinden başka biri olamayacağına şehadet ediyor.

Ayrıca, "anlayasınız diye onu, Arapça bir Kur'ân kıldık" denilmiştir. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi, "bu yabancı bir dilde sizin anadilinizdedir, onun için, bu incelemek, değerlendirmek ve okumakta hiçbir güçlük çekemezsiniz. Kur'ân-ı Kerim başka bir dilde olsaydı diyecektiniz ki, "bunu hiç anlamıyoruz, onun için bunun Allah'ın kelâmı olduğuna nasıl karar verebiliriz?" Ancak Arapça bir Kur'ân için böyle bir bahane uyduramazsınız. Bunun her kelimesi açıktır. Bunun her ibaresi, dili ve konusu bakımdan size tamamen açıktır. Siz kendiniz anlayabilirsiniz ki böyle bir kitap, Muhammed (s.a.v.) veya başka bir Arab'ın eseri olamaz. "Yukarıdaki sözlerin ikinci anlamı şudur: "Biz bu kitabı Arapça indirdik, çünkü biz Arap kavmine hitap ediyoruz ve o da, ancak Arapça bir Kur'ân'ı anlayabilir." Bir kişi, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olarak indirilmesinin bu açık delilini unutup sırf Hazreti Peygamber'in ana dilinin Arapça olduğuna dayanarak bunun Allah'ın değil, Hz. Muhammed'in kelâmı olduğunu ileri sürüyorsa, büyük gaflet ve dalalet içindedir. (Bu ikinci anlamı anlayabilmek için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Fussilet sûresi, âyet: 44, dipnot: 54 ile beraber).

وَإِنَّهُۥ فِىٓ أُمِّ ٱلْكِتَٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ
عَنكُمُ ٱلذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿٥﴾

4-5: O, nezdimizdeki ana Kitapta[2] çok yüce ve hikmet dolu (bir kitap)dur.[3] Siz haddi aşan bir kavim oldunuz diye sizi o Kur'ânla uyarmaktan vazgeçip bırakalım mı?[4]

Açıklamalar

2. Ana Kitap'tan (Ümmü'l-Kitab), tüm peygamberlere inen kitapların kaynaklandığı Kitap kastedilmiştir. Buna Vakıa sûresinde "Kitabu'n-Meknûn" (saklı ve korunmuş kitap), Buruc sûresinde ise "Levh-i Mahfuz" (her türlü değişiklikten uzak, noktasına virgülüne dokunulmaz ve her türlü tecavüzden korunmuş, silinmez bir yazı) denilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in ana kitap olarak tanımlanması önemli bir gerçeğe işaret etmektedir. Bilindiği gibi, değişik zamanlarda, değişik ülkelerde, çeşitli milletlerin hidayeti için muhtelif peygamberlere değişik dillerde kitaplar Yüce Allah tarafından indirilmiştir; ama bunların hepsinde hep

aynı akideye ve inançа davet edilmiştir. Aynı doğruya Hak denilmiştir; hayır ve şerrin ölçüsü aynı şekilde verilmiştir, ahlâk ve medeniyetin kuralları hep aynı olarak ifade olunmuş; kısacası, bütün bu kitaplar aynı dini getirmiş ve öğretmiştir. Bunun nedeni, özlerinin aynı olması ve sadece ifadelerinin değişik olmasıdır. Allah katındaki temel kitabın içeriği ve anlamında hiçbir zaman bir değişik olmamıştır. Yüce Allah gerektiğinde bir peygamberi indirip bu kitabın mana ve mefhumunu, zamanın şartları ve ortamına göre değişik bir dil ve üslupla açıklamıştır. Farz edelim ki, Yüce Allah, Hz. Muhammed Mustafa'yı peygamber olarak Arap milleti değil de başka bir milletten çıkaracaktı; o zaman bu Kur'ân o milletin şartları ve gelenekleri hakkında temelde fikri, öğretisi ve hidayeti aynı olacaktı ve bu Kur'ân Arapça olmamasına rağmen aynı Kur'ân olacaktı. Aynı husus, Şûara sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Bu, âlemlerin Rabbi tarafından nâzil olmuş Kur'ân'dır... Açık, Arapça bir dil ile indirilmiştir. Gerçekte o, evvellerin kitabında da vardır." (192, 195, 196) (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Eş-Şûara, dipnotlar: 119, 121).

3. Bu cümle hem "Kitab-ı mübin" (açık kitap) hem de "Ümmü'l-Kitab" (Ana Kitap, Kitapların anası) ile ilgilidir. Yani, bu tanım hem Kur'ân'ın hem Kur'ân'ın kaynaklandığı ana kitabındır. Bu tanımla denilmek isteniyor ki, eğer bir kişi sadece kendi aptallığı yüzünden bu Yüce Kitabın değerini bilmez ve hikmet dolu öğretilerinden yararlanamazsa, bu onun talihsizliğidir. Eğer biri bunu küçümsemeye ve içeriği ile ifadelerinde olmadık şeyler bulmaya çalışırsa, bu onun küstahlığıdır. Birinin değerbilmezliğiyle bunun değeri azalmaz ve birinin buna çamur atmasıyla bunun hikmeti saklanamaz. Bu kendi başına yüce bir kitaptır ve bunun benzersiz öğretileri, mucizevi belâgeti, her türlü ayıptan uzak hikmeti ve Yüce Yazarının kişiliği bunu daha da yüceltmiştir. Onun için, bu eşsiz eser birinin düşürülmesi veya aşağılanmasıyla düşmez ve aşağılanmaz. Daha sonra 44. âyette Kureyşlilere ve Araplara, bugün önemsemediğiniz kitabın inişiyle şerefli bir mevkiye yükseldikleri ve bunu kaybettikleri takdirde Allah'a hesap vermek zorunda kalacakları ifade olunmuştur. (Bkz. dipnot: 39)

4. Bu bir cümleye, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini ilan etmesinden başlayarak bu âyetlerin inişine kadar geçen birkaç yılda meydana gelen bütün olaylar sığdırılmıştır. Bu cümle gözlerimiz

önüne şu manzarayı canlandırıyor: Bir millet yüzyıllardan beri son derece cehalet, dalâlet, geri kalmışlık ve çaresizlik içindedir. Birdenbire Allah bu millete acıyor ve O'nun inayetiyle aralarından örnek bir lider ortaya çıkıyor. Yüce Allah bu milleti cehaletin karanlığından ve gafletten uyandırmak çıkarmak için kendi kelâmını indiriyor. Amacı onu cahilce evhamdan çıkarmak ve hayatın doğru yolunu çizmek için bilinçlendirmektir. Ne var ki, o milletin ahmakları ve çıkarcı kabile reisleri bu liderin ensesine yapışıyor ve onu başarısız kılmak için her şeyi seferber ediyorlar. Aradan geçen yıllarla düşmanlık ve şirretleri artıyor; ta ki, onu öldürmeye karar veriyorlar. İşte bu şartlar altında buyuruyor ki, "sizin aptallığınız yüzünden sizi ıslâh etme çalışmalarınızı durduralım mı? Bu nasihat ve telkinlerimize son verelim mi? Ve yüzyıllardan beri içinde bulunduğunuz bataklıkta kalmanıza izin verelim mi? sizce rahmetinizin gereği bu mudur? Siz, Allah'ın fazlı ve rahmetini bir kenara itme ve Hakkın gelmesinden sonra yine Bâtılda ısrar etmenin sizi nasıl bir sona götüreceğini hiç düşündünüz mü?"

وَكَمْ أَرْسَلْنَا
مِن نَّبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾

6-9: Halbuki evvelki kavimlere de nice peygamberler gönderdik. Onlar da kendilerine bir nebî geldiğinde onunla istihza ederlerdi.[5] Biz, bunlardan daha kuvvetli olanları helâk ettik.[6] Evvelki kavimlerin meseleleri Kur'ân'da geçmiştir. Yemin olsun ki, onlara "gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Gaalib, Kaadir ve Alîm olan (Allah) yarattı" derler.

Açıklamalar

5. Yani bu tür terbiyesizlik bir nebî ve Kitab'ın gelişine mani olabilseydi, bir millete ne bir peygamber ne de bir kitap gelirdi.

6. Yani birkaç veya zümrenin terbiyesizliği ve küstahlığından dolayı tüm insanların peygamberlik ve kitaptan mahrum bırakılması gibi bir olay hiçbir zaman olmamıştır. Bunun tam aksine, Bâtıla tapma sarhoşluğunda olanlar ve kendi kuvvet, iktidar nüfuzlarına güvenerek böbürlenenler ne zaman ki bir peygambere kafa tutmaya çalışmış, onu alaya almışlarsa mahv ve perişan olmuşlardır. Yüce Allah'ın gazabı ve azabı çok korkunçtur. Kureyşın bu kabile reisleri de kim oluyor? Bunlardan binlerce kat daha güçlü ve nüfuzlü hükümdarlar ve yandaşları bile Allah'ın azabıyla sinek gibi ezilip yok oldular!

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

10: O Allah ki, sizin için yeri bir beşik yaptı[7] ve onda istediğiniz yerlere gidebilmeniz için[8] yollar açtı.[9]

Açıklamalar

7. Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde "yer" için "zemin" veya "döşek" kelimesi kullanılmışsa da, burada buna "beşik" denilmiştir. Yani, nasıl ki, bir çocuk beşikte rahat ediyor, Yüce Allah fezada asılı olan bu muazzam kâinatı sizin için rahat edecek bir beşik haline getirmiştir. Yeryüzü, kendi yörüngesinde saatte bin mil hızla dönmekte ve saatte 66. 600 mil hızla yol almaktadır. İçi öylesine sıcaktır ki taş ve kayaları bile eritiyor ve bazan yanardağlardan lav olarak çıkıyor. Siz buna tanık oluyorsunuz. Buna rağmen Yaradanınız bunu öylesine dengeli ve sakin hale getirmiştir ki, üzerinde yatıyor ve kalkıyorsunuz ve hiçbir sarsıntı geçirmiyorsunuz. Siz yeryüzünde yaşıyorsunuz, ama yine de bunun boşlukta olduğunu ve tersyüz yaşamalarınıza rağmen düşemiyorsunuz. Siz gayet üzerinde rahat yürüyorsunuz ve silahtan çıkan merminin hızından daha hızlı bir nesneye bindiğinizin farkında bile olamıyorsunuz. Üzerinde yaşadığınız toprağı gelişigüzel kazıyorsunuz, bağırını açıyorsunuz ve bunu türlü şekillerde kullanarak rızkınızı elde ediyorsunuz. Oysa, bazen bunun hafif kımıldamasıyla dehşete kapılıyorsunuz, depremler oluyor ve o zaman anlıyorsunuz ki bu müt-

hiş devi Allah nasıl esir almıştır (Daha çok ayrıntılar için bkz. Cilt III, en-Neml, dipnotlar: 74-75).

8. Bu cümle aynı anda iki anlam taşıyor. Birinci anlamı şudur: "Sizin bu doğal yollar ve yoldaki işaretlerle kendi yolunuzu bulmanız ve istediğiniz yere gidebilmeniz için". İkincisi, "Yüce Allah'ın bu harika sanatını gördükten sonra hidayeti bulabilmeniz gerçeğin ta kendisini bulabilmeniz ve dünyadaki bu mükemmel düzenin tesadüfen oluşmadığını, ne de birçok tanrının bir araya gelip bunu kurduğunu, aksine hikmetli bir Rabbin, kendi muhlûklarının ihtiyaçlarını gözönünde bulundurarak dağlarda ve vadilerde yollar yaptığı ve dünyanın her mıntıkası ve kıtasını birçok yönden birbirinden ayırarak ve insanların bu bölgelerden hangisine ait olduğunun belli olabilecek şekilde düzenlendiğini anlayabilmeniz için".

9. Yüce Allah'ın, yerin sırtında yaptığı yollar, dağlar arasında meydana getirdiği geçitler ile dağlık ve düzlüklerde akıttığı nehir ve derelerdir. İnsanoğlu bunların yardımıyla yeryüzüne yayılmıştır. Eğer sıradağlar, herhangi bir ara veya geçit olmaksızın masif bir duvar şeklinde dikilseydi ve dünyada nehir, dere, çayır, göl v.s. gibi engelli arazi yaratılsaydı insanlar doğduğu yerlerde mahsur kalırdı ve dünyaya çeşitli milletler halinde yayılamazdı. Allah daha da merhametli davranıp yeryüzünü tekdüze yapmamaya dikkat etti ve üzerine öyle değişik değişik işaretler koydu ki, bunlarla insanlar birbirlerinden ayırd edilebiliyor ve bir bölge ile başka bir bölge arasındaki fark ortaya çıkıyor. Bu da, insanların yeryüzünde dolaşmalarına kolaylaştıran unsurlardan biridir. Bu nimetin değerini bir insan, yüzlerce kilometreye kadar herhangi bir işaret ve yön belirtecek herhangi bir nesne bulunmayan ıssız bir çöle düştüğü zaman anlayabiliyor.

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا
كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾

11: O Allah ki, gökten bir ölçü ile su indirdi.[10] İşte biz, onunla ölü beldeyi canlandırdık. Siz de böyle mezarlardan çıkarılacaksınız.[11]

Açıklamalar

10. Yani, Yüce Allah her kıtaya ve bölgeye yağacak ortalama yağmur miktarını belirtti. Yağmur işte bu ölçü içinde uzun süre, her yıl yağmaya devam eder. Yağmurun yağışında bir dengesizlik yoktur ki, bir yıl bir-iki gram yağış olur ve bir başka yıl da iki kilogram. Allahü Tealâ ayrıca, yağmuru, geniş bir alana yararlı olabilecek şekilde çeşitli zamanlarda ve değişik yerlerde dağılacak biçimde yağdırır. Ayrıca, yeryüzünün bazı bölgelerini yağmurdan tamamen mahrum bırakıp susuz, çorak, kuru ve çöl haline getirmiş, yine başka bölgelerinde de bazan kuraklık ve kıtlık yaratırken bazılarında kasırgalar estirir ve seller meydana getirir. Bununla amacı, yeryüzünün mamur bölgeleri için yağmurun ve düzenli olarak yağmasının ne büyük bir nimet olduğunu ayrıca, kararına kimsenin karşı koyamıyacağı bir gücün bu düzene hakim olduğunu göstermektir. Hiçbir güç, bir ülkede ortalama yağmur miktarını değiştirme, dünyanın geniş alanlarına yağmurun dağılımını alt-üst etme, kopan bir fırtınayı durdurma veya uzaklaşmış olan bulutları çağırıp onlardan yağmur yağdırma yetkisine sahip değildir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, s. 502-503, el-Müminûn, dipnotlar: 17, 18).

11. Burada suyla toprağın canlanması ve bitkilerin yeşermesi aynı anda iki olayın delili olarak sunulmuştur: Birincisi, bu işler Tek Allah'ın kuvveti, kudreti ve hikmetiyle olmakta ve bunlarda O'nun hiçbir ortağı bulunmamaktadır. İkincisi, ölümden sonra hayat mümkündür ve mutlaka olacaktır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nahl, dipnot 53A, el-Hacc, dipnot: 79, en-Neml, dipnot: 73, er-Rûm, dipnotlar 25, 34, 35, Fatır, dipnot: 19, Yasin, dipnot: 29).

وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ
ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا
سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾

12-13: O Allah ki, bütün çiftleri yarattı.[12] Sizin için gemilerden ve hayvanlardan binecek şeyler yaptı. Onların üzerine oturup, sonra üzerlerine kurulduğunuz zaman Rabbinizin nimetini düşünesiniz ve: "Bunları bizim hizmetimize veren Allah'ı tesbih tenzih ederiz. Eğer böyle olmasaydı biz bunlara güç yetiremezdik.[13]"

Açıklamalar

12. Burada "çiftler"den, sadece insanların erkeği ve dişisi veya hayvanlar ile bitkilerin erkek ve dişisi değil, Yaradan'ın, birbirlerinin çiftleri olarak yarattığı ve birleşmeleriyle dünyada yeni şeylerin meydana geldiği diğer bütün şeyler kastedilmiştir. Meselâ, elemanlardan bazısı tek, bazısı çifttir. Çift olmayan elemanların birbirleriyle birleşmesiyle yeni formüller, yeni ürünler ve sonuçlar elde edilir. Mesela, elektriğin pozitif ve negatif kutuplarının birbirleriyle bağlanmasıyla akımlar ve elektrikle ilgili diğer gelişmeler meydana gelir. Yüce Allah'ın çeşit çeşit mahlukları arasında yarattığı bu sonsuz çiftlerin yapısı, şekli, aralarındaki bağlantılar, birbirlerini etkilemeleri ve birbirleriyle birleşmesi sonucu meydana gelen sayısız şekiller ve sonuçları gözden geçiren bir insan, bütün bu kainat nizamının tek ve son derece güçlü ve sanatkâr bir Rabbin eseri olduğunu ve onun hikmetiyle işlediğini hem anlayacaktır. Akıl ve zekâdan nasibini alamayan bir ahmak bütün bunların hikmetli bir Yaradan'ın iradesi ve emrinin dışında olduğunu ve birden fazla tanrıların işlerine karıştığını sanabilir.

13. Yani, Cenab-ı Allah, kainatta sadece insanlara gemi, tekne ve hayvanları binek olarak vermiştir. Bu yüzden insanlar, onların üzerine atılmış çuvallar gibi olmamalı ve bu gemileri denizin üstünde yüzdürenin, bu denizleri meydana getirenin ve bazılarının insanlardan çok daha heybetli ve güçlü olmalarına rağmen, istedikleri yere gidebilmelerini sağlayan bunca hayvanı yaratanın kim olduğunu düşünebilmelidirler. Bu nimetlerden yararlanıp bunları vereni unutmak, kalbin kararması, aklın kaybolması ve vicdanın ölmesi demektir. Çünkü, kalbi hislerle dolu ve vicdanı canlı olan bir insan bu nesnelere bindiği zaman minnet ve şükranla dolu olacaktır ve "bu canlı ve cansızları bana esir eden benim tasarrufuma veren zât pâktır, büyüktür, O pâk ve saftır, zira O'nun özellikleri ve yetkilerinde kimse ortağı olamaz, O kendi tanrılığını yürütmekten âciz olmaktan münezzehtir; O başka yardımcı tanrılara ihtiyaç duymaktan münezzehtir; ve O, bu nimetler için O'na

teşekkür ederken başkalarını ona ortak koşmakdan münezzehtir" diyecektir.

Bu âyetin en iyi açıklaması Rasûlüllah'ın bineklere binerken yaptığı dualardır Hz. Abdullah bin Ömer'den şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir: Rasûlüllah yola çıkarken bir hayvana veya araca binmeden önce üç kez "Allahü Ekber" der; sonra bu âyeti okur ve daha sonra şu duayı okurdu: "Ya Rabbi, benim bu yolculuğun sırasında bana iyilik, takvâ ve hoşuna giden amelleri işleme fırsatı vermen için sana yalvarıyorum. Ya Allah, bizim için yolculuğu kolaylaştır ve uzun mesafeyi kısalt. Ya Allah, sen yolculuğumuz sırasında yardımcımız ve arkamızda çoluk, çocuk, eş dostlarımısın koruyucususun. Allahım, yolculuğumuzda yanımızda ol ve arkamızda ailemizi koru." (Müsned Ahmed, Müslim, Ebu Dâvud, Nesai, Darimi, Tirmizi).

Hz. Ali (r.a.) diyor ki, "bir defasında Rasûlüllah, ata binerken atın üzengisine bastığında "Bismillah" dedi ve üstüne çıktıktan sonra bu âyeti okudu, daha sonra üç defa "Elhamdülillah" ve üç defa, "Allahü Ekber" dedikten sonra "Seni tenzih ederim, senden başka ilâh yoktur. Zulmettiğimiz nefsimizi bize bağışla" diye dua ederken gülümsedi. Ben, "Ya Rasûlüllah, siz neden gülümsediniz?" diye sordum. Dedi ki, bir kul, "Allahım beni bağışla" deyince bu sözler Allahü Tealâ'nın çok hoşuna gider ve der ki, "Benim bu kulum biliyor ki, benden başka bağışlayan veya mağfiret eden başka kimse yoktur". (Ahmed, Ebu Davûd, Tirmizi, Nesai, v.s.)

Ebû Meclez adında bir zâtin ifadesi şöyledir: "Bir defasında ben bir hayvana bindim ve bu âyeti okudum. Hz. Hasan (r.a.) bu âyeti okumana kim emretti? diye sordu. Ben de, "başka ne yapayım?" diye sordum. Dedi ki, şöyle de: "Bize İslâm'ın hidayetini veren Allah'a şükrolsun; Hazreti Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) bize gönderme lütfunda bulunan Rabbime şükrolsun ve bizi Allah'ın mahlûklarından en iyi ümmet yapan Rabbime şükrolsun" ve bu âyeti oku." (İbn Cerir, Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs).

وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا۟ لَهُۥ مِنْ عِبَادِهِۦ
جُزْءًا ۚ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾

أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾

14-16: "Biz Rabbimize dönüp varacağız" diyesiniz diye.[14] Öyleykin kullarından bazısı O'na cüz ve ortak isnad ettiler.[15] İnsan apaçık bir nankördür. Allah, yarattıklarından kız! .rı kendisine edinip oğulları size mi ayırıp seçti?

Açıklamalar

14. Yani, her yolculuğa çıkışınızdan önce ilerde büyük ve son bir yolculuğun daha olduğunu hatırlayın. Ayrıca binek ne olursa olsun veya şartlar ne olursa olsun her yolculukta bazı aksilikler ve tehlikeler bulunduğu için bu yolculuk son yolculuk olabilir; onun için, bir yolcu yola çıkmadan önce Rabbine döneceğini hatırlasın, böylece ölürken akibetinden habersiz olmasın.

Burada biraz durup bu nasihat ve telkinin ahlâkî yönüne de bir göz atalım. Şimdi, bir bineğe biner ve yolculuğa çıkarken bütün hisleri ve bilinciyle Allah'ı düşünen ve eninde sonunda O'nun huzuruna çıkacağını ve ona hesap vereceğini aklına getiren bir kişinin seyahatının herhangi bir aşamasında fısk-u fücure, yani, kötülüğü ve ahlâksızlığa yenik düşebileceğine ihtimal verebiliyor musunuz? Aklından geçen ve ağızından çıkan bu tür sözlerin sahibinin yolculuğu sırasında bir fahişeye, bir gece kulübüne, bir bara veya bir kumarhaneye gidebileceğini düşünebiliyormusunuz? Bir hükümdar, bir yönetici, bir hükümet görevlisi, bir iş adamı, bir tüccar veya başka herhangi biri, böyle düşünüp ve dua edip evinden çıktıktan sonra gittiği yerde insanların haklarını yiyebilir mi? Bir asker, masum insanların kanını akıtmak ve güçsüzlerin özgürlüğünü gaspetmek için yola çıkarken ve uçağına ya da tankına adım atarken yukarıdaki sözleri ağızından çıkarabilir mi? Bunun cevabı "hayır" ise, böyle bir tutum, davranış ve alışkanlığın, her türlü günah ve suçlara set çektiğini ifade etmiliyiz.

15. Burada "Allah'a cüz yapma"nın anlamı, bir kulu, Allah'ın evlâdı olarak kabul etmektir. Zira, bir evlât ister istemez, babasının türünden ve onun vücudunun bir parçası olur. Ve bir kişiyi Allah'ın oğlu veya kızı olarak kabul etmek te onu Allah'ın varlığına ortak etmek anlamına gelir. Ayrıca, bir mahlûku Allah'ın cüz'ü yapmanın bir başka şekli de, sadece Allah'a mahsus sıfat ve seiâhiyetleri onun taşıdığına

inanmak, yine bu inanışa göre ona dua etmek, O'na ibadet etmek, yalvarmak, boyun eğmek, O'na saygı ve sevgiyi vacip olan şeriat haline getirmektir. Çünkü, bu şekilde insan uluviyet ile Rabbliği, Allah ile kulları arasında dağıtır ve Allah'ın bir cüzü veya parçasını kullarına verir.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ
وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَن يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ
وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ
الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ
شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُم ۗ
مَّا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

17-20: Rahman olan Allah'a, kendisiyle darbı mesel eyledikleri şeyle (kızla) onlardan biri müjdelense yüzü simsiyah olur ve kendilerinden yutkundur.[16] Süs içinde yetiştirilmekte olup da kendisi mücadele delilini açıklamayan kişiyi (kızları) mı Allah'a isnad ediyorlar?[17] Allah'ın kulu olan melekleri de dişiler yaptılar.[18] Onlar meleklerin yaratılmasını gördüler mi?[19] Onların şahidlikleri yazılacak ve bundan mes'ul tutulacaklar. "Eğer Allah dileseydi, onlara (meleklere) tapmazdık" dediler.[20] Onların bu konuda hiçbir bilgisi yok. Onlar, yalan söylüyorlar.

Açıklamalar

16. Burada Arap müşriklerin mantıksızlığı ve tutarsızlığı bütün çıplaklığıyla ortaya konmuştur. Onlar diyorlardı ki, melekler, Allah'ın kızlardır. Onlar meleklerin putlarını kadın ve kızlar şeklinde yapmışlardı ve herkes bunlara tanrıçalar diyerek tapardı. Bu duruma değinen Yüce Allah kendilerine şöyle diyor: "Bir kere, siz, yerin ve göğün yaratıcısı Allah olduğu, O'nun, bu yeryüzünü size beşik yaptığı, gökten yağmur yağdıranın o olduğu ve size çeşitli hizmetlerde bulunmak üzere hayvanları da yaratan o olduğunu iyice bilmenize rağmen O'ndan başka mabûdlar edinmişsinizdir. Halbuki, mabûd olarak taptıklarınız tanrılar

değil, kullardır. Ve bununla yetinmeyerek bazı kulları, sadece Allah'ın sıfatlarına değil kişiliğine de ortak edip bunların Allah'ın evlâtları olduğu inancını icât etmişsinizdir. Ayrıca, Allah'ın evlâtları olarak da, öyle kimseleri seçmişsiniz ki, bunları kendileriniz için bile bir hakaret sayıyor ve aşağılayıcı birer varlık kabul ediyorsunuz. Yani, kendi evinizde ve ailenizde bir kız çocuğu doğduğunda utanıyor, dövünüyor ve heyifleniyorsunuz; hatta, bazan bunu diri diri gömüyorsunuz. Kısacası, böyle bir evlâdı Allah'a layık görüyorsunuz ve oğlanları, ki bunlar sizin için iftihar vesileleridir, da kendilerine malediyorsunuz. Bu mu sizin Allah'ı sevip sayma iddianız?"

17. Başka bir deyişle, "güçsüz, çelimsiz, ince, çaresiz ve dayanaksız evlâdı Allah'a devrettiniz ve kuvvetli, kudretli, kendine güvenen, herkese meydan okuyan ve dayanıklı evlâdı kendinize ayırdınız."

Bu âyetten kadınların mücevher takmalarını dinen caiz olduğu hükmü çıkıyor; zira, Cenab-ı Hak onların "süs içinde yetiştirilmelerini" yani, mücevher ve takılar takmalarını doğal olarak kabul etmiştir. Aynı hüküm hadislerde de yer alıyor. İmam Ahmed, Ebu Davûd ve Nesai'nin Hazreti Ali (r.a.)den naklettiği rivâyete göre Rasûlüllah (s.a.v.) bir elinde ipek ve diğer elinde altın olduğu halde, "erkeklerin bu iki şeyi elbiselerinde kullanmaları benim ümmetimde haramdır" diye buyurmuştur. Tirmizi ile Nesai'nin Hz. Ebu Mûsa el-Eş'ari'nin şu rivâyetini nakletmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), ipek ve altın ümmetimin kadınları için helâl, erkekleri için ise haram kılınmıştır." Allâme Ebu Bekr Cessâs, "Ahkâmü'l-Kur'ân" adlı eserinde bu konuya değinerek aşağıdaki rivâyetleri nakletmiştir:

Hz. Âişe (r.a.) buyurmuştur: Bir defasında Hazreti Zeyd bin Haris'in oğlu Usâme bin Zeyd yaralandı ve yarası kanamaya başladı. Rasûlüllah (s.a.v.) onu kendi evlâdı gibi severdi. Rasûlüllah onun kanını emip tükürüyor ve kendisi şöyle teselli ediyordu: "Usâme kız olsaydı, ona mücevher takardık; Usâme kız olsaydı ona güzel güzel elbiseler giydirirdik."

Hz. Ebû Mûsa el-Eş'ari'nin rivâyetine göre Rasûlüllah şöyle buyurmştur: "İpek elbise giymek ve altın mücevherler takmak ümmetimin erkekleri için haram, kadınları için ise helâldır."

Hz. Amr İbnü'l-Âs'in bir rivâyeti şöyledir: Bir defasında iki kadın

Rasûlüllah'ın huzuruna geldi, ikisi de altın bilezik giymişti. Rasûlüllah onlara: "Siz istiyor musunuz ki, Allah size ateşten bilezik taksın?" diye sordu. Onlar, hayır, ya Rasûlüllah". Bunun üzerine Rasûlüllah dedi ki, "öyleyse, bunların hakkını verin, yani zekâtlarını verin."

Hz. Âişe (r.a.) diyor ki, "mücevher takmanın sakıncası yoktur; ama zekâtı vermek şartıyla".

Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ebu Mûsa el-Eş'ari'ye, vilayetinde yaşayan müslümanlardan mücevherlerinin zekâtlarını vermelerini isteyen bir genelge göndermişti.

İmam Ebu Hanif, Amr bin Dinar'a dayanarak bu rivâyetleri naklet-miştir: Hz. Âişe (r.a.) kızkardeşlerine, Hz. Abdullah bin Ömer de kendi kızlarına altın mücevherler taktırmışlardı.

Allâme Cessâs bu rivâyetleri naklettikten sonra diyor ki: "Hz. Peygamber ve sahabelerden, kadınların altın ve ipek kullanmalarının helâl olduğuna dair naklolunan rivâyetler, kullanmamalarına ilişkin rivâyetlere göre daha belirgin ve meşhurdur. Ayrıca, yukarıdaki âyet de bunların kullanımı lehindedir. Bunun yanısıra, ümmetin tutum ve davranışı da Hazreti Peygamber ve sahabelerden başlayarak zamanımıza kadar (yani dördüncü Hicri yüzyılının sonları) aynı kalmıştır ve buna kimse itiraz etmemiştir. Bu gibi meselelerde tek tük bazı itirazlar yapılsa da kabul edilemez."

18. Yani onlar (melekler) erkek veya dişi gibi ayırımlara tâbi tutulamaz. Bu kavram, cümlenin gelişi ve konuşmanı üslûbule de kendiliğinden anlaşılıyor.

19. Bunun bir başka tercümesi de şu olabilir: "Onlar, meleklerin doğuşu veya yaratılışı sırasında orada mıydılar?"

20. Bu, insanların kendi hatalarını hemen kadere bağlamalarının tipik bir örneğidir. Onlar demek istiyorlardı ki, "biz meleklere ibadet ediyoruz, çünkü Allah bizim böyle yapmamıza izin veriyor ve mani olmuyor. Eğer Allah bizim böyle yapmamızı istemeseydi, biz bunu nasıl yapardık? Ayrıca, biz bu işi uzun zamandan beri yapıyoruz ve bize Allah'ın azabı gelmiyor. Bu da demektir ki, Allah bizim bu işimizden hoşnutsuz değildir."

أَمْ آتَيْنَاهُمْ
كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ فَهُم بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا
وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

21-22: Yoksa onlara bundan önce bir kitap mı verdik ki, ona tutunup amel ediyorlar?[21] Onlar: "Babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz onların izleri üstünde gidiyoruz" dediler.[22]

Açıklamalar

21. Yani, bu insanlar cehaletleri yüzünden, dünya olup-biten her şeyin Allah'ın iradesi ve rızasıyla olduğuna inanıyor ve kendi yaptıkları yanlışlığın da Allah katında hoş karşılandığını sanıyorlar. Halbuki, bu geçerli bir delil veya mantık değildir. Dünyada sadece şirk gibi bir günah veya suç işlenmiyor ki. Hırsızlık, soygun, cinayet, zina, rüşvet, sözü tutmama gibi sayısız suçlar işleniyor ki, bunların hiçbirine kimse iyi veya hayırlı bir şey demiyor. Şimdi, Allah'ın kendi dünyasında bu gibi iğrenç ve ayıp şeylerin yapılmasına imkân verdiği için bunların yararlı ve güzel şeyler olduğu kabul edilebilir mi? Bu gibi şeylerin olmasına imkan verdiği, Allah'ın bunları mutlaka sevdiği ve beğendiği beğenmediği, bu dünyada olup biten şeylerle ölçülemez. Bunun ölçüsü Allahü Tealâ'nın kendi peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği kitaplardır. Bu kitaplarda Allahü Tealâ, insanların hangi inanç, hangi amel ve hangi ahlâklarını sevdiği veya reddettiği açık açık ifade edilmiştir. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'den önce bu kâfirlere herhangi bir ilâhi kitap gelmiş ve o kitapta Allah'a "melekler de benim gibi sizin mabûdlarınızdır ve siz onlara da ibadet etmelisiniz" demişse buyursun, o kitabı göstersinler. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnotlar: 71, 79-80, 110, 124-125, el-A'raf, dipnot: 16, Yunus, dipnot: 101, Hûd, dipnot: 116, er-Rad, dipnot: 49, en-Nahl, dipnotlar: 10, 31, 94, ez-Zümer, dipnot: 20, eş-Şûra, dipnot: 11).

22. Yani, bu kâfirlerde delil olarak herhangi bir ilâh yoktur. Onla-

rın delili ve dayanağı sadece atalarının geçmişte yaptıklarıdır ve atalarını taklid ederek melekleri Allah'ın kızları ve tanrıçalar yapıvermişlerdir.

وَكَذَٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ
مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ
﴿٢٣﴾ قَٰلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ
قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَٱنظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

23-25: Bunun gibi, senden önce hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek o (memleketin) ileri gelenleri: "Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Ve onların izlerine uymuşuz" dediler.[23] (Her peygamber, kendi ümmetine) "Atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu size getirdimse de mi?" dediğinde onlar: "Biz, sizin kendisiyle gönderdiğiniz şeylere inanmıyoruz" dediler. Bunun üzerine biz de, onlardan intikam aldık. Tekzib edenlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak.

Açıklamalar

23. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Her çağda peygamberlerin davetlerine karşı çıkıp kendi atalarının örf ve âdetlerinde ısrar edenler genellikle toplumun varlıklı kesimine bağlıydılar. Halleri vakitleri yerinde olan bu kişilerin Hakka muhalefette öncülük etmeleri, süregelen cahiliyeti korumakta ısrar etmeleri ve halkı peygamberlere karşı kışkırtıp fitneler yaratmalarının altında ne idi? Bu tutum ve davranışlarının iki temel nedeniydi: Birincisi zengin, varlıklı, refah ve bolluk içinde yaşayan kişiler ve sınıflar mallarına mal katmakta o kadar meşgul olurlar ki, Hak ile Bâtıl arasındaki mücadeleyi çok ciddi ve kendilerinden hayli uzak bir konu olarak kabul ederler. Hep kendi kârlı işleriyle meşgul olmak ister ve bu tür kavgalara girmek istemezler. Onların tembelliği, rahatı ve zihinsel hareketsizliği onları din konusunda kaygısız ve ilgisiz ve fiilen tutucu, gelenekçi ve görenekçi yapar, ve is-

ter Hak ister Bâtıl olsun, eskiden devam eden düzeni korumaya çalışırlar ve yeni bir düzene geçmeyi akıllarının uçundan bile geçiremezler; geçme çağrıları yapılınca da buna şiddetle karşı çıkarlar. İkincisi, bütün çıkarları kurulu düzene bağlanmış olur ve peygamberlerin sunduğu yeni mesaj ve kurmak istedikleri yeni düzeni görür gömez üstünlükleri, egemenlikleri ve çıkarlarının alt-üst olacağını ve ne haram şey yiyebilecekleri ne de haram iş yapabileceklerini anlarlar (Daha çok ayrıntıları için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 91, el-A'raf, dipnotlar: 46, 53, 58, 74, 88, 92, Hûd, dipnotlar: 31, 32, 41, el-İsrâ, dipnot: 18, el-Mü'minun, dipnotlar: 26, 27, 35, 59, Sebe', âyet: 34, dipnot: 54)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ
وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ
سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةًۢ بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِۦ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

26-28: Bir vakit İbrahim babasına ve kavmine:[24] "Ben, sizin taptığınız şeylerden biriyim." "Ancak beni yaratana ibadet ederim. Çünkü O, beni hidâyete erdirecektir."[25] dedi. Bunu, kendinden sonra gelenlere de bir kelime[26] kıldı. Olur ki şirkten dönerler.[27]

Açıklamalar

24. Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara: dipnotlar 124-133, el-En'am, dipnotlar: 50-55, İbrahim, dipnotlar: 46-53, Meryem, dipnotlar: 26-27, el-Enbiya, dipnotlar: 54-66, eş-Şura, dipnotlar: 50-62, el-Ankebût, dipnotlar 26-46, Saffât, âyetler: 83-100, dipnotlar: 44-45

25. Hazreti İbrahim (a.s.) bu sözleriyle sadece kendi inancını belli etmemiş, ayrıca bununla ilgili delili de vermiştir. Onun başa mabûtlardan beri olması veya ilgisi olmamasının nedeni bu zavallı yaratıkların ne kimseyi doğurmaları, ne de herhangi bir konuda kimseye rehber etmeleri veya edebilmeleridir. Hz. İbrahim'in (a.s.) yalnız tek Allah'a bağlı olmasının nedeni de O'nun herkesi ve her şeyi yaratmış olması ve ihsanı hidâyete erdirmesi ve erdirebilmesidir.

26. Yani Yaradandan başka kimse mabûd olma hakkına sahip değildir.

27. Yani, onların doğru yoldan azıcık bile ayrılmaları halinde bu kelime kendilerine yol göstersin ve onlar da ona dönebilsin. Burada bu olayı anlatmanın amacı Mekkeli kâfirlerin mantıksızlığı ve tutarsızlığını bütün çıplaklığıyla ortaya koymak ve ataların taklidini yaparken de, en iyilerini değil en kötülerini örnek almaları konusunda kendilerini uyarmak ve utandırmaktır. Arabistan'da Kureyş'in egemenliği, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'i bırakıp çevrelerindeki putperest millet gibi şirk yapmaya başlayan cahil ataları yerine bu güzide peygamberlere tâbi olmaları gerekiyordu. Bu noktaya temas edildikten sonra doğru yoldan sapmış olan bu kimselerin bir başka yanlışlığına da değinilmiştir; ki, o da şudur: Hak ile Bâtıl arasında ayırım yapmadan körü körüne ataları taklid etmek doğru bir hareket olsaydı, bunu ilk önce Hazreti İbrahim (a.s.) yapardı. Ama, o babasına ve kavmine şunu açık açık söylemekte hiçbir sakınca görmedi: "Ben sizin cahilce inanç ve dinlerinize bağlı kalamam; çünkü siz gerçek Yaradanı bir kenara bırakıp, yaradan olmayan diğer yaratıkları mabûdlar edinmişsinizdir." Demek ki, Hz. İbrahim ataların gelenek ve göreneklerine bağlı kalmayı reddetmişti. Onun düşüncesine göre insanlar atalarını taklid etmeden önce gözlerini açmalı, onların doğru yolda olup olmadığını anlamaya çalışmalı ve mantık ile sağlam delillere göre yapmış yolda oldukları anlaşılınca onları bırakıp mantıklı ve akıllı yolu, yani Hak yolunu seçmelidir.

بَلْ مَتَّعْتُ هَٰؤُلَآءِ وَءَابَآءَهُمْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ وَرَسُولٌ
مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِۦ كَٰفِرُونَ
﴿٣٠﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

29-31: Doğrusu, ben onları ve atalarını kendilerine hakkı açıklayan bir peygamber[28] gelinceye kadar faydalandırıp yaşattım. Fakat kendilerine hak olan Kur'ân geldiğinde: "Bu, sihirdir.[29] Biz onu inkâr edicileriz" dediler. Ve şunu da söylediler: "Bu Kur'ân, iki şehrin büyüklerinden bir kimseye indirilseydi ya."[30]

Açıklamalar

28. Burada aslında "Rasûlün mübinun" kelimeleri kullanılmıştır ki, bunların başka bir anlamı şudur: "Öyle bir peygamber geldi ki, peygamber oluşu her haliyle belliydi ve peygamberlikten önce ve sonraki hayatı, onun gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğunu kanıtlıyordu."

29. Açıklama için bakınız: Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 5, Sâd sûresi, dipnot: 5

30. Burada bahsedilen iki şehir, Mekke ve Taiftir. Kâfirler diyordu ki, eğer Allah gerçekten bir kişiyi peygamberlik rütbesine çıkarmak ve ona Kitabını indirmek istemiş olsaydı, onların en büyük şehirleri olan Mekke ve Taif'in ünlü, tanınmış, zengin ve güçlü bir şahsiyetini bu göreve getirirdi. Peygamber yapmak için Tanrı bula bula bu çocuğu mu buldu? Hem de öyle bir çocuk ki, hiçbir miras devralmamıştır. Gençliği çobanlık yapmakla geçmiştir; Şimdi de geçimini zor sağlıyor. Karısının verdiği sermaye ile ticaret yapıyor. O her hangi bir kabilenin reisi de değildir; ailesi de zengin sayılmaz. Mekke'de Velid bin Mugide ve Utbe bin Rabiyye ve Taif'te Urve bin Mes'ud, Habib bin Amr, Kinâne bin Abdu Amr ve İbn-i Abd-i Yaleyl gibi soylu ve varlıklı kabile reisleri varken peygamberlik, ismi cismi belli olmayan böyle bir kişiye mi verilir? Mekkeliler işte böyle düşünüyorlardı. Onlar zâten bir insanın peygamber olabileceğine ihtimal vermiyorlardı. Fakat Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli deliller ile sadece bir insanın peygamber olabileceği hususu vurgulanınca ve insanüstü bir varlığın peygamber olamayacağı gerçeği ortaya konunca kâfirler bu defa ağız değiştirdiler: Kendilerine dünyaya her zaman insanlardan bir peygamberin geldiği gökten inmediği, insanlar gibi çarşı pazarda alışveriş yaptığı, aileye karıştığı, çoluk-çocuk sahibi olduğu ve insanlar gibi yeme içme ihtayacını duyduğu belirtildi (Bkz. en-Nahl 43. âyet, el-İsra: 94-95, Yusuf, 109, el-Furkan: 7, 20, el-Enbiya: 7-8, er-Ra'd: 38). Kafirlerin, bir insanın peygamber olmasına itirazları yoktu; ama istiyorlardı ki, bu insan bir hükümdâr nüfüzlü, zengin ve güç sahibi biri olsun. Onlara göre Hz. Muhammed bin Abdullah (a.s.) bu ölçülere uymuyordu!

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم
بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا أَن
يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ
لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا ۚ
وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْآخِرَةُ عِندَ
رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

32-35: Rabbin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların, dünya hayatındaki maişetlerini biz taksim ettik. Bazısını bazısı üzerine derecelerle yükselttik ki, bir kısmı diğerlerini tutup çalıştırsın.[31] Rabbinin rahmeti, onların toplaya geldikleri maldan daha hayırlıdır.[32] Eğer insanların bir tek ümmet olmaları melhuz olmasaydı Rahman'a küfredenlerin evlerine gümüşten tavadan ve üzerlerine çıkacakları merdivenler kılardık. Odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları gümüşten yapardık. Onların bu eşyasını altın yaldızlı kılardık.[33] Muhakkak bütün bunlar, dünya hayatının geçici bir metaıdır. Âhiret ise, Rabbinin katında muttakîler içindir.

Açıklamalar

31. Burada kâfirlerin itirazlarına az ve öz bir biçimde cevap verilmiş ve birkaç noktaya dikkat çekilmiştir:

Birinci nokta şudur: Rabbin rahmetini dağıtma işi ne zamandan beri bu adamlara verilmiştir? Allah'ın rahmetinin kime verileceği ve kime verilmeyeceğine bunlar mı kara verecektir. (Burada Rabbin rahmetinden, her insanın belli bir miktarda alabildiği Allah'ın genel fazl ve rahmeti kastedilmiştir).

İkinci nokta şudur: "Nübuvvet gibi yüce bir şey şöyle dursun, dünyada yaşamak için gereken imkanlar ve kaynakların dağıtımını bile

biz kendi elimizde tutuyoruz; başka kimseye devretmedik. Biz birini güzel ve yakışıklı, birini çirkin, birini güzel sesli, birini çirkin sesli, birini fakir ve birini gelişmiş bir toplumun ferdi, birini de geri kalmış bir milletin bireyi yaparız. Bizim bu yaratılış planımıza kimse karışamaz. Biz kimi ne yaptıysak, o öyle kalmaya mecburdur. Ve bu değişik yaratılış biçim ve şartları kimin kaderini nasıl etkiliyorsa öyle kalacaktır; onları değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Ayrıca, insanlara arasında rızık, güç, şeref, şöhret, servet, hükümet v.s.'nin dağıtımını da biz yaparız. bizim yücelttiğimizi kimse alçaltamaz ve Bizim alçalttığımızı kimse düşmekten kurtaramaz. Bizim kararlarımız karşısında insanların tüm hesapları boşa gider. Bu evrensel ilâhi düzende bunlar kim oluyor da, Kainât'ın efendisinin kimi peygamber yapacağına ve kimi yapmayacağına karar versinler?"

Üçüncü nokta şudur: Bu ilâhi düzende her şey bir kişiye ya da her şey herkese verilmemesi temel kural olarak kabul edilmiştir. Gözlerinizi açın. Göreceksiniz ki, her tarafta, bütün insanlarda her konuda farklılıklar vardır. Birine bir nimet verdiysek, başkasını ondan mahrum bıraktık. Aynı şekilde bir nimetimize sahip olan bir kulumuz, başka bir nimetimizden mahrumdur ve o nimet başkasına verilmiştir. Bunun amacı da, insanların birbirlerinden ilgisiz olmamaldır ve bazı konularda birbirlerine muhtaç olmalarını sağlamaktır. Şimdi, iktidar, kuvvet ve kudret verdiğimiz bir kişiye peygamberlik de vermemiz gerektiği gibi yanlış bir fikre kapılmanız aptallık değilse nedir? Aynı mantıkla hareketle akıl, ilim, servet, güzellik, kuvvet ve iktidar ihsan ettiğimiz birinde başka meziyet ve nimetleri de toplamamızı ve hiçbir şeye sahip olmayana başka bir şey de vermemizi mi isteyeceksiniz?"

32. Burada "Rabbin rahmeti"nden özel rahmeti, yani nübuvvet veya peygamberlik kastedilmiştir. Burada Yüce Allah Mekkeli kafirlere diyor ki, "size göre kabile reislerinin iktidarı, kuvveti, ve kudreti büyük nimet ve iftihar edilecek şeylerdir. Halbuki, Muhammed bin Abdullah (s.a.v.)ın sahip olduğu servet ve şeref (peygamberlik)in yanında bir hiçtir. Muhammed (s.a.v.)in serveti hepsinden daha büyük ve erişilmezdir ve bunu değer ölçüsü bambaşkadır. Eğer siz zannediyorsanız ki, aranızdaki her kabile reisi, toprak ağası ve kodaman peygamber olmaya layıktır, o zaman siz çok basit şeyler düşünüyorsunuz. Yüce Allah sizin gibi basit düşünebilir mi?"

33. Yani, size göre zenginlik ve bolluğun simgesi sayılan gümüş ve altınlar Allah katında öylesine değersiz ve önemsiz şeyler ki, tüm insanların küfre meyletmeleri tehlikesi olmasaydı, o her kâfirin evini gümüş ve altından yapıverirdi. Böylesine değersiz şeyler'in bolluğu ne zamandan beri insanın namusu, şerefi, temiz kalpliliği, ahlâk ve fazileti manevi açıdan yüksek oluşunun delili sayılıyor? Bu kokuşmuş şeyler, iğrenç karakter ve davranışları yüzünden toplumu pisleyen ve bulandırıcı çirkin ve hayasız insanlarda zâten bolca vardır. Yazık ki, siz bunu insanın büyüklüğünün ölçüsünü yapmışsınız.

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا
فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ
إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ
الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَن كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾
فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُم مُّنتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي
وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾

36-42: Rahman'ın zikrinden[34] göz yumup yüz çevirene Biz, şeytanı musallat kılarız. Artık bu, ona arkadaştır. Şeytanlar onları yoldan çıkarırlar. Onlar da kendilerinin hidâyete erdiklerini sanırlar. Nihayet Bize geldiği zaman şöyle der: "Keşke benimle senin aranda iki müşrik (Doğu ile Batı uzaklığı) kadar uzaklık olsaydı. Bu ne fena arkadaşmış". Nefsinize zulüm ile küfrettiğiniz bu gün, size pişmanlığınız fayda vermez. Hepiniz azapta ortaksınız.[35] Sen, ağıra söz işittirip körü yola getirip ve apaçık dalâlette olan kimseleri hidâyet edebilir misin?[36] Eğer seni dünyadan götürsek, biz onlardan intikam alırız. Yahut onlara va'd ettiğimizi sana göstereceğiz. Biz onların üstünde iktidar sahibiyiz.[37]

Açıklamalar

34. Bu geniş anlamlı bir kelimedir. "Rahman'ın zikri" hem Allah'ı

anmak, hem O'ndan gelen nasihat ve elimizdeki Kur'ân-ı Kerim anlamına gelebilir.

35. Yani, sizi yanlış yola sevkedenin cezalandırılmakta olduğu husus sizin için bir teselli olmamalıdır, çünkü aynı cezayı siz de doğru yoldan sapmanızdan dolayı çekmektesiniz.

36. Burada Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) deniliyor ki: "Kim sözlerini dinlemeye hazırsa ve gözlerini gerçeklerden çevirmemişse ona dikkat et; körlerin gözlerini ve sağırlarını kulaklarını açmak için kendini helâk etme. Ayrıca bu eş-dost ve yakınlarının doğru yola neden gelmedikleri ve kendilerini Allah'ın azabına niçin müstahak ettiklerini düşüne düşüne perdişan olma.

37. Bu buyuruğun anlamı, bunun hangi ortamda verildiğinin gözönünde bulundurulmasıyla iyice anlaşılmış olur. Mekkeli kâfirler zannediyorlardı ki, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) kişiliği onlara sorun olmaktadır; yoldaki bu engel kalkar kalkmaz her şey normale dönecektir. İşte bu fasit düşünce ile onlar sabah akşam bir araya gelip bu meseleyi halletmeye çalışıyorlardı. İşte bu ortamda Yüce Allah, Mekke'li kâfirleri kastederek Hz. Peygamber'e şöyle hitap ediyor: "Sen yaşasan, yaşamasan farketmez. Yaşarsan, bu kâfirlerin belâlarını bulacaklarını kendi gözünle göreceksin; yaşamasan da bunlara mutlaka azap gelecektir, ama sen göremeyeceksin. Felâkete uğramaları mukadder olmuştur ve bundan hiçbir şekilde kurtulamayacaklardır."

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِيٓ
أُوحِيَ إِلَيْكَ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ
لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن
قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

43-45: Sana vahyolunana sarıl. Muhakak sen, doğru yol üzerindesin.[38] O vahyolunan Kur'ân, senin ve kavmin için bir zikir ve öğüttür. İlerde bundan mes'ul olacaksınız.[39] Senden evvel gönderilmiş peygamberlerimize (ümmetlerine) sor ki, biz Rahman olan Allah'tan başka ibadet edilecek ilâhlar yapmış mıyız?[40]

Açıklamalar

38. Yani sen, zulüm ve imansızlıkla Hakka muhalefet edenlerin, yaptıklarının cezasını nasıl ve ne zaman çekecekleri veya İslâm dininin senin ömründe yayılıp yayılmayacağını düşünme ve endişe etme. Senin için en büyük teselli, senin Hak yolunda olmandır. Onun için, sonuçlar ne olursa, olsun, sen kendi görevini yerine getirmeye devam et ve bâtılın sen yaşarken veya senden sonra hezimete uğrama işini Allah'a bırak.

39. Yani, bir kişi için, tüm insanlardan sadece kendisini Kitabını indirmek amacıyla Yüce Allah'ın seçmesinden daha büyük bir şeref olamaz. Aynı şekilde bir millet için, Yüce Allah'ın, dünyanın diğer bütün milletlerini bir yana bırakıp ondan bir peygamber doğurması, onun dilinde Kitabını indirmesi ve onun dünyada İlâhi mesajın bayraktarı olarak yükselmesinden daha büyük bir iftihar vesilesi yoktur. Eğer Kureyş ve Araplar bu büyük şeref ve üstünlüğün farkında değiller ve değerini kavrayamıyorlarsa, bir zaman gelecek bu yaptıkları aptallığın hesabını vermek zorunda kalacaklardır.

40. "Peygamberlerimize sor"un anlamı, onların getirdiği kitaplara başvurdur. Nasıl ki, bir âyette" aranızda bir ihtilaf olunca, onu Allah'a ve Rasûlüne götürün" demenin anlamı, bu meseleyi Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine göre halletmektir; pegyamberlere sormanın anlamı da, bu dünya gelmiş geçmiş tüm peygamberlere gidip sormak değil, onların bu dünyaya bıraktıkları öğretiler, mesajlar ve kitaplarda meselenin çözümünü aratmaktır. Yani, peygamberlerin bütün öğretilerine barınız, onlardan hiçbiri Allah'tan başka birinin ibadete layık olduğunu söylemiş midir?

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ فَلَمَّا جَاءَهُم بِآيَاتِنَا إِذَا هُم مِّنْهَا يَضْحَكُونَ ۝

46-47: Gerçekten[41] biz, Mûsa'yı mûcizelerimizle[42] Fir'avn ve kavmine peygamber olarak gönderdik. O, şöyle dedi: "Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim". Mûsa onlara mûcizelerimizle geldiğinde ona güldüler de istihza ettiler.

Açıklamalar

41. Bu hikâye burada üç amaç için anlatılmıştır: (1) Yüce Allah, bir millete ve ülkeye tıpkı şimdi Araplara Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) gönderildiği gibi bir peygamberi gönderdiği ve o millet onu takdir etmek veya ondan yararlanmak yerine tıpkı Fir'avn ve onun kavmi gibi onu aşağılama gafletine bulunduğu zaman sonu da Fir'avn ve kavmi gibi tarihte bir ibret nişanesi olarak kalıveriyor. (2) Fir'avn da kendi krallığı, şanı, şevketi ve şöhreti, serveti ve haşmetine dayanarak tıpkı bugün Kureyşli kâfirlerin, kabile reislerinin karşısında Hazreti Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) hakir gördükleri gibi Hz. Mûsa'yı hor görmüştü. Ne var ki, Allah'ın kararı bambaşka idi ve aslında kimin daha hakir, zelil ve rezil olduğu apaçık ortaya çıktı. (3) Cenab-ı Allah'ın âyetleri, işaretleri ve mucizelerini alaya almak, O'nun uyarılarını hafife almak ve böbürlenmek, ucuz ve kolay bir hesap değil, aksine çok pahalı bir oyundur. Bunun cezasını çekenlerden ibret alın, yoksa aynı akibete uğrayacaksınız.

42. Bu mûcizelerden, Hazreti Mûsa (a.s.)nın Fir'avn'ın sarayına girdikten sonra gösterdiği ilk mucizeler, yani asâ ve beyaz el'dir. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf dipnotlar 87-89, Tâhâ, dipnotlar: 12-13, 29-30, eş-Şuara, dipnotlar: 26-29, en-Neml, dipnotlar: 16, el-Kasas, dipnotlar: 44-45).

وَمَا نُرِيهِم مِّنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۖ وَأَخَذْنَاهُم
بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ
الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿٥٠﴾

48-50: Onlara gösterdiğimiz mûcizelerin her biri diğerinden daha büyüktü. Belki küfürlerinden dönerler diye onları azaba çektik.[43] Onlar: "Ey sihirbaz, Rabbine senin kendisi ile olan ahdine tevessül ederek bizim için dua et. Biz, hidâyet bulacağız" dediler. Fakat biz onlardan azabı kaldırınca derhal sözlerinden dönerler.[44]

Açıklamalar

43. Bu âyette bahsedilen mûcizeler, Yüce Allah'ın daha sona Hz. Mûsa vasıtasıyla gösterdiği şu mucizelerdir:

(1) Sihirbazlar ile Allah'ın Rasûlü (Hz. Mûsa) arasında halkın önünde bir yarışma oldu ve bu yarışmayı kaybeden sihirbazlar peygambere iman ettiler. (Tafsilât için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnotlar: 88-92, Tâhâ, dipnotlar: 30-50, eş-Şûara, dipnotlar: 29-40).

(2) Hazreti Mûsa'nın kehânetine göre Mısır'da büyük bir kıtlık ve açlık baş gösterdi ve yine onun duasıyla sona erdi.

(3) Hz. Mûsa'nın kehaneti üzerine bütün ülkede şimşek çakmasıyla şiddetli yağmur ve dolu yağdı ve fırtına koptu. Bunun sonucu olarak köy ve kasabalar mahvoldu ve büyük can ve mal kaybı meydana geldi. Bu âfet de Hz. Mûsa'nın duasıyla def'oldu.

(4) Yine Hz. Mûsa'nın kehânetine göre bütün ülkeyi çekirgeler istilâ etti ve bu âfet te ancak Hz. Mûsa'nın Allah'a dua etmesiyle def'oldu.

(5) Tüm Mısır'ı bit ve pireler kapladı ve bunlar yüzünden hem insan hem hayvanlar büyük bir sıkıntıya girdiler; ayrıca tahıl ambarları da mahvoldu. Bu belâ da ancak Hz. Mûsa (a.s.)nın duasıyla sona erdi.

(6) Hz. Mûsa'nın peşin uyarısına göre ülkenin her köşesini kurbağalar istilâ etti ve bunlar insanların yaşantısını altüst etti. Allah'ın bu ordusu da ancak Hz. Mûsa'nın duası üzerine yokoldu.

(7) Yine Hazreti Mûsa (a.s.)nın kehânetine göre kan azabı indi. Bu azap yönünden tüm göller, nehir, çayır, dere, kanal ve havuzların suyu kana dönüştüğü; balıklar öldü, her yerde su birikintilerinden dayanılmaz kokular gelmeye başladı ve tam bir hafta Mısır halkı bir damla temiz suya hasret kaldı. Bu âfet de, çok rica ve minnetlerden sonra Hz. Musa'nın dua etmesiyle kayboldu. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnotlar: 94-96, en-Neml, dipnotlar: el-Mü'min, dipnot: 37).

Kitab-ı Mukaddes (Huruc-Çıkış)'in 7-10 ve 12. bölümlerinde bu azapların ayrıntıları verilmiştir; ancak bunlar gerçekler ile uyduruk hikâyelerin bir karışımıdır. Bunlara göre kan azabı gelince sihirbazlar

da böyle bir azap getirdi; ancak bitlerin azabı geldiğinde bunun karşılığını veremediler; ve bunun sadece Allah'ın yapabileceği bir iş olduğunu söylediler. Şimdi çok ilginçtir, kurbağaların azabı gelince sihirbazlar kurbağaların azabını da yarattılar; ancak yine de, Fir'avn, Hz. Mûsa'dan Allah'a dua edip bu belâyı yok etmesini istedi. Şimdi aklımıza şu soru geliyor: Madem ki, sihirbazlar kurbağların istilâsını gerçekleştirme yeteneğine sahiptiler, o halde, Fir'avn neden onlardan bu azabı def'etmelerini istemedi? Ve bu kadar kurbağa içinde Allah'ın kurbağaları ile sihirbazların kurbağaları nasıl ayırtedebildi? Aynı soru kan azabıyla ilgili olarak sorulabilir. Yani, Hz. Mûsa (a.s.)nın uyarısına göre her yerde su birkintileri kana dönüştükten sonra sihirbazlar hangi suyu kana dönüştürdüler ve filanca yerin suyunun sihirbazların büyüsüyle kana dönüştüğü nasıl tesbit edilebildi? İşte bu gibi kayıtlar ve hususlar gösteriyor ki Kitab-ı Mukaddes tamamen ilahi bir kelâm değildir, aksine bunu kaleme alanlar buna kendilerinden birçok şey katmışlardır. İşin tuhafı, bu yazarların da akılları kıttı ve yalan söylemeyi de doğru dürüst beceremiyorlardı.

44. Fir'avn ve Mısırlıların ileri gelenlerinin inadı ve dalâleti şundan belli oluyor ki, Allah'ın azabından bunalıp kurtulmak için Hz. Mûsa vasıtasıyla yalvarmak isterken bile kendisine "sihirbaz" diyorlardı ve "peygamber" demeye dilleri varamıyordu. Halbuki, onlar sihrin ne olduğunu pekâlâ biliyorlardı ve bu gibi akıl almaz mucizelerin herhangi bir sihirbazın harcı olmadığını anlıyorlardı. Bir sihirbaz en fazla çevresinde bulunanların gözlerini bağlayabilir, bir takım parmak oyunlarıyla sınırlı bir alanda seyircilerin suyu, kan olarak görmelerini, kurbağaların hayalini görmelerini ya da çekirgelerin istilâ ettiğini sanmalarını sağlayabilir. Ve bu küçük alan da da su aslında kana dönüşmez, herhangi kurbağa da ortaya çıkmaz, çekirgelerin istilâsı hayali olacaktır ve bu hayali çekirge herhangi bir mahsûlü veya bitkiyi talan edemeyecektir. Halbuki, bütün bir memlekette kıtlık ve açlık baş gösterdi, ülkenin tüm göl, pınar, nehir, çayır ve diğer su birikintileri kana dönüştü, binlerce kilometre karelik araziyi çekirgeler istilâ etti ve milyonlarca hektarlık ekili araziyi mahvettiler. Böylece işleri ne herhangi bir sihirbaz şimdiye kadar yapmıştır ne de herhangi bir sihirle olabilir. Eğer bir hükümdâr bu gibi sihirbazlara sahip olsaydı, onun koskoca bir ordu bulundurmasına ve savaşlara girmesine ne gerek vardı? O sihirbazları ve sihirleriyle bütün dünyayı zaptederdi. Hatta, sihirbazlarda

bu gibi güçler olsaydı, hükümdârlara filan hizmet etmelerine ne gerek vardı? Kendileri hükümdâr veya hâkim olmazlar mıydı?

Müfessirler bu konuda bir zorlukla karşılaşmılardır ve onları hayrete düşüren husus şudur: Fir'avn ve yardımcıları İlâhi azaptan kurtulmak için Hz. Mûsa'ya yalvarırken kendisine, "Ey sihirbaz" diye nasıl hitap edebilirler? Sıkıntı ve çaresizlik içinde olan biri yalvarırken aşağılayıcı bir biçimde mi konuşuyor yoksa rica ve minnet eder gibi mi? Bu nedenle, müfessirler bu olayı şöyle te'vil etmişlerdir: Sihirbazlık o çağda mısır'da çok şerefli ve üstün bir meslek ve ilim sayılıyordu ve Fir'avn ile yandaşları Hz. Mûsa'ya hitap ederken "ey sihirbaz" demekle aslında, saygıyla "ey âlim" demek istemişlerdir. Ne var ki, bu te'vil yanlıştır ve bunun nedeni de şudur: Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde nerede, Fir'avn'ın Hz. Mûsa'ya sihirbaz ve gösterdiği mucizelere sihir dediği kaydedilmişse orada aşağılayıcı ve hakaret edici üslûbu ve tavrı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu kayıtlardan, Fir'avn'ın, sihri aşağılayıcı bir şey olarak gördüğü ve Hz. Mûsa'ya sihirbaz demekle kendisine sahte peygamber gibi küçültücü bir isim takmak istediği meydandadır. Onun için, burada Fir'avn'ın tavrının birden bire değiştiği ve "ey sihirbaz" ifadesiyle aslında "ey âlim" gibi saygılı bir dil kullanmak istediğini kabul etmek için bir neden yoktur. Burada bir soru daha aklımıza gelebilir: Madem ki, Fir'avn, Hz. Mûsa'ya Allah'a dua etmesi için yalvarırken bile ona hakaret etmekten geri kalmazken o, onun yalvarışını niçin kabul ediyordu? Bunun cevabı şudur: Hz. Mûsa (a.s.)nın amacı, Allah'ın emrine göre hüccetini tamamlamaktı. Fir'avn ve kavminin, Hz. Mûsa'ya başvurup azapların def'i için dua etmesini istemeleri gösteriyor ki, onlar içten içe, bu azapların niçin geldiğini, nereden geldiğini ve bunları kimin def'edebileceğini pekiyi anlamışlardı, ancak inatları yüzünden Hz. Mûsa'ya sihirbaz demeye devam ediyorlardı ve azapların geçmesinden sonra doğru yola gelme sözlerinden cayıyorlardı. Aslında, onların bu davranışı, Hareketi Mûsa'ya herhangi bir zarar vermiyordu ve bizzat kendi davalarını zayıflıyordu, çünkü Allah'a karşı işledikleri günahlar ve suçlar giderek artıyor, suç dosyaları giderek kabarıyordu ve bunun sonucu olarak bu dünyadan tamamen kaldırılmaları mukadder olmuştu. Aslında onların Hz. Mûsa'ya sihirbaz demeleri, sözkonusu azapların, onun sihriyle geldiğini sanmaları demek değildir; aksine onlar içlerinden bu azapların Allah'ın işaretleri ve mucizeleri olduğuna iyice inanıyorlardı; ama yine de iman etmekten kaçı-

nıyorlardı. Ayrı noktaya en-Neml sûresinde temas edilmiştir: "Nefisleri buna inandığı halde zulüm ve kibirlerinden dolayı inkâr ettiler" (14. âyet).

وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهٖ قَالَ
يٰقَوْمِ اَلَيْسَ لِيْ مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهٰرُ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِيْ
اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ﴿٥١﴾

51: Fir'avn, kavmi içinde nidâ edip:[45] "Ey kavmim, Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?"[46] dedi.

Açıklamalar

45. Fir'avn'ın, kavmi içinde nidâ etmesinin pratik şekli şu olabilir: Fir'avn'ın kendi sarayında saltanatın görevlileri, devlet ve hükümetin ileri gelenleri ve diğer önde gelen kişilere hitaben söylediği sözler daha sonra çığırtkanlar vasıtasıyla ülkenin bütün kent, kasaba ve köylerine duyuruldu. Gayet tabii ki, o çağda bugünkü gibi diktatörlerin sahip bulunduğu radyo, televizyon, haber ajansları, gazete ve diğer iletişim ve haberleşme araçları yoktu.

46. Bu nidâ, çağrı veya duyurunun dili, uslûbü ve biçimi zâten Fir'avn'ın taç ve tahtını kaybetmekte olduğu korkusunun kendisini sardığını göstermektedir. Hz. Mûsa (a.s.)nın üst üste gösterdiği mûcizeler, ülkede halkın kendi tanrı ve tanrıçaları olan inanç ve güvenini bir hayli sarsmış, Fir'avnların yaptığı büyük ve yalan üzerine kurduğu düzen ki, buna dayanarak bu hanedân tıpkı tanrılar ve onların temsilcileri olarak Mısırlılara hüküm sürüyordu, yıkılmıştı. Bu acıklı ve çaresiz durumu gören Majesteleri Fir'avn yandaşlarına ve halka şöyle seslenme gereğini duydu: "Aptallar, siz görmüyor musunuz, bu memlekette hakimiyet ve saltanat kimindir? Kazancınız ve ekonominizin tümünün bağlı olduğu Nil nehrinden çıkarılan kanallar, kimin emriyle suyla doluyor ve akıyorlar? Mısır'daki bu kalkınma ve refah bana ve aileme borçlu değil midir? O halde, bu (hâşâ) sokak serserisi ve dilencinin peşinden niye koşuyorsunuz?

أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ
وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ
أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾

52-53: "Ben bu hakîrden[47] ve söz söylemeyen adamdan[48] daha hayırlı değil miyim?" "Eğer söylediği doğru ise, niçin ona altın bilezikler atılmadı ve niçin ona refaket eden melekler gelmedi?"[49]

Açıklamalar

47. Yani, mal-ü mülkü olmayan ve iktidar veya hakimiyeti bulunmayan kişi. Kureyşli kâfirler de tıpkı buna benzer şekilde Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) itirazda bulunmuşlardı.

48. Bazı müfessirler Fir'avn'ın bu sözleriyle Hz. Mûsa'nın çocukluğundan beri kekeme oluşuna atıfta bulunduğunu ifade etmişlerdir, ama bu doğru değildir. Çünkü, Tâhâ sûresinde gördüğümüz gibi, Hz. Mûsa, peygamberlik mevkiine yükseltilirken dâvetini halka açık açık verebilmesi için Cenab-ı Allah'a dilinin çözülmesi, yani kekemeliğinin giderilmesi için dua etmişti ve bu dua diğer dualarıyla birlikte kabul olunmuştur (Âyetler: 27-32). Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde geçen Hz. Mûsa'nın konuşmaları, onun mükemmel derecede hitabete ve belâgete sahip olduğunu göstermektedir. Onun için Fir'avn'ın yukarıdaki sözleriyle Hazreti Mûsa'nın kekemeliğini ima ettiğini söylemek doğru değildir. Fir'avn aslında şöyle demek istemiştir: "vallahi, bu adam çok acayip şeyler söylüyor, bunları dinledikten sonra aklım karışıyor; Biz ne dediğini anlayamıyoruz."

49. Eski zamanlarda bir kişi bir vilayete veya memlekete vali, hakim, elçi veya başka bir görevli olarak tayin edildiğinde hil'at (güzel elbiseler, cübbeler v.s.) ve aralarında altın bilezik ve halâl gibi takıların bulunduğu eşya ve hangi hükümdar tarafından tayin edilmişse onun ihtişamı ve büyüklüğünü gösteren, ayrıca halkı sindirmeye etkilmeye yarayan sayıda ve biçimde askerler, yardımcılar ve hizmetçiler kendisine eşlik ederdi. Fir'avn da burada demek istiyor ki, eğer gökle-

rin hakimi Hz. Mûsa'yı gerçekten elçisi olarak kendisine göndermişse, güzel elbiseler giymeliydi ve yanında meleklerden oluşan bir ordu olmalıydı. Halbuki, şimdi bir fakir elinde bir sopa ile karşıma dikilmiş ve diyor ki: "Ben Âlemlerin Rabbi'nin resûluyüm."

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ
فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا
انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا
وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

54-56: Kavmini küçümsedi. Onlar da Fir'avn'a itaat ettiler. Onlar, fasıklar topluluğu idi.[50] Bizi gazaplandırdıkları zaman, onlardan intikam aldık ve hepsini suda boğduk. Böylece onları, sonraki ümmetler için bir geçmiş ve misâl kıldık.[51]

Açıklamalar

50. Bu kısa cümlede çok büyük bir gerçek dile getirilmiştir: Şöyle ki, bir şahıs veya zümre bir ülkeye mutlak hakim olup keyfi hareket etmeye, bu amaçla türlü oyunlar tezgahlamaya, hile ve entrikaya başvurmaya, sağduyu ve vicdânı bir kenara atmaya, insanları satın almaya ve satın alamadıklarını acımadan ezmeye de ortadan kaldırmaya çalışırken ağızlarıyla bunun açıkça söylemese de, tutumu ve davranışı her şeyi ortaya koyuyor. Bu şahıs ve gruplar , halkı koyun sanıyor ve akıl, mantık, zeka bakımından kendilerinden çok aşağıda görüyorlar. Onları hafife alıyor ve istedikleri gibi kullanabileceklerini, istedikleri yöne sevkedebileceklerini düşünüyorlar. Zamanla, bu gibi diktatör şahıs ve ekiplerin etkileri kin ve nefret tohumları meyvelerini veriyor, milletin çeşitli grupları ve sınıfları birbirlerini kırıyor ve çaresiz kalıp egemen kişi ve sınıfa tâbi oluyorlar. Bu aşamada halkın bütün kesimleri bu deyyuslara itaat ediyor, onların uşağı haline geliyorlar. Böylece, hâkim kişi veya sınıfın ilk başta düşündükleri doğru çıkıyor ve halk kendilerinin köleleri olup çıkıyor. Milletin ve halkın bu utanç verici davranışının nedeni bunların temelde "fâsık" ve "fâcir" olmalarıdır. Onlar

Hak ile Bâtıl arasındaki büyük farkı bilemiyorlar. Adâlet ve zulmü, doğru ile yanlışı, sadakat ile ihaneti, dürüstlük ile sahtekârlığı gerçek nitelikleriyle bilemiyorlar, ya da, bilmezlikten geliyorlar. Onlar için önemli olan kendi menfaatlarıdır. Bu amaçla, her zalimin peşinden koşmayı, her diktatörün önünde boyun eğmeyi, her Bâtılı kabul etmeyi ve her doğru söze karşı çıkmayı âdet ediniyorlar.

51. Yani, bunların akibetinden ders alamayanlar ve onların izinde gidenler için bunlar birer öncü veya örnektir ve bunların sonundan ders alanlar için birer ibret nişanesidir.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ
مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَأَلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ
لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ
أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾

57-59: Meryemin oğlu İsa Kur'ân'da misâl olarak getirilince, kavmin ondan memnun oldu. Ve "bizim ilâhlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler.[52] Bunu sana sarf bir mücadele olsun diye söylediler. Doğrusu, onlar münakaşayı seven kavimdi. O İsa kendisine ni'met verdiğimiz, İsrail oğullarına, kudretimize delâlet eden bir ibret kıldığımız kuldur.[53]

Açıklamalar

52. Bundan önce 45. âyette şöyle denilmişti: "Senden evvel gönderilmiş peygamberlerimize sor ki, biz Rahman olan Allah'tan başka ibadet edilecek İlâhlar yapmış mıyız?" Bu konuşma Mekkelilerin önünde yapılırken, rivâyetlere göre, adı Abdullah bin ez-Ziba'râ olan bir adam ayağa kalkıp, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) şöyle bir itirazda bulundu: "Hey, arkadaş söylesene, Hıristiyanlar, Meryem' oğlu İsa'ya, Allah'ın oğlu diye ibadet etmiyorlar mı? O zaman, mabûdlarımızın ne kabahatı var? Onlara niçin ibadet etmeyelim?" Bunun üzerine orada toplanan kâfirlerden bir kahkaha yükseldi ve herkes, "işte gördün mü? nasıl da yakalandın, bakalım buna ne cevap vereceksin?" diye Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yüklenmeye başladı. Ama kâfirlerin bu terbiyesiz-

liği yüzünde Allah'ın kelâmı kesilmedi; önce işlenmekte olan konu tamamlandı, daha sonra yapılan bu itiraza cevap verildi (Tefsir kitaplarında bu olayla ilgili rivâyet muhteliftir; ancak, âyetin bağlamı ve ilgili rivâyetleri gözlerimizin önünde tuttuğumuz zaman olayın şeklinin yukarıda belirttiğimiz gibi olduğunu söyleyebiliriz).

53. "Kudretimize delâlet eden ibret kılmak"tan, Yüce Allah'ın Hz. İsa (a.s.)yi babasız doğruması ve kendisine, ne kendisinden önce ne de sonra kimseye verilen mûcizeler vermesi kastedilmiştir. Nitekim, Hz. İsa (a.s.) topraktan kuş yapıp üfleyince o kuş canlanıverdi, doğuştan kör olanı görür hale getirdi; cüzzamlıyı sapasağlam yapardı, hatta ölüyü diriltirdi. Cenab-ı Allah burada demek istiyor ki, Hz. İsa (a.s.)nın olağanüstü bir şekilde doğması ve gösterdiği büyük mûcizeler yüzünden onun kulluktan öte ve Allah'ın oğlu olduğunu sanmak yanlıştır. Hz. İsa (a.s.) bir kuldu ve sadece Allah'ın verdiği kudret ve nimetlerle mûcizeler yaratan bir kişi haline gelmişti (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Âl-i İmran, dipnotlar: 42-44, en-Nisa 190, el-Maide: dipnotlar, 40, 46, 127, Meryem, dipnotlar 15-22, el-Enbiya: dipnotlar: 88-90, el-Mü'minûn, dipnot: 43).

وَلَوْ نَشَآءُ
لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَٰٓئِكَةً فِى ٱلْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾
وَإِنَّهُۥ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَٱتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ
مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

60-61: Eğer dileseydik, yeryüzünde sizden melekler yaratırdık[54] ve onlar size halef olurlardı. O, kıyamete bir alâmettir.[55] Bunda, şüpheye düşmeyin. Sözlerimi dinleyin, doğru yol budur.

Açıklamalar

54. Bunun başka bir tercümesi şu olabilir: "Eğer dileseydik, yeryüzünde sizden bazılarını melek yapardık".

55. Bu cümlenin bir anlamı da şu olabilir: "O, kıyamet ilminin bir kaynağıdır". Peki, burada "O"dan ne kastedilmiştir? Hz. Hasan Basrî

ile Said bin Cübeyir'e göre bundan Kur'ân-ı Kerim kastedilmiştir; yani, insanlar Kur'ân-ı Kerim'den kıyametin ne zaman kopacağını öğrenebilirler? Ne var ki bu tefsir burada bağlama ters düşmektedir. Konuşmada, Kur'ân-ı Kerim'e atıf yapıldığını gösteren hiçbir karine yoktur. İkincisi, müfessirlerin hemen hemen hepsi, burada "O"dan, Meryem oğlu Hz. İsa'nın kastedildiğinde birleşmişlerdir ve bu açıklama bağlama da uygundur. Şimdi ortaya çıkan soru budur: Hazreti İsa (s.a.v.) kıyametin alâmeti veya kıyametin ilmine sahip biri nasıl sayılmıştır? İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Katade, Süddi, Dahhak, Ebû'l-Âliyye ve Ebu Mâlik diyor ki, bu ifade ile Hz. İsa'nın ikinci kez dünyaya gelişi kastedilmiştir, ki bu hususta çeşitli hadiste haber verilmiştir. Bu bakımdan, âyetin anlamı şudur: "Hz. İsa (a.s.) ikinci kez dünyaya geldiği zaman kıyametin kopmak üzere olduğu anlaşılacaktır." Ne var ki, yukarıdaki fakih ve muhaddislerin büyüklüğüne rağmen bizim bu âyette Hz. İsa'nın dünyaya ikinci gelişinin kıyametin bir işareti veya bilgi kaynağı olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir, zira daha sonraki âyet böyle bir anlamın çıkarılmasını engelliyor. Hz. İsa'nın (s.a.v.) dünyaya tekrar gelmesi, ancak o dönemde veya daha sonra yaşayan insanlar için kıyametin bir işareti veya habercisi olabilir. Halbuki, burada Mekkeli kâfilelere hitap ediliyor; onlar için Hz. İsa (a.s.) kıyametin habercisi nasıl olabilir ve kendilerine niçin "bunda şüpheye düşmeyin" densin? Dolayısıyla, bizce doğru tefsir, bazı müfessirlerin dediği gibi şudur: burada Hazreti İsa (a.s.)nın babasız doğması, topraktan kuşları canlandırması ve ölüleri diriltmesi kıyametin imkân dahilinde olduğunun birer kanıtı olarak gösterilmiştir. İlâhi buyuruğun anlamı ve kavramı da şudur: Babasız bir çocuğu doğuran, bir kulunun ise topraktan bir heykele ruh üfleyebildiği ve ölülelir diriltebildiği Allah'ın sizi ve diğer bütün insanları, öldükten sonra diriltebileceğini niçin imkânsız sanıyorsunuz?

وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم
بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن
بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾

62-65: Sakın şeytan sizi o yoldan çevirmesin.[56] O, sizin apaçık düşmanınızdır. İsa apaçık mûcizeleri getirdiği zaman demişti ki: "Ben size hikmetle ve ihtilâf eylediğiniz şeylerin bir takımını açıklamak için geldim. Allah'tan korkun ve bana tâbi olun". Şüphesiz Allah, benim de sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin, doğru yol budur.[57] Sonra o (Hıristiyanlar) aralarında hiziplere ayrılıp ihtilâf ettiler.[58] O günün acıklı azabından vay zulmedenlerin haline!

Açıklamalar

56. Yani, sizi kıyamete iman etmenizden alıkoymasın.

57. Yani, Hz. İsa (a.s.) hiçbir zaman, "ben Tanrıyım veya O'nun oğluyum, siz bana ibadet edin" demiştir. Onun dâveti de diğer bütün peygamberlerin dâveti gibiydi ve şimdi de aynı dâveti Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) size vermektedir (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân Âl-i İmran, dipnotlar: 45-48, en-Nisa, dipnotlar: 213, 217, 218; el-Maide, dipnotlar: 100, 130, dipnotlar: 21-23).

58. Yani, bu hiziplerden biri Hz. İsa'yı inkâr etmekte o kadar ileriye gitti ki, onun hâşâ gayrimeşru bir çocuk olarak dünyaya geldiğini öne sürdü ve yalanlar ile iftiralarla onu darağacına göndermeden rahat etmedi. Başka bir hizip tam tersini yaptı ve Hz. İsa'ya iman etmekte o kadar mübalağa etti ki onu Tanrı yapıverdi, ve bir insanın Tanrı olması sorunu ortaya çıkınca bunu çözümlemek için öyle tevillere ve akla hayale gelmeyen delillere başvurdu ki, sayısız mezheplere bölünüverdi (Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, dipnot: 211, 216, el-Maide, dipnot 39-40, 101, 130).

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾
الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾
يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ
آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ
وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ
وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنتُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾
إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾

66-74: Onlar, farkında olmayarak kıyametin ansızın gelmesini mi gözlüyorlar? O gün, takvâ sahiplerinden başka en sadık dostlar birbirlerine düşman olurlar.[59] Ey benim kullarım, bugün size korku yoktur, siz mahzun da olmayacaksınız. (Bunlar) şol kimselerdir ki, âyetlerimize iman edip müslüman olmuşlardı. (Onlara) siz ve zevceleriniz sevinçli olarak Cennet'e girin"[60] (denir). Onların etrafında, altın tabak ve bardaklarla dolaşır. Orada nefsin her istediği ve temaşısı ile güzel lezzet aldığı her şey vardır. Ve siz, onda ebedî kalırsınız. İşte bu, dünyada iken iyi amelleriniz ile mirasçı kılındığınız Cennettir. Orada sizin için birçok meyveler vardır ki, onlardan yersiniz. Mücrimler, Cehennem azabında devamlı olarak kalıcıdırlar.

Açıklamalar

59. Başka bir deyişle orada ancak dünyada iyiliğe, dürüstlüğe ve takvaya (Allah'tan korkmaya) dayalı dostluklar kalacaklar. Diğer bütün dostluklar, düşmanlığa dönüşecekler. Ve bugün sapıklık, zulüm, işkence ve günahta birbirleriyle yardımlaşmakta olanlar yarın kıyamette birbirini suçlamaya ve sadece kendilerini kurtarmaya çalışacaklardır. Bu konu Kur'ân-ı Kerim'in çeşitle yerlerinde işlenmiştir. Bununla amaç, herkesin, dünyada kimlerle yaşayıp işbirliği yapması ve kimlerden

uzak kalmasının kendi akıbeti ve âhireti için uygun olduğunu bilmesini sağlamaktır.

60. Burada aslında "ezvâc" kelimesi kullanılmıştır ki, hem zevceler, hem de, biriyle arkadaş, yoldaş, hem-meslek (meslektaş), sınıtaş ve hemmeşrep olan birileri için kullanılır. Bu geniş anlamlı kelime burada hem zevceler, hem yukarıda sayılan kişilerin de aynı kapsama girmeleri için kullanılmıştır. Yani, Cennette iman sahiplerinin yanında hem eşleri, hem de en yakın arkadaşları bulunacaklardır.

لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ
مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا
يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُم مَّاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُم
بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا
مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُم ۚ بَلَىٰ
وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

75-80: Kendilerinden azab bir an bile hafifletilmez. Onlar, burada ümidi kesmişlerdir. Biz, onlara zulmetmedik, fakat kendileri zâlimdiler. Orada: "Ey Malik,[61] Rabbin bizim canımızı alsın" diye çağrışırlar. Malik de: "Siz böyle kalacaksınız" der. And olsun, biz size, hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız.[62] Yoksa onlar, hakkı ibtal için bir şeye karar mı verdiler?[63] Biz de onu ihzara karar verdik. Onlar, kendilerinin sırlarını ve gizli müşaverelerini işitmediğimizi mi zannediyorlar? Hayır, işitiyoruz. Onların yanlarında elçilerimiz vardır, yazıyorlar.

Açıklamalar

61. Burada "malik"ten, konuşmanın seyrinden de anlaşılacağı gibi, Cehennem'in bekçisi kastedilmiştir.

62. Yani, "Biz gerçeği bütün çıplaklığıyla size açıkladık, ancak siz gerçekleri değil hayal ve efsaneyi seviyordunuz ve gerçek ile doğruluk-

tan hoşlanmadınız. Bu yanlış değerlendirmeniz ve aptalca seçiminizden dolayı şimdi niçin hayıflanıyor ve dövünüyorsunuz?" Bu sözler, Cehennem'in bekçisinin cevabının bir bölümü olabilir, ya da, cevabı "siz böyle kalacaksınız" sözleriyle bitmiştir ve daha sonraki cümle Yüce Allah'a aittir. Birinci şıkkı kabul edersek, Cehennem bekçisinin, "Biz size hakkı getirdik" sözleri şöyle izah edilebilir: Bildiğiniz gibi, hükümetin bir yetkilisi, hükümet ve devlet adına konuşurken "Biz" kelimesini kullanır. Bu tür sözlerle o yetkili hükümeti kasteder; hükümetin emrinden ve yaptıklarından sözeder.

63. Burada, Mekkeli Kureyş kabilelerinin reislerinin gizli toplantılarında Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)e karşı aldıkları kesin bir karara işaret edilmiştir.

قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ
الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَٰهٌ
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

81-85: (Habibim) de ki: "Eğer Rahman'ın bir evlâdı olsaydı ona ibadet edenlerin ilki ben olurdum".[64] Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın Rabbi olan Allah, onların tavsiflerinden münezzehtir. Va'd olundukları günlerine kavuşuncaya kadar onları bırak. Dedikodularına dalsınlar ve oynasınlar. Gökte de ilâh O'dur, yerde de İlâh O'dur. O, Hakîm ve Alîmdir.[65] O, öyle yüce ve mübarek (Allah)tır ki, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin mülkü ve tasarrufu, kendisinindir.[66] Kıyametin ilmi O'nun katındadır. O'na döndürüleceksiniz.[67]

Açıklamalar

64. Burada Hazreti Peygamber (s.a.v.) diyor ki: "Benim birini Allah'ın evlâdı olarak kabul etmemem, ve sizin, O'nun evlâdı olarak ka-

bul ettiğiniz kişiye ibadet etmemem herhangi bir inada dayanmıyor. Benim böyle yapmamamın nedeni şudur: Kimse Allah'ın ne oğlu ne de kızıdır ve sizin bu yöndeki inancınız gerçeğe aykırıdır. Yoksa, ben Allah'ın öylesine sadık kuluyum ki, faraza gerçek böyle olsaydı ona ibadet eden ilk kul ben olurdum."

65. Yani, göğün ve yerin tanrıları ayrı değildir; aksine, bütün kainâtın tek yaratıcısı ve hâkimidir ve o da, Allah'tır. Allah'ın hikmeti bütün kainâtte işliyor ve O, tüm gerçekleri biliyor.

66. Yani, Yüce Allah'ın kişiliği ve varlığı, O'nun saltanatında ona ortakların koşulması ve eşsiz kainâtın işlerinde ona yardımcı olmaktan öte ve üstündür. Göklerde ve yerde ne var ne yoksa, ister peygamber, ister evliya, melekler, ister cin, ruhlar, yıldızlar veya gezegenler olsun, hepsi Allah'ın kulu, kölesi ve O'na tâbidirler. Bu varlık ve yaratıkların herhangi bir ilâhi sıfat selâhiyete sahip olmaları mümkün değildir.

67. Yani, siz dünyada kimi isterseniz kendinize veli veya koruyucu olarak seçiniz, ama öldükten sonra O tek Allah ile karşı karşıya geleceksiniz ve O'nun mahkemesinde kendi ameliniz ve yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن
شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ
لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ
لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

86-88: Allah'tan başka taptıkları şeyler, şefaata kaadir değildir. Ancak Hakka şehâdet edenler hariç.[68] Onlar (Allah'ın Rabbleri olduğunu) bilirler. Onlara: "Kendilerini kimin yarattığını sorsan", "Allah" derler.[69] Öylese nasıl çevriliyorlar? Rasûlün, "Ya Rabbi, bunlar iman etmez bir kavimdir" dediğini bildik.[70]

Açıklamalar

68. Bu cümlenin birkaç anlamı vardır:

Birincisi, dünyada insanlar kimleri mabûd olarak kabul ediyor ve tapıyorsa, onlar Allah katında şefaatcı değillerdir. Bunlardan Doğru yoldan sapmış ve günâhlara saplanmış kimseler ise zâten birer suçlu olarak Allah'ın mahkemesine çıkacaklardır. Ancak, bilerek, öğrenerek ve bilinçli olarak (bilinçsiz değil) Hakkı kabul eden ve buna tanıklık edener başkaları için şefaatçı olabilecekler.

İkincisi, Kimlere şefaatte bulunma yetkisi verilmişse, onlar da dünyada bilerek (bilmeyerek değil) Hakka şehâdet edenler lehine şefaatte bulunabilecekler. Ama bu kimseler, dünyada Hak'tan yüzünü çevirmiş, yahut bilmeden ve anlamadan "Eşhadüanlailâhaillallahu" diyen ve aynı zamanda başka tanrılara kulluk eden biri için ne şefaatte bulunabilecekler, ne de böyle bir şey yapmaya hakları olacaktır.

Üçüncüsü, eğer bir kişi, kimleri mabûd ilân etmişse, onlar mutlaka şefaat etme yetkisine sahiptirler ve Allah nezdinde, birinin ameli ve inancı nasıl olursa olsun, onun lehine karar çıkartma ve Allah'a mutlaka söz geçirme gücüne sahiptir diyorsa yanlış söylüyordur. Allah nezdinde kimse böyle bir yetkiye ve güce sahip değildir. Eğer bir kişi, kendisi veya başka birinin bu gibi yetkilere sahip olduğunu iddia ediyorsa ve bu iddiası ilme dayanıyor ve Hakka delâlet ediyorsa, cesaretini toplasın ve öne çıksın ve ispatlasın. Yok, eğer böyle bir ilmi ve delili yoksa, ve mutlaka yoktur; o halde sadece kıyas ve tahmine dayarak böyle bir inancı üretmek tamamen aptallıktır ve böyle bir hayali düşünceye dayanarak kendi akıbetini ve âhiretini bozmak düpedüz ahmaklıdır.

Bu âyetten çok önemli iki usûl de ortaya çıkıyor: (1) İlme veya bilgiye dayanmadan Hakka şehâdet etmek dünyada iyi bir şey sayılabilir, ama Allah katında makbûl değildir. Dünyada kim kelimeyi şehadet getirirse ona bir müslüman muamelesi yapılır, ta ki, açıkça küfür etsin. Ancak Allah katında bir kişi ancak kendi bilgisi, niyeti ve bilinci açısından değerlendirilecektir. Eğer bir kişi bilgisi ve aklı ile "La ilâhı" diyor ve neyi kabul, neyi reddettiğini biliyorsa, Allah katında iman sahibi sayılacaktır. (2) Bu âyetten şehadetü kanunuyla ilgili çıkan ikinci usûl şudur: Şehadet veya tanıklık için bilgi şarttır. Eğer bir tanık ilgili dava veya olay hakkında tanıklık yapıyor ve bu hususta hiçbir bilgisi yoksa, onun tanıklığı anlamsız ve gereksizdir. Zâten Rasûlüllah'ın bir dava ile ilgili kararı da bu yöndedir. Rasûlüllah bir tanığa şöyle buyurdu: "Eğer

sen tanıklık ettiğin olayı kendi gözünle güneşi görür gibi görümüşsen tanıklık et, yoksa etme." (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs).

69. Bunun iki anlamı vardır: (1) "Onlara: "Kendilerini kimin yarattığını sorsan," "Allah" derler." (2) "Onlara: "Mabûdlarınızı kim yarattı?" diye sorsan, "Allah" derler."

70. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in gramer açısından anlaşılması oldukça zor âyetlerinden biridir. Âyetin başındaki "ve" edâtının hangi ibareye atfedildiği müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur. Ben, bunlardan hiçbirinin açıklamısını tatmin edici bulamadım. Fakat, Şah Abdülkâdir'in yaptığı tercümeden, bu "ve" edâtının atıf olmadığı ve yemin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kelimedeki "hu" zamiri ise Hz. Peygamber'e (s.a.v.) işaret etmektedir. Dolayısıyla, önceki âyetin son iki kelimesi olan "Öyleyse nasıl çevriliyorlar?" ifadesiyle birbirlerine bağlanmaktadırlar. Bu durumda anlamı şu olur: "Rasûl'ün, "Ya Rabb, bunlar iman etmeyen bir kavimdir" sözüne and olsun ki, onlar kendilerini de, mabûdlarını da Allah'ın yarattığını kabul ettikleri halde, Yaradanı bırakıp yaratılanlara ibadet etmekte ısrar ediyorlar".

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözüne yemin edilmesinin amacı, onların tutum ve davranışlarının inatçı oldukları açıkça gösterdiğini belirtmektir. Çünkü, onların tutumlarının mantıksızca ve akılsızca bir tutumu ancak hiç iman etmemeye peşinen kararlı olan biri tarafından benimsenebilir. Başka bir deyişle, bu andın anlamı şudur: "Rasûlün dediği tamamen doğrudur, bunlar gerçekten inatçıdır ve hiçbir şeye iman etmemeye kararlıdırlar."

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

89: Şimdilik onlardan yüz çevir. Ve de ki: "Size selâm olsun"?[71] Artık yakında bilecekler.

Açıklamalar

71. Yani, "onların sert çıkışları ve alaylı konuşmaları yüzünden ne onlar hakkında beddua et, ne de sertlikle karşılık ver; sadece "eyvallah" deyip onlardan ayrıl."

ED-DUHAN SÛRESİ

Adı: 10. âyette "yavma tâ-ti-essamau biduhanin mübinin" denilmiştir. Bu âyette geçen "duhan" kelimesi, sûrenin başlığı olarak kabul edilmiştir. Yani, içinde "duhan" kelimesinin geçtiği sûre.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iniş tarihi hakkında da herhangi bir güvenilir rivâyet veya kaynak yoktur. Ne var ki, sûrenin içeriği ve içinde geçen konular, bunun da ez-Zuhrûf ve bundan önceki birkaç sûrenin iniş tarihinin hemen hemen aynı olduğunu göstermektedir; fakat, bu sûre öncekilerden biraz sonra inmiştir. Tarihi ortamına gelince, iniş şartları şu idi: Mekkeli kâfirlerin muhalefeti, direnişi ve düşmanlığı şiddetlenince Hazreti Peygamber (s.a.v.): "Ya Rabbim, bana Yusuf (a.s.)un kıtlığı ve açlığı gibi bir açlıkla yardım et" diye Allah'a yalvardı. Rasûlüllah zannediyordu ki, böyle bir âfet gelince kâfirler Allah'ı hatırlayacaklar ve tebliğ ile telkine daha meyilli olacaklardır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in duasını kabul etti ve bölgede öylesine şiddetli bir darlık, kıtlık ve açlık başladı ki, herkes illallâh dedi. Nihayet Kureyş'in bütün kabile reisleri (ki bunlar arasında Ebu Sufyan'ın bulunduğunu Hz. Abdullah bin Mes'ud özellikle ifade etmiştir) Rasûlüllah'a gelip milleti bu âfetten kurtarmak için Allah'a dua etmesini istediler. Bu sûre işte bu sırada Rasûlüllah'a indi.

Konusu ve bahisleri: Mekkeli kâfirlerin kendilerine çekidüzen vermeleri ve uyarılmaları için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen hutbenin girişinde şu hususlara dikkat çekilmiştir:

Birincisi, Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kaleme aldığı bir eser olduğunu düşünmekle büyük hata işliyorsunuz. Bu kitap zâten kendiliğinden kendisininin herhangi bir insanın değil, Âlemlerin Rabbi'nin bir eseri olduğunu açıkca gösteriyor.

İkincisi, siz bu kitabın değerini bilmemekle de büyük bir hata işliyorsunuz. Siz bunu kendinize hâşâ bir âfet veya belâ sanıyorsunuz. Halbuki, Cenab-ı Allah'ın, rahmetiyle size bir resûl gönderip kitabını indirmeye karar verdiği ân çok mübarekti.

Üçüncüsü, bu peygamber ve bu kitapla mücadelede zafer kazanacağınızı sanmakla da büyük bir aptallık ediyorsunuz. Bu peygamberin bi'seti ve kitabın inişi öylesine mübarek bir saatte olmuştur ki, o saatte Allahü Tealâ insanların kaderlerini değiştirir. Allah'ın bu hususlaki kararları başkaları tarafından değiştirilecek kadar zayıf veya kötü olmaz, ya da, bir yanlışlığı veya eksikliği olacak kadar cehalete veya aptallığa dayanmaz. Bunlar, her şeyi bilen, her şeyi gören, her şeyi duyan ve Hakîm olan Kâinat'ın Hükümdarının kesin ve değişmez kararlarıdır. Bu kararlara karşı gelmek akıl işi değildir.

Dördüncüsü, siz kendiniz Allah'ı yerin ve göğün her şeyinin hâkimi ve Rabbi olarak kabul ediyor; ayrıca, hayat ile memâtın onun elinde olduğuna inanıyorsunuz. Ama, yine de başkalarını mabûd ilan etmekte ısrarlısınız. Bunun için ileri sürdüğünüz gerekçe de şudur: Bu iş atalarımızdan beri böyle süregelmektedir. Halbuki, bir kişi bilinçli olarak Allah'ın Hakim ve Rabb olduğuna ve hayat ile memâtın O'nun elinde olduğuna inanıyorsa, O'ndan başka kimselerin de mabûd olmaya layık oldukları konusunda hiç tereddüde düşmez. Atalarınız bu haltı işlemişse, bu sizin de gözleriniz kapalı olarak onları taklid etmeniz için bir gerekçe olamaz. Gerçek şu ki, onların Rabbi de sizin Rabbiniz gibi tekti ve onların da sizin gibi tek bir Allah'a kulluk etmeleri gerekiyordu.

Beşincisi, Allah'ın Rabb ve Rahim olmasının anlamı sadece size rızık vermesi ve sizi beslemesi değildir. O, size yol gösterme ve rehberlik etme görevini de üstlenmiştir. İşte bu amaçla size peygamberini ve kitabını göndermiştir.

Bu girişten sonra o zaman Mekke'yi ve çevresini kasıp kavuran kıtlık ve açlıktan sözedilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu açlık Rasûlüllah'ın (s.a.v.) duasıyla başlamıştı. Rasûlüllah (s.a.v.) bu duayı ederken, âfetin gelmesiyle kâfirlerin dik başlarının belki de eğilebileceğini ve nasihat ile telkinleri dinleyebileceğini umuyordu. Bu umut ve beklenti o sıralarda gerçekleşebileceği gibi görünüyordu. Zira, en dik başlı Hak düşmanları bile kıtlık ve açlıktan bulanıp, "Ya Rabb, sen bu

âfeti def' edersen biz sana iman ederiz" diye yalvarmaya başlamışlardı. Bunun üzerine, bir yandan Hz. Peygamber'e, "bu adamlar bu tür afetlerden ders alacak değiller; yaşantısı, karakteri, sözleri ve hareketlerinden Allah'ın peygamberi ayan beyan belli olan bir peygamberden yüz çevirmiş olanlar, sadece bir kıtlık yüzünden gaflet uykusundan nasıl uyanabilirler?" buyuruldu ve diğer yandan da kâfirlere şöyle denildi: "Bu azabın def'edilmesiyle iman edeceğinizi söylüyorsunuz, halbuki bu tamamen yalandır. Biz diyelim ki bu azabı kaldırdık; o zaman siz iman edecek misiniz? Sözünüzde ne kadar doğru olduğunuz anlaşılacaktır. Aslında başınız belaya girmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, siz büyük bir tokat ve darbe istiyorsunuz; ufak tefek aksilikler ve zararlardan aklınız başınıza gelmeyecektir".

Bu hususta daha sonra Fir'avn ve kavminin başına gelenlere değinilmiş ve şöyle denilmiştir. Onlar da, tıpkı bugün Kureyşli kâfirler gibi bir sınavdan geçmişlerdi. Onlara da bugünkü gibi güzide ve muhterem bir peygamber gelmişti. Onlar da, o peygamberin Allah tarafından görevlendirildiğini açıkca gösteren işaretler ile mucizeleri görmüştü. Onlar da, birbiri ardından işaretler ve mucizeler görmelerine rağmen inatlarını bırakmamış ve doğru yola gelmemişti. Ta ki, o peygamberin canına kıymaya planlamışlardı ve herkese ibret olacak şekilde kendilerine azap indirilmişti.

Bundan sonra, Mekkeli kâfirlerin şiddetle karşı geldikleri âhiret konusu ele alınmıştır. Kâfirler, Hazreti Peygamber'e şöyle diyorlardı: "Biz kimsenin öldükten sonra dirildiklerini görmedik. Eğer sen ölümden sonra ikinci bir hayatın olduğu yolundaki iddianın doğru olduğuna inanıyorsan, bizim atalarımızı dirilt bakalım." Bu tür itirazlara cevap olarak iki delilden kısaca söz edilmiştir: Birincisi, bu akidenin inkârı her zaman ahlâk için yıkıcı olmuştur. İkincisi, bu kainat bir çocuğun oyuncağı değildir; aksine çok akıllıca kurulan ve işleyen bir düzendir ve bu düzeni çalıştıran ve ayakta tutan hakîm elbette ki, boş ve anlamsız bir işe el atmaz. Kâfirlerin, "peki, atalarımızı dirilt bakalım" şeklindeki isteklerine cevap olarak buyurulmuştur ki, "bu iş her gün bireysel isteklere göre yapılmaz; bunun için Allah bir zaman belirlemiştir. Diriltme işi, tüm insan ırkının toplanıp İlâhi mahkemede yargılanacağı zaman gerçekleşecektir. Asıl düşünülmesi gereken zaman odur, zira, o zaman

kimse sadece kendi veya başkalarının güçleriyle kurtulamayacaktır, o zaman onu kurtaracak tek şey iyi ameli olacaktır."

Allah'ın bu mahkemesinden sözedilirken burada mahkum olanların ne olacağı ve tahliye olanların ne gibi ödüller alacakları ifade edilmiştir. Nasihat ve telkin şu sözlerle sona ermiştir. "Sizi doğru yola getirmek amacıyla bu Kur'ân-ı Kerim açık ve duru bir dille ve kendi dilinizde indirilmiştir. Şimdi eğer siz nasihat ve telkinle anlamıyor ve kötü sonu görmekte ısrarlısanız biraz bekleyiniz, Rasûlumüz de beklemektedir; olacak olan zamanında olacaktır."

ED-DUHAN SÛRESİ

(Mekke'de Nâzil olmuştur, 59 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝٢ إِنَّآ أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ إِنَّا
كُنَّا مُنذِرِينَ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Hâ Mîm. Kitab-Mübin hakkı için. Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Onunla inzar edicileriz (korkutanlarız).[1]

Açıklamalar

1. Kitab-ı Mübin'e yemin etmenin anlamı, ez-Zuhruf sûresinde birinci dipnotta verilmiştir. Burada da üzerine yemin edilen şey, bu kitabın yazarının Hazreti Muhammed değil, bizzat Allah'ın oluşu, ve bunun kanıtının başka bir yerde aranmasına gerek kalmayışı, aksine, bu Kitabın kendisinin bunun bir delili oluşudur. Bundan sonra bu kitabın indirildiği gecenin çok mübarek ve hayırlı olduğu vurgulanmıştır. Demek ki, kendi iyilikleri ve kötülüklerinin farkında olmayan budala kimseler, bu kitabın inişini ansızın bir belâ olarak görüyor ve bundan kurtulmanın yollarını arıyorlar. Halbuki, "Biz" gaflet içinde olanları uyan-

dırmak amacıyla bu kitabı indirdiğimiz saat hem onlar hem de tüm insan ırkı için çok mübarek ve mutlu bir andı.

Kur'ân-ı Kerim'in bir gecede indirilmesine ilişkin ifadeyi, bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerim'in o gece indirilmeye başlandığı, bazı müfessirler ise bir tek gecede tüm Kur'ân'ın Ümmü'l-Kitap'tan, vahyye hamil meleklere nakledildiği ve bunun, durum ve zamanlara göre göre Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) cüz cüz 23 yılda indirildiği olarak kabul etmişlerdir; gerçek durumun ne olduğunu ancak Yüce Allah bilir.

Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği gece olarak burada, Kadr sûresinde bahsedilen Kadir gecesi kastedilmiştir. Orada "Şüphesiz biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik" denilmiştir; burada ise "Biz onu mübarek bir gecede indirdik" denilmiştir. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de bu gecenin, Mübarek Ramazan ayının bir gecesi olduğu da ifade edilmiştir: "Kur'ân'ın nâzil olduğu Ramazan ayını görenlersiniz". (el-Bakara: 185).

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۝٤ أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا ۚ
إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۝٥

4-5: O gecede her hikmetli ise karar verilir.[2] Katımızdan sâdır olan emir ile Rasûlller göndeririz.[3]

Açıklamalar

2. Aslında burada "emrü'n-hakim" ifadesi kullanılmıştır ki, iki anlamı vardır: Birincisi, verilen hüküm veya emir tamamen akla ve mantığa dayanır ve bunda herhangi bir eksiklik veya yanlışlık imkânı bulunmaz. İkincisi verilen karar kesin ve sağlam olur ve bunu değiştirmeye kimsenin gücü yetmez.

3. Kadr sûresinde bu husus şöyle dile getirilmiştir: "Onda melekler ve rûh, Rabblerinin izniyle her türlü iş için inerler." Bundan anlaşılıyor ki, bu gece öyle bir gecedir ki, o gece Cenab-ı Hak fertler, milletler ve ülkelerin kaderini belirliyor ve bunlarla ilgili tutanakları meleklere havale ediyor. Melekler ve sözkonusu fert ve milletler işte bu tutanaklara göre hareket ediyorlar. Bazı müfessirler ki, bunlar arasında Hz. İkrime

(r.a.) de vardır, bunun, Şa'ban ayının 15.nci gününün gecesi (Bera't gecesi) olabileceğini ima etmişlerdir, zira bazı hadislerde kaderlerin bu gece belirlendiği ifade olunmuştur. Ancak İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid, Hasan Bashrî, Said bin Cübeyr, İbn Zeyid, Ebu Malik, Dahhâk ve diğer birçok müfessirler, bunun aslında "Kadir gecesi" olarak bilinen Ramazan ayının sözkonusu gecesi olduğunda ittifak etmişlerdir, çünkü bu hususta bizzat Kur'ân-ı Kerim'in izahatı vardır ve Kur'ân-ı Kerim'in izahatı bulunduğu bir konuda bilgilere ve senetlere dayanarak ayrı bir görüş benimsenemez. İbn Kesir şöyle demiştir: "İmam Zuhri'nin, Osman b. Muhammed'e dayanarak naklettiği, "Şaban'dan Şa'ban'a kadar kader ve kısmetler belirlenir" şeklindeki rivâyet mürseldir, ve bu gibi rivayetler nasslara karşı geçerli olamaz". Kadı Ebu Bekr bin Arabi'nin ifadesi ise şöyledir: "Şa'ban ayının ortasındaki gece ile ilgili herhangi bir hadis, ne fazileti bakımdan ne de o gece kaderlerin belirlendiği açısından geçerli sayılmaz. Dolayısıyla, bu gibi hadeslere itibar edilmemelidir." (Ahkamü'l-Kur'ân).

رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۙ

﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾

6-7: Bu, Rabbin tarafından bir rahmettir.[4] O, Semî'dir.[5] O, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Eğer inanıyorsanız böyle bilin.[6]

Açıklamalar

4. Yani, bu Kitabı resûlüyle birlikte göndermek yalnız Allah'ın hikmeti değil rahmetinin de bir gereğiydi. Zira, O Rabbıdır ve Onun Rabb oluşu kullarının sadece bedensel ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda onların doğru bilgiyle yönlendirilmesi, Hak ile Bâtıl arasındaki farklardan haberdâr edilmesi ve karanlık içinde bocalamalarına imkan bırakılmamasını da gerektirmektedir.

5. Bu bağlamda Yüce Allah'ın bu iki özelliğinden bahsedilmesinin amacı, doğru bilgiyi ancak O'nun verebileceğini kullara hatırlatmaktır. Çünkü, tüm gerçekleri ancak o biliyor. Değil bir insan, tüm insanlar bile bir araya gelip garanti edemez; zira, tüm insan ırkı bir araya gelse bile, bir Semî ve Alîm'e bedel olamaz. İnsanların, doğru bir hayat çiz-

gisini belirleyecek ve bilecek imkân ve kaynakların tümüne sahip olduğu söylenemez; böyle bir bilgi ancak Allahü Tealâ'da vardır. Semî ve Alîm ancak O'dur. Dolayısıyla, ancak O, insanlar için hidayetin ne dalâletin ne, Hakkın ne Bâtılın ve ne hayrın ne şerrin ne olduğunu belirleyebilir.

6. Araplar kendileri, sadece Allahü Tealâ'nın bu kainât ve içindeki her şeyin Rabbi (Mâlik ve Râzık) olduğunu kabul ediyorlardı. Bu sebeple, burada kendisine deniliyor ki: "Siz sadece düşünmeden gözü kapalı değil, gerçekten Allah'ın Rabb ve Mâlik olduğuna inanarak iman ediyorsanız, o halde şu hususları bilmeniz gerekmektedir: (1) İnsanların rehberliği için Kitabı ve Resûlü göndermek, O'nun Rabb oluşu ve rahmeti bol oluşunun bir gereğidir; (2) O'ndan gelen hidayeti kabul etmeniz ve emirlerine itaat etmeniz bir Mâlik olarak O'nun hakkı ve bir memlûk (köle, kul) olarak görevinizdir.

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝

8: O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.[7] O, hem diriltir, hem öldürür.[8] O, sizin de, evvelki babalarınızın da Rabbidir.[9]

Açıklamalar

7. Burada "ilâh"tan, ibadete, kulluğa ve tapılmaya layık hakiki bir ilâh kastedilmiştir.

8. Bu, Allah'tan başka kimsenin ilah veya mabud olmadığı ve olamayacağının bir delilidir. Şöyle ki, cansız maddelere can verip sizi canlı ve hareketli bir insan yapan ve istediği süreye kadar sizi canlı tutmak ve istediği zaman hayatınıza son vermek konusunda tüm yetkilere sahip olana kulluk etmeniz, yahut ondan başka birine kulluk etmeniz veya onun yanısıra başkalarına da kulluk etmeniz ve mantığa tamamen aykırıdır.

9. Burada şu noktaya ince bir şekilde temas edilmiştir ki, "Allah'ı bırakıp başkalarını mabud ilan eden selefleriniz (atalarınız)in Rabbi de yine O idi. Onlar asıl ve hakiki Rabblerini bırakıp başkalarına kulluk etmekle doğru veya takdir edilecek bir harekette bulunmadı ki, siz onları taklid ederken haklı sayılasınız ve onların fiillerini kendi inanç

ve dinlerinizin haklı olmasına bir delil olarak göstereseniz! Onların sadece Allah'a kulluk etmeleri gerekiyordu, çünkü onların Rabbi oydu. Onlar böyle yapmamışsa da, sizin bütün herkesin kulluğunu bırakıp sadece O'na kulluk etmeniz gerekiyor, zira sizin Rabbiniz O'dur."

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾
يَغْشَى النَّاسَ هَٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا
مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّىٰ لَهُمُ الذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾

9-13: (Ama aslında onlar inanmıyor) Aksine şüphe içinde oynuyorlar.[10] (Habibim) O halde semânın apaçık bir duman getireceği günü gözle. O duman, insanları (ve cihanı) saracaktır. Bu, acıklı bir azaptır. O vakit onlar: 'Ey Rabbimiz, Bu azabı bizden açıp kaldır. Biz, iman edeceğiz' derler. Onlar için düşünüp ibret almak nerede? Doğrusu kendilerine dünyada bir resûl-ü mübin[10] geldiği halde.

Açıklamalar

10. Bu kısa cümlede önemli bir gerçeğe işaret edilmiştir. İster dinsiz, ister müşrikler olsun, hepsi bazan öyle bir durumla karşılaşıyorlar ki, içten inandıklarının bir yerinde mutlaka bir boşluk ve eksiklik olduğunu anlıyorlar. Bir dinsiz, Allah'ın inkâr etmekte ne kadar ileri giderse gitsin, bazan içinden, toprağın bir zerreceğinden başlayarak galaksiye kadar ve bir ot yaprağından insanın yaradılışına kadar bu şaşılacak ve hikmet dolu düzenin, usta bir yaratıcı ve eşsiz bir yönetici olmaksızın meydana gelemeyeceğini ve ayakta duramaycağını söyleyiverir. Aynı şekilde bir müşrik ne kadar dalâlet içinde olursa olsun, bazan içinden "mabud ilan ettiğim nesneler ve cisimler mabud veya tanrı olamazlar" deyiverir. Ne var ki, kalblerinin bu şekilde tanıklık etmelerinin sonucu ne Allah'ın varlığına veya Tevhid'e, ne de şirke ve dinsizliğe tam olarak inanabiliyorlar. Onlar büyük bir ikilem içinde olurlar ve ağızlarıyla ve tavırlarıyla ne kadar kendi inançlarında ısrar ederlerse etsinler, inanç ve dinlerinin kuşkuya ve şüpheye bina edildiğini içten

içe kabul ederler. Şimdi aklımıza gelen soru şudur. Peki, bu şüphe onları niçin huzursuz etmez, onlar neden ciddi olarak hakikatı aramazlar ki, içleri rahat etsin ve huzura kavuşsunlar ve yürekten inandıkları bir şeye bağlı kalsınlar? Bunun cevabı şudur: Bu zavallılar zâten din konusunda ciddiyetten mahrumdurlar. Onların gözünde önemli olan dünyadaki kazanç ve imkanlardır Onlar varlık ve bolluk içinde yaşamayı amaç edindikleri için kalp, beyin ve vücutlarının tüm güçlerini cömertçe harcarlar. Dîni konular onlar için bir nebze zihin cimnastiği ve eğlenceden başka bir şey değildir; bunun için kafalarını yormazlar. Dini bayramlar ile törenleri, ibadetleri ve kurallarını birer eğlence olarak kabul ederler. Dinsizlik ve inançsızlıkla ilgili tartışmalara da böyle bir hafiflikle katılırlar. Bunlar dünya işlerine öylesine dalmışlardır ki, kendilerinin Hak yolundan sapıp sapmadıkları ve sapmış olmaları halinde sonlarının ne olacağını merak etmezler.

11. "Rasûl-ü Mübin"in iki anlamı vardır: (1) Onun (Hazreti Muhammed'in) Allah'ın Rasûlü olduğu, onun sireti, karakteri ve yaptığı hayır işlerinden bellidir. (2) O, (Hz. Muhammed) hakikatı açık açık beyan etmek için elinden geleni yapmıştır.

ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ
قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾

14-15: Sonra ondan yüz çevirip şöyle dediler: "Öğretilmiştir, mecnûndur."[12] Biz o azabı biraz kaldırsa, siz yine küfre dönücülersiniz.

Açıklamalar

12. Mekkeli kâfirler demek istiyordu ki, Rasûlüllah (s.a.v.) aslında saf ve dürüst bir insandı, ama, bazı kimseler tarafından kandırılmış ve doldurulușa getirilmişti. Onlara göre, bu meçhul kimseler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i gizlice okuyor ve o da, sonra halka çıkıp kendi sözleri gibi bunları tekrarlıyordu. Güya bu kimseler küplerini doldurur ve rahat bir hayat sürerken Hz. Peygamber (s.a.v.) öğrettiklerini tekrarladığı için her türlü zorlukla karşılaşıyor, çileyi çekiyor şimşekleri üzerine çekiyordu; halkın tepkisiyle karşılaşıyor; onların küfürlerine ve taşkınlıklarına hedef oluyordu. İşte kâfirler bu bahaneleri

uydurarak, Rasûlüllah'ın yıllardır çile çekerek anlatmak istediği Kur'ân-ı Kerim'i hükümsüz kılmaya çalışıyorlardı. Bu suretle, ne Kur'ân-ı Kerim'de geçen ciddi konulara dikkat edebiliyor, ne bunu kendilerine iletmekte olan Rasûlüllah (a.s.)ın yüce ve temiz kişiliğine gözatabiliyor, ne de kendilerinin ne kadar saçmaladıklarını düşünebiliyorlardı. Hz. Peygambere (s.a.v.) gizlice Kur'ân-ı Kerim anlatacak bir kimse olabilir miydi? Buna imkân var mıydı? Bu, sözde Kur'ân öğreticileri, Hz. Muhammed'in yakın çevresindekilerden, meselâ Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Zeyd bin Haris ve Hz. Ebu Bekr vs.'den saklı kalabilir miydiler? Eğer gerçekten böyle kimseler olsaydı, bu zevâtın Hz. Muhammed'in davetini ilk önce bütün kalbleriyle kabul etmeleri mümkün olabilir miydi? Şayet Hz. Peygamber'in peygamberliğinde bir bit yeniği olsaydı, bu zevât bunu ilk fırsatta açığa vurmaz mıydı? Böylesine önemli bir şeyi ömürleri boyunca halka duyurmaktan kaçınabilirler miydi? Gerçek şu ki, peygamberlik işi böylesine gizli bir oyunla yürütülmek istenmiş olsaydı, Hz. Peygamber'e muhalefette zaten bu zevat ön safhalarda olurlardı. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tehfimü'l-Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 107, el-Furkan, dipnot: 12).

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

16: Onları, şiddetle çarpıp helâk edeceğimiz gün, intikam alıcılarız.[13]

Açıklamalar

13. Bu âyetlerin meali ve tefsiri konusunda müfessirler arasında bir hayli ihtilaf vardır ve bu ihtilâf sahabeler döneminde de vardı. Hz. Abdullah bin Mes'ud'un tanınmış öğrencisi Mesruk'un ifadesine göre bir gün kendisi arkadaşlarıyla birlikte Kufe'de bir camiye girerken bir vaizin konuştuğuna tanık oldu. Vaiz, "O halde samânın apaçık bir duman getireceği günü bekle" âyetini okuyup cemaate, "biliyor musunuz bu nasıl bir dumandır?" diye sordu ve ekledi: "Bu duman kıyamet gününde çıkacak ve kâfirler ile münafıkları kör ve sağır yapacaktır; ama iman sahiplerine sadece nezle gibi bir etkisi olacaktır." Vaizin bu sözlerini dinledikten sonra Mesruk, Hz. Abdullah bin Mes'ud'ın yanına gitti ve kendisine vaizin kullandığı ifadeyi nakletti. Hz. Abdullah o sırada yatıyordu, bu ifade ve tefsiri dinledikten sonra telaş içinde doğruldu

ve, "eğer bir kişi bir şeyi bilmiyorsa, bilenlere sormalı" dedi, ve şöyle devam etti: "Bu âyet aslında şöyle açıklanabilir: Kureyşliler İslâm'ı kabul etmekten kaçınmak ve Rasûlüllah'a (s.a.v.) muhalefette ısrar etmeye başlayınca Hz. Peygamber, "Ya Rabbi, bana Yusuf'un kıtlığı gibi bir kıtlıkla yardım et" diye dua etti. Dolayısıyla, öylesine şiddetli bir kıtlık başladı ki, insanlar yiyecek bulamayınca kemik, deri ve ölüleri yemeye başladılar. O sıralarda durum öyle idi ki, kim yukarıya baksa açlıktan her taraf duman görürdü. Nihayet, Ebu Sufyan, Hz. Peygamber'e gelip, "siz merhamet ve mağfiretten sözedersiniz; halbuki şimdi kendi milletiniz açlıktan kırılıyor. Bari, Allah'a dua edin, bu âfeti def'etsin." İşte bu sıralarda Kureyşliler, "Ya Allah, bu âfeti def'edersen, biz sana iman ederiz" demeye başlamışlardı. Bu âyetlerde bu olaya değinilmiştir. Burada "şiddetle çarpmak"tan daha sonra Bedir gazvesinde Kureyşlilere indirilen darbe kastedilmiştir." Bu rivâyeti, İmam Ahmed, Buhari, Tirmizi, Nesai, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, çeşitli kaynaklara dayanarak Mesrûk'tan nakletmişlerdir. Mesrûk'un dışında İbrahim Neh'î, Katade, Asım ve Âmir de bu âyeti Hz. Abdullah bir Mes'ud'un böyle açıkladığını ifade etmişlerdir. Bu bakımdan, bu hususta Hz. Abdullah bin Mesud'un görüşünün bu olduğuna hiç şüphe yoktur. Tabilerden Mücahid, Katade, Ebu'l-Aliye, Mukatil, İbrahim en-Neh'i, Dahhâk ve Atiy'l-Avfi de Hz. Abdullah bin Mes'ud'un tefsirinin bu olduğunda ittifak etmişlerdir.

Öte yandan, Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Said Hudri, Zeyd bin Ali ve Hasan Basrî gibi tanınmış zevât bu âyetlerde hep kıyamete yakın olan zamandan söz edildiği ve bahsi geçen dumanın o sıralarda yeryüzüne yayılacağını ifade etmişlerdir. Bu tefsir, bizzat Hazreti Peygamber'den (s.a.v.) naklolunan rivâyetlerle destekleniyor Huzeyfe bin Esedü'l-Gafari diyor ki, "bir gün biz kıyamet hakkında konuşuyorduk. O sırada Rasûlüllah (s.a.v.) da oraya geldi ve dedi ki, şu 10 işaret görülmedikçe kıyamet olmayacaktır: Güneşin batıdan doğması, duman, dabbe, Yecuc ve M'ecuc'un ortaya çıkması, Hz. İsa İbn Meryem'in inişi Doğuda, Batıda ve Arap Yarımadasında arzın çökmesi ve insanları kovalayacak Aden'de yangının çıkması. (Müslim) Bu, İbn Cerir ve Taberanî'nin naklettiği Ebu Malik Eş'ari'nin rivayeti ve İbn Hatim'in naklettiği Ebu Said Hudri'nin rivayetiyle doğrulanmaktadır. Bu iki rivâyetten anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu dumanı kıyametin işaretlerinden saymıştır; ayrıca, bu dumanın her tarafa yayılmasıyla

müminlerin sadece nezle oldukları kadar etkilenecekleri, oysa kâfirlerin bütün vücudunu saracağı ve bütün delikleri ile hücrelerinden fışkıracağını belirtmiştir.

Bu iki tefsir arasındaki fark ve boşluk yukarıdaki âyetlere dikkat edilince sanırız kolayca kapatılabiliriz. Şöyle ki, Hazreti Abdullah bin Mes'ud'un tefsirine bakılırsa, Mekke'yi Muazzame'de Hz. Peygamber'in duasıyla şiddetli bir kıtlığın baş gösterdiği doğrudur. Bu kıtlık, kâfirleri çok perişan etmiş ve onlar yelkenlerini indirmişti. Onlar âfetin geçmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'a duc etmelerini istedi. Kur'ân-ı Kerim'de bu olaya çeşitli yerlerde değinilmiştir. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 29, el-Müminun, dipnot: 72). Bu âşetlerden de anlaşılıyor ki, aynı duruma işaret edilmiştir Kâfirlerin: "Ey Rabbimiz, bu azabı bizden açıp kaldır? Biz iman edeceğiz" demeleri, Yüce Allah'ın, "onlar için düşünüp ibret almak nerede? Doğrusu, kendilerine dünyada bir peygamber-i mübin geldiği halde. Sonra ondan yüz çevirip şöyle dediler: "Öğretilmiştir, mecnûndur" ve daha sonra "Biz o azabı biraz kaldırsak, siz yine küfre dönücülersiniz" buyurması, bütün bunlar ancak böyle bir olayın Hazreti Peygamber (s.a.v.) zamanında meydana gelmesinin bir kanıtıdır. Kıyamete yakın olacak olaylara bu ifadeler uymaz. Bu nedenle, buraya kadar Hz. Abdullah bin Mesud'un tefsiri doğru görülüyor. Ne var ki, onun, "duman"ın da o sıralarda görüldüğü ve insanların açlığın şiddetiyle yukarıya doğru baktıklarında her taraf duman gördükleri yolundaki yorumu doğru değildir. Bu yorum, Kur'ân-ı Kerim'in görünürdeki ifadelerine de uymuyor ve hadislere de ters düşüyor. Kur'ân-ı Kerim'in neresinde, "duman geldi ve her tarafı kapladı" buyurulmuştur? Oradaki ifade sadece şudur: "(Habibim) O halde, semânın apaçık bir duman getireceği günü gözle." Daha sonraki âyetler gözönünde tutulursa, buyuruğun apaçık anlamı şu olduğu anlaşılıyor: "Madem ki, siz ne Resûl (s.a.v.)ün anlattıklarına kulak asıyor, ne de kıtlık şeklinde size gelen âfetten ders alıyorsunuz, o zaman kıyameti bekleyin: O zaman başınız tam belaya girince Hakkın ne ve Bâtılın ne olduğunu anlayacaksınız." Sonuç olarak, dumanın Mekke'yi saran kıtlık dönemiyle ilgisinin olmadığını, aksine bunun bir kıyamet işareti olduğunu söyleyebiliriz; hadisler de bunu doğrulamaktadır. Bizim için şaşırtıcı olan husus şudur: Hz. Abdullah bin Mesud'un görüşünü destekleyen mümtaz müfessirler, onun ifadesinin tümünü desteklemişlerdir; reddedenler ise hepsini reddetmişler-

dir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri ile Rasûlüllah'ın hadislerine göz atınca, Hz. Abdullah bin Mes'ud'un ifadesinin hangi bölümünün doğru, hangisinin ise yanlış olduğu apaçık ortaya çıkar.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ
كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدُّوٓا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾

17-18: Andolsun, onlardan evvel Fir'avn kavmini de imtihan ettik. Onlara da çok şerefli bir peygamber[14] gelmişti. Şöyle desin diye:[15] "Allah'ın kullarını bana verin.[16] Ben, size gönderilmiş emin bir peygamberim."[17]

Açıklamalar

14. Burada aslında "resûlü'n-kerimün" kelimeleri kullanılmıştır. Bir insan için "kerim" sıfatı kullanılınca, onun son derece dürüst, nazik, merhametli ve şerefli biri olduğu demek istenir. Olağan veya göze çarpmayan sıfat ve özellikler için bu kelime kullanılmaz.

15. Burada hemen belirtelim ki, burada nakledilen Hz. Mûsa (a.s.)nın sözleri, bir tek yerde ve zamanda yaptığı bir konuşmanın parçaları değildir, aksine çeşitli zamanlarda ve aradan geçen birkaç yılda Fir'avn ve sarayındakilere hitaben söylediği sözlerdir ve bunlar birkaç cümle ile özetlenmiştir. Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 7-49, en-Neml, dipnot: 8-17, el-Kasas, dipnot: 46-56, el-Mü'min, âyetler: 23-46, ez-Zuhruf, âyetler: 46-86, dipnotlarıyla beraber.

16. Asıl metin şöyledir: "Addu'â eleyyiye ibadallah". Bunun bir tercümesi yukarıda belirttiğimiz gibidir ve bu bakımdan, "el-A'daf" (ayet: 105 ve "Tâhâ" (47) ve "eş-Şuara" (âyet: 17) surelerinde geçen, "İsrailoğullarının benimle beraber gitmelerini sağla" şeklinde yapılan başvuruyla eşanlamlıdır. İkinci tercümesi, ki Hz. Abdullah bin Abbas'tan naklolunmuştur, şöyledir: "Allah'ın kulları, bana hakkımı verin", yani, sözlerimi dinleyin, bana iman edin ve söylediklerime itaat edin; çünkü bu benim Allah tarafından üzerinize olan hakkımdır. Nitekim, daha sonraki cümle, "ben, size gönderilmiş emin bir peygamberim" bu tercüme ile daha çok uyum halindedir.

17. "Emin bir peygamberim" demek, "güvenilir bir peygamberim", "ben kendimden katarak bir şey söylemiyorum ne de, kişisel isteğim veya amacım için Allah tarafından varmış gibi bir emir veya kanun çıkarmıyorum. Bana vahy'yi gönderenin gönderdiklerini noktasına virgülüne dokunmadan size ilettiğime güvenebilirsiniz" demektir. (Burada şunu da ifade edilim ki, bu iki cümle, Hz. Mûsa tarafından daha dâvetinin başında söylenmişti.)

وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ ۖ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾
وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي
فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

19-21: "Ve Allah'a karşı yücelik taslamayın. Ben size apaçık bir bürhan ile geldim."[18] "Ben, beni taşlamızdan Rabbim ve Rabbiniz olan olan Allah'a sığındım". "Eğer bana iman etmezseniz, bâri benden el çekiniz."[19]

Açıklamalar

18. Başka bir deyişle, bana baş kaldırmanız aslında Allah'a baş kaldırmak demektir; zira hangi söz ve telkinlerime kızıyorsanız, onlar benim değil, Allah'ın söz ve telkinleridir ve ben onun elçisi olarak size bunları aktarıyorum. Benim, Yüce Allah tarafından gönderildiğime şüpheniz varsa, ben bu konuda size açık bir delil ve belge sunabilirim. Bu delil ve belge sadece bir değil birçok ve hatta, mucizelerin uzun bir dizisinden ibarettir. Bilindiği gibi, Hz. Mûsa (a.s.) Fir'avn'ın sarayına ilk defa ayak basmasından başlayarak Mısır'da kaldığı son gününe kadar Fir'avn ve kavmine sayısız mucize gözlerinin önüne sermişti. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, ez-Zuhruf, dipnot: 42-43).

19. Bu olay, Hz. Mûsa'nın sunduğu mucizeler karşısında Fir'avn'ın adaletinde ısrar ettiği, ancak bu mucizelerden Mısır halkının giderek etkilenmeye başladığı ve Fir'avn'ın da bir hayli telaşlandığı sırada meydana gelmişti. O sıralarda Fir'avn ilk önce, Zuhruf sûresi, âyet: 45-49). Daha sonra, bu gidişle her şeyini kaybedeceğini anlayınca Allah'ın resûlünü katletmeye yeltendi. O sırada Hz. Mûsa, M'ümin

sûresinde geçen şu sözleri söyledi: "Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, Rabbim ve Rabbiniz olan (Allah'a) sığındım." (Âyet: 27). İşte yukarıdaki âyetlerde de Hz. Mûsa bu sözlerini hatırlatarak Fir'avn ve yandaşlarına diyor ki: "Bilmiş olunuz, her türlü sözlü ve fiili tecavüzlerinize karşı koymak amacıyla ben Âlemlerin Rabbine sığınmış durumdayım; siz artık bana hiçbir zarar veremezsiniz. Ancak kendi menfaatiniz ve kötü sondan kurtulmanız için bana eziyet etmezseniz iyi edersiniz. Sözlerimi dinlemiyorsanız, dinlememin; ama sakın bana el kaldırmayın, çünkü bunun sonu kötü olacaktır."

فَدَعَا رَبَّهُۥٓ أَنَّ هَٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ
بِعِبَادِى لَيْلًا إِنَّكُم مُّتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَٱتْرُكِ ٱلْبَحْرَ رَهْوًا ۖ إِنَّهُمْ
جُندٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكُوا۟ مِن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا۟ فِيهَا فَٰكِهِينَ ﴿٢٧﴾

22-27: Ve Rabbine: "Bunlar, günahkâr bir kavimdir".[20] diye dua etti. (Allah da) "Kullarımla geceleyin yola çık.[21] Muhakkak, siz takib edileceksiniz.[22] Denizi açık bırak. Çünkü onlar boğulmuş bir ordudur"[23] (buyurdu). Fir'avn ve cemaatı nice bahçeler ve pınarlar. İçinde zevk ve sefâ sürdükleri nice nimet ve refahı terkettiler.

Açıklamalar

20. Bu, Mûsa (a.s.)nın Yüce Allah'a verdiği son rapordur. Hz. Mûsa (a.s.): "Bunlar günahkâr bir kavimdir" demekle, şunu demek istemiştir: "Fir'avn ve kavminin günahı ve suçu kesinleşmiştir; bunların ıslâhı artık mümkün değildir ve düzeleceklerini ummak ta abestir. Onun için, bunlara hiç bir fırsat tanınmamalı ve kolaylık gösterilmemelidir. Sen artık bunlarla ilgili son kararını vermelisin, Ya Rabbi."

21. Burada yüce Allah, "kullarımla" demekle, iman eden tüm insanları kast etmiştir. İman edenler arasında Hz. Yusuf'tan (a.s.) başlayarak Hazreti Mûsa (a.s.)ya kadar müslümanların arasına giren Kıbtîler ile Hz. Mûsa'nın mucizelerini görüp dâvet ve tebliğinden etkile-

nen Mısırlılar da bulunuyordu. (Açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ sûresi, dipnot: 53, eş-Şuara, dipnot: 39-47).

23. Bu emir, Hz. Mûsa kafilesi ile birlikte denizin öbür kıyısına vardığı ve Fir'avn ile ordusunun, âsasıyla ikiye ayırdığı denizin ortasından geçmemesi için, asasını denize vurup ikiye ayrılan suları birleştirmek istediği sırada verilmişti. Yani, Cenab-ı Hak, Hz. Mûsa'ya böyle yapmamasını söyledi ve dedi ki, deniz suyu ikiye ayrılmış durumda dursun; böylece Fir'avn ve ordusu denizde yaratılan yoldan geçerken tam ortasına geldikleri zaman suyun birleşmesi sağlanacak ve Fir'avn ordusuyla birlikte boğulup yok olacaktı. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tâhâ, dipnot: 53-54 ve eş-Şuara, dipnot: 47).

كَذَٰلِكَ ۖ
وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾

28-29: Böyle yaptık. Onlara başka kavimleri mirasçı kıldık.[24] Onların üzerine ne gök, ne de yer ağlamadı.[25] Onlara mühlet de verilmedi.

Açıklamalar

24. Hz. Hasan Basri diyor ki, bunlardan, Yüce Allah'ın Fir'avn'dan sonra Mısır topraklarına varis kıldığı İsrailoğulları kastedilmiştir. Katade ise bunlardan, Fir'avn ve hanedanından sonra Mısır'a hakim olan diğer kavimlerin kastedildiğini, zira tarihi kayıtlarda İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmalarından sonra buraya tekrar girdekleri veya yerleştiklerine dair hiçbir işaret bulunmadığını iade etmiştir. Bu konudaki görüş ayrılığı daha sonraki müfessirlerde de görülmektedir. (Ayrıntılı açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, eş-Şuara, dipnot: 45).

25. Yani, onlar iktidarda iken her şeye hakimdiler, her yerde onların düdüğü çalıyordu; herkes onlardan bahsediyordu; herkes onları el üstünde taşıyordu; herkes onlardan övgüyle sözediyordu, dalkavuklar her zaman etraflarında pervane oluyordu; haklarında öyle hikayeler ve masallar uyduruluyordu ki, sanki tüm dünya onları seviyor ve sa-

yıyor; onlara minnettardır ve dünyada en çok onlar seviliyor. Ne va ki, iktidardan düşünce onlar için ağlayan tek bir göz yoktu. Ağlamak şöyle dursun, herkes sevindi ve rahat bir nefes aldı ki, birkaç mikrop ortadan kalktı. Bu da gösteriyor ki, kendileri Allah'ın kullarına hiçbir iyilik yapmamış, onların yararına parmaklarını bile oynatmamışlardı. Onlar ne halkın yararına bir şey yaptı ki, dünyada onlar için yas tutulacaktı; ne de Allah'ın rızası için bir şey yaptılar ki, öbür dünyada onların ortadan kalkmaları bir üzüntüyle yol açtı. Cenab-ı Allah onların iplerini uzun ve gevşek tuttuğu sürece her tarafta terör havası estirdiler ve herkesi sindirmeye çalıştılar; ancak bütün sınırları aşınca pislik gibi çöpe atıldılar.

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مِنَ ٱلْعَذَابِ ٱلْمُهِينِ ﴿٣٠﴾
مِن فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيًا مِّنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ ٱخْتَرْنَٰهُمْ
عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَءَاتَيْنَٰهُم مِّنَ ٱلْءَايَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٌا۟ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾

30-33: İsrailoğullarını o zilletli azaptan kurtardık. Fir'avn'dan.[26] Çünkü, o azgın müsriflerdendi.[27] Andolsun, biz, onları bilerek âlemler üzerine mümtaz kılmıştık.[28] Onlara her birinde apaçık imtihan bulunan mucizeler gönderdik.[29]

Açıklamalar

26. Yani, Fir'avn'ın kendisi zilletli bir azaptı ve diğer bütün azaplar, başlı başına bir azap olan bu mel'un'dan kaynaklanmıştı.

27. Burada ince bir şekilde Kureyşli kâfirlerle alay edilmiştir. Kendilerine dolaylı olarak denilmek isteniyor ki, sınırı aşanlar arasında sizin zâten hiçbir yeriniz ve öneminiz yoktur. Biz Fir'avn gibi, dünyanın en güçlü devletinin hükümdarı olup kendini tanrı sanmaya başlayan ve gerçekten dünyevi iktidar ve gücünün en yüksek mevkiinde bulunan bir kişiyi bile bir çöp gibi söküp attık; o halde, kahr-ı ilâhi karşısında sizin gibi bedevi ve kabile reisleri nasıl ayakta durabilir ve azabımızdan kurtulabilir?

28. Yani İsrailoğullarının zaaflarıyla meziyetleri ikisi de Allah tarafından biliniyordu. Yüce Allah, hidayete erdirmek amacıyla, İsrailoğullarını boşu boşuna veya hâşâ, körü körüne seçmemişti. O sıralarda dünyada elbette ki birçok millet vardı; ancak Allahü Tealâ'nın onları,

kendi mesajı ve tevhid dâvetine layık olarak seçmesinin nedeni, onların bütün milletler arasında en uygun oluşuydu.

29. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 64-85, en-Nisa, dipnot: 182-199, el-Maide, dipnot: 42-47, el-A'raf, dipnot: 97-132, Tâhâ, dipnot: 56-74.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ
بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

34-36: Bunlara (Mekke müşrikleri) diyorlar ki: "İlk ölümümüzden başka bir şey yok. Biz, tekrar diriltilecek değiliz."[30] "Eğer sözünüzde doğru iseniz evvelki babalarımızı (dirilterek) getirin."[31]

Açıklamalar

30. Yani, "Biz ilk defa öldüğümüzde zâten toprak olacağız; ondan sonra ikinci bir ölümün sözü mü olur?" Fakat "birinci ölüm" veya "ilk ölüm" sözleri mutlaka ikinci bir ölümün olduğunu gerektirmez. Meselâ, bir ailede bir çocuk doğuruyor; biz bu çocuğa pekâlâ, "ailenin ilk çocuğu" diyebiliriz. Bu demek değildir ki, bu çocuktan sonra o ailede ikinci bir çocuk olmayacaktır. Bu deyim, daha çok ilk çocuktan önce herhangi bir çocuğun doğmadığını vurgulamak için kullanılır.

31. Onlar diyorlardı ki, "Biz bir kişinin öldükten sonra tekrar hayata döndüğünü şimdiye kadar görmedik. Onun için, ölümden sonra ikinci bir hayat veya ikinci bir ölüm olmayacağından eminiz. Eğer siz aksini iddia ediyorsanız, iddianızın çürük ve asılsız olacağına karar vereceğiz". Kâfirlere göre, ölümden sonraki hayat kavramının reddi için bu güya çok kuvvetli bir delil idi. Ancak gerçekte çok saçma ve abesti. Ölenlerin dirilip tekrar bu dünyaya geleceklerini kendilerine kim söylemişti? Hz. Muhammed (a.s.)ya da, başka herhangi bir müslüman, biz ölüleri diriltiriz" diye ne zaman iddiada bulunmuşlardı?

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ أَهْلَكْنَاهُمْ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

37: Onlar mı, yoksa Tübba'nın kavmi[32] ve onlardan evvelkiler mi hayırlı? Onları helâk ettik. Çünkü onlar, günahkârdılar.[33]

Açıklamalar

32. "Tübba" tıpkı Kayser, Kisrâ ve Fir'avn gibi, Himyer (Yemen) hükümdarlarının lakâbıydı. Bunlar Sebe kavminin bir kolu olarak M.Ö. 115'te Yemen'e hâkim oldular ve M.S. 3000'a kadar hüküm sürdüler. Arabistan'da bunlarla ilgili olarak yüzyıllarca dillere destan efsenaler anlatıldı. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Sebe sûresi, dipnot 37)

33. Bu kâfirlerin itirazına ilk cevaptır. Cevabın özeti şudur: Âhireti inkâr etmek öyle bir şeydir ki, bu bir topluluk veya milleti mutlaka suçlu ve günahkâr yapar. Bunun vazgeçilmez bir sonucu olarak o topluluk veya milletin ahlâkı bozulur. Tarih şahittir ki, hayatın bu kavramını benimseyen bir millet eninde sonunda felâkete uğramıştır. Şimdi, "onlar mı, yoksa, Tübba'nın kavmi ve onlardan evvelkiler mi hayırlı?" sorusuna gelince, bunun anlamı şudur: Mekkeli kâfirler, Tübba ve onlardan önceki Sebe' ile Fir'avn ve yandaşlarının eriştikleri maddi refah ve ihtişama ulaşamamışlardır. Ama sözkonusu milletleri, maddi refah, bolluk, saadet ve ihtişamları, düştükleri ahlâk bunalımı ve bataklığından kurtaramadığı gibi, Mekkeli kâfirleri ellerindeki kısıtlı imkânlar ve kaynaklar elbette ki kurtarmayacaktır (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Sebe' sûresi, dipnotlar: 25, 36).

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾
مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾

38-40: Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri eğlence ve boş yere yaratmadık. Biz, onları ancak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.[34] Fâsıl ve hüküm günü, onların cemi' olacağı gündür.[35]

Açıklamalar

34. Bu, onların itirazlarına verilen ikinci cevaptır. Bu demektir ki,

ölümden sonra hayatı, âhireti, suç ve cezayı inkâr edenler aslında bu kainâtı bir oyuncak ve bunun Yaratıcısını da hâşâ aptal bir çocuk sanıyorlar. Âhireti inkâr edenler bu nedenle insanların bu dünyada her türlü suç ve günâhı işledikten sonra herhangi bir ceza görmeden ölüp yok olacaklarını zannediyorlar. Halbuki, bu kainât bir çocuk oyuncağı değildir ve akıllı bir Yaratıcının eseridir. Akıllı bir varlığın boş ve abes bir iş yapacağı düşünülemez. Akıllı birinin her işi ve eseri anlamlı ve yararlı olmalıdır. Âhiretin inkârıyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim bu delili çeşitli yerlerde vermeye çalışmıştır. (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 46, Yunus, dipnot: 10, 11, el-Enbiya, dipnotlar: 16-17, el-Mü'minun, dipnotlar: 101, 102, er-Rûm, dipnotlar: 4-10),

35. Bu, onların "babalarımızı (dirilterek) getirin" şeklindeki sorularına verilen cevaptır. Yani, hayat ile ölüm bir oyuncak ve eğlence değildir ki, kim ne zaman âhireti inkar etse hemen mezarlardan ölüler çıkarılıp hayata döndürülsünler. Ölülerin diriltilmeleri için belli bir süre tanınmıştır. Âlemlerin Rabbi, belirlenen zamanda kendi mahkemesini kuracak ve geçmişteki bütün ölüleri diriltip yargılayacaktır. Kâfirler bu programı ve takvimi beğenmiyorlarsa beğenmesinler, bunda bir değişiklik yapılmayacaktır. Ve sadece Âhirete inanmak için ölülerin diriltilmesini görmek istiyorlar diye istedikleri yerine getirilmeyecektir. Âhirete inanmak akıl, mantık ve iradelerine bağlıdır. Buna inanıyorlarsa kendi çıkarlarına uygun olacaktır ve kendi akıbetlerini düzeltmiş olacaklardır. Böylece Mahşerdeki mahkeme de temize çıkacaklardır. Âhirete inanmıyorlarsa, bu kendilerinin bileceği iştir. Zararı olacaksa kendilerine olacaktır. Bunun kötü sonuçlarını âhirette göreceklerdir. Çünkü, iyi ya da kötü âhirette bir mahkemenin kurulup iyi veya kötü amellerinin muhasebesinin yapılacağına ihtimal vermeyeceklerdir.

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى
عَن مَّوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ اللَّهُ
إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ

الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾
خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ
مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

41-49: O gün, bir dost bir dosttan[36] hiçbir şeyi def'edemez. Onlara yardım da olunmaz. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değil. Çünkü, O, Gaalip, Kaadir ve Rahîmdir.[37] O zakkum[38] ağacı. Günahkârların yemeğidir. Zift[39] gibi karınlarında kaynar. Sıcak suyun kaynadığı gibi. (Zebânilere) "Onu tutun ve sürüyerek Cehennemin ortasına götürün". "Sonra, başının üstüne kaynar su azabını dökün" (emri verilir). (Zebâniler onlara) "azabı tat. Çünkü sen (iddianca) kavminin azizi ve şereflisi idin."

Açıklamalar

36. Aslında burada "mevlâ" kelimesi kullanılmıştır ki, Arapça'da, ister akrabalık, ister dostluk veya başka bir ilişkiden dolayı, bir kişiyi koruyan veya destekleyen bir kişiye denilir.

37. Bu cümlelerde mahşerde, yeni karar gününde İlâhi mahkemenin havası yansıtılmak istenmiştir. Allah'ın yüce mahkemesinde hiçbir kimsenin himayesi, yalvarışı ve tavsiyesi hiçbir suçluyu cezadan kurtaramayacaktır ve cezasının hafifletilmesine de yardımcı olmayacaktır. En büyük yargıç Allah olacak ve bütün yetkiler onun elinde olacaktır. Onun kararlarını kimse etkilemeyecektir. Herhangi bir sanığı en ağır bir şekilde cezalandırması, affetmesi veya cezasında indirim yapması tamamıyla O'nun iradesine bağlı olacaktır. İlâhi iradenin en önemli özelliği merhamettir. Ancak Allahü Tealâ kimin hakkında ne karar verirse versin, eksiksiz uygulanacaktır. İlâhi adaletin niteliğine değinildikten sonra daha sonraki cümlelerde sanık ve suçluların akibetinin ne olacağı anlatılmıştır. Asi ve inatçı suçlulara herhangi bir merhamet veya esneklik gösterilmeyecektir. Sadece Allah'tan korkan ve dünyada her konuda O'nun emirlerine göre hareket etmeye çalışanların bazı hataları affedilecek, cezaları hafifletilecektir ve işledikleri iyi amelleri layıkıyla ödüllendirilecektir.

38. "Zakkum" ile ilgili açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffat sûresi, dipnot: 34.

39. Asıl kelime "el-Muhl"dur ki, ermiş maden, irin, kan, zift, mazot, lav, ve yağın kalıntıları anlamına gelmektedir ve lugat ile tefsir âlimleri bunların hepsinden sözetmişlerdir. Ancak "Zakkum"dan Pakistan'da bizim "Thor" dediğimiz türden bitki kastedilmişse, onun emilmesiyle çıkan öze herhalde zift diyebiliriz.

إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِۦ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ أَمِينٍ
﴿٥١﴾ فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ
فِيهَا بِكُلِّ فَٰكِهَةٍ ءَامِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا ٱلْمَوْتَ إِلَّا
ٱلْمَوْتَةَ ٱلْأُولَىٰ ۖ وَوَقَىٰهُمْ عَذَابَ ٱلْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ
ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾

50-57: Allah'tan korkanlar emin yerlerde[40] oturacaklar. bahçelerde ve çeşme başlarında ince ve kalın ipeklerden, atlaslardan[41] giyerek karşı karşıya oturacaklar. Bunlarla beraber, onları âhu gözlü beyaz tenli kadınlarla[42] eşlendireceğiz. Orada emin oldukları halde meyvenin her türlüsünü isteyip getireceklerdir.[43] Onlar da ilk ölümünden başka ölüm tatmayacaklardır. Allah, onları Cehennem azabından koruyacaktır. Onlar, bunlara Rabbinizden fazl ve ihsan olarak nail olacaklardır.[44] Bu, büyük bir saadettir.

Açıklamalar

40. "Emin yerler" öyle yerlerdir ki, oralarda herhahgi bir endişe, korku, üzüntü, kuşku, tehlike, zorluk, ve uğraş olmayacaktır. Hadislerde Rasûlüllah (s.a.v.)ın buyurduğu gibi, "cennet sakinlerine, "siz burada daime sağlıklı olacaksınız, hiç hastalanmayacaksınız; her zaman yaşayacaksınız, hiç ölmeyeceksiniz, her an genç kalacaksınız ve hiç yaşlanmayacaksınız" denilecektir." (Müslim, Ebu Said Hudri tarafından Ebu Hureyre'nin rivâyetiyle naklolunmuştur).

41. Arapça metinde "sundus" ve "istebrek" kelimeleri kullanılmış-

tır. "Sundus" Arapçada ince ipek kuşama denilir. "istebrek" ise Farsça bir kelimedir ki, kalın ipek kumaşlara denilir.

42. Asıl kelimeler "Hûrun İyin"dir. "Hur", "Hevrâ" kelimesinin çoğuludur, hevra' ise Arapçada beyaz tenli kadına denilir. İyin ise, "Ayna" kelimesini çoğuludur ki, iri gözlü kadınlara denilir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Saffât sûresi, dipnot: 26 ve 29).

43. "Emin oldukları halde" Cennet sakinlerinin rahatlıklarını ifade etmek için kullanılmıştır. Yani, Cennette oturanlar ne zaman neyi ne kadar istiyorlarsa, hemen isteyebilirler ve hizmetçiler de onları kendilerine derhal getireceklerdir. Bu öyle bir rahatlıktır ki, bir insan dünyada bırakın kendi evinde lokanta veya otellerde bile yaşayamaz; ama Cennette böyle bir rahatlığa kavuşacaktır. Dünyada kimse sonsuz imkânlara ve kaynaklara sahip değildir; istediği her şeyin bir bedeli vardır ve onu cebinden ödemek zorundadır. Oysa, Cennette bütün mallar imkânlar Allah'ın elinde olacaktır ve kullar bunları kullanmak konusunda sınırsız yetkiye sahip olacaklardır. Ne malların bitme endişesi ne de daha sonra ağır bir fatura ile karşılaşmak düşüncesi olacaktır.

44. Bu âyette iki nokta dikkate değerdir:

Birincisi, Cennetin nimetlerinden söz edildikten sonra Cehennemin azaplarından kurtarılmasından ayrı ve özel bahsedilmiştir. Halbuki, bir kişinin Cennete ulaşması, zâten Cehennem'den kurtulması demektir. Bunun sebebi şudur: bir kişinin bir emre uyup mükafatını görmesinin asıl önemini ancak emre uymayıp ne gibi ceza çekeceğini bilmesinden sonra daha iyi kavrayabilir.

İkincisi, Yüce Allah, sözkonusu kişilerin Cehennemden kurtulup Cennet'e ulaşmalarının kendi fazl ve ihsanının sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bununla, Allah'ın fazlı olmaksızın bir kişinin herhangi bir işi başaramayacağı hususu vurgulanmak istenmiştir. Evet, bir kişi iyi amelinin mükâfatını elbette alacaktır; ama o kişinin iyi amel işleme fırsatı ve imkânını Allahu Teâlâ sağlamamış mıdır? Bu O'nun lütfu değil midir? Ayrıca, bir kişi en iyi ameli işlese bile, o amel veya işin her türlü eksiklikten yoksun ve mükelle olduğu söylenemez. Kulların her türlü zaaf ve ayıplarını bir tarafa bırakıp işledikleri amelleri kabul etmek ve onları ödüllendirmek de Cenab-ı Allah'ın bir lütuf ve ihsanıdır. Yoksa

Allah, her şeyi didik didik edip her şeyi en ince ayrıntılarına kadar hesaplar ve eksiklikler ile ayıpları ayıklamaya çalışırsa, hangi babayiğit kalkıp Cenneti kendi bileğinin gücüyle kazandığını iddia edebilir ve oraya girmeyi cesaret edebilir? Nitekim, buna benzer bir hadis Rasûlüllah (s.a.v.)tan naklolunmuştur: Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Amel işleyin ve gücünüz yettiği kadar her şeyi en iyi yapmaya çalışın; ama, şunu iyi bilin ki, sadece amel bir kişinin Cennete girmesi için kâfi gelmeyecektir." Sordular, "Ya Rasûlüllah, sizin ameliniz de böyle mi?" Rasûlüllah şu cevabı verdi: "Evet, ben de sadece kendi amelim yüzünden Cennete girmeyeceğim; ama Rabbimin rahmetiyle girebilsem, o başka."

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

58-59: Biz, Kur'an-ı ibret alsınlar diye senin dilinle kolaylaştırdık. Artık bekle, çünkü onlar bekliyorlar.[45]

Açıklamalar

45. Yani, bu cahil ve ahmak kimseler nasihat ve telkinden anlamıyorlarsa, bak gör nasıl bir felâkete uğrayacaklardır; ayrıca bu adamlar senin dâvet ve tebliğinin sonunun ne olacağını da beklemektedirler.

EL-CÂSİYE SÛRESİ

Adı: Bu sûrenin adı, 28 âyetin "va tarâ kulla ummatin casiyeten" cümlesinden alınmıştır. Demek ki, bu, içinde "Casiye" kelimesinin geçtiği sûredir.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iniş tarihi hakkında da herhangi bir güvenilir kayıt veya kaynak yoktur. Ama içeriğinden, ed-Duhan sûresinden hemen sonraki günlerde indiği anlaşılmaktadır. Hatta bu iki sûrede işlenen konu birbirlerine o kadar benziyor ki, ikisi ikiz sayılabilir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede işlenen başlıca konu, tevhid ve âhiret hakkında Mekkeli kâfirlerin şüphe ve itirazlarına cevap vermek ve Kur'ân'ın davetine karşı takındıkları tutumlarından dolayı uyarıda bulunmaktır.

Sûrenin başında Tevhid ile ilgili deliller verilmiştir. Bu hususta, insanın kendi vücudundan başlayarak yeryüzü ile gökler arasında bulunan sayısız alâmet ve işaretlere değinilerek denilmiştir ki, "siz nereye bakarsanız bakın, her şey, kabullenmekten çekindiğiniz tevhide tanıklık ediyor. Türlü çeşit hayvanlar, gece ile gündüz, yağmur ve bunun yeşerttiği nebât, rüzgarlar, insanın kendi doğuşu bütün bunları bir insan gözlerini açıp görmek ister ve herhangi bir tassuba yer vermeden kendi aklını doğru yolda kullanıp incelerse, bu işaretler bu kainatın Allahsız olmadığı veya birçok tanrılar tarafından idare edilmediği, aksine tek bir Allah tarafından yaratıldığı ve yine O'nun tarafından akıllıca ve son derece düzenli bir biçimde yönetildiğini kanıtlamaya yetecektir. Ne var ki, gerçeği hiçbir şekilde kabul etmeye and içmiş yahut da, hep şüphe ve tereddütler içinde kalmayı tercih etmiş olan bir kişi bundan müstesnadır. Böyle bir kişi dünyada hiçbir yerden iman, inanç ve güven gibi nimetleri elde edemez."

Daha sonra ikinci rüku'nun başında yine şöyle buyurulmuştur: İnsan bu dünyada nelerden yararlanıyor, ne gibi imkânları kullanıyor, hangi eşyayı tasarrufuna alıyor ve bu kainatta varolan ne kadar hizmetinde olan sonsuz ve sınırsız eşya, güçler ve kaynaklar varsa, onlar kendiliğinden bir yerden gelmemiştir, ne de tanrılar veya tanrıçalar tarafından sağlanmıştır; aksine tek bir Allah bütün bunları insana ihsan etmiş ve onun emrine ve tasarrufuna sunmuştur. Eğer bir kişi aklını ve mantığını doğru kullanırsa, velinimetinin Yüce Allah olduğu ve ancak O'nun, insanın minnet ve şükranına layık olduğuna kanaat getirecektir.

Bundan sonra Mekkeli kâfirler, Kur'ân-ı Kerim'in dâvetine karşı gösterdikleri inat, katı tutum, direniş, alaycı tavır ve küfürlerinde ısrardan dolayı şiddetle kınanmıştır ve kendilerine denilmiştir ki, bu Kur'ân-ı Kerim tıpkı İsrailoğullarının, dünyanın tüm milletlerden üstün olma ve refaha kavuşmalarını sağlayan nimet gibi bir nimet getirdiği ifade olunmuştur. İsrailoğulları bu nimetin değerini bilmeyerek ve dinde ihtilâflar yaratarak bunu kaybedince, bu servet size gönderilmiştir. Bu öyle bir rehber ve yol göstericidir ki, bununla insan doğru yolu kolaylıkla bulabilir. Kendi cehalet, bilgisizlikleri ve aptallıkları yüzünden bunu reddenler kendi felâket ve yıkılışını kendi hazırlayacaklardır. Bunun emirlerine uyup takva yolunu seçenler ise Allah'ın yardımına ve rahmetine müstahak olacaklardır.

Bu arada, Hazreti Peygamber (s.a.v.)in davetini kabul eden ve ona tabi olanlar da teselli edilmiştir ve kendilerine denilmiştir ki, bu dinsiz, imansız ve Allahsız kimseler size karşı ne kadar terbiyesizlikler, alçaklıklar ve ahlâksızlıklar yapıyorlarsa onları sabır ve metanetle karşılayın. Siz sabırlı ve temkinli olursanız, Allah onların işini halledecektir ve siz de sabrınızın meyvesini göreceksiniz.

Bundan sonra kâfirlerin âhiret akidesiyle ilgili cahilâne düşünce ve kavramlarına temas edilmiştir. Onlar diyorlardı ki, "hayat sadece bu dünyada vardır, bundan başka bir hayat tasavvur edilemez. Bizim hayat tıpkı saat gibidir. Nasıl ki, saat çalışırken birden duruverir, bizim gece ile gündüzlerimiz de bir gün bitiverir. Ölümden sonra zaptedilecek bir ruh yoktur; dolayısıyla, bunun üflenmesiyle insanın bedeni tekrar canlanamaz. Yok, aksini iddia ediyorsan, ölmüş ve toprakz olmuş

atalarımızı uyandırıver." Yüce Allah bu tür saçma sapan itirazlara cevap olarak şu delilleri vermiştir:

Birincisi, siz böylesini büyük lâfları herhangi bir bilgiye değil sadece zan ve tahmine dayanarak söylüyorsunuz. Ölümden sonra ikinci bir hayatın olmadığını ve ruhların kabzedilmeyip yok edildiğini gerçekten biliyor musunuz?

İkincisi, Sizin bu iddianız ve kuşkunuz, dünyada ölmüş bir kişinin dirilip tekrar ayağa kalktığını görmediğinizden ileri geliyor. Sırf bu husus, ölülerin dirilip ayağa kalkındırılamaycağı gibi büyük bir iddiada bulunmanız için yeterli midir? Bir şeyin görüşünüz, gözleminiz ve de neyiminizin dışında kalması, o şeyin olmayışı hakkında bilgi sahibi olduğunuz anlamına mı gelir?

Üçüncüsü, iyi ile kötü, itaatkâr ile itaatsız, zalim ile mazlum hepsinin bir kefeye konması, akıl ve adalet kurallarına tamamen aykırıdır. Bir iyilik, iyi bir sonuç vermeyecek, bir kötülük, kötü bir sonuç vermeyecek, ne mazlumun ahı işitilecek ne zâlim yaptıklarının cezasını çekecek, aksine herkesin sonu aynı olacaktır; Allah'ın kainâtı hakkında böylesine çarpık bir düşünceye sahip olan bir kimse büyük bir hataya düşmüştür demektir. Bu kavramı, zâlim ve ahlâksız kimseler benimseyebilirler, çünkü onlar yaptıklarının kötü sonucunu görmek istemezler. Ancak Allah'ın saltanatı hâşâ kör topal bir düzen değildir, aksine adil bir düzendir ve bunda iyi ile kötü hepsinin bir kefeye konması gibi bir adaletsizlik mümkün değildir.

Dördüncüsü, âhireti inkâr etme akidesi ahlâk için çok tahrip edici ve yıkıcıdır. Bu yolu, ancak kendi nefislerinin köleleri olan kimseler seçerler ve seçmelerinin sebebi de, nefislerine kölelik etmekte tamamen serbest olmayı tercih etmeleridir. Bu inancı benimsedikten sonra, bu inanç kendilerini giderek bataklığa sürükler taa ki, ar ve haya damarları yok olur ve hidayetin tüm kapıları kendilerine kapanır.

Yüce Allah bu delilleri verdikten sonra kuvvetli bir ifade ile demek istiyor ki, "nasıl ki, siz kendi kendinize doğmamışsınız, aksine bizim doğurmamızla doğmuşsunuz ve yaşıyorsunuz; ölümünüz de kendi kendine meydana gelmiyor, aksine biz öldürünce ölüyorsunuz, ve bir gün hepiniz mutlaka bir araya getirileceksiniz ve hesap vermek zorunda kalacaksınız. Bu gerçeği bugün kendi cehaletiniz ve aptallığınızdan

dolayı kabul etmiyorsanız etmeyin, zamanı gelince kendi gözlerinizle göreceksiniz ki, siz Rabbinizin huzurundasınız; amel defteriniz mükemmel bir şekilde hazırlanıp mahkemeye sunulmuştur ve yaptığınız en ufak şey orada yazılıdır. O zaman siz anlayacaksınız ki, âhiret inancını reddetmeniz ve bunu alaya almanız size ne kadar pahalıya mal olmuştur."

EL-CÂSİYE SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 37 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Hâ, Mîm. Bu Kitab'ın indirilişi, Gâlib, Kâdir ve Hakîm olan Allah'tandır.[1] Muhakkak göklerde ve yerde, mü'minler için âyetler ve ibretler vardır.[2]

Açıklamalar

1. Bu, sûrenin kısa girişidir. Bundan okuyucu ve dinleyiciler iki konuda uyarılmıştır: (1) Bu Kitap, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın kendi eseri değildir, aksine Cenab-ı Hak tarafından ona indirilmiştir. (2) Bunun indiren Allah Gâlib, Kâdir ve Hakîmdir. Yüce Allah'ın Gâlib veya Güçlü olması, insanın, O'nun emirlerine itaatsızlık etmemesini gerektirmektedir; çünkü itaatsız bir insan O'nun gibi Güçlü ve her şeye Kâdir birinin pençesi ve cezasından kurtulamaz. Yüce Allah'ın Hakîm yani hikmetli ve akıllı olması, insanın yine bütün kalbi, gönül rızası ve metanetiyle O'nun emir ve kanunlarına uymasını gerektirmektedir;

çünkü O'nun herhangi bir öğretisi, emri, kanunu ve kuralının yanlış, uygunsuz, gereksiz, zararlı veya akla ve mantığa aykırı olmasına imkan yoktur.

2. Kısa girişten sonra konuşmanın bu şekilde başlamasından, arka planda Mekkelilerin Hz. Peygamber'in tebliğ ve dâvetine karşı yaptıkları itirazların bulunduğu anlaşılmaktadır. Mekkeliler diyorlardı ki, şimdiye kadar yüz sürdüğümüz büyük insanların dergahlarının birer hiç olduğu ve hakimiyetin sadece tek Allah'a ait olduğu gibi büyük bir şeyi bu adamın söylediklerine dayanarak nasıl kabul edebiliriz? Bunun üzerine kendilerine deniliyor ki, hangi gerçeği kabul etmeniz için size çağrı yapılıyorsa, onun doğruluğunun belirtileri bu dünyada ve kâinatta her tarafta vardır. Gözünüzü açın ve görün ki, hem kendi vücudunuzda hem çevrenizde öyle işaretler ve alâmetler vardır ki, bunların hepsi bütün bu kainâtın tek bir Allah'ın eseri olduğunu ve O'nun tek başına bunu idare ettiği, işlettiği ve sahibi olduğunu kanıtlamaktadırlar. Zâten bu dünya ve gökler arasındaki âyet ve işaretler ne dir? ve kimindir? sorusunun sorulmasına gerek yoktu. Çünkü, asıl kavga müşriklerin Allahü Tealâ'nın yanısıra diğer tanrılar ve mabudları kabul etmeleri ve tapmalarında ısrar etmeleri üzerine yapılıyordu; halbuki, Kur'ân-ı Kerim, Allah'tan başka kimsenin tanrı veya mabud olamayacağını vurgulamaktaydı. Onun için, açıkca ifade edilmezse de âyet ve ibret kelimelerinin cümlede geçtiği mevki ve şeklinden tevhid'in doğruluğu ve şirkin iptalını gösteren işaretler olduğu anlaşılmaktadır.

"Mü'minler için âyetler ve ibretler vardır" demenin anlamı da şudur: "Gerçi bu âyetler ve ibretler tüm insanlar içindir, fakat bunları gördükten sonra doğru sonuca ve karara ancak iman etmeye meyilli kimseler varabilir. Hayvanlar gibi yaşayan gaflet içindekiler ve hiçbir şeyi kabul etmemeye kararlı olan inatçı kimseler için ise bu âyet ve ibretlerin var olup olmaması önemli değildir. Bir çiçek bahçesinin renkliliği, canlılığı ve güzelliği ancak gözleri olanları cezbedebilir; gözü kör olan biri ise bu renklilik, canlılık ve güzelliğin farkında olamaz; daha doğrusu çiçek bahçesinin varlığı bile onun için bir anlam taşımaz.

وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ
آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ

اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ
الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

4-6: Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde dağıttığı her bir canlıda, tasdik edecek bir kavim için ibretler vardır.[3] Gece ile gündüzün farkında;[4] Allah'ın gökten, kendisi ile ölümünden sonra arzı dirilttiği[5] rızkı[6] indirmesinde ve rüzgarları çevirmesinde[7] de aklını kullanan kavim için ibret vardır. Bunlar, sana, hak olarak okuduğumuz Allah'ın âyetleridir. Artık, Allah'ın âyetlerinden sonra hangi söze inanırlar?[8]

Açıklamalar

3. Yani, her şeyi inkâr etmeye karar vermiş veya daima şüphe ve tereddüdün çıkmaz sokaklarında ve labirentinde dolaşmayı tercih etmiş kimselerin meselesi başkadır; ama kalb ve zihinlerinin kapısı doğruya ve güzele kapalı olmadığı kimseler, bizzat kendi yaratılışları, vücutlarının yapısı ve yeryüzünde bulunan türlü çeşit hayvanlara bakarak düşünecek olurlarsa, öylesine sayısız âyet ve işaretler göreceklerdir ki, bütün bunların bir tanrı olmaksızın vücuda geldiği veya bunların yapımında birden fazla tanrının görev aldığı'da en ufak bir şüphe ve tereddüde yer yoktur. (Açıklamalar için bkz. el-En'am, dipnot 25-27, en-Nahl, dipnot: 7-9, el-Hacc, dipnot: 5-9, el-Mü'minun, dipnot: 12-13, el-Furkan, dipnot: 69, eş-Şuara, dipnot: 57-58, en-Neml, dipnot: 80, er-Rûm, dipnot: 25-32, 79, Fussilet, dipnot: 14-18, Yasin, âyetler: 71-73, ez-Zümer, âyet: 6, el-Mümin, dipnot: 97, 98, 110).

4. Gece ile gündüz arasındaki fark şu itibarla bir işaret ve ibret vardır: Her ikisi düzenli bir şekilde birbiri ardından gelirler; ayrıca, ikisinden biri aydınlık, diğeri karanlıktır. Buna ilâveten, belli bir süreye kadar gayet düzenli bir şekilde gün kısalıyor gece ise uzuyor, taa ki, ikisinin süresi eşit oluyor; daha sonra gün giderek büyüyor, gece ise azalıyor, taa ki, ikisi gene eşit bir düzeye geliyor. Gece ile gündüz arasındaki bu farklılıklar ve bunlara bağlı akıllıca düzenlemeler ve sa-

yısız yararları, açıkca gösteriyorlar ki, güneş ile yeryüzü ve içindeki tüm varlıkların Yaratıcısı tektir ve bu iki küreyi tek ve güçlü bir Hükümdar dengeli bir biçimde idare etmektedir; bu hakimiyet ve iktidar da kör, topal veya akılsız değil, aksine son derece hikmetli bir iktidardır ve bu iktidar çok ince hesaplarla, bu dünyayı türlü çeşit bitkiler ile hayvanlar ve insanlar biçiminde yarattığı mahlûklarına uygun ve elverişli hale getirmiştir (Açıklamalar için bkz. Yunus, dipnot: 65, en-Neml, dipnot: 104, el-Kasas, dipnot: 92, Lukman, âyet: 29, dipnot 50, Yasin, âyet: 37, dipnot: 32).

5. Açıklama için bkz. el-Mü'minun, dipnot: el-Furkan, dipnot: 62-65, eş-Şuara, dipnot 5, en-Neml, dipnot: 73-74, er-Rûm, dipnot: 35-73, Yasin, dipnot: 26-31).

6. Burada, cümleden de açıkça anlaşılacağı gibi, "rızık"tan yağmur kastedilmiştir.

7. "Rüzgarları çevirmesinden" değişik zamanlarda dünyanın çeşitli bölgelerinde ve değişik yüksekliklerde, iklimin değişmesine sebep olan rüzgârların esmesi kastedilmiştir. Yani dikkat edilmesi gereken sadece, yeryüzünü adeta bir yorgan gibi kaplayan ve içinde yaşayan tüm mahlûkların nefes almaları için lâzım olan ve ayrıca dünyadaki tüm canlıları birçok semavi âfetlerden koruyan unsurlar bulunan rüzgarlar değildir. Bu rüzgarların üst atmosferde sabit kalmayıp zaman zaman değişik biçimde esmeleri, bazan soğuk, bazan da sıcak rüzgarın esmesi, bazan durması ve bazan çok esmesi, bazan yavaş, bazan hızlı esmesi ve bazan da bir kasırgaya dönüşmesi, bazan havanın kuru, bazan yaşlı olması, bazan yağmur getiren bazan da yağmuru uzaklaştıran rüzgarların esmesi de dikkate değerdir. Bu türlü çeşit rüzgarlar körü körüne esmez; ve düzeni vardır. Bunlar gösteriyor ki, rüzgarlar belli bir sistem içinde son derece düzenli ve akıllı bir biçimde faaliyet göstermektedir ve bunlarla birçok amaçlar elde edilmektedir. Ayrıca, rüzgarlar, dünya ile güneş arasındaki değişen mesafelere göre azalan veya çoğalan soğuk ve sıcakla da yakından ilgilidirler. Üstelik, rüzgarlar hava değişiklikleri ve yağmurun dağılımıyla de yakından ilgilidirler. Bütün bunlar gösteriyor ki, ne kör topal bir doğa bütün bunları tesadüfen ayarlamıştır, ne de güneş, yeryüzü, rüzgar, su, bitkiler ve hayvanların ayrı yaratıcı ve Rabbleri vardır, aksine tek bir Allah bütün bunların yaratıcısıdır; O'nun hikmeti yüce bir gaye için bu düzeni

kurmuştur ve O'nun kudretiyle bu düzen böylesine bir düzenli bir biçimde belli bir kaide ve kanun içinde işlemektedir.

8. Yani, Yüce Allah'ın varlığı ve O'nun tek oluşunu kanıtlayan bizzat Allah'ın bu delilleri ortaya konduktan sonra da bu kâfirler iman etmiyorsa, bunlara imanın nimetine kavuşmaları için başka ne gibi mucizeler gösterilsin? Bir kişinin imanın nimetine kavuşması için Allah'ın kelâmı son bir hüccettir. Ve görülmez bir gerçek hakkında en tutarlı ve inândırıcı deliller Kur'ân-ı Kerim'de zaten verilmiştir. Bundan sonra da biri inkâr yolunu seçiyorsa, seçsin. Onun inkârıyla gerçek elbette değişmeyecektir.

وَيْلٌ لِّكُلِّ
أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ۝٧ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ
يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٨ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا
أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٩

7-9: Her bir günahkâr müfteriye, şiddetli azab olsun. Kendisine okunan, Allah'ın âyetlerini işitir ve sonra onları işitiyormuş gibi kibrinde ısrar eder.[9] Onu acıklı azab ile müjdele. Âyetlerimizden bir şeye muttali olduğunda onu eğlence edinir. Onlar için, zelil edici azab vardır.[10]

Açıklamalar

9. Başka bir deyişle, Allah'ın âyetlerini iyiniyet ve açık kaplilikle işitip bunları ciddi bir şekilde düşünen ve inkâr etmeyi peşinen karar vermiş ve herhangi bir şekilde kafasını yormadan bu âyetleri dinlemeden önceki kararından vazgeçmeyen arasında elbette ki büyük fark vardır. İlk bahsedilen kişi bu âyetleri dinledikten hemen sonra iman etmiyorsa, bu demek değildir ki, kendisi kâfir olarak kalmak istiyor; aksine, o her bakımdan emin olmak istiyor ve daha çok bilgiler edinmek istiyor. Demek ki, böyle bir kişi bugün iman etmiyorsa, yarın kendisini tam olarak tatmin edecek bir söz veya ibare dinleyince derhal iman edecektir. Ancak ikinci kategorideki kişi İlâhi âyetleri işittikten sonra da iman etmeyecektir; çünkü o kalbinin kapılarını bu gibi şeylere daha

önceden kapatmıştır. Bu tutum içinde olanların şu üç belirgin özelliği oluyor: (1) Yalancı olurlar, bu nedenle de doğruluk onları cezbetmez; (2) Karaktersiz olurlar; bu nedenle, kendilerine bir takım ahlâk kuralları getiren herhangi bir öğreti veya eğitimi kabul etmezler; (3) Kibirli ve çok bilmiş olurlar; her şeyi bildiklerini ve bu nedenle kimsenin kendilerine bir şey öğretemeyeceğini sanırlar; Dolayısıyla, kendilerine okunan veya dinletilen âyetleri kafa yormaya değer saymazlar ve dinleseler de dinlemez gibi olurlar.

10. Yani, bu insanlar bu bir tek âyeti alaya almazlar, aksine tüm âyetlerle dalga geçerler. Örneğin, Kur'ân-ı Kerim'de bir şeyden bahsedildiğini duyunca, bunu basit ve sade bir şekilde kabul etmekten kaçınırlar; alay konusu yapmak için bunda mutlak bir eksiklik veya çarpıklık aramaya çalışırlar ve alaya aldıktan sonra şöyle derler: "Aman, bu adam (Hz. Muhammed) her gün yeni bir mesele ortaya atıyor; bize her gün acayip acayip şeyler söylüyor; meselâ bakın, filan âyette filan şeyler söylemiştir ve filân âyetin komikliğine de diyeceğimiz yoktur..."

مِنْ وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ ۖ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا
شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَآءَ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَٰذَا
هُدًى ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

10-11: Ötelerinde Cehennem var.[11] **Ne kazandıkları şeyler ve ne de Allah'tan başka veli[12] edindikleri, kendilerinden azabı def'etmeye yaramaz. Onlara büyük bir azab vardır. Bu Kur'ân hidayet rehberidir. Rabblerinin âyetlerini inkâr edenlere ise, en şiddetlisinden acıklı bir azap vardır.**

Açıklamalar

11. Asıl ifade şöyleder: "min-varâihim Cehennumu". "Varâ" kelimesi, Arapça'da, ister arkasında ister önünde olsun, insanın gözünden uzak olan her şey için kullanılır. Bu bakımdan bu cümlenin ikinci bir tercümesi şöyle olabilir: "Arkalarında Cehennem var." Eğer ilk tercümeyi tercih edersek, anlamı şu olur: "Bu aptallar önlerindeki yolda hızla koşmaktadırlar ve ilerde Cehennem'e düşeceklerinden haberleri yoktur." İkinci tercümeyi tercih edersek, anlamı şu olur: "Bu

akılsızlar âhireti düşünmeden şirret ve ahlâksızlıklarına devam etmektedirler ve Cehennem'in arkalarında olduğundan habersizdirler; yani sonları Cehennem ateşinde yanmaktır."

12. Burada "veli" kelimesi iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, tanrı, tanrıça ve yaşayan ya da ölü dini önder. Mekkeli müşrikler zannediyorlardı ki, kim bunları veli, dost ve arkadaş edinirse, âhirette onun işi tamamdır. Dünyada her ne halt yapmışsa yapmış olsun, öbür dünyada bu veliler ona aracı olacaklar, onun için Allah nezdinde şefaatte bulunacaklar ve Allah da onu cezalandırmayacaktır. İkincisi, bazı insanların kendilerine önder ve örnek olarak seçtikleri toplum ve politikanın ileri gelenleri, siyasi lider, devlet erkânı ve yetkililer. Bunlara aşırı derecede bağlı olanlar kendilerini körü körüne lider kabul ederler, tüm emirlerine uymak ve isteklerini yerine getirmek için can atarlar, ve onları hoş tutmak için Yüce Allah'ı bile kızdırmak ve küstürmekten çekinmezler. Bu âyet işte bu tür insanları uyarmakta, bu yanlış tutum ve davranışları sonucunda öbür dünyada Cehenneme gitmeleri sözkonusu olunca bu sözde lider, veli, dost ve arkadaşlarından hiçbirinin kendilerini koruyamayacağına işaret etmektedir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, eş-Şura sûresi, dipnot: 6)

اَللّٰهُ الَّذِیْ سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِیَ الْفُلْكُ فِیْهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا
مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۲﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا مِّنْهُ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۳﴾

12-13: Allah, şükredesiniz diye, kendi emri içinde gemilerin yürümesi13 ve fazlından nasib aramanız için[14] size denizleri musahhar kıldı.[15] O, göklerde ve yerdekilerin tamamını, kendi tarafından[16] sizin hizmetinize verdi. Bunda, tefekkür eden bir kavim için âyetler ve ibretler vardır.[17]

Açıklamalar

13. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-İsra, dipnot: 83, er-

Rûm, dipnot: 69, Lukman, dipnot: 55, el-Mü'min, dipnot: 110, eş-Şura, dipnot: 54.

14. Yani, denizde ticaret, balıkçılık, gemicilik ve diğer yollardan helâl rızık elde etmeye çalışın.

15. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, İbrahim, dipnot: 44, Lukman, dipnot: 35.

16. Bu cümlenin iki anlamı vardır: Birincisi, Yüce Allah'ın bu bağışı, tebalarından alıp yine tebalarının bir kısmına veren dünyadaki hükümdarlar ve yöneticilerin bağışı gibi değildir; aksine, bu kainâtın bütün her şeyini Allahu Teâlâ yaratmış ve tarafından insanlara ihsan etmiştir. İkincisi, ne bu nimetlerin yaratılması ne de bunların insanların emrine ve tasarrufuna verilmesinde Allah'a kimse ortak olmuştur; aksine, bütün bunların yaratıcısı Allah'tır ve O, kendi lütfuyla bunları insanlara vermiştir.

17. Yani, Yüce Allah'ın bu nimetleri insanlara vermesi, bütün imkân ve kaynakları onlara musahhar kılması ve yararlı hale getirmesinde, düşünenler için sayısız işaret, ibret ve dersler vardır. Bu işaretler ve ibretlerden anlaşılıyor ki, yerden göğe kadar kainattaki tüm eşya ve güçlerin yaratıcısı, sahibi, planlayıcısı, düzenleyicisi ve yöneticisi tek Allah'tır ve O, bütün bunları tek bir kanuna tabi kılmıştır. Ve aynı Allah insanların Rabbidir, çünkü O kudreti, hikmeti ve rahmetiyle bütün bu eşya ve güçleri insanların hayatı, ekonomisi, sosyal yaşantısı, refahı, rahatı, gelişmesi ve medeniyet ile kültürünün dalbudak sarması için yararlı ve elverişli hale getirmiştir. Ve yine o tek Allah, insanların kulluk, teşekkür ve minnetlerine layıktır. Bu şeref ve hak, ne bu eşya ve güçlerin yaratılmasında ne de bunların insanlara musahhar edilmesinde herhangi bir payı olmayan başka varlıklara ait olamaz.

قُل لِّلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ
قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ

فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾

14-16: (Habibim) Mü'minlere de ki: "Allah'tan kötü günlerin geleceğini düşünmeyen ve inanmayanları[18] bağışlasınlar. Çünkü (Allah) her kavme kazandıklarının karşılığını verecektir.[19] Sâlih amel işleyen, kendi lehine; kötülük eden de kendi aleyhine fenalık eder. Sonra hepiniz Rabbinize döndürülüp götürüleceksiniz. Gerçekten biz, İsrail oğullarına Kitab, hüküm[20] ve peygamberlik vermiş, onları pak rızıklarla rızıklandırmış hem de onları âlemlerin üstüne faziletli kılmıştık.[21]

Açıklamalar

18. Asıl ifade şöyledir: "el-lazina Lâ yercûna ayyam-Allahi". Bunun sözlük tercümesi şöyle olur: "Allahın günlerini beklemeyenler". Ancak Arapça deyimlere göre bu gibi durumlarda "günler" deyince, sadece günler değil, önemli ve tarihi günler anlamı çıkar. Örneğin, "Ayyamü'l-Arab" deyimi, daha sonraki nesillerin yüzyıllarca anımsadıkları Arap tarihinin, önemli olayları ve Arap kabileleri arasında meydana gelen uzun süreli kanlı savaşları için kullanılır. Burada ise, "ayyam-ullah" veya "Allah'ın günlerinden" bir kavme Allah'ın gazabının indiği ve kötü amelleri dolayısıyla mahvedildiği kötü ve ibret verici günler kastedilmiştir. İşte bu noktayı gözümüzün önünde bulundurarak biz bu cümleyi şöyle tercüme ettik: "Allah'tan kötü günlerin geleceğini düşünmeyenler veya bu konuda herhangi endişeleri bulunmayanlar". Yani bu insanlar hiçbir zaman yaptıkları kötü şeyler için cezalandırılacaklarını akıllarının ucuna bile getirmiyorlar ve bu gafletleri yüzünden baskı ve zulümlerini artırdıkça artırıyorlar.

19. Müfessirler bu âyetin iki meali olduğunu belirtmişlerdir ve âyetin kelimeleri bu her iki anlamı kapsamaktadır:

Birincisi, iman sahipleri, bu zâlim topluluğun baskı ve zulmünü görmezlikten gelsinler ki, Yüce Allah kendilerine, sabır, tahammül ve dürüstlüklerinin karşılığını ve Allah yolunda uğradıkları hakaret ve çektikleri eziyetin ödülünü versin.

İkincisi, iman sahipleri bu topluluğu görmezlikten gelsinler ki, Allahü Tealâ kendisine, yaptıkları haksızlık, hakaret ve zulmün cezasını versin.

Bazı müfessirler bu âyeti "mensûh" yani iptal edilmiş veya geçersiz olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre bu âyette yer alan emir, müslümanlara savaşma izni verilinceye kadar geçerliydi; savaşma izni verildikten sonra bu emir kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Ne var ki, âyetin sözlerine dikkat ettiğimizde iptal edilmesiyle ilgili iddianın doğru olmadığını görüyoruz. "Bağışlasınlar" kelimesi, bir veya birkaç kişinin kendilerine yapılan haksızlık ve tecavüze cevap veremeyişleri gibi bir durumda kullanılmaz. Aksine, sözkonusu kişi veya kişilerin cevap verme gücüne ve fırsatına sahip olmalarına rağmen sabır ve metanetle ve âlicenaplıkla hareket etmeleri ve karşıdakilere merhamet gösterdikleri veya onların yaptıklarını görmezlikten gelmeleri anlamı çıkar. "Bağışlasınlar" kelimesinin kullanılması göteriyor ki, iman sahiplerinin, intikam alma gücüne sahip olmalarına rağmen, Allah'tan korkmamaları yüzünden ahlâk ve insanlığın bütün sınırlarını aşarak haddinden fazla cesûr olanların haksızlık ve tecavüzlerine cevap vermemeleri istenmiştir. Bu emrin, müslümanlara savaşma izni verildiği âyetlerle çelişir herhangi bir tarafı yoktur. Savaşma izni, bir müslüman devletin, kâfir bir millete karşı savaş ilan emesi için makul ve geçerli bir sebep bulmasıyla ilgilidir. Bağışlama veya merhamet gösterme emri ise, iman sahiplerinin Allah'tan korkmayan kimselerle karşı karşıya bulundukları ve bu kimselerin onlara kendi dil, kalem ve davranışlarıyla türlü çeşit baskı, haksızlık, işkence, hakaret, tecavüz ve zulüm yaptıkları durumlarla ilgilidir. Bu emrin amacı, müslümanların, bulundukları yüksek mevkiden, bu alçak ve ahlâksız insanların seviyesine inip onların yaptıkları her pis şeye cevap vermelerinden sakınmalarını sağlamaktır. Bir itiraza, suçlamaya, tecavüze ve karalamaya, doğruluk, dürüstlük ve tutarlığın sınırları içinde kaldığı sürece cevap vermek elbette ki yerinde ve gerekli bir harekettir; ama bu görgü sınırları ve ahlâk kuralları nerede aşılıyorsa orada derhal susmalı ve meseleyi Cenab-ı Hakk'a havale etmeli. Eğer müslümanlar kendileri düşmanlarıyla hesaplaşmak istiyorlarsa, Allah kendi meselelerini kendi halletmelerine izin verecektir. Yok, düşmanlarının yaptıklarını görmezlikten geliyor ve affediyorlarsa, Allah zâlimlere nasıl davranacağını çok iyi biliyor; onları hakettikleri şekilde

cezalandıracağı gibi, müslümanlara da sabır ve tahümmülerinin karşılığını verecektir.

20. Burada "hüküm"den üç şey kastedilmiştir: (1) Kitabı bilmek ve dini anlamak (2) Kitabın amacı doğrultusunda hareket etme hikmeti (3) Her konuda doğru karar verme kabiliyeti.

21. Bu demek değildir ki, Allah İsrailoğullarını dünyadaki bütün milletlerden her zaman için üstün kılmıştır; aksine Allahü Tealâ o çağda, Kitabullahı bilsinler ve Allaha tapılmasının bayraktarı olsunlar diye kendilerini tebliğ için seçmişti.

وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ
ٱلْأَمْرِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا
بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ
يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ
أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا۟ عَنكَ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ
وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾
هَٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾

17-20: Onlara din hususunda açık deliller vermiştik. Onlar, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ihtilâfa düştüler.[22] Şüphesiz Rabbin, kıyamet gününde, onların ihtilâf ettikleri şeyler hakkında, hükmünü verecektir. Sonra (Ey Habibim) seni de dinden bir şeriat üzerine görevli kıldık.[23] Öyle ise ona tabi ol. Bilmiyenlerin arzu ve isteklerine tabi olma. Çünkü onlar, Allah'tan sana gelecek olan hiç bir şeyi senden geri çevirmezler.[24] Muhakkak zâlimler birbirlerinin dostudurlar. Allah ise muttakîlerin dostudur. Bu Kur'ân, insanlara kurtuluş yolu gösterendir. İman eden kavim için de, hidayet rehberi ve rahmettir.[25]

Açıklamalar

22. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 230, Âl-i İmran, dipnot: 17-18, eş-Şura, dipnot: 22-23.

23. Demek ki, daha önce İsrailoğullarına verilen görev şimdi sana verilmiştir. İsrailoğulları ilmi ve hidayet yolunu bulmalarına rağmen kişisel çıkarları ve kısır çekişmeleri yüzünden öylesine büyük kavgalara tutuştu ve öyle sayısız grup ve mezhepler oluşturdular ki, dünya milletlerini Allah yoluna çağırmaktan âciz kaldılar. Şimdi Ey Nebi, aynı dinin doğru ve dümdüz yolunun başına getirilmişsin ki, İsrail oğullarının hem yarıda bıraktığı hem de ifa etmeye kabil olamadığı hizmet veresin. (Daha çok açıklamalar için bkz. eş-Şura, ayetler: 13-15, dipnotlarla beraber; 20-26).

24. Yani eğer sen onları memnun etmek için Allah'ın dininde değişiklikler yaparsan; bunun için Yüce Allah'a hesap vermek zorunda kalacaksın ve hesaplaşma sırasında bu adamlar seni korumayacaktır.

25. Yani, bu Kitap ve Şeriat dünyanın tüm insanlarına, Hak ile Bâtıl arasındaki farkı apaçık ortaya koyan ışığı sağlar. Ne var ki, bundan hidayeti ancak bunun doğruluğuna inananlar bulabilir ve ancak onlar için rahmet olabilir.

أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ
سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

21: Kötülük[26] işleyip duranlar, kendilerini iman eden ve sâlih ameller işleyenler gibi mi yapacağımızı, onların dirim ve ölümlerinin aynı olacağını mı zannederler? Ne fena hüküm veriyorlar.[27]

Açıklamalar

26. Tevhide dâvetten sonra burada âhiret konusuna değiniliyor.

27. Bu, âhiretin mutlaka olacağına dair verilen ahlâkî bir delildir. Ahlâkın temel bir kuralı vardır: Hayr ile şer veya iyi ile kötü hiçbir zaman bir olamazlar. İyilik yapanlara iyi mükafât, kötülük yapanlara da ağır ceza verilmesi gerekmektedir. Çünkü, bu fark olmazsa ahlâk diye bir kavram kalmaz. İyilik yapan bir kişinin cezalandırıldığını veya bu-

nun tam aksine, kötülük yapan bir kişinin ödüllendirildiğini düşünün. Böyle bir durumda kimse de iyilik yapma hevesi veya kötülüklerden sakınma hissi kalır mı? Allah'ın yarattığı kainâtta ve dünyada böyle bir şey serbest bırakılırsa, adalet, suç, ceza, hikmet, akıl, mantık ve faziletten söz edebelir mi? Dünyada günah işleyen ve kötülük yapanlar tabii ki, herhangi bir yargı ve cezanın olmamasını isterler. Çünkü ceza korkusu onların keyfini kaçırır. Fakat, Cenab-ı Allah'ın hikmeti ve adâleti böyle bir şeye imkân bırakmaz. İyinin de kötünün de, aynı muameleyi görmesine Allah'ın kuvveti, kudreti ve hikmeti razı olmaz. İyi, dürüst, sâlih ve fedakâr bir mü'minin, bu dünyada kendisinde hakları olanların hakkını verdiğini, başkalarının haklarını gaspetmediğini, dünyanın bir çok nimet ve lezzetinden mahrum kaldığını ve sadece âhiret için sermaye topladığını gören Yüce Allah, onun takdirsiz ve mükafâtsız kalmasını istemez. Aynı şekilde, ne Allah'ın ne kullarının haklarını veren, aksine onlara haksızlık ve zulüm eden, hep kendi kişisel çıkarları ve yararı için çalışan iki eliyle dünya nimetlerini toplayan, helâl ile haram gözetmeksizin her türlü kirli işler çeviren, ahlâksızlık yapan, zevk ve sefası için her türlü günah işleyen birinin bütün bu marifetleri gözardı mı edilecektir? Cenab-ı Allah buna izin verirse bundan daha büyük bir adaletsizlik ve insafsızlık olabilir mi? (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, dipnot: 9-10, Hûd, dipnot: 106, en-Nahl, dipnot: 35, el-Hacc, dipnot: 9, en-Neml, dipnot: 86, er-Rûm, dipnot: 6-8, Sâd, âyet 28, dipnot: 30).

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ
وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

22-23: Allah, gökleri ve yeri adaletle yarattı[28] ki, herkese kendi kazandığı ile mükafât ve ceza versin. Onlara asla zulmedilmez.[29] Havasını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün ya.[30] Allah, onu bir ilim üzerine şaşırtmış,[31] kulağını ve kalbini mühürleyip, gözüne de bir perde çekmiştir.[32] Artık onu, Allah'tan başka kim hidâyet edebilir? Hâlâ düşünmez misiniz?[33]

Açıklamalar

28. Yani, Cenab-ı Allah göğü, yeri ve bütün kainâtı sırf eğlence olsun diye yaratmamıştır; aksine bunların ardında büyük bir gaye ve anlam vardır. Dünyada bazı kimseler büyük haksızlığa uğramış olabilir, buna karşılık bazı kimseler haketmedikleri nimete, şan-şöhret ve zenginliğe kavuşmuş olabilirler. Fakat, bu dünyadaki hayat bir ölçü veya kıstas değildir. Bununla her şey bitmiyor. Asıl adalet ve insaf âhirette gerçekleşecektir ve orada her şey yerli yerine oturacaktır. Kimse kimsenin hakkını yemeyecek, iyiler mağdur olmayacak ve kötüler haksız kazanç elde edemeyeceklerdir. Allah'ın düzeninde, O'nun verdiği yetkiler, imkanlar ve kaynakları doğru kullanıp iyi amel işleyenler ile bunları kötü kullanıp zulüm ve fesadı yaratanların öldükten sonra toprak olmaları ve bundan sonra başka bir hayatın olmayacağı ve yaptıkları iyi amellerin iyi sonucu ve kötü amellerin kötü sonucunun ortaya çıkmayacağı tasavvur edilemez. Çünkü, böyle bir şey olursa bu kainât elbette ki, akıllı bir yöneticinin yarattı anlamlı ve belli bir amacı olan bir düzen değil, bir çocuğun oyuncağı olur. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 46, Yunus, dipnot: 11, İbrahim, dipnot: 26, en-Nahl, dipnot: 6, el-Ankebut, dipnot: 75, er-Rûm, dipnot: 6).

29. Bu bağlamda bu cümlenin açık anlamı: "Eğer iyi ve dürüst insanlar yaptıkları iyi amelin karşılığını bulamazlar ve zâlimler, zulümlerinden dolayı cezalandırılamaz ve mazlûmların dertlerine çare bulunamazsa, bu bir zulüm olur"dır. Allah'ın saltanatında böyle bir zulüm yapılmaz; aynı şekilde Allah'ın mahkemesinde zulmün bir başka yönü, yani, iyi bir insanın hakkettiği ödülü az ve eksik alması veya kötü bir insanın, hakkettiği cezadan daha az ceza alması da görülmez.

30. "Heva veya nefsi kendine ilâh edinmek"ten bir insanın kendi nefis, istek ve arzusunun kölesi olması kastedilmiştir. Böyle bir durumda bir insan ne zaman canı ne istiyorsa Allah haram kılmışsa bile onu yapar ve canı istemiyorsa, Allah farzetmişse bile, onu yapmaz. Bir

insan böyle bir şekilde birine itaat etmeye başlarsa demektir ki onun Rabbi veya mabûdu Allah değil, ister ağızıyla İlah ve Mabûd desin veya demesin ve putunu yapıp ona tapsın veya tapmasın, itaat ettiği şey veya varlıktır. Zira böylesine kayıtsız şartsız itaat zâten o şey veya varlığın mabud olması için kâfidir ve fiili şirkten sonra bir kişi sırf ağızıyla kendisine mabûd demediği ve secde etmediği için şirk suçundan kurtulamaz. Bu âyetin tefsirini diğer müfessirler de bu şekild yapmıştır. İbn Cerir bu hususta şöyle demiştir: "O, nefsinin isteğini mabûd edinmiştir; nefsi ne istemişse onu yapmıştır. Ne Allah'ın haram kıldığını haram, ne de helâl kıldığını helâl olarak kabul etmiştir." Ebu Bekir Cessâs bu âyetin açıklamasını şöyle yapmıştır: "O, nefsinin isteğine tıpkı Allah'a itaat eder gibi itaat etmiştir." Zemahşeri'nin açıklaması şöyledir: "O, nefsinin kölesidir, nefsi onu nereye çağırıyorsa oraya gidiyor; O nefsine, bir kişinin Allah'a kulluk ettiği gibi kulluk eder". (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Furkan, dipnot 56, Seb'e sûresinin tefsiri, dipnot: 63, Yasin, dipnot: 53, eş-Şura, dipnot: 38).

31. Arapça ifade şöyledir: "Adallahû-llahu alâ ilmin". Bu kelimelerin bir anlamı şu olabilir: "O şahıs âlim olmasına rağmen Allah tarafından sapıklığa atılmıştır, zira o kendi nefsinin kölesi olmuştu". Bunun başka bir anlamı da şu olabilir: "Yüce Allah, o şahsı, kendi nefsinin isteğini kendine mabud edindiği konusundaki ilmine dayanarak sapıklığa atmıştır."

32. Yüce Allah'ın bir insanı doğru yoldan uzaklaştırması, şaşırtması, sapıklığa atması, kulağını ve kalbini mühürlemesi ve gözüne perde çekmesinin açıklamasını biz bundan önce bu kitabın çeşitli yerlerinde yapmış bulunuyoruz. Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 10, 16, el-En'am, dipnot: 17, 27, el-A'raf, dipnot: 80, et-Tevbe, dipnot: 89, 93, Yunus, dipnot: 71, er-Ra'd, dipnot 44, İbrahim, dipnot: 6-7, 40, en-Nahl, dipnot: 110, el-İsra, dipnot: 81, er-Rûm, dipnot: 84, Fatır âyet: 8, dipnot: 16-17, el-Mü'min, dipnot: 54.

33. Bu âyetin bağlamı gösteriyor ki, ancak kendi nefislerine köle olan âhiret akidesinin kendilerine ve özgürlüklerine engel teşkil ettiğini sananlar âhireti inkâr ederler. Ahiret gibi bir emniyet sübabı ortadan kalkınca bunlar tamamıyla kaygısız ve vurdumduymaz olurlar. Ahireti inkâr ettikten sonra hiçbir sınır ve engel tanımazlar ve kötülüklerin, ahlâksızlığın batağına battıkça batarlar. Yapamaycakları günah yok-

tur, işlemeyecekleri günah yoktur. Birilerinin hakkını yemekten çekinmezler; ellerine fırsat geçtiği takdirde hiçbir baskı ve zulüm yapmaktan kaçınmazlar. Hak, hukuk ve adalet diye bir şey tanımazlar. Olaylardan ve gelişmelerden hiçbir ders, hiçbir ibret almazlar. Hiçbir nasihat, tavsiye ve ikaz onları durdurmaz. İnatlaştıkça inatlaşırlar. Akıl ve fikirleri her zaman kişisel, maddi ve süfli arzu ve ihtiraslarının tatmini yönünde çalışır. Bütün bunlar gösteriyor ki, âhiret akidesinin inkârı insan ahlâkı için bir zehirdir ve son derece tehlikelidir. İhsanı insanlık çerçevesine oturtan ve bu çerçeve içinde kalmasını sağlayan şey ileriye dönük düşünce ve hedefidir. Eğer bir insan, bir gün Allah'ın huzuruna çıkarak yaptıklarının hesabını vereceğini düşünüyor ve bu yargılama ve hesaplaşmadan yüzünün akıyla çıkmasını hedefliyorsa, elbette ki, kendi ahlakına ve hareketlerine çekidüzen vercektir. Ancak böyle bir düşünce ve amaç yoksa, en bilgili, kültürlü ve uygar insanlar bile birer hayvandan beter olurlar.

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا
يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

24: Onlar: "Hayat, ancak bu dünya hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi, dehirden (sürekli zaman) başkası helâk etmez" dediler. Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar, bilmeyerek ve zan ile söylüyorlar.[34]

Açıklamalar

34. Yani hiçbir bilim dalı veya araştırma, bu dünyadan sonra başka bir dünyanın bulunmadığını ispatlayamamıştır. Hiçbir bilgi kaynağı ve tecrübe, insanın ruhunun Allah'ın emriyle değil, zaman süreci içinde ve tabiat kanunlarına göre kabzedildiğini ve insanların öldüğünü gösterememiştir. Âhiret fikrinin münkirleri, bilime ve gerçeklere dayanarak değil, sadece zan ve tahminlere göre bu tür iddia ve iftiralarda bulunurlar. Eğer bilim ve gerçeklere dayanarak bir şey söyleyecek olurlarsa, ancak şöyle diyebilirler: "Vallahi, bu hayattan sonra başka bir hayatın bulunduğunu bilmiyoruz." Onlar asla, "bu hayattan sonra başka bir hayatın olmadığını çok iyi biliyoruz ve bundan eminiz" diyemezler. Aynı şeklide bu âhireti inkâr edenler, insanın canının Allah ta-

rafından alınmayıp, tıpkı bir makina veya saat gibi arızalanıp yok olduğu konusunda bilimsel kanıtlar sunamazlar. En fazla söyleyebilecekleri şey şu olabilir: "Doğrusunu sorarsanız, biz ikisi hakkında tam bilgiye sahip değiliz". Şimdi her iki durum da şüpheli olduğu için âhireti inkâr edenler neden hep âhiret aleyhinde karar verirler? İnsanın bilgisi, insanların öldükten sonra dirildikleri, canın melekler tarafından alınacağı ve insanların tabiattaki diğer canlılar ve cansızlar gibi kendi kendine öldükleri konusunda kesin bir delil sunamıyor ve hiçbir şeyi yüzde yüz garanti ile söyleyemiyorlarsa, neden oylarını hep bu dünya ve buradaki hayattan yana kullanıyorlar? Bu, onların ciddiyet, metanet ve samimiyetle değil, sadece nefis ve hislerine göre hareket ettiklerini göstermiyor mu? Onlar bu dünyadan sonra başka bir dünya ve yargılanma ile cezalandırılmanın olmamasını diledikleri için böyle düşünüyorlar. Yani, onlar inanmak istediklerine inanıyorlar ve ona göre hareket ediyorlar.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا
بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ
إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

25-26: Kendilerine açık açık âyetlerimiz okuduğunda,[35] onların delilleri ancak "Eğer sözünüzde doğru iseniz haydi babalarımızı getirin"[36] demek olur. De ki, "Sizi, Allah diriltiyor, sonra sizi O, öldürecek.[37] Sonra yine sizi, kendisine hiç şüphe bulunmayan Kıyamet günü,[38] O toplayacaktır." Fakat, insanların çoğu bunu bilmezler.[39]

Açıklamalar

35. Yani, âhiretin imkân dahilinde oluşu konusunda kuvvetli delillerin verildiği, gerçekleşmesinin tamamen hikmet ve adaletin gereği olduğu ve gerçekleşmemesi halinde bütün bu kainât düzeninin anlamsız olacağının ifade edildiği âyetler.

36. Başka bir deyişle, onların bu garip isteğin anlamı şuydu: Kim onlara ölümden sonra ikinci bir hayatın olduğunu söylüyorsa, o mutlaka mezarlardan ölüleri diriltmeli ve kendilerine göstermeli, eğer böyle yapmıyorsa, onlar da ölülerin dirileceğine veya ölümden sonra ikinci

bir hayatın olacağına inanmazlar. Halbuki onlara kimse, bu dünyada ölülerin tek tek diriltileceğini söylememişti. Onlara söylenen şuydu: Kıyametten sonra Yüce Allah tüm insanları bir anda ve toplu halde diriltecek, dünyada yaptıklarını inceleyerek kendilerine ceza veya ödül verecektir.

37. Bu, kâfirlerin, "ölürüz, yaşarız, bu dünyada her şey kendiliğinden oluyor" gibi sözlerine verilen bir cevaptır. Kendilerine deniliyor ki, "siz tesadüfen ne yaşıyor, ne ölüyorsunuz. Size hayat veren ve sizi helak eden tek Allah'tır." Bu, kâfirlerin, "haydi, babalarımızı getirin" şeklindeki meydan okumalarına verilen bir cevaptır. Kendilerine deniliyor ki, böyle bir şey halihazırda ve tek tek olmaz, bunun için belli bir gün ayrılmıştır; o gün bütün insanlar diriltilecek ve bir araya getirilecektir.

39. Yani, aslında cehalet ve çarpık düşünce insanların âhireti inkâr etmelerine yolaçmıştır; yoksa, âhiretin olması değil, olmaması akıl ve mantıktan uzak bir şeydir. Eğer bir kişi kainat düzeni ve bizzat kendi varlığını iyice incelerse, âhiretin gerçekleşmesi konusunda hiçbir şüphesi kalmayacaktır.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ
﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَٰذَا كِتَابُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾

27-30: Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.[40] Kıyametin kopacağı günde bâtıla iman eden kâfirler hüsrana düşeceklerdir. (Habibim) Sen her ümmeti diz çökmüş bir durumda göreceksin.[41] Ve her ümmet kendi amel defterini almaya çağırılacaktır. (Onlara şöyle denecek): "Bugün, işlediğiniz şeylerin karşılığı verilecek". İşte kitabımız yüzünüze karşı hakkı söylüyor. Şüphesiz yaptıklarınızı

biz (meleklere) yazdırıyorduk.[42] İman edip sâlih amel işleyenlere gelince; Rabbleri, onları rahmetine koyacaktır. İşte bu, apaçık bir zaferdir.

Açıklamalar

40. Bağlama dikkat edilirse, bu cümlenin şu anlam taşıdığı kendiliğinden anlaşılacaktır: "Bu muhteşem kainâta hükmeden Yüce Allah'ın kudretinin, daha önce yarattığı insanları tekrar diriltmesine yetmeyeceğini düşünmek bile ahmaklıktır."

41. Yani, mahşerde öylesine dehşetengiz bir hava hâkim olacak ve Allah'ın debdebesi öylesine büyük olacaktır ki, en mağrur ve dikbaşlı kimseler bile pes edecek ve O'nun huzurunda diz çökmüş olacaklar.

42. Burada kullanılan "yazdırıyorduk" kelimesi geniş bir anlam taşımaktadır. Bu, sadece kalemle kağıda yazmak anlamına gelmez. Bu kelime "kaydettiriyorduk" anlamına gelebelir. Yani, insanların söz ve hareketleri kayda geçiriliyor; bu kayıtlar zamanı gelince aynı şekilde ortaya çıkarılabiliyor; bu metodu dünyadaki insanlar bile kullanıyorlar. Bunun, şimdiye kadar keşfedilmemiş diğer bazı yöntemleri de olabilir. Her şeye gücü yeten Yüce Allah, tabii ki bunların hepsini bilmektedir ve kullanmaya kâdirdir. Cenab-ı Allah, insanların niyet ve arzuları ile fikirlerini, söz ve hareketlerini kaydetmek için sayısız imkânlara sahiptir ve O, bütün bunları kullanabilir. Böylece, Kıyamet gününe kadar hiçbir kimsenin haberi olmadan her fert, her toplum ve her milletin amel defterleri mükemmel bir şekilde hazırlanmış olacaktır.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا
مُجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا
قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

31-32: Kâfirlere ise (şöyle denecek): "Size, âyetlerim okunurken, büyüklük taslayıp günahkârlar güruhû olanlar siz değil miydiniz?"[43] Ve onlara: "Allah'ın va'di haktır. Şüphesiz kıyamet kapacaktır" denildiği zaman siz, "kıya-

met de ne imiş, bilmeyiz? Böyle bir şeyi zannediyoruz. Biz ona kat'î olarak inananlar değiliz"[44] dediniz.

Açıklamalar

43. Yani siz kibrinizden dolayı, Allah'ın emirlerine ve kanunlarına tabi olmayı hakaret saydınız ve zannettiniz ki, siz kulluktan çok üstün bir mevkiye sahipsiniz.

44. Bundan önce 24. âyette bahsedilen kimseler âhireti tamamen inkâr eden kimselerdi. Burada ise âhirete yine inanmayan, ancak bunu imkân dahilinde sanan kimselerden bahsedilmiştir. Görünüşte, bu iki grup arasında önemli bir fark vardır. Yani birincisi âhireti tamamen inkâr ederken ikincisi bunun mümkün olduğunu söylemektedir. Ne var ki, sonuç olarak her ikisi arasında hiçbir fark yoktur. Şöyle ki, âhireti tamamıyla reddetme ile buna kuşkuyla bakmanın ahlâkî sonuçları aynıdır. Âhirete hiç inanmayan ile azıcık inanan kişilerin düşünce ve davranışları arasında fazla bir fark olmasa gerek. Çünkü her ikisi de öbür dünyada Allah'a, yaptıklarının ve yapmadıklarının hesabını verecekleri düşüncesinde yoksun oluyorlar. Böyle bir durumda bu kişilerin yargılanma ve cezalandırılma korkusunu taşımadıkları, dolayısıyla, serbest hareket edebilecekleri gayet doğaldır. Bu dünyada bir insanın doğru ve iyi hareket edebilmesi için âhirete tam ve kâmil bir şekilde inanması gerekir. Bu hususta, ister şüphe ve kuşku , ister inkâr ve red olsun, ikisi de insanın sorumsuzca hareket etmesini önleyemez. Ayrıca, bu sorumsuzca davranış bir kişinin âhirette iyi ve sağlam bir dosya ile çıkmasını mümkün kılmadığı için, ne inkâr eden ne de âhiret fikrine şüphe ile bakanı, Cehenneme gitmekten kimse kurtaramaz.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ
الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم
مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ

الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ
الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ
الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

33-37: Onlara, işlediklerinin fenalığı açığa çıkarsa ve kendisi ile istihza eyledikleri şey kendilerini kuşatmıştır. Ve (onlara şöyle) denir: "Sizin, bugününüze kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, biz de bugün, sizi unutacağız. Yeriniz Cehennem'dir. Ve size yardımcılar da yoktur". "Bu azabın sebebi şudur: "Çünkü siz, Allah'ın âyetlerini eğlenceye aldınız. Ve dünya hayatı sizi aldattı." Bugün onlar Cehennemden çıkarılmazlar, onların mazeretleri de kabul edilmez.[46] Hamd, göklerin, yerin ve âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Göklerde ve yerde büyüklük ve azamet O'na mahsustur. O Azîzdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

45. Yani dünyada çok iyi ve iftihar edilecek özellikler olarak gördükleri kendi davranışları, alışkanlıkları, karakterleri, işleri ve meşgalelerinin, orada kötü ve yararsız olduğunu açıkça göreceklerdir. Onlar kendilerini sorumsuz ve kimseye hesap vermez kimseler haline getirip öylesine büyük bir hata işlediler ki, bütün hayatları yanlış, kapkara ve iğrenç oluverdi.

46. Bu son cümle öyle bir edâ ile söylenmiştir ki, bundan, bir efendinin emrindekilerden bazısına kızıp sert bir şekilde uyarıda bulunduktan sonra yanındakilere, "pekâlâ, bu aptallar şu cezaları çekmelidir" dediği izlenimi alınmaktadır.

EL-AHKÂF

Adı: 20. âyette geçen "İz enzera kavmehu bil-ahkâf" cümlesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin iniş tarihi, 29. ve 32. âyette bahsedilen tarihî bir olayla tesbit edilmiş oluyor. Bu âyetlerde cinlerin gelişi ve Kur'ân-ı Kerim'i dinleyip geri dönmelerinden bahsedilmiştir. Bu olay ise, hadis ve sirette yer alan rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Taif'ten Mekke-yi Muazzama'ya dönerken Nahle mevkiinde kaldığı sırada meydana gelmişti. Üzerine ittifak edilen ve tüm güvenilir tarihî rivâyetlere göre Hazreti Peygamber (s.a.v.) Hicret'ten üç yıl önce Taif'e gitmişti. Bu demektir ki, bu sûre Resûlullah'ın peygamberlik görevini üstlenmesinden sonra 10. yılın sonunda veya 11. yılın başında inmiştir.

Tarihî Arka-Plan: Nübüvvetin 10. yılı Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatının en zor yılıydı. Kureyş'in tüm kabileleri üç yıldan beri Benî Haşim ve Müslümanları boykot ediyordu ve Resûlullah ailesi ve sahabelerle birlikte Şi'b-i Ebî Talib'de[1] mahsurdu. Kureyşliler bu bölgeye giriş-çıkışları kapatmış ve her türlü yiyeceğin ulaşmasını durdurmuştu. Sadece hac mevsiminde burada mahsur kalanlar dışarıya çıkıp alışveriş yapabiliyorlardı. Ne var ki, bu zavallıları çarşı-pazara veya bir ticaret kafilesine giderken gören Ebu Leheb esnafa ve tüccarlara şöyle seslenirdi: "Bunların satın almak istedikleri eşyanın fiyatını o kadar yüksek söyleyin ki, bunlar satın alamasın. Bu eşyayı daha sonra sizden satın alırım

1. Şi'b-i Ebî Talib, Benî Haşim'in oturduğu, Mekke'nin bir semtidir. Şi'b Arapça'da iki dağın arasındaki vadiye denilir. Bu mahalle Ebû Kubeys dağının eteğinde bulunuyordu. Ebu Talib Benî Haşim'in reisiydi. Bu sebeple buna Şi'b-i Ebî Talib dendi. Bu mahalle Resûlüllah'ın doğduğu eve yakın olup, şimdi "Şi'b-i Ali" veya Şi'b-i Benî Haşim" olarak bilinmektedir.

ve siz hiçbir zarara uğramazsınız." Üç yıl süren boykot ve kuşatma Benî Haşim ile Müslümanların belini kırmıştı. Bu zor günlerde bazan öylesine acıktılar ve öylesine bitap düştüler ki ot ve yaprakları bile yemek zorunda kaldılar.

Bu sosyal boykot ve muhasaranın bitimi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz rahat bir nefes alamamıştı ki, kendisini on yıldan beri bir kalkan gibi koruyan, kötü gün dostu ve en büyük destekçisi, sevgili amcası Ebu Talib hayata gözlerini yumdu. Bu acı olay üzerine bir ay geçmemişti ki, varlığı nübüvvetin başından o zamana kadar büyük bir teselli ve güç kaynağı olan hayat arkadaşı ve can yoldaşı, Hz. Hadice (r.a.) bu fani dünyadan göçtü. Bu üst üste gelen acı ve felâketler yüzünden Resûlullah (s.a.v.) buna "Âm-ül Hüzn" (Keder ve Üzüntü Yılı") derdi.

Hz. Hadice ile Ebu Talib'in vefatından sonra Mekkeli kâfirler Hz. Peygamber'e karşı kendilerini daha güçlü hissetmeye ve azdıkça azmaya başladılar. Kâfirler Resûlullah'ı şimdi daha çok rahatsız etmeye ve baskı yapmaya başladılar. Hatta, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evden dışarıya çıkması bile zorlaştı. İbn Hişam'ın o döneme ait anlattığı bir olay şöyledir: Bir defasında Kureyş serserilerinden biri uluorta Hazreti Peygamber'in mübarek başına toprak attı.

Nihayet, Resûlullah (s.a.v.) Benî Sakîf'i İslâm'a davet etmek ve hiç olmasa, kendisine dâvet ve tebliğ için rahat bir ortam sağlamaları konusunda güvence almak için Taif'e hareket etti. Resûlullah Taif'e gitmek için herhangi bir vasıta veya binek hayvan kullanmadı. Mekke ile Taif arasındaki bütün yolculuğu yaya olarak yaptı. Bazı rivâyetlere göre Resûlullah (s.a.v.) Taif'e tek başına, bazılarına göre Zeyd bin Haris ile beraber gitti. Oraya vardıktan sonra birkaç gün kaldı ve Sakîf kabilesinin ileri gelenleri ve diğer kimselerle tek tek görüştü. Ne var ki, bu kabile reisleri ve ileri gelen kimseler Resûlllah'ın dâvetine icabet etmek şöyle dursun, derhal şehri terk etmesini istediler; zira, daveti ve tebliğiyle gençlerin "bozulabileceğinden" korkuyorlardı. Resûlullah şehri terk etmek zorunda kaldı. Resûlullah (s.a.v.) Taif'ten çıkarken Sakîf kabilesinin reisleri ve diğer ileri gelenleri peşine sokak serserilerini taktılar. Bu mel'un serseriler iki sokağın tarafında dizilip Resûlullah'a (s.a.v.) lâf atmaya, bağıra bağıra küfür etmeye, taş atmaya ve arkasından takip etmeye başladılar; öyle ki, Resûlullah'ın her tarafı yara-

landı, yaraları kanamaya başladı ve ayakkabıları kanla doldu. Bu şekilde Taif'in dışını çıktı ve bir bahçenin duvarına yaslanarak oturdu ve Rabbine dua etti:

"Ya Rab, kimsesizliğimi, çaresizliğimi ve başkalarının gözlerinde küçük düşürüldüğümü sana şikayet ediyorum. Ey Rahîm ve Rahman, sen bütün zayıfların Rabbisin ve benim de Rabbim Sensin. Sen beni kime havele ediyorsun? Bana kaba ve vahşice davranan yabancılara mı? Ya da, bana gelip gelme gücünü verdiğin bir düşmanıma mı? Eğer sen bana dargın değilsen, bütün bu eziyet ve işkenceler bana vız gelir. Fakat senin mağfiretin bana nasip olursa, ben daha da ferahlayacağım. Ben, karanlıkta aydınlık yaratan ve dünya ile âhiret işlerini düzelten Senin varlığının nuruna sığınıyorum, Ya Rabbi. Senin gazabın ve öfken bana gelmeden önce beni kurtar. Ben senin rızana tabiyim, tâ ki, sen benden razı olana kadar. Senden başka bir kuvvet ve kudret yoktur." (İbn Hişam, cilt II, s. 62).

Hz. Peygamber (s.a.v.) yorgun, argın, yara ve bereler içinde, acı ve üzüntülerle dolu olarak Karnü'l-Menâzil'e yaklaştığında havada bir bulut sezdi. Başını kaldırıp yukarıya bakınca Hz. Cebrail'i gördü. Hz. Cebrail kendisine şöyle seslendi: "Kavminizin size söylediklerini ve size verdiği cevabı Allah işitmiştir. Dağlara hakim olan bu meleği Allah size göndermiştir. Bu meleğe istediğiniz emri verebilirsiniz". Dağlara hâkim olan melek Resûlullah'a (s.a.v.) selâm verip şöyle devam etti: "Ben dağların meleğiyim. Rabbiniz beni size istediğiniz emri vermeniz için göndermiştir. İsterseniz iki tarafın dağlarını başlarına yıkayım." Resûlullah (s.a.v.) şu karşılığı verdi: "Hayır, ben ümit ediyorum ki, onların soyundan tek ve hiçbir ortağı olmayan Allah'a kulluk eden nesiller doğacaktır." (Buhari, Bedâ'yil'ul-Halk, Zikru'l-Melâike; Müslim, Kitab-u'l-Megâzi; Nesaî, el-Be'us).

Resûlullah (s.a.v.) Taif'ten Mekke'ye dönerken birkaç gün Nahle mevkiinde kaldı. Mekke'ye girip girmemekte tereddüt ediyordu. Biliyordu ki, Taif'te başına gelen felâketin haberi bir orman yangını gibi Mekke'ye ulaşmıştır. Kâfirlerin kendisine daha acımasızca ve alçakça davranacağından endişe ediyordu. İşte bu bocalama sırasında bir gece namazda Kur'ân-ı Kerim okurken cinlerin bir grubu yanından geçti. Cinler Kur'ân-ı Kerim'i dinleyip Müslüman oldular. Sonra geri dönüp kendi hemcinsleri arasında İslâm dinini tebliğ etmeye başladılar. Ce-

nab-ı Allah bunun müjdesini Resûlullah'a verdi ve dedi ki, "İnsanlar senin dâvetinden kaçabilirler, ama cinler sana tabi olmuşlardır ve İslâm'ı hemcinsleri arasında yayıyorlar."

Konusu ve Bahisleri: İşte bu şartlar altında bu sûre indi. Bir yandan, sûrenin inişinin şartlarını ve diğer yandan bu sûreyi inceleyen bir kişi, bunun Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın uydurduğu bir kelâm değil, "Kadîr ve Hakîm Allah"ın bir eseri olduğundan hiçbir şüphe etmeyecektir. Çünkü, bütün sûrede baştan sonuna kadar, böyle bir ortam ve şartlarda bir insanın içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyenin en küçük bir işareti görülmüyor. Eğer bu gerçekten, üst üste acı, keder, felâket ve facialarla karşı karşıya bulunan ve Taif'te en ağır hakaretlere ve bedensel işkenceye uğradıktan sonra bitap düşen Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bir kelâmı olsaydı, bu sûrede, hissettiği ve acı duyguların bazı işaretleri elbette görülürdü. Nitekim, biz yukarıda Resûlullah'ın bir duasını naklettik; onların ağzından dökülen sözlerdi. O duanın her kelimesi onun iç âlemini ve acılarını yansıyordu. Halbuki, aynı zamanda ve aynı şartlarda inen ve Hazreti Peygamber'in ağzından dökülen bu vahiyde duygusal hiçbir şey yoktur.

Sûrenin konusu, kâfirlerin, içinde bulundukları iğrenç durum, ve doğru yoldan sapmaları, ısrarla ve inatla bu sapıklıklarına bağlı olmalarının yanısıra kendilerini bu sapıklıklardan uzaklaştırmaya çabalayan kişiyi eleştirme ve kınamalarının kötü sonuçları konusunda uyarıda bulunmaktır. Kâfirlere göre dünya amaçsız bir oyun veya oyuncak gibiydi ve burada kendilerini tamamen sorumsuz ve herhangi bir hesaba tabi tutulmayacak birer yaratık olarak görüyorlardı. Onlara göre, tevhide yapılan dâvet bâtıldı ve mabûdlarını Allah'ın ortakları kabul ediyorlardı. Onlar Kur'ân-ı Kerîm'in, Allah'ın kelâmı olduğunu kabul etmiyorlardı. Akıllarında risâletle ilgili böylesine cahilâne bir kavram vardı ve bu nedenle, Resûlullah'ın (s.a.v.) risalet veya peygamberlikle ilgili söylediklerini ölçmek için türlü çeşit fikirler ortaya atıyorlardı. Onlara göre, İslâm'ın doğru ve gerçek olmayışının önemli bir nedeni, büyük kabile reisleri, şeyhleri ve milletin diğer ileri gelenlerinin bunu kabul etmiyor oluşuydu. Sadece birkaç genç, bazı fakir kimseler ve köleler bunu kabul etmişti. Onlar kıyamet, ölümden sonraki hayat ve ceza ile mükafat gibi kavramları birer masal sanıyor ve bunların gerçekleşmelerinin mümkün olmadığına inanıyorlardı.

Bu sûrede bu sapıklıklar kısaca ve tek tek reddedilmiş ve kâfirler şu şekilde uyarılmıştır: "Siz akıl ve delillerle gerçeği anlamak yerine taassup ve inatçılıkla Kur'ân-ı Kerim'in dâvetini ve Hz. Muhammed'in risâletini reddederseniz kendi kötü sonunuzu kendiniz hazırlayacaksınız."

EL-AHKAF SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur, 35 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا
مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا
مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۖ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ
مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-4: Hâ Mîm. Bu Kitab'ın inzâli, Gâlip, Kâdir ve Hakîm olan Allah'tandır[1]. Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri adaletle ve muayyen bir müddetle yarattık.[2] Kâfirler, korkutuldukları şeyden yüz çeviricidirler.[3] De ki: "Allah'tan başka taptıklarınızı bana bildirin. Onların, yerde olan şeylerden hangisini yarattıklarını bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? Eğer sözünüzde doğru iseniz, haydi Kur'ân'dan önce inmiş bir kitab, yahut ilmî bir delil getirin, görelim."[4]

Açıklamalar

1. Açıklama için bkz. Zümer sûresi, dipnot: 1, Casiye sûresi, dipnot: 1; Ayrıca, Es-Secde sûresinin birinci dipnotu gözönünde bulundurulursa bu girişin özünü anlamak daha kolay olacaktır.

2. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 46, , Yunus, dipnot 11, İbrahim, dipnot: 23, el-Hicr, dipnot: 47, en-Nahl, dipnot: 6, el-Enbiya, dipnot: 15-17, el-Müminun, dipnot: 102, el-Ankebût, dipnot: 75-76, Lokman, dipnot: 51, Ed-Duhan, dipnot: 34, el-Casiye, dipnot: 28.

3. Yani gerçek şu ki, bu kainat düzeni amaçsız bir oyuncak değil, belli bir amacı olan akıllıca bir düzendir. Bu düzende iyi ile kötü, zalim ile mazlûm hakkındaki davada tamamıyla adalet kurallarına riayet edilecektir. Ve kainatın mevcut düzeni daimî ve ebedî değildir; aksine bunun belli bir süresi ve ömrü vardır ve süre tamamlanınca mutlaka dağılıp yok olacaktır. Ayrıca, Allah'ın mahkemesinin de zamanı bellidir; zamanı gelince mutlaka kurulacaktır. Ancak Allah'ın Rasûlü ve Kitabını kabul etmekten kaçınanlar bu gerçeklerden yüz çevirmişlerdir. Onlar, yaptıklarının hesabını verecekleri bir zamanın mutlaka geleceğini hiç düşünmüyorlar. Onlar zannediyorlar ki, Allah'ın Resûlü kendilerine bu gerçekleri anlatmak suretiyle onlara kötülük etmiştir; halbuki, bu onlar adına yapıla en büyük iyilikti., Zira Peygamber (s.a.v.) muhasebe ve muhakeme zamanının geleceğini bildirmekle yetinmemiş, onların hangi konularda hesap vermeleri gerektiğini açıklamış, böylece önceden hazırlıklı olmalarını sağlamıştır.

İlerideki konuşmanın iyice anlaşılması için şu husus gözardı edilmemelidir ki, insanın en büyük yanılgısı, Allah ile ilgili inancını belirlerken ortaya çıkar. Bu hususta tembellik yapmak veya konuyu hafife alıp derinlemesine araştırmadan ve ciddi olarak düşünmeden yüzeysel veya kulaktan duyma bir inanç öylesine büyük bir hatadır ki, bununla insanın bu dünyadaki hayatı tamamıyla mahvolur ve sonu da kötü olur. Ancak bir insanı böyle bir hafifliğe ve tembelliğe iten şey, sorumsuz davranması ve herhangi bir hesap vermekten kendini ırak tutmasıdır. Onun bir yanılgısı da şudur: "Tanrı hakkında hangi inanca sahip olursam olayım, sonu değişmez; çünkü öldükten sonra ya hesap vereceğimi gerektiren bir durum olmayacaktır, ya da öldükten sonra gerçekten bir hayat var ve orada hesap vereceğim, gerekirse de bağlı ol-

duğum ve taptığım kimseler yardımıma koşacaklar ve beni zor bir duruma düşmekten kurtaracaklar." Sorumluluk ve ciddiyet duygusundan bu uzaklaşma, bir insanı dinî inanışların seçiminde sorumsuz ve gayri ciddi yapar ve bu nedenle, son derece umursamaz bir tutumla dinsizlikten başlayarak şirkin en saçma ve tutarsız inançlarını yarattığı gibi, başkalarının yarattığı inanışları seve seve kabul eder.

4. Muhataplar müşrik bir millet olduğu için kendilerine deniliyor ki, sorumluluk duygusundan yoksun olmaları nedeniyle hiç düşünüp taşınmadan ne gibi akılsızca ve tutarsız bir inanca dört elle sarılmışlardır. Onlar Yüce Allah'ın kainatın Yaratıcısı olduğuna inanıyorlardı, ancak aynı zamanda bazı diğer mabûdları da O'na ortak koşmuşlardı. Onlara dua ediyor, dilek, istek ve ricada bulunuyor, onların bütün ihtiyaçlarını karşılayacaklarını sanıyor, dergâhlarının kapısına yüz sürüyor, kendilerine hediye ve adaklar adıyor ve kaderlerini bozma veya düzeltme yetkisine sahip olduklarına inanıyorlardı. İşte bu varlıklar kastedilerek onları hangi gerekçelere dayanarak mabûd yaptıkları soruluyor. Birilerini, tanrılıkta Allah'a ortak koşmanın iki nedeni olabilir: Ya bir insan, o mabudun yer ve göğün yaratılmasında bir payı olduğu hakkında bir bilgiye sahiptir, ya da Yüce Allah filanca varlığın onun ulhûhiyetinde ortak olduğunu kendisi ifade etmiştir. Eğer bir müşrik, mabudlarının Allah'a ortak olmaları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değilse veya Allah'tan gelen bir kitabın herhangi bir yerinde Allah'ın bu mabudları ortak kabul ettiğine dair bir kayıt gösteremiyorsa, gayet tabii ki, onun inancı asılsız ve çürüktür.

Bu âyette önce inmiş bir kitap"tan, Kur'ân-ı Kerim'den önce Allah tarafından indirilmiş bir kitap kastedilmiştir. "İlmî bir delil"den de, eski çağlarda yaşamış peygamberler ve sâlih kimselerin öğretilerinin bir bölümü kastedilmiştir yani öyle bir bölüm ki, güvenilir vasıtalarla daha sonraki nesillere ulaşmıştır. Bu iki kaynaktan insanlara ne ulaşmışsa, onlarda şirkin en ufak belirtisi bile yoktur. Tüm semavî kitaplar ittifakla, Kur'ân-ı Kerim'in tebliğe ttiği tevhidi sunmuşlardır. Ve ilmin ilk kaynaklarından daha sonraki kuşaklara gelen delillerden de, herhangi bir peygamber, veli veya sâlih kimsenin, insanları Allah'tan başka kimselere ibadet ve kulluğa çağırdıklarına dair herhangi bir kayıdı bulmak mümkün değildir. "Kitap"tan Kitab-ı İlâhî veya "ilmî bir delil"den peygamberler ve sâlihlerin ilmi anlamını çıkarmayıp da herhangi bir

ilmî kitap veya başka dinî ve dünyevi bilim dalındauzman bir bilim adamı veya araştırmacının müşahedesi söz ediliyor desek dahi; onların yerde ve gökteki filanca şeyi insanların bu kainatta yararlanmakta oldukları filanca nimetler filan mabûd yarattı ve temin etti deyip, bunu ispat ettiğine şimdiye kadar rastlamak mümkün olamamıştır.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾
وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾

5-6: Allah'tan başka, kıyamete kadar kendilerine icabet etmeyen[5] ve kendi dualarından gafil bulunanlara[6] dua edenlerden daha fazla dalâlete düşmüş kim vardır? İnsanlar mahşerde toplandıkları zaman bunlar (mabudları) onlara düşman olur ve ibadetlerini inkâr ederler.[7]

Açıklamalar

5. Burada "icabet etmek"ten yüksek sesle cevap vermek veya yazılı olarak cevap vermek değil, karşılık vermek kastedilmiştir. Burada demek isteniyor ki, bir kişi bu mabudlara başvurunca, yalvarınca veya dua edince, herhangi bir yetki veya güç olmadığı için, başvuruları veya yalvarışları üzerine olumlu veya olumsuz herhangi bir tepki göstermezler ve gereken herhangi bir tedbir almazlar. (Daha çok ayrıntılar için bkz. ez-Zümer, dipnot: 33)

"Kıyamete kadar kendilerine icabet etmemeleri"nin anlamı, bu dünya varolduğu sürece meselenin sadece başvurularına ve yalvarışlarına icabet etmemelerinden ibaret olması ancak bundan sonra kıyamette ise, ilerideki cümlelerde göreceğimiz gibi, bu mabudların kendilerine tapanlara düşman olmalarıdır.

6. Yani bu mabudlara dua edenlerin duaları hiç ulaşmaz. Onlar ne kendi kulaklarıyla bu duaları dinlerler, ne de başka herhangi bir kaynaktan kendilerine dua edildiğini öğrenirler. Bu ilâhî buyruğu biraz daha açalım: Dünyadaki müşrikler, Allah'tan başka hangi varlıklara dua ediyorlarsa, onlar üçe ayrılır: (1) Ruhsuz ve akılsız mahlûkât (ya-

ratıklar), (2) geçmişte yaşayan ve ölen ermiş kişiler, veliler ve saygıdeğer kimseler, (3) kendileri doğru yoldan saptıkları gibi, başkalarını doğru yoldan saptırıp bu dünyadan göçenler. İlk tür mabudların, kendilerine dua edenlerin duaları ve yalvarışlarından gafil olmaları anlaşılır bir hususdur. Allah'a yakın sayılan veli, ermiş ve saygıdeğer kimselerin gafil olmalarının iki sebebi vardır: Birincisi, onlar Allah katında öyle bir durumda bulunuyorlar ki, insanların duaları kendilerine doğrudan ulaşmaz. İkincisi, Yüce Allah ve melekleri de kendilerine, "Ömür boyu Allah'a dua etmelerini telkin ettiğiniz kimseler şimdi tam tersine size dua ediyorlar" şeklinde haber vermezler; zira, onları en çok üzen bundan başka birşey olamaz ve Allahu Teâlâ kendine yakın dürüst kullarının ruhlarına eziyet etmek istemez. Bundan sonra üçüncü tür mabudların durumuna dikkat edersek, onların da gafil kalmalarının iki sebebi vardır: Birincisi, onlar Allah'ın cezaevinde birer suçlu olarak bulunuyorlar ve onlara dünyadan gelen herhangi bir ses ulaşmaz. İkincisi, Yüce Allah ve melekler de kendilerine, "Yediğiniz naneler şimdi meyvelerini veriyor ve sizden sonra adamlar sizi birer mabud ilan etmiştir" gibi bir müjde vermezler, çünkü bu müjde onların sevinmelerine sebep olacaktır ve Allahu Teâlâ bu zâlimlerin sevinmelerini istemez.

Burada şu noktayı açıklayalım ki, Yüce Allah kendisine yakın olan peygamberler, veliler ve diğer sâlih kullarına bu dünyadan gönderilen selâm ve rahmet dualarını ulaştırır; çünkü, bu onların memnun olmalarını sağlar. Diğer tarafta suçlu, günahkâr ve lânetli kimselere de bu dünyadan gönderilen lânet ve bedduaları ulaştırır. Meselâ, bir hadise göre Bedir savaşında ölen kâfirlere Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) gönderdiği lânetler iletilmiştir; bu da, acı ve eziyetlerini artırmıştır. Yüce Allah, sâlih kullarını üzecek ve suçluları rahatlatacak herhangi bir haberi kendilerine ulaştırmaz. Böylece, bu açıklama ile sanırız, "sem-i mevta" meselesine bir açıklık getirmiş olduk.

7. Yani onlar açık açık diyecektir ki: "Ne biz onlara, bize ibadet edin demiştik, ne de biz onların bize ibadet ettiklerini biliyorduk. Bunlar kendi sapıklıklarından kendi sorumludur. Bunlar kendi yaptıklarının cezasını çekmelidirler. Bu günahta bizim hicbir payımız yoktur."

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا
جَاءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

7: Kendilerine açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman kâfirler, kendilerine gelmiş bulunan o hakka "Bu apaçık bir sihirdir"[8] dediler.

Açıklamalar

8. Bu demektir ki, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri Mekkeli kâfirlerin önünde okunduğu zaman, bunun insanüstü bir kelâm olduğunu derhal anlıyorlardı. Onların hiçbir şair, hatip ve yazarın eseri, Kur'ân-ı Kerim'in eşsiz fesahat ve belagatı, büyüleyici hitabeti, seçkin konuları ve insanların kalplerini heyecanlandıran üslûbuyla mukayese edilemezdi. Ve her şeyden önemlisi, Hazreti Peygamber'in kendi söz ve konuşmaları da Allah tarafından nâzil olan benzersiz kelâmın üstünlüğüne erişemezdi. Kendisini çocukluğundan beri tanıyan ve görenler, dil ve üslûbunun Kur'ân-ı Keriminkinden ne kadar farklı olduğunu anlayabiliyorlardı, ve kırk-elli yıldan beri aralarında bulunan, sabah akşam oturup kalkan bir kişinin bir gün oturup, kendi dil ve üslûbundan apayrı bir dil ve uslupta muazzam bir eseri uydurduğuna inanamıyorlardı. Bu husus, hakkı onlara bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyordu. Ne var ki, küfürlerinde ısrar ve inat ettikleri için bu açık işaret ve mucizeyi görmelerine rağmen bunu bir vahiy olarak kabul etmeye yanaşmıyor ve bunun apaçık bir sihir olduğunu öne sürüyorlardı. (Mekkeli kâfirlerin başka bir sebepten Kur'ân-ı Kerim'i bir sihir olarak kabul ettiklerini daha önce belirtmiş ve izah etmiştik. Bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Enbiya, dipnot: 5, Sâd sûresinin tefsiri, dipnot: 5).

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ
فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ كَفَىٰ
بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۖ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾

8: Yahut "Onu kendisi uydurdu" mu derler?[9] De ki: "Eğer onu ben uydurdumsa siz beni, Allah'ın azabından kurtaramazsınız. O, sizin kendisine dair ne taşkınlıklar yapıp durduğunuzu bilendir. Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah kâfidir.[10] O, Gûfûr'dur, Rahîm'dir.[11]

Açıklamalar

9. Bu sorulu cümlede büyük bir hayret ifade ediliyor. Yani demek isteniyor ki: "Bu insanlar, Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in bu Kur'ân-ı Kerim'i kendi uydurduğunu söyleyecek kadar utanmaz ve alçak mıdırlar? Halbuki, bu eşsiz kelâmın onun eseri olmadığını kendileri de biliyorlar ve dolayısıyla buna bir sihir diyorlar. Sihir dediklerine göre bunun olağanüstü bir kelâm olduğunu, bir insanın eseri olmadığını kendileri de kabul ediyorlardır."

10. Mekkeli kâfirlerin iftira ve suçlamalarının asılsız ve tamamıyla inada dayalı olduğu apaçık ortada olduğu için bu konuda deliller verme gereği duyulmadı,. Sadece şunlar söylemekle yetinildi: "Eğer ben kendim bu kelâmı uydurup bunun Allah'ın bir eseri olduğunu iddia etmek gibi büyük bir suç işlemişsem, ki siz öyle diyorsunuz; beni Allah'ın gazabından elbette ki siz kurtarmayacaksınız. Ancak bu gerçekten Allah'ın kelâmıysa ve siz yalan dolan iddia ve suçlamalarla bunu reddediyorsanız, Yüce Allah işinizi halledecektir. Gerçek Allah'tan saklı değildir ve doğru ile yalan hakkında karar vermek için O kâfidir. Eğer bütün dünya birine yalancı damgası vurursa, ancak Allahu Teâlâ onun doğru olduğunu biliyorsa, onun hakkında son kararı O verecektir. Ve eğer bütün dünya birinin doğru olduğunu söylerse, ancak Yüce Allah onun yalancı olduğunu biliyorsa, eninde sonunda yalancılığı tescil edilmiş olacaktır. Onun için, ileri-geri konuşmak yerine kendi sonunuzu düşünürseniz daha iyi olur."

11. Burada bu cümle çifte anlam taşımaktadır: Birincisi, Yüce Allah'ın mağfireti ve merhameti olmasaydı, O'nun kelâmına uydurma demekten çekinmeyenler bu dünyada rahat nefes alamayacak; çünkü zâlim ve acımasız bir tanrıya bu tür bir cür'ette bulunanlar bir nefes aldıktan sonra ikinci bir nefes alamazlardı. İkincisi, ey zâlimler, şimdi dahi inat etmekten vazgeçerseniz, Allah'ın rahmet kapısını açık bulacaksınız ve şimdiye kadar yaptıklarınız affedilecektir.

قُلْ مَا كُنْتُ
بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا
يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٩

9: Ben, peygamberlerden ilk defa (gelmiş biri) değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben, ancak bana vahyolunana tabi olurum. Ve ben, apaçık bir korkutucudan başkası değilim."[12]

Açıklamalar

12. Bu buyuruğun arka planı şudur: Hazreti Muhammed, peygamberliğini ilân ettikten sonra Mekkeliler hakkında türlü çeşit şeyler söylemeye başladılar. Diyorlardı ki: "Bu ne biçim resûldür? çoluk çocuğu var, çarşı pazarda dolaşır, yer içer ve bizim gibi insanların hayatını yaşar. Bizden ne farkı var ki, onu Allah'ın gönderdiği özel bir elçi olarak kabul edelim?" Ve bunlar yine diyorlardı ki: "Eğer bu adam Allah'ın peygamberi olsaydı, en azından Allah onun peygamberliğini ilan etmek için hizmetine bir melek verir, her kim ona karşı çıkar, saygısızlık ederse, bu melek onu kamçılardı. Nasıl olur da, Allah birini peygamber olarak göndersin ve o peygamber Mekke sokaklarında herkesin hakaretine, baskı ve işkencesine uğrasın ve çaresiz bunların hepsine katlansın? Allah hiç olmasa kendi peygamberi için muhteşem bir saray yapar, onun içinde güzel mi güzel bir bahçe yaratırdı. Böyle tuhaf bir şey olur muydu ki, O'nun peygamberinin zevcesinin mal ve mülkü bitince açlık çekmeye başlar ve Taif'e giderken altında bir bineği bile olmazdı?" Bundan sonra onlar Hz. Peygamber'den türlü çeşit mucizeler göstermesini ve gaipten haberler vermesini isterlerdi. Onların düşüncesine göre bir kimsenin Allah'ın Resûlü olması, onun insanüstü bazı güçlere sahip olmasını gerektirirdi. O kişi, bir işaretiyle dağları yerinden oynatmalı, kurak çölleri güllük gülistanlık hale getirmeliydi. Bütün olmuş ve olacak şeyler hakkında bilgisi olmalı, gaipteki bütün gizli şeyleri görebilmeliydi.

Burada işte bu tür itiraz ve isteklere cevap verilmiştir. Bu cümlelerin

her biri çok geniş anlamlıdır. "Ben, peygamberlerden ilk defa (gelmiş biri) değilim" veya "Ben, türedi bir peygamber değilim" diye buyurulmuştur. Yani, benim peygamber olmam dünya tarihinde meydana gelen ilk olay değildir; ben eşi benzeri olmayan bir peygamber de değilim ki, bir peygamberin nasıl olduğu ve nasıl olmadığını anlamakta güçlük çekesiniz. Benden önce bir sürü peygamberler gelmiştir ve ben onlardan farklı biri değilim. Dünyaya hangi peygamberler gelmiştir ki, çoluk çocuğu olmasın, yemek yemesin ve alelâde insanlar gibi hayat sürmesin? Hangi peygamber ile birlikte peygamberliğini herkese ilan eden ve önünden elinde bir kırbaçla yürüyen bir melek gelmiştir? Hangi resûl için bağ ve bahçeler, köşk ve saraylar yapılmış ve hangisi insanları Allah'a davet ederken benim gibi eziyetler çekmemiştir? Geçmişte hangi nebi kendi yetki ve güçleriyle mucize göstermiş ve herşeyden haberdâr olmuştur? O halde, peygamberliğimi tartmak ve ölçmek için böylesine tuhaf ve akla hayale gelmeyen ölçüleri nereden getiriyorsunuz?

Daha sonra şöyle buyurulmuştur: "Ben ve size ne yapılacağını bilmem. Ben, ancak bana vahyolunana tabi olurum." Yani, benim gaipten haberim yoktur ki, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekten haberim olsun ve dünyanın her şeyini bileyim. Sizin geleceğiniz şöyle dursun, ben kendi geleceğimi de bilmem. Ben ancak bana vahy ile bildirilen şeyleri bilirim. Bundan başkasını bildiğimi ben ne zaman iddia ettim? Ve geçmişte bütün her şeyi bilen hangi peygamber geçmiştir ki, siz benim peygamberliğimi ölçmek için gaipten haberim olup olmadığını denemeye kalkışıyorsunuz? Bir peygamber ne zamandan beri kayıp eşya hakkında bilgi veriyor, yahut hamile bir kadının erkek mi yoksa kız çocuğu mu doğuracağını bildiriyor veya bir hastanın iyileşip iyileşmeyeceğini peşinen söylüyor?

En son da, "Ben apaçık bir korkutucudan başkası değilim" denilmiştir. Yani, ben tanrısal yetki ve güçlere sahip değilim ki, her Allah'ın günü benden gösterilmesini istediğiniz garip ve çok zor mucizeleri size göstereyim. Benim hangi görevle gönderildiğim apaçıktır. Yani, benim işim sadece insanlara doğru yolu göstermek ve bunu kabul etmeyenleri bunun kötü sonuçlarından haberdar etmektir.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ
عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ
فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٠

10: De ki: "İnkâr eylediğiniz o Kur'ân, Allah tarafından olup siz de onu inkâr ettiniz ise[13] ve İsrail oğullarından bir şahit de onun hak olduğuna şahitlik edip iman ettiği halde, siz onu kabul etmekten kibirlendinizse, size ne olur düşündünüz mü?[14] Allah, zâlim olan kavme hidayet etmez."

Açıklamalar

13. Bu, bundan önce başka bir şekilde Fussilet sûresinin 52. âyetinde geçen konunun aynısıdır. Açıklama için bkz. adı geçen sûre, dipnot: 69.

14. Müfessirlerin önemli bir bölümü bu şahit'ten, Medine-yi Tayyibe'nin tanınmış bir Yahudi âlimi olup Hicretten sonra Hazreti Peygamber'e iman eden Hz. Abdullah bin Selâm'ın kastedildiğinde birleşmişlerdir. Bu olay Medine'de geçtiği için bu müfessirler, bu âyetin Medine'de indiğini ifade ederler. Bu tefsirin dayanağı, Hz. Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın "Bu âyet Hz. Abdullah bin Selâm hakkında inmiştir" şeklindeki ifadesidir (Buhari, Müslim, Nesa'i, İbn Cerir) Ve bu nedenle, İbn Abbas, Mücahid, Katade, Dahhâk, İbn Sirin, Hasan Basrî, İbn Zeyd, Avf bin Malik el-Eşca'î gibi tanınmış müfessirler bu tefsiri kabul etmişlerdir. Ancak diğer tarafta İkrime, Şa'bîe ve Mesrûk, bütün bu sûrenin Mekke'de indiği için bu âyetin Hz. Abdullah bin Selâm (r.a.) hakkında olamayacağını savunmuşlardır. İbn Ceriret-Taber 'de bu ifadeyi kabul etmiş ve şöyle demiştir: "Yukarıdan başlayarak bütün konuşma Mekkeli müşriklere hitaben yapılmıştır; daha sonra da muhatap yine onlardır. Bu bağlamda birden bire Medine'de inmiş bir âyetin araya girmesi düşünülemez." Bu ikinci görüşü kabul eden daha sonraki müfessirler ise Hz. Sa'd bin Ebî Vakkâs'in rivâyetini reddetmemiş, aksine şöyle bir açıklama getirmişlerdir: "Bu âyet, Hz. Abdullah bin Selâm'ın iman etmesine de uygun düştüğü için, Hz. Sa'd, eski dönem müfessirlerinin alıştığı gibi, bu âyetin onunla ilgili olarak indiğini ifade etmiştir. Bu demek değildir ki, bu âyet, iman ettiği sırada onunla ilgili olarak

indi, aksine bunun anlamı şudur: Bu âyet ona tıpatıp uymaktadır ve onun iman etmesiyle ilgilidir."

Görünüşte ikinci tefsir daha tutarlı ve doğrudur. Bunu böyle kabul ettikten sonra sorunun, "şahid"den kimin kastedildiğini tesbit etmek olduğunu anlıyoruz. Bu ikinci tefsiri kabul eden müfessirlerden bazısı bundan Hz. Musa (a.s.)'nın kastedildiğini beyan etmiştir. Ne var ki, daha sonra "Onun hak olduğuna şahitlik edip iman ettiği halde, siz onu kabul etmekten kibirlendiniz" şeklinde geçen ifadenin, bu tefsir ile hiçbir ilgisi yoktur. Daha akla yakın olan, müfessir Nisaburî ile İbn Kesîr'in şu ifadesidir: "Burada şahidden belli bir kişi değil, İsrailoğullarının alelade bir ferdi kastedilmiştir." İlâhî buyuruğun gayesi şudur: Kur'ân-ı Kerim'in size sunmakta olduğu din ve öğretiler yepyeni ve alışılmamış bir şey değildir; bu ilk defa dünyada birilerine sunulmuyor. Dolayısıyla, siz insanoğluna şimdiye kadar gelmemiş bir şeyi biz nasıl kabul edelim gibi bir bahane uyduramazsınız. Bundan önce aynı öğretiler aynı vahiy yoluyla İsrailoğullarına Tevrat şeklinde gelmiş ve başka kavimlere de başka diğer semavi fermanlar gönderilmiştir; ve o kavmin alelâde bir ferdi bile bunları kabul etmiş; ayrıca, bu öğretilerin vahiy yoluyla geldiğini de kabul etmiştir. Bu nedenle, vahyin anlaşılır olmadığını iddia edemezsiniz. Gerçek şu ki, sizin kibiriniz ve büyüklük kompleksiniz, sizin iman etmenizi engellemektedir.

وَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ
لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِن قَبْلِهِ
كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا
لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾

11-12: Kâfirler, müminler hakkında: "Eğer onda (dinde) hayır olsaydı, onlar bizden evvel ona koşmazlardı" dediler.[15] Onlar, Kur'ânla hidâyete ermediklerinden ona "Bu eski bir yalandır" diyecekler.[16] Bundan evvel de Mu-

sa'nın Kitabı insanlara bir rehber ve bir rahmetti. Bu Kitap (Kur'ân) da onu tasdik eder. Ve Arapça olup, kâfirleri korkutup,[17] muhsinleri (müminleri) tebşir eyler.

Açıklamalar

15. Bu, Kureyşli kabile reislerinin, halkı kandırmak ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı onları kışkırtmak için ileri sürdükleri iddialardan biriydi. Onlar diyorlardı ki, eğer Kur'ân-ı Kerim doğru olsaydı ve Hz. Muhammed (s.a.v.) insanları doğru yola çağırmış olsaydı, buna ilk önce kendileri olumlu cevap vereceklerdi. Birkaç akılsız ve tecrübesiz fakir kimse ve kölelerin bir davayı kabul etmeleri ve bütün toplum ve ulusun güvendiği liderliğini kabul ettiği zengin, nüfuzlu, tecrübeli ve akıllı kimselerin (!) bunu reddetmelerinin, bu davanın yanlış ve geçersiz olduğunu gösterdiğini öne sürüyorlardı. Bu durumun, yeni dinin ve hayat tarzının mutlak bir eksikliğini ortaya koyduğuna inanıyorlardı. Bu inanç içinde olan Kureyşli kabile reisleri, halkın bu davadan uzak kalmasını istiyorlardı.

16. Bunlar, kendi beğeni ve takdirlerini, hatta kendilerini, bâtıl ve hakkın bir ölçüsü olduğunu sanıyorlardı. Yani, hangi davayı kendileri kabul etmezse, o mutlaka yanlış ve zararlıdır. Ancak bu adamlarda, bu davaya "yeni bir yalan" deme cesaretleri bile yoktu. Bunun sebebi, geçmişte peygamberlerin aynı tür mesaj ve davalarla gelmiş olmalarıydı. Ayrıca, ehl-i kitapta ne kadar dinî kitap vardıysa, hepsinde benzeri vaaz, telkin, inanç ve kurallar bulunmaktaydı. Bu sebeple, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kendilerine sunduğu mesaja "eski bir yalan" diyorlardı. Bunların düşüncesine göre binlerce yıldan beri bu gerçekleri kabul eden birçok ümmet ve millet akılsızdılar ve sadece kendileri en akıllı ve en tecrübeliydiler (!).

17. Yani, Allah'a küfür ve Allah'tan başka kimselere kulluk etmek suretiyle hem kendilerine, hem hakka ve doğruluğa zulmeden; ve bu sapıklıkları yüzünden, insan topluluğunu türlü çeşit zulüm ve adaletsizliğe sürükleyecek ahlâksızlık ve kötülüklere alışmış olanları kötü sonları hakkında uyarır.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا
رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾
وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ
سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ
وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي
تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾

13-15: "Rabbiniz Allah'tır" deyip de sonra bunda doğruluğa sarılanlara korku yoktur. Onlar, mahzun da olmayacaklar.[18] Onlar Cennet halkıdırlar. Amellerinin mükafatı olarak orada ebedî kalıcıdırlar. Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Anası onu güçlükle karnında taşıdı. Ve zahmetle doğurdu. Gebelik ve süt emzirme müddeti otuz aydır.[19] İnsan kemâle erip kırk yaşına geldiğinde: "Ey Rabbim, bana ve ana babama ihsan buyurduğun nimetine şükretmemi bana ilham buyur. Ve senin razı olacağın iyi amellerde bulunmamı da.[20] Zürriyetimi de ıslâh buyur. Çünkü ben tevbe edip sana döndüm. Ve ben, gerçek Müslümanlardanım" dedi.

Açıklamalar

18. Açıklama için bkz Tefhimü'l-Kur'ân, Fussilet, dipnot: 33-35

19. Bu âyetten anlaşılıyor ki, çocukların, anne ve babaları, her ikisine hizmet etmeleri gerekmesine rağmen, evlâtları için daha çok didinen ve fedakârlıklarda bulunan anneye daha çok hizmet etmeleri tercih edilir. Aynı husus, biraz kelime farkıyla Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mâce, Müsned-i Ahmed ve İmam Buhari'nin eseri "Edebü'l Müfred"de geçen şu hadiste de yer almıştır: Bir kişi, Resûlullah'a Üzerime en fazla kime hizmet etme hakkı düşer" diye sordu. Resûlullah, "annenin" diye buyurdu. O kişi, "ondan sonra?" dedi.

Resûlullah, "annenin" dedi. Sonra tekrar, "ondan sonra?" diye sordu; Resulüllah yine, "annenin" dedi. Daha sonra o kişi, "ondan sonra?" diye sordu; ve bu sefer Hazreti Peygamber "babanın" dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu buyuruğu bu âyetin en iyi tefsiridir; zira burada da, bir annenin üç hakkından bahsedilmiştir: (1) "Anası onu güçlükle karnında taşıdı," (2) "zahmetle doğurdu ve (3) "Gebelik ve süt emzirme müddeti 30 aydır".

Bu âyetle birlikte Lukman sûresinin 14. ve Bakara sûresinin 233. âyetinden de bir hukukî nokta ortaya çıkıyor ki, bunu bir davada Hz. Ali ile Hz. İbn Abbas (r.a.) ortaya attılar ve buna dayanarak Hz. Osman (r.a.), verdiği bir kararı değiştirdi. Olay şöyle gelişmişti: Hz. Osman (r.a.)'nın hilâfeti sırasında bir kişi Cuheyne kabilesinin bir kadınıyla evlendi ve düğünden tam 6 ay sonra sağ salim çocukları oldu. O kişi meseleyi Hz. Osman'a götürdü. Hz. Osman (r.a.) davaya baktıktan sonra kadının zina yaptığına kanaat getirerek kendisinin recmedilmesine (taşlanarak öldürülmesine) karar verdi. Hz. Ali bunu duyar duymaz Hz. Osman'ın yanına gitti ve, "Siz bu kararı nasıl verdiniz?" diye sordu. Hz. Osman, "bu kadın 6 aylık evlilikten sonra sağ salim bir çocuk doğuruverdi; bu onun zaniye olmasını göstermez mi?" dedi. Hz. Ali (r.a.) "hayır" dedi ve daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in yukarıda zikrettiğimiz âyetlerini sıra ile okudu. Bakara sûresinde Allah'ın buyuruğu şöyledir: "Anneler, süt emzirmeyi tamamlamak istediklerinde çocuklarını iki tam yıl emzirsinler." Lukman sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Sütten kesilmesi de iki senedir". Ahkâf sûresinde de şöyle denilmiştir: "Gebelik ve süt emzirme müddeti otuz aydır". Şimdi 30 aydan süt emzirmenin iki yılı çıkarılırsa, gebelik süresi 6 ay oluyor. Bu da demektir ki, bir çocuğun sağlıklı doğması için en kısa gebelik süresi 6 aydır. Bu bakımdan nikâhtan 6 ay sonra sağ bir bebek doğuran kadın zaniye sayılamaz. Hz. Ali'nin bu delilini dinledikten sonra Hz. Osman (r.a.) "Vallahi, bunu düşünememiştim" dedi. Daha sonra o kadını tekrar çağırdı ve değişik kararını duyurdu. Bir rivâyete göre Hz. Ali'nin bu ifadesini Hz. İbn Abbas da doğruladı ve bunun üzerine Hz. Osman kararını değiştirdi. (İbn Cerir, "Ahkâmü'l-Kur'ân", el-Cessâs, İbn Kesîr).

Bu üç âyet birlikte okunduğunda şu hukukî hükümler ortaya çıkıyor:

(1) Bir kadın nikâhından sonra 6 aydan az bir süre içinde canlı bir çocuğu dünyaya getirirse (kürtaj ve çocuk düşürme olayları hariç) zaniye sayılacaktır ve çocuğun nesebi babasına intisab edilemez.

(2) Nikahından 6 ay sonra veya daha uzun bir sürede canlı bir bebeği dünyaya getirirse, sadece bu doğumdan ötürü ona zina suçu isnad edilmeyeceği gibi, ne kocası ona iftirada bulunabilir ne de çocuğu kendi nüfusuna geçirmekten kaçınabilir. Çocuk her hâlükârda o adamın olacaktır ve kadına da herhangi bir ceza verilmeyecektir.

(3) Süt emzirmenin en uzun süresi iki yıldır Bu süreden sonra eğer bir çocuk bir kadının sütünü emmişse, o kadın onun sütannesi sayılmayacağı gibi, en-Nisa sûresinin 23. üncü âyetinde süt emzirme ile ilgili hükümler de ona uygulanamaz. İmam Ebu Hanife ise süt emzirme gibi ince bir meselede herhangi bir yanlışlığa imkan vermemek amacıyla süt emzirme süresini tedariken iki-buçuk yıl olarak belirlemiştir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Lukman sûresi, dipnot: 23).

Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, tıp alanındaki yeni araştırma ve incelemelere göre anne karnında bir çocuğun her bakımından gelişip sağ olarak doğabilmesi için en az 28 haftalık bir süreye ihtiyacı vardır. Bu süre 6.5 aydan biraz fazladır. İslâm hukukunda yarım aylık süre daha verilmiştir; zira bir kadının zaniye damgasını yemesi ve bir çocuğun, nesebinden mahrum olması çok nazik bir meseledir ve anne ile çocuk her ikisinin hukukun öngördüğü ağır cezalardan kurtulmaları için mümkün olduğu kadar en fazla süre tanınmıştır. Ayrıca, bir doktor, bir kadı (hakim) ve hatta, hamile kadın ve onu gebe bırakan bir erkek de gebeliğin (döllenmenin ne zaman başladığını tam bilemezler. Bu husus da, gebeliğin en kısa hukukî süresinin belirlenmesinde biraz serbest davranılmasını gerektirmektedir.

20. Yani, bana, hem görünüşte senin kanun ve kurallarına uygun, hem de gerçekte senin katında takdir edilen ve mükafata layık görülen iyi amel işleme fırsatı ver. Bir amel, bu dünyada insanların gözünde ne kadar iyi olursa olsun, Allah'ın kanunlarına riayet edilmemişse, beş para etmez ve dünyalılar onu ne kadar alkışlarsa alkışlasınlar, Allah katında makbul olmaz. Diğer tarafta bir amel tamamen şeriata uygun olsa ve görünüşte hiçbir eksikliği olmasa bile, niyetin kötü oluşu, hile, desise, riyakârlık, bencillik, kibir ve dünya sevgisi onu içten içe kemirir ve o da Allah katında hoş veya takdire layık sayılmaz.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ
أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ
الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ
أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِن قَبْلِي وَهُمَا
يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَا
إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ
قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ۝ وَلِكُلٍّ
دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

16-19: İşte bunlar, iyi amellerini kabul ve günahlarını mağfiret ile[21] Cennet ehlinden kıldıklarımızdandır. Bu, onların va'dedildikleri dosdoğru bir va'ddir. Ana ve babasına: "Öf sizden, benden evvel nice nesiller geçtiği halde beni diriltip kabrimden çıkarılmamla mı tehdid ediyorsunuz?" diyen, kimse var ya; anası ve babası Allah'a yalvararak ona, "yazık sana, gel iman et. Allah'ın va'di şüphesiz haktır" dedikleri zaman O: "Bunlar, geçmişlerin efsanesinden başka bir şey değildir" der. İşte o ve benzerleri, kendilerinden evvel gelip geçen insan ve cinlerden, üzerlerine azap gerçekleşmiş ümmetlerle beraberdir. Çünkü bunlar, hüsrana uğramış olanlardır.[22] Herkes için yaptığına göre dereceler vardır. Bu da, kendilerine haksızlık edilmeyerek amellerinin karşılığını eksiksiz vermek içindir.[23]

Açıklamalar

21. Yani yüce Allah bunların en iyi amellerini kabul edecektir. Âhirette bunların dereceleri bu amellere göre tesbit edilecek, yanlışlıkları, zaafları ve eksikliklerine göz yumulacaktır. Bu tıpkı, son derece merhametli, anlayışlı ve kadirbilir bir efendinin, hizmetindeki uşağının veya hizmetçisinin değerini, küçük hizmetleriyle değil, canını vermek gibi büyük bir fedakârlığı ve görülmemiş bir hizmetiyle ölçmesi ve küçük yanlışlık şeklinde ve eksikliklerinden ötürü onu azarlayıp bütün hizmetlerini bir kalemde silmesi gibi davranışta bulunmaması gibidir.

22. Burada iki zıt karakter ve görüşte olan insanlar karşı karşıya getirilerek dinleyici ve okuyuculara sanki sessizce şöyle bir soru yöneltilmiştir: Siz söyleyin, bu iki karakter ve kişilikten hangisi daha iyidir? Bilindiği gibi, bu iki tip insan o dönemde toplumda yaşıyordu ve alelâde bir kişinin, ilk tür karakter ve kişiliğin nerede ve ikinci tür karakter ve kişiliğin nerede bulunduğunu bilmesi pek zor değildi. İşte bu, Kureyşli kabile reislerinin, "Bu Kitab'ı tanımak iyi ve akıllı bir iş olsaydı, bu hususta sadece birkaç genç ve köle bizi geride bırakmazdı" şeklindeki sözlerine verilen bir cevaptır. Bu cevabın aynasında herkes bu Kitab'ı benimsemeyenler ile benimseyenlerin karakterleri arasındaki farkı kendi gözüyle görebilirdi.

23. Yani, ne salih kimselerin iyi amelleri ziyan olacak, ne de kötü insanlara gerektiğinden fazla ceza verilecektir. Bu hususta ölçüyü kaçırmak bir zulüm ve haksızlıktır.

وَيَوْمَ
يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ
الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ
تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

20: Cehennem'e arzedilecekleri gün, kâfir olanlara: "Siz, dünya hayatında bütün zevklerinizi yaşayıp bitirdiniz ve dünyadan istifade ettiniz (sefa sürdünüz). Dünyada, haksız yere kibirlenmenize ve fıska (günaha, kötülüğe) girmenize karşılık bugün, zelil eden azab[24] ile cezalandırılacaksınız" denir.

Açıklamalar

24. Bu zelil eden veya zilletli azap, onların kibrine verilen karşılıktır. Onlar kendilerini herkes ve herşeyden büyük sanıyorlardı. Onlar zannediyorlardı ki, Resûl'e iman edip fakirler, köleler ve gençler arasına girmek onların şanına layık bir şey değildir. Onlar düşünüyorlardı ki, birkaç yoksul insan ve kölelerin kabul ettiği şeylere inanmaları, onların büyüklüğüne yakımayacaktır. Bu cahil ve akılsız insanların bu büyüklük kompleksi âhirette herkesin önünde rezil olmalarına yol açacak-

tır; Yüce Allah şan ve şöhretlerini herkesin önünde beş parasız hale getirecektir.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ
النُّذُرُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا
تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾

21-22: Kendisinden evvel ve sonra inzar edici bir çok peygamber gelip geçmiş olan Âd kavminin kardeşini (Hûd) hatırla. Hani O Ahkâf'taki[25] kavmini: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Sizin üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum" diye korkuttuğunda onlar: "Sen bizi ilâhlarımızdan ayırmak için mi geldin? Eğer sözünde doğru isen bizi korkutmakta olduğun şeyi bize getir" dediler.

Açıklamalar

25. Kureyşli kabile reisleri böbürlendiği ve maddi ve manevi güçleri, şan ve şöhretlerinden dolayı kendilerini çok büyük gördüğü için, eskiden beri Arabistan'ın en kuvvetli ve kudretli milleti sayılan Âd kavminin hikâyesi kendilerine anlatılıyor:

Hikf'in çoğulu olan "Ahkâf", yükseklikte dağlarla kıyas edilmeyecek kumdan meydana gelen tepe veya tepecikler demektir. Ancak bir terim olarak, bugün herhangi bir nüfusu olmayan, Arap çölünün güneybatısındaki ıssız bölge, 'Er-rabü'l-hali)'dir. Bkz. harita no. 1 (dipnotun altında).

İbn İshak'ın ifadesine göre Âd kavminin bölgesi Umman'dan Yemen'e kadar uzanıyordu. Kur'ân-ı Kerim'deki kayda göre el-Ahkâf, Âd kavminin vatanıydı. Âd kavmi buradan başka ülkelere yayıldı ve zayıf milletlere ve topluluklara hakim oldu. Bugün bile Arabistan'ın güneyindeki halk arasında, Âd kavminin burada yaşadığına dair inançlar vardır. Bugün Mukalla olarak bilinen kasabanın yaklaşık 125 mil kuzeyinde Hadramût'ta bir yerde Hz. Hûd'a ait olduğu bildirilen bir mezar vardır. Her yıl 5 Şaban tarihinde burada yapılan dini törene

Arabistan'ın her köşesinden binlerce kişi gelip toplanır, dua eder ve çeşitli âyinler yapar. Mezarın tarihî bir kimliği yoktur, ama bu mezarın burada bulunması bile Arapların her yıl burada toplanması, Hadramût'ta bazı harabelerin bulunması ve Güney Arabistan'da aynı doğrultuda bir yaygın inancın varolması, Âd kavminin buralarda yaşamış olma ihtimalini kuvvetlendirmekdir.

el-Ahkâf'ın bugünkü durumunu gören bir kişi, burada kuvvetli, kudretli, medeni ve muhteşem bir milletin yaşadığına inanamaz. Bu bölgenin binlerce yıl önce yemyeşil ve mamur bir belde olduğu, ama tabiat ve iklim değişikliği yüzünden bir çöle dönüştüğü kuvvetli bir ihtimaldir. Bugünkü haline bakılırsa burası upuzun bir çöldür ki, kimse içine girmeye cesaret edemez. 1843'te Baverya'lı bir subayı bu bölğenin güney kıyısına ulaşmış ve gördüklerini şöyle dile getirmiştir: "Hadramût'un kuzeyindeki yüksek tepelerinden aşağıya bakınca bu çöl sanki 333 metre kadar aşağıda gözüküyordu. Yer yer beyaz kısımları vardı ki, eğer onlara bir düşerse kumların içine batar ve kaybolurdu. Arap bedevîler bu çöle girmekten korkarlar. Hiçbir bedeviyi buraya girmeye razı edemeyince tek başıma gittim. Buranın kumu çok ince olup adeta toz şeker gibidir. Beyaz dairelerden birine, ucuna ip bağlı bir su kovasını attım. Bu kova beş dakika içinde kumlara gömüldü ve ona bağlı ip de eriyiverdi." Ayrıntılar için bkz: 1) *Harold Ingrams, Londra,* 1946; (2) *The Unveiling of Arabia,* R. H. Kirnan, Londra, 1937; (3) *The Empty Quarters,* Philby, Londra, 1933.

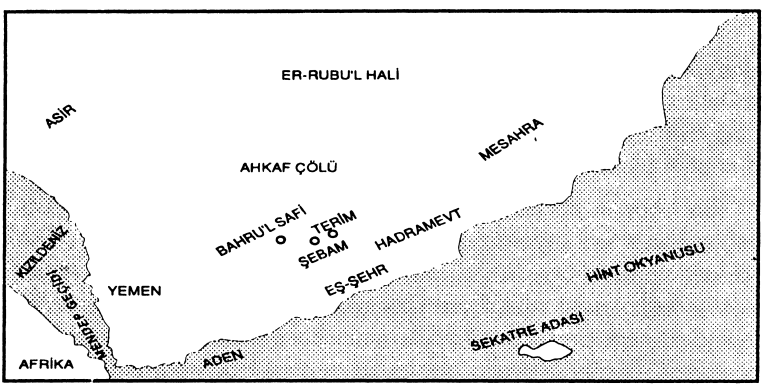

HARİTA - I
Ahkaf Çölünün yerini gösteren harita

قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَٰكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا
مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا
لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾
وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا
وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ
وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم
مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾

23-26: (Hûd) onlara: "Onun ilmi ancak Allah'ın indindedir.[26] Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi cahil bir kavim olarak görüyorum"[27] dedi. Vadilerine doğru gelen bir bulut gördüklerinde "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. "Hayır o,[28] acele gelmesini istediğiniz azaptır. O, kendisinde elemli azab olan bir rüzgârdır" (dedi). "O, Rabbinin emriyle her şeyi helâk edecektir" (dedi). Sabah olduğunda o kavmin ancak meskenleri görülüyordu. İşte biz, mücrimleri böyle cezalandırırız.[29] Andolsun ki, biz onlara, size bile vermediğimiz imkânlardan kuvvet vermiştik.[30] Onlara kulaklar, gözler, kalpler de vermiştik. Fakat ne kulakları, ne gözleri ve ne de kalpleri onları, Allah'ın azabından kurtarmadı. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inatla inkâr ediyorlardı.[31] İstihza eyledikleri azab kendilerini çepeçevre kuşatıverdi.

Açıklamalar

26. Yani, size azabın ne zaman geleceğini ancak Allahu Teâlâ bilir. Size azabın indirileceği zamanı veya size verilecek mühletin süresini belirlemek benim işim değildir.

27. Yani, siz sırf eğlence olsun diye uyarılarımı alaya alıyor ve azabın gelmesini istiyorsunuz; bu düpedüz aptallıktır. Zira, siz İlâhî

azabın gerçekten nasıl ve ne kadar korkunç olduğunu bilmiyorsunuz; ayrıca, aptallığınızdan dolayı bu azap size bir haylı yaklaşmıştır.

28. Bu sözlerin kime ait olduğuna ilişkin burada herhangi bir işaret yoktur. Ancak ibareye dikkat edilirse, bu cevabın o zamanki şartlar ve ortamda kendiliğinden doğduğu anlaşılmaktadır. Onlar zannediyorlardı ki, bulut onların vadilerine yağmur yağdırmaya gelmiştir; halbuki bu bulut değil, onları mahvedecek şiddetli fırtına ve kasırganın ilk belirtileriydi.

29. Âd kavminin hikayesiyle ilgili ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 51-56, Hûd, dipnot: 54-65; el-Müminûn, dipnot: 34-37; eş-Şuara, dipnot: 88-94, el-Ankebût, dipnot: 65,Fussilet, dipnot: 20-21.

30. Yani, siz mal,mülk, kuvvet, iktidar, şan ve şöhret veya başka herhangi bir açıdan bu milletle mukayese edilemezsiniz; onlar her bakımdan sizden büyük ve üstündü. Örneğin, sizin iktidar ve hakimiyetiniz Mekke şehrinin sınırlarının ötesine taşmaz; halbuki, onlar yeryüzünün büyük bir bölümüne hakimdiler.

31. Bu küçük cümlede büyük bir gerçek anlatılmıştır. İnsanlara gerçek hakkında doğru bilgi ve bilinç sağlayan Allah'ın âyetleridir. Bu bilgi ve bilince sahip olan bir insan gözleriyle iyi görebilir, kulaklarıyla iyi duyabilir ve kalbi ve kafasıyla iyi düşünüp doğru kararlar verebilir. Ne var ki, Allah'ın âyetlerini inkâr eden biri, gözleri olmasına rağmen Hakkı göremez, kulakları olmasına rağmen her türlü öğüde ve telkine sağır olur ve Allah'ın verdiği kalp ve kafa gibi nimetlere rağmen ters düşünür ve birbirinden acayip ve yanlış sonuçlar çıkarır. Ta ki, onun bütün kuvvet, kabiliyet ve imkanları bizzat kendisinin mahv ve helâk olmasına yarar.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم
مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا
نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً

بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ
قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا
إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى
الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾

27-30: Gerçekten biz, etrafınızdaki memleketlerden bir haylisini helâk ettik. Ve belki küfürleriden dönerler dye kendilerine âyetlerimizi tekrar tekrar gösterdik. Allah'a yakınlığa vesiledir diye, O'ndan başka ilah edindikleri şeyler,[32] onlara yardım etmek bir tarafa, bilâkis kendilerinden savuşup kayboldular. İşte bu, onların yalanlarıdır. Ve uydurmakta oldukları şeylerin eseridir. Şunu da hatırla ki, Kur'ân'ı dinlemeleri için cinlerden bir grubu sana göndermiştik.[33] Bunlar, Kur'ân-ın huzuruna gelince birbirlerine: "Susun, dinleyin" dediler. (Kur'ân'ın okunması) bitirilince de, kavimlerin, korkutmaya memur olarak döndüler. "Ey kavmimiz, Biz, Mûsa'dan sonra indirilmiş olan, kendinden önceki kitapları tasdik eden, hakka ve doğru yola götüren bir kitap dinledik"[34] dediler.

Açıklamalar

32. Yani, onların bu varlıklara hayranlığı ve bağlılığı, "bunlar Allah'ın sevgili ve O'na yakın kullarıdır ve bunların vasıtasıyla biz muradımıza ereceğiz" düşüncesiyle başlamıştı, ancak zamanla bu varlıkları birer tanrı haline getirdiler; dilek ve isteklerini onlara iletmeye, dualarını onlara yapmaya başladılar ve onların herşeyi halledeceğini ve her konuda kendilerine yardımcı olacağını sandılar. İşte yüce Allah, bunları bu sapkınlıklarından kurtarmak için peygamberleri vasıtasıyla âyetlerini gönderdi ve gösterdi, ve gerçeği anlatmak için her türlü yolu denedi. Ancak bu cahil ve akılsız kimseler inat ettikçe inat ettiler ve Allah yerine bu sahte tanrılara bağlı kalacaklarını belirttiler. Şimdi söyleyin bakalım, bu müşrik milletlere, sapkınlıkları yüzünden Allah'ın korkunç azabı gelince, bunların bu sözde veli, yardımcı ve tanrıları hangi

deliğe kaçtılar? Ve niçin kendilerine ibadet ve kulluk eden bu aptalları zor durumlarından kurtarmadılar?

33. Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak çeşitli rivâyetleri nakleden Hz. Abdullah bin Mes'ûd, Hz. Zübeyr, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Hasan Basrî, Said bin Cübeyir, Zer bin Hubeyş, Mücahid, Hz. İkrime ve diğer pek çok râvi bu olayın Nahle'de meydana geldiğinde ittifak etmişlerdir. İbn İshâk ile Ebû Nuaym İsfahânî ve Vakıdî diyorlar ki, bu olay, Resûlullah (s.a.v.) Taif'ten eli boş Mekke'ye dönerken meydana gelmişti. Yolda gece Nahle mevkiinde kalmıştı. Orada yatsı, sabah veya teheccüd namazı sırasında Kur'ân-ı Kerîm'i okurken cinlerin bir grubu oradan geçti ve onu dinlemeye başladı. Bununla beraber, bütün rivâyetlerde cinlerin gözükmediği ve Resûlullahın (s.a.v.) onların gelişinden haberdâr olmadığı, ancak daha sonra, Cenab-ı Allah'ın, vahy ile bu olaydan kendisini haberdar ettiği kaydedilmiştir.

Olayın asıl geçtiği yer, ya ez-Zeyme ya da, es-Seylü'l-Kebir'di. Bu iki yer de Nahle vadisinde bulunuyordu ve her ikisinde su ve yeşillik vardı. Taif'ten gelenler geceyi genellikle buralarda geçirirlerdi (Aşağıdaki haritaya bakınız).

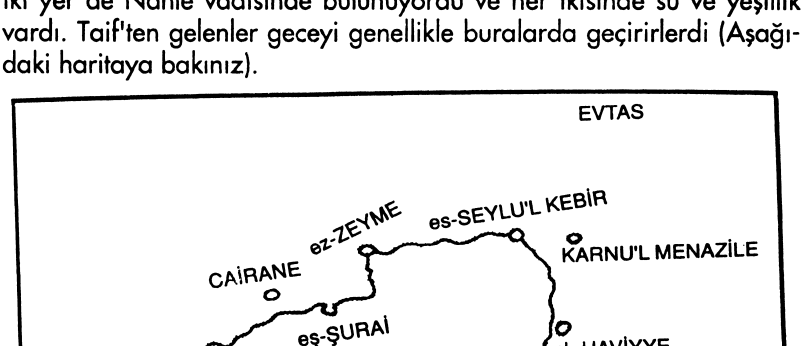

HARİTA - II
Nahle Vadisinde ez-Zeyne ve es-Seylu'l Kabir'i gösteren harita

34. Bundan anlaşılıyor ki, bu cinler daha önce Hz. Mûsa (a.s.) ve semavî kitaplara iman etmişlerdi. Kur'ân-ı Kerim'i dinleyince de içindeki va'z, telkin ve öğretilerin, geçmişteki peygamberlerin öğretilerinden farklı olmadığına kanaat getirerek bu Kitaba ve Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) iman ettiler.

يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ
يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾

31: (Ve yine) "Ey kavmimiz, Allah'ın dâvetçisine icabet edin. ve ona iman edin ki, (Rabbiniz Allah) sizin günahlarınızı affetsin. Ve sizi elemli azaptan kurtarsın"[35] (dediler).

Açıklamalar

35. Güvenilir rivâyetlere göre bundan sonra cinlerin heyeti sık sık Hazreti Peygamber'e (a.s.) gelip kendisiyle yüzyüze görüşmeye başladılar. Bu hususta hadis kitaplarında toplanan rivâyetlere bir göz gezdirildiğinde Hicret'ten önce Mekke'de Resûlullah'a en az 6 heyetin geldiği anlaşılır.

Bu heyetlerden biri hakkında Hz. Abdullah bin Mes'ud'an rivayeti şöyledir: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) Mekke'de gece boyunca ortalıkta görülmedi. Biz kendisine saldırı falan düzenlenmesinden korkuyorduk. Sabahın erken saatlerinde Hira dağından gelmekte olduğunu gördük. Kendisine sorulduğunda şunları söyledi: "Bir cin beni çağırmaya gelmişti; ben de onunla birlikte Hira'ya kadar gittim ve orada cinlerin bir topluluğuna Kur'ân-ı Kerim okudum." (Müslim, Müsned-i Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud).

Hz. Abdullah bin Mes'ud'un bir rivâyeti şöyledir: Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) Mekke'de sahabelere şöyle dedi: "Bu gece sizlerden kim benimle gelip cinlerle görüşmek istiyor?" Ben, "Ya Resûlullah ben" dedim ve onunla hareket ettim. Mekke'nin yukarı kısmına geldiğimizde Resûlullah (s.a.v.) yere bir çizgi çizerek, bana "bunun dışına çıkma" dedi. Hazreti Peygamber (s.a.v.) biraz ileri gidip Kur'ân okumaya başladı. Ben birçok kişinin etrafını sardığını ve onların benimle Resûlullah arasında bir set oluşturduğunu gördüm. (İbn Cerir, Beyhaki, Delâilün-en Nübüvvet, Ebu Nuaym Isfahanî, Delâil-ün Nübüvve).

Bir defasında ise Resûlullah, Hz. Abdullah bin Mes'ud ile beraber iken Mekke'nin Hacûn mevkiinde cinlerin bir davasında hakimlik etti, ve kararını verdi. Bundan yıllar sonra Hz. Abdullah bin Mes'ud Kufe

şehrinde rençberlerin bir grubunu gördükten sonra "Hacûn mevkiinde gördüğüm cinler bunlara çok benziyordu" dedi. (İbn Cerir).

وَمَنْ لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ
أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا
بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ
﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ
كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن
نَّهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

32-35: Allah'ın[36] dâvetçisine icabet etmeyen, yeryüzünde (Allah'ı azab etmekten) aciz bırakamaz. Ona, Allah'tan başka yardımcılar da yoktur. Onlar apaçık dalâlettedirler. Onlar görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratan ve bu yaratmadan yorumlayan Allah, ölüleri de tekrar diriltmeye kâdirdir. Evet O, her şeye kâdirdir. Kâfirlere, Cehennem'e arz olunacakları gün: "Nasıl, bu azap gerçek değil miymiş?" (denir). Onlar da, "Evet, Rabbimiz, yemin ederiz (bu gerçekmiş)" diyecekler. (O vakit Allah) : "Öyleyse, küfrünüze karşılık tadın azabı" buyuracak. O halde (Ey Resûlüm) peygamberlerden azim sahipleri gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme.[37] Onlar, o va'dolundukları azabı görecekleri gün, sanki gündüzün bir saatinden başka durmamışa döneceklerdir. Bu, onlara kâfi bir tebliğdir. Öyle ise, fasıklar kavminden başkası helâk edilir mi?

Açıklamalar

36. Belki de bu cinlerin söyledikleri sözlerin bir parçasıdır; ya da, onların sözü üzerine, bu Allah'ın bir yorumudur. Sözün gelişinden ikinci ihtimal daha doğru gibimize geliyor.

37. Yani, nasıl ki, senden önceki peygamberler kavimlerinin ilgisizliği, muhalefeti ve mukavemeti ve türlü çeşit baskı ve zulümlerine yıllarca karşı koydular ve sabır ve metanetle her türlü zorluğa göğüs germeye çalıştılar, sen de sabret ve "Bu adamlar kısa bir sürede iman etmezse Allahu Teâlâ bunlara azabını indirsin" gibi bir düşünceye kapılma.

MUHAMMED (S.A.V.) SÛRESİ

Adı: İkinci âyette yer alan, "ve âmanû bimâ nezzele alâ Muhammedin" cümlesinden alınmıştır. Yani, bu, içinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adının geçtiği bir sûredir. Ayrıca, bunun bir başka adı da "Kıtâl"dir ki, 20. âyette geçen "ve zukera fihe-l kıtâlu" cümlesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: İçeriği ve işlenen konulardan, bu sûrenin, Hicretten sonra Medine-yi Tayyibe'de kâfirlerle savaşma emri verildiği, ama savaşın fiilen başlamadığı bir sırada indiği anlaşılmaktadır. Savaşla ilgili ayrıntılı bahsi 8. dipnotta bulursunuz.

Tarihî Arkaplan: Bu sûrenin indiği sırada durum şöyle idi: Özellikle Mekke-yi Muazzama ve genellikle Arabistan'da Müslümanlar her yerde baskı ve zulme uğruyorlardı ve hayatları çekilmez hale getirilmişti. Müslümanlar her yerden çekilerek Medine-i Tayyibe'nin Dârül-Emân'ına sığınmışlardı; ama Kureyşli kâfirler kendilerine rahat nefes alma imkânı bırakmıyorlardı. Medine'nin küçük nüfusu her taraftan kâfirlerle çevrilmişti ve kâfirler Müslümanları yeryüzünden silmeye niyetliydiler. Bu şartlar altında Müslümanlar için sadece iki seçenek vardı: Ya Hak dininin dâvet ve tebliğinden ve buna bağlılıklarından vazgeçip Cahiliye'ye teslim olacaklardı, ya da ya herru ya merru diyerek ayağa kalkacaklar ve herşeylerini gözönüne alarak Arabistan topraklarında İslâmiyetin mi yoksa Cahiliyye'nin mi kalacağını kesin olarak belirleyeceklerdi. Allahu Teâlâ bu şartlarda Müslümanlara seçebilecekleri tek yol olan kararlılık ve direnişi gösterdi. Yüce Allah zaten Hacc sûresinde (39. âyet) müminlere savaşma izni vermiş ve daha sonra Bakara sûresinde (190. âyet) buna emir vermişti. Ama o sıralarda Müslümanları savaşmanın kendileri için ne kadar pahalı olacağını pekâlâ

biliyorlardı. Medine'deki bir avuç Müslüman, patlak verecek bir savaşa katılmak üzere bin kişilik bir orduyu kurma durumunda bile değillerdi. İşte böylesine küçük bir topluluğa, tüm Arabistan'ın Cahiliye'sine karşı kılıç kuşanma emri verilmişti. Ayrıca, bu topluluk bir savaşın dayanılmaz malî külfetini kaldıracak durumda da değildi. Buradaki insanlar zar-zor karınlarını doyurabiliyorlardı, Mekke'den gelen yüzlerce evsiz muhacir henüz iyice yerleşememişti, üstelik bütün Arap kabilelerinin ekonomik boykotu yüzünden bu küçük topluluğun beli kırılmıştı.

Ana Konusu ve Bahisleri: İşte bu şartlarda bu sûre indi. Bunun ana konusu iman sahiplerini savaşa hazırlamak ve bu konuda kendilerine ilk talimatı vermektir. Bu sebeple, bu sûrenin bir başka adı "kıtâl"dir. Bu sûrede sırasıyla aşağıdaki konular işlenmiştir:

İlk önce, mücadelenin birbirine zıt ve rakip olan iki grup arasında olduğu ifade olunmuştur. Bunlardan bir grup, hakkı kabul etmek istemiyor ve Allah yolunda büyük bir engel olarak duruyor. Diğer grup, Yüce Allah tarafından kulu ve peygamber, Hz. Muhammed'e indirilen hakkı kabul etmiştir. Allahu Teâlâ da kesin kararını vermiş, ilk grubun tüm çaba ve faaliyetlerini geçersiz kılarken ikinci grubun genel durumunu düzeltmeye başlamıştır.

Bundan sonra, Müslümanlara savaşla ilgili ilk talimat verilmiştir. Allah'ın onlara yardım edeceği ve yol göstereceği belirtilmiştir. Allah yolunda yapacakları fedakârlıkları için kendilerine iyi mükafatlar verileceği açıklanmıştır. Ayrıca, Hak yolunda harcadıkları çabaların boşa gitmeyeceği, aksine bu dünyadan başlayarak öbür dünyaya kadar hep güzel meyvelerini alacakları kaydedilmiştir.

Kâfirlerden bahsedilerek, onların Allah'ın desteği ve rehberliğinden mahrum olduğu, ne yaparlarla yapsınlar iman sahiplerine karşı hiçbir tedbirlerinin işe yaramayacağı ve âhirette de sonlarının kötü olacağı kaydedilmiştir. Allah'ın Resûlünü Mekke'den kovmakla büyük bir başarı elde ettiklerini sandıkları, halbuki, bu davranışlarıyla kendi felâketlerini hazırladıkları hatırlatılmıştır.

Bundan sonra münafıklara hitap edilmiştir; O münafıklar ki, savaşma emri gelinceye kadar en büyük Müslümanın kendileriolduğunu herkese inandırmaya çalışıyorlardı; ama bu emir geldikten sonra paniğe kapılmış, savaşa gitmemek ve canlarını tehlikeye atmamak için

kâfirlerle gizli bir pazarlığa başlamışlardı. Kendilerine, Allah ve O'nun dini konusunda münafıklık edenlerin amellerinin hiçbirinin Allah katında kabul edilmeyeceği açık açık anlatılmıştır. Burada temel sorunun kimin hak ve kimin bâtıldan yana olduğu ve bütün insanların buna göre ölçülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yani, bir kişi, İslâm ve Müslüman mı, yoksa küfrün ve kâfirlerin mi dostudur? Kendi kişiliğini ve çıkarlarını mı yoksa, üzerine iman ettiğini iddiada bulunduğu Hakkı mı ön planda tutmaktadır? Önemli olan budur. Bu sınavdan çürük çıkan bir kişinin, namaz, oruç ve zekâtlarının Allah katında karşılık bulması şöyle dursun, mü'min sayılmasına bile imkân yoktur. Daha sonra Müslümanlara şu öğütlerde bulunulmuştur: Kendi sayılarının az olması, fakir ve çaresiz olmaları, buna karşılık kâfirlerin sayıca çok olmaları, mal ve mülk, silah, araç-gereç ve her türlü imkana sahip olmalarını görüp cesaretlerini kırmasınlar; kâfirlere barış önerisinde bulunarak zaaflarını ortaya koymasınlar, çünkü bu durumda, kâfirlerin cür'eti ve tecavüzü İslâm ve Müslümanlara karşı gittikçe artacaktır. Aksine, Allah'a inanarak ve güvenerek kalksınlar ve bu küfür dağıyla çarpışsınlar. Yüce Allah Müslümanlarla birliktedir; eninde sonunda Müslümanlar galip olacak ve çarptıkları dağ yıkılıp parça parça olacaktır.

En son Müslümanların mallarını Allah yolunda harcamaları tavsiye olunmuştur. Bilindiği gibi o zaman Müslümanların ekonomik durumu çok kötüydü; ama bundan daha önemli konu, Arabistan'da İslâm ve Müslümanların yaşayıp yaşamayacaklarıydı. Konunun önemi ve nezâketi, Müslümanların kendilerini ve dinlerini küfrün galebesinden kurtarmak ve Allah'ın dinini galip kılmak için hem kendi canlarını feda etmeleri hem tüm mallarını harcamaları ve her türlü imkânlarını kullanmalarını gerektiriyordu. Onun için, Müslümanlara, böylesine nazik bir devrede tereddüt ve cimrilikle hareket eden birinin aslında Allah'a hiçbir zarar veremeyeceği ve sadece kendi helâketine sebep olacağı bildirilmiştir. Gani olan Allah insanlara muhtaç değildir. Dolayısıyla, eğer bir topluluk O'nun dini için fedakârlıklar yapmaktan kaçınmaya çalışırsa, Allahu Teâlâ onu yeryüzünden silip yerine başka bir topluluğu getirecektir.

MUHAMMED (S.A.V.) SÛRESİ

(Medine'de Nâzil olmuştur, 38 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ۝١ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ
وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ۝٢ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ۝٣

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: Kâfir olanların[1] ve (başkalarını) Allah'ın yolundan döndürenlerin[2] amellerini (Allah) boşa çıkarmıştır.[3] İman edip sâlih amel işleyenlerin ve Muhammed'e indirilene iman edenlerin[4] -ki o, Rablerinden gelen baştan başa bir Haktır günâhlarını da bağışlamış[5] ve hallerini de düzeltmiştir.[6] Bu muamele böyledir, çünkü küfredenler batıla, iman edenler ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır. Allah, insanları hakettikleri yere işte böyle getirir.[7]

Açıklamalar

1. Yani, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) sunmakta olduğu mesaj ve öğretileri kabul etmeyenler.

2. Aslında burada "sad'du an sebilillahi" ifadesi kullanılmıştır. "Sadd" kelimesi Arapçada hem geçişli hem geçişsiz olarak kullanılır. Bu bakımdan âyetin bu bölümü hem, "bizzat Allah'ın yolundan kaçınanlar" hem de "başkalarını Allah'ın yolundan döndürenler" anlamına gelebilir.

Başkalarını Allah'ın yolundan çevirmenin birçok şekilleri vardır. Bunun bir şekli, bir kişinin başka bir kişiyi zorla iman etmekten alıkoymasıdır. İkinci şekli, onun, iman edenlere, imanlarını korumaları veya iman etmek isteyenlerin iman etmelerini zorlaştıracak korkunç bir ortam yaratması ve her türlü baskı ve zulmü uygulamasıdır. Üçüncü şekli, onun, insanların, Allah'ın dininden bıkma ve soğumalarını sağlamak amacıyla bu din ve buna tabi olanlara karşı propaganda yapması, kışkırtması ve kuşku uyandırmasıdır. Ayrıca, her kâfir, kendi evlâtlarını küfür yolunda yetiştirmesi, böylece gelecek nesillerin kendi atalarının dinini terkedip İslâm'ı kabul etmeleri güçleşmesi bakımından da başkalarını Allah yolundan alıkoyandır. Aynı şekilde her kâfir toplum, Allah yolunda büyük bir engel ve taştır; çünkü kendi yetişme tarzı, eğitimi, sosyal ve ekonomik düzeni, gelenek ve töreleri ve diğer konulardaki tutuculuğu bakımından da hak dininin yayılmasında büyük engel teşkil eder.

3. Asıl kelimeler, "edalle amâlehum" dur, yani onların amellerini saptırmıştır, boşa çıkarmıştır. Bu sözler çok geniş anlamlıdır. Bunların bir anlamı şudur: Allahu Teâlâ, çabaları ve uğraşlarının doğru yolda olmasının tüm güç, yetenek ve imkânlarını ellerinden almıştır. Artık ne yapsalar yanlış amaçlar için ve yöntemlerle olacaktır ve her türlü çaba ve uğraşları hidayet değil, dalâlet yolunda olacaktır. İkinci anlamı şudur: Kendilerine göre hayır işler olarak gördükleri ve Arabistan'da dinî hizmetler ve güzel ahlâk türünden davranışlar olarak kabul edilen Kâbe'yi koruma ve ilgili işlerine bakma, hacılara hizmet, konuksever-lik, akrabaların ihtiyaçlarını karşılama ve kendilerine sevgi ve saygı besleme ve benzeri işleri Allahu Teâlâ boşa çıkarmıştır. Bu işlerin hiçbir sevabı ve mükafâtı onlara verilmeyecektir; zira onlar Allah'ın tek oluşunu ve sadece O'na ibadet etme yolunu seçmiyorlar ve başkalarını, bu yola gelmekten alıkoyuyorlar. Bu nedenle, onların yaptıklarının hiçbiri Allah katında kabul edilmeyecektir. Üçüncü anlamı şudur: Onlar hak yolunu engellemek ve Hz. Muhammed Mustafa'ya karşı küfre

dayalı kendi dinlerini Arabistan'da yaşatmak amacıyla ne kadar çaba harcıyorlarsa harcasınlar Allah onları boşa çıkaracaktır. Onların bütün çabaları boştur ve attıkları oklar hedefi bulamayacaktır. Bu çabalarıyla hiçbir zaman hedeflerine ulaşamayacaklardır.

4. Her ne kadar, "ellezine âmenû" (iman edip) denildikten sonra, "Âmenû bimâ nezzele alâ Muhammedin" (Muhammed'e indirilene iman edenler) demeye ihtiyaç yoksa da çünkü iman, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ona nâzil olan öğretilere inanmayı da kapsar bunun ayrıca ve özellikle ifade edilmesi, şuna dikkat çekmek içindir: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik mertebesine getirilmesinden sonra, bir kişinin ona ve onun sunmakta olduğu mesaj ve öğretilerine iman etmediği sürece Allah'a, âhirete, geçmişteki peygamberlere ve kitaplara inanması hiçbir fayda sağlamayacaktır. Böyle bir açıklama şunun için gerekliydi: Hicretten sonra Medine'de "iman"ın diğer bütün gereklerine inanan, ancak Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın risâletine ve öğretilerine iman etmeyen kimselerle karşılaşıldı.

5. Bunun iki anlamı vardır: (1) Cahiliyye döneminde işledikleri bütün günahları Allah affetti; dolayısıyla, bu dönemde işledikleri günahlarla ilgili olarak herhangi bir sorguya çekilmeyecekler. (2) İnanç, düşünce, ahlâk ve amelle ilgili ne kadar kötülük ve eksiklikleri vardıysa Allahu Teâlâ onları def'etti; onların düşünceleri değişti, inanç ve eğilimleri değişti; ahlâk, karakter ve davranışları değişti; kısacası, onlar yepyeni insanlar olarak ortaya çıktılar. Şimdi onlarda cehalet yerine iman var ve ahlâksızlık yerine sâlih amel.

6. Bunun da iki anlamı vardır: Birincisi, Yüce Allah onların geçmişteki durumunu değiştirip doğru yola getirdi ve hayatları düzeldi. İkincisi, Yüce Allah onları, şimdiye kadar içinde bulundukları çaresizlik, zaaf, mazlumiyet ve acınacak durumdan çıkardı ve ihya etti. Allahu Teâlâ onlar için şimdi öyle bir ortam yaratmıştır ki, onlar artık baskı ve zulme boyun eğmek yerine zalimlere kafa tutacaklar, mahkumiyet ve kölelik içinde yaşamak yerine hürriyet içinde nefes alacaklar ve kendi işlerini kendileri halledecekler ve mağlup yaşamak yerine galip gelecek ve galip kalacaklardır.

7. Asıl Arapça kelimeler şunlardır: "kezâlike yadribû-llahu linnâsi emsâluhum". Bunların sözlük anlamı şudur: "Allah insanlara misâlleri böylece açıklar". Ne var ki, bu sözlük anlamıyla anlatılmak istenen,

tam olarak anlatılmıyor. Bu cümlenin gerçek anlamı ve kavramı şudur: Cenab-ı Allah böylece tarafların layık oldukları yerlerini iyice ortaya koyar. Taraflardan biri Bâtıla yapışıp kalmakta ısrar ediyor; onun için Allahu Teâlâ onun tüm çabalarını ve uğraşlarını boşa çıkarmıştır. Taraflardan biri ise hakkı kabul etmiş ve benimsemiştir; onun için, Cenab-ı Allah onun günahlarını, kötülüklerini ve eksikliklerini ortadan kaldırıp, tertemiz yapmış ve durumunu düzeltmiştir.

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ
فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ
أَوْزَارَهَا ۚ ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم
بِبَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝٤

4: Bunun için, kâfirlerle harpte karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Nihayet onları mağlup ve perişan bir hale getirdiğiniz zaman, bağı sağlam bağlayın. Sonra da ya onlara ihsanda bulunun veya fidye ile azâd edin. Yeter ki, harp erbabı ağırlıklarını bıraksın.[8] Eğer Allah dileseydi harp yapmadan intikamını alırdı. Lâkin, bir kısmınızı diğer bir kısmınızla imtihan etmek için muharebeyi emretti.[9] Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini boşa çıkarmaz.[10]

Açıklamalar

8. Bu âyetin, gerek sözleri gerekse bağlamından, savaşma emri geldikten sonra, ama savaşın henüz başlamadan önce indiği açıkça anlaşılmaktadır. "Kâfirlerle harpte karşılaştığınızda" sözleri, daha çatışmanın başlamadığını; başlamasından önce de, başlamasından sonra müslümanların neler yapmaları gerektiğine dair talimatın verildiğini göstermektedir.

İleride 20. âyetin sözleri gösteriyor ki, bu sûre, Hacc sûresinin 39. ve Bakara sûresinin 190. âyetlerinde savaşma emri verilmiş olduğu ve bu yüzden Medine'nin münafıkları ve imanları zayıf olanlarının paniğe kapıldığı ve kendilerini ölüm korkusunun sardığı bir sırada inmişti.

Ayrıca, Enfal sûresinin 67. 68, ve 69. âyetleri de, bu âyetin Bedir

gazvesinden önce indiğini göstermektedir. Enfâl sûresinde şöyle buyurulmuştur:

"Hiçbir peygamberin yeryüzünde düşmanlarını tamamen ezmeden esirler alması yakışık olmaz. Siz, dünyanın geçici şeylerini istersiniz. Halbuki, Allah âhireti murad eder. Allah azîz'dir, Hakîmdir. Eğer Allah tarafından geçmiş bir yazı (takdir) olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık, ganimet olarak aldığınız şeylerden helâl ve hoş olarak yeyin."

Bu ibareye, özellikle altları çizilen cümlelere dikkat edersek, asıl ikaz ve serzenişin, Bedir savaşında düşmanlar iyice ezilmeden Müslümanların onları esir almaya başlamaları üzerine yapıldığını anlarız. Savaştan önce Muhammed sûresinde ise kendilerine şöyle bir emir verilmişti. "Nihayet onları mağlup ve perişan bir hale getirdikten sonra, bağı sağlam bağlayın." Ancak, bu sûrede Müslümanlara, esirlerden fidye almalarına izin verildiği için, Bedir gazvesinde savaş esirlerinden alınan malları Allah helâl kıldı ve Müslümanları bu malları almalarından dolayı cezalandırmadı. "Allah tarafından geçmiş bir yazı olmasaydı" sözleri gösteriyor ki, bu olaydan önce fidye alma emri Kur'ân'da geçmişti ve bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir emrin yer aldığı Muhammed sûresinden başka bir sûre yoktur. Onun için, bu âyetin, yukarıdaki Enfal sûresinin âyetinden önce indiğini kabul etmeliyiz. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Enfâl sûresinin tefsiri, dipnot: 49),

Bu, savaş kurallarını içeren Kur'ân-ı Kerim'in ilk âyetidir. Bu âyetten çıkan hükümleri, Peygamberimiz (s.a.v.) ve sahabelerin bu âyete uygun olarak yaptıkları uygulamaları ve fakihlerin bu âyet ile sünnete dayanarak yaptıkları içtihatları şöyle özetleyebiliriz:

(1) Bir savaşta Müslümanların ordusunun asıl hedefi, düşmanın savaş gücünü yok etmek ve onu, savaşacak gücü kalmayacak ve savaşı sona erdirecek şekilde perişan etmektir. Müslümanların ordusu bu hedefi unutup düşmanları esir almaya başlamamalıdır. Savaş esirlerini ele geçirme operasyonu, düşmanın tamamıyla ezilmesi ve savaş alanında ancak birkaç düşman askerinin kalmasından sonra başlatılmalıdır. İslâm ordusuna ta başında böyle bir direktif vermenin amacı, fidye almak veya savaş esirlerini toplamak hırsıyla savaşın asıl hedefini unutmamalarını sağlamaktır.

(2) Savaşta esir alınanlar hakkında şöyle denilmiştir: "Sonra ya onlara ihsanda bulunun veya fidye ile azad edin." Bundan çıkan hukukî hüküm şudur: Savaş esirleri öldürülmesin. Hz. Abdullah bin Ömer, Hasan Basrî, Ata ve Hammad bin Ebî Süleyman bu umumi hükmü kabul ediyor ve bu zaten doğru bir hükümdür. Onların ifadelerine göre düşman ancak savaş halinde öldürülebilir, savaş bittikten ve esir alındıktan sonra onları öldürmek doğru değildir. İbn Cerir ve Ebu Bekr Cessâs'ın bir rivâyeti şöyledir: Haccâc bin Yusuf, savaş esirlerinden birini Hazreti Abdullah bin Ömer'e teslim edip onu öldürmesini emretti. Hz. Abdullah bin Ömer onu öldürmeyi reddetti ve bu âyeti okuduktan sonra, "Bize, bir kişiyi esaret halinde öldürme emri verilmemiştir" dedi. İmam Muhammed de es-Siyerü'l Kebîrde şu vak'ayı nakletmiştir: "Abdullah bin Amr, Hz. Abdullah bin Ömer'e bir savaş esirini öldürme emri verdi, ancak o bu sebeple, bu emre uymadı."

(3) Ne var ki, bu âyette savaş esirinin katli tam olarak yasaklanmadığı için Resûlullah (s.a.v.) Allah'ın emrini şu şekilde anlamış ve uygulamıştır ki, İslâm devletinin hükümdarı, belli bir nedenle, bazı savaş esirlerinin öldürülmesini gerekli görüyorsa, öyle yapabilir. Bu genel bir kural değil, ancak gerektiği takdirde başvurulabilecek bir istisnadır. Nitekim, Hazreti Peygamber (s.a.v.) Bedir savaşında esir alınan 70 kişiden sadece Ukbe bin Ebî Mu'ayt ve Nadr binül el Haris'i öldürttü. Uhud savaşının esirlerinden sadece şair Ebu Azze'yi öldürttü. Benî Kurayza, kendi haklarında Hz. Sa'd bin Muaz'ın vereceği kararı kabul edeceğini belirtmişti. Sa'd bin Muaz, Benî Kurayza'nın tüm erkeklerinin öldürülmesine karar verince, erkekleri öldürüldü. Hayber savaşında alınan esirlerden sadece Kinane bin ebî el-Hukeyk öldürüldü, çünkü o anlaşmayı bozmuş ve verdiği sözü tutmamıştı. Mekke fethinden sonra Yüce Peygamber (s.a.v.) sadece birkaç kişi hakkında, yakalandıkları takdirde öldürülmelerine emretmişti. Bu istisnaların dışında Yüce Peygamber (s.a.v.) savaş esirlerini öldürmeme kuralına uymuştur. Raşid halifeler de aynı yolu takip etmişlerdir. Onların zamanında da savaş esirlerinin öldürülmesinin örneğine seyrek rastlanıyor; ve o da belli bir nedenle. Hz. Ömer bin Abdülaziz de kendi hilafeti sırasında sadece bir tek savaş esirini öldürttü, çünkü o Müslümanlara olmadık eziyetler etmişti. Bu nedenle, fakihlerin çoğu, bir İslâm devletinin gerekirse savaş esirlerini öldürebileceğinde ittifak etmişlerdir; ama bu hususta karar hükümete aittir. Alelâde bir asker bir savaş esirini öldürme

yetkisine sahip değildir. Ancak bir savaş esirinin kaçma teşebbüsünde bulunma veya bir sabotaj yapma ihtimali varsa, durumla ilgili olan herkes onu öldürebilir. Bu hususta Müslüman fakihler su üç açıklamayı da gerekli görmüşlerdir: Birincisi, eğer savaş esiri İslamiyeti kabul ederse öldürülmeyecektir. İkincisi, savaş esiri ancak devletin elinde bulunduğu sürece öldürülebilir. Üçüncüsü, bir savaş esiri öldürülecekse bu iş normal ve kısa yoldan yapılmalıdır; ona işkence yapılmamalıdır.

(4) Savaş esirleriyle ilgili verilen genel hüküm budur: "Onlara ihsanda bulunun ya da işi fidye ile halledin." İhsan dört şeyi kapsar: (1) Savaş esirlerine esaretleri süresince iyi davranılmalıdır. (2) Savaş esirleri öldürülmeden veya ömür boyu hapse atılmadan köle yapılıp Müslümanlara verilmelidir.(3) Savaş esirleri zımmî statüsüne geçirilip kendilerinden cizye alınmalıdır. (4) Savaş esirleri herhangi bir ücret talep edilmeden serbest bırakılmalıdırl.

Fidye meselesi şu üç şekilde halledilebilir: (1) Savaş esirleri kendilerinden bir ücret alınıp serbest bırakılabilir. (2) Savaş esirlerinin serbest bırakılmasının şartları tesbit edilip o şartlara göre belli bir süre sonra serbest bırakılabilirler. (3) Savaş esirleri mübadelesi anlaşması uyarınca düşmanda bulunan müminlerin serbest bırakılmasına karşılık kafir savaş esirleri serbest bırakılabilir.

Bu değişik yöntemler, değişik zaman ve şartlarda Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve sahabeler (r.a.) tarafından kullanılmıştır. İlâhî Şeriat, bu konuda İslâm Devletini sadece bir yönteme bağlamamıştır. İslâm Devleti ne zaman nasıl uygun görürse öyle hareket edebilir.

(5) Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve sahabelerin uygulamaları gösteriyor ki, bir savaş esiri devletin kontrolünde bulunduğu sürece yiyeceği, içeceği, ve hasta ise tedavisi ve ilaçlarının sağlanması hükümete ve devlete aittir. Esirlerin aç, açıkta ve çıplak kalmaları ve kendilerine eziyet edilmesine İslâm şeriatı izin vermez. Aksine, kendilerine iyi ve cömertçe davranılması emredilmiştir ve Sünnette bunun pratik örnekleri de vardır. Örneğin, Bedir savaşının esirleri Resûlullah (s.a.v.) tarafından çeşitli sahabelere dağıtıldı, kendilerine iyi davranmaları istendi. Bu esirlerden biri olan Ebû Aziz'in ifadesi şöyledir: "Benim esir olarak teslim edildiğim Ensâr ailesinin fertleri bana sabah akşam ekmek yedirir ve kendileri sadece hurmalar yiyip yaşardı." Başka bir savaş esiri Süheyl bin Amr, Resûlullah'a şikayet edildi; kendisinin ateşli

bir hatip olduğu ve Hazreti Peygamber aleyhinde konuşmalar yaptığı; dolayısıyla, dişlerinin kırılması tavsiye edildi. Resûlullah ise şu cevabı verdi: "Eğer ben onun dişlerini kırdırırsam, Allah da benim dişlerimi kıracaktır, halbuki ben bir peygamberim" (Siret-i İbn Hişam). Yemame reisi Sumame bin Usal esir alınıp Resûlullah'a getirildi ve esir kaldığı sürece kendisinie güzel yemekler ve süt verildi." (İbn Hişam). Sahabeler de bu yolları izlemiştir ve savaş esirlerine kötü muamele ettiklerinin hiçbir örneği yoktur.

(6) İslâm'da savaş esirlerinin sürekli olarak esir kalmaları, kürek mahkumu olmaları veya çalışma kamplarındaki gibi yerlerde çalışmaya mecbur edilmelerine kesinlikle yer yoktur. Eğer kendileri veya hükümetleriyle savaş esirlerinin mübadelesi yahut da fidye ile ilgili şartlar konusunda bir anlaşma yapılamazsa kendilerine ihsanda bulunmanın şu şekli uygun görülmüştür: Kendileri köle yapılıp çeşitli kişilerin emrine verilir ve efendilerine, iyi muamele yapmaları emrolunur. Bu uygulama gerek Hazreti Peygamber (s.a.v.) gerekse sahabeler döneminde aynı kalmıştır ve İslâm hukukçuları da bu uygulamada birleşmişlerdir. Bu hususta şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, esir alınmasından önce İslâmiyeti kabul etmiş, ama şu veya bu şekilde yakalanmış olan bir esir serbest bırakılacaktır; ancak esir alındıktan sonra veya bir kişinin hizmetine verildikten sonra Müslümanlığı kabul eden bir kişi serbest bırakılamaz. Müsned-i Ahmed, Müslim ve Tirmizi'de yeralan Hz. İmran bin Hüseyin'in rivâyeti şöyledir: Beni Ukeyl'in bir ferdi esir alınıp Resûlullah'a getirildi ve kendisi İslâmiyeti kabul ettiğini söyledi. Resûlullah kendine şöyle dedi: "Eğer sen bunu serbest iken söyleseydin, elbette yararını görürdün". Hazreti Ömer'in (r.a.) sözleri de aynı doğrultudadır: "Bir savaş esiri Müslümanlara yakalandıktan sonra Müslüman olursa öldürülmekten kurtulacaktır, ama köle kalacaktır." Bu nedenle, İslâm hukukçuları, esir düştükten sonra Müslümanlığı kabul eden birinin kölelikten kurtulmayacağını hüküm vermişlerdir (es-Siyerü'l-Kebîr, İmam Muhammed). Bu, aslında çok makul ve ölçülü bir kuraldır. Çünkü, esir alındıktan sonra İslâmiyeti kabul eden herkesin serbest bırakılma ilkesi kabul edilseydi, hangi esir kelime-yi şehadet getirip serbest olmak istemezdi ki ?

(7) Esirlere ihsanda bulunmanın üçüncü şekli İslâm'da kendilerinden cizye alınıp Dârü'l İslâm'ın zımmî (gayrimüslim) reayası ko-

numuna getirilmeleri, ve İslâm devletinde tıpkı Müslüman vatandaşlar gibi serbestçe yaşayabilmeleridir. İmam Muhammed, es-Siyerü'l Kebîr'de, "Esir veya köle yapılması caiz olan bir kişiyi cizye alarak zimmi yapmak da caizdir" demiştir. Bir başka yerde ise, "Müslümanların hakimi, onlardan (esirler) cizye ve topraklarından haraç (vergi) alıp serbest bırakma hakkına sahiptir" buyurmuştur. Bu yöntem genellikle, fethedilip İslâm devletine katılmış olan ülke ve bölgelerin savaş esirleri hakkında uygun görülmüştür. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu usulü, Hayberliler ile ilgili olarak benimsemişti. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.) Irak ve diğer ülkeleri fethettiği zaman da geniş çapta bu usulü benimsemişti. Ebu Ubeyd, "Kitabü'l Emvâl'de şöyle bir olayı anlatmıştır: Irak'ın fethinden sonra bu ülkenin ileri gelen kişilerinden oluşan bir heyet Hz. Ömer'e gelip, "Yâ Emirü'l Mü'minîn, önce İranlılar bize musallat olmuşlardı, bize çok kötü davrandılar, bize çok eziyet ettiler; ve anlatılmayacak baskı ve zulüm yaptılar. Sonra, Tanrı sizleri bize gönderince, biz sizin gelişinizden çok memnun olduk; biz size karşı direnmedik ve savaşlara da katılmadık. Şimdi de duyuyoruz ki, siz bize esir muamelesi yapmak istiyorsunuz" dedi. Hz. Ömer ise şu karşılığı verdi: "Ya Müslüman olmak ya da cizyeyi kabul edip serbest kalma hakkına sahipsiniz." Nitekim onlar cizye vermeyi kabul etti ve serbest bırakıldılar. Aynı kitabın bir başka yerinde Ebu Ubeyd, Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Ebû Musa Eş'arî'ye şöyle yazdığını ifade etmiştir: "Savaşta esir alınanlardan çiftçi ve köylü olanları serbest bırakın."

(8) İhsanda bulunmanın dördüncü şekli, savaş esirini, herhangi bir fidye veya ücret almadan serbest bırakmaktır. Bu, özel bir kolaylıktır ki bunu bir İslâm devleti bir savaş esirinin özel şartlarına göre sağlayabilir; ya da şu umutla verebilir ki, sözkonusu esir veya esirler bundan dolayı hayatları boyunca minnettar kalırlar ya da, düşman iken dost yahut da kâfir iken mü'min olabilirler. Zâten, düşmanın bir esirini, bir gün gelip bizimle tekrar savaşır düşüncesiyle bırakmak abestir. Dolayısıyla, Müslüman fakihler genellikle böyle bir davranışa karşı çıkmış ve bunun için şu şartı ileri sürmüşlerdir: "Eğer Müslümanların yöneticisi, savaş esirlerinden hepsini veya bazısını ihsanda bulunma düşüncesi ve bazı faydalar mülahaza ederek serbest bırakırsa, bunun herhangi bir sakıncası yoktur" (es-Siyerü'l-Kebîr). Hazreti Peygamber (s.a.v.) zamanında bunun birçok örneğini görmek mümkündür ve bunların hepsinin belli amaçları, hesapları ve yararları vardı.

Hazreti Peygamber (s.a.v.) Bedir savaşının esirleri hakkında şöyle buyurmuştur: "Eğer Mut'im bin Adiy şimdi yaşıyor olsaydı ve bana bu iğrenç kimseler hakkında yalvarsaydı, onun hatırı için bunları serbest bırakırdım." Yüce Peygamber'in bu sözlerinin ardında şu gerçek yatıyordu: Resûlullah Taif'ten Mekke'ye dönerken sadece Mut'im onu kendi koruması altına almış; onun çocukları silahlanıp ona Harem'e kadar refâkat etmişlerdi. Yüce Peygamber böylece kendisine yapılan iyiliğin bedelini ödemek istiyordu.

Buhari, Müslim ve Müsned-i Ahmed'de yer alan bir rivâyeti buraya aktaralım: Yemâme reisi Sumame bin Usal esir alınıp Resûlullah'ın huzuruna getirilince, Resûlullah kendisine, "Sumame, ne diyorsun?" diye sordu. Sumame, "Beni kılıçtan geçirirseniz, kanı biraz değer taşıyan birini kılıçtan geçirmiş olursunuz; yok eğer bana ihsanda bulunursanız, buna minnettar kalacak birine ihsanda bulunacaksınız; yok eğer mal ve mülk istiyorsanız, isteyiniz, size verilecektir" dedi. Resûlullah üç gün sürekli Sumame'ye bu soruyu sordu ve kendisi bu cevabı verdi. Nihayet Resûlullah, Sumame'nin serbest bırakılmasına emir verdi. Sumame serbest bırakıldıktan sonra en yakın vahaya gidip yıkanıp tertemiz olup geri döndü ve kelime-yi şehadet getirip Müslüman olduktan sonra şöyle dedi: "Bugüne kadar benim için sizden ve dininizden hiçbir şey daha kötü veya nefret edilecek değildi; ama bugünden itibaren hiçbir kişi veya din siz ve dininiz kadar bana yakın değildir." Sumame daha sonra umre yapmak üzere Mekke'ye gitti ve Kureyşlilere şu uyarıda bulundu: "Muhammed Mustafa (s.a.v.) izin vermezse Yemame'den hiç tahıl gelmeyecektir." Nitekim, Sumame dediğini yaptı ve Mekkeliler yiyecek sıkıntısı çekmeye başlayınca Yemame'den tahıl sevkiyatının durdurulmaması için Hazreti Peygamber'e yalvarmak zorunda kaldılar.

Yüce Peygamber (s.a.v.) Beni Kurayza'nın savaş esirlerinden Zabir bin Bata ve Amr bin Sa'd (yahut, İbn Su'da)'ya hayatlarını bağışladı. Zabir'i affetmesinin sebebi, onun Cahiliye döneminde Bu'as savaşında Hz. Sabit bin Kays el-Ensârî'yi düşmanlardan korumasıydı. Resûlullah bu sebepten dolayı, Zabir'i ihsanına karşılık vermek üzere Hz. Sabit'e havale etti. Amr bin Sa'd'ı affetmesinin sebebi de şuydu: Benî Kurayza, anlaşmayı bozup Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara, ihanet etme-

ye kalkıştığı zaman onlara böyle bir çılgınlık yapmamaları için yalvaran Amr idi. (Kitabü'l-Emvâl, Ebu Ubeyd).

Beni Müstalik gazvesinden sonra bu kabilenin savaş esirleri Medine'ye getirilip sahabeler arasında dağıtıldıktan sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Cuveyriye'yi, payına düştüğü kişiden karşılığını ödeyip serbest bıraktırdı ve daha sonra nikahına aldı. Bunun üzerine Müslümanlar, "Bunlar artık Resûlullah'ın akrabaları olmuştur" deyip paylarına düşen esirlerin hepsini serbest bıraktı. Böylece 100 ailenin esirleri serbest bırakıldı. (Müsned-i Ahmed, Tabakât-ı İbn Sa'd, Siret-i İbn Hişam).

Hudeybiye Anlaşması imzalanırken 80 Mekkeli Ten'iym tarafından gelip Resûlullah'ın kampına gece ani bir baskın düzenlemek istediler; ama hepsi yakayı eleverdi. Bu nazik ortamda böyle bir gelişme iki taraf arasında savaşa sebep olabileceği için Hazreti Peygamber bu esirlerin hepsini serbest bıraktı. (Müslim, Ebu Davud, Nesai, Tirmizi, Müsned-i Ahmed).

Mekke fethi sırasında Hazreti Peygamber (s.a.v.) sadece birkaç kişi müstesna, bütün Mekkelileri affetmiş, müstesnalardan da ancak üçdört kişiyi öldürtmüştü. Bütün Arabistan, Mekkelilerin Resûlullah'a ve diğer Müslümanlara ne kadar zulüm ve eziyet ettiklerini pekâlâ biliyordu. Buna rağmen, Hazreti Peygamber'in Mekke'yi fethettikten sonra onları affetmesiyle, Araplar zâlim ve gaddar değil, son derece merhametli, şefkatli ve cömert bir hükümdarla karşı karşıya olduklarını anladılar. Bundan dolayıdır ki, Mekke fethinin ardından Arap yarımadasının tümünün fethi iki yıldan fazla bir süre almadı.

Huneyn savaşından sonra Havâzin kabilesinin bir heyeti kendi savaş esirlerinin serbest bırakılması için Hazreti Peygamber'in huzuruna vardığında tüm esirler sahabelere dağıtılmıştı. Yine de, Resûlullah (s.a.v.) tüm Müslümanları toplayıp, "Bunlar buraya pişmanlık duyarak gelmişlerdir, kanımca savaş esirleri kendilerine geri verilebilir. Sizlerden kim herhangi bir ücret almadan payına düşen esirini vermek istiyorsa versin, kim ücret almak istiyorsa, Beytülmâl'e yatırılan malların ilk bölümü ona verilecektir" dedi. Bu çağrı üzerine altı bin esir serbest bırakıldı ve kim ücret almak istediyse, ona devlet hazinesinden ücret verildi. (Buhari, Ebu Davud, Müsned-i Ahmed, Tabakat-ı İbn Sa'd). Bundan anlaşılıyor ki, esirler dağıtıldıktan sonra, hükümet bunları ser-

best bırakma yetkisine sahip değildir; aksine bu iş paylarına düşen kimselerin rızasıyla veya onlara ücret ödenmek suretiyle yapılır.

Hazreti Peygamber (s.a.v.)'den sonra ashâb-ı kiram döneminde de esirlerin birer ihsan olarak serbest bırakılmanın birçok örnekleri vardır. Örneğin Hz. Ebu Bekir (r.a.) Eş'as bin Kays el-Kindî'yi serbest bıraktı ve Hz. Ömer (r.a.) Hürmüzan'ı ve Menazir ile Misan esirlerini serbest bıraktı (Kitabü'l-Emvâl, Ebu Ubeyd).

(9) Savaş esirlerinin para karşılığında serbest bırakılmasının örneğine Hazreti Peygamber (s.a.v.) döneminde sadece Bedir savaşı sırasında rastlanmaktadır. Bedir savaşından sonra esirler kişi başına bin ilâ 4 bin dirhem arasında değişen paralarla serbest bırakıldılar (Tabakat-ı İbn Sa'd, Kitabü'l-Emval). Ashâb-ı kiram döneminde ise bunun herhangi bir örneği görülmüyor; ve İslâm hukukçuları bu yöntemi genellikle benimsememişlerdir; çünkü bu demektir ki, biz para karşılığında düşmanın bir adamını, bize tekrar silah çeksin diye serbest bırakıyoruz. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim fidye alma izni verdiği ve Resûlullah'ın (s.a.v.) bu yola bir defa başvurduğu anlaşıldığı için bu yolu seçmek tamamen yasak değildir. İmam Muhammed'in es-Siyerü'l-Kebîr'de dediği gibi, Müslümanlar gerekli görürse, para karşılığında savaş esirlerini serbest bırakabilirler.

(10) Savaş esirlerinin, herhangi bir hizmet karşılığı serbest bırakılma örneği de Bedir savaşına aittir. Nitekim, para olarak fidye ödeyecek durumda olmayan Kureyşli esirler için Resûlullah (s.a.v.) Ensârın onar çocuğuna okuma-yazma öğretme şartını koştu (Müsned-i Ahmed, Tabakat-ı İbn Sa'd, Kitabü'l-Emvâl).

(11) Esirlerin mübadelesinin çeşitli örneğini Hazreti Peygamber (s.a.v.) döneminde görmekteyiz. Meselâ bir defasında Resûlullah Hz. Ebu Bekr'i (s.a.v.) bir sefere gönderdi; Hz. Ebu Bekir de seferden birkaç savaş esiriyle döndü. Savaş esirleri arasında çok güzel bir kadın da vardı; bu kadın Hz. Seleme bin Ekv'a'ya düştü. Hz. Peygamber bu kadını ısrarla Hz. Seleme'den istedi, onu Mekke'ye gönderdi ve karşılığında birkaç Müslüman savaş esirini aldırdı. (Müslim, Ebu Davud, Tahavî, Kitabü'l-Emvâl, el-Ebu Ubeyd, Tabakat-ı İbn Sa'd). Hz. İmran bin Huseyn'in bir rivâyetine göre bir defasında Sakif kabilesi, iki Müslümanı esir aldı. Bundan kısa bir süre sonra Sakif kabilesinin müttefiki olan Benî Ukayl'ın bir adamı Müslümanlara esir düştü. Hazreti Pey-

gamber o esiri Taif'e gönderip iki Müslüman esirin serbest bırakılmasını sağladı. (Müslim, Tirmizi, Müsned-i Ahmed). Fakihlerden İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şafiî, İmam Malik ve İmam Ahmed savaş esirlerinin takas edilmesini uygun görüyorlar. İmam Ebu Hanife esirlerin takasından yana değildir; ama ondan naklolunan bir başka rivâyete göre esir mübadelesi yapılabilir. Ama, bütün fakihler, Müslümanlığı kabul etmiş olan bir esirin kâfirlere teslim edilmemesinde ittifak etmişlerdir.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, İslâm'ın savaş esirleriyle ilgili meseleler hakkında ortaya koyduğu kanun ve kurallar, her zaman ve her durumda uygulanabilme esnekliğine sahiptir. Kur'ân-ı Kerim'in, savaş esirleri hakkında, "Sonra da ya onlara ihsanda bulunun veya fidye ile azâd edin" mealindeki âyetini dar anlamıyla ele alarak sınırlandıranlar, savaş esirleriyle ilgili uygulamaların çeşitli yönlerinin çeşitli zamanlarda ne kadar değişik sorunlar ortaya çıkardığını ve gelecekte ne gibi sorunlar çıkaracağını bilmemektedirler.

9. Yani, Yüce Allah'ın amacı sadece batıla tapanları mağlup etmek olsaydı, O bu iş için size muhtaç olmayacaktı. Bu iş, O'nun göndereceği bir deprem veya kasırga ile bir anda olabilirdi. Ama, O'nun amacı, insanlardan hakka tapanların batıla tapanlarla çarpışmalarını sağlamak ve mücadele yüzünden onların dayanma güçlerini arttırmak ve bu çetin sınavdan geçerken karakterlerinde bazı özelliklerini ortaya çıkarmak, ayrıca kendi faaliyetlerine ve karakterine göre kim hangi mevkiyi hak ediyorsa ona o mevkiyi vermektir.

10. Yani, bir kişinin Allah yolunda öldürülmesi, o kişinin canının çıkması, ve onun varlığıyla beraber her şeyin yok olması demek değildir. Eğer bir kişi, şehitlerin fedakârlıklarının, sadece kendileri için değil, onlardan sonra bu dünyada yaşayan kimseler için yararlı olacağını zannediyorsa, yanlış zannediyordur. Gerçek şu ki, bu bizzat şehitler için zararlı değil, kârlı bir iştir.

سَيَهْدِيهِمْ
وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۝٥ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۝٦ يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ۝٧
وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝٨ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ۝٩

5-9: Onları hidâyete erdirir ve hallerini düzeltir. Onları, evvelce kendilerine tarif ettiği Cennetlere sokar.[11] Ey mü'minler, eğer siz, Allah'a (dinine, peygamberine) yardım ederseniz, O da size yardım eder.[12] Ve ayaklarınızı sabit kılar. Kâfir olanlara gelince; onlar için zelilâne helâk vardır.[13] (Allah) amellerini boşa çıkarmıştır. Bu, onların Allah'ın indirdiğini çirkin görüp[14] (inkâr etmeleri) yüzündendir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

Açıklamalar

11. İşte Allah yolunda canlarını feda edenlerin kârı ve kazancı bu olacaktır. Şehitlerin üç mertebesi ve özelliği olduğu açıklanmıştır: Birincisi, Allah onlara rehberlik edecektir, onları hidayete erdirecektir. İkincisi, Allah onların hallerini düzeltecektir. Üçüncüsü, onları, evvelce kendilerine tarif ettiği Cennetlere sokacaktır. Burada rehberlik etmek veya yol göstermekten, Yüce Allah'ın şehitlere Cennetin yolunu göstermesi kastedilmiştir. Hallerini düzeltmekten, Yüce Allah'ın, onların Cennete girmelerinden önce üstbaşlarını düzeltmesi, kendilerine güzel elbiseler giydirmesi ve dünyadaki hayatları sırasında alıştıkları veya bulaştıkları tüm kötülük ve pisliklerden kendilerini arındırması kastedilmiştir. Üçüncü husus şu anlam taşımaktadır: Dünyada gerek Kur'ân-ı Kerîm, gerekse Hz. Peygamber vasıtasıyla, kendilerine vaad edilen Cennet'in nasıl birşey olduğu açıkça anlatılmıştı. Nitekim Cennete girdikleri zaman sanki bildikleri ve gördükleri bir yere vardıklarını düşünecekler ve kendilerine vaad edilen şeyin verildiğini ve tarif edilenlerden zerre kadar farkı olmadığını göreceklerdir.

12. Yüce Allah'a yardım etmenin basit anlamı, O'nun kelimesini herşeyden üstün tutmak amacıyla can ve mal ile cihad etmektir. Ama bunun özel bir anlamı da vardır ki, biz bunu daha önce ayrıntılı biçimde açıkladık (Bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Âl-i İmran sûresinin tefsiri, dipnot: 50).

13. Arapça ifadesi "fete'salluhum"dur. "Te's" tökezlenip yüzüstü yere düşmek demektir.

14. Yani, onlar Cahiliye'nin eski bâtıl inançlarını, gelenek, görenek, töre ve ahlâksızlığını tercih ettiler ve Cenab-ı Allah'ın onlara doğru yolu göstermek için gönderdiği mesajı beğenmediler.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿١١﴾
إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ
وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾

10-12: Onlar yeryüzünde seyahat edip, kendilerinden evvel gelen kavimlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Allah, onların kökünü kazımıştır. O kâfirlerin hakkı da, bunun benzeridir.[15] Çünkü, Allah, müminlerin dostu ve mevlâsıdır. Kâfirlere gelince onların hiçbir velisi yoktur.[16] Muhakkak ki, Allah iman edip sâlih amel işleyenleri, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere sokar. Kâfir olanlar ise, dünya hayatından istifade ederler. Onlar, hayvanlar gibi yerler.[17] Nihayet varacakları yer Cehennemdir.

Açıklamalar

15. Bu cümlenin iki anlamı vardır. Birincisi, Hazreti Peygamber'in davetini kabul etmeyen bu kafirlerin, daha önceki kafirlerin uğradığı felakete uğramaları mukadder olmuştur. İkincisi, bunların felâketi, dünyadaki azapla bitmeyecektir, aynı felâkete âhirette de uğrayacaklardır.

16. Uhud savaşında Hazreti Peygamber yaralandıktan sonra birkaç sahabe ile birlikte bir dağın yamacında beklerken Ebu Süfyan, "Bizde Uzza vardır, sizin ise herhangi bir Uzza'nız yoktur" diye nara

atmıştı. Bunun üzerine Resûlullah sahabelere, kendisine şöyle karşılık vermelerini emretmişti: "Allah mü'minlerin dostu ve mevlâsıdır". Resûlullah'ın bu cevabı işte bu âyete dayanıyordu.

17. Yani, nasıl ki bir hayvan sadece yemeyi ve içmeyi düşünür ve hiçbir zaman bunların nereden geldiğini, kimin yarattığını ve bu rızktan kendisine ve Râzık'a (rızkı veren) hangi hakların bulunduğunu bilmez; bu adamlar da hep yiyip içiyor, otlayıp duruyor ve başka hiçbir şey düşünmüyorlar.

وَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرْيَتِكَ
الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾

13-14: Seni memleketten çıkaran halktan daha kuvvetli nice memleketler (halkını) helâk ettik. Onlara bir yardımcı bulunmadı.[18] Rabbinden, apaçık bir bürhan üzerinde olan kimse, kendilerine kötü ameli süslü gösterilen ve hevalarına tabi olan kimseler gibi midir?[19]

Açıklamalar

18. Resûlullah (s.a.v.) Mekke'den ayrılmasından büyük üzüntü duyuyor, memleket hasreti çekiyordu. Nitekim, doğduğu kentten ayrılmaya ve Medine'ye hicret etmeye mecbur olunca, kentin dışına çıkarak kendisine şöyle seslenmişti: "Ey Mekke kenti, sen Allah'ın sevdiği kentler arasında en yukarı sırada yer alıyorsun ve ben de Allah'ın kentleri arasında seni en çok seviyorum. Eğer müşrikler beni zorla çıkarmasaydı, seni bırakıp gitmezdim." Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Mekkeliler seni evinden, barkından ve doğduğun yerden çıkarıp büyük bir başarı kazandıklarını sanıyorlar; halbuki, kendi belâlarını kendileri çağırmışlardır." Âyette yer alan sözler ve üslûbu, bunun mutlaka Mekke'den Medine'ye hicret sırasında indiğini gösteriyor.

19. Yani, Allah tarafından kendilerine doğru ve temiz bir yolun gösterilmesinden ve bütün açık yüreklilikle bu yolu izlemeye başlamalarından sonra Hazreti Peygamber ile ona tabi olanların, eski ce-

halêtleri ve dalaletlerinde ısrar eden, kendi sapıklıkları ve ahlâksızlıklarını marifet sayan ve herhangi bir delile dayalı olarak değil, sadece nefis ve hevalarına bağlı olarak hakkın ne, bâtılın ne olduğuna karar verenlerle beraber olmaları, aynı şekilde düşünmeleri ve aynı biçimde hareket etmeleri mümkün olabilir mi? Artık ne bu dünyada bu iki grubun hayatı aynı olabilir, ne de âhirette sonları birbirine benzeyebilir.

مَثَلُ الْجَنَّةِ

الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ ۖ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ
يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ۚ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ۖ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ۖ
وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ
وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ
حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ
آنِفًا ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾

15-16: Muttakîlere va'dolunan Cennete, kokusu ve lezzeti bozulmamış temiz su,[20] tadı değişmemiş süt,[21] yvaların her türlüsü onlarındır. Bir de, Rableri tarafından mağfiret vardır.[24] Bunlar Cehennemde ebedi kalıp orada kokmuş kaynar su içirilerek bağırsakları parçalanan kimseler gibi midirler? Müşriklerden, seni dinleyenler vardır. Nihayet senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş bulunanlara "(Muhammed) demin ne söyledi?" derler.[25] Onlar, Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevalarına tabi olan kimselerdir.[26]

Açıklamalar

20. Arapça ifadesi "ma'in gayri asin"dir. "Asin", kokusu ve lezzeti değişmiş veya kokuşmuş suya denilir. Bilindiği gibi dünyada nehirler ile kanalların suları, akıntı olmadığı için genellikle bulanık olurlar. Bu sulara kum, toprak, ve bazan çeşitli bitkilerin karışmasıyla renkleri ve tadları da değişir ve belli bir koku alırlar. Bu sebeple, Cennet'teki

nehir ve göllerin suyunun "kokusu ve lezzeti bozulmamış temiz su" olduğu ifade edilmiştir; yani bu son derece temiz ve katıksız bir su olacaktır.

21. Merfû bir hadiste bunun açıklaması şöyle yapılmıştır: "Bu, hayvanların memelerinden çıkan süt olmayacaktır". Yani, Yüce Allah bu sütü kaynak ve çeşmeler gibi çıkarıp nehirler gibi akıtacaktır. Bu, hayvanların memesinden sağılıp Cennet'in ırmak ve kanallarına akıtılacak bir süt olmayacaktır. Bu doğal süt, "tadı değişmemiş" olarak tanımlanmıştır; yani bunda hayvanların memelerinden çıkan sütünküne benzer en hafif bir koku olmayacaktır.

22. Yine bir merfu hadiste bunun açıklaması şöyle yapılmıştır: "Bu şarap, insanların ayaklarıyla meyveleri çiğneyerek çıkardıkları bir şarap olmayacaktır." Yani, bu şarap dünyada olduğu gibi, meyvalar çürütülüp ve ayaklarla ezilip çıkarılmayacaktır; aksine Allahu Teâlâ bunu da çeşme ve kaynaklardan çıkarıp nehirler gibi akıtacaktır. Bu şarap, "içenlere lezzet veren şarap" olarak tarif edilmiştir; yani bu dünyadaki alkollü içkiler gibi acı ve kötü kokulu olmayacaktır, ki, içkiye en çok alışmış olan bir kişi bile bunları içerken az da olsa yüzünü buruşturur. Saffât sûresinde bu şarap şöyle tarif edilmiştir: Bu şarap ne vücuda ne de beyine zarar verecektir. (47. âyet) Vâkıa sûresinde ise bunun ne başağrısı yaptığı, ne de sarhoş ettiği ifade olunmuştur (19. âyet). Bundan anlaşılıyor ki, bu şarap sarhoş etmeyecektir ve insana sadece keyif verecektir.

23. Merfû bir hadiste bunun tanımı şöyle yapılmıştır: "Bu, arıların karnından çıkan bir bal olmayacaktır". Yani bu bal da kaynak ve çeşmelerden çıkıp nehir gibi akacaktır. Bu sebeple, bunun içinde mum, kovan kırıntıları, ölmüş arıların kanat ve bacak parçaları olmayacaktır; aksine temiz ve berrak bir bal olacaktır.

24. Cennet'teki bu nimetlerden sonra Allah tarafından mağfiretten söz edilmesinin iki anlamı olabilir: Birincisi, bütün bu nimetlerin üstünde Allah'ın mağfireti vardır; ki onun yerini hiçbir nimet alamaz. İkincisi, iman sahipleri dünyada hangi günahları işlemiş veya hata yapmışlarsa, Allahu Teâlâ onları açığa vurmayacaktır, onların ayıplarını her zaman için örtecektir ki, Cennet'te kimseye karşı küçük düşmesinler.

25. Burada, Hazreti Peygamber'in toplantılarına gelip buyruklarını

dinleyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini işiten, ancak kalpleri, Resûlullah'ın mübarek ağzıyla söylediklerini kabul etmekten çok uzak olduğu için, her şeyi duyup da duymazlıktan gelen ve dışarıya çıkıp Müslümanlara laf olsun diye, "Az önce Muhammed (s.a.v.) ne diyordu?" soran kâfir, münafık ve inkâr edici kitap sahiplerinden sözedilmiştir.

26. İşte bundan dolayıdır ki, onların kalpleri ve kulakları Hazreti Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) buyruklarına karşı kapalı ve sağırdı. Onlar kendi nefislerinin kölesiydi ve Resûlullah'ın sunduğu mesaj ve tebliği kabul etmek istemiyorlardı, çünkü arzu ve istekleri ile gayeleri başkaydı. Bu nedenle, bazan lutfedip Resûlullah'ın meclislerine gelip buyurduklarını dinlemeye çalıştıkları zaman da, hiçbir şey duymuyor ve anlamıyorlardı.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنظُرُونَ
إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا
جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾

17-18: Kelâmın, hidâyet bulanların hidayetini artırdı.[27] Ve takvâlarını ziyadeleştirdi.[28] Onlar, kıyametin ansızın gelmesini mi bekliyorlar?[29] İşte onun alametleri gelmiştir.[30] Kıyamet geldiği vakit, onların anlamları kendilerine ne fayda verir?

Açıklamalar

27. Yani, kâfirler ile münafıkların, "Muhammed ne diyordu?" diye sordukları şeyler, hidayet bulmuş kimselerin daha da hidayet bulmalarına sebep oluyordu ve bu bedbahtların zamanlarını boşa harcayıp çıktıkları meclisten bu bahtiyar ve talihli kimseler ilim ve irfanın hazinesiyle dönüyorlardı.

28. Yani, onlar kendilerinde takvânın özelliklerini geliştirdiler ve Allahu Teâlâ da bu meziyet ve özelliklere daha çok meziyet ve özellikler kattı.

29. Yani, hakkın açıklanıp ortaya konması meselesine gelince, bu,

çeşitli deliller, Kur'ân'ın mucizevî ifadeleri, Hazreti Peygamber'in tertemiz karakteri ve yaşantısı ve sahabelerin hayatlarındaki akıl almaz değişikliklerle apaçık ortaya konmuştur. Bütün bunlar yetmedi mi ki, bu bedbahtlar şimdi kıyametin kopmasını istiyorlar?

30. Kıyametin alametlerinden, kıyametin gelişinin yaklaştığını gösteren işaretler kastedilmiştir. Bu işaretlerin en önemlisi Allah'ın son peygamberinin gelişidir ki, ondan sonra kıyamete kadar başka bir peygamber gelmeyecektir. Buhari, Müslim, Tirmizi ve Müsned-i Ahmed'de Hz. Enes, Hz. Sehl bin Sa'd, ve Hz. Büreyde'nin şu rivayetleri yer almıştır: Resûlullah işaret parmağıyla orta parmağını kaldırıp, "Benim bi'setim ve kıyamet bu iki parmak arasındadır" dedi. "Yani, nasıl ki, bu iki parmak arasında başka herhangi bir parmak yoktur, benden sonra kıyamete kadar başka bir peygamber meb'us olmayacaktır. Benden sonra sadece kıyamet olacaktır."

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾

19: Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Kendi günahın ve erkek ile kadın müminlerin günahları için mağfiret dile.[31] Allah, gezip dolaştığınız yeri de, mekânınızı da bilir.

Açıklamalar

31. İslâm'ın insanlara öğrettiği ahlâkî değerlerden biri de, bir kulun, Rabbine ibadet ve kulluk görevini yerine getirmesi, O'nun dini uğruna mücadele ve cihadda bulunması, gücü yettiği kadar çaba harcaması, "Üzerime düşeni fazlasıyla yaptım" diye yaptıklarını asla yeterli görmemesi, aksine, "Rabbimin benden istediklerini ve üzerimdeki hakkını tam olarak yerine getiremedim" diye düşünmesi ve her zaman kendi hatalarını kabul ederek Allah'a, "Sana kullukta yaptığım kusurları bağışla" diye dua etmesidir. Allahu Teâlâ'nın, "Kendi günahına mağfiret dile" buyurmasının hikmeti budur. Bu demek değildir ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.) hâşâ bilerek bir günah veya hata işlemişti; aksine bunun anlamı şudur: Allah'ın kulları arasında O'na en çok kulluk eden kula yakışan şey, herhangi bir başarısından dolayı gururlanması

değil, çok değerli hizmet ve muazzam başarılarına rağmen Rabbine başvurduğu zaman ancak kendi eksiklik ve hatalarından sözetmesiydi. İşte bu talimat ve terbiyenin neticesiydi ki, Hazreti Peygamber Efendimiz (s.a.v.) her zaman tövbe ve istiğfar ederdi. (Ebu Davud, Nesai, Müsned-i Ahmed'de yer alan rivâyette Resûlullah'ın şu sözüne yer verilmiştir: "Ben her gün yüz defa Allah'tan istiğfar dilerim."

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۖ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ
وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ ۙ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ
نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ
مَّعْرُوفٌ ۚ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾

20-21: Müminler: "Keşke cihad emreden bir sûre indirilseydi" derler. Kendisinde muharebe emrolunan muhkem bir sûre nâzil olunca, Kalplerinde maraz olanlar sana, ölüm derecesine gelenlerin baygın gözleri gibi gözlerle bakarlar.[32] Onlar için korkuttukları şey yakındır. Cihada azmolunduğu zaman, onların vazifesi itaat ve güzel sözdür. Eğer Allah'a sadakat gösterselerdi, onlar için daha hayırlı olurdu.

Açıklamalar

32. Yani, Müslümanlar öyle bir durumda idiler ve kâfirler Müslümanlara ve İslâm'a karşı saldırılarını öyle yoğunlaştırmışlardı ki, daha savaş emri gelmeden iman sahipleri artık kendilerine savaş izni verilmesini beklemeye başlamışlardı; hatta onlar sabırsızlıkla Allah'ın emrini bekliyor, "Bu zalimlerle savaşmamıza niçin izin verilmiyor?" diye aralarında sık sık konuşuyorlardı. Ne var ki, münafıklık ederek Müslümanların grubuna katılmış olanların durumu, müminlerden tamamen farklıydı. Onların canı ve malı, Allah'ın dini ve Allah'tan daha kıymetliydi ve bunları hiçbir şekilde tehlikeye atmak istemiyorlardı. Nitekim, savaş emri gelir gelmez gerçek müminler ile bu sahte Müslümanlar ve münafıklar arasındaki fark kesin olarak belli oldu. Cihad emri gelmeden önce görünüşte müminler ile münafıklar arasında bir fark yoktu. Müminler namaz kılıyordu, münafıklar da; müminler oruç tutuyordu,

bunlar da... Kendilerini fazla zahmete sokmayan, sessiz ve tatlı İslâm'ı seviyorlardı; ne var ki, İslâm kendilerinden canlarını ortaya koymalarını isteyince nifakları apaçık ortaya çıktı ve giydikleri göstermelik iman ve inanç cübbesi birden bire düşüverdi; takke düştü, kel göründü. en-Nisa sûresinde münafıkların bu durumu şöyle ifade edilmiştir: "Görmez misin ki, onlara "ellerinizi çekiniz ve namazı kılıp, zekâtı veriniz" denildi. Onlara muharebe farz olunduğunda içlerinden bir zümre, insanlardan, Allah'tan korktukları gibi, hatta daha fazla korktular. Ve "Ey Rabbimiz, niçin bize muharebeyi farz kıldın? Bizi ecelimizden geciktirseydin olmaz mıydı?" dediler." (77. âyet)

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا
أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ
أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا
﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ
سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾

22-26: (Ey münafıklar) geri dönerseniz[33] demek ki, yeryüzünde fesad çıkaracak ve birbirinin boğazını keseceksiniz.[34] Onlar, Allah'ın lânet ettikleri kimselerdir. Allah, onların kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir. Onlar, Kur'ân'ı düşünüp tefekkür etmezler mi? Yoksa kalpleri kilitli midir?[35] Muhakkak kendilerine hidâyet yolu apaçık belli olduktan sonra arkalarını dönenleri, şeytan aldatmış ve tûl-u emele düşmüştür. Bu, o mürtedlerin, Allah'ın indirdiğinden ikrah edenlere "Bazı hususlarda size itaat edeceğiz" demelerindendir.[36] Halbuki Allah, onların gizli konuşmalarını bilir.

Açıklamalar

33. Asıl Arapça ifade, "in tevelleytum"dur; bunun bir tercümesini

yukarıda verdik; bir başka tercümesi de: "(Ey münafıklar) idareyi ele alırsanız" olur.

34. Bu buyruğun anlamı şudur: Eğer şu anda, Hazreti Muhammed Mustafa ile iman sahiplerinin uğruna mücadele ettikleri o görkemli devrim için canınızı ve malınızı feda etmekten kaçınır ve İslâm'ı savunmaktan geri kalırsanız, bunun sonu, yüzyıllardan beri içinde bulunduğunuz, birbirinin boğazını kestiğiniz, kendi evlâtlarınızı bile diri diri gömdüğünüz ve Allah'ın topraklarını zulüm ve fesatla doldurduğunuz o korkunç Cahiliyye dönemine ve düzenine dönmenizden başka ne olabilir? Bunun bir başka anlamı da şu olabilir: Sizin kişiliğiniz, karakteriniz ve ahlâkınız ortadadır. Ağızlarınızla iman ettiğinizi söylediğiniz dine karşı zerre kadar samimiyetiniz ve sadakatınız yoktur ve bunun için en küçük bir fedakarlık yapmaktan kaçınıyorsunuz. Siz böyle bir kişiliğe ve karaktere sahipken Yüce Allah size iktidar verse ve sizi bazı yerlere hakim kılsa, sizden fesat, zulüm ve kardeşi kardeşe kırdırmanızdan başka ne beklenebilir?

Bu âyet, İslâm'da akrabalarla ilişkilerin kesilmesinin veya onlara merhamet gösterilmemesinin kesinlikle haram olduğunu göstermektedir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde akrabalara ve yakınlara iyi muamele yapılması, onlara merhametle hareket edilmesi ve onlarla insancıl ilişkilerin sürdürülmesi emredilmiştir. (Örneğin, bkz. el-Bakara, 83, 177, en-Nisa, 8, 36, en-Nahl 90, el-İsra 26, Nûr: 22). "Rahm" kelimesi Arapça'da akrabalığı ve yakınlığı ima etmek üzere kullanılır. Bir kişinin bütün akrabaları, ister yakın ister uzaktan olsunlar, onun "zevi'l-erham"ıdırlar (akraba topluluğu). Bir kişinin bir kişiyle olan akrabalık derecesi ne kadar yakınsa, onun o kişi üzerine o kadar hakkı vardır ve onunla ilişkilerin kesilmesi o ölçüde günahtır. "Sıla-i rahm", bir kişinin gücü yettiği kadar kendi akrabasına iyi muamele yapmaktan kaçınmaması demektir. "Kat-ı rahm" ise, o kişinin kendi akrabasına kötü muamele etmesi ve elinden gelen iyiliği yapmaması demektir. Hz. Ömer (r.a.) bu âyete dayanarak ümmü veled'in (efendisinin çocuğu olan cariye) satılmasını haram kılmış, sahabeler de bu hususta aynı görüşü paylaşmışlardı. Hakim, "Müstedrek" adlı eserinde Hz. Büreyde'den şu hadisi nakletmiştir: "Bir gün Hz. Ömer'in meclisinde otururken aniden bir gürültü koptu. Soruşturulunca anlaşıldı ki, bir cariye satılıyor ve kızı da ağlıyormuş. Hz. Ömer (r.a.) bütün

ensâr ve muhacirleri topladı ve onlara şunu sordu: "Hz. Muhammed (s.a.v.) getirdiği dinde akrabalar arasındaki bağların kesilmesine izin verildiğini biliyor musunuz?" Hepsi birden, "Hayır" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) "O halde, ne biçim iştir ki, aranızda anne kızından koparılıyor; akrabalar arasındaki bağların böyle acı bir şekilde koparılması mümkün müdür?" Daha sonra da bu âyeti okudu. Halk da, "Bu olaya engel olmak için uygun gördüğünüz çözüm ne ise onu ortaya koyunuz" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) bütün İslâm beldelerine şu genelgeyi gönderdi: "Efendisinden çocuk doğurmuş olan hiçbir cariyeyi satmayınız. Çünkü, bu kat-ı rahm (akrabalığın kesilmesi)'dir ve helâl değildir."

35. Yani, bunlar ya Kur'ân-ı Kerim'i okuyup anlamaya çalışmıyorlar; ya da düşünüyor ve anlamaya çalışıyorlar, ancak bunun öğretileri ile anlamlarını akılları alamıyor, çünkü kalpleri kapalı ve mühürlüdür. "Kalpleri kilitli midir?"in anlamı şudur: Bu cahil ve sapık kimselerin kalplerine, hakkı tanımak istemeyen kalplere mahsus kilitler vurulmuştur.

36. Yani bu münafıklar, iman ettiklerini ve Müslümanların topluluğuna katıldıklarını bağıra bağıra ilan etmelerine rağmen içten içe Müslümanlara düşmanlık ediyor, Müslümanların düşmanlarıyla gizlice temas kurup kritik anlarda onlara katılacakları konusunda güvence veriyorlardı.

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ
وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾
وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ
الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ

مِنكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۙ وَنَبْلُوَا۟ أَخْبَارَكُمْ ۝

27-31: Melekler onların yüzlerine ve akrabalarına vurarak canlarını aldıkları zaman, halleri nice olacak?[37] Bu muameleye dûçar olmaları ve O'nun rızasını gerektiren şeylerden hoşlanmamalarıdır. Allah, onların amellerini boşa çıkarmıştır.[38] Yoksa, kalplerinde maraz olanlar, Allah'ın kinlerini asla meydana çıkarmayacağını mı sandılar? Eğer biz dilesek onları sana gösterirdik de kendilerini simalarından tanırdın. Muhakkak sen onları, sözlerinin uslûbundan tanırsın. Allah yaptıklarınızı bilir. Biz sizi, sizden mücahitleri ve sabredenleri belirtmek için cihadla imtihan edeceğiz. Ve haberlerinizi açıklarız.

Açıklamalar

37. Yani, onlar dünyadaki bu tutumları, kendi çıkarlarını korumak ve küfür ile İslâm arasındaki savaşın tehlikelerinden kendilerini uzak tutmak amacıyla benimsemişlerdir; ancak öldükten sonra Allah'ın elinden kurtulup nereye kaçacaklar? O zaman, onların hiçbir hilesi veya oyunu onları meleklerin tekme ve tokatlarından kurtarmayacaktır.

Bu âyet de "berzah azabı"nı (yani kabir azabı) açıklayan âyetlerdendir. Bu âyetten anlaşılıyor ki, ölüm anından itibaren kâfirler ile münafıklara azap ve işkence yapılmaya başlanacaktır. Bu azap, kıyamette davalarına bakılıp karara bağlandıktan sonra verilecek cezadan ayrı olacaktır. Daha çok ayrıntılar için bkz. en-Nisa, âyet: 97, el-En'am: 93-94, el-Enfal: 50, en-Nahl: 28, 32, el-Mü'minun: 99, 100, Yasin, 26-27, (dipnot: 22, 23), el-Mü'min: 46 (dipnot: 63).

38. Buradaki "ameller"den onların Müslümanlık iddiasında bulundukları sürece yaptıkları ameller kastedilmiştir. Görünüş açısından hayır ameller sınıfına giren amelleri, örneğin namazları, zekâtları, oruçları ve diğer bütün ibadet ve hayır işleri boşa çıkacaktır; çünkü, Müslüman olmalarına rağmen gerektiği gibi Allah'a, dinine ve İslâm topluluğuna samimiyet ve sadakatlarını göstermediler ve sadece dünyevî çıkarları için din düşmanlarıyla beraber komplo kurdular ve Allah yolunda cihad etme emri gelir gelmez bundan kurtulma yollarını aramaya başladılar.

Bu âyetler, küfür ile İslâm arasındaki savaşta İslâm'a ve Müslümanlara katılmayarak küfür ve kâfirlerden yana bir tutum içinde olan

veya onlara arka çıkan bir kişinin bazı amellerinin Allah katında kabul edilmesi şöyle dursun, iman ve inançlarının bile geçerli olmadığını apaçık ortaya koyuyorlar.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ
يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ وَسَيُحْبِطُ أَعْمَالَهُمْ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۝ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۝ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ ۖ وَأَنْتُمُ
الْأَعْلَوْنَ ۗ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ۝

32-35: Muhakkak kendilerine hidâyet besbelli olduktan sonra, küfredip, Allah yolundan sapanlar ve peygamber gücendirenler, Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler; aksine Allah onların bütün yaptıklarını yok eder.[39] Ey müminler, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. İsyan ile amellerinizi boşa çıkarmayın.[40] Küfredip Allah yolundan sapan, sonra kâfir oldukları halde ölenleri Allah mağfiret etmez. Düşmana karşı zaaf göstermeyin. Siz daha gâlib bir durumda iken sulha talip olmayın.[41] Allah, sizinle beraberdir ve amellerinizi eksiltmez.

Açıklamalar

39. Bu cümlenin iki anlamı vardır: Birincisi, onların iyi ve hayırlı amel sanarak yaptıkları işleri Allahu Teâlâ boşa çıkaracaktır ve âhirette bunların hiçbir mükafatını göremeyeceklerdir. İkincisi, Allah ve Resûlünün dininin yayılmasını engellemek amacıyla hangi yola başvururlarsa vursunlar, hepsi sonuçsuz kalacaktır.

40. Başka bir deyişle, amellerin kârlı ve yararlı olması tamamıyla Allah'a ve Resûlüne itaate bağlıdır. İtaatsızlıktan sonra hangi hayır iş veya amel yapılırsa yapılsın, insanı mükafata layık kılmaz.

41. Burada şu gerçek unutulmamalıdır ki, bu buyruğun yapıldığı sırada sadece Medine gibi küçük bir kasabada sayıları birkaç yüzü

geçmeyen bir avuç muhacir ve ensâr, İslâm topluluğunun bayraktarlığını yapıyordu ve bu Müslümanlar sadece Kureyş gibi kuvvetli ve kudretli bir kabile değil, tüm Arabistan'ın kâfir ve müşrikleriyle karşı karşıya gelmiş durumda idiler. İşte bu ortamda kendilerine deniliyor ki, "Cesaretinizi kaybedip bu düşmanlarla bir barış anlaşması yapmayın; aksine elinizdeki bütün imkânlarla onlara karşı koyun ve canla-başla savaşın." Bu demek değildir ki, Müslümanlar hiçbir zaman bir barış anlaşması imzalamamalıdırlar ya da bunun için görüşmeye başlamamalıdırlar. Burada denilmek isteniyor ki, yukarıda bahsedilen şartlarda barış anlaşması için girişimde bulunulmamalıdır; çünkü bu bir zaaf belirtisi olacak ve düşman daha da cür'et alacaktır. Müslümanlar önce kendi güçlerini ve üstünlüklerini ortaya koymalıdırlar ve bundan sonra barış görüşmesine katılsalar, herhangi bir sakıncası yoktur. Kısacası, barış anlaşması Müslümanların güçlü ve üstün olduğu durumda yapılmalıdır.

إِنَّمَا الْحَيٰوةُ

الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ
وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۝ إِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا
وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ۝ هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ ۖ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ
نَفْسِهِ ۚ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ۚ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ
قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۙ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ۝٣٨

36-38: Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.[42] Eğer iman eder ve sakınırsanız, Allah size mükafâtlarınızı verir. O, sizden mallarınızın tamamını istemez.[43] Eğer sizden mallarınızın tamamını istemiş olsaydı, şüphesiz cimrilik ederdiniz. Ve sizin adavetinizi açığa çıkarırdı.[44] Siz, Allah yolunda harcamaya dâvet ediliyorsunuz da yine içinizde cimrilik edenler var. Halbuki, kim cimrilik ederse, kendi aleyhine etmiş olur. Allah Ganîdir, siz ise fakirsiniz.

Eğer O'na itaattan yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir kavmi getirir. Sonra onlar sizin gibi olmaz.

Açıklamalar

42. Yani, âhiretle kıyas edilirse bu dünya birkaç günlük bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Dünyadaki başarı veya başarısızlık gerçek ve kalıcı değildir, dolayısıyla bir önemi de yoktur. Asıl hayat öbür dünyada, yani âhirettedir ve insan asıl orada başarılı olmaya çalışmalıdır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Ankebût sûresinin tefsiri, dipnot 102).

43. Yani, Allahu Teâlâ Ganîdir, zengindir, toktur; kendi Zâtı için sizden bir şey almasına ihtiyaç yoktur. Eğer O, sizden kendi yolunda bir şeyler harcamanızı istiyorsa, kendi iyiliği için değil, sizin iyiliğiniz içindir.

44. Yani, O sizi, sizin zaaflarınızı ortaya koyacak büyük bir sınavdan geçirmeyecekti.

EL-FETİH SÛRESİ

Adı: Daha ilk âyette geçen "inne fetehna leke fethan mübinâ" sözlerinden alınmıştır. Bu, sadece sûrenin adı değil, aynı zamanda içeriği bakımından da başlığıdır; çünkü bunda, Hudeybiye Anlaşması şeklinde Yüce Allah'ın Müslümanlara bağışladığı "Büyük Fetih"ten sözedilmiştir.

İniş Tarihi: Bu sûrenin, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in Mekkeli kâfirleri ile Hudeybiye Anlaşmasını imzaladıktan sonra Medine'ye dönerken Zilkâde 6. Hicrî yılında indiği konusunda ittifak edilmiştir.

Tarihî Arka-Plan: Bu sûrenin içinde bahsi geçen olayların zincirinin başlangıcı şöyle olmuştur: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) rüyasında sahabelerle birlikte Mekke'ye gidip umre yaptığını gördü. Bilindiği gibi, bir peygamberin rüyası alelâde rüyalardan çok farklıdır. Bir peygamberin rüyası ise vahyin bir çeşididir. Nitekim, sûrenin 27. âyetinde Allahu Teâlâ bu rüyayı peygamberine gösterdiğini doğrulamıştır. Dolayısıyla, bu garip ve beklenmedik bir rüya değil, bir ilâhî işaretti ve Resûlullah'ın buna uyması gerekliydi.

Görünüşte şartlar, Resûlullah'ın bu işarete uymasını tamamen imkansız kılıyordu. Kureyşli kâfirler Beytullah'ı altı yıldan beri Müslümanlara kapalı tutuyorlardı ve bu süre içinde tek bir Müslümanı hac veya umre için Kâbe'nin sınırlarının içine sokmamışlardı. Şimdi onların Resûlullah (s.a.v.) ve sahabelerin toplu olarak Mekke'ye girmelerine izin vermeleri elbette beklenemezdi. Umre için ihram giymek veya silah ve askerî kıyafetle yola çıkmak Mekkelilere savaş açmak demekti; silahsız gitmek ise canlarını ve mallarını tehlikeye atmak anlamına geliyordu. Bu şartlarda Allah'ın emrine nasıl uyulacağı bilinmiyordu.

Ancak bir peygamberin görevi, Rabbinin emrini derhal ve eksiksiz

yerine getirmektir. Bu nedenle, Hazreti Peygamber (s.a.v.) rüyasını derhal sahabelere anlattı ve sefere çıkma hazırlığına başladı. Resûlullah çevredeki kabilelere de kendilerinin umreye gidecekleri ve katılmak isteyenlerin kendilerine katılabileceği hakkında haberler saldı. Gözleri sadece maddiyatı görenler, Resûlullah ve arkadaşlarının ölüme gitmekte olduklarını sandılar; ve kimse Mekke'ye gitmeye razı olmadı. Ne var ki, Allah'a ve Resûlüne gerçekten bağlı olanlar, sonlarının ne olacağını hiç düşünmeden umre için hazırlandılar. Onlar için Allah'ın işareti ve Resûlullah'ın azmetmesi yeterliydi. Artık onları, Resûlullah'ın yanında yer almaktan hiçbir şey ve hiç kimse alıkoyamazdı. Sonunda, 1400 sahabi, Hazreti Peygamber ile birlikte bu tehlikeli yolculuğa çıktı.

Zilkâde, 6. Hicrî'nin başında bu mübarek kâfile Medine'ye hareket etti. Zü'l-Halife'ye[1] vardıktan sonra herkes ihrama girdi. Kurban edilmek üzere 70 deve alındı, bunların boyunlarına Kâbe'ye kurban kesilmek üzere adak olduklarını belirten gerdanlıklar takıldı. Silah torbalarına, tüm Arap hacılarına müsaade edildiği gibi, sadece kılıçlar kondu ve başka herhangi bir silah alınmadı. Böylece bu kafile "Lebbeyk, Lebbeyk" nidâlarıyla yola koyuldu.

O sıralarda Mekke ile Medine arasındaki ilişkilerin durumunu Arabistan'da herkes biliyordu. Daha geçen yıl (5. Hicrî) Şevval ayında Kureyşliler, Arap kabilelerinin ortak gücüyle Medine'ye saldırmış ve Ahzab gazvesi meydana gelmişti. Bu nedenle, Resûlullah (s.a.v.) böylesine büyük bir kafile ile can düşmanı olan Mekkelilerin memleketine doğru yola koyulunca bütün Arabistan'ın dikkati bu garip sefere çevrildi. Herkes görüyordu ki, bu kafile savaş niyetiyle çıkmamıştır; aksine Haram ayda, ihramlara bürünerek ve adak develerle birlikte Allah'ın Evine ziyarete, yani umreye gidiyor ve tamamen silahsızdır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) bu beklenmedik hareketi Kureyşlileri hayli şaşırttı ve kendilerine ter döktürdü. Zilkâde ayı, yüzyıllardan beri hac ve ziyarete ayrılan, Arapların haram saydığı veya saygı gösterdiği aylardan biriydi. Bu ay içinde ihrama girerek hacca veya umreye gitmekte olan bir kervanı durdurma hakkı kimsede yoktu. Hatta, düşmanı olan

1. Zül-Halife veya Zül-Huleyfe, Medine'den Mekke'ye giderken 6 mil uzaklıkta bir mevkidir. Buna şimdi "Beyer-i Ali" denir ve Medineli hacı adayları burada hac veya umre için ihrama girerler.

bir kabilenin bölgesinden geçerken bile o kabile, Arapların gelenek ve göreneklerine göre, yolunu kesme cesaretini gösteremezdi. Bu, Kureyşliler için çetin bir sınav ve içinden kolay kolay çıkılmayacak bir durumdu. Yani, Medine'den yola çıkan bu büyük kafileye saldırıp Mekke'ye girmesini önlemeye çalışmaları halinde bütün memleket ayağa kalkacak, herkes bu tecavüzü kınayacaktı. Bütün Arap kabileleri, Kureyş'in, Kâbe'yi tekellerine aldığını sanacak, bundan böyle kimin hac veya umre edip etmeyeceğine dair karar verme hakkını Kureyş'in kendine ayırdığını bütün Arap kabileleri kara kara düşünmeye başlayacaktı. Kureyş'in kiminle yıldızı barışmıyorsa, ona tıpkı bugün Medinelilere olduğu gibi Beytullah yolunu kapatacağı düşünülmeye başlanacaktı. Kureyş böyle düşünüyordu: "Böyle bir yanlışlık yaparsak tüm Arabistan bize düşman olacaktır. Diğer tarafta, Muhammed'in (s.a.v.) böylesine büyük bir kafile ile birlikte serbestçe Mekke'ye girmesine izin verirsek bütün memleketteki debdebemiz ve ağırlığımız kalkacak ve herkes bizim Muhammed'e boyun eğdiğimizi sanacaktır." İşte Kureyş böylesine uzun uzadıya düşüncelere daldı ve sonunda cahilce gururları galip geldi. Kureyş'in ileri gelenleri, ne olursa olsun Medine'den gelen kafileyi kente sokmamak için sözbirliği etti.

Resûlullah (s.a.v.) Benî Ka'b'ın bir ferdini, Kureyşlilerin niyetleri, planları, ve ne yapmak istediklerini öğrenmek üzere ileriye gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) kafilesi ile birlikte Usfan'a[2] varınca, muhbir, Kureyşlilerin tüm hazırlıklarla Zi Tuva[3] mevkiine vardığını ve Halid bin Velid'i 200 süvarisiyle Peygamber'in yolunu kesmek üzere Kura el-Gamim'e[4] doğru yolladıklarını bildirdi. Aslında Kureyş çok ince bir planı uyguluyordu; amaçları Resûlullah'ı ve yanındakileri tahrik etmek ve şöyle ya da böyle onlarla sataşmaktı. Bu şartlarda bir çatışma çıkınca bahaneleri hazırdı: Bütün memlekete diyeceklerdi ki, Müslümanlar aslında savaşmak istiyorlardı, ama umre edeceklerini bildirip ve ihrama girip bizi kandırmak ve aldatmak istiyorlardı.

Resûlullah (s.a.v.) bu haberi alır almaz yolunu değiştirdi[5] ve geçit

2. Burası Medine-Mekke yolu üzerinde Mekke'den yaklaşık iki günlük mesafede bulunmaktadır. (Yani deve ile buradan Mekke'ye iki günde ulaşılır.)
3. Zi Tuva, Mekke'nin dışında Usfan yolu üzerinde bir yerdir.
4. Usfan'dan 8 mil uzaklıkta Mekke yakınlarında bir yerdir.
5. Hudeybiye, Cidde'den Mekke'ye giden yol üzerinde tam Kâbe sınırının başladığı yerdedir. Günümüzde buraya Şumeysi denilir. Mekke'den uzaklığı yaklaşık 13 mildir.

vermeyen yollardan zorlukla geçerek Harem sınırı üzerinde bulunan Hudeybiye'ye ulaştı. Hudeybiye'de Huzaa kabilesi reisi Hudeyl bin Verka, bazı adamlarıyla Hazreti Peygamber'in yanına gelip hangi niyetle geldiklerini sordu. Resûlullah (s.a.v.) kimse ile savaşmak istemediklerini sadece Beytullah'ı ziyaret ve tavaf etmek istediklerini söyledi. Hudeyl gidip Kureyşli kabile reislerine Resûlullah'ın bu sözlerini aktardı ve bu Kâbe ziyaretlerine engel olmamalarını tavsiye etti. Ancak Kureyşli kabile reisleri inatlarında ısrar etti. Kabile reisleri, Hazreti Peygamber'i geri dönmek konusunda ikna etmek üzere Ahabiş kabilesinin reisi Huleys bin Alkame'yi gönderdiler. Kureyşli kabile reisleri istiyorlardı ki, Ahabiş[6] kabilesinin reisi Alkame, Hz. Muhammed'i geri dönmeye ikna etsin ve ikna edemezse kızgın bir şekilde geri dönsün ve kabilesi bize katılıp gücümüze güç katsın. Ne var ki, Alkame Müslümanların kafilesine varınca herkesin ihramlı olduğunu, Kâbe'ye adanmış develerin ön tarafta boyunlarında adak olduklarını belirten gerdanlıklar asılı olarak ayakta durduklarını gördü ve bu insanların savaşmak için değil, aksine Beytullah'ı tavaf için geldiklerine kanaat getirince, Peygamberimize (s.a.v.) hiçbir şey söylemeden geri döndü. Kureyşlilerin yanına gitti, açık ve kesin olarak bu insanların Beytullah'ın büyüklüğünü kabul ederek ziyarete geldiklerini söyledi ve şunları söyledi: "Eğer siz onları durdurmaya çalışırsanız, Ahabiş sizin yanınızda yer almayacaktır. Biz sizinle bütün hürmetleri çiğneyeseniz diye bir anlaşma yapmadık ve bu konuda müttefikiniz olamayız."

Daha sonra Kureyş tarafından Urve bin Mes'ud es-Sakafî gönderildi. Urve, dilinin döndüğü kadar Hazreti Peygamber'i Mekke'ye girmekten vazgeçmesi konusunda ikna etmeye çalıştı. Ancak Yüce Peygamber (s.a.v.) ona da Beni Huza'a'nın reisine verdiği cevabı verdi. Yani, kendilerinin savaşmak niyetiyle gelmediklerini ve sadece Beytullah'a saygıları dolayısıyla kendilerine düşen dinî görevi yerine getirmeye çalıştıklarını ifade etti. Urve geri gidip Kureyş'e dedi ki, "Vallahi, ben daha önce Bizans, İran ve Habeşistan krallarının önüne çıktım; ama, Muhammed'in üzerine öyle titriyorlar ki, o abdest alırken, abdest suyunun bir damlasının bile yere düşmesine ashabı izin vermi-

6. Bu, Mekke'nin çevresinde yaşayan ve Kureyş ile ittifak halinde olan kabileler bir topluluğuydu.

yorlar ve hepsini kendi vücutları ve elbiselerine sürüyorlar. Artık kiminle karşı karşıya bulunduğunuzu siz düşünün."

Bu temaslar sürer ve elçiler gidip gelirken, Kureyşliler sürekli olarak gizlice Resûlullah'ın kampına saldırıp arkadaşları tahrik etmeye ve silahlı çatışma için bir bahane aramaya çalışıyorlardı. Ancak sahabelerin sabrı ve metaneti ve Resûlullah'ın hikmeti ve zekâsı bütün bu oyunları boşa çıkardı ve hiçbir şekilde tahrike kapılmadılar. Bir defasında 40, 50 kadar adam gelip gece Müslümanların kampına taş ve oklar atmaya başladı. Sahabeler hepsini yakalayarak Rasûlüllah'ın huzuruna getirdiler; ama Resûlullah hepsini serbest bıraktı. Bir defasında ise Ten'im[7] tarafından 80 kişi tam sabah namazı sırasında gelip ani bir baskın düzenledi; ama bunlar da yakalandı ve Resûlullah bunları da salıverdi. Böylece Kureyş'in bütün tahrikleri ve oyunları boşa çıktı.

Nihayet, Resûlullah Hz. Osman'ı elçi olarak Mekke'ye gönderdi ve onunla, Kureyşli kabile reislerine, savaşmak istemedikleri, sadece ziyaret amacıyla geldikleri, yanlarında adak hayvanlar bulunduğu, Kâbe'yi tavaf edip kurban keserek Medine'ye dönecekleri haberini yolladı. Ancak Kureyşliler bu mesajı kabul etmeyerek Hz. Osman'ı Mekke'de alıkoydular. Bu arada, Hz. Osman'ın şehit edildiği söylentisi yayıldı ve kendisi dönmeyince Müslümanlar bu söylentinin doğru olduğunu sandılar. Artık daha fazla sabredemezlerdi. Mekke'ye girmek istiyorlardı, ancak bunun için zora başvurmak akıllarına hiç gelmemişti. Ne var ki, elçilerinin ölmesi üzerine savaşmaktan başka çareleri kalmadığını düşündüler. Sonuç olarak Resûlullah bütün arkadaşlarını topladı ve onlarla beraber, hiçbir şekilde geri dönmeyeceklerine dair and içti. Durumun ne kadar kritik olduğunu anlayan biri, bunun alelâde bir and veya biat olmadığını kolayca anlayacaktır. Bilindiği gibi, Müslümanların toplam sayısı 1400'dü, onlar silahsızdı ve herhangi bir askerî hazırlığı olmaksızın gelmişti. Vatan ve memleketlerinden 250 mil uzakta, tam Mekke'nin sınırında bulunuyorlardı. Burada düşman bütün imkanlarıyla kendilerine saldırabilir, ayrıca çevredeki dost ve müttefik kabilelerini toplayarak onları kolayca kuşatıp teslim alabilirdi.

---

7. Burası Mekke sınırlarına yakın bir yerdir. Mekkelilerin mikatıdır; yani Mekkeliler umreye niyet ettiklerinde buraya gelir, ihram giyerler.

Buna rağmen, bir kişi hariç herkes ölmek ve savaşmak için Resûlullah'ın eline biat etti. Bu müminlerin imanı, samimiyeti, sadakati ve Allah yolunda herşeyi feda etmeye hazır olmaları hususunda başka herhangi bir delile ihtiyaç bırakıyor mu? İşte bu biat, İslâm tarihinde "Biat-ı Rıdvan" (gönül rızasıyla verilen söz) olarak meşhur olmuştur.

Daha sonra, Hz. Osman'ın şehit edildiği haberinin yanlış olduğu anlaşıldı. Hz. Osman (r.a.) döndü ve Kureyşliler tarafından Suheyl bin Amr başkanlığında bir heyet de barış görüşmelerini yapmak üzere Resûlullah'ın kampına geldi. Artık Kureyş, Resûlullah ve arkadaşlarını Mekke'ye hiç sokmama kararından vazgeçmişlerdi. Ancak zevahiri kurtarmak için bu yıl Medine'ye dönmelerinde ve gelecek yıl umre için gelebileceklerinde ısrar ettiler. Uzun süren görüşmelerin sonunda varılan barış anlaşmasının şartları şu şekilde belirlendi:

(1) Taraflar arasında 10 yıla kadar herhangi bir savaş olmayacaktır; ve gizli ya da açık herhangi bir düşmanca faaliyette bulunulmayacaktır.

(2) Bu süre içinde Kureyş'in bir adamı velisinin (efendisi) izni olmaksızın Muhammed'e (s.a.v.) kaçarsa, iade edilecek; Hz. Muhammed'in arkadaşlarından biriyse, Kureyş'e kaçarsa, iade edilmeyecektir.

(3) Arap kabilelerinden hangisi taraflardan birinin müttefiki olarak anlaşmanın kapsamına girmek isterse girebilir.

(4) Hz. Muhammed (s.a.v.) bu yıl geri gidecek ve gelecek yıl umre için gelip Mekke'de üç gün kalabilecektir; ama şu şartla ki, yanındakiler birer kılıçtan başka herhangi bir silah veya araç-gereç taşımayacaktır. Bu üç gün içinde Mekkeliler herhangi bir çatışmaya meydan vermemek için kenti boşaltacaklardır. Medineliler ise Mekke'den dönerken buranın hiçbir vatandaşını yanlarında almayacaklardır.

Bu anlaşmanın şartları belirlenirken Müslüman kampında büyük bir huzursuzluk ve hoşnutsuzluk yaşanıyordu. Hiçbir Müslüman, bu anlaşmanın hazırlanışı sırasında Resûlullah'ın hangi maslahatları gözönünde tuttuğunu bilmiyordu. Kimse, bu anlaşma sayesinde meydana gelecek büyük değişikliği ve devrimi görecek kadar uzak görüşlü değildi. Kureyşli kâfirler bu anlaşmayı kendilerinin büyük bir zaferi olarak kabul ediyorlardı; Müslümanlar ise böylesine aşağılayıcı ve küçük

düşürücü şartların kabulü üzerine küplere biniyorlardı. Hazreti Ömer gibi olgun ve basiretli bir insan bu genel havadan kendini kurtaramamıştı: Kendi ifadesine göre, Müslüman olduğundan beri hiçbir zaman şüpheye ve tereddüde düşmemişti, ama o sırada kuşkulanmaktan geri kalmamıştı. Telaş ve sabırsızlık içinde Hz. Ebu Bekir'e gidip, şunları söyledi: "Hz. Muhammed, Allah'ın Resûlü değil midir? Biz Müslüman değil miyiz? Bunlar müşrik değil midir? O halde, biz dinimiz ile ilgili bu hakarete niye katlanalım?" Hz. Ebu Bekr ise kendisine şu cevabı verdi: "Ey Ömer, O Allah'ın Resûlüdür ve Allah onu asla mahçup etmeyecektir." Hz. Ömer yine de tatmin olmadı ve gidip aynı soruları Hazreti Peygamber'e yöneltti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona Hz. Ebu Bekr'in verdiği cevabı verdi. Daha sonra, Hz. Ömer uzun süre Resûlullah ile yaptığı bu konuşmalarından dolayı utanç duydu, ve Yüce Allah'ın kendisini bağışlaması için sadakalar verdi ve nafile namazlar kıldı.

Varılan anlaşma ile ilgili olarak özellikle iki husus herkesin eleştirisine hedef oluyordu: Birincisi, anlaşmanın ikinci maddesi. Herkes, bunun dengeli ve eşit bir şart olmadığına inanıyordu. Müslümanların itirazı şuydu: Mekke'den kaçarak bize geleni biz iade edeceğiz de, bizden kaçan birini onlar niye iade etmeyecek? Resûlullah'ın delili şuydu: "Bizden kaçıp onlara sığınanın bize ne yararı olacaktır; Allah onu bizden uzak tutsun, daha iyi. Onlardan bize sığınan birini onlara geri verirsek, Allahu Teâlâ, onun kurtuluşu için bir yol elbette bulacaktır." Müslümanların hoşuna gitmeyen ikinci husus da dördüncü maddede yer alan şartlardı. Müslümanlara göre bu şartın kabulü, yenilgiyi açık açık kabul etmek, pes etmek ve bütün Arapların gözünde küçük düşmek demekti. Böyle elleri boş dönmek niye? Onlar biliyorlardı ki Resûlullah'ın gördüğü rüyada kendileri Kâbe'yi tavaf ediyordu; halbuki bu şartın kabulüyle Kâbe'yi tavaf etmeden Medine'ye dönmeleri gerekiyordu. Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu konuda Müslümanlara gereken nasihat ve telkinde bulundu, gördüğü rüyada Kâbe'yi tavaf etmelerinin mutlaka bu yıl içinde gerçekleşmesi diye bir kural yoktu; artık anlaşmada belirtildiği gibi, tavaf inşaallah gelecek yıl gerçekleşecekti.

Ne var ki, tam barış anlaşması imzalanırken Müslümanlar arasındaki huzursuzluğu büsbütün artıran bir olay meydana geldi. İslâmiyet'i kabul eden ve Mekkeli kâfirler tarafından hapsedilen Suheyl bin Amr'in oğlu Ebu Cendel, kaçarak Müslümanların kampına sığındı.

Ayaklarında kelepçeler ve vücudunda işkenceden izler bulunan Ebu Cendel, Resûlullah'a (s.a.v.) hapisten kurtulması için yalvardı. Sahabeler bu yürek parçalayıcı manzaraya dayanamadılar. Ancak Suheyl bin Amr, anlaşma resmen imzalanmamışsa dahi, şartlarda mutabakat sağlandığını belirterek, "oğlumu bana geri verin" dedi. Resûlullah, Suheyl'in bu sözlerinin doğru olduğunu belirtti ve Ebu Cendel de zalimlere teslim edildi.

Anlaşma imzalandıktan sonra Resûlullah, sahabelere, kurbanlarını orada kesmelerini, saç tıraşı olmalarını ve ihramdan çıkmalarını söyledi. Ama kimse yerinden kıpırdamadı. Resûlullah (s.a.v.) üç defa sözlerini tekrarladı; ama ashab-ı kiram üzüntü, öfke ve hiddete öylesine kapılmış, öylesine kırılmışlardı ki, yerlerinden kıpırdamadılar. Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) tüm risalet döneminde ilk kez böyle bir olay meydana geliyordu: Yani Allah'ın Resûlü onlara emir veriyor ve onlardan hiçbiri buna uymuyordu. Resûlullah (s.a.v.) da bunu çok içerledi ve son derece üzgün bir şekilde çadırına gidip Ümmü'l-Mü'minin Hz. Ümmü Seleme'ye (r.a.) ne kadar üzüldüğünü söyledi. Hz. Ümmü Seleme kendisine dedi ki, "Siz sessizce dışarıya çıkıp kendi devenizi kurban edin ve berberi çağırıp başınızı tıraş ettirin. Bundan sonra herkes dediklerinizi yapacak ve verilen karardan dönülmeyeceğini anlayacaktır." Nitekim, Resûlullah ne yaptıysa sahabeler de yaptı, kurbanlarını kesti, başlarını tıraş ettirdi ve ihramlarından çıktı. Ancak yine de son derece üzgün ve kırgındılar ve yürekleri parçalanıyordu.

Bu kafile Hudeybiye Anlaşmasını, kendilerinin yenilgisi ve hakareti kabul ederek Medine'ye dönerken Dacnan[8] denen yere (bazılarının ifadesine göre Kûra el-Gamim) gelince bu sûre nâzil oldu. Bu sûrede Müslümanlara, kendi yenilgileri ve hakaretleri olarak saydıkları barışın aslında büyük bir fetih (zafer) olduğu ifade edildi. Bu sûrenin inişinden sonra Resûlullah (s.a.v.) Müslümanları topladı ve "Bugün bana öyle bir şey inmiştir ki, bu bana dünyanın her şeyinden değerlidir" dedi ve bu sûreyi okudu. Resûlullah (s.a.v.) bu sureyi özellikle, bu olaya en çok üzülen Hz. Ömer'e (r.a.) dinletti.

Müslümanlar Allah'ın buyruğunu dinledikten sonra zaten tatmin olmuş ve öfkeleri ve üzüntüleri geçmişti. Ama aradan fazla bir zaman

8. Mekke'ye yaklaşık 25 mil uzaklıkta bir yer.

geçmeden anlaşmanın iyi ve yararlı tarafları birer birer ortaya çıkmaya başladı. Öyle ki, kısa bir süre içinde, bu barış ve anlaşmanın aslında büyük bir zafer olduğunu herkes anladı. Gelin, bu yararlı sonuçlara beraberce bir göz atalım:

1) Anlaşmada ilk kez Arabistan'da bir İslâm devletinin var olduğu teslim edildi. Bundan önce Arapların gözünde Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve arkadaşları, Kureyş'e ve Arap kabilelerine karşı ayaklanan ve kafa tutan bir avuç (hâşâ) serseriydi ve onları kendilerinden dışlamışlardı. Şimdi ise bizzat Kureyş, Hz. Peygamber ile resmî bir anlaşma yaparak İslâm devletinin denetiminde ve tasarrufunda bulunan bölgelere hakimiyetini kabul etti, ayrıca Arap kabilelerinin de, iki siyasî güçten biriyle dostluk anlaşması yapmaları için kapıları açık bıraktı.

2) Kureyş, Müslümanların Beytullah'ı ziyaret etme hakkını teslim etmek suretiyle şimdiye kadar iddia ettikleri gibi İslâm'ın bir dinsizlik olmadığını, aksine Arapların bildiği ve tanıdığı dinlerden biri olduğunu ve başka dinlere mensup olanlar gibi, Müslümanların da hac ve bununla ilgili diğer merasim ve icapları yerine getirme hakkına sahip olduklarını kabul etti. Böylece, Kureyş'in düşmanca propagandaları yüzünden Arap kabilelerinde ortaya çıkan İslâm'a karşı kin ve nefret hafifledi.

3) 10 yıl süre ile savaşmama taahhüdünde bulunulmasıyla Müslümanlar rahat bir nefes aldılar ve bu barış ve huzur ortamından yararlanarak Arabistan'ın her köşesine dağılarak İslâm'ı hızla tebliğ etmeye başladılar. Netice olarak, Hudeybiye Anlaşmasından önceki 19 yılda Müslüman olanlardan çok daha kişi daha sonraki iki yılda Müslüman oldu. İşte bu anlaşmanın bereketiydi ki, Hudeybiye anlaşması sırasında Müslümanların toplam gücü 1400 iken, sadece iki yıl sonra, Kureyş'in bu anlaşmayı bozması yüzünden Resûlullah'ın Mekke'ye yürüdüğü sırada yanında 10 bin kişilik bir ordu vardı.

4) Kureyş'ten askerî tecavüz ve savaş tehdidi kalktıktan sonra Resûlullah (s.a.v.) İslâm devletinin sağlam temellere oturtulması imkanını buldu ve tasarrufu altında bölgelerde İslâm yasalarına uygun bir İslâm toplumunun yetişmesi ve bunun başlı başına bir kültür ve medeniyet olarak ortaya çıkmasını güvence altına aldı. İşte bu büyük nimetten sözederek Yüce Allah el-Maide sûresinde şöyle buyurmuştur: "Bugün sizin için dininizi ikmâl ve üzerinize nimetimi tamamladım. Ve si-

ze din olarak İslâm'ı (verip ondan) razı oldum." (3. âyet, açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Maide sûresinin girişi ve dipnot: 15).

5) Kureyş ile barış sağlanıp güneyden gelecek herhangi bir tehlikeye karşı Müslümanlar rahat bir nefes alınca, Arabistan'ın kuzeyi ve orta bölgelerinde hemen hemen tüm muhalif güçleri kolayca mağlup ettiler. Hudeybiye Anlaşmasının imzalanmasından sonra üç ay bile geçmemişti ki, Yahudilerin kalesi Hayber ele geçirildi; bundan sonra da Fedek, Vâdiü'l-Kura, Teyma ve Tebûk'ün Yahudi yerleşim merkezleri İslâm idaresi altına girdi. Daha sonra, Yahudiler ve Kureyş ile gizli ilişkiler içinde olan orta Arabistan'ın tüm kabileleri de birer birer Müslümanlara tabi oldular. Kısacası, iki yıl gibi kısa bir süre içinde Arabistan'daki güç dengesi öylesine değişti ki, Kureyş ve müşrikler altedilmiş ve Müslümanların üstünlüğü kesinleşmişti.

Görüldüğü gibi, Müslümanların kendi yenilgileri, Kureyş'in de kendi zaferi olarak telakki ettiği barışın hayırlı ve bereketli sonuçları buydu. Bu anlaşmanın, Müslümanları en çok kızdırdığı ve Kureyş'in de büyük bir koz olarak kabul ettiği maddesi, Mekke'den kaçıp Medine'ye sığınanların geri verilmesi, Medine'den kaçıp Mekke'ye sığınanların ise geri verilmemesiydi. Ne var ki, aradan uzun bir zaman geçmeden bu madde de Kureyş'e ters geldi ve tecrübeler, Resûlullah'ın (s.a.v.) uzak görüşlülüğünü, bunu niçin böyle kabul ettiğini ortaya koydu. Nitekim, anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Ebu Beşir adında bir Müslüman hapsedildiği Mekke'den kaçıp Medine'ye vardı. Mekkeliler Ebu Beşir'i geri almak üzere Medine'ye bir heyet gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) anlaşmanın şartlarına uyarak Ebu Beşir'i heyete teslim etti. Ne var ki, heyet yolda iken Ebu Beşir gene kaçmayı başardı ve Kureyş'in ticaret kafilelerinin geçtiği Kızıldeniz sahilindeki önemli bir mevkiye oturdu. Bundan sonra Kureyş'in elinden kaçan Müslümanlar hep Ebu Beşir'in yanına gidip sığınırdı. Böylece sayıları 70'i buldu. Bunlar da Kureyş'in ticaret kafilelerine sık sık baskın düzenleyerek bir hayli bunalttılar. Nihayet Kureyş'in kendisi, Resûlullah'a, (s.a.v.) bu adamları Medine'ye yanına çağırması için yalvardı ve Resûlullah (s.a.v.) da öyle yaptı. Böylece, Hudeybiye Anlaşmasının bu maddesi ve içindeki şartlar kendiliğinden geçersiz kaldı.

İşte bu tarihi gelişmeler gözönünde bulundurularak okunduğunda bu âyet daha iyi anlaşılacaktır.

EL-FETİH SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 29 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Biz sana aşikâr bir fetih (zafer) verdik.[1]

Açıklamalar

1. Hudeybiye Anlaşmasıyla ilgili Müslümanların hoşnutsuzluğunu biliyoruz. Dolayısıyla, anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra bunun bir fetih (zafer) olduğu müjdelenince Müslümanlar hayrete düştüler; bunun bir zafer olduğunu anlamaktan acizdiler. İmanları gereği Allah'ın buyruğunu kabul etmeleri başka bir şeydi, ama bunu bir fetih (zafer) olarak kabul etmeleri başka bir şey. Nitekim, bu âyeti dinledikten sonra, Hz. Ömer bu soruyu yöneltmekten kendini alamadı: "Ya Resûlullah, bu bir zafer midir?". Hz. Peygamber (s.a.v.) de "evet" dedi (İbn Cerir). Bir başka sahabi de Resûlullah'a gelip aynı soruyu sordu. Hazreti Peygamber şu cevabı verdi: "Muhammed'in canı elinde olan Allah'a and olsun ki, bu mutlak bir zaferdir" (Müsned-i Ahmed, Ebu Davud). Bir başka sahabi Medine'ye dönünce, arkadaşlarına şöyle dedi: "Bu ne biçim barıştır? Kâbe'yi ziyaret etmemiz yasaklandı; kurban-

lık develerimiz daha öteye gidemedi, Allah'ın Resûlü Hudeybiye'den ileriye gidemedi ve orada kaldı ve bu barış yüzünden iki mazlum kardeşimiz (Ebu Cendel ve Ebu Beşir) zâlimlere terk edildi?" Resûlullah (s.a.v.) bunu duyunca şöyle dedi: "Çok yanlış söz söylemiştir. Bu gerçekte çok büyük bir zaferdir; siz müşriklerin yurtlarına kadar ulaştınız; onlar da gelecek yıl umre yapmanız konusunda söz vererek sizi geri dönmeye razı ettiler. Onlar savaşa son vermeyi ve barışı tesis etmeyi kendilerinden istediler. Halbuki, onların kalplerinin size karşı ne kadar kinle dolu olduğunu biliyorsunuz. Allah sizi onlara galip kılmıştır ve zafer ihsan etmiştir. Siz Uhud savaşından kaçarken ben de arkanızdan bağırıyordum. O günü unuttunuz mu? Hendek savaşında her taraftan düşmanın korkunç bir şekilde saldırıya geçtiği günü unuttunuz mu? O gün herkesin ağzı yüreğinde idi? (Beyhakî, Urve bin Zübeyr'in rivayetiyle). Fakat aradan uzun bir zaman geçmeden bu barışın gerçekten bir zafer olduğuna dair işaretler görülmeye başlandı. Herkes, Hudeybiye Anlaşmasıyla birlikte İslâm'ın zaferinin de başladığını iyice anladı. Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Cabir bin Abdullah ve Hz. Bera bin Âzib'ten ayrı ayrı, ancak aşağı-yukarı aynı anlamdaki şu sözler rivayet edilmiştir: "İnsanlar, Mekke'nin fethine zafer diyorlar: halbuki, biz asıl zafer olarak Hudeybiye barışını kabul ediyoruz" (Buhari, Müslim, Müsned-i Ahmed, İbn Cerir).

لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْۢبِكَ
وَمَا تَاَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ۙ
﴿٢﴾ وَّيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيْزًا ﴿٣﴾

2-3: (Bu), Allah'ın senin geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret etmesi[2] ve üzerindeki ni'metini tamamlamasıyla[3] seni doğru yola hidayet buyurması içindir.[4] Ve sana Allah'ın şerefli bir yardım ile nusret etmesi içindir.[5]

Açıklamalar

2. Bu cümlenin hangi ortamda kullanıldığı gözönünde bulundurulursa, burada "günahlar"dan, Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in önderliğinde geçen 19 yılda Müslümanların İslâm'ı yaymak ve yüceltmek konusunda gösterdikleri zaaf, eksiklik ve aksaklıklarının kas-

tedildiği açıkça anlaşılacaktır. Yani, Yüce Allah, Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanların bu eksikliklerini affedecek ve görmezlikten gelecektir. Aslında, hiç kimse böyle bir "günah" veya eksiklikten haberdar değildir; hatta, insan aklı, İslâm uğruna Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanların giriştikleri amansız mücadelede ve örnek alınacak çabalarında herhangi bir kusur veya eksikliği kavrayacak durumda değildir. Ne var ki, Allah'ın gözündeki mükemmellik ölçüsüne göre Müslümanların bu konuda bazı eksiklikleri olabileceği ve bu yüzden Arap müşrikleri üzerine kısa sürede galip gelmeleri mümkün olamayacağı düşünülebilir. Yüce Allah'ın buyruğunun anlamı şudur: "Ey müminler, eğer siz bu eksikliklerle mücadelenize devam etseydiniz, tüm Arabistan'ın mağlup olması ve fethedilmesi için daha çok zamana ihtiyaç olacaktı; ama ben, sizin bütün eksiklik, zaaf ve günahlarınızı görmezlikten geldim ve fazlımla eksikliklerinizi tamamladım ve Hudeybiye mevkiinde, normal çalışmalarınızla elde etmeniz mümkün olamayacak büyük bir fetih ve zaferin yolunu size açtım."

Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, bir konuda veya bir amaç uğruna bir topluluk mücadele ediyorsa, onun zaaf ve eksiklikleri için o topluluğun lideri ve önderi sorumlu tutuluyor; ama bu demek değildir ki, bunlar o lider ve önderin kişisel zaaf ve eksiklikleridir; bunlar aslında, tüm topluluğun topluca gösterdiği zaaf ve sebep olduğu eksiklikler olur. Durum ne olursa olsun, muhatap o topluluğun lideri olur ve ona "çalışmalarınızdaki eksiklikler şunlar şunlardır..." denilir; tıpkı yukarıdaki âyette olduğu gibi.

Yine de, muhatap Resûlullah (s.a.v.) olduğu ve kendisine, "Geçmiş ve gelecek günahlarının mağfiret edildiği" müjdelendiği için, bu sözlerden şu anlam da çıkmaktadır: Allah nezdinde masum Peygamber'in (s.a.v.) bütün hata ve eksiklikleri —onun yüksek mevkiine göre bunlar öyle sayılır— bağışlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, daha sonraları, ashab-ı kiram (r.a.), Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ibadet sırasında hayli meşakkatlere katlandığını görünce, "Ya Resûlullah, sizin geçmiş ve gelecek bütün günahlarınız affolunmuştur; öyleyse, kendinizi niye bu kadar zora koşuyor ve kendinize eziyet ediyorsunuz?" diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.) şu cevabı verirdi: "Şükreden bir kul olmayım mı?". (Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud).

3. "Nimeti tamamlamaktan" şu kastedilmiştir: Müslümanlar her

türlü korku, direniş ve yabancı müdahaleden kurtularak tam anlamıyla İslâm kültür ve medeniyeti, İslâm'ın kaide ve kuralları ile kanunlarına göre yaşama imkanına kavuşsunlar ve dünyada Allah'ın kelimesini yüceltme fırsatını da bulsunlar. Allah'a kulluk yolunda engel ve Hakka davet mücadelesinde karşılaşılan önemli bir muhalefet olan küfür ve fıskın galebesi, iman sahipleri için en büyük zorluk ve âfettir ve Kur'ân-ı Kerim buna "fitne" der. Onlar bu fitneden kurtulup, Allah'ın dinini eksiksiz uygulama fırsatını buldukları Darü'l-İslâm'a kavuşurlar, ayrıca Allah'ın yeryüzünde küfür ve fıskın yerine iman ve takvayı hakim kılacak imkan ve kaynaklara da sahip olurlarsa, bu Allah'ın nimetinin tamamlanması demektir. Müslümanlar bu nimete, Resûlullah (s.a.v.) sayesinde kavuştukları için Allahu Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitap ederek, "Biz üzerindeki nimetini tamamlamak istiyorduk, onun için sana bu zaferi ihsan ettik" buyurmuştur.

4. Burada, Resûlullah'a (s.a.v.) doğru yola hidayet etmenin anlamı, kendisine başarı ve zafer yolunu açmaktır. Başka bir deyişle, Yüce Allah Hudeybiye mevkiinde barış anlaşması yaptırmak suretiyle, Resûlullah'ın, İslâm'a direnen tüm güçleri mağlup edebileceği yolu kendisine hazırladı ve tedbirleri anlattı.

5. Başka bir tercümesi şudur: "Ve sana Allah'ın emsalsiz bir zafer ihsan etmesi içindir". Asıl Arapça ifadesi, "nasran azizan"dır. "Aziz" hem güçlü, hem emsalsiz, benzersiz, eşsiz ve ender anlamını taşır. İlk anlamı açısından bu cümle şöyle açıklanabilir: "Allahu Teâlâ, bu anlaşma sayesinde sana öyle bir yardımda bulunmuştur ki, buna karşı düşmanların acz içinde kalacaklardır". İkinci anlamı açısından bu cümle şöyle açıklanabilir: "Çok nadir de olsa, bazan birine yardım için öyle ilginç bir yol seçilir ki, görünüşte baskı altında kalarak varıldığı sanılan bir anlaşma, gerçekte kesin bir zafere dönüşüverir."

هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوٓا إِيمَٰنًا مَّعَ إِيمَٰنِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَٰوَٰتِ
وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾

4: İmanlarını bir imanla artırsınlar diye,[6] O, müminlerin kalplerine sekineyi[7] (manevi huzuru) indirdi. Göklerin ve yerin bütün askerleri Allah'ındır. Allah, Alîm ve Hakîmdir.[8]

Açıklamalar

6. Yani, bu savaş veya seferden önce bir iman vardı, buna ilâveten Müslümanlar, sefer sırasında karşılaştıkları bütün eziyet, zorluk ve çetin sınavdan geçerken tüm samimiyet, inanç, kararlılık ve itaatle hareket ettikleri için bir iman daha kazandılar. Bu âyet de, imanın sabit, durgun ve hareketsiz değil, aksine değişen, çoğalan veya azalan bir şey olduğunu gösteren âyetlerden biridir. İslâm'ı kabul ettikten sonra son nefes alıncaya kadar bir mü'min, hayatın her aşamasında çeşitli zor sınavlardan geçiyor ve Allah'ın dinine bağlılığını göstermek için canı, malı, duygu ve duyuları, zamanları, enerjileri, güç ve yetenekleri, rahatlığı ve çıkarlarını feda etmeye hazır olup olmadığı sorusuna cevap bulmaya çalışıyor. Bu gibi sınavlarda fedakârlık yolunu seçmesi halinde imanı güçleniyor ve gelişiyor; fedakarlıktan kaçınması halinde imanı duraklıyor, azalmaya ve küçülmeye başlıyor, hatta öyle bir noktaya geliyor ki, İslâm camiasına girdiği sırada sahip olduğu o ilk iman sermayesi bile tehlikeye düşüyor. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Enfal sûresinin tefsiri, dipnot: 2, el-Ahzab, dipnot: 38).

7. "Sekine" Arapça'da huzur, sükûn ve kalp huzuru için kullanılır. Yüce Allah burada Müslümanların kalplerine sekineyi indirmesini, Hudeybiye mevkiinde İslâm'a ve Müslümanlara nasip olan büyük zaferin önemli bir sebebi olarak tanımlıyor. O zamanın şartları ve ortamına şöyle bir göz attığımızda, bütün bu süre içinde Müslümanların kalplerine indirilen sekine (sükunet')in nasıl olduğunu ve bunun onların büyük zaferine nasıl yol açtığını kolayca anlayabiliriz. Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) umre niyetiyle Mekke'ye gitme kararını açıkladığı zaman Müslümanlar korksa ve münafıklar gibi, bunun düpedüz ölüme gitmek anlamına geldiğini düşünse; ya da yolda Kureyşlilerin savaşmak için geldikleri haberinin ulaştığı zaman Müslümanlar paniğe kapılsa, hiçbir savaş hazırlığı yapmaksızın ve silah taşımadan geldikleri için nasıl savaşacağız diye düşünse ve bu nedenle, tam bir kargaşa içinde geriye kaçsaydılar, gayet tabii ki, Hudeybiye'de elde edilen başırılı sonuçlar olmayacaktı. Ayrıca, Müslümanlarda ayrılık ve disiplinsizliğin ortaya çıkması için adım başı beklenmedik olaylarla karşılaşıldı. Örneğin,

kâfirler, Müslümanların Hudeybiye'den öteye gitmelerine izin vermediler; çeşitli zamanlarda Müslümanarı tahrik etmek amacıyla ani baskınlar düzenlediler; Hz. Osman (a.s.)'ın şehit olduğuna dair söylentiler yayıldı; ve Ebu Cendel herkesin gözü önünde çaresizlik içinde yalvarırken kâfirlere teslim edildi. Bunlar öyle anlar ve olaylardı ki, eğer Müslümanlar, Hz. Peygamber'in tenbih ettiği kaide ve kurallara uymayıp disiplini bozsalardı, herşey mahvolabilirdi. Herşey bir yana, Resûlullah (s.a.v.), Müslüman cemaatinin tümünün karşı çıktığı ve hiç beğenmediği şartlarla barış anlaşmasını imzalarken cemaat sözünü dinlemeyip emrine karşı gelseydi, Hudeybiye gibi büyük bir zafer, büyük bir yenilgiye dönüşebilirdi. Bu ancak Allah'ın fazlıydı ki, böylesine nazik ve kritik anlarda Müslümanlar, Resûlullah'ın rehberliği ve önderliği, hak dininin doğruluğu ve kendi amaç ve hedeflerinin yerinde ve davalarının haklı olduğu konusunda tam bir iç güven ve huzuru içinde idiler. Bunun sayesinde Allah yolunda karşılaşabilecekleri her türlü zorluğa göğüs germeye bütün serinkanlılıkla karar verdiler. Yine bu nedenle, her türlü korku, endişe, tahrik, umutsuzluk ve kötü düşüncelerden uzak kaldılar. Bunun sayesinde kamplarında tam bir uyum ve disiplin vardı. Bu sebeple, anlaşmanın bazı şartlarına şiddetle karşı olmalarına rağmen disiplin vardı. Bu sebeple, anlaşmanın bazı şartlarına şiddetle karşı olmalarına rağmen Resûlullah'ın kararına boyun eğdiler. İşte bu sekine Müslümanların kalplerine indirildi ve yine bunu sayesinde, umre için çıkılan çok tehlikeli yolculuk başarı ve zaferin güvencesi oluverdi.

8. Yani, Allah'ın öyle orduları vardır ki, O ne zaman isterse bunlarla kâfirleri mahvedebilir. Ancak O, bilerek ve de hikmetiyle, Müslümanlara, kâfirlerle mücadele ve uğraşlarıyla dini yüceltme görevini vermiştir. Müslümanların işte bu mücadelelerinin zorluğu ve şiddeti derecesine göre, dünyadaki maddi kalkınmalarının ve âhiretteki başarılarının kapıları açılır. Bu konuya ilerideki âyette değinilmiştir.

لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَكَانَ ذَٰلِكَ عِندَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾

5: Erkek ve kadın mü'minleri,[9] içinde daimî kalmak üzere ağaçları altından nehirler akan Cennetlere koymak ve onların günahlarını mağfiret etmek için[10] (bu sükûneti indirdi). İşte bu, Allah indinde en büyük bir zaferdir.

Açıklamalar

9. Kur'ân-ı Kerim'de iman sahiplerinin mükafatlandırılmalarıyla ilgili bahis genellikle topluca geçer; yani, kadınlar ile erkekler arasında ayırım yapılmaz. Ancak burada müminlerin mükafatlandırıldığından genel ve toplu olarak bahsedilseydi, bunun sadece erkeklerle mahsus olduğu izlenimi uyanabilirdi. Bu nedenle, Yüce Allah burada erkek mü'minlerin alacakları mükafatlara kadın mü'minlerin de eşit biçimde ortak olduğunu belirtme gereğini duymuştur. Bunun nedeni açıktır; kocalarını, oğullarını, kardeşlerini, babalarını, bu tehlikeli yolculuktan alıkoyma ve gözyaşları döküp feryatlar ederek onların cesaretlerini kırma yerine, cesaretlerini yükselten, onların arkasından evlerinin, mallarının, namuslarının, çocuklarının muhafızı olarak gözlerini geride bıraktırmayan, 1400 sahabenin bir anda sefere katılıp gitmesini fırsat bilerek etraftaki kâfir kabilelerin şehre hücum etmesini düşünüp de feryat ve figan etmeyen mü'min kadınlar, evlerinde oturmalarına rağmen cihadın meyvelerinden elbette mü'min erkeklerle beraber yemelidirler.

10. Yani, beşerî zaaflarından dolayı işledikleri bütün günahlarını affetmek için. Cennetlere girmelerinden önce her türlü zaaf, eksiklik ve hatalarının giderilmesi için. Böylece, mümin erkek ve kadınlar Cennetlere girerken utanmalarına sebep olacak her türlü kusur ve günahtan yoksun ve tertemiz olacaklar.

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ
وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ
السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ
مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾

6-7: Bir de Allah'a karşı kötü zanda bulunan erkek ve kadın münafıklarla, erkek ve kadın müşrikleri azaba sokmak içindir.[11] Zannettikleri o felâket başlarına gelsin.[12] Allah, onlara gazab etmiş, lânet etmiş ve kendilerine Cehen-

nem'i hazırlamıştır. O, ne kötü bir yerdir. Göklerin ve yerin bütün askerleri Allah'ındır. Allah, Gâlib, Kâdir ve Hakîmdir.[13]

Açıklamalar

11. Medine'nin çevresindeki münafıklar, ilerideki 12. âyette belirtildiği gibi, Resûlullah (s.a.v.) ve yandaşlarının seferden sağ salim dönemeyeceğini sanıyorlardı. Mekkeli müşriklere gelince, onlar güya Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşlarını umre yapmaktan alıkoymakla büyük bir başarı kazanmışlardı. Bu her iki topluluğun bu yanılgısının altında şu inanç yatıyordu: Allahu Teâlâ, Peygamberine yardım etmeyecektir ve hak ile bâtıl arasındaki bu mücadelede bâtılın hakkı altetmesine açıkça izin verecektir.

12. Yani onlar hangi kötü sonuçtan kurtulmak istiyor idiyse ve hangi sondan kurtulmak için bütün bu tedbirleri almış idiyse, onların girdabına kapıldılar; ve onların aldıkları bütün tedbirler, bu sona yaklaşmalarına yardımcı oldu.

13. Burada bu konu başka bir amaçla tekrar işlenmiştir. 4. âyette belirtildiği gibi, Yüce Allah'ın, doğa-üstü güçlerle kurulu bir orduyla değil de, müminlerden meydana gelen bir orduyla yaptırmasının gayesi, Allah'ın onları mükafatlandırmasıdır. Burada bu konunun tekrar işlenmesinin sebebi, Allah'ın birine ceza vermek istemesi halinde, onu mahvetmek için sayısız ordularından birini kullanabileceğini, hiç kimsenin kendine göre tedbirlerle bundan kurtulmayacağını vurgulamaktır.

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٨ لِّتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٩

8-9: Gerçekten biz seni, (ümmetine) şahit,[14] müjdeleyici ve bir korkutucu[15] olarak gönderdik. Ta ki, (siz insanlar) Allah'a ve Peygamberine iman edesiniz. O'na yardım edesiniz ve Onu büyük tanıyasınız; O'nu sabah ve akşam tesbih edesiniz.[16]

Açıklamalar

14. Şah Veliyyullah Hazretleri "şahid" kelimesini, "hakkı söyleyen"

olarak tercüme etmiş; başka mütercimler ise bunu "şehadet eden" olarak çevirmiştir. "Şahid" kelimesi her iki anlamı da taşımaktadır. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Ahzab sûresinin tefsiri, dipnot: 82.

15. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Ahzab sûresinin tefsiri, dipnot: 83.

16. Bazı müfessirler, "tuazziruhu" ve "tuvakkiruhu" zamirlerinin, Hz. Peygamber'e ve "tusaccehuhu" zamirinin Yüce Allah'a ait olduğunu ifade etmiştir. Yani, onlara göre âyetin anlamı şudur: "Siz Peygamber'e (s.a.v.) yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız ve Allah'ı sabah akşam tesbih edesiniz". Ancak ortada bir karine yokken aynı konuşmada geçen zamirlerin ayrı isimlere ait olduğunu söylemek bizce doğru değildir. Bu sebeple, müfessirlerin başka bir grubu, buradaki bütün zamirlerin Allah'a ait olduğunu ifade ederek âyetin anlamının şu olduğunu açıklamışlardır: "Siz Allah'a yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız ve onu sabah akşam tesbih edesiniz."

Sabah akşam tesbih etmenin anlamı, sadece sabah akşam değil, her zaman tesbih etmektir. Bu, tıpkı bizim şöyle bir ifade kullandığımıza benzer: Filanca şeyin şöhreti doğuya ve batıya yayılmıştır. Bu demek değildir ki o şeyi sadece batı ile doğudaki insanlar bilir; hayır, onu dünyanın dört bir yanındakiler bilirler.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ
فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ
فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝

10: Gerçekten sana biat edenler[17] Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli (kuvvet ve kudreti) onların elleri (güçleri) üstündedir.[18] Bu mubayaadan dönen (sözünden dönen, biattan dönen) kendi aleyhine dönmüş olur. Kim de, Allah'a, söz verdiği şeyi yerine getirirse,[19] Allah ona büyük bir mükafât verecektir.

Açıklamalar

17. Burada Mekke'de Hz. Osman (r.a.)'ın şehid edildiği yolunda

haberlerin alınmasından sonra Hudeybiye'de Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) ashab-ı kiramdan aldığı biata işaret edilmiştir. Bazı rivâyetlere göre bu biat ölmek ve öldürmek içindi, bazı rivayetlere göre ise savaştan kaçmamak içindi. İlk rivâyet, Hz. Seleme bin Ekva'dan naklolunmuştur; ikincisi ise, Hz. İbn Ömer, Cabir bin Abdullah (r.a.) ve Ma'kil bin Yesar'dan. Sahabeler, eğer Hz. Osman'ın şehadetiyle ilgili haber doğruysa, hepsi derhal ve oracıkta Kureyş'le hesaplaşmaya ve bu uğurda canlarını feda etmeye hazır olduklarına dair Hazreti Peygamber'e biat etmişti. O sırada, Hazreti Osman'ın şehit olup olmadığı kesinleşmediği için, Resûlullah onun adına kendi elini başka eline koyarak biat merasimini tamamlamıştı. Böylece, Hz. Osman, Resûlullah'ın bir eliyle temsil edilme ve kendi elinin yerine Peygamber'in elinin kabul edilerek biatın yapıldığı insan olma gibi bir şerefe nail oldu. Hazreti Peygamber'in, Hz. Osman adına kendisinin biat etmesi onun hayatta olması halinde mutlaka biat edeceğine inancının tam olduğu anlamına gelir.

18. Yani, o sırada Müslümanların biat ettiği el, Yüce Peygamber'in (s.a.v.) değil, Allah'ın temsilcisinin eliydi ve bu biat aslında, Resûlullah vasıtasıyla Allahu Teâlâ ile yapılıyordu.

19. Burada kullanılan ince bir ifade gözönünde bulundurulmalıdır. Arapça'nın genel kurallarına göre burada "Âhada aleyhillâhi" okunmalıydı, ancak burada bu genel kuralın dışına çıkılarak "aleyhullah" okunur. Allame Alûsî bu olağanüstü hareketin iki nedeni olduğunu ifade etmiştir: Birincisi, burada kime biat ediliyorsa onun kuvvet, kudreti, büyüklüğü ve ihtişamının ifade edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle, burada "aleyhi" yerine "aleyhu" daha uygundur. İkincisi, "aleyhi"deki "ha" harfi aslında "hüve"nin alternatifidir ve bunun harekesi "zir" değil "piş" olmalıdır. Bu nedenle, burada asıl harekeleri korumak, yapılan biat veya verilen sözün önemine uygundur.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا
أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي
قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا

أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۗ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾

11: Bedevîlerden[20] geri kalanlar, "Bizi, mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu. Bizim mağfiretimizi dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleri ile söylerler.[21] (Ey Resûlüm) De ki: "Eğer Allah, size bir zarar murad etse veyahut size bir fayda dilese, artık O'nun dilemesinden sizi kim koruyabilir? Doğrusu Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.[22]

Açıklamalar

20. Bunlar, Medine'nin çevresindeki kabilelerdir. Bilindiği gibi, Hz. Peygamber umre niyetiyle yola koyulmadan önce çevredeki bütün kabileleri kendisiyle beraber Mekke'ye gelmeye davet etmişti, ama bunlar iman etmelerine dair bütün iddialarına rağmen Medine'de ve evlerinde kalmayı tercih etmişlerdi, zira can ve mallarını daha çok seviyorlardı. Rivâyetlere göre Resûlullah'a refâkat etmeyen kabileler arasında Eslem, Müzeyne, Cuheyne, Gifar, Eşca', Dîl yer alıyordu.

21. Bunun iki anlamı vardır: (1) Senin Medine'ye dönmenden sonra bu insanlar, evlerinden çıkmamaları için bir sürü bahaneler ileri süreceklerdir, ama bunların hepsi yalandır. Onlar hangi sebep ileri sürerlerse sürsünler, evlerinde niçin oturduklarını pekâlâ bilmektedirler. (2) Onların, Allah'ın Resûlünden mağfiret dilemeleri sadece lafta kalacak ve göstermelik olacaktır. Gerçek şu ki, onlar ne kendi yaptıklarından pişmandırlar, ne Resûlullah'a refâkat etmedikleri için büyük bir günaha girdiklerinin farkındadırlar, ne de kalplerinde mağfiret ve af dilemek için gerçekten bir istek vardır. Onlara kalırsa, böylesine tehlikeli bir sefere çıkmamakla uyanık olduklarını göstermişlerdir. Halbuki, onlar gerçekten Allah'tan korkmuş ve affına sığınmak istemiş olsalardı, evlerinde oturmayı tercih edebilirler miydi?

22. Yani, Allah'ın kararı, sizin niyetiniz ve ameliniz hakkındaki bilgiye dayalı olacaktır. Eğer yaptıklarınız cezayı gerektiriyorsa ve ben affedilmeniz için dua edersem, benim duam sizi Allah'ın cezasından kurtaramayacaktır. Yok, eğer ameliniz cezaya layık değilse ve hakkınızda mağfiret duası yapmasam, bu hareketimle size herhangi bir zarar gelmeyecektir. Karar ve yetki Allah'a aittir ve birinin yalvarması onun kararını değiştiremez. Dolayısıyla, sizin söylediklerinizin doğru

olduğuna inansam ve buna dayanarak hakkınızda mağfiret duası yapsam bile, bunun bir faydası olmayacaktır.

بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا
وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنتُمْ
قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَن لَّمْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا
لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾

12-14: Doğrusu siz, Peygamberin de mü'minlerin de ailelerine bir daha dönmeyeceklerini zannettiniz. Bu, kalplerinizde güzel göründü.[23] Kötü zanda bulundunuz. Siz son derece bedbin (kötü niyetli)[24] milletsiniz. Allah ve Resûlüne iman etmeyen kimse (kâfirdir). Biz kâfirlere kızgın bir ateş hazırladık.[25] Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğini de azaplandırır. Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.[26]

Açıklamalar

23. Yani, siz kendi kendinize zannettiniz ki, Resûl (s.a.v.) ve onun yanında yer alan müminler kendilerini tehlikeye attılar ve siz bu tehlikeden kurtuldunuz. Sizce bu çok akıllıca bir işti. Ayrıca, Resûl ve iman sahiplerinin sağ salim dönemeyecekleri bir sefere çıkmalarından memnun olmanızdan da utanmadınız. Siz iman ettiğinizi iddia etmenize rağmen bu konuda hiç sıkılmadınız ve rahatsızlık duymadınız; hatta, Peygamber (s.a.v.) ile beraber kendinizi tehlikeye atmadığınızdan dolayı kendi kendinize memnun oldunuz.

24. Arapça ifadesi "kuntum kavmen bur'an"dır. "Bur", bayir'in çoğuludur. Bayir'in iki anlamı vardır: Birincisi, fasit, çarpık düşünceli kişi, bedbin, herhangi bir hayır işe layık olmayan veya niyeti kötü olan. İkincisi, helâk olacak veya helâk edici, sonu kötü olan, felâkete giden.

25. Burada Yüce Allah, Allah ve dini konusunda hâlis ve dürüst ol-

mayan ve bir sınav anında din uğruna canını, malını veya çıkarlarını tehlikeye atmaktan kaçınanların kâfir ve imandan yoksun olduğunu açıkça ifade etmiştir. Ama, şu husus unutulmamalıdır ki, bu küfür, dünyada bir kişi veya topluluğun İslâm'ın dışında olduğuna karar verilen küfürden ayırıdır; bu küfre göre ancak âhirette bir kişi veya topluluk müminlerden ayrı sayılacaktır. Bunun delili şudur: Bu âyetin inişinden sonra da Resûlullah (s.a.v.), haklarında "kâfir" kelimesi kullanılmasına rağmen, ilgili kişi ve kabileleri Müslümanlıktan ihraç etmedi ve onlara kafirlere mahsus muamele yapmadı.

26. Yukarıdaki sert uyarıdan sonra Allahu Teâlâ'nın Gafûr ve Rahîm olduğunun ifade edilmesi, ince bir nasihat taşımaktadır. Şöyle ki "Şimdi bile, gayri samimi hareketlerinizden vazgeçip dürüstlük yolunu seçerseniz Allah günahlarınızı affedecek ve size merhametli davranacaktır. Geçmiş hata ve günahlarınızı silecek ve gelecekte, samimiyet ve dürüstlüğünüzden dolayı hakettiğiniz mameleyi, size layık görecektir.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا
ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ
قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ
تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾
قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ
تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَن يُطِعِ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَن
يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

15-17: Geri bırakılanlar, ganimet almak için çıktığınızda: "Müsaade edin de arkanıza düşelim" diyecekler.[27] Bununla maksatları, Allah'ın kelâmını değiştirmektir.[28] De ki: "Siz, asla arkamıza düşemezsiniz. Allah, bundan önce sizin için böyle buyurmuştur".[29] Bunun üzerine onlar: "Doğrusu siz bizi kıskanıyorsunuz" diyecekler. Doğrusu onlar, dini anlamazlar. Onu anlayanlar çok azdır. (Ey Habibim) geri kalan o bedevîlere de ki: "Siz yakında çok kuvvetli ve cengâver bir kavme karşı harbe çağırılacaksınız. Onlarla savaşırsınız, yahut Müslüman olurlar (tabi' olurlar).[30] Eğer bu dâvete itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükafat verir. Eğer evvelce döndüğünüz gibi dönerseniz, sizi acıklı bir azap ile azaplandırır". Muharebeden geri kalmakta, a'maya, topala ve hastaya vebal ve günah yoktur.[31] Allah'a ve Resûlüne itaat edeni, Allah, ağaçları altında nehirler akan Cennetlere koyar. Yüz çevirenleri de, elemli ve acıklı azap ile azaplandırır.

Açıklamalar

27. Yani, kısa bir süre sonra öyle bir durumla karşılaşılacaktır ki, tehlikeli bir sefer olduğu için kaçınan adamlar bu sefere gitmek için can atacaklar. Yani bu sefer kendilerine cazip gelecektir, fethin daha kolay olduğunu ve bolca ganimet alacaklarını düşünecekler ve o zaman koşarak gelip seninle beraber sefere çıkmak isteyeceklerdir. Zâten böyle bir durumla, Hudeybiye Anlaşmasından üç ay sonra karşılaşıldı. O sıralarda Hazreti Peygamber (s.a.v.) Hayber'e yürüdü ve bunu kolayca fethetti. O zaman herkes anladı ki, Müslümanlar Kureyş'le barış anlaşması yaptıktan sonra Yahudiler sadece Hayber'de değil, Teyma, Fedek, el-Kur'a vadisi ve Hicaz'ın kuzeyinde de kendilerine direnecekler ve olgun meyveler gibi İslâm devletinin kucağına düşeceklerdir. Bu nedenle, Yüce Allah, Hazreti Peygamber'i peşinen uyararak, çevredeki fırsatçı kabileler ve insanların, bu üst üste zaferleri gördükten sonra zaferin meyvelerini yemeye çalışacaklarını belirtmiştir. Yüce Allah, Resûlullah'a, "Bu zaferde bu adamların değil, tehlikeyi göze alanların payının bulunduğunun açıkça anlatılması gerektiği"ni bildirmiştir.

28. Allah'ın kararından, Hayber seferine, ancak Hudeybiye Anlaşması sırasında yanında bulunanlara ve Biat-ı Rıdvan'a katılanlara katılma izni verilmesine ilişkin karar kastedilmiştir. Yüce Allah, Hayber'de elde edilen ganimetleri, ileride 18. âyette belirtildiği gibi, ancak bu Müslümanlara ayırmıştı.

29. "Allah bundan önce sizin için böyle buyurmuştur" ifadesi bazı kimseleri yanıltabilir. Bunu okuyan veya duyanlar, bu âyetten önce aynı hükmü içeren bir âyetin daha önce geldiğini sanacaklar. Mevcut sûrede bu konuda herhangi bir emir bulunmadığı için bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in diğer yerlerinde buna benzer bir âyet aramaya çalışmışlar ve, başka bir vesile ile aynı konuya değinilen et-Tevbe sûresinin 84. âyetini bulmuşlardır. Ne var ki, bu âyet bu durumla ilgili değildir. Bu âyet Tebûk gazvesi sırasında inmiştir, ki iniş tarihi, Fetih sûresinden üç yıl sonrasına rastlar. İşin aslı şudur: Yukarıdaki âyette bizzat bu sûrenin 18. ve 19. âyetlerine işaret edilmiştir. Ve "Allah bundan önce sizin için böyle buyurmuştur" ifadesinden kasıt, Allah'ın bu âyetten önce buyurmuş olması değil, aksine "muhallefin" (savaşa katılmayıp geri kalanlar) ile yapılan bu konuşmadan önce buyurmuş olmasıdır. Muhallefin ile yapılan bu konuşma — ki onunla ilgili olarak burada Hz. Peygamber (s.a.v.) önceden uyarılmıştır— Hayber'in fethine gidildiği sırada gerçekleşmişti ve bütün bu sûre, içinde 18-19. âyetler de dahil olmak üzere Hayber'in fethinden üç ay önce Hudeybiye'den dönerken nazil olmuştu. Konuşmanın seyrine dikkat edilirse, Allahu Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şu direktifi verdiği görülür: "Medine'ye dönmenizden sonra geride kalan bu insanlar gelip sana binbir mazeret sıraladıkları zaman şunları şunları söyleyeceksin; ve Hayber seferine çıkacağınız zaman aynı kişiler gelip sizinle gelmek için yalvarırlarsa, o zaman da şu şu cevabı vereceksin."

30. Asıl ifade "Ev yüslemûne"dir. Bunun iki anlamı vardır ve burada ikisi kastedilmiştir: Birincisi, "Müslüman olurlar (İslâmiyeti kabul ederler). İkincisi, "onlar İslâm devletine tabi olurlar".

31. Yani, kimin, cihada katılmamak için geçerli nedeni ve mazereti varsa, ona herhangi bir sorgu-sual yapılmayacaktır. Ama, sapasağlam güçlü ve sağlıklı kimseler bazı bahaneler uydurup evde kalmayı tercih ediyorlarsa, Allah'ın dini konusunda samimi oldukları kabul edilemez. Bu gibi çıkarcı ve fırsatçı kimselere, İslâm toplumunun bütün

nimetlerinden yararlanmalarına rağmen İslâm için can ve mallarını feda etmekten kaçınmalarına izin verilemez.

Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, şeriata göre cihada katılmaktan affolunan kimseler iki türlüdür: (1) Vücutça savaşacak durumda olmayanlar. Örneğin, küçük yaşlı çocuklar, kadınlar, aklî dengesi bozuk olanlar, körler, ciddi şekilde sakat olanlar, yani elleri veya bacakları olmayan veya tutmayanlar ve savaşta herhangi bir işe yaramayacak kadar hasta olanlar. (2) Savaşa katılmamaları için geçerli mazeretleri bulunanlar. Örneğin cihada katılmak istemelerine rağmen bunu gerçekleştirecek durumda olmayanlar, köle veya başka kimseler ki, hür iradelerine göre hareket edemezler ve kendilerine savaşmak için silah, araç gereç ve diğer malzemeler verilmez; en kısa zamanda borçları ödemeleri istenen borçlu kimseler ve borç veren kimselerin kendilerine mühlet vermedikleri kimseler; ve bakıma muhtaç annebabaları bulunan veya bunlardan biri yaşayan kimseler. Bu hususta şu nokta da gözardı edilmemelidir ki, ana-babaları Müslümansa, evlâtları onların izni olmaksızın cihada katılamaz, ancak onlar kâfirse, onların karşı çıkmaları yüzünden cihada katılmaktan vazgeçmemelidir.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ
إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ
عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝

18: Hakikaten Allah, ağacın altında seninle biatleştikleri zaman[32] o mü'minlerden razı oldu. Ve onların kalplerinde olanı bildi. Üzerlerine sekineyi[33] indirerek onlara yakın bir fetih verdi.

Açıklamalar

32. Burada gene Hudeybiye mevkiinde Resûlullah ile sahabeler arasında yapılan biattan sözedilmiştir. Bu biata, "Biat-ı Rıdvan" adı verilmiştir, zira Allahu Teâlâ bu âyette böylesine tehlikeli ve kritik bir anda canlarını tehlikeye atmaktan hiç çekinmeyen ve Resûlullah'ın mübarek eline biat ederek imanlarının sağlam olduğunu kanıtlayanlardan

razı olduğunu müjdelemiştir. Şimdi o zamanki duruma bir göz atalım: Müslümanlar sadece birer kılıçla gelmişlerdi; sayıları sadece 1400'dü, başka herhangi bir silah ve araç-gereçleri yoktu, savaşa uygun kıyafetleri bile yoktu; aksine ihrama girmişlerdi; kendi memleketleri ve kaleleri (Medine)'den 250 mil uzak bulunuyorlardı; düşmanın her türlü silah ve askerî yardım alabileceği kalesi ve üssü ise sadece 13 mil uzaklıkta idi. Böylesine nazik bir anda Allah'a, Resûlüne ve dinine bağlılıklarında zerre kadar bir azalma olsaydı, bu çok tehlikeli anda Hazreti Peygamber'i (s.a.v.) desteklemekten vazgeçerlerdi ve İslâm ebediyyen yenilgiye uğrayacaktı. Bu iman sahiplerini, dine olan bağlılık ve samimiyetlerinin dışında biat için zorlayan herhangi bir dış baskı yoktu. Onların o zaman Allah'ın dini için ölmeye hazır olmaları, imanlarının sağlam ve Allah'a ve Resûlüne son derece bağlı olmalarının açık bir delilidir. İşte bundan dolayıdır ki Yüce Allah kendilerine razı olduğuna dair müjdeyi verdi. Şimdi bu müjdeden sonra kim onlara kızıyor ve onlarla alay etmeye kalkışıyorsa, bunun hesabını onlara değil, Allah'a vermek zorundadır. Bazı kimseler, Yüce Allah'ın sahabelere bu müjdeyi verirken kendilerinin samimi ve sadık olduğunu, ancak daha sonra gerek Allah'a, gerekse Peygamber'e (s.a.v.) sırt çevirdiklerini ifade ediyorlar. Bu konuda onlar Allah konusunda da yanlış bir değerlendirmeye ve yanılgıya düşüyorlar. Onlar zannediyorlar ki, bu âyeti indirirken Yüce Allah, sahabelerin gelecekteki tutumunu bilmiyordu; sadece o zamanki durumlarına aldanarak (!) onlardan razı olduğuna dair müjdeyi veriverdi ve (hâşâ) bilgisizliği yüzünden, daha sonra sahabelerin (hâşâ) sadakatsizlik gösterince bu âyeti okuyan ve dinleyenler (hâşâ) bu hainlere böyle bir müjde verdiği için O'nun gaip ilmini (ilmü'l-gaip) övsünler diye kendi Kitabına koyuverdi.

Altında bu biatın yapıldığı ağaç ile ilgili Hz. Nafi Mevla ibn Ömer'in bir rivâyeti vardır. Bu rivâyete göre daha sonra insanlar bu ağaca gidip namaz kılmaya başlamışlardı. Hz. Ömer (r.a.) bunu öğrenince namaz kılanlara serzenişte bulundu ve ağacı kestirdi (Tabakat-i İbn Sa'd, s. 100). Ancak bazı diğer rivâyetler bunu doğrulamamaktadır. Bu rivâyetlerden biri bizzat Hz. Nafi'den Tabakat-ı İbn Sa'd'da naklolunmuştur. Buna göre, Biat-ı Rıdvan'dan birkaç yıl sonra ashab-ı kiram (r.a.) bu ağacı aramaya çalıştılar, ancak bulamadılar ve ağacın hangisi olduğu konusunda anlaşamadılar (s. 105). İkinci bir rivâyet Hz. Said binü'l-Müseyyeb (r.a.)'den naklen Buhari, Müslim ve Taba-

kat-ı İbn Sa'd'da yer almıştır. Hz. Said'in dediğine göre babası Biat-ı Rıdvan'a katılmış ve kendisine şöyle demişti: "Biz ertesi yıl kaza umresi için çıktığımızda bu ağacı unutmuştuk; epeyce aradık, ama bulamadık." Üçüncü rivâyet Hz. İbn Cerir'indir. İbn Cerir diyor ki: Hz. Ömer (r.a.) kendi halifelik döneminde Hudeybiye'den geçerken çevredekilere, biatın yapıldığı ağacı sordu. Bazıları şu, bazıları bu ağacın olabileceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) "Aman boş verin, o kadar kafa yormaya ne hâcet var?" dedi.

33. Burada "sekine"nin anlamı şudur: Bir kişinin, büyük bir amaç uğruna, soğukkanlılık ve iç huzuruyla kendini tehlikeye atma ve herhangi bir korku veya tereddüde yer vermeden, "Sonuç ne olursa olsun, ben bu işi mutlaka yapacağım" şeklinde karar verme durumu.

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ
اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٢٠﴾ وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً
تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ
وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢١﴾

19-20: Ve (yakında) alacakları birçok ganimetlerle onları mükafatlandırdı.[34] Allah Gâlib, Kâdir ve Hakîmdir. Allah, size, alacağınız birçok ganimetler de va'ad etti.[35] Şimdilik bunu size peşin verdi[36] ve insanların ellerini sizden çekti[37] ki, bu, siz mü'minlere, Allah'ın kudretine delil ve bir ibret olsun[38] ve Allah sizi doğru yola hidayet eylesin.[39]

Açıklamalar

34. Burada Hayber'in fethine ve oradan alınan ganimetlere işaret edilmiştir. Yüce Allah bu âyette bu mükafatın ancak Biat-ı Rıdvan'a katılanların hakkı olduğunu, başka kimsenin bu fethe ve ganimetlere ortak olamayacağını ifade etmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) Hicrî 7. yılın Safer ayında Hayber'e sefer düzenlediği zaman yanına sadece Biat-ı Rıdvan'a katılanları aldı. Şüphesiz, Hazreti Peygamber (s.a.v.) daha sonra Habeşistan'dan dönen muhacirlere ve diğer bazı sahabelere de Hayber'in ganimetlerinden paylar

verdi, ama bunlar ya beşte birlik paydandı, ya da Biat-ı Rıdvan'a katılan sahabelerin rızasıyla verildi, ve hiçbir kimseye yasal bir pay olarak verilmedi.

35. Bunlardan, Hayber'den sonra Müslümanların üst üste kazanmaya başladıkları zaferler kastedilmiştir.

36. Bundan, sûrenin başında "feth-i mübin" (büyük zafer) olarak sözedilen Hudeybiye Barış Anlaşmasıdır.

37. Yani, Yüce Allah, Kureyşlilerin size el kaldırmalarına veya saldırmalarına izin vermedi; halbuki onlar maddi açıdan sizlerden kat kat daha iyi ve güçlüydüler ve askerî açıdan siz onlara göre bir hayli zayıf durumda idiniz. Bu ifade ile Medine'ye düşmanların saldırmamaları açıklanmış olabilir: Şöyle ki, o sırada hiçbir düşman kuvvet Medine'ye saldırmaya cesaret edemedi. Halbuki, savaşabilecek 1400 kişi Medine'den ayrılmış, kentin savunması zayıflamıştı ve Yahudiler ile münafıklar bu fırsattan istifade edebilirlerdi.

38. Yani, Allah ve Resûlüne itaat konusunda kararlı olan ve Allah'a güvenerek hak ve doğruluğu savunmak için ortaya çıkanı Allah'ın mutlaka muzaffer kıldığına dair delil.

39. Yani siz daha çok basirete ve imana sahip olasınız, gelecekte Allah'a ve Resûlüne daha iyi bir şekilde itaat edesiniz, Allah'a güvenerek hak yolunda sarsılmaz bir inançla yürüyesiniz. Allah'ın dini neyi gerektiriyorsa, bir mü'minin, "Benim gücüm ne, bâtıl ne kadar güçlü?" gibi hesapları yapmadan, ve Allah'a güvenerek onu yapması icap ettiğini bu tecrübeler size öğretsin.

وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ وَكَانَ
اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوَلَّوُا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ
اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ
مَكَّةَ مِن بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ﴿٢٤﴾

21-24: Size daha başka ganimetler de va'd buyurdu ki, siz henüz onlar üzerine güç yetiremiyorsunuz. Allah, onları kuşatmıştır.[40] Allah her şeye kâdirdir. Eğer kâfirler sizinle çarpışsalardı, arkalarını dönüp kaçarlardı. Ve kendilerine ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamayacaklardı[41] Bu, Allah'ın öteden beri cari olan sünnetidir.[42] Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın. Mekke'nin içinde, onların ellerini sizden; ve muzaffer kıldıktan sonra sizin ellerinizi onlardan çektirecek O'dur. Allah, bütün yaptıklarınızı görendir.

Açıklamalar

40. Burada muhtemelen Mekke fethine işaret edilmiştir. Katade bu görüştedir ve İbn Cerir bunu tercih etmiştir. İlâhî buyruğun anlamı şudur: "Siz daha Mekke'yi ele geçirmemişsinizdir; ama Allah onu sizin için kuşatmıştır, ve Hudeybiye'deki bu zaferden sonra onu da ele geçirmiş olacaksınız."

41. Yani, Yüce Allah Hudeybiye'de savaşı önlediyse bunun sebebi, sizin orada yenilgiye uğrama ihtimalinin bulunması değil, Allah'ın bazı diğer maslahatlarının bulunmasıydı, ki bunlardan ilerideki âyetlerde sözedilecektir. Eğer böyle bir maslahat olmasa ve Allahu Teâlâ savaşın çıkmasına izin verseydi, elbette ki kâfirler yenilgiye uğrayacak ve Mekke ta o zaman fethedilecekti.

42. Burada Allah'ın sünnetinden, Allah'ın Resûlüyle savaşan kâfirleri Allah'ın mahv ve perişan etmesi ve Resûlüne yardım etmesi kastedilmiştir.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ
مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَن تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌ

بِغَيْرِ عِلْمٍ لِّيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

25: Onlar küfrettiler. Ve sizi Mescid-i Haram'dan ve yerine ulaşmak için, bekletilen kurbanlarınızı men'ettiler.[43] Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek çiğnemeniz ve sonra müteessir olmanız ihtimali olmasaydı, (savaşı durdurmazdı. O bunu durdurdu, çünkü) dilediğini rahmetine sokmak istedi. Eğer (Mekke'deki müminler, kâfirlerden) ayrılmış olsalardı, biz kâfirleri acıklı azap ile azaplandırırdık.[44]

Açıklamalar

43. Yani, sizin, hak dini için her şeyinizi, hatta canınızı feda etmeye hazır olmanız ve herhangi bir itirazda bulunmadan Peygamber'e (s.a.v.) itaat etmenizle ilgili samimiyet ve fedakârlığınızı gören Yüce Allah, kâfirlerin baskı, zulüm ve haksızlıklarını da izliyordu. Bu durum, orada ve o anda sizin vasıtanız onların hezimete uğratılmalarını gerektiriyordu. Ancak buna Allahu Teâlâ'nın maslahatı maniydi ve bu yüzden ellerinizi o zaman onlardan çektirdi.

44. İşte bu amaç ve maslahat yüzünden Allahu Teâlâ Hudeybiye'de savaşın meydana gelmesini önledi. Bu maslahatın iki yönü vardır: Birincisi, o sıralarda Mekke'de açıkça iman etmiş ya da Müslümanlıklarını gizlemek zorunda kalan birçok Müslüman kadın ve erkek vardı. Bu zavallı insanlar hicret edememiş ve kâfirlerin zulmüne maruz kalmışlardı. Böyle bir durumda savaş çıksaydı ve Müslümanlar kâfirleri kovalayarak Mekke'ye kadar gelip şehre girseydiler, o zaman buradaki Müslüman kadın ve erkekler de kâfirlerle birlikte kılıçtan geçirilebilir; böylece Müslümanlar bilgisizlikleri ve kan dökmelerinden dolayı üzüntü duyarlardı ve müşrik Araplar da, "Müslümanlar savaş sırasında kendi dindaşlarını bile öldürmekten kaçınmazlar" deme fırsatını yakalarlardı. Bu nedenle, Allahu Teâlâ Mekke'deki çaresiz Müslümanlara acıyarak ve ashab-ı kiramı üzüntüden ve adlarının kötüye çıkmasından kurtarmak amacıyla savaşı önledi. İkincisi, Allahu Teâlâ, Kureyş'in yenilerek Mekke'nin fethinin kanlı bir savaş sonucu gerçekleşmesini istemiyordu. Aksine, amacı, iki yıl içinde onların her yandan çembere alınması yoluyla çaresiz ve güçsüz hale getirilerek, hiçbir mukavemete

mecâlleri kalmadığı zaman mağlup olmalarına ve daha sonra Kureyş kabilesinin topyekun İslâm'ı kabul edip Allah'ın rahmetine nail olmalarına zemin hazırlamaktı. Nitekim, Mekke fethi bu şartlar altında gerçekleşti.

Bu noktada şu fıkıh meselesi de ortaya çıkabilir: Eğer Müslümanlar ile kâfirler arasında savaş devam ediyor olsa ve kâfirler, ellerinde bulunan Müslüman kadın, çocuk, erkek ve yaşlıları siper yaparak ön saflara getirse, yahut Müslümanların hücum ettiği bölgede Müslümanların bir mahallesi de varsa veya kâfirlerden ele geçirilen savaş uçağında veya savaş gemisinde kâfirlerin yanısıra bazı Müslüman rehineler de bulunuyorsa, acaba bu durumda Müslümanlar onları topa tutmaya devam mı edecektir? Bu hususta çeşitli fakihlerin kararı şudur:

İmam Malik bu durumda top ateşine devam edilmemesi görüşünü ileri sürmüş ve bunun için bu âyeti bir delil olarak göstermiştir. İmam Mâlik zâten Müslümanları korumak için Allahu Teâlâ'nın Hudeybiye'de savaşı önlediğini ifade etmiştir (Ahkâm'ul-Kur'ân el-İbnü'l-Arabî). Ne var ki bu zayıf bir delildir. Âyette böyle bir durumda saldırıya ve ateşe devam etmenin haram veya helâl olduğuna işaret eden hiçbir kelime yoktur. Bu âyetten en fazla çıkan anlam şudur: Bu şartlarda Müslümanları korumak için saldırı veya ateşten kaçınılabilir. Ancak, bu durumda kâfirlerin galip gelmesi ya da Müslümanların zafer kazanma şansının kaybolması ihtimali varsa, saldırı ve ateşten kaçınılmayacaktır.

İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer ve İmam Muhammed diyorlar ki, bu şartlarda saldırıya ve ateşe devam etmek tamamıyla caizdir, hatta kâfirler, Müslüman çocukları siper ederek Müslüman kuvvetlerin önüne gelirse, savaşa devamda herhangi bir sakınca yoktur. Ayrıca, bu şartlarda kâfirlerin cephesinde bulunan Müslümanlardan ölenler olursa, onlar için Müslümanların herhangi bir kefaret veya diyet vermesi gerekmeyecektir. (Ahkamü'l-Kur'ân, el-Cessâs, Kitabü's-Siyer, el-İmam Muhammed, harp yapanların suyunun kesilmesiyle ilgili bölüm).

İmam Süfyan Sevrî de bu durumda saldırıya devam edilmesini caiz saymıştır. Ancak kendisi bu durumda ölen Müslümanlar için diyet değil, ama kefaretin ödenmesini uygun görmüştür. (Ahkamü'l-Kur'ân, Cessâs).

İmam Evza'i ve Leys bin Sa'd diyorlar ki, eğer kâfirler Müslümanları siper yaparak karşı çıkarlarsa onlara ateş edilmemelidir. Aynı şekilde, eğer biz biliyorsak ki bir savaş gemisinde bazı Müslüman esirler veya rehineler varsa, o zaman o gemiyi batırmamalıyız. Fakat, biz bir düşman kentine saldırıyor ve orada bazı Müslümanların da bulunduğunu biliyorsak oraya ateş etmemiz caiz olacaktır, çünkü attığımız mermilerin mutlaka Müslümanlara düşeceğini bilmiyoruz ve şayet attığımız mermilerden biri Müslümanlardan biri veya birkaçına isabet ederse, bu kasıtlı bir cinayet değil, bilinmeden meydana gelen bir kaza olacaktır. (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs)

İmam Şafiî'nin görüşü ise şudur: Bu durumda topla ateş etmekten vazgeçmek mümkün değilse, Müslümanların kanının dökülmesinden kaçınılmalıdır. Böyle bir durumda saldırmak ve ateş etmek, haram değilse de mekruhtur. Ancak gerçekten ateş etmek gerekiyorsa ve böyle yapılmazsa, bunun askerî bakımdan kâfirler için yararlı ve Müslümanlar için zararlı olacağına kanaat getirilirse, ateşe devam edilmelidir; ama, bu durumda da Müslümanları mümkün olduğu kadar kurtarmaya çalışılmalıdır. İmam Şafiî ayrıca diyor ki, savaş sırasında kâfirler bir Müslümanı siper ederek öne çıkar ve ve bir Müslüman onu öldürüverirse, bunun iki şekli olabilir: Ya öldüren öldürülenin Müslüman olduğunu bilir ya da bilmez. Birinci durumda diyet ile kefaret, ikisi de vâcip olacaktır; ikinci durumda ise sadece kefâret vâcip olacaktır (Muğniü'l-Muhtâc)

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ
وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

26: Kâfirler, cahiliyye hamiyetleri[45] ile taassub gösterdiklerinde Allah, Peygamberi ile mü'minler üzerine sekineyi[46] indirip, onları takvâ sözü üzerinde durdurdu ki, ona mü'minler daha fazla lâyık ve ehil idiler. Allah, her şeyi bilendir.

Açıklamalar

45. "Cahiliyye hamiyeti"nden, bir kişinin sadece kendi gururu uğruna veya kişisel çıkarı ve şanı için bile bile aptalca ve haksızca bir iş yapması kastedilmiştir. Mekkeli kâfirler, herkesin hac ve umre niyetiyle Beytullah'ı ziyaret etme hakkına sahip olduğunu ve kimsenin bu dinî ibadete engel olma yetkisine sahip olmadığını çok iyi biliyor ve kabul ediyorlardı. Bu Arabistan'ın eski ve tanınmış bir kuralıydı. Ne var ki, kâfirler, kendilerinin tamamen haksız ve Müslümanların tamamen haklı olduğunu bilmelerine rağmen sadece sahte gururlarını korumak için Müslümanları umre yapmaktan alıkoydular. Bizzat kâfirler arasında insaflı olanlar, ihrama girmiş ve yanlarında adak develer getirmiş olan Müslümanları umreden alıkoymanın tamamen haksızca bir davranış olacağına işaret etmekten çakinmediler. Ne var ki, Kureyşli kabile reisleri, Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) böylesine kalabalık bir grupla Mekke'ye girmeleri halinde gururlarının kırılacağı endişesi ile direniyorlardı. Bunların işte bu tutumu "cahiliyye hamiyeti"ydi.

46. Burada "sekine"den, Resûlullah'ın (s.a.v.) ve Müslümanların, Mekkeli kâfirlerin bu cahiliyye hamiyetine karşı koydukları sabır, metanet ve vakur kastedilmiştir. Bilindiği gibi Resûlullah ile Müslümanlar, onların inat ve açık haksızlıklarından tahrike kapılmadılar, kendi haklı durumlarına gölge düşürecek herhangi bir girişimde bulunmadılar ve meselenin daha vahim hale gelmesine sebep olacak herhangi bir harekette bulunmadılar.

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ۙ
لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا
قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ
الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

27-28: And olsun ki, Allah, Peygamberlerine hak olarak gösterdiği rüyayı tasdik etti.[47] İnşaallah[48] (hepiniz) emin ve korkusuz olarak[49] başınızı tıraş et-

miş (saç ve tırnaklarınızı) kısaltmış olarak[50] Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Fakat Allah, sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de, Mekke fethinden önce size yakın bir fethi mukadder kıldı. Peygamberini hidayetle ve bütün dinler üzerine çıkarmak için hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah kâfidir.[51]

Açıklamalar

47. Bu, Müslümanların kafalarında doğan sorulara verilen cevaptır. Müslümanlar, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) Mescid-i Haram'a girdiğini ve Beytullah'ı tavaf ettiğini rüyasında gördüğünü, ancak gerçekte Mekkeli kâfirlerin kendilerine mani olduğunu ve şimdi umre yapmadan geri döndüklerini görünce bu rüyanın mahiyeti konusunda tereddüde düşmüşlerdi. Buna cevap olarak Hz. Peygamber, umrenin aynı yıl yapılacağının rüyasında kesin bir şekilde açıklanmadığını anlatmaya çalışmıştı; ama bazı Müslümanlar bu açıklamayı tatmin edici bulamamışlardı. Bu nedenle, burada Yüce Allah diyor ki, "O rüyayı ben göstermiştim, o gerçek bir rüya idi ve tabiri kesinlikle ortaya çıkacaktır."

48. Yüce Allah burada kendi sözüyle birlikte "inşaallah" kelimesini kullanmıştır. Bunun üzerine bir kişi şöyle bir itirazda bulunabilir: Allah'ın kendisi bu buyruğunu verirken "Allah'ın isteğine ve rızasına bağlı bir ifadeyi niçin kullanıyor?" Bunun cevabı şudur: Buradaki "inşaallah" sözü, "Eğer Allah istemezse, vaadini yerine getirmeyecektir" anlamında değildir. Aslında, bu söz, Allah'ın vaadinin yapıldığı ortamla ilgilidir. Mekkeli kâfirlerin bütün düşünceleri ve böbürlenme vesilesi şuydu: "Biz kime izin verirsek ancak o umre yapabilir, ve ne zaman istesek ancak o zaman yapabilir." Bunun üzerine Allahu Teâlâ buyuruyor ki, "Bu iş onların değil, Benim irademe bağlıdır. Eğer bu yıl umre yapılmadıysa, bu demek değildir ki, Mekkeli kâfirlerin isteği buydu; hayır, Ben böyle istediğim için böyle oldu. Bundan sonra da eğer Ben istesem bu umre olacaktır, Mekkeli kâfirler istediği kadar buna karşı çıksın veya çıkmasın." Buradaki ifadede şu gizli anlam da vardır: "Müslümanlar da kendi güçleriyle umre yapmayacaklardır. Onlar, ancak Ben istediğim için umre yapacaklardır. Ben istemesem, onların gücü, umre yapmalarına yetmeyecektir".

49. Bu vaad ertesi yıl, yani Hicrî 7. yılın Zilkâde ayında yerine getirildi. Tarihte buna "Umret-ül Kaza" (kaza umresi, geçmiş umre) denilmiştir.

50. Bu sözler, umre ve hac sırasında başı kazıma veya sıfır numaralı tıraş olmanın şart olmadığını ve sadece saç tıraşı olmanın da caiz olduğunu göstermektedir. Ancak sıfır numara tıraş olmak daha ehvendir, zira Yüce Allah önce başın kazınmasından ve daha sonra saç tıraşı olunmasından sözetmiştir.

51. Burada bu sözlerin kullanılmasının nedeni şudur: Hudeybiye'de barış anlaşması imzalanırken kâfirler, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) adıyla "Resûlullah" sözünün yazılmasına itiraz etmişlerdi ve onların ısrarı üzerine bizzat Hz. Peygamber, bu sözleri anlaşma metninden silmişti. İşte bu olaya değinerek Yüce Allah buyuruyor ki, "Resûlümün resûl olması bir gerçektir. Biri bunu kabul etse veya reddetse, bu gerçek değişmeyecektir. Bazı kimseler bu gerçeği kabul etmiyorsa etmesin. Bunun gerçek olduğuna ilişkin benim tanıklığım yeterlidir. Onlar inkâr ediyorsa, gerçek değişmeyecektir. İnkarcılar ne kadar direnirse direnşin, bu Resûl'ün, beraberinde getirdiği din ve dâvet ve diğer bütün dinlere galip gelecektir."

Burada "bütün dinler"den, insan hayatında "din" şeklini alan bütün düzenler kastedilmiştir. Bunu biz Tefhimü'l-Kur'ân, Zümer sûresinin tefsirinde, 3. dipnotta ve Şûra sûresinin tefsirinde, 20. dipnotta ayrıntılı olarak anlatmıştık. Burada Allahu Teâlâ'nın açıkça ifade ettiği husus şudur: Muhammed Mustafa'nın bi'setinin gayesi sadece dini tebliğ etmek ve yaymak değildi, aksine bunu hayatta din anlamına gelen tüm düzen ve sistemlere egemen kılmaktı. Diğer bir deyişle Peygamber (s.a.v.) bu galip ve muzaffer dini, bâtıl dinler ve düzenler hayata hakim olsun ve onların egemenliği altında sıkıntı içinde yaşamasına müsaade ettikleri ölçüde yaşasın diye değil; tam tersine, bu hak din hayatın tek ve egemen dini olsun, diğer dinlerin devam edip yaşamaları da bunun iznine tâbi ve koyduğu sınırların içinde olsun diye getirdi. (Daha geniş açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Zümer sûresinin tefsiri, dipnot: 48).

مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ۚ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ
تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ۖ سِيمَاهُمْ

فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ
فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ
عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَ
اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29: Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Peygamberidir. Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı şiddetli[52] ve kendi aralarında merhametlidirler.[53] Onları, Allah'tan fazl-u kerem ve rıza isteyerek rükû ve secde ediciler olarak görürsün. Yüzlerinde secdelerinin eseri olarak iman siması mevcuttur.[54] Onların Tevrat'taki vasıfları budur.[55] İncil'deki vasıflarına gelince:[56] Onlar, önce ince bir filiz çıkaran, sonra kuvvetlenen, sonra kalınlaşıp sapları üzerinde dimdik duran bir ekin gibidirler ki, ekiciler bundan memnun olurlar. Allah'ın onlara böyle misaller getirmesi, kafirleri öfkelendirmek içindir. Allah, iman edip salih amel işleyen cemaate mağfiret ve büyük ecir va'detmiştir.[57]

Açıklamalar

52. Asıl ifade şöyledir: "eşiddâ-u ale'l-küffâri". Arapça'da "fulanun şedidün aleyhi" denince, "filan şahıs ona şiddetli (sert)'dir" demek istenir; yani o adamın onu yatıştırması ve kendi lehine çevirmesi zordur. Hz. Peygamber'in sahabelerinin kâfirlere karşı şiddetli olmaları, onların kâfirlere kaba ve sert davranmaları demek değildir, aksine, onların, kendi imanlarının sağlamlığı, ilkelere bağlılığı, karakterlerinin temizliği ve dürüstlükleri bakımından kâfirlere karşı birer kaya gibi oldukları demektir. Onlar, kâfirlerin, istediği yöne eğebilecekleri mum gibi yumuşak bir yapıya sahip değillerdir. Onlar, kâfirlerin kolay yutabilecekleri bir lokma değillerdir. Onlar hiçbir baskıya boyun eğmezler. Onlar para ile satın alınabilecek bir meta değillerdir. Kâfirler, uğrunda canlarını feda etmeye ve ne pahasına olursa olsun, Hazreti Peygamber'in yanında yer almaya kararlı oldukları büyük ve yüce amaçlarından onları saptıramazlar.

53. Yani, onların şiddeti ve sertliği neyse, iman sahiplerine karşı değil, din düşmanlarına karşıdır. İman sahiplerine karşı ise son derece yumuşak, merhametli, sempatik ve yardımseverdirler. İlke ve amaç birliği onlar arasında apayrı bir sevgi, saygı ve uyumun sağlanmasına yardımcı olmuştur.

54. Bundan, beş vakit namaza alışık oldukları için bazı Müslümanların alınlarında görülen iz değil, bir kişinin Allah'a baş eğmesi ve teslim olması nedeniyle doğal olarak yüzünde beliren Allah'tan korkma, nefis temizliği, dürüstlük, doğruluk ve güzel ahlâkın belirtileri kastedilmiştir. İnsanın yüzü açık bir kitap gibidir. Bu kitabın sayfalarında insanın iç dünyasının her şeklini görmek mümkündür. Kibirli bir kişinin yüzü, mütevazi ve iyi huylu bir kişinin yüzünden tamamıyla farklı olur. Kötü ahlâklı ve utanmaz bir kişinin yüzü, ahlâklı ve faziletli bir insanınkinden açıkca ve kolayca ayırt edilebilir. Avare ve âdi birinin suratı, dürüst ve temiz birinin yüzünden farklı olur. Yüce Allah demek istiyor ki, Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) arkadaşları ve yoldaşları öyle temiz insanlardır ki, yüzlerinde Allah'ın nuru derhal farkedilir; onların Allah'tan korktuklarının ve her şeyi O'nun emirlerine göre yaptıklarının belirtisi kolayca görülür. Bir insan onların nurlu yüzlerine bakar bakmaz, ne kadar temiz olduklarını anlayabilir. İşte bundan dolayıdır ki, İmam Malik, ashab-ı kiram'ın ordusu Suriye topraklarına girdikleri zaman yerli Hıristiyanların kendilerini görür görmez, "Vallahi, bunlar İsa'nın havarileri gibi üstün meziyetli, muazzam kişilerdir" dediklerini ifade etmiştir.

55. Burada herhalde, Kitab-ı Mukaddes'in Tesniye, 33. Bölüm, 2. ilâ 3. âyetlerine işaret edilmiştir. Sözkonusu âyetlerde Resûlullah'ın gelişinden sözedilirken sahabeleri için "kutsal insanlar" ifadesi kullanılmıştır. Bunun dışında eğer sahabelerin başka vasıfları Tevrat'ta zikredilmişse, onlar tahrif edilmiş mevcut nüshalarında bulunmuyor.

56. Bu benzetme, Hazreti İsa (a.s.)'nın bir vaazında yer alıyor ki, İncil'in Ahd-i Cedid kitabında şöyle geçiyor: "Ve dedi: Tanrının melekûtu böyledir, yere tohum saçan bir adam gibidir, gece gündüz uyuyup kalkar, tohum ekilir ve büyür, nasıl o bilmez. Toprak kendiliğinden otu, sonra başağı, sonraki başakta dolu daneyi verir. Mahsulün olduğunu sanan hemen biçer, çünkü hasat vakti gelmiştir... O hardal danesi gibidir ki, toprağa ekilirken her ne kadar yer üzerinde olan bütün tohumlardan daha küçük ise de, ekildikten sonra büyük ve bütün sebzelerden daha büyük olur. Büyük dallar salar; öyle ki, gökten göğün kuşları onun gölgesi altında yerleşebilirler" (Markus, Bab-4, âyetler: 26-32. Bu vaazın son bölümü İncil, Matta, Bab-13, 31-32. âyetlerde de bulunuyor).

57. Bazıları bu âyette geçen "mınhum" ifadesindeki "min" zamirini sahabeden bir kısmına işaret olarak almışlardır ve âyetin tercümesini şöyle yapmışlardır: "Allah, onlardan iman edip salih amel işleyenlerine mağfiret ve büyük ecir va'detmiştir." Bu kimseler, böyle bir anlayışla hareket ederek bu âyetin yukarıdaki anlamına sığınıyor ve sahabelere dil uzatmaya, onları zan altında bırakmaya çalışıyorlar. Onlar, bu âyete dayanarak, sahabelerden bazısının iyi mü'min ve salih kimseler olmadığını iddia ediyorlar. Ne var ki, bu tefsir, hem bu sûrenin 4. 5. 18. ve 26. âyetlerine ters düşüyor; hem bu âyetin ilk cümlelerine aykırı düşüyor. Bilindiği gibi, 4. ve 5. âyetlerde Yüce Allah, Hudeybiye mevkiinde Resûlullah'ın yanında bulunun tüm sahabelerin kalplerine sekine indirmekten ve hepsinin istisnasız Cennet'e gireceklerinden sözetmiştir. 18. âyette ise Allahu Teâlâ, ağacın altında Resûlullah'a biat edenlerden razı olduğu ve bu hususta hiçbir istisnanın bulunmadığını tekrar ifade etmiştir. 26. âyette de Resûlullah'ın tüm yandaşlarına "müminler" denilmiştir; onların kalplerine sekinenin indirildiği ve kendilerinin takva kelimesine bağlı olmalarına daha çok layık oldukları kaydedilmiştir. Burada da, bunlardan sadece mümin olanlar hakkında bu bilginin verildiğine dair herhangi bir işaret yoktur. Ayrıca, yukarıdaki âyette de zikrolunan vasıflar ve meziyetler, Resûlullah'a eşlik eden herkes için geçerlidir. Âyetin başında kullanılan ifade şöyledir: "Resûlullah'ın yanında yer alanlar şöyle şöyledirler..." Bundan sonra son cümlede birden bire, "onlardan bazı kimseler mümin ve sâlihtir ve bazıları değil" denmesi mümkün değildir. Bu bakımdan burada "min" kelimesini oradaki sahabelerin bir bölümüne işaret anlamında anlamak, âyetin âhengine aykırıdır. Aslında burada "min" beyan, açıklama ve açıklık kazandırma anlamındadır. "Fectenibu'r-ricse mine'l-evsân" (putların pisliklerinden sakının)'da "min", bir kısmına işaret değil, mutlak surette açıklama mânâsındadır. Aksi halde, âyetin anlamı şöyle olacaktır; "putların temiz olmayanlarından sakının" ve bundan sonra da, bazı putları temiz sayıp, onlara tapmaktan kaçınmak gerekmeyecektir (!).

İÇİNDEKİLER

Seb'e Sûresi 7
Fâtır Sûresi 57
Yasin Sûresi 88
Es-Sâffât Sûresi 126
Sâd Sûresi 176
Ez-Zümer Sûresi 218
El-Mü'min Sûresi 259
Fussilet Sûresi 308
Eş-Şûra Sûresi 355
Ez-Zuhrûf Sûresi 415
Ed-Duhan Sûresi 455
El-Câsiye Sûresi 481
El-Ahkâf Sûresi 518
Muhammed Sûresi 537
El-Fetih Sûresi 567